سەئدۇللا سىيايېف (ئۆزبېكىستان)

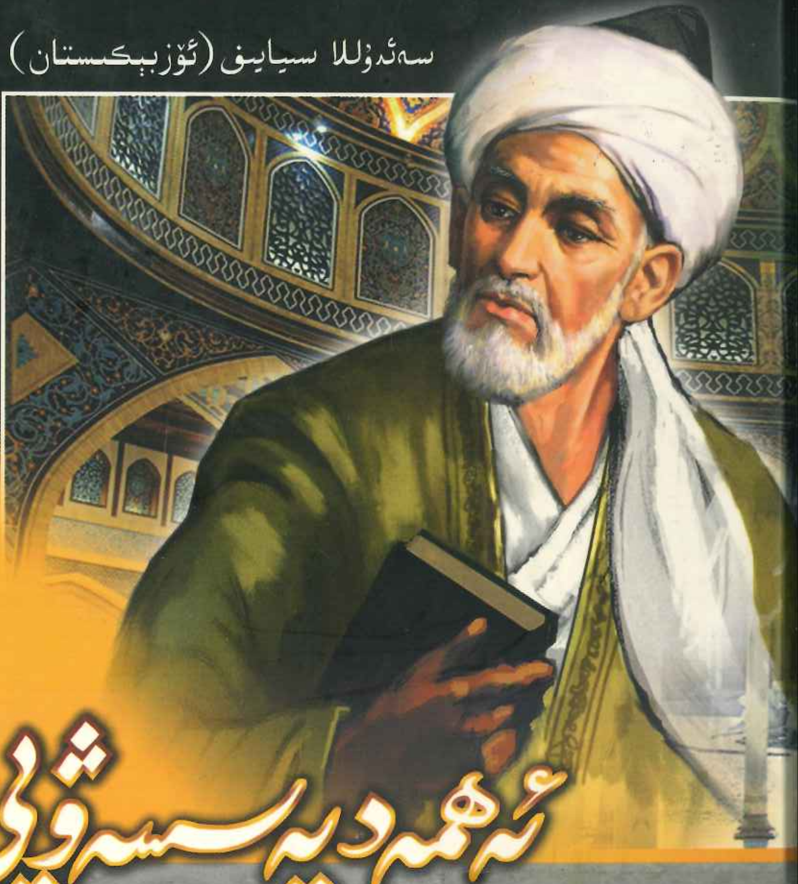

ئەھمەد يەسسەۋى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

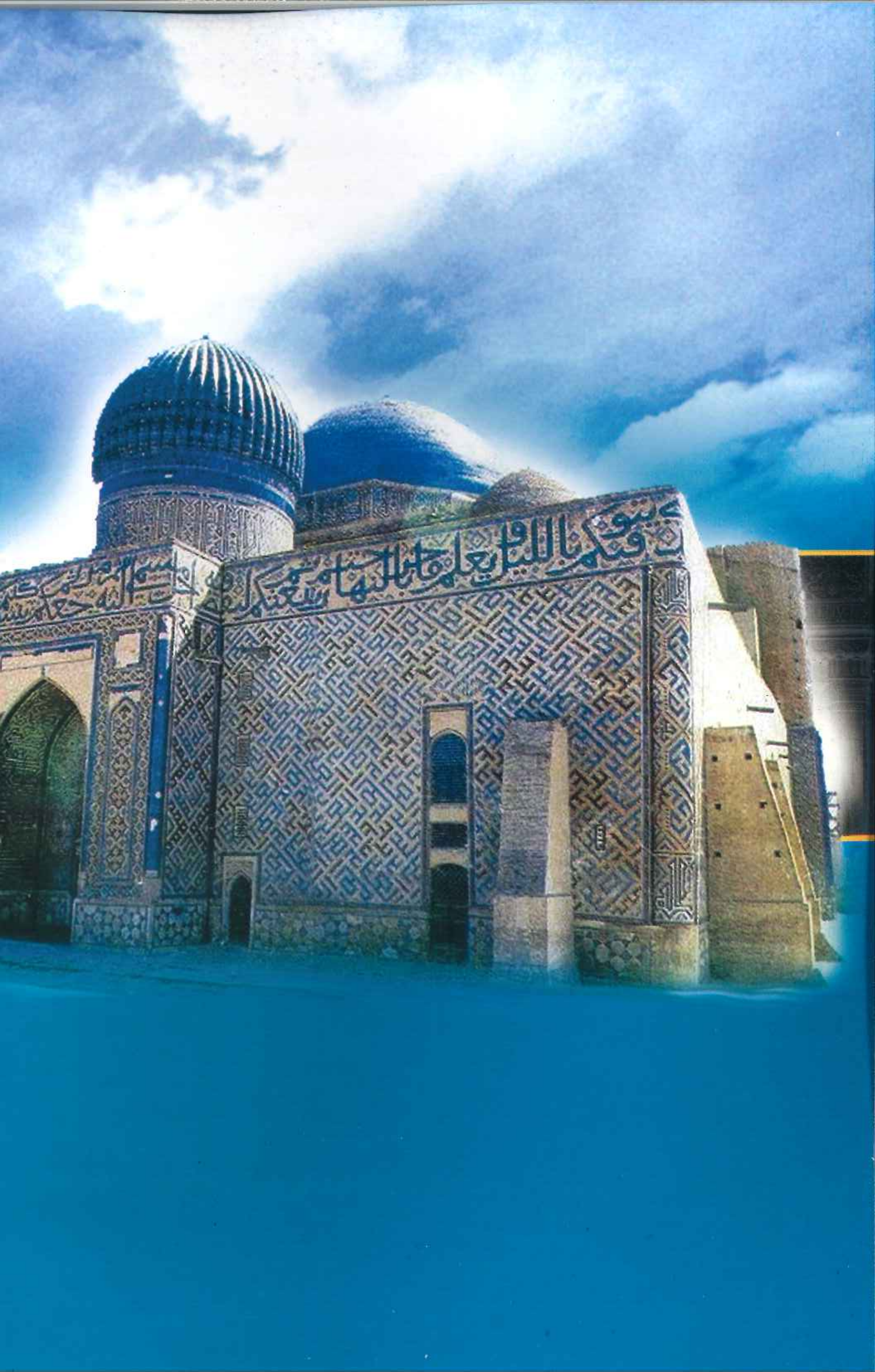

سەئدۇللا سىيايىف (ئۆزبېكىستان)

ئەھمەد يەسسەۋى

ئاخىرقى سەپەر

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئەزىز

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۆزۈم ھەققىدە

مەن قەدىم تۈركىستان شەھىرىنىڭ شىمالىدا ، قاراتاغ ئېتەكلىرىدىكى قىرناق دېگەن قىشلاقتا دۇنياغا كەلگەنمەن. ئالىي مەلۇماتنى تاشكەنتتە — ئۇنىۋېرسىتېتتا ئالدىم، كەسپىم ژۇرنالىست.

سەل كەم ئەللىك يىلدىن بېرى قەلەم تەۋرىتىپ كېلىۋاتىمەن. ھازىرچە ھېكايىلەر ، پوۋېستلار ، رومان بولۇپ ئوتتۇزغا يېقىن كىتابىم نەشر قىلىندى. ئۇشبۇ رومان يېقىندا يازغان ئەسەرلىرىمنىڭ بىرىدۇر.

ئۈچ پەرزەنتنىڭ ئاتىسى، يەتتە نەۋرىنىڭ بوۋىسىمەن. خۇداغا شۈكۈر ، ھېلىھەم قۇدرىتىمنىڭ يېتىشىچە يېزىپ تۇرۇۋاتىمەن ...

—— سەئدۇللا سىيايېف

مۇندەرىجە

مۇبارەك بوۋىكالان قىسسىسى .... ئابدۇللا ئارىپوف(1)
مۇئەللىپتىن .... سەئدۇللا سىيايېف(4)
1. قەسەمخورنىڭ جازاسى 1
2. يىغلىما، ئانا 14
3. پىتنە 26
4. باباماچىن بىلگەن سىر 43
5. بىراۋغا ئېيتىپ بولمايدىغان دەرد 54
6. روكنىددىن ئاتىسى چۈشتى 66
7. دىندىن چىققان قارلۇق 73
8. قارا داۋاندىكى جەڭ 90
9. زىكىر ئالدىدىكى ھادىسە 99
10. زىكىر 109
11. ئىككى قالتىس سوئال 124
12. سارى سالتۇقنىڭ سالىمى 136
13. يېشىل ياپراق سولدىمۇ 146
14. ئەرۋاھ مەدەتكار 160
15. زەھەر دەرىخىنىڭ مېۋىسى 169
16. ئاسىي پەرزەنت 183
17. ئەشرەپخان قازى تەشۋىشتە 195

18. نەققاشنىڭ سەۋەنلىكى 209
19. شاھزادە نەزەربەندتە 228
20. ھەق يولچىسى 238
21. مۇبارەك تەسۋى 252
22. قۇتبىددىنىنىڭ ئىشتىياقىغا دەز كەتتى 263
23. ناشەرئى خىراج 271
24. دىيانەتكە خىيانەت 279
25. ئادالەت قوڭغۇرىقى 295
26. مەنسۇر ھەللاجنىڭ خاكى 310
27. «بەيئىتنىڭ قوبۇل بولدى» 321
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچىدىن .... ئەزدىزى (338)

مۇبارەك بوۋىكالان قىسسىسى

ئابدۇللا ئارىفوف (ئۆزبېكىستان قەھرىمانى)

قولۇمدا يازغۇچى سەئدۇللا سىيايېفنىڭ ئۇلۇغ بوۋىمىز ھەز-
رىتى يەسسەۋىي ھەققىدىكى كاتتا ئەسىرىنىڭ پۈتكەن قىسمى تۇرۇپ-
تۇ. ئەسەرنى زور قايىللىق بىلەن ئوقۇپ چىقتىمىۇ، خىيال مېنى
ئوتتۇز يىللار بۇرۇنقى ۋەقەلەرگە ئەكەتتى. ئۇ چاغلار تېخى مەنىۋى-
يىتىمىزدىكى مەھكۇملۇق دەۋرلىرى ئىدى. خۇسۇسەن ئۆتمۈش
مەدەنىيىتىمىز، بولۇپمۇ مەنىۋى سېيمالىرىمىز ھەققىدە بىرەر نەر-
سە دېيىش قەتئىي چەكلەنگەنىدى.

كۆڭۈل مەيلىدىنمۇ ياكى شارائىت مۇشەققەتلىرىدىن زېرىك-
كەنلىكىمىز ئۈچۈنمۇ، ئىشقىلىپ، سەئدۇللا ئاكا بىلەن ھەزرىتى
سۇلتان — يەسسەۋىي بوۋا زىيارىتىگە يول ئالدۇق. مەن شۇ چاغدا
يەسسەۋىي بوۋىمىزغا بېغىشلاپ بىر ئىقرارنامە — بىر غەزەل پۈتكە-
نىدىم. سەئدۇللا سىيايېف غەزەلنى مېنىڭدىن ئېلىۋېلىپ، كېيىن-
چە بىر گېزىتتە ئېلان قىلىۋەتتى. شۇنىڭدىن كېيىنكى مالامەتلەر-
نى بىر دېمەڭ...

مەن شۇ چاغدا يازغۇچىنىڭ بۇ جاسارىتىگە بىرئاز ئەجەبلەنگە-
نىدىم. دەرۋەقە، س. سىيايېف كۆندىلىك تۇرمۇش ھەققىدە قانچە-
لىك ئەستايىدىل بولمىسۇن، ھەجۋىي ھېكايىلەرنى يېزىپ يۈرگەن
ئەدىب ئىدى. ئەگەر بىر يۇرتلۇق ئىكەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىسى-
گىمىز، بىر قاراشتا يازغۇچى بىلەن يەسسەۋىي پەلسەپىسىنىڭ ھېچ-
بىر ئالاقىسى يوقتەك ئىدى. ئەمدى ئويلىسام، ئەدىبنىڭ روھىدا
يەسسەۋىي روھىيىتىگە بولغان تەلپۈنۈش ئاشۇ يىللاردىلا باشلانغان-

كەن. ئەلۋەتتە، بۇ ئارىدا ئەدىب تارىخىي ماۋزۇدا «ئەۋەز ئۇتەر» دېگەن رومانىنى يېزىپ قەلەمنى بىرئاز پىشۇرۇۋالدى. بىراق، يەسسەۋىي...

پىكرىمىزچە، مۇكەممەل تەپەككۇر ھېچقاچان تەبىقىلەرگە بۆ- لۈنمەيدۇ. ئۇ مەيلى دۇنياۋى، مەيلى روھانىي بولمىسۇن، ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ نەمۇنىسى سۈپىتىدە نامايان بولىدۇ. شۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىنسانىيەت روھىي ئالىمىنىڭ بۈيۈك چوققىلىرىدىن بىرى يەسسەۋىي بوۋىمىز ھەققىدە ئەسەر يېزىشقا جۈرئەت قىلىش چاقچاق قىلىدىغان گەپ ئەمەس. مەيلى يەسسەۋىي كەبى زاتلار ھەققىدە بىرەر نەرسە دېمەي جىم يۈرگەن دەۋرلىرىمىزنى تارىخنىڭ بىر ئادالەتسىز پۈرسىتى دەپ تۇرايلى، شۇنداقتىمۇ، بىزنىڭ ھا- زىرقى مۇھتىمىزغا ئوخشاشمايدىغان ئۆزگىچە بىر دۇنيانىڭ چوڭ بىر پارچىسى بولغان يەسسەۋىي بوۋىنى بىر دەقىقىمۇ ئۇنتۇماستىن ئىلاھىيلاشتۇرۇپ قاراش ھەقىقەتمۇ؟! خەيرىيەت، ئۆزبېكىستانى- مىز مۇستەقىل بولغاچ، ئۆز ئەۋلىيالىرىمىز — روھىي مەدەتكار- لىرىمىزنى خۇدۇكسىرىمەي تاۋاپ قىلىشقا باشلىدۇق. ئەنە شۇنداق پەدەرلىرىمىزنىڭ بىرىنچىسى، بەلكى يەسسەۋىي بوۋىمىزدۇر. س. سىيايېفنىڭ ئۇشبۇ ئەسىرىدە يەسسەۋىي بوۋىمىزنىڭ ھايات يولى ياكى تەرىقىتى ئىلمىي بايان قىلىنغان ئەمەس. بۇ ئەسەر تولۇق مەنىدىكى بەدىئىي ئەسەر نەمۇنىسىدۇر. ئەسەردە شەيخ ھەزرەتلىرى ھەمدە ئۇ زات ياشىغان مۇھىت تارىخىي ھەقىقەت باراۋىرىدە جانلىق ھاياتىي تەسۋىرلەر بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن. يەسسەۋىي بوۋا دۇنيا قارىشى ھەققىدە روھانىيەت ئالىملىرى قاتارىدا ئۆزىمىز كەبى يۈزەكى، ئاددىي تارىخشۇناسلارمۇ تۈرلۈك پىكىرلەرنى بىلدۈرۈپ كەلمەكتە. ئەسلىدە ھەزرەت يەسسەۋىي ئىنساننى باشقا مەۋجۇدات- لاردىن كەسكىن ئايرىپ تۇرغۇچى روھ دۇنياسىنى تەتقىق قىلغان، يەنى يۇقىرىدىكى ئىككى قۇتۇپنى بىرلەشتۈرگۈچىمۇ ياكى ئۇلا- رنى بىر - بىرىدىن پەرقلەندۈرگۈچىمۇ نەپسى دېگەن.

يەسسەۋىي بوۋا مانا شۇ ئاددىي ۋە لېكىن سېھىرلىك ئاچقۇچ-

نىڭ ۋاستىسىدە ئادەم باللىرىغا ئۆگۈت قىلغان. ھەزرىتى سۇلتانىنىڭ مۇھىم ئىخلاسچىسى ئەلىشىر نەۋائىي تۆۋەندىكى بېيتنى دەل يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە ئىقرار بولۇپ يازغان دېسەك، ھەرگىز يېڭىلىشمىغان بولىمىز:

ئەركىن ئۇلدۇر سەد ئېتىپ نەپسانىيەت،
غالىب ئۇلسا ئۇمرىگە رۇھانىيەت.

نەۋائىي دېمەكچىكى، ئۆز نەپسىنى يەڭگەن ۋە ھاياتىدا روھىي، مەنىۋى جەھەتتىن غالىب ئادەم بۇ دۇنيادا ئەركىن، مۇستەقىل ئادەمدۇر. مانا بۇ يەسسەۋىيە تەرىقىتىدۇر. بۇ دۇنيا قاراش دىنى، مىللىتىدىن قەتئىينەزەر ھەربىر ئىنسان بالىسى ئۈچۈن نىزام، ئۆمۈرلۈك ياشاش شوئارى بولۇپ قالدى. س. سىيايېف ئەسەردە ئۆزىنى تامامەن خالىس ئەدىب سۈپىتىدە تۇتىدۇ. يازغۇچى ئاشۇ دەۋر مەپكۇرىسى، تۇرمۇش تەركىبلىرىنى تەتقىق قىلغىنىدا، قايسىدۇر قەھرىمانغا يان بېسىۋاتقانلىقىنى بىلىندۇرمەسلىككە تىرىشىدۇ. بولۇپمۇ تارىخىي ئەسەر يېزىۋاتقان ئەدىب ئۈچۈن بۇ غايەت زور ۋە بۈيۈك پەزىلەتتۇر. ئەدىبنىڭ جەلپكار بۇ ئەسىرىنى ئوقۇشقا باشلىغىنىڭىزدا، ئەدىبنىڭ پىششىپ يېتىلىشكە باشلىغان ماھارىتىگە قايىل بولىسىز. ئەڭ مۇھىمى، تەۋەررۇك بوۋىمىز سۇلتانۇل ئارىپىن يەسسەۋىي ھەزرەتلىرىنىڭ مۇبارەك سىيماسىنى ئېنىق تەسەۋۋۇر قىلالايسىز.

يەسسەۋىي بوۋىمىزنىڭ روھى سىزنى قوللىسۇن، سەئدۇللا ئاكا!

مۇئەللىپتىن

كەمىنىنىڭ بۈيۈك مۇتەپەككۇر ۋە شائىر خوجا ئەھمەد يەسسەۋىيگە بېغىشلانغان رومانىم قېرىنداش ئۇيغۇر تىلىغا ئۆرۈلۈپتۇ. ئۇ ئىش مېنى غايەت سۆيۈندۈردى. تارىخقا نەزەر سالساق، ئۆزبېك ۋە ئۇيغۇر خەلقلىرىنىڭ ئەزەل - ئەزەلدىن قانداش ۋە جانداش ئىكەنلىكىگە گۇۋاھ بولىمىز. بىزنىڭ تىلىمىز ۋە دىلىمىز ئورتاق، ئەدەبىياتىمىز، سەنئىتىمىز، ئۆرپ - ئادەتلىرىمىز، ئەنئەنىلىرىمىز ئۆزئارا چىتىشىپ كەتكەن. شۇ مەنىدىن ئالغاندا خەلقلىرىمىزنىڭ شەيخۇل ماشايىخى بولمىش ئەھمەد يەسسەۋىي ھەزرەتلىرى ھەققىدىكى بۇ ئەسەرنىڭ ئۇيغۇر تىلىدا جاراڭلىنىشى تەبىئىي ھالدۇر. بۇنداق ئىزگۇ ئىشنى پەقەت قۇتلۇقلىماق لازىمدۇر.

مەن بىر يازغۇچى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئەسىرىمنى ئۇيغۇر تىلىغا ئۆرۈگەن جان پىدالارغا تەھسىن ۋە رەھمەت ئېيتىمەن، ھەمدە بۇ ئەسىرىمنىڭ نەشر قىلىنىشىنى ئارزۇ قىلىپ كۈتىمەن.

سەئدۇللا سىيايېۋ

2005 - يىل 10 - ئاپرېل

1. قەسەمخورنىڭ جازاسى

خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي تۈركىستان مۇلكى-
نىڭ شەيخۇل ماشايىخىدۇر. مەرتىۋىسى ئالىي ۋە
مەشھۇر، كارامىتى مول ۋە چوڭقۇر ئەرمىش.
مۇرىت ۋە ساھابىلەر غايەت كۆپ، شاھ ۋە گاداي-
لار ئۇنىڭ ئىرادەت ۋە ئىخلاس ئاستانىدا بىھېساب
ئەرمىش.

— ئەلىشىر نەۋائىي

سەپەر ئېيىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تۈركىستان ئارا «شەيخ ھەزرەتى-
لىرى كەبە زىيارىتىنى ئىختىيار قىلىپتۇ!» دېگەن تەشۋىشلىك
خەۋەر تارقالدى. بۇ خەۋەر ئاۋات شەھەرلەر، جىمجىت كەنتلەر،
زەپىران قىرلار، يايلاقلار، كۆجۈم باغلاردىن ئېشىپ ئەلدىن ئەل-
گە، تىلدىن تىلغا كۆچتى.

تەبىئىيكى، كەبە سەپىرىنى بىرىنچى بولۇپ يەسسىلىكلەر
ئاڭلىدى.

شەھەر بازىرىدا قارناق قىشلىقىدىن كەلگەن ئىككى دېھقان
ئالما، ئۆزۈم سېتىۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ بىرى نىزامىدىن خۇشرۇي،
يەنە بىرى كامال قارا ئىدى.

— قارىۋاي، ئاڭلىدىڭمۇ، ھەزرىتى سۇلتان ھەجگە مېڭىپتۇ-
مىش.

كامال ئۇ سېۋەتتىن بۇ سېۋەتكە ئالما ئېلىۋاتاتتى.

— ياق، شۇنداقمۇ؟ — دەپ بىردەم تۇرۇپ قالدى.

— شۇنداق، بايا سەن يوق چاغدا دەرۋىشلەر: «شەيخۇل ماشايىخ، سۇلتانۇل ئارىپىن خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي ھەزرەتلىرى بەيتۇل مۇقەددەسكە ئاتلاندى!» دەپ توۋلىشىپ ئۆتتى.

— بىزنى خۇدا ئۇرۇپتۇ، — دېدى كامالنىڭ روھى چۈشۈپ، — ئەمدىلا ئىلىكخانلار زۇلمىدىن قۇتۇلغانىدۇق، ئەمدى قاراقىتانلار كېلىپ قالمىسا بولاتتى.

— قاراقىتانلار كېلىمەن دېسە كېلىۋېرىدۇ، گورخان ئۈچۈن ئىككى دۇنيا بىر قەدەم.

— شەيخ بوۋا يېنىمىزدا بولسا كېلەلمەيدۇ. سۇلتان سەنجەر پىرىمگە قول بەرگەن. بىر ئىلىك خەت پۈتۈپ ئەۋەتسە، ئۇ گورخاننىڭ يولىنى كېسىپ تاشلايدۇ.

شۇ پەيت رەستىگە كۆك موۋۇت چەكمەن كىيگەن، ئۆلىما سۈپەت بىر كىشى كەلدى. ئۇنىڭ بېلىدە قوش بەلباغ، قىپقىزىل مەڭزى بۆرتۈپ چىققان، كۆزلىرى قىيسىق ئىدى. بۇ يات كىشى ئۈندىمەي ئۈزۈم يېيىشكە باشلىدى.

— ھەي خۇشرۇي، شەيخ بوۋا شۇنچە يىل بىر يەردە تۇردى. نېمىشقا ئەمدى تۇساتتىن ھەجگە ئاتلىنىپ قالدىكىنە؟

كۆك موۋۇتلۇق كىشى خىرىلداپ كۈلدى:

— شۇنىڭغىمۇ ئەقلىڭ يەتمەمدۇ، نادان؟ پىرىڭنىڭ ئۆمرى ئاخىرلىشىپ قالغان. زاۋالدىن بۇرۇن مەككەئى مۇكەررەمەگە بې-رىپ قىلغان گۇناھلىرىنى سېتىۋالماقچى ئۇ مەككار.

ئۇ يەنە ئۈزۈم تىرىندى، ئۈزۈن، ئالا ساقىلىنى سىلكىتىپ ئۈزۈم چاينىدى.

— ئۈزۈم قانچىدىن بولدى؟ — دەپ ئىزامىدىنىڭ يۈزىگە ھېجىيىپ قارىدى.

بۇ كىشىنىڭ تەكەللۇپسىز قىلىقلىرى خۇشرۇينى غەش قى-لىپ تۇرغانىدى، شەيخ بوۋىغا تىل تەگكۈزگىنى بولسا جەھلىنى

چىقاردى.

— ئەگەر بىلىگىنىزدە زۇنناردىن ئەل بولمىسا بىكارلىق! — دېدى ئەتەي ئۇنى مەسخىرە قىلىپ.

قوش بەلباغلىق كىشىنىڭ قىيسىق كۆزلىرى چوڭ ئېچىلىپ كەتتى:

— نەپسىڭنى ئىسسىق قىل، ئەي بىتەۋپىق! زۇنناردىن ئەل-ھەزەر! — دەپ قول شىلتىدى، — ئەلھەمدۇلىللا، ئىككى نۆۋەت ئېھرام باغلىغانمىز. شاھابىددىن ھاجى دېسەڭ ئىتمۇ ھەم، پىتمۇ ھەم تونۇيدۇ، سەن ئاڭلىماپسەن - دە، ساۋاتسىز!

— ئىت بىلەن پىت تونۇغاننى بىز قانداق بىلەيلى، تەقسىر...

ئىككى دېھقان بۇ ھاجىنىڭ ساراسىمىگە چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ، قانغۇچە كۈلدى.

ھاجى بولسا بىر ساپ ئۈزۈمگە چاڭ سالدىيۇ، بىر نېمىلەرنى غودۇڭشىغىنىچە كېتىپ قالدى. كامال يەنە دەردىنى سۆزلىدى:

— ئىشقىلىپ، ھەزرىتىم ھەجدىن ئامان - ئېسەن قايتسۇن!

— ئىنشائاللا!

— ئۇ كىشى بىزنىڭ يۆلەنچۈك تېغىمىز ئىدى.

— ھەرقانداق بالا - قازا كەلسە قاراتاغدەك كۆكسى بىلەن توسۇپ تۇراتتى.

— ھەجگە بارمىسىمۇ يۈز ھەج قىلغان ئادەمنىڭ ساۋابىنى ئېلىپ يۈرگەندى، شۇنداقمۇ؟

نىزامىددىن جاۋاب بېرىشكە ئۈلگۈرمىدى. بازارنىڭ بۇرجىكىدىكى كالتە مۇناردىن مەزىننىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

«ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر! ئەشھەدۇ ئەنلا ئىلاھە ئىللاللا!...»

ئىككى دوست ئالدىراپ - تېنەپ مېۋىلىرىنىڭ ئۈستىگە بۆز يېپىپ قويۇپ، پېشىن نامىزىغا يول ئالدى.

ھەزرەت نامازنى خەلپىلىرى بىلەن بىرگە ئۆتىدى. سالات

تۆگىگەندىن كېيىن، سوپى دانىشمەن زەرناقىي ئۆنىڭ ئولۇك تەرىپىدە، ھەكىم ئاتا لەقىمىنى ئالغان خەلپىسى سۈلايمان سول تەرىپىدە ئولتۇراتتى. يەنە بىر يېقىن مەھرىمى، دەسلەپكى ئۇستازى ئارسلانبابنىڭ دىلبەندى بولمىش مەنسۇر خوجا دەرۋىشلەر سىپىگە يېڭى كىلىپ قوشۇلغان ياشلارغا تەرىقەت ئەدەپلىرىنى ئۆگىتىپ خانىقاغا قايتقان ۋە سەپكە قوشۇلغانىدى.

ھەزرەت يۈزىگە پاتىھە تارتىپ، جايىنامازنى يىغىشتۇردى، كېيىن سوپى دانىشمەن بىلەن سۈلايمانغىمۇ ئىجازەت بەردى، شەيخنىڭ يىگىتلىك چېغىدىن قالغان بىر ئادىتى بار ئىدى، ھەر قېتىم ناماز ئاداسىدىن كېيىن تەنھا قېلىشنى ئىختىيار قىلاتتى، قولىغا تەسبىھنى ئېلىپ، كۆزلىرىنى يۇماتتى، خىيال ئېتىغا مىنىپ، ۋۇجۇد شەھىرىنى كېزەتتى، يەتتە ئىقلىمدا، توققۇز پەلەكتە سەيلە قىلاتتى، ئەرشى ـ كۇرسىنى ئايلىناتتى، لەۋھۇ قەلەمدىن ئاگاھ بولاتتى، ئەنە شۇ ئۇچقۇر ئات ئۇنى بۇراق كەبى مۇرادىغا يەتكۈزدى. يالغۇز قېلىپ، ۋۇجۇدىنى سەيلە قىلىش — مۇلاھىزە، مۇشاھىدە، تەكبىر تۇيەيلىدىن ئۇ غەۋسۇل ئەزەم مۇھىددىن گىلانىي تەرىقىتىگە كۆڭۈل بەردى. بۇ تەرىقەتنىڭ بىر ئالتۇن پۇتاقى بولاي دەپ، تۈركىي جەھرىيە سۇلۇكىنى تۈزدى. قەلب زىكرىسى تۇيەيلىدىن تىلى تاۋلاندى، ھېكمەت ئېيتتى. تۈركىي تىلىدا لەتىپ ۋە نازۇك مەنىلىك بېيىت ئېيتىپ بولماس دېگەن تەكەببۇرلارنىڭ ئاغزىنى ئۇردى. شۈكرىكىم، ھېكمەتلىرى تۈركىستان ئارا مەقبۇل ۋە مەشھۇر بولدى.

شەيخ قاپقاراڭغۇ ھۇجرىدا، گۈل سېلىنماستىن سىدام توقۇلغان ئەدىيالدا تەكبىر ئېيتىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ كۆزلىرى يۇمۇق، قولىدا خورما تەسۋى، بارماقلار تەسۋى دانىسىنى ئاستا ـ ئاستا سىيرىمەكتە، ھەر دانە سىيرىلغاندا ئاللانىڭ بىر ئىسمى ئۇنىڭ يادىغا كېلىدۇ. تەسۋىنىڭ توقسان يەتتىنچى دانىسى سىيرىلغاندا ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. شەيخ كۆزىنى ئاچتى. بوسۇغىدا خاس خادىمى قۇتبىددىن تۇراتتى. قۇتبىددىن سەمەرقەنت پادىشاھى مەھ-

مۇدخان ئىبنى ئارسلانخاننىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى. ئون يەتتە ـ ئون سەككىز ياشلارغا كىرىپ قالغان بۇ يىگىت تەبىئىتى يېقىمـلىق، پەمى ئۆتكۈر، دىل ساھىبلىرىدىن، ئىككى يىل مۇقەددەم قىبلىگاھى بىرلە شەيخ زىيارىتىگە كەلدى. كېيىن تۇغۇلغان يۇرـتى، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ۋەسلـىـدىن ۋاز كېچىپ، مۇشۇ يەردە قېپقالدى.

— بۇزرۇكۋارىم...

شەيخ ئۇندىمەي تەسۋى سىيرىۋەردى، تەسۋىنىڭ بىرىيۇزبىرىنـچى دانىسىنى ساناپ پاتىھە قىلدى. قۇتبىددىن ئىلدام ئولتۇرۇپ دۇئاغا قوشۇلدى، كېيىن تارتىنغان ھالدا ئېغىز ئاچتى:

— بۇزرۇكۋارىم... سابراندىن كەلگەن شاھابىددىن ھاجى ئىـجازەت سوراۋاتىدۇ.

شاھابىددىن... بۇ ئىسىم شەيخنىڭ دىلىغا خىرەلىك ئەكەلدى. ھازىرلا جىسمى ـ جېنىنى چۇلغاپ تۇرغان ياغدۇنى بۇلۇت قاپلىغانـدەك بولدى.

شاھابىددىن مەخسۇم بىر چاغلار دىل ساھىبلىرىدىن ئىدى. ھەكىم سۇلايمان، سوپى دانىشمەن، بابا ماچىن كەبى مۇرىتلىرى قاتارىدا يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە روناق تىلەپ شەيخكە قول بەرگەنـدى. كېيىن شەيتان ئۇنى يولدىن ئازدۇردى، نادانلىقتا بېرىلدى. خارەزمدىن ئىمام مەرۋەزىي ھەزرەت بىلەن مۇنازىرە قىلىشقىلى كەلگەندە، مەخسۇم ئۇنىڭ يېنىنى ئالدى. يەسسەۋىينىڭ لەۋزىگە چاڭ سېلىپ، «مەنسۇرى ھەللاج — كاپىر!» دەپ ۋارقىرىدى. نەچچە كۈنلۈك مۇنازىرىدىن كېيىن مەرۋەزىي يېڭىلگەچ، توۋا قىلـدى، ئىللا ـ بىللا جەھرىيە تەرىقىتىنى قوبۇل قىلدىم، پىرىم، گۇناھىمدىن ئۆتۈڭ، دەپ يەرگە باش ئۇردى. شەيخ مۇرۇۋۋەت قىلدى. بىراق، مەخسۇم خانىقاھ شەرتلىرىگە چىدىمىدى. تۇغۇلـغان يۇرتى سابرانغا كەتتى. مەدرىسىدە مۇتىۋەللى بولدى. نەپسىنىڭ تىزگىنى قولدىن چىقىپ كەتسە، چارە يوق ئىكەن. شاھابىددىن تالىپلارنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلىپ، سابرانىنمۇ ھەيدەلدى.

مەخسۇمنىڭ باشقا ئەدەپسىز ئىشلىرىنىمۇ شەيخ ئاڭلاپ تۇردى. يۇرت كېزىپ، خەلقئالەمنى ھەق يولغا دەۋەت قىلغۇچى دەرۋىشلەردىن خەۋەر كەلدى. شاھابىددىن بۇلتۇر سابىراندىن ھەيدەلگەچ، قاراتاغنىڭ كەينىگە ئۆتۈپتۇ. شەيخۇل ماشايىخنىڭ نامىدىن ئىرشات يېزىپ، ئۆزىنى قۇمكەنت خانىقاسىنىڭ سەرۋەرى دەپ ئېلان قىلىپتۇ. ئاشۇ يالغان ئىرشات مانا شەيخنىڭ قولىدا تۇرۇپتۇ. مۆھۈرنى ئەينەن، ئەسلىي مۆھۈرگە ئوخشىتىپ ئويدۇرۇپ چىقىپتۇ، بىتەۋپىق.

شەيخ قۇمكەنتكە ئادەم ئەۋەتىپ، مەخسۇمنى چاقىرتتۇردى. ئۇنى ئەلنىڭ كۆزى ئالدىدا مەسچىتنىڭ تۈۋرۈكىگە باغلىتىپ سازايى قىلدۇرماقچىدى. بىراق، شاھابىددىن ھۆكۈمگە بويسۇنمىدى، قۇمكەنتتىن ھەجگە قاچتى. مانا ئەمدى ئۆزى كېلىپتۇ... نېچۈك ئاڭا ئىنساپ يەتكەندۇر؟

شەيخ يانپىشىدىن شاھابىددىننىڭ يالغان يارلىقىنى ئالدى-دە، ئورنىدىن تۇردى.

— مەخسۇم بىرلە ئەل ئالدىدا سۆزلەشكەيمىز، — دېدى ۋە مىخقا ئېسىقلىق سەللىسىگە قول سوزدى. قوتىبىدىن ئىلدام بېرىپ سەللىنى ئالدى ۋە ئىككى قوللاپ ئۇزاتتى.

— بەرىكەت تېپىڭ، ئوغلۇم... ئادەم كۆپمۇ؟

— كۆپ، ئىسپىجاپتىنمۇ كەپتۇ...

شەيخنىڭ يۈرىكى سىيرىلدى، كۆڭلى غەلىيان قىلدى، ئىسپىجاپ ئۇنىڭ يۇرتى، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن مەنزىل. قىبلىگاھىنىڭ قەبرىسى، ئانىسىنىڭ بىر سىقىم تۇپرىقى ئىسپىجاپتا. نەچچە يىلدۇركى، زىيارىتىگە بارالمىدى. كۆڭلىنى ئارمان، نادامەت ئۆرتەيدۇ. ئاللا نېسىپ قىلسا، ئەمدى ئاز قالدى، بىرەر ھەپتىدە تاۋاپ ئەيلەپ كۆزلىرىگە سۈرتكۈسى.

ھەزرەتنى كۆرۈپ نۆكەرلەر ئوپۇل - توپۇل ئاتلىرىدىن چۈشتى.

سۇلتانۇل ئارىپىن ئېگىز ئايۋاندا بىر مەزگىل سۈكۈت

ساقلاپ، خالايىققا نەزەر سالدى. كىشىلەر ئىچىدە ئەۋلىيا بوۋىنىڭ كارامەتلىرىنى مىڭ رەت ئاڭلىغان، لېكىن ئۆزىنى كۆرمىگەنلەر كۆپ ئىدى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئەۋلىيا، دىۋەقامەت، ساقىلى كۆك-سىگە چۈشكەن، سەللىسى سېۋەتتەك، تونىنىڭ يەڭ ۋە ئېتەكلىرى-گە ھەرخىل ئايەتلەر چېكىلگەن ھەيۋەتلىك بىر كىشى بولۇشى كېرەك ئىدى. ئەمما، ھەزرەت پۈتۈنلەي باشقىچە ئىدى. ئەنە ئۇ ئويچان كۆزلىرىنى تىكىپ كىشىلەرگە ياۋاش بېقىپ تۇرۇپتۇ. ئەڭنىدە ئاپئاق، ئاددىي يەكتەك، ئىنچىكە ئورالغان چاغراق سەل-لە، ساقال - بۇرۇتلىرىمۇ بېجىرىم، بېلىدە زەڭگەر بەلباغ، جۇغىمۇ كىچىك.

كىشىلەر ھەيرەت بارمىقىنى چىشلىدى. شۇنداق كىچىك تۇرق، تىك قامەت، خۇش سۇرەت بىر كىشىنىڭ ئەۋلىيا ئىكەنلى-كى، دۇنيانىڭ تۆت تەرىپىدە توقسان مىڭ مۇرىتى بارلىقى، ھەتتا پادىشاھلارنىڭمۇ ئۇ كىشى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئىش قىلىدىغان-لىقى تەسەۋۋۇرغا سىغمايتتى. مەيدان ئېغىر گۇرۇلدىدى. بەزى كىشىلەر ئالامىنى ئىتتىرىپ، پېشايۋانسىرى ئىنتىلدى. شەيخ ئەتراپىغا قارىدى. ئوڭ تەرەپتە سوپى دانىشمەن بىلەن مەنسۇر خوجا، سولدا ھەكىم خوجا سۇلايمان بىلەن بابا ماچىننى كۆرۈپ، قولىنى كۆتۈردى. ئەتراپ تىنچلاندى.

«بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم!» دېدى ھەزرەت بوغۇق، يېقىملىق ئاۋازدا.

مەيداندىن گۇلدۇرلەپ سادا كەلدى:

«ئاللاھۇ ئەكبەر!»

«ئاللاھۇ ئەكبەر!»

— ئەي، ئەھلى مۆمىن! ئاراڭلاردا شاھابىددىن دەپ ئاتالمىش شەيخۇلرەئىسنى تونۇيدىغان مۇسۇلمان بولسا، مانا بۇ يەرگە چىقىپ گۇۋاھلىق بەرسۇن.

مەيدان ئېغىر سۈكۈتكە چۆمدى.

— ھېچكىم ئۇنى تونۇمايدۇ؟

— ياق! بىز ھەزرىتى سۇلتاننى تونۇيمىز! شەيخ شاھابىددىننى تونۇمايمىز، — دېگەن ۋارقىراشلار ئاڭلاندى.

— نېمىشقا تونۇمايسىلەر؟ مانا ئۇ كىشى، — شەيخ سول يېنىغا ئۆرۈلدى، — تەقسىر، مۇرىتلىرىڭىزغا ئۆزىڭىزنى بىر كۆرسىتىڭ...

شاھابىددىن ھەزرەتتىن بىر قەدەمچە كەينىدە تۇرغانىدى، تىترىلىدى، خۇدۇكسىرەپ خەلقنىڭ نەزىرىدىن قاچماقچى بولدى. بىراق، بابا ماچىننىڭ تۆمۈر پەنجىسىدىن قۇتۇلالمىدى. بابا ماچىن ئۇنى گەجگىسىدىن مەھكەم تۇتۇپ ئايۋاننىڭ لېۋىگە ئەكەلدى. كىشىلەر كۆك موۋۇت تون كىيىپ، بېلىنى ئىككى يەردىن باغلىغان قالماق سۇپەت كىشىگە ئەجەبلىنىپ قاراشتى. شەيخ بايىقىدەك مۇلايىم ئاۋازدا خىتاب قىلدى:

— پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جانابلىرى «ئەل كەززابۇ لەئۇممەتى»[1] دەپتۇرلەر. ئالدىڭلاردا تۇرغان ئاسىي بەندە بۇ ھەدىسنىڭ مەنىسىنى بىلمەسمىدى؟ بىلەتتى. ئەمما، رىئايە قىلمىدى. ئاللانىڭ غەزىپىدىن قورقماي يالغان سۆزلىدى. ھەق يولىغا كىرگەن تالىبى ئىلىملەرنىڭ ھەققىنى يېگەن، ئۆزىنى تەڭداشسىز شەيخ چاغلاپ، بىھايالىق بىلەن ئۆزىگە ئۆزى پەتىۋا يېزىۋالغان، ئەھلى مۆمىننىڭ كۆزىنى بوياپ، رىياكارلىق قىلغان، نەپسى ھايۋاننى دەپ، ئاخىرەتنى ساتقان، ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈزىنى قېلىن قىلىپ، ئەل ئىچىدە ھاجىلىق دوپپىسىنى كىيىپ كېرىلىپ يۈرگەن كىشىنى قانداق ئادەم دېگىلى بولسۇن!

شاھابىددىن ھاجىنىڭ ئۈمىدى تۈتەككە ئايلاندى. «ئاھ، قېرىپمۇ قويۇلمىغان بېشىم، — دەپ ئۆزىنى قارغىدى ئىچىدە، — گۇمراھ بولمىساڭ، شۇ تەكەببۇر شەيخنىڭ ئالدىغا بويۇن ئېگىپ كېلەرمىدىڭ؟ ئەمدى نېمە بولدۇڭ؟ نامىئەمالىڭنى بىلمىگەنلەرمۇ بىلىۋالدىغان بولدى. ۋادەرىخا، قايسى جىن ئۇردى سېنى؟ ھەي، شاھابىددىن ھاجى، نېمىشقا كەلدىڭ بۇ يەرگە، نېمىشقىمۇ كەل

[1] يالغانچى ئۇممىتىم ئەمەس. («ھەدىس»)

دىڭ؟ مانا ئەمدى خارلىق تۇپرىقىغا مىلىنىپ قارا يۈز بولدۇڭ، ھاجى! »

ئەسلىدە ئۇنىڭ باشقا ئىلاجىمۇ يوق ئىدى. يالغان پەتىۋا ئاشكارا بولغاچ، شاھابىددىن بىر يەردە تۇرالماي يۇرتمۇ يۇرت تەمتىرەپ يۈردى. ئاۋۇ قاپاق باش دەرۋىشلەر ئۇنىڭ قىلمىشلىرىنى يەتتە ئالەمگە يېيىپ ئۇلگۇرگەنىكەن. مەخسۇم قايسى كەنت، قىشلاق ياكى مەھەللىگە بارسا «ئۆزىگە ئۆزى ئىرشات يېزىپ، شەيخ بولۇۋالغان كىشى سىز ئەمەسمۇ، تەقسىر؟ » دېيىشىۋاتىدۇ. ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ ئىشلىرى يۈرۈشمىدى، نېسىۋىسى قىرقىلدى. بۇنىڭدىن كېيىن شاھابىددىن يا نامىنى ئۆزگەرتىپ ئەل تونۇمايدىغان يەرلەردە ئىستىقامەت قىلىشى، ياكى شەيخنىڭ ئالدىدا توۋا قىلىپ، غەزىپى يانسا بىرەر مەسچىتنىڭ ئىماملىقىنى سورىشى لازىم ئىدى. مەخسۇم ئىككىنچى يولنى تاللىدى. ئەمما، شەيخ ئۇنى كەچۇرمىدى. ئەقەللىيسى ئىستىغپار ئېيتىشقىمۇ قويمىدى، ئەكسىچە ئاۋام خەلقنىڭ كۆزى ئالدىدا شەرمەندە قىلدى.

— ئەي، مۆمىنلەر! — ھەزرەتنىڭ تاۋۇشى يىراقتىن، گويا سامادىن گۈمبۈرلەپ كەلگەندەك بولدى، — شەرئىتى مۇستاپاغا شەك كەلتۈرۈپ، بىراۋنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلغان، يالغان پەتىۋا بىلەن كىشىلەرنىڭ رىزقىغا چاڭ سالغان، ئىلىم ئېلىپ، ئۇنىڭغا رىئايە قىلمىغان، مۇناپىق، نەپسانىيەتچى كىشىنىڭ جازاسى نە بولغاي؟

خالايىق ھاۋاغا مۇشتىنى شىلتىپ شاۋقۇن سالدى. سەپ ئالدىدا تۇرغان ئۆلىمالاردىن بىرى «سازايى قىلىنسۇن! » دەپ ۋارقىرىدى.

— سازايى قىلىنسۇن!

— ساقال ـ بۇرۇتى قىرىلسۇن!

— مەسچىتكە يولاتماسلىق كېرەك، بۇنداق نەپسى بۇزۇقنى!

شاھابىددىننىڭ ئۆتى يېرىلغۇدەك بولدى، جېنى ھەلقۇمغا تىقىلدى. نەزىرىدە ھازىر، مۇشۇ يەردە قول ـ پۇتىنى باغلاپ

ساقال ـ بۇرۇتىنى قىرىپ تاشلايدىغاندەك، لاغىلداپ تىترىدى.

— يالغان! — دېدى ئۇ خىرىلداپ، — شەيخ يالغان سۆزلەۋا-تىدۇ. مەن ئۇنىڭ ئېتىكىنى كۆزۈمگە سۈرتمىدىم. شۇ سەۋەبتىن مەندە قەستى بار.

شەيخ سول يېنىغا قاراپ «مۇسھەپ!» دېدى كەسكىن. مەذ-سۇر خوجا قولىدىكى قۇرئاننى ئىككى قوللاپ شاھابىددىنغا تۇتتى.

— ئېلىڭ! — دېدى شەيخ ھاجىغا، — مانا شۇ كالامۇللانى تۇتۇپ قەسەم ئىچىڭ! يالغان سۆزلىگەن بولسىڭىز سىزنى خۇدا ئۇرسۇن، ئەگەر مەن يالغان سۆزلىگەن بولسام مېنى خۇدا ئۇرسۇن!

شاھابىددىن ئىككىلەندى، ئەگەر قۇرئاننى تۇتۇپ قەسەم قىلـ-مىسا، ھازىر ئېيتقان سۆزلىرى يالغانغا چىقاتتى، ئۇنداق بولسا راستىنلا قول ـ پۇتىنى باغلاپ ساقىلىنى قىرىپ تاشلاشلىرى مۇمكىن ئىدى. ھاجى مۇناپىقلىقنىڭ كەچۈرۈلمەس گۇناھ ئىكەنلى-كىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، قۇرئاننى قولىغا ئالدى، ماڭلىيىغا سۈر-كەپ سۆيدى، كېيىن ئۇنى كۆكسىگە بېسىپ تۇرۇپ خالايىققا ئۆرۈلدى.

— مانا شۇ كالامۇللا بىلەن قەسەم ئىچىمەنكى، شەيخ مەندەك بىر بىگۇناھ مۆمىن مۇسۇلمانغا تۆھمەت تېشىنى ياغدۇرۇپ تۇرۇۋې-تىۇ. بىر يىل مۇقەددەم ماڭا ئۆز قوللىرى بىلەن شاھادەتنامە يېزىپ بەرگەن ئىدىلەر، ئەمدى بولسا، ئاشۇ شاھادەتنامىدىن ھەم ئۆزىنىڭ مۆھرىدىن تېنىپ، كەمىنىدەك مۇسۇلمانى كامىلغا بەتنام قىلدى... ئەگەر يالغان سۆزلەۋاتقان بولسام...

كىشىلەر نەپەس ئالماي، ئاۋازى، پۈتۈن ۋۇجۇدى تىترەپ قەسەم ئىچىۋاتقان ھاجىغا تىكىلدىلەر. ئۇلار، «ئەجەبا ھەزرىتى سۇلتان بىر مۇسۇلمانغا تۆھمەت قىلسا...» دېگەن گۇماندىن ھەي-ران ئىدى.

شەيخ بولسا، ھاجىنى بۇنچىلىك قىلىدۇ، دەپ ئويلىمىغان-دى. ئەللىك يىلدۇركى، ئۇ تائەت ـ ئىبادەت بىلەن مەشغۇل،

«قۇرئان كەرىم» نى مىڭ رەت خەتمە قىلدى، ئەمما قۇرئاننى تۇتۇپ، يالغاننى راست دەپ قەسەم ئىچكەن قەسەمخورنى تۇنجى مەرتىۋە كۆرۈپ تۇرۇپتۇ.

شەيخ ياقىسىغا قولىنى سوزدى. «ئەستاغپۇرۇللا! ئەستاغپۇرۇللا!» دەپ ئىچىدە كەلىمە ئېيتتى. تىلىدا ئىستىغپار، دىلىدا ئۆزگە بىر ئايەت، ئۆزگە بىر دۇئا...

— ئەگەر يالغان سۆزلەۋاتقان بولسام يەر بىلەن يەكسان بولسامmu، ئاغزى ـ بۇرنۇم قىڭغىر كەتسىمۇ رازىمەن...

هاجى قۇرئاننى سۆيۈپ، مەنسۇر خوجىغا ئۇزاتتى ۋە هەزرەت تەرەپكە غالىبانە قاراپ قويدى ـ دە، ئىككى قەدەم نېرى بولدى. شەيخ ۋۇجۇدىدىكى يالغۇز ئۆزىگىلا مەلۇم بولغان روهىي قۇۋۋەتنى يىغىپ، هاجىنىڭ كۆزلىرىگە قاتتىق تىكىلدى. شاهابىددىن چايقىلىپ كەتكەندەك بولدى، كېيىن ئايۋاننىڭ چېتىگە قاراپ ماڭدى. شەيخ ئۆتكۈر نىگاهى بىلەن هامان ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى. هاجى «چاڭگىلىڭدىن ئامان ـ ئېسەن قۇتۇلدۇم، ئەمدى قانداق قىلارسەن؟» دېگەندەك، مەمنۇن ھىجايدى. ئۇ ئۇزۇنچاق ئايۋاننىڭ چېتىگە باردى ۋە «بىسمىللا!» دەپ پەلەمپەيدىن چۈشۈشكە تەمشەلدى.

شەيخنىڭ قارامتۇل يۈزى سۇرلۇك تۈس ئالدى، لەۋلىرى بىلىنەر ـ بىلىنمەس قىمىرلاپ، پېشانىسىدە تەر تامچىلىرى كۆرۈندى.

ئايۋان ئىككى گەزچە كېلەتتى. هاجى ئۈچ پەلەمپەيدىن چۈشۈپ، تۆتىنچىسىگە كەلگەندە قېقىلىپ كەتتى ـ دە، ئۈچ دومىلاپ پەسكە چۈشتى.

خالايىق يەردە دادلاپ ياتقان هاجىغا ئەمەس، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىۋاتقان هەزرىتى سۇلتانغا ئەيمىنىپ قاراشتى.

شاهابىددىن هاجىنىڭ قولى سۇنغان، جاۋغىيى چىقىپ، ئاغزى قىڭغىيىپ قالغانىدى.

مەنسۇرخوجا بىلەن ھەكىم سۇلايمان شەيخنىڭ كەينىدىن ماڭ-
دى. سوپى دانىشمەن خالايىققا ئىككى ئېغىز سۆز قىلدى:
— سۇلتانئۇل ئارىپىن ھەزرەتلىرىنىڭ سىلەرگە ئېيتىدىغان
ۋەسىيەتلىرى بار ئىدى. ئەپسۇسكى ۋەزىيەت بۇنداق بولۇپ قالدى.
ئاللا نېسىپ قىلسا، رەبىيەلئەۋۋەلنىڭ ئىككىنچى ھەپتىسى ھەز-
رەت مەككەئى مۇكەررەمگە ئاتلانغۇسى. سەپەردىن بۇرۇن يەنە كۆ-
رۈشۈپ، شەيخىمىزنىڭ ئەمرىمەرۇپلىرىنى ئاڭلىغايسىلەر، قېنى
ئامىن، ياراتقان ئىگەم ھەربىر مۆمىن بەندىسىنى ئىماندىن ئايرىمى-
سۇن، بالا ـ قازادىن ساقلىسۇن.
خالايىق دەرھال دۇئاغا قوشۇلدى. كىشىلەر تارقىلىشقا باش-
لىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كامال قارا بىلەن نىزامىددىن خۇشرۇي-
مۇ بار ئىدى. ئۇلار تەشۇىشتە قالغان كىشىلەرگە قوشۇلۇپ،
ئۆزئارا سۆزگە چۈشتى:
— كامال، يامان بولدى ـ ھە؟
— شۇنداق، يامان بولدى، خۇشرۇي، توڭگۇزغا يەم بولغۇر
ھاجى، يالغان سۆزلەپ، تىترەپ تۇرغۇچە، توۋا قىلدىم دەپ
قۇتۇلامدۇ؟
— شۇنى دېمەمدىغان، سۇلتان بىلەن ئېلىشىپ بولامدۇ؟
ئاتام رەھمەتلىك دەيتتى، شەيخ بوۋا «كەچۈرىمەن، لېكىن كەچ
ئۇرىمەن» دەر ئىكەنلەر.
— بۇ نېمە دېگىنى، خۇشرۇي؟
— ھەي ئوقۇمىغان، سەن گۇناھ قىلساڭ ئۇ بىر كەچۈرىدۇ،
ئىككى كەچۈرىدۇ... ئەمما ئۈچىنچىسىدە ئاۋۇ ھاجىدەك بولىسەن،
دېمەكچى، قارىۋاي، كۆردۇڭمۇ، قۇرئاننى پەش قىلغىنى ئۈچۈن
قولى سۇندى، يالغان سۆزلىگىنى ئۈچۈن ئېغىزى قىڭغىيىپ
قالدى.
— بولدى قىل، ئۇنىڭغا پەقەت ئىتلا ئوخشىسۇن.
خۇشرۇي دوستى بىلەن چېقىشتى:
— بەزىدە سەنمۇ يالغان سۆزلەپ قويىسەن.

— قاچان يالغان سۆزلىدىم؟

— قايسى كۇنى خوتۇنۇڭغا «سەندىن باشقىسىنى دېسەم، تىلىم كۆيسۇن» دەپ قەسەم ئىچكىنىڭچۇ، قارىۋاي؟

— بۇ دېگەن باشقا گەپ. شۇنىڭدىن بېرى خوتۇن يېپەكتەك بولۇپ كەتتى. يۈر، كۇن پېتىشتىن بۇرۇن يولغا چىقىۋالايلى. تېخى بازاردىن بالىلارغا ئۇنى - بۇنى ھەم ئېلىشىمىز كېرەك.

ئىككى دوست بازارغا قاراپ ماڭدى.

2. يىغلىما، ئانا

جەننەت — ئانىلارنىڭ ئايىغى ئاستىدىدۇر.

— ھەدىس

ھىجرىيە 541 ـ يىل رەبىئەلئەۋۋەلنىڭ ئون ئۇچىنچىسى. پەيشەنبە. ياز ئاخىرلىشىپ سۇنبۇلە كىرگەن. يېرىم كېچە. شەھەر شېرىن ئۇيقۇدا.

شەيخ كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغانىدى، كۆزلىرى چارچاپ كىتابنى ياپتى، يۇزىگە پاسوھە تارتىپ ئورنىدىن تۇردى، يەڭگىل كىيىنىپ تاشقىرىغا قاراپ ماڭدى. ياتاق ئۆيىنىڭ ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتىۋاتقاندا رۇقىيەبۇۋىگە دۇچ كەلدى. رەپىقىسى بېشىنى ئېگىپ تۇراتتى.

— ئاتىسى، بىرەر خىزمەت بارمىدى؟

— بەھۇزۇر دەم ئېلىۋېرىڭ، تېخى سۇبھىگە خېلى بار. سەيلە قىلغۇم كەلدى.

رۇقىيەبۇۋى ئېرىنىڭ ئارقىسىدىن مەيۇس قاراپ قالدى. ئۇ جۈپتى ھالالىغا مىننەتسىز خىزمەت قىلىشنى ئۆزى ئۇچۇن ساۋاب دەپ بىلىدىغان ئاقىلە، زېرەك ئاياللار تائىپىسىدىن ئىدى. بىراق… مانا خۇداغا شۇكۇر، شەيخ بىلەن بىر ياستۇققا باش قويغىلى يىگىرمە يىل بولۇپتۇ. ئەنە شۇ يىگىرمە يىلدىن بېرى شەيخ ئۇنىڭغا ئانىلىق خىزمىتىدىن بۆلەك ۋەزىپىنى راۋا كۆرمىدى.

شەيخنىڭ ئۆمرى مەسچىت خانىقاسىدا خەلپىلەر، مۇرىتلار ئارىسىدا ئۆتىدۇ، ئۆيگىمۇ تۇنگىلى گاھى - گاھىدا كېلىدۇ. مۇساپىرچىلىقتا ئۆز ئىشىنى ئۆزى قىلىپ ئۆگىنىپ كەتكەنمۇ قانداق، كىيىملىرىنى ئۆزى يامايدۇ، يۇيۇش، تۇگمە قاداش ئىش-لىرىنى ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە ئوخشاشلا ئۆزى قىلىدۇ. رۇقىيە-بۇۋى ئىككى قىز بىلەن بىر ئوغۇلنى باغرىغا بېسىپ، مەسچىتنىڭ يېنىدىكى ئۈچ ئېغىز ئۆيدىن ئىبارەت تارغىنا ھويلىدا ئەل قاتارى ئوتتۇرا ھال ياشاپ كەلمەكتە.

ھەزرەت ھويلىغا چىقتى. ھويلىدىن گۈپ قىلىپ رەيھاننىڭ ھىدى كەلدى. مۇزدەك ھاۋا ئۇنىڭ كۆكسىگە ئۇرۇلدى، روھى يايراپ كەتتى. ئۇ كىچىككىنە ئىشىكنى ئاستا ئېچىپ بوسۇغىدىن ئاتلىدى. شەيخنىڭ ئۆيى شەھەرنىڭ دۆڭرەك قىسمىدا، قەلئە سې-پىلىغا يېقىن ئىدى. ھەزرەت ھاۋادىن مەست بولۇپ، بىر لەھزە تۇرۇپ قالدى. ئاسمان چېچەكلىرى — يۇلتۇزلار ئۆزئارا كۆز قىسىشىپ، گويا شىۋىرلىشىۋاتقاندەك ئىدى، تولۇن ئاي بولسا ماھىر ناۋاينىڭ قولىدىن چىققان يۇپقا ناندەك يالتىرايتتى.

شەيخ مەسچىتنىڭ سىرتىغا ئۆتتى. ئۇزۇن، كەڭ شوتىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بىردەم ئويلىنىپ تۇردى - دە، «بىسمىللا!» دەپ ئۆگزىگە چىقىشقا باشلىدى. ئۇ ئەزەلدىن مەسچىتنىڭ ئۆگزىسىگە چىقمىغانىدى. بۇ نۆۋەت كۆڭۈل رايىغا قارشىلىق قىلالمىدى. شەھەرگە ئۈستىدىن نەزەر سېلىشنى، كۆزلىرى تالغۇچە بې-قىشنى خالاپ قالدى. ئېھتىمال بۇ ئۇنىڭ ئاخىرقى نەزىرىدۇر، ئېھتىمال...

ئۆگزىگە چىقتى. ئۆگزە سەل سالقىنراق ئىكەن، تېنى شۈر-كۈندى. ئۇنىڭغا ئاسمان يېقىنلاپ قالغاندەك، يۇلتۇزلارغىمۇ قول سوزسا يەتكۈدەك، پەلەك بولسا بېشىغا سايە تاشلاپ تۇرغاندەك تۇيۇلدى. شەيخ ئەتراپقا باقتى، يەسسىدىكى ئەڭ ئېگىز ئىمارەت مانا شۇ مەسچىتى سۇلتانىيە ئىدى. شەھەر گويا بىر ئەزىم پەتنۇس ئۈستىدە تۇرغاندەك ئېنىق كۆزگە تاشلىناتتى. كۈنگۈرىلىك قەلئە

سېپىللىرى، قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئاتابېگى بۇغراخان قۇر-دۇرغان مەدرىسە، بازار تاملىرى، مۇساپىرخانىلار، بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن پاكار ئۆيلەر، ئاندا ـ ساندا ئۇچرايدىغان باغلار، كۆللەر... ھەممىسى پەستە ئىدى. ئەنە، باش قوۋۇقنىڭ ئالدىدا دەرۋازىنىڭ ئىچىلىشىنى كۈتۈپ ياتقان مۇساپىرلار، كىمدۇر ھار-ۋىدا چاپىنىغا ئورىنىپ ئۇخلاپ يېتىپتۇ. باشقىلار ئاتلىرىنى، ئېشەكلىرىنى باغلاپ قويۇپ قارا يەردە بېشىنى ساڭگىلاتقانچە مۈگدەشمەكتە.

شەيخ كۈنپېتىشقا ئۆرۈلدى. شىرىلداپ قىبلە شامىلى ئەستى. بۇ ئۇنىڭغا ياخشىلىقنىڭ ئالامىتى بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ ئۆزىنى مەسچىتنىڭ ئۆگزىسىدە ئەمەس، ئەراپات تېغىدا تۇرغاندەك ھېس قىلدى.

يۇلتۇز ئۆچتى. كىچىك بىر يۇلتۇز يالقۇنغا ئايلىنىپ، ھاۋانى ئالتۇن يايدەك تىلىپ ئۆتتى. بۇ ھالەتنى شەيخ ئۆزىگە قىياس قىلىپ تەبىرلىدى. نۇرلۇق سىزىق پەلەكتىن ۋۇجۇدىغا كۆچتى. كۆكسى تىترەپ، ئۈستىدىكى ئەنە شۇ قۇببەتۇل ئاسمان كەبى مەۋھۇم ۋە چەكسىز خىيالغا غەرق بولدى، قىبلىگە قاراپ تۇرۇپ مۇناجات قىلدى: «پەرۋەردىگارى ئالەم ئىنايەت ئەيلەپ يول بەرسە، بۇگۈن مەككەئى مۇكەررەمە سىرى ئاتلانغايمىز. نېسىپ قىلسا، ھەجەرۇل ئەسۋەتنى كۆزگە سۈرتۈپ، يەنە يۇرتقا قايتارمىز. مۇبادا بىر سىقىم تۇپرىقىمىز يات ئەللەردە بۇيرۇلغان بولسا، نە چارە، ياراتقاننىڭ ئىرادىسى... قايتىپ سىزنى كۆرەلمىسەك رازى بولۇڭ، ئاتا يۇرت ئاسمىنى! غېرىبلارنىڭ كۆز يېشىدەك پارلىغان يۇلتۇز-لار، سىلەرمۇ بىزدىن رازى بولۇڭلار. كېچىلىرى ئازغان يولۇچى-لارنىڭ يولىنى يورۇتقۇچى ئاسمان ـ پەلەك، رازى بولۇڭ! ئۇزاق ئۆتمەي يۈز كۆرسىتىدىغان قۇياش، سىز تىرىكلىكنىڭ سەۋەبچى-سى، كۆللى بارلىقنىڭ ئۆمرىنى داۋام ئەتكۈچىدۇرسىز، ئاتمىش بىر يىل بۆشۈك كەبى مۇرەببىيلىك قىلغىنىڭىز ئۇچۇن رازى بو-لۇڭ! ئىنىقلار، سىزلەردىن ئىچكەن سۇ ئۇچۇن رازى بولۇڭلار!

دەرەخلەر، سىلەردىن تېتىغان شېرىن مېۋىلەر ئۈچۈن رازى بولۇڭ-
لار! شاماللار، غەمكىن چاغلىرىمدا يۈز - كۆزلىرىمنى سىيپاپ
تەسەللى بەردىڭىزلەر، گۈللەر، چېچەكلەر، سىلەر دىمىغىمنى
خۇشبۇي ھىدلارغا تولدۇردۇڭلار، باغرىمغا جەننەت نەپسىنى ئاتا
قىلدىڭلار، سىلەرمۇ رازى بولۇڭلار! ئەي ئەزىم سەيھۇن، سېنى
بېھىشت دەريا دېيىشىدۇ، چۈچۈك سۈيۈڭدە قايتا يۈز چايقاش
نېسىپ قىلسۇن. دانالارنىڭ دەردىدەك ۋەزمىن تاغلار، مىسكىن
مۇساپىرنىڭ خىيالىدەك پايانسىز سەھرالار، ئاۋات كەنتلەر، ئا-
ۋۇللار، سىلەرمۇ رازى بولۇڭلار! قۇل خوجا ئەھمەد يەسسەۋى
ئاتلىق بىر ئۇممىتىم بار ئىدى، تىلى ئۆتكۈر، كۆزى نەملىك،
دىلى غەملىك خاكسار ئىدى، دەپ ياد ئەيلىگەيسىز! تاكى كۆزۈم
ئۇچۇق ئىكەن، مەنمۇ سىلەرنى دۇئا بىرلە ياد ئەتكەيمەن. رازى
بولۇڭلار، ھەممىڭلار رازى بولۇڭلار...»

ھەزرەتنىڭ كۆڭلى بوشاپ قالغاندەك بولدى، ئەمما روھى
روشەنلىشىپ قالدى، تۆت تەرىپىگە ئۆرۈلۈپ ھامان غەپلەت ئۇيقۇ-
سىدا ياتقان شەھەرگە قايتا - قايتا باقتى، گويا شۇ بېقىشتا شەھەر
بىلەن ئۇنسىز ۋىدالاشتى، كېيىن ئالدىرىماي پەسكە چۈشۈشكە
باشلىدى، مەسچىتكە كىرمەكچى بولدى، ئەمما رۇقىيەبۇۋىنى ئەس-
لەپ ئۆيىگە بۇرۇلدى.

رۇقىيەبۇۋى يېنىپ ئاخىرلىشىپ قالغان خىرە شامنىڭ ئالدى-
دا پەدەرىنى ئويلاپ، ئىككىنى تايىنىپ ئولتۇراتتى، سىرتتىن
كەلگەن ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ ئىلدام قوزغالدى. ھەزرەت ئۇندى-
مەي خاس خانىسىغا كىردى. رۇقىيەبۇۋى ئۇنىڭغا ئەگەشتى. شەيخ
مېھرابنىڭ يېنىغا ئولتۇردى. رۇقىيەبۇۋى تەكچىدىكى چوڭ شام-
دانىنى ياقتى. «بىرەر خىزمەت بارمۇ» دېگەندەك رومىلىنىڭ ئۇچى-
نى چىشلەپ ئىتائەتمەنلىك بىلەن كۈتۈپ تۇردى.

— نان بىلەن سۇ كەلتۈرۈڭ، ئانىسى، — دېدى شەيخ.
رۇقىيەبۇۋى ئېرىنىڭ ئالدىغا بۆز داستىخاننى سالدى، نېرىقى ئۆي-
دىن ئىككى نان، بىر ئاياق سۇ ئېلىپ كىردى.

— ئولتۇرۇڭ، ئانىسى، — دېدى شەيخ، — سىزگە ئىككى ئېغىز گەپ بار.

رۇقىيەبۇۋىنىڭ يۈرىكى جىغىلداپ كەتتى ۋە ئاستا يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. نەزىرىدە ئېرىدىن شۇ كەمگىچە ئاڭلىمىغان قالتىس بىر گەپنى ئاڭلايدىغاندەك چۆچۈدى. شەيخنىڭ ئويچان يۈزىگە ئەيمىنىپ. قىنا لەپپىدە بىر نەزەر سالدى.

شەيخ ئاياق بىلەن ناننى ئوتتۇرىغىراق سۈردى، يەردىن كۆز ئۈزمەي مۈكچىيىپ ئولتۇرغان رۇقىيەبۇۋىگە قاراپ ئاستا دېدى:

— ئانىسى، مەن سىزدىن رازىلىق سورىماقچىمەن. ئاللا نىيىتىمىزگە يەتكۈزسە، بۈگۈن يولغا چىققايمىز. سىزدىن يوشۇر-مايمەن، يول يىراق، بېرىش ـ كېلىش ئارىسىدا بىر يىل ئۆتىدۇ. ئىنشائاللا، پەرزنى ئادا قىلىپ، يەنە مۇشۇ داستىخاننىڭ بېشىغا قايتقايمىز، دېگەن ئۈمىدتىمەن. لېكىن، ئىنسان بالىسى ئەتە نېمە بولۇشىنى بىلمەيدۇ. بۇ قۇتلۇق نەپەس بارچىمىزگە ئامانەتتۇر. مۇبادا قازايىمىز يېتىپ… بۇ تۇپراقنى قايتا كۆرۈش نېسىپ قىلمى-سا، رازى بولۇڭ، ئانىسى…

رۇقىيەبۇۋى پىخىلداپ يىغلىدى.

— كۆز يېشى قىلماڭ، كۆز يېشىنى كېيىنگە قويۇڭ.

رۇقىيەبۇۋى دەرھال كۆزلىرىنى سۈرتتى.

— يىگىرمە يىلدىن بېرى بىمىنىنەت خىزمەت قىلدىڭىز. چەك-كەن زەخمەتلىرىڭىزگە رازى بولۇڭ. قولىڭىزنى ئۆكسۈتكەن بول-سام ئۆززە، بەزىدە قاتتىق ـ قۇرۇق سۆزلەپ قويدۇم، ئۇنىمۇ كەچۈرۈڭ، ئانىسى. مەن سىزدىن رازىمەن، سىز ھەم مەندىن رازى بولۇڭ. قىيامەت كۈنى يورۇق يۈز بىلەن دىدار كۆرۈش-كەيمىز.

رۇقىيەبۇۋىنىڭ بېشى ئېگىلىپ، تىزىغا تېگەي دېدى. ئېرى-نىڭ ئۆگەتكىنىنى ئۇنتۇپ، ئۈنسىز يىغلاشقا باشلىدى.

— مەن مىڭ مەرتە رازىمەن، شەيخىم… سىزمۇ رازى بولۇڭ…

ھەزرەتنىڭ يەنە بىر گېپى بار ئىدى. ئۇنى ئېيتسا رۇقىيەبۇ-ۋىنىڭ رازى بولمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ. بۇ ئىشنىڭ ئايالىنىڭ مەھ-زۇن كۆڭلىنى بەتتەر ۋەيران قىلىدىغانلىقىنى سېزىپ تۇرۇپتۇ، بىراق بەربىر ئېيتىشقا جەزم قىلدى.

— ئانىسى، مەن ئىبراھىمنىمۇ ھەجگە بىرگە ئېلىپ بارسام دەپ نىيەت قىلىۋىدىم... ئەلۋەتتە سىز رازى بولسىڭىز.

رۇقىيەبۇۋىنىڭ يۈرىكى پارە بولدى. ئۇ شەيخ تەرەپكە قول سوزۇپ موككىدە يىقىلدى، ئىبرىنىڭ ئېتىكىنى مەھكەم تۇتۇپ ھۆركىرەپ يىغلىدى.

— مېنى يالغۇزۇمدىن جۇدا قىلماڭ، شەيخىم! مەن شور پېشانىگە رەھىم قىلىڭ!... بىر يولى ئىككىڭلاردىن ئايرىلسام... ئىككىلا قولۇم كېسىلمەسمۇ؟ بىز ھەققىڭىزگە دۇئا قىلىپ ئولتۇ-رايلى. ئاللا يولىڭىزنى راۋان قىلسۇن. يالغۇز ئوغلۇمنى قويۇپ كېتىڭ، شەيخىم...

— يىغلىماڭ، ئىبراھىم يېنىڭىزدا بولىدۇ، — دېدى ھەز-رەت. بىر زەئىپەنى ئىككى قىز بىلەن تاشلاپ كېتىش نائىنساپلىق ئىدى. شەيخ خاتا ئويلىغانلىقىنى بىلدى.

رۇقىيەبۇۋى بېشىنى كۆتۈردى، يۈز - كۆزىنى سۈرتۈپ، ئاياقتىكى سۇدىن ئوتلىدى، كۆڭلى بېسىلغاندەك بولدى. ئۇ ئېرد-نىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلىدۇ. كەم سۆز، ئەمما كەسكىن، بىر ئىشنى ئېيتتىمۇ بولدى، ئېيتقىنىنى قىلىدۇ. شەيخنىڭ سۆزى، ئەزمى - قارارى مۇھاكىمە قىلىنمايدۇ، ئۇ پەرز بولمىسىمۇ، ۋاجىپ ئىدى.

ھەزرەت بىر ناننى ئېلىپ ئىككىگە بۆلدى، يېرىمىنى رۇقىيە-بۇۋىنىڭ ئالدىغا قويدى.

— مەن ئۇلۇشۇمنى ئېلىپ كەتكەيمەن. بۇنى سىز ئاسراڭ. ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلسەم، ئىككى يېرىمنى بىرلەشتۇرگەيـ-مىز. ئاللا ھەركىمنىڭ رىزقىنى پۈتۈن قىلسۇن. ئامىن!

شەيخ سۇدىن بىر ئوتلاپ، ئاياقنى ئورنىغا قويدى - دە،

ئورنىدىن تۇردى.

— بىز قايتقۇچە سىلەر ئىسپىجاپتا ئىستىقامەت قىلىڭلار، تۇغۇلغان يەر دۇرۇسراق، — دېدى ئۇ كۆڭلى بوشاپ.

رۇقىيەبۇۋى ئىسپىجاپلىق مۇسا شەيخ دېگەن كىشىنىڭ كەنجى قىزى ئىدى. ھەزرىتى سۇلتان «بىر يىلغىچە ئۆيدە بولالمايدىغانلىقىمىز ئۈچۈن، بۇلار تۇرمۇش زەخمىتىنى چەكمىسۇن» دېگەن خىيالدا ئائىلىسىنى قېيىناتىسىنىڭ ئالدىغا تاپشۇرۇپ كەتمەكچىدى.

رۇقىيەبۇۋىنىڭ كۆز يېشىدىن كۆپچۈپ كەتكەن يۈزىگە قان يۈگۈردى.

شەيخ مەسچىتكە چىقىپ كەتتى. مەسچىت ئىچى يورۇق، خەلپە ۋە مۇرىتلار سەپەر تەييارلىقىنى قىلىۋاتاتتى.

مەزىنىنىڭ ئەزىنى ياڭرىشى بىلەن شەھەرنىڭ تۆت قوۋۇقى باراۋەر ئېچىلدى. ھەزرىتى سۇلتاننى ھەجگە ئۇزاتماقچى بولۇپ كەلگەن كىشىلەر يوپۇرۇلۇپ ئىچكىرى كىردى.

تاڭ ئاتتى. قەدىمىي يەسسىنىڭ مەشھۇر ئاق تېرەكلىرىنىڭ ئۇچىدا يېپەك نۇر ئوينايتتى. شەھەر ئادەم بىلەن تولغان بولۇپ، ھەممىسى مەسچىتى سۇلتانىيە تەرەپكە ئاقاتتى.

راباتتىمۇ ئادەم كۆپ، مۇساپىرخانىلار، كارۋانسارايلارمۇ ئادەم بىلەن تولغان. سېپىلنىڭ كەينىدە ئاتلار كىشنەيدۇ، قېچىرلار يۇلقۇنىدۇ، نار تۆگىلەرنىڭ پۇشقۇرۇقى ئاڭلىنىدۇ. يەسسى يەسسى بولۇپ ئېھتىمال بۇنچىلىك تەۋرەشنى كۆرمىگەندۇر. قاراتاغ ئېتەكلىدىكى قىشلاقلاردىن، دەشتى قىپچاق يايلاقلىرىدىن، سەيھۇن بويلىرىدىن، ھەتتا ئەڭ چەت يېڭىكەنت شەھەرلىرىدىن توپ ـ توپ بولۇشۇپ ئوۋچى، قويچى، كاسىپ، تىجارەتچى ۋە دېھقانلار كەلمەكتە. بىراۋنىڭ تىلىدا دۇئايى خەير، بىراۋنىڭ دىلىدا ئېھرام باغلاش نىيىتى يەنە ھەج ئۈچۈن زاكات ئايرىپ ساۋاب ئىزلىگەنلەر، شەيخ ھەزرەت مەرھەمەت قىلىپ بىزنىمۇ ئالغاچ كېتەرمىكىن دېگەن ئۈمىدۋار كىشىلەرمۇ يوق ئەمەس.

كۈن نەيزە بويى كۆتۈرۈلدى. ئەل - ئۇلۇس بىلەن خوشلى-شىش ۋاقتى بولغانىدى. ھەزرەت خەلپىلىرى، ئۆلىما، مۇرىتلى-رىنىڭ ھەمراھلىقىدا مەسچىتنىڭ ئايۋىنىغا چىقتى. خالايىق تۇنۇ-گۈنكىدىن ئون ھەسسە كۆپ ئىدى. مەيدانغا سىغمىغانلار ئەتراپتى-كى ئۆيلەرنىڭ تېمىغا، قەلئە ئۇستىگە چىقىپ، سۇلتانۇل ئارىپىنى-نىڭ ۋەزنى ئاڭلاشقا تەشنا بولۇپ تۇرۇشاتتى.

شەيخ كىرپىك قاقماي مۆلدۈرلەپ تۇرغان قارا كۆزلەرگە بىر-قىپ بىر لەھزە خىيالغا پاتتى: «بۇلار نېمە ئىستەيدۇ؟ يەنە ئەمرى-مەرۇپقا ئۇندەمدۇ؟ ئەمرىمەرۇپ، پەند - نەسىھەت بىلەن يامان كىشى ياخشىغا ئايلانسا، دۇنيادا ئوغرى - كاززاپ، زىناكار، ئاچ كۆزلەر قالماس ئىدى. نە ئىلاج، چىقمىغان جاندا ئۈمىد بار، دېگەن گەپ بار. تامچە تاشنى تېشەرمىش. ئەجەبا، بۇ ئازغىنا پەند - نەسىھەتىمىز مىڭ قۇلاقنىڭ بىرىدە توختاپ ئىجابەت بولسا؟»

ھەر قېتىم ۋەز ئېيتقاندا شەيخنىڭ كۆكسىدە ئوتلۇق بىر ئىلھام پەيدا بولاتتى. ھازىرمۇ ئەنە شۇنداق ئىلھام تاشقىنىدىن دىلى پارتلاپ سۆز باشلىدى:

— بۇرادەرلىرىم! ئاراڭلاردا ئۆكسۈگەنلەرنى كۆرۈپ تۇرۇپ-تىمەن. ئۇلار بەلكىم، بىزمۇ مەككەئى مۇكەررەمەگە بېرىپ ساۋابى-قا نائىل بولساق، دەپ ئۆرتىنىۋاتقاندۇر. بۇنداق ئۆرتىنىش ھاجەت ئەمەس. ھەج پەرزدۇر. چۈنكى، ھەق مۇستاپا: «ئاللاتائالا كۆرۈ-نۇشۇڭلارغا ئەمەس، قەلبىڭلارغا ۋە ئەمەللىرىڭلارغا قارايدۇ» دې-گەن. جەننەتنىڭ بەدىلى مەككە يولىدا ئەمەس، ھەربىر بەندىنىڭ مانا بۇ يېرىدە، پاك قەلبىدە. بەزىبىر گۇمراھلار بار، پەرزەنتلى-رىنىڭ رىزقىنى قىيىپ، يېمەي - ئىچمەي ھەجگە خىراجەت يىغى-دۇ. بۇنداق يول بىلەن يىغىلغان خىراجەت ھەجگە راۋا ئەمەستۇر. ئەھلى ئايال، بالا - چاقا، قولۇم - قوشنا، مىسكىن - پېقىرلەر-نىڭ ھەققىنى سەرپ قىلىپ ساۋاب تاپىمەن دېگەن كىشىگە ئاللانىڭ لەنىتى بولسۇن! كۆڭلى سۇنۇق غېرىبنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈڭ،

خەير ـ ئېھسان قىلىش، مۇساپىرغا ياردەم قىلىش، يېتىمنىڭ بېشىنى سىلاش، بىراۋغا زۇلۇم قىلماسلىق، بىراۋنىڭ دىلىنى ئاغرىتماسلىق، ئىبرىق كولاپ، كۆچەت تىكىش، قولىڭىزدىن كەلسە نادانغا ئىلىم ئۆگىتىش، مۆمىن، قابىل ئەۋلاد تەربىيىلەش... ئەنە شۇنىڭدا جەننەتنىڭ دەرۋازىسى سىزگە ئېچىلغاي.

ئىبراھىم باغلىيالمىدۇق دەپ ئۆكسۈنمەڭلار، ئەراپات تېغىنى ئايلىنىپ، ئىبراھىم باغلاپ قايتقان تىلى باشقا، دىلى باشقا مۇناپىقلارنى كۆپ كۆردۇق. ئۇلار يالغان تاۋاپلىرىنى پۇچەك پۇلغا ساتتى. بىرى، قازى مەن، دېدى، بىرى، مۇپتى مەن، دېدى، بىرى، ئىمام مەن دېدى، بىرى، ھاكىم مەن، دېدى. لېكىن، ھارامدىن ھەزەر قىلمىدى. ئاللادىن قورقمىدى، بەندىدىن ئۇيالمىدى. ئەنە شۇلارمۇ ھاجىلىق دوپپىسىنى كىيگەن، ئېشەكنىڭ بېلىگە ئىبراھىم باغلاپ، ھاجىلىق دوپپىسىنى كىيدۈرگەن بىلەن ئېشەك يەنىلا ئېشەكتۇر، ھەرگىز ئىنسانغا ئايلانماس.

پەخرىي ئالەم مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەم: ئادەملەر ئارىسىدا ئالتە خىل تائىپىدىن باردۇركى، ئۇلار تاڭلا مەھشەردىن بۇرۇن دوزاخ ئوتىدا كۆيگەي، دەپ بېشارەت قىلغان. بۇ تائىپە جۇملىسىگە زۇلۇم قىلغان ھاكىم، كىشىلەرنى بىر ـ بىرى بىلەن دۇشمەن قىلغۇچى پىتنىخور، تەكەببۇر رەھبەر، خىيانەتكار تىجارەتچى، پاراغەتكە بېرىلگەن نادان ۋە ھەسەتخور ئالىم كىرىدۇ. بەس، ئەي مۆمىنلەر، دۇئايى قارغىشتىن ھەزەر قىلىڭلار. دۇئايى قارغىشتىن قورقماي غەپلەتتە قالغان ئاسىيلار ئۇنتۇمىسۇنكى، ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنتىنى قارغاپ قىلغان دۇئاسى، مۇساپىرنىڭ تىلىكى ۋە مەزلۇمنىڭ مۇناجىتى راۋا بولغاي.

مەيلى ۋەسىيەت دەڭلار، مەيلى نەسىھەت دەڭلار، سىلەرگە ئېيتىدىغان ئاخىرقى سۆزۈم شۇكى، تەنگە ئۆلۈم يەتمەستىن بۇرۇن ياخشىلىق ئۇرۇقىنى تىكىڭلار، ياخشىلىقتىن نېمە يامانلىق كۆردۇڭلار، يامانلىقتىن قانداق ياخشىلىق تاپتىڭلار؟

قۇل خوجا ئەھمەد، ياماناارنىڭ يامانىسەن،
بارچە بۇغداي، ئەل تۇتمىغان سامانى سەن...

ھاسىلكالام، ۋەسسالام!

ھەزرەت يۈزىگە پاتىھە تارتتى. كىشىلەر ئۈنىڭغا ئەگىشىپ، تەكبىر ئېيتىپ، يۇقىرى ئاۋازدا دۇئا قىلدى. شۇ چاغدا ئوتتۇرىدىراق تۇرغان بىر ئايال بالىسىنىڭ يەلكىسىدىن تۇتتى:

— بار، بالام، شەيخ بوۋاڭنىڭ ئايىغىغا باش قوي. ئاتامنى قويۇپ كېتىڭ، دەپ يىغلا، رەھىم قىلسا ئەجەب ئەمەس، بار، بالام...

يەتتە - سەككىز ياشلاردىكى ئالا تون كىيگەن بالا ئىككىلىنىپ-راق كىشىلەر ئارىسىدىن چىقتى، ئايۋاننىڭ لېۋىگە بېرىپ، ئارقىسىغا ياندى. ئايالنىڭ ئۈنلۈك ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ئۇيالما، بالام، دەردىڭنى ئېيت، پىرىم سېنى قوللايدۇ.

شەيخ خالايىقنىڭ ئىچىدىن كۆزى بىلەن ئايالنى ئىزلىدى، كېيىن ئېڭىشىپ بالىنى دەس كۆتۈردى، بېشىنى سىلىدى:

— سۆزلەڭ، ئوغلۇم...

بالا ئۈندىمىدى. يەنە ئايالنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— يۈكۈن، بالام، شەيخ بوۋاڭغا قۇللۇق قىل! باياتىن يولدا نېمە دېدىڭ، ئاتامنى سورىۋالىمەن دېمىدىڭمۇ، ئېيت، قوزام...

بالىدىن سادا چىقمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئايال بىر - ئىككى قەدەم ئالدىغا چىقتى - دە، ئايۋانغا يېقىنراق بېرىپ ھەسرىتىنى ئېيتتى:

— پىرىم، ئەنە شۇ نارەسىدىنىڭ ئاتىسى، يالغۇز ئوغلۇم مەككىگە بارىمەن دەپ تۇرۇۋېتۇ. خۇدانىڭ زارىنى قىلدىم، سەن بولمىساڭ بىز قانداق كۈن كۆرىمىز؟ دېدىم، لېكىن ئۇ ئۈنىمىدى. پەدەرىمىز بۇ ئالەمدىن كەتكەن، ئىشەنگىنىمىزمۇ، تايانغىنىمىزمۇ شۇ يالغۇز ئوغۇل. يەنە ئۇلۇغ - ئۇششاق بەش بالىسى بار. پىرىم، ئوغلۇمغا نەسىھەت قىلىڭ، بالا - چاقىسىنىڭ يېنىغا

قايتسۇن. بىزنى تاشلاپ ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنىگە بىر يىل بولدى. شۇنىڭدىن بىرى دەرۋىشلەرنىڭ ئارىسىدا يۈرۈپتۇ. ئىلاھا، ئاخىرىتىڭىز ئاۋات بولسۇن، پىرىم، بالامنى قالدۇرۇپ كېتىڭ.

ئايال ھۆكۈرەپ يىغلىدى. شەيخنىڭ كۆڭلى غەش بولدى، يېتىملىق جەبرىنى چېكىپ، ئانا دىدارىغا قانمىغىنى ئۇچۇنمىكىن، ئايال كىشىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرسە كۆڭلى بۇزۇلىدۇ، بىر زەئىپنى يىغلاتقان كىشىنى جازالىتىپ، ئەدىپىنى بەرگۈسى كېلىدۇ. شەيخ ئايالغا قاراپ خىتاب قىلدى:

— يىغلىماڭ، ئانا، ئىنشائالالا، ئوغلىڭىز يېنىڭىزدا قالغاي، ئۇنىڭ ئىسمى...

— رەئۇپ، ئابدۇرەئۇپ! — دېدى بىچارە ئايال ئۇمىدۋارلىق بىلەن. ھەزرەتنىڭ تاۋۇشى يەنىمۇ كەسكىن تۈس ئالدى.

— بىز ئەمرىمەرۇپ قىلىپ نېمە دېدۇق؟ ئەھلى ئائىلىسىنى زار قاقشىتىپ مەككە يولىدا ساۋاب ئىزلىگەنلەر خار بولغاي! رىۋايەتچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇلەركى، بىر گۇمراھ ھەج يولىدا ئىبادەت قىلغىلى مەسچىتكە كىردى. كۆردىكى، بىر مۇساپىر كىيىملىرىنى ياماپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇل سورىدى: «ئاللا يار بولسۇن، نەگە بارۇرسەن؟» «مەككىگە» دېدى يولۇچى. مۇساپىر: «ئاناڭ بارمۇ؟» دەپ سورىدى. «ھە، بار» دېدى يولۇچى. «سەپەرىڭدىن ئاناڭ رازىمۇ؟» دېدى مۇساپىر. يولۇچى «بىلمىدىم» دېگەن مەنىدە يەلكىسىنى قىستى. «ئۇنداق بولسا پۇرسەتنى ئۆتكۈزمەي ئاناڭنىڭ خىزمىتىگە ئاتلان!» دېدى مۇساپىر؛ مەن ئەللىك مەرتىۋە ھەج قىلدىم، باش يالاڭ، پۇت يالاڭ، ئاچ قورساق دەشتۇ باياۋانلارنى كەزدىم. لېكىن، ھەجىم قوبۇل بولمىدى. مەن ۋالىدەم، مېھرىبانىمنى نارازى قىلغانىدىم. ئەي ئاسىي بەندە، پۇرسەتىڭ باردا ئاناڭنىڭ ھوزۇرىغا ئاتلان، ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا باش قوي، ئىستىسەڭ، مەن ھەج ساۋابىنى ساڭا بېرەي، سەن ئاناڭنى رازى قىلىپ تاپقان شادلىقىڭنى ماڭا بەر!» شۇندا گۇمراھ يولۇچى ئانىسىنىڭ يولىغا قايتتى.

خالايىق گۇرۇلدىدى. تەرەپ ـ تەرەپتىن خىتابلار، دۇئالار ياغرىدى. شەيخ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئەي ئابدۇرەئۇپ! بىز سىزگە ۋالىدە مېھرىبانىڭىزنىڭ شادلىقىنى راۋا كۆردۇق، ئانىڭىزنى تاۋاپ قىلىڭ! چۈنكى، جەننەت ئانىلارنىڭ ئايىغىنىڭ ئاستىدىدۇر.

ھەزرەت بالىنى ئاستا پەسكە چۈشۈرۈپ قويىدى. بالا يۈگۈرۈپ بېرىپ مومىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلدى.

خالايىق تارقىلىشقا باشلىدى. بىر ئاش پىشىمدىن كېيىن شەيخنىڭ كارۋىنى يولغا چىقتى.

3 . پىتنە

ئەگەر ئالىم بولساڭ، جانىم تەسەددۇق،
قېنى ئالىم، قېنى ئامىل، يارانلار؟

— ئەھمەد يەسسەۋىي

شاھابىددىن ھاجى ئىككى كۈن «ۋاي - ۋاي» لاپ ياتتى. قولى ئىششىپ كەتتى. يىقىلغاندا تىلىنى چىشلىۋالغان چېغى، تىلىمۇ ئاغرىپ تۇرۇپتۇ، ئېغىزىنى ئاچالمايدۇ، بۇرنى بىلەن پۇشۇلداپ نەپەس ئالىدۇ، ئىڭرايدۇ، تولغىنىدۇ، ئاللاغا يالۋۇرۇپ، دەردىگە شىپا تىلەيدۇ. «نەس بېسىپ، نېمىشقىمۇ شەيخنىڭ ئالدىغا بارغاندىمەن؟» دەپ پۇشايمان قىلىدۇ. مەسچىتنىڭ ئېگىز ئايۋىنىنى، ئامىتى كەلگەن شەيخنى قارغايدۇ، بىراق ··· «قۇرئان تۇتۇپ تۇرۇپ قەسەم قىلغان ئۆزۈم ئەمەسمۇ؟» دېگەن گەپ خىيالىغىمۇ كەلمەيدۇ.

ئۈچىنچى كۈنى دەرد ئېغىر كەلدى. ھاجى يىغلاشقا چۈشتى. ئوغلى دەريا بويىدىن بايبۇسىن سۇنۇقچىنى ئېلىپ كەلدى.

بايبۇسىن بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرديۇ، شاھابىددىننىڭ ئەپتىگە قاراپ تۇرۇپ قالدى.

— يا پىرىم، خۇدا ئۇرۇپتۇغۇ! — دېدى ياقىسىنى تۇتۇپ، كېيىن ھاجىنىڭ يېنىغا كېلىپ چازانى قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئوڭ قولىنى يىلقا مېيى بىلەن خېلىغىچە مايلىدى، ئاندىن كۆتۈل-

ـمىگەندە سىلكىپ تارتتى. ھاجى ۋاي دېيىشكە ئۈلگۈرەلمەي قالدى. شۇنىڭ بىلەن سۇنۇقچى چىققان قولنى جايىغا سالدى.

— ھە، بولدى. يىغلىما، چوڭ موللا بولساڭمۇ بالىغىلا ئوخشايسەن، — دەپ ھاجى بىلەن چېقىشقان بولدى ھەمدە ھاجىنىڭ قولىنى تاختىلاپ تېڭىپ قويدى.

شاھابىددىن ئىما ـ ئىشارەت بىلەن ئەپتىنى كۆرسەتتى. سۇنۇقچى ئىششىق كۆزلىرىگە، قىيسىق ئېغىزىغا تىكىلىپ قارىدى.

— ھەي ئاللا! — دېدى سۇنۇقچى ئۇھ تارتىپ، — چىرايىڭغا نېمە بولدى، موللا؟

شاھابىددىن نېمىنىدۇر دېمەكچى بولۇپ كۆچەندى، ئەمما تىلى گەپكە كەلمىدى.

— يالغان سۆزلىدىڭما؟ موللا دېگەن يالغان سۆزلىمەسلىكى كېرەكقۇ؟ ھەي... سېنى جىن ئۇرغان بولمىسۇن. ئۇنداق بولسا سۈرە ياسىن ئوقۇتۇپ كۆر، شۇندىمۇ ساقايمىساڭ، ھەزرىتىمىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى سورا. مەن نېمە ئامال قىلالايمەن بۇنىڭغا، موللىكا.

سۇنۇقچى ھاجىنى ھەزرىتى سۇلتانىنىڭ يېنىغا بار دەۋاتاتتى. شاھابىددىن باش چايقىدى.

— يا... ياق... بار... ماي ... مەن.

— ئۇنداق بولسا ئۆزۈڭ بىل، — دېدى سۇنۇقچى، — نېمىلا بولسىمۇ بىر يامان ئىش قىلىپسەن. شۇنىڭ خۇنىنى يۇيۇش كېرەك. ئۇنداق بولسا مەن كەتتىم.

بايىبۇسىن چىقىپ كەتتى. شاھابىددىن ئەينەك ئېلىپ ئەپتىگە قارىدى، قارىدىيۇ، قورقۇپ كەتتى. «ئەگەر بىر ئۆمۈر قىيسىق ئېغىز بولۇپ قالسام قانداق بولغىنى؟ تىلاۋەت نېمە بولىدۇ؟ بىز بۇ ياقتا قېلىپ، ئاۋۇ مەۋلۇتقارىيغا ئوخشىغانلار تۆرگە ئۆتۈپ كېتەمدۇ؟ شەيخىنىڭ ئالدىغا بېرىپ پۇتىغا باش قويسامىمكىن؟ ياق، بارمايمەن! مېنى يەر بىلەن تەڭ قىلمامدۇ؟ يائاللا، خاتا قىلدىم، سېنىڭ مۇبارەك سۆزۈڭگە شەك كەلتۈردۈم، ئۆزۈڭ

شەپقەت قىل، مەن ئاسىي بەندەڭمەن. ئەل - يۇرتقا رەسۋا قىلما. توۋا قىلدىم، توۋا قىلدىم، پەرۋەردىگارى ئالەم...! »

ئەتىسى ھاجى مەھەللىدىن تۆت موللىنى چاقىرتتى. ئۇلار شاھابىددىننى ئوتتۇرىغا ئولتۇرغۇزۇپ، سۈرە ياسىن ئوقۇشقا چۈشتى. تۆت موللا ئۈچ كۈنگىچە سۈرە ياسىننى قىرىق قېتىمدىن ئوقۇدى. ھاجىنىڭ دەردى يەڭگىللەپ قالغاندەك بولدى، لېكىن ئېغىزى، كۆزى ئەسلىگە كەلمىدى. ئۇ كېچىلىرى خۇداغا مۇناجات قىلىپ يىغلىدى، دۇئانىڭ كۈچىنى يەنە بەش - ئالتە كۈن كۈتتى، ئاخىرى يۈزىنى سىلىۋېتىپ، ھەزرەتنىڭ ئالدىغا بېرىپ، توۋا قىلىشقا جەزم قىلدى. «بىز كەتمەن چېپىپ نان تېپىپ يېيىشكە ئۈگەنمىگەنمىز، رىزقىمىزنى ئاللا ئۆزى ياراتقان، رىزقىمىز ئاۋام خەلقنىڭ كۆڭلىگە ئىمان نۇرىنى ياغدۇرۇش بىرلە پۈتۈندۇر. شۇ تەكەببۇر شەيخنىڭ ئالدىغا يەنە بىر بارىمەن، گۇناھىمدىن كەچسە كەچتى، كەچمىسە ئۇۋالىمغا قالىدۇ، تاڭلا مەھشەردە ئۆزى جاۋاب بەرگەي» .

شاھابىددىن ئوغلىغا ئېشەكنى توقۇشنى بۇيرۇدى - دە، كىيىنىپ تاشقىرىغا چىقتى. ئوغلى يانپىشىدىن يۆلىدى، ھاجى بىسمىللا، دەپ ئېشەككە مىنىشكە باشلىدى، ئەمدىلا توقۇمغا ئىلەشكەندە تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتتى. توقۇمنىڭ تۆشلۈكى بوش تارتىلغانمۇ ياكى ھاجىنىڭ بېشى قايدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئوڭ تەرەپكە يىقىلدى، تەسلىكتە ئورنىدىن تۇردى. ئوغلى بولسا ئاتىسىنىڭ ئەپتىگە قاراپ قېتىپلا قالدى.

— ھۇ، ھارىمى، قىلغۇلۇقنى قىلىپ بولۇپ، يەنە نېمىشقا بېزىرىپ تۇرىسەن؟ — دەپ ۋارقىرىدى ھاجى، — ئاتام ئېشەكتىن يىقىلىپ ئۆلسۇن دېگەنمىدىڭ، نېمىشقا تۆشلۈكنى بوش تارتتىڭ؟

— تۆشلۈك چىڭ ئىدى، ئاتا...— دېدى ئوغۇل ھامان ئۆزىگە كېلەلمەي، — ئاتا، يۈزىڭىز... ئەسلىگە كېلىپ قالدى.

— ھە، — ھاجى جان ئاچچىقىدا يۈزىنى سىلىدى، — يوگۇر، ئەينەك ئاچىق!

ئوغۇل يۈگۈرگەن پېتى ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى ـ دە، هايال بولمايلا ئەينەك ئاچىقتى. هاجى ئەينەككە قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

— خۇداغا شۈكۈر، ئادەم قىياپىتىگە كىرىپتىمەن. قارا، نۇرىددىن، يۈزۈم ئەسلىگە كەپتۇ، يا ئاللا!

ئۇنىڭ كۆڭلىگە «شەيخنىڭ ئالدىغا بۇرۇنراق بارسام بولماسمىدى؟» دېگەن خىيال كەلدى. ئوغۇل ئېشەكنىڭ نوختىسىنى تۇتتى:

— ئاتا، مىنەمسىز؟

— ئەمدى ئېشەككە مىنىپ نېمە قىلىمەن، بالام، — دېدى هاجى تەلۋىلەرچە كۈلۈمسىرەپ.

— ئۆزىڭىز سۇلتانىمنىڭ قېشىغا بارىمەن دېگەنتىڭىزغۇ؟

— بولدى قىل، بالام، شەيخنىڭ ئالدىدا پىشۇرۇپ قويۇپتىمۇ؟ شەيخىسىزمۇ كۈنىمىز ئۆتۈۋاتىدۇغۇ، بار، ئېشەكنىڭ توقۇمىنى ئېلىۋېتىپ، ئېرىقنىڭ بويىغا باغلاپ قوي. مەن قازىنىڭكىگە بېرىپ كېلىمەن.

نۇرىددىن ئېشەكنى يېتىلەپ هويلىغا قاراپ ماڭدى. هاجى ئەينەكنى يانچۇقىغا سېلىپ، ئەشرەپخان قازىنىڭكىگە قاراپ ماڭدى.

ئەشرەپخان قازى پەيغەمبەر يېشىدىن ئاشقان بولسىمۇ، كىچىك كەلگەن كۆزلىرى زېرەك، ئاق سېرىق سېمىز يۈزى تىنىق، تىلى ئۆتكۈر بوۋاي ئىدى. ياش ۋاقتىدا ئۇنى گۇمبەز قارىي دېيىشەتتى. ئاۋۋال مۇپتى، ئاندىن قازى بولۇپ، بۇ لەقەمدىن قۇتۇلدى. ئەمما، تەگتۇشلىرى هامان ئۇنىڭ پاكىنەك، خام سېمىزلىقىنى ئېلىپ مەسخىرە قىلىدۇ. راست دېگەندەك، بىچارە قازى ئۆرە تۇرسىمۇ، سامان تىقىلغان يوغان تاغارنى ئەسلىتەتتى. مانا بەش يىلدىن بېرى، ئەشرەپخان سابراندا قازىلىق قىلىدۇ. بۇ يىل مەككىگە بارماقچى. ئاللا يولىنى بەرسە، شەيخكە هەمراھ بولۇپ، بىر هەپتىدىن كېيىن يولغا چىقىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، نەچچە كۈن-

ـدىن بىرى، ئۆيىدىن ئادەم ئۇزۇلمىدى. بىراۋ ھەج زاكاتىنى ئېلىپ، بىراۋ ئاقيول تىلەپ، كېلىپ ـ كېتىپ تۇرۇپتۇ. ئەشرەپـ خان بارلىق تەييارلىقنى قىلىپ بولدىيۇ، ئەڭ مۇھىم ئىشنى قىلىپ بولالماي ئىچى پۇشۇپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ سەمەرقەنت خاقانى مەھمۇدخانغا مەكتۇپ يازمىقى لازىم. ئەمما، بۇ مەكتۇپنى مۇپتى، ئىمام دېگەندەك ئۆلىمالارنىڭ ئىشتىراكىدا يېزىشى كېرەك ئىدى. ئۇشبۇ مەكتۇپنى يېزىشقا شاھابىددىن ھاجىمۇ قاتنىشىشى لازىم ئىدى، ئەمما ئۇنى خۇدا ئۇرغانمىش. ئاغزى قىيسىيىپ، قولى چىقىپ ئورۇن تۇتۇپ ياتقانمىش. بىر ـ ئىككى قېتىم ئادەم ئەۋەتتى، كەلمىدى. گەپ قىلغىلى قۇربى يوق، تىلى ئېغىزىغا پاتماسمىش. «كەلسەڭ بولاتتى، قەسەمخور، — دەپ ئىچىدە غۇـ دۇرىدى قازى، — تىلىڭ ئىشلىمىسە، كۆزۈڭ بار، خەتنى ئوـ قۇپ، قولۇڭنى باسساڭ بولدى».

قازىنىڭ ئالدىدا قەلەم، بىر دەستە يىپەك قەغەز. ئۇ مۇپتى بىلەن مەۋلۇتقارىينى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. دەھلىزدە كىمدۇر پۇتىـ نى قاقتى. سەلدىن كېيىن پاكارراق، ئويما ئىشىك ئېچىلدى. ئۆيگە مۇھەممەد رەسۇل مۇپتى ئېگىلىپ كىردى. ئۇ پېشانىسىنى سىلاپ كۈلدى.

— ئەشرەپخان، ئۆي سالغاندا يالغۇز ئۆزىڭىزنىلا ئويلاپسىز ـ دە، بۇرادەر. بۇ ئىشىكتىن ئۆلچەملىك ئەرلەرمۇ كىرسە كېرەك، دەپ ئويلىماپسىز. يەنە ماڭلايىنى ئۇرۇۋالدۇق.

مۇپتى دارازا ئادەم بولۇپ، سەل كەم ئۈچ گەز كېلەتتى. بىر زامانلار قازىكالان بىلەن خېلى ئۇزۇنغىچە بىر مەدرىسىدە تۇرغانـ لىقتىن، ئىسمىنى ئۇدۇللا ئېيتاتتى، گېزى كەلسە چاقچاقلارنىمۇ قىلىۋېرەتتى.

مۇپتىنىڭ «سەن پاكىنەك» دېگەن مەنىدىكى ئىلمەكلىك چاقـ چىقىغا ئەشرەپخان كۈلۈپلا قويدى. تازىنى تاز دېسەڭ بىر ـ ئىككى قېتىم رەنجىيدۇ، كېيىن يۈزى قېتىپ ئۆگىنىپ كېتىدۇ. ئەشـ رەپخان قازىمۇ «پاكىنەك، خام سېمىز» دېگەندەك ھەزىللەرگە

كۆنۈپ قالغانـدى، شۇڭا ئېغىـر ئېلىپ كەتمەيتتى. ئەكسىچە رەقىـبىنىڭ بىرەر قۇسـۇرىنـى تېپىـپ، ھېساب ـ كىتابنى توغرىلىۋالاتتى.

— تۆگىدەك بوي بەرگۈچە تۈگمىدەك ئەقىل بەرسۇن، دېگەنىكەن كونىلار، — دېدى قازى «سالام» نى لايىقىدا «ئىلىك» ئېلىپ، — ئىشىكتىن ئۆتكەندە ئەقلىنى ئىشلىتىپ كىرىش كېرەك. قوغۇننىڭمۇ ئۇرۇقى كۆپ بولىدۇ، شۇنداقمۇ، دوستى قەدىردان ـ دە!

مۇپتىنىڭ كاللىسى سوزۇنچاق، خەلق تىلى بىلەن ئېيتقاندا «قوغۇنباش» ئىدى. قازى شۇنىڭغا ئىشارە قىلدى. مۇپتى بۇرۇتىنى سىلاپ كۈلۈمسىرىدى ـ دە، دوستىنىڭ يۇملاق كاللىسىنى نىشانغا ئالدى:

— دېگىنىڭىز راست، تەقسىر، ھەر ھالدا تاۋۇزنىڭكىدىن كەم ئەمەس.

ئەگەر مېھمانخانىغا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!» دەپ، شاھابىددىن ھاجى بىلەن مەۋلۇتقارىي سالام قىلىپ كىرىپ كەلمىگەن بولسا، ئۇلارنىڭ «ئېلىشىش»لىرى خېلىغىچە داۋام قىلغان بولۇر ئىدى.

— كەل، — دەپ قازى ھاجىغا قولىنىڭ ئۇچىنى بەردى. ئۇنىڭ تېگىلغان قولىغا، سولغۇن چىرايىغا قاراپ قويدى، — تۇرقۇڭ ئادەمگە ئوخشاپتۇ، نېمە چارە قىلدىڭ؟

— كېچىمۇ قىيىنىق ئىدى، — ئۆزىنى ئاقلاشقا باشلىدى ھاجى، — سۈرە ياسىن ئوقۇتقاندىن كېيىن ئېڭىكىم مىدىرلايدىغان بولدى...

ئۇ ئۆززە سورىغىلى ھەزرەتنىڭ يېنىغا ماڭغانلىقىنى، ئېشەكتىن يىقىلىپ ئەسلىگە كېلىپ قالغانلىقىنى يوشۇردى.

قازى يەنىلا نەشتىرىنى سانجىدى:

— بۇنىڭدىن كېيىن قەسەمخورلۇقۇڭ تۇتۇپ، تىلىڭ قىچىشسا، ئاۋۋال سۈرە ياسىن ئوقۇتۇۋال، ئاندىن قەسەم ئىچ! ساڭا نەچچە قېتىم ئېيتتىم، شەيخ بىلەن ئېلىشما دېدىم. شەيخ گويا

يېنىپ تۇرغان ئوت. يىراقتىن تۇرۇپ ئۇنىڭ تەپتىدىن ئىسسىنماق كېرەك. ئۇنىڭغا دەرقەمتە يېقىنلاشماسلىق كېرەك، بولمىسا كۆيدۈرىدۇ.

مەۋلۇتقارىي خىرىلداپ گەپكە ئارىلاشتى:

— خوپ دانا نەسىھەت بولدى، تەقسىر، تولىمۇ راست گەپ بولدى، بىۋاستە يېنىغا بارساڭ كۆيدۈرىدۇ! ھەزەر ئەيلەپ يىراق يۈرسىڭىزمۇ ئۇ ئوتتىن ئۇچقۇن چاچراپ ئېتىكىڭىزگە چۈشىدۇ. تۈنۈگۈن بازارغا بېرىۋىدىم. بىر جۇنۇن سۆپەت دەرۋىش ئازغۇنلارچە بېيىتلارنى ئېيتىپ يۈرۈپتۇ، سەدىقە بېرىپ، شۇ بېيىتىنى يېزىۋالدىم. شەيخ شەنىمىزنى يەرگە ئۇرۇپتۇ، تەقسىر.

قارىي سەللىسىنىڭ قېتىدىن ئوراقلىق قەغەزنى ئالدى ۋە ئىككى قوللاپ قازىغا ئۇزاتتى. قازى ئالدىرىماي قەغەزنى ئاچتى، يورۇققا تۇتۇپ پىچىرلاپ ئوقۇدى، لەۋلىرىنىڭ قېنى ئۆچتى ـ دە، بىراقلا ئۈنلۈك ئوقۇشقا باشلىدى:

مولا، مۆپتى بولغانلار... يالغان پەتىۋا بەرگەنلەر،
ئاقنى قارا قىلغانلار، ئول تەمۇغقا كىرمىشلەر...

قازى مۆپتىغا قاراپ مەككارلىق بىلەن كۈلدى:

— لەببەي، مۆپتى جانابلىرى، «ئاقنى قارا قىلغانلار» دەپتۇ؟

— داۋامىنى ئوقۇڭ، قازى، داۋامىنى، — دېدى مۆپتى قىزىرىپ. ئەشرەپخان قەغەزگە تىكىلىپ تۇردى ـ دە، بىر بېيىتنى تاشلاپ ئوقۇدى:

ھارام يېگەن ھاكىملار...

مۆپتى دەرھال قول سوزدى. ئەمما، قازى چاققانلىق بىلەن قەغەزنى كەينىگە يوشۇرۇۋالدى.

— بىر بېيىتنى تاشلاپ كەتتىڭىز، تەقسىر! — دېدى مۇپتى ئاچچىقلىنىپ، — نامەردلىك بولمىسۇن، قېنى قەغەزنى بېرىڭ!
قازى قەغەزنى بەرمىدى.
— ئەگەر ئۆزىڭىز ئوقۇشتىن ئار قىلسىڭىز بىزدىن ئاڭلاڭ، — دېدى مۇپتى. يەسسەۋىينىڭ بۇ ھەجۋىي شېئىرى ئىككى كۈن بۇرۇن ئۇنىڭ قولىغىمۇ چۈشكەنىدى. مۇپتى ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ زوق بىلەن قىرائەت قىلدى:

قازى، ئىمام بولغانلار، ناھەق دەۋا قىلغانلار،
ھىمار يەڭلىغ بولۇبان يۈك ئاستىدا قالمىشلەر...

مۇپتى قاقاقلاپ كۈلدى.
— قاراڭ، ھىمار يەڭلىغ بولۇبان، دەپتۇمۇ؟ تىلى ئۆتكۈر - دە ھەزرىتىمىزنىڭ، سۆزنى تېپىپ ئېيتىدۇ.
مۇپتى قازىنىڭ چىشىغا تېگىش ئۈچۈن «ھىمار يەڭلىغ» دېگەن سۆزلەرنى قايتا - قايتا تەكرارلىدى. «ھىمار» — ئېشەك دېگەنلىك ئىدى. مەۋلۇتقارىي ئەمدى قازى چېكىمنى چىقىرىدۇ، دەپ چۆچۈدى. شاھابىددىن: «سېنىمۇ تۇزلەيدىغانلار بار، گۇمەبەز» دەپ ئىچىدە خۇشال بولدى.
قازى جان ئاچچىقىدا قەغەزنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ ئېتىراز بىلدۈردى.
— ھىمار ئەمەس، ھىمار ئەمەس! بۇ يەردە بىر سەۋەنلىك ئۆتكەن! — ئۇ قارىيغا شالىنى چاچتى، — ھەي نادان، ئۇ جاھىل دەرۋىش نىمىلا دېسە يېزىۋەردىڭمۇ، ئۇ ھىمار دەپ ئېنىق ئېيتتىمۇ ياكى سېنىڭ سالپاڭ قۇلىقىڭغا ھىمار دەپ ئاڭلاندىمۇ؟
— ئېيتقىنىنى يازدىم، تەقسىر...
— ئەنە، قارىي ئاڭلىغىنىنى يېزىپتۇ، — دەپ يەنە قازىنىڭ چىشىغا تەگدى مۇپتى. ئەشرەپخان ئۇلارنىڭ خىيالىنى چالغىتىش ئۈچۈن ھېكمەتنىڭ داۋامىنى ئوقۇشقا باشلىدى:

هارام يېگەن هاكىملار، رىشۋە ئېلىپ يېگەنلەر،
ئۆز بارماقىن چىشلەبان قورقۇپ تۇرۇپ قالمىشلەر.

— بۇنىسى توغرا، هاكىملاردا ئىنساپ قالمىدى. قازىلىقنىڭ ئىشلىرىغىمۇ بۇرنىنى تىقىدۇ، قولىدىكى دۇنياغا تويمايدۇ.

ئەشرەپخان قازى يەنە خۇدۇكسىرەپ قەغەزگە كۆز يۈگۈرتتى. ئۆزىنىڭ ئەھۋالى يوقلۇقىنى كۆرۈپ، بىمالال ئوقۇشقا باشلىدى:

تاتلىق ـ تاتلىق يېگەنلەر، تۈرلۈك ـ تۈرلۈك كىيگەنلەر،
ئالتۇن تەختتە ئولتۇرغانلار تۇپراق ئارا ياتمىشلەر.
مۆمىن قۇللار، سادىقلار، سىدقى بىرلە تۇرغانلار،
دۇنيالىغىن سەرپ ئېتىپ، ئۇچماق هۆرىن قۇچمىشلەر.
قۇل خاجە ئەهمەد، بىلمىشسەن، هەق يولىغا كىرمىشسەن،
......

— بۇ يەرلىرى پۇچەك ئىكەن، ئۆزىنى ماختاپتۇ، — دېدى قازى ۋە قەغەزنى پۈرلەپ ئوراپ ئارقىسىدىكى تەكچىگە ئاتتى.

بىرنەچچە دەقىقە هېچكىم زۇۋان سۈرمىدى. بۇ سۈكۇنات ناپاك بىر ئىش ئۈستىدە تىل بىرىكتۈرۈپ، كېيىن بىر ـ بىرىنى ساتقان ھەمتاۋاقلارنىڭ مات بولغان ھالىتىنى ئەسلىتەتتى.

سۈكۇناتنى قازى بۇزدى:

— شەيخ ئەندىشىنى پۈتكۈل ئۇنتۇدى. شەرىئەت پېشۋالىرىغا مالامەت تاشلىرىنى ياغدۇرۇشقا ئۆتتى. بېيىت پۈتسە، بېيىتىغا قازى، مۇپتى، ئەلەمنى قوشىدۇ، ۋەز ئېيتسا ۋەزىدە، موللا، ئىمام، قارىينى مازاق قىلىدۇ. سەۋر ـ قىلدۇق، ئۇل كىشىدىن ئىنساپ ۋە تەۋپىق تىلىدۇق. شەيخكە ئاللا ئىنساپ بەرمىدى، ھەددىدىن ئاشتى. بەس، تۆھمەت تاشلىرىغا بويۇن قىسىپ تۇرماققا سەۋر ـ تاقەت قالمىدى. بىز ئول تاشلارنى شەيخنىڭ ئۆزىگە ئاتمىقىمىز دەركار، ئۇ تەكەببۇر بولسا، ئەركانى دىن ئۇنىڭ

ناغرىسىغا زىكىرگە چۈشىدىغان تەلۋە دەرۋىشلەر ئەمەس، ئەكسىچە ئەھلى مۆمىننى شەرىئەت ئەھكامىى بويىچە يولغا باشلايدىغان زاتى شەرىپلەردۇر.

مۇپتى سورىدى:

— تەقسىر، ئول نېچۈك تاشلاركى، بىز ھەم بىلسەك...

— نىيىتىمىز شۇلكىم، سەمەرقەنت خاقانى مەھمۇد تامغاچ. خان ئىبنى ئارسلانخانغا ئەرزنامە پۈتكەيمىز. قازى بىرلە مۇپتى شەيخنىڭ خەلپىسى ئەمەس، ئۇنىڭ ئىبغىزىغا قاراپ ئىش تۇتمايدۇ. بىز تامغاچخان ھەزرەتلىرىگە تەۋەدۇرمىز. بەس، تامغاچخان تەيىن. لىگەن زاتلارنى بەتنام قىلماق، مەھمۇدخان ھەزرەتلىرىگە شەك كەلتۈرمەك بىرلە باراۋەردۇر. بۇ شەيخنىڭ بىرىنچى ئەيىبى.

— يەنە ئەيىبى بار ئوخشىمامدۇ؟ — دېدى مۇپتى ئىچىدە قازىنىڭ كالتە پەملىكىگە كۈلۈپ.

— ئىنشائاللا، بار — دەپ كاللىسىنى ئىرغىتتى قازى ۋە چەپ بىقىنىدىكى پەي ياستۇقنىڭ تېگىدىن بىر پارچە خەتنى ئالدى، — شەيخ تىلىنىڭ ئۇچىدا — «ھەقىقەتنىڭ ئىشىكىنى ئاچتىم» دەپ ۋەز ئېيتىدۇ. ئەمما، ئۆزى رىياكارلىق قىلىپ، ئۇلۇغ خاقانىمىزنىڭ دۈشمەنلىرىگە روناق تىلەيدۇ. مانا دەلىل!

مۇپتى بىئارام بولغان ھالدا قىمىرلاپ قويىدى. قازى خەتنى ئېچىپ مىننەت بىلەن مۇپتىنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

— مەرھەمەت قىلىپ ئوقۇڭ، جانابىي مۇپتى. بۇل ئىنشا خارەزمشاھ ئالاۋۇددىن ئاتسىزنىڭ ۋەلىئەھدى ئابدۇلپەتىھقا ئەۋە. تىلگەن. ئاتسىز شەمسۇل ئىسلام سۇلتان سەنجەر ھەزرەتلىرىنىڭ دۈشمىنى. سۇلتان سەنجەر بولسا، مەھمۇدخاننىڭ تۇغقىنى. خوش، بۇنىڭدىن نېمە مەنە چىقىدۇ، مۇپتى جانابلىرى؟

مۇپتى ئالىقاچان خەتكە كۆز يۈگۈرتكەنىدى، شۇڭا مۇرىسىنى قىستى.

— شەيخ ئابدۇلپەتىھنىڭ باسقۇنلىرى خۇسۇسىدا بىرنېمە دې. مەپتۇ. ئۇنىڭ قىلغان خەير ـ ئېھسانىغا تەشەككۇر بىلدۈرۈپ،

نۇرى ئىسلامنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدىكى ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئامىتىنى تىلەپتۇ. بۇنىڭ نېمىسى رىياكارلىق، جانابىي قازى؟
قازى سېمىز يوتىسىغا شاپىلاقلىدى.
— ھەي، سۆزلىگەنلىرىم، مەن نېمە دەيمەنۇ، قۇمۇزىم نېمە دەيدۇ؟ تەدەۋۇر قىلىڭكى، تەسەۋۇر قىلىڭكى، ئىككىمىز بۇرا- دەرمىز، بىر دەستىخاندىن تاماق يەيمىز. ئەمما، مەن سىزنى دوست تۇتۇپ تۇرۇپ، سىزنىڭ دۈشمىنىڭىز بىرلە ئېغىز ـ بۇرۇن يالاشسام، ئۇنىڭغا مۇھەببەتنامە يازسام، مەن قانداق ئادەم بولدۇم؟ تېخى شەيخ سەمەرقەنتكە باردۇ، مەھمۇدخان ھەزرەتلىرىنىڭ تۇزد- نى يەيدۇ. خوش، بۇ مەكتۇپنى ئالسا تامغاچخان شەيخكە مەرھەمەت كۆزى بىلەن باقامدۇ؟ باقمايدۇ، بىزگە مانا شۇنىسى كېرەك، دوستۇم مۇھەممەد رەسۇل!
مۇپتىي قازىنىڭ كۆپۈپ كەتكەن كىچىككىنە ئېغىزىغا قارىدى ـ دە، خىيالغا پاتتى: «ئۆزىمۇ، سۆزىمۇ كۆپۈك، بۇنىڭ ئۆزى دەريانىڭ كۆپۈكىنى كۆرىدۇ. بىراق، كۆپۈكنىڭ ئاستىدىكى سۇغا غەرق بولۇپ كېتىشنى ئويلىمايدۇ» مۇپتى ئۇندىمەي باش چايقاپ قويدى.
— ھىم، مۇپتى، بېشىڭىزنى چايقاشقا باشلىدىڭىز. كۆڭلد- ڭىزگە بىرەر شۈبھە كەلدىمۇ؟
— جانابىي قازى... ئەشرەپخان، — دېدى مۇپتى ئۇھ تارتىپ، — سىز قالتىس ئىشقا تۇتۇش قىپسىز. ئەمما، ئەسلا ئاقىۋىتىنى ئويلىمىغاندەك كۆرۈنىسىز. مەھمۇدخان مەزكۇر مەك- تۇپنى ئوقۇپ، بۇ قانداق قىلىپ سىزنىڭ قولىڭىزغا چۈشتى، دەپ سورىسا نېمىدەپ جاۋاب بېرىسىز؟ خوجا ئەھمەد يەسسەۋىيدەك شەيخۇل ماشايىخنىڭ شاھزادىلەرگە يازغان مەكتۇپى يول ئۈستىدە دومىلاپ ياتمىسا كېرەك، تەقسىر؟
قازىنىڭ يۈزى خېنە سۈرگەندەك قىزاردى. مۇپتى ئۇنى قولد- نىڭ ناپاكلىقىدا ئەيىبلەۋاتاتتى. مانا بۇ ئاغزى بالا ھاجى بىلەن لەقۋا قارىي بولمىغاندا ئوچۇقىنى ئېيتار ئىدى. يىراقتىكى قەدىنا-

سىم سەردىددىن ئەۋەتىپ بەردى، دەر ئىدى. ئەمما، ھازىر ئۇنداق دېيەلمىدى ـ دە، مۇغەمبەرلەرچە ھىجايدى.

— ئۇزۇمنى يەڭ، سېپىنى سورۇشتۇرۇپ نېمە قىلىسىز. بۇنى بىزگە تامغاچخانىنىڭ دوستلىرى يەتكۈزدى. خان ھەزرەتلىرىنىڭ دوستلىرى ھەر يەردە ھازىر.

— دېمەك، سۆخەنچىلىرىڭىز يەتكۈزۈپتۇ. كىشلەرنى ئەيىبلىگۈچى سۆخەنچىنىڭ ھالىغا ۋاي، دەپتۇ ئاللا. ئۆپكىلىمەڭ، تەقسىر، ئەمما مەن بۇنداق مەكرۇھ ئىشقا باش قوشالمايمەن.

— دېمەك، سىزگە خانىمىزنىڭ ئابرۇيى بىر پۇل، ئۆزىڭىزنىڭ قەدرىمۇ ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن ـ دە؟ بىراۋ يۈزىڭىزگە شاپىلاق بىلەن سالسا، ئۇندىمەي سىلىقىپتىپ كېتىۋېرىسىز، شۇنداقمۇ، مۇپتى جانابلىرى؟

— يوقسۇ، ئۇنداق ئەمەس، بىراۋ مېنى بىر شاپىلاق ئۇرسا، مەن جاۋابەن ئىككى شاپىلاق ئۇرىمەن. ئەمما، سۇنى كۆرمەي تۇرۇپ، ئەلدىن بۇرۇن ئۆتۈك يەشمەيمەن. دۇنيادا قازى، مۇپتىنىڭ توغرىسىمۇ، ئەگرىسىمۇ تولۇپ يېتىپتۇ. شەيخ بىيىت پۈتۈپ ئەشرەپخان دېمەپتۇ، مۇھەممەد رەسۇل دېمەپتۇ! ھەيرانمەن، نېمىشقا بۇنچىلىك بىئارام بولىسىز؟

— مەنمۇ سىزگە قاراپ ھەيرەت بارمىقىمنى چىشلەپ تۇرۇپتىمەن. مۇبادا سىز كونا ھەمساۋىقىم بولمىغىنىڭىزدا، سىز بىلەن قىرىق يىلنىڭ بېرىسىگە بىر تاۋاقتىن تائام يېمىگىنىمىزدە ۋە... ئىككىمىز بىر ۋاراقنىڭ ئىككى يۈزى بولمىغىنىمىزدا، سىزنى شەك ـ شۈبھىسىز شەيخنىڭ ئادىمى دەپ گۇمان قىلۇر ئىدىم. ئۆزلىرى بىزدىن پىنھان يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە كىرىپ كەتمىگەنلا، دوستۇم؟

— ياق، كىرمىدۇق. ئىنشائاللا كىرمەسمەن. راست، شەيخنىڭ كۆپ جەھەتلىرىنى مەنمۇ قارىلايمەن. بولۇپمۇ ئۇ كىشىنىڭ ئىلمىي زاھىردىن ئىلمىي باتىننى ئەۋزەل بىلىشلىرى ياكى ۋۇجۇدى ۋاجىپتىن ۋۇجۇدى مۇمكىنگە مايىل ئىكەنلىكى شەرىئەتكە

خىلاپتۇر. ئەمما، پۇقراپەرۋەرلىكى تەھسىنگە لايىق. بۇنى كۆر-مەسلىكمۇ گۇناھ، تەقسىر.
مۇپتىنى ئۆز تەرىپىگە ئاغدۇرالماسلىقتا كۆزى يەتتى. مۇپتى بىلەن ئارىنى ئوچۇق قىلىشنىڭ ئىلاجى يوق ئىدى. قازىنىمۇ، مۇپتىنىمۇ ئۆلىمالار كېڭىشى سايلايدۇ. كېيىن خانىقانىڭ تەستىقىدىن ئۆتىدۇ. قازى خالىسۇن - خالىمىسۇن مۇپتى بىلەن مۇرەسسە قىلىپ ئىشلەشكە مەجبۇر. چۈنكى، پەتىۋانى مۇپتى بېرىدۇ، كېيىن قازى ھۆكۈم چىقىرىدۇ. پەتىۋاسىز ھۆكۈم شەرىئەتكە ئۇيغۇن ئەمەس، پەتىۋاسىز قازى مىسالى قورال - ياراغسىز نۆكەرنىڭ ئۆزى. شۇلارنى ئويلاپ ئەشرەپخانىنىڭ پىغانى ئۆچتى. مۇپتىغا يان بېسىپ، يېزىپ قويغان ئەرزنامىسىنى كۆيدۈرۈپ تاشلاي دېسە، بولتۇرقى ئەلەم كۆڭلىدە تاش بولۇپ تۇرۇپتۇ. بولتۇر ماۋۇ موزايۋاش ھاجى مەدرىسىدە قولغا چۈشۈپ ھەيدەلگەندىن كېيىن جاڭجال بولدى. تەپتىش ۋاقتىدا، شاھابىددىننىڭ تالىپلارنىڭ ھەققىنى بىر ئۆزۈم يېگىنىم يوق، ھەر پەيشەنبە كۈنى قازى جانابلىرىنىڭكىگىمۇ ئاپىرىپ تۇردۇم، دەپ ئېغىزىدىن ئىلىندۇرۇپ قويدى. بۇ گەپ شەيخنىڭ قۇلىقىغا يەتكەنىكەن، جۈمە نامىزىدا خالايىققا ئاشكارا قىلىپتۇ. قازى بۇ ئىشتىن تاندى، كېيىن مەدرىسە ھەيئىتىنىڭ مەسلىھىتىگە ئاساسەن، تالىپلارغا بىر سەركە ئېھسان قىلىپ، مىش - مىشلارنىڭ تۈۋىقىنى ياپتى. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇ چاغدا مۇپتى ساۋراندا ئەمەس، ھەجگە كەتكەنىدى. ھېلىمۇ بۇ ئىشنى ئاڭلىماپتۇ، بولمىسا بۇگۇن قازىنى ئېغىز ئاچۇرماس ئىدى. «مۇپتى، مەن ئۆز كۈچۈمگە تايىنىپ كۈن كۆرىمەن، دەپ تۇرۇۋالىدۇ، مال سەمرىتىپ سېتىشنى ئادەت قىلىدۇ. شەيخكە تەقلىد قىلماقچى بولىدۇ. شەيخمۇ ئوتۇغۇچ ياسارمىش، قوشۇق ئويارمىش. قايسى ئەخمەق ئىشىنىدۇ، بۇنىڭغا؟ كۈندە ئويىدىغان تۆت قوشۇق بىرلە بىر جۈپ ئوتىغۇچىنىڭ پۇلى نېمە بولىدۇ، خوش، بۇ مۇپتىنى نېمە قىلسام بولىدىكىن، دەپ ئويلىدى قازى: «ئۆزۈممۇ كۆلمەيمەن. ئۆزگىنىمۇ كۆلدۈرمەيمەن دەيدىغان كاساپەت

ئەمەسمۇ بۇ؟ »
قازى ئويلاپ ـ ئويلاپ مۇرەسسەنى ماقۇل كۆردى:
— نېمە ئامال، — دېدى قازى ساقىلىنى قاشلاپ، — زارىمىز بار، ئىللا زورىمىز يوق، دوستۇم.
مۇپتى باش چايقىدى:
— ئەلۋەتتە. ھەركىمنىڭ مازىرى باشقا، ئىش ـ ئەمەلى باشقا، ئاقىۋەتتە ھەركىم ئۆز قىلمىشىغا ئۆزى جاۋاب بەرگەي.
مۇپتى مۇدەررىسلىكمۇ قىلاتتى، دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ قويۇپ پاتىھە قىلدى.
— بىزگە ئىجازەت، تەقسىرلەر، تالىپلار ساقلاپ قالمىسۇن.
ئۇ ئىشىككە بارماي تۇرۇپلا ئېگىشتى، ھە دېمەي ھويلىدىنمۇ قارىسى ئۆچتى.
گەرچە ئىسلامدا مەرھۇم بىلەن ئۆزى يوق كىشىنىڭ غەيۋىتىنى قىلىش گۇناھىئەزىم سانالسىمۇ، قازى مۇپتىنى ياماناپ، ئالدىدا ئولتۇرغان ئىككىيلەننى ئاقلىغان بولدى.
— پۇتەر ئىشنىڭ بېشىغا ياخشى كېلەر قېشىغا، دەپتىكەن. مۇپتى قېرىپ، مېڭىسى ئايلىنىپ قاپتۇ. ئەمدى بۇ ئاشنى ئۇچىدىن پىشۇرغايمىز. شەيخنىڭ كۆزىنى ئىنچىپ قويمىساق، ئەتە ئۆتۈپ، ئۆگۈنىسى شاھابىددىننىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈننىڭ بىزنىڭ بېشىمىزغا چۈشۈشى ھېچ گەپ ئەمەس. خوش، مانا مەن سابىران ئۆلىمالىرى نامىدىن خان جانابلىرىغا ئەرزنامە پۈتۈپ قويدۇم. ئەمدى بۇنى بىر خەتتاتقا كۆچۈرتتۇرمەك لازىم يا ئۆزۈڭ كۆچۈرەمسەن، شاھاب؟
— مەن شەيخنى ئۆلۈمگە بۇيرۇغان ھۆكۈمنىمۇ جان دەپ ئادا قىلاتتىم. ئەمما قولۇم بۇنداق ... قارىي يازسۇن.
— قارىي بەتخەت، — دەپ قازى ئۇنىمىدى، — قارىيغا باشقا خىزمەت بار.
«قازىكالان مېنى نە بالاغا گىرىپتار قىلاركىن؟ » دەپ مەۋلۇتقارىينىڭ يۈرىكى دۇپۇلدەپ كەتتى. ئەشرەپخان قازى شەيخنىڭ

شاهزاده ئابدۇلپەتتەھقا يوللىغان مەكتۇپنى ئېلىپ داستىخانغا قوي-
دى، كېيىن يەنە بىر ۋاراق قېلىن قەغەز چىقاردى. ئۇ شەيخنىڭ
مۆھۈرىدىن كۆچۈرۈلگەن نۇسخا ئىدى.

— سەن ماۋۇلارنى ئېلىپ هازىرلا سېلىم نەققاشنىڭكىگە
بارىسەن، — دېدى قازى شاھابىددىنغا، — شەيخنىڭ خېتىنى
كۆچۈرسۇن، ئاندىن مۆھۈرىدىن نۇسخا ئېلىپ قېلىپ ياساپ
بەرسۇن.

هاجى چۆچۈپ كەتتى:

— تەقسىر، نەققاش ئۇنارمۇ؟ بىراۋنىڭ مۆھۈرىدىن نۇسخا
ئالماق ئۇچۇن... مۆھۈر ئىگىسىنىڭ رازىلىقى كېرەك.

قازى تۇكۇرۇك چاچرىتىپ ۋارقىرىدى:

— سەن ئۆزۈڭگە يالغان پەتىۋا يېزىپ مۆھۈر باسقاندا قانداق
قىلغانتىڭ، شەيخنىڭ رازىلىقىنى ئالغانمىدىڭ؟

— ئۇ چاغدا مەن قېلىپ ياساتمىدىم... نۇسخىدىن نۇسخا
كۆچۈرۈپ، باشپىيازنى ئىككىگە بۆلۈپ سىياھلاپ باسقانمەن...

— شەيتاندىن دەرس ئالغانسەن، هاجى! سەن ئەندىشە قىلما.
ماۋۇ خەتنى كۆرسە ئۇستا گۇمان قىلمايدۇ. «پۇلىنى بېرىمەن،
رازى قىلىمەن» دە، «بۇ خەتنى قازىكالان بىلەن مۇپتى كۆتۈپ
تۇرۇپتۇ، ئەتە ناماز ئەسىرگىچە تەييار بولسۇن» دە، ئۇقتۇڭمۇ؟

هاجى بېشىنى سىلىكىپ، ساق قولىنى كۆكسىگە باستى.

— بولدى، ساڭا رۇخسەت، هوشيار بول، يولدا چۈشۈرۈپ
قويما!

هاجى مۆھۈر بىلەن خەتنى يانچۇقىغا سېلىپ چىقىپ كەتتى.
قازى بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان قارىيغا سىناق نەزىرى بىلەن
تىكىلدى. مەۋلۇتقارىي يېشى قىرىققا ئۇلىشىپ قالغان، ئىنچىكە،
كۆزلىرى مەستانە، يۇزى كەڭ، مۆمىن، قابىل كىشى ئىدى.
ئۇمۇ شاھابىددىن هاجىغا ئوخشاش قازىنىڭ مۇرىتلىرىدىن ئىدى.
ئەمما، هاجى تەرسا، پىخسىق، ئۆلگۈدەك مەككار، كىچىككىنە
پايدا چىقىدىغان يەردە جېنىدىن كېچىپ يېتىۋالىدۇ. قارىي بولسا

ساددا، كۆڭۈلچەك، ئىككى ئېغىز ماختاپ قويساڭ، بولدى، ئۆزدنى ئوتقىمۇ سوغىمۇ ئۇرۇۋېرىدۇ. ئەمما، قورقۇنچاق، قاپاق تۇرۇپ دوق قىلساڭ، پۇتۇڭغا باش ئۇرۇشتىن ئار قىلمايدۇ. قازى بۇنى ئوبدان بىلگىنى ئۈچۈن تامىقىنى قىرىپ، كۆلۈمسىرىدى:

— خوش، مەۋلۇتبېك، سەپەر جابدۇقى تەييارمۇ؟

— تەييار، تەقسىر، تەييار! — دېدى قارىينىڭ يۈرىكى ئويناپ، — يۇر دېسىڭىزلا ئىزىڭىزغا چۈشۈپ كېتىۋېرىمەن.

مەۋلۇتقارىي بىر يىلدىن بېرى «تەقسىر، ھەج زىيارىتىگە بارسا، مېنىمۇ ھەجگە ئالغاچ كەتسىڭىز، ئاخشىمى - ئەتىسى خىزمىتىڭىزدە بولسام» دەپ يالۋۇرۇپ يۈرەتتى. قازى بۇ سەپەر ئۇنى رويخەتكە قوشتى. شۇڭا، قاچان ماڭىمىز، دېگەندەك كۈنىگە ئىككى رەت قازىنىڭكىگە كېلىپ كېتىپ يۈرۈپتۇ. ھازىر قازى ئەسلى نىيىتىگە كۆچۈشتىن بۇرۇن قارىينى ئازراق چۆچۈتۈپ قويماقچى بولدى.

— ياخشى، مەۋلۇتبېك، ئەمما ئاۋۇ تاش مەسچىتنىڭ ئىمامى بارغۇ...

— تۇردىقۇلمۇ؟

— ھە، بارىكاللا، دەل شۇ، مېنىمۇ ئالغاچ كەتسىڭىز، دەپ بوسۇغامدىن نېرى كەتمەيۋاتىدۇ. شەيخ بىرلا كىشىگە رۇخسەت بەرگەن. ئىككىڭلارنى قانداق ئېلىپ كېتىمەن؟ يا ئىمام بېرىشى كېرەك، يا سەن...

قارىينىڭ جېنى چىقىپ كېتەي دېدى. ئۇ ھەجگە بارىدىغانلىقنى ئائىلىسىدىكىلەرگىلا ئەمەس، جىمىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغىمۇ ئېلان قىلىپ بولغانىدى. ھەتتا ئابىزەمزەم ئۈچۈن كىگىز تاشلىق ئىدىشىنىمۇ تەييارلاپ قويغان. ئەجەبا بىر كونا مەسچىتنىڭ ئىمامى ئۇنى سۈرۈپ تاشلاپ، شەيخنىڭ كارۋىنىغا قوشۇلسا...

مەۋلۇتقارىي ئىختىيارسىز ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— تەقسىر، مېنى شەرمەندە قىلماڭ! ئۆلگۈچە خىزمىتىڭىزدە بولاي. مەن سىزنى ئاتام دېمىگەنمەن، ئەمدى بىر ئاتلىق

قىلىڭ، نېمە خىزمەت دېسىڭىز رازىمەن...

— ئولتۇر! — دېدى قازى مەمنۇن هالدا ھىجىيىپ. قارىي تۇزسىز خېمىردەك بوشىشىپ تۇراتتى، ئەمدى ئۇنىڭدىن خالىغان زوۋۇلىنى ئۇزۇش مۇمكىن ئىدى.

قارىي ئۆرە تۇرىۋەردى.

— ئولتۇرمايمەن، تەقسىر... تاكى بىر ئېغىز «ماقۇل» دېگەن سۆزىڭىزنى ئالمىغۇچە ئولتۇرمايمەن...

— قانداق بىئەدەپسەن، ماقۇل دېدىمغۇ، ئولتۇر ئەمدى.

قارىي قۇرۇق تاغاردەك پۈكلىنىپ جايىغا ئولتۇردى.

— مەيلى، ئىمامنى ئەمەس، سېنى ئېلىۋالاي. ئەمما، ساڭا ئەرزىمىگەن بىر خىزمەت بار. ئاۋۇ شاھاب يازدۇرۇۋاتقان خەتنى ساڭا بېرىمەن. سەمەرقەنتكە بارغاندا خان ھەزرەتلىرىنىڭ قولىغا تاپشۇرىسەن.

قارىينىڭ جېنى ھەلقۇمغا كېلىپ قالدى. ئۇ ئىككى ئوت ئوتتۇرىسىدا قالغانىدى. «ياق» دېسە مەككىگە بارالمايدۇ، «ماقۇل» دېسە... قولغا چۈشۈپ رەسۋايىئالەم بولۇشمۇ مۇمكىن.

قارىينىڭ بېشى ساڭگىلاپ كەتتى. ئاخىر ئۇ شەرمەندىلىكنى بوينىغا ئالدى.

— خوپ، تەقسىر، بولىدۇ، — دېدى ئۇ ئاڭلانار - ئاڭلانماس ئاۋازدا.

ئۇستا سېلىم ئاۋۇال ۋاقتىم يوق، دەپ تۇرۇۋالدى، كېيىن شاھابىددىننىڭ قولىدىكى پارقىراپ تۇرغان تىللاغا كۆزى چۈشۈپ، رازى بولدى. شەيخنىڭ مەكتۇپىنى چىرايلىق قىلىپ كۆچۈردى، مۆھۈرگە قېلىپ ئويدى، لېكىن بىپەرۋالىق قىلىپ، بىر خاتاغا يول قويدى. بۇ كىچىككىنە خاتا كېيىنچە قازى بىلەن قارىيغا ئېغىرغا توختىدى.

4. بابا ماچىن بىلگەن سىر

شەرىئەتتى ئارەستە، تەرىقەتتى پەيۋەستە،
ھەقىقەتتى شايىستە، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.
ئۇن سەككىزمىڭ ئالەمدە، ئىسمى باردۇ كالامدا،
ئورنى دارۇسسالامدا، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

— سۇلايمان باقىرغانىي

كارۋان شەھەردىن چىقىپ ئۇترار تەرەپكە بۇرۇلدى. ئالدىدا خىرقە كىيگەن دەرۋىشلەر بار ئىدى. ئۇلار «يا ھەق!» دەپ، ھاسىلىرىنى زەربە بىلەن يەرگە ئۇراتتى، شامالغا كۆكسىنى تۇتۇپ يولنىڭ تانابىنى تارتاتتى. ئۇلارنىڭ نىيىتى كەبىنى زىيارەت قىلىش ئەمەس، شەيخكە ھەمراھ بولۇپ، ئىسپىجاپقىچە بىرىش ۋە ئۇ يەردىكى چوڭ زىكرىگە قاتنىشىپ، يەنە قايتىپ كېلىش ئىدى.

دەرۋىشلەردىن يۈز قەدەمچە كېيىن تورۇق ئاتتا ھەزرەت خىيال سۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. تورۇقنى بابا ماچىن يېتىلىۋالغانىدى. شەيخنىڭ ئىككى يېنىدا شەرىئەت پېشۋالىرى — مۇپتىلار، قازىلار، ئەلەملەر، سەييىد ھەم خوجىلار، ئىشانلار كېلىۋاتاتتى. ئۇلاردىن كېيىن ئەھلى ئامما — كاسىپ، تىجارەتچى، دېھقان، قويچى، مۇدەررىس، تالىپ، ئىشقىلىپ، ھەرخىل ساھەگە تەۋە كىشىلەر كېلىۋاتاتتى. تاپقاننىڭ تېگىدە ئات، قېچىر، ئېشەك، تاپالمىغان غېرىب ـ غۇرۋالار پىيادە دىلىغا كەبەتۇللانىڭ ساۋابىنى پۈكۈپ يول باسماقتا ئىدى.

قومكەنت شەھىرىنىڭ ھاكىمى ھەدىيە قىلغان ئىككى نار تۆگىگە ھەزرەتنىڭ كىتابلىرى، شەخسىي تۇرمۇش بۇيۇملىرى يۈكلەنگەنىدى. تۆگە قوشۇلغان سايىۋەنلىك ھارۋىدا رۇقىيەبۈۋى، قىزلىرى گەۋھىرى شاھناز، گەۋھىرى خۇشناز ۋە ئوغلى ئىبراھىم ئولتۇراتتى. كارۋاننىڭ ئىككى تەرىپىدە ئوغۇزخانى ياۋقۇر ئالتۇنتاشنىڭ خاس نۆكەرلىرى زىيارەتچىلەرنى قوغداپ كېلىۋاتاتتى. سەپنىڭ قۇيرۇقىدا چاڭ ـ توزانغا پېتىپ، تىللىرىنى ساڭگىلاتقانچە بىر توپ ئىت سوكۇلداپ كېلەتتى. ئاۋام خەلق ھەيران بولۇپ كەينىگە ئۆرۈلۈپ ئىتلارنى قوغلايتتى. ئەمما، ئىتلار بىردەم قۇيرۇقلىرىنى قىسىپ ئۆزىنى چەتكە ئالاتتىيۇ، يەنە كارۋانغا ئەگىشەتتى. شەيخ سەپەرگە چىقسا ئۇنىڭ كەينىدىن بىر توپ ئىت ئەگىشىپ يۈرەتتى. بۇنىڭ سەۋەبىنى ھېچكىم بىلمەيتتى، ئەمما ھەركىم ئۆزگىچە تەبىرلەيتتى.

كارۋان راباتتىن چىقتى. يەسسىنىڭ تاغلىرى ئارقىدا قالدى. قەلئە سېپىللىرى غىل ـ پال كۆزگە چېلىقاتتى. شەيخ ئاتنى توختاتتى. بابا ماچىن كەينىگە ئۆرۈلدى.

— سوپى، ئەمدى خوشلىشايلى، — دېدى شەيخ ئوڭ تەرىپىدە كېلىۋاتقان مۇھەممەد دانىشمەنگە.

سوپى مۇھەممەد ھەزرەتنىڭ ئۈچىنچى خەلىپىسى ئىدى. شەيخ ئۇنىڭ باشقىلاردىن ئارتۇق تەرەپلىرىنى ياخشى بىلەتتى. مۇھەممەدنىڭ ئەقلى چوڭقۇر، تەدبىرى جايىدا، پاراسىتى تېز ئىدى. بىرەر ئىختىلاپنىڭ ئاقىۋىتىدىن بۇرۇن سەۋەبىنى بايقاپ بىر تەرەپ قىلالايتتى. ئۇنىڭغا «دانىشمەن» دېگەن لەقەم بىكار بېرىلمىگەنىدى.

ھەزرەت ئاتتىن چۈشتى. مۇھەممەد دانىشمەن بىلەن ئۈچ قېتىم قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

— سىزنى ئاللا ئۆزى پاناھىدا ئاسرىسۇن، — دېدى شەيخ.

— بارچىمىزنى ئاللا پاناھىدا ئاسرىسۇن، شەيخىم. يولىڭىزغا ھىدايەت نۇرى يېغىلسۇن.

بابا ماچىن شەيخنى تورۇققا مىندۈردى ۋە چۇلۋۇرىنى تۇتتى.

مۇھەممەد دانىشمەن ئىتىنىڭ بېشىنى بۇراپ، يەسسىگە قايتتى، ئۇ ھەزرەتنىڭ ئورنىدا، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ تۇرۇش ئۈچۈن قالغانىدى.

كارۋان قەدىمكى يىپەك يولىغا چۈشتى. باغلار بىلەن قورشال-غان پاكار ئۆيلەر ئارقىدا قالدى. قىپچاق دەشتى دەپ ئاتالغان چەكسىز يالاڭلىق باشلاندى. ئىككى تەرەپ پۈتۈنلەي كۆكۆچ ئوت-لاق، يىراقلاردا قارا قوڭغۇزلاردەك يەر بېغىرلاپ يۈرگەن قوي پادىلىرى كۆزگە تاشلىنىدۇ، ھاۋادا يىرتىلىپ، تىتىلىپ كەتكەن كىگىزدەك بۇلۇت پارچىلىرى ئۈزۈشىدۇ. قىبلە تەرەپتىن ھامان سالقىن شامال ئىسسىپ تۇرىدۇ. شامال گويا يولۇچىلارغا مەدەت بېرىۋاتقاندەك، ئۇلارنى تېزرەك مەنزىلىگە يەتكۈزمەكچىدەك ئۇ-رۇق - تۇغقان ئوت - چۆپلەرنىڭ ھىدىنى ئېلىپ كېلىدۇ، يۈزلەپ تۇياقلار، ئۆتۈك، چورۇق كىيگەن زىيارەتچىلەرنىڭ چاڭ- توزان-لىرىنى ئۇچۇرۇپ كېتىدۇ.

دەرۋىشلەر ھامان بىر خىل ھالدا سالماق، مەزمۇت قەدەم تاشلايدۇ. ئۇلارنىڭ ھاسىلىرىغا قادالغان تۆمۈر ھالقىلارنىڭ بىر خىل رىتىمدىكى جىرىڭلىغان ئاۋازى ئاجايىپ بىر نەغمىدەك ياڭراي-دۇ، سالقىن سۇنبۇلە ھاۋاسى دەشتىنىڭ يېقىملىق ئەپكىنىدىن سەرخۇش بولغان كۆڭۈللەرگە مەيىن قوڭغۇراق ئاۋازىدەك ئاراملىق بېغىشلايدۇ.

شەيخ كۆزى بىلەن قۇتبىددىننى ئىزلىدى، كۆلاھلىرىنى سىل-كىتىپ، ھاسىلىرىنى يەرگە تەگكۈزۈپ - تەگكۈزمەي كېتىۋاتقان پىدائىيلارغا بېقىپ، قۇتبىددىننىڭ بوي - بەستىنى ئاختۇردى. شەيخنىڭ مىڭلاپ مۇرىتلىرى، ئونلاپ خەلىپىلىرى، دىل مەھرەم-لىرى بولسىمۇ، بالاغەت يېشىغا يەتكەن ئوغۇل پەرزەنتى يوق ئىدى. تۇنجى ئوغلى ئابدۇللەتىپنى ئاللا دەرگاھىغا ئېلىپ كەتتى. كەنجىسى ئىبراھىم تېخى نارەسىدە. شۇ تۈپەيلىدىنمۇ، ھەزرەت قۇتبىددىننى سادىق بىر مۇرىتلا ئەمەس، بەلكى تۇتۇنغان پەرزەنت قاتارىدا كۆرەتتى. ئەمما، بۇنى قۇتبىددىنغا سەزدۇرمەيتتى، ھەر

ۋاقىت ئۇنىڭ خىزمىتىدىن بەھرىمەن بولغىنىدا، «تەڭرىتائالا ئو-غۇل بەرسە، شۇنىدىقىنىدى بۇيرۇسا» دەپ قەلبىنىڭ قەرىدىن ھەۋەس قىلاتتى.

قۇتبىددىن ئاتا - ئانىسىنىڭ تەقىبىدىن قېچىپ، سەلتەنەت دەرۋازىسىدىن ۋاز كېچىپ يەسسىگە قايتىپ كېلىش بىلەن بىرگە ھەزرەتنىڭ خىزمىتىگە كىردى. «ئاستانىڭىزنى سۈپۈرسەم رازى-مەن، پىرىم، تىلىكىم شۇلكى، مۇبارەك نەزىرىڭىزدىن چەتتە قالمىسام، مەرھەمىتىڭىزنى مەندىن ئايىمىسىڭىز» دەپ ئىلتىجا قىلدى. شەيخ ئۇنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشىنى، زېھنىنى، مىجەز-خۇلقىنى سىنىدى. قۇتبىددىن ئەمدىلا ئون ئالتە ياشنىڭ قارىسىنى ئالغانىدى، ئەمما ئۇنىڭ تاشقى ئالەمى بىلەن ئىچكى ئالەمى بىر - بىرىدىن قېلىشماس، بىر - بىرىدىن ئەلا ئىدى. قامىتى ئەدەپ ئىكرامىدەك مۇكەممەل، قارا، مۇڭلۇق ۋە ئەقىللىق كۆزلىرى كىشى كۆزلىرىگە يورۇقلۇق بېغىشلار، تەبىئىتى نازۇك، ئىدراكى بولسا تېز ئىدى. شەيخ بۇ يىگىتنىڭ جىسمىغا جا بولغان غەيرەتنىمۇ دەرھال ئىلغىدى. ھەرىكىتى تېز، بىراق قوپال ئەمەس، گەپلىرى ئورۇنلۇق، ھەربىر لەۋزىدە ئىچ - ئىچىنى ياندۇرۇپ تۇرغۇچى روھىي ئالەمى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. شەيخ قۇتبىددىننى كۆرسە كۆزلىرى سۆيۈنىدىغان بولدى، پەرزەنت ئورنىدا باغرىغا ئالدى. ئەمدىلىكتە قۇتبىددىن ھەزرەتنىڭ خاس كىشىسىگە ئايلانغانىدى.

ئارىدىن سەل كەم ئىككى يىل ئۆتتى. قۇتبىددىن يەسسەۋىيە ئەدەپ - قائىدىلىرىنى ئوبدان ئۆگەندى، مۇشكۈل سىناقلاردىن ئۆتتى. ئۆزىمۇ بالاغەت يېشىغا يەتتى، پەزىلەت ۋە كامالىتى كۆپەي-دى. ئەمدى ئۇ خەلپىلىككە ھازىرلىنىۋاتاتتى. شەيخ ئىسپىجاپتىكى چوڭ زىكىردىن كېيىن قۇتبىددىنغا ئۆز قولى بىلەن خىرقە كىيدۈ-رۈپ خەلپىلىككە قوبۇل قىلماقنى نىيەت قىلغانىدى. قۇتبىددىن سەمەرقەنتتە ئەلۋەتتە ئاتىسى بىلەن كۆرۈشىدۇ. گەرچە ئاتا - ئانىسى ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەن، قۇتبىددىننىمۇ شاھزادىلىك مەرتى-

ۋىسىدىن ۋاز كەچكەن بولسىمۇ، خان پەدەرىنىڭ ئالدىغا ئىرشات ئالغان كامىل خەلىپە سۈپىتىدە بارسۇن دېگەن خىيالدا ئىدى شەيخ.

ھەزرەت بويلۇق، دادىل زىكىر ئەھلى ئارىسىغا كۆز يۈگۈرتۈپ قۇتبىددىننى ئاختۇردى. نىھايەت ئۇنى كۆرگەندەك بولدى. ئەنە، ئۇ قولىدىكى ھاسىنى ھاۋاغا شىلتىپ يېنىدىكى دەرۋىش يىگىتكە نېمىنىدۇر چۈشەندۈرمەكتە، ئوت - چۆپلەرنى ئاساۋ ئاتتەك تېپىپ مەغرۇر قەدەم تاشلىماقتا. شەيخ بىر تۈركىي نەقىلنى ئەسلىدى: «ئەل مىلىڭ قويچىغا بىر باشچى، دەپتۇ. ئاللا ئۆمرىنى زىيادە قىلسۇن. بىز ئۆتكەندىن كېيىن چىرىغىمىزنى ياندۇرۇپ قالىدىغان خەلىپىلەرنىڭ بىرى قۇتبىددىن بولسا ئەجەب ئەمەس. ئىنىمما ئەلئەمەل بىل خەۋاتىم[1]، ئىلاھا، ئۆزۈڭ باشپاناھ بولغىل!»

شەيخ ئاسمانغا قارىدى. كۆن ئىككى تېرەك بويى كۆتۈرۈلۈپتۇ. ھەزرەت ئەسىر نامىزىنى ئىيقاندا ئوقۇپ، خۇپتەنگە ئۇترارغا، ئۇستادى ئەۋۋەل ئارسلانباب مەقبەرىسىگە يېتىپ بېرىشنى مۆلچەرلەپ قويغانىدى.

— تېزرەك ماڭايلى، بابا قۇل، — دېدى شەيخ ئاستا ئاۋازدا. بابا قۇلغا ئەسلىي شۇ سۆز كېرەك ئىدى. خېلىدىن بېرى شەيخ ئاتىنىڭ يۈگىنىنى ئەمەس، گويا بابا قۇلنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ كېلىۋاتقاندەك ئىدى. بابا ماچىننىڭ لەقىمى يەل تاپان، يېشى ئەللىكنى قارىلاپ قالغان بولسىمۇ چەپچىپ تۇرىدۇ، بىر يەردە ئولتۇرسا بەدىنى قىزىپ كېتىدۇ، كۆنگە ئون — ئون بەش پەرسەخ، يەنى كېمىدە يۈز چاقىرىم يۈرۈپ تۇرمىسا زەنجىرلەنگەن ئارسلاندەك تېپىرلاپ، ئۆزىنى قويغىلى جاي تاپالماي قالىدۇ. شەيخ خىزمەت يۈزىسىدىن ئۇنى بىر - ئىككى قېتىم يىراق ئاۋۇللارغا ئەۋەتتى. ياخشى يورغا ئات بىر كۈندە باسىدىغان يەرگە بابا ماچىن يېرىم كۈندە بېرىپ كېلەتتى. كېيىن شەيخ ئۇنىڭ «ئۇچۇپ - قونۇپ» يۈرۈشىنى مەنئى قىلدى. يەسسەۋىيە قائىدىسى شۇنى تەقەززا قىلاتتى.

---

[1] ھەربىر ئىش نەتىجىسى بىلەن ئۆلچىنىدۇ.

شەيخنىڭ «تېزرەك ماڭايلى» دېگىنىنى ئاڭلاپ بابا ماچىنغا جان كىردى. ئاستا مېڭىشتىن قىينىلىپ، تەرلەپ كەتكەن بابا ماچىن قەدىمىنى تېزلەتتى. ھەزرەتنىڭ ئوڭ تەرىپىدە كېتىۋاتقان ھەكىم خوجا سۇلايمان بابا ماچىندىن سورىدى:

— خارەزمگە يېقىنلاشتۇقمۇ، بابا قۇل؟

— ئىككى پەرسەخ يېقىنلاشتۇق.

سۇلايمان ئاستا ئۇھ تارتىپ قويدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن جەيھۇن دەرياسى، نەمخۇش ساھىلدا يالاڭ ئاياغ چېپىپ يۈرگەن چاغلىرى، چېچەكلىگەن يۇلغۇنلار... ئۆتتى. ئاسمان - پەلەك باراقسان دەرەخلەرنىڭ سالقىن شامىلى يۈزىگە ئۇرۇلغاندەك بولدى. ئانىسىنى ئەسلىدى... يۈرىكى جىغىلدىدى.

سۇلايمان ئەسلى خارەزملىك ئىدى. قاراخانىيلار دەۋرىگە كەلگەندە بۇخاراغا كۆچۈپ كەلدى. ئۇ — ئون ئىككى ياش چاغلىرى بولسا كېرەك، ئىمام بۇخارى ھەدىسلىرىنى ئوقۇپ، قۇرئان تەپسىرىگە چۈشكەن ۋاقىتلىرى ئىدى. ئاتىسى ئۇنى سەدرى جاھان دەپ ئاتالغان بۇرھانىددىن ئابدۇلئەزىزخان مەدرىسىسىگە بەردى. شەيخ بىلەن شۇ يەردە ئۇچراشتى، پىرىم دەپ ئۇنىڭ ئېتىكىگە ئېسىلدى، تەرىقەتنى قوبۇل قىلدى، غايىل ئىدى، فازىل بولدى، سۇلۇك ئەھلىنىڭ باشلامچىسى دەپ نام چىقاردى. سوپىلار ھالقىسىغا كىرىپ، يەتتە مەقامدىن ئۆتتى، كېچە - كۈندۈز تىلاۋەت بىلەن شۇغۇللاندى، مانا يېشى قىرىقنى قارىلاپ قالدى، ھەقىقەت ئىشكىنى ئاچقاندەك بولدى، ئەمما ھازىرغىچە بىرەر ساھىبجامالنىڭ ئىپپەت پەردىسىنى ئاچماق نېسىپ قىلمىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا سۇلايمان بۇ ھەقتە پات - پات ئويلايتتى، لېكىن پىرىغا ئېغىز ئېچىشقا ھەددى سىغمايتتى. ئۇ ھەزرەتنىڭ مۇرۇۋۋىتىگە ئۈمىد باغلايتتى.

شەيخمۇ ئېگەردە ئاستا چايقىلىپ سۇلايماننى ئويلاپ كېلىۋاتاتتى. سۇلايمان بىلەن بابا ماچىننىڭ باياتىنقى ئىككى ئېغىز گېپى شەيخكە تەنىدەك تۇيۇلدى. «ئاھ ئۇرۇش چارىسىزلىكىنىڭ بەلگى-

سىدۇر، دەردى بار كىشى كۆكسىنى تولىدۇرۇپ ئاھ ئۇرالمايدۇ. سۇلايمان ساڭا نېمە بولدى؟ ياكى ۋەتەن ھەسرىتى سېنى چىلاۋاتامدۇ؟»

سۇلايمان پىرىنىڭ ئۆزىگە خىتاب قىلىۋاتقانلىقىنى سەزگەندەك، يالت قىلىپ قارىدى. شەيخ ئۆز خىيالى بىلەن بەند ئىدى. ئېگەرنىڭ قېشىدىن كۆزىنى ئۈزمەي، سۇلايماننى تۇنجى ئۇچراتقان كۈننى ئەسلىدى.

بۇخارا، مۇنارەئى كالاننىڭ ئۇدۇلىدىكى مەدرىسە، شەيخ پىرى يۇسۇپ ھەمەدانى خىزمىتىنى تۈگىتىپ، ئۆزى سوپىلار سۇلۇكىنى تۈزۈش خىيالىدا ئىدى. شەيخ مۇنارنىڭ ئاستىدىكى كۆكتاشتا خىيالغا بېرىلىپ ئولتۇراتتى. مەدرىسىدىن بىر توپ بالا چۇرقىرىشىپ چىقتى. توپنىڭ ئاخىرىدا ئون تۆت — ئون بەش ياشلاردىكى بەردەم، بويلۇق، قارا مېغىز بىر بالا كېلەتتى. ئۇ باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. جىلىتىنى بوينىغا ئاسماستىن ئىككى قوللاپ ئېگىز كۆتۈرۈپ، مەدرىسىگە كەينىنى قىلماستىن ئارقىچىلاپ مېڭىپ كېلىۋاتاتتى. شەيخ بالىنىڭ قىلىقىدىن تەئەججۇپلەندى، يېقىن كەلگەندە يېنىغا چاقىردى. بالا جىلىتىنى كۆكسىگە بېسىپ تەزىم بىلەن سالام بەردى.

— ئوغلۇم، نېچۈن بۇنداق ماڭىسىز، جىلىتىڭىزنىڭ بوغقۇچى ئۈزۈلدىمۇيا؟

— بوغقۇچ ساق، تەقسىر، — دېدى بالا ئەدەپ بىلەن، — مەن كۆزۈمنى روشەن قىلغان بۇل كالامۇللانى ئۆشنەمگە تاشلاپ مېڭىشنى راۋا كۆرمىدىم. دىلىمنى روشەن قىلغان مەدرىسىگە ئارقامنى قىلىپ كېتىشنى ئەدەپسىزلىك دەپ بىلۇرمەن...

بالىنىڭ جاۋابىدىن شەيخ زوقلاندى، كۆڭلى ئېرىدى.

ئاشۇ بالا مانا شۇ سۇلايمان ئىدى. شەيخ ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسىنى سۈرۈشتۈردى، ئۇلارنىڭ رازىلىقى بىلەن سۇلايماننى مۇرىتلىققا ئالدى. ئۇنىڭغا پاراستىڭگە ئاپىرىن دېگەن مەنىدە ھەكىم دېگەن لەقەمنى بەردى.

شەيخ بۇخارائى شەرىپتە يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە ئاساس سالغاندا سۇلايمان ئۇنىڭ يېنىدا ئىدى. ئۇ سۇلۇككە كىرگەنلەرگە باش، ھەزرەتكە يولداش بولدى. سۇلايمان قاۋۇل، كۈچكە تولغانىدى، تۆت دەرۋىشكە كۈچى يېتەتتى، شەۋقى ئۇرغۇپ تاشقاندا بولسا ئۆزىنى تىزگىنلىيەلمەي قالاتتى.

ئاتا ـ ئانىسى يەنە خارەزمگە كۆچۈپ كەتكەندە سۇلايمان بۇخارادا قالدى، شەيخنىڭ خەلپىسى، دىلكەشى، مەسلەكدىشىغا ئايلاندى. ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ ھېكمەت ئېيتىشقا باشلىدى.

شەيخنىڭ خىيالچان يۈزى يورۇپ كەتتى، كۆز ئالدىدا چاراقلاپ تۇرغان ئاپتاپتىن كۆڭلىگە بىر چاڭگال نۇر قونغاندەك بولدى. تىلىغا سۇلايماننىڭ ئىككى بېيىتى كەلدى:

نە خۇش بۇ دۇنيادا ئىمان ۋە قۇرئان،
نە بولغاي دۇنيادا ئىماندىن ئارتۇق.
مېنىڭ بۇ دەردىمە ھېچ كىمسە بىلمەس،
ئەگەر بىلسە، ھەكىم لوقماندىن ئارتۇق!

— دەردىڭىزنى بىلىمىز، — دېدى شەيخ سۇلايمانغا كۆز قىرىنى تاشلاپ، — سەۋر قىلىڭ. باشلانغان ھەرقانداق نەرسە ئاخىرلاشقاي.

سۇلايمان خىجالەت بولدى. ئۇ ۋەتەن ئارزۇسىغا غەرق بولۇپ، شەيخنى ئۇنتۇغانىدى.

— شەيخىم، بىزدىن ئاسىيلىق ئۆتتى، كەچۈرگەيلا...

— بىز سىزنى پەرزەنت دېگەنمىز، سۇلايمان. بارچىمىز ئاللانىڭ قۇلىمىز، ھەرگىز بىر ـ بىرىمىزگە قول ئەمەستۇرمىز... — شەيخ ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ يۈرگەن بىر جۈپ قۇشقا ئىشارە قىلدى، — قاراڭ، ئاۋۇ قۇشلارمۇ جۈپ يۈرۈپتۇ. «قۇرئانى كەرىم» دە، بىز ھەربىر نەرسىنى جۈپتى بىلەن ياراتتۇق، دېيىلگەن. ئىنشائاللا، ياراتقاننىڭ پەرزىنى ئادا قىلىپ قايتايلى،

ئاندىن سىزنىڭ مۇشكۇلىڭىزنى ئاسان قىلغايمىز.
سۇلايماننىڭ كۆڭلى پۇشايمان تېشىغا ئۇرۇلۇپ، چۇل - چۇل بولغاندەك بولدى.
— بابا قۇل!
— لەببەي، پىرىم! — بابا ماچىن كەينىگە ئۆرۈلدى.
— ھېلىقى ئاننىڭ ئەرزى نېمە بولدى؟
— ئوغلى بىرلە سۆزلەشتىم. شەيخىم ئىجازەت بەرمىسە ھەجگە بارمايمەن، ئەمما ئۆيگىمۇ قايتمايمەن دەيدۇ.
— نېچۈن؟ سەۋەبىنى سورىمىدىڭىزمۇ؟
— سورىدىم، سىر ئاچمىدى، قەلبىدە جاراھەت بارمىش. مۇشكۇلۇمنى شەيخىم ئاسان قىلغاي، يالغۇز پىرىمغا ئېيتىدىغان گېپىم بار، دەيدۇ.
شەيخ ئۈندىمىدى. يىگىتنىڭ دەردى ئېغىر، تەقدىرى چىگىشتەك قىلاتتى. «نېمىشقا بەش قارا كۆز پەرزەنتىنى ئىككى زەئىپەگە تاشلاپ قويۇپ، ئائىلىسىدىن قول ئۈزۈپ يۈرگەندۇر؟ بۇ ئەر كىشىگە مۇناسىپمۇ؟»
— باباقۇل!
— لەببەي، پىرىم!
— ھېلىقى ئابدۇرەئۇپ قايدا ھازىر؟
— ئەنە، دەرۋىشلەر ئارىسىدا، — دېدى بابا ماچىن دەرۋىشلەر تەرەپنى ئىشارە قىلىپ، — ئۆي تەرەپكە قاراشنى كۆڭلۈم خالىمايدۇ، دەيدۇ. ئانىسىنىڭ كۆز يېشىنى كۆرسە بىھوش بولارمىش.
— ئەته بامدات نامىزىدىن كېيىن ھۇزۇرۇمغا چاقىرىڭ، دەردىنى ئاڭلايلى.
بابا ماچىن گويا ئۆزىنىڭ مۇشكۇلى ئاسان بولغاندەك سۆيۈندى.
قۇياش تىكلەندى. پېشىن نامىزىنى ئوقۇپ ئازراق دەم ئېلىش ئۈچۈن ھەزرەت ئېيقان قىشلىقىدا توختىدى.
زىيارەتچىلەرنى ئېيقان كەنتىنىڭ ئاقساقىلى باشلىق ئۆلىمالار

كۆتۈۋالدى. شەيخكە ئاتاپ ئۆكۈز، قويلار سويۇلدى. ئاقساقال تۆت تاناپ كېلىدىغان چوڭ بېغىدا كېمىدە مىڭ كىشى ناماز ئوقۇسا يەتكۈدەك جاي ھازىرلاتتى.

بۇ يەردە بابا ماچىن بىر سىردىن ۋاقىپ بولدى. ئاقساقال زىيارەتچىلەرگە ئاتاپ نۇرغۇن تاھارەتخانا ياساتقانىدى. بابا ماچىن ساپال چۆگۈننى كۆتۈرۈپ بىر تاھارەتخانىغا كىردى. ئەمدى تاھارەت ئالاي دەپ تۇرۇشىغا، ياندىكى تاھارەتخانىدىن ئەشرەپخان قازىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. قازى كىمگىدۇر زەردە قىلاتتى:

— ساڭا نەچچە قېتىم ئېيتتىم، قوتۇر ئۆچكىدەك ماڭا سۈرۈنۈپلا يۈرمە، يىراقراق يۈر!

— قورقۇپ كېتىۋاتسام، قانداق قىلاي، تەقسىر، — دېدى بىر يىگىت ئۆزىنى ئاقلاپ، — بارچە خالايىق قوينۇڭىدىكىنى بىلىمىز دەپ ماڭا قاراپ تۇرغاندەك...

قازى ئېغىزىغا سۇ ئالدى، غەرغەر قىلدى، كېيىن يىگىتكە دېدى:

— شەيخنىڭ كۆزىدىن يىراقراق يۈر. ئۇنىڭ جادۇسى بار. ئەپتىڭگە بىر تىكىلسە سەن قورقۇنچاق قوينىۇڭدىكىنى ئىككى قوللاپ ئېلىپ تۇتقۇزۇپ قويۇشتىن يانمايسەن ـ دە.

— راست، تەقسىر، شەيخنىڭ كۆزىدىن قورقىمەن، كۆزلىرى...

قازىنىڭ ئاچچىقى كەلدى:

— بىلجىرلىما، توخۇ يۈرەك، ئاۋۇ بابا ماچىنغا ئوخشاش يۈراپ تاپىدىغانلارمۇ سەزمىسۇن، ئۇقتۇڭمۇ؟

— ئۇقتۇم، تەقسىر...

— ئۇترارىدا يېنىمغا كەل، — دېدى قازى، — مە، ماۋۇ چۆگۈننى ئاپىرىۋەت.

بابا ماچىن تاھارەت ئېلىپ چىقتى، قارىسا ئون قەدەمچە نېرىدا موللا سۇپەت بىر يىگىت يورغىلاپ كېتىپ باراتتى. بابا ماچىن ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئالماقچى بولدى، كېيىن ئالدى بىلە پىرىمغا

مەسلىھەت سالاي، دەپ نىيىتىدىن ياندى. باباقۇل پالۋان بولغىنى ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشنى قولىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ بىر تەرەپ قىلغۇسى كېلەتتى. ئەمما، شەيخ بۇنى ياقتۇرمايتتى. «ئىنسانىنىڭ قۇدرىتى — ئەقىل ـ ئىدراكىدا، — دەيتتى شەيخ، — ئەقىل بىلەن قولغا كەلگەن غەلىبە قەدىرلىكتۇر. زورلۇق — نادانلار، جاھىللارنىڭ قورالى».

خۇپتەن بىلەن زىيارەتچىلەر ئۇترارغا يېتىپ كەلدى. شەيخ ئېتىنىڭ بېشىنى ئارسلانباب خانىقاسى تەرەپكە بۇرىدى. ئارسلانباب شەيخنىڭ دەسلەپكى ئۇستازى، بىر چاغلار ياش ئەھمەد يېتىملىك باياۋىنىدا بوزلاپ يۈرگىنىدە بېشىنى سىلاپ، ئۆز خانىقاسىدىن ئىسسىق جاي بەرگەن، ئۇنى مەرىپەت بوستانىغا يېتىلەپ كىرگەن زاتى شەرىپ ئىدى.

ھەزرەت ئۇستازىنىڭ مەقبەرىسىنى كۆزىگە سۈرتتى، قەبرە بېشىدا ئۇزۇنغىچە تىلاۋەت قىلىپ ئولتۇردى. بامداتقىچە قۇرئان- نىڭ ئون پارىسىنى خەتمە قىلىپ تۈگەتتى. ئۇترارنىڭ ئېگىز مۇنارىسىدىن مەزىنىنىڭ ئاۋازى ئاڭلانغاندا مەنسۇر خوجىغا كۆز قىرىنى سالدى. شەيخنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى سۆزسىز چۈشىنىپ ئادەتلەنگەن مەنسۇرخوجا شامنى پۈۋلىدى ۋە دۇئا قىلىپ ھەزرەتكە ئەگىشىپ ئورنىدىن قوزغالدى.

5. بىراۋغا ئېيتىپ بولمايدىغان دەرد

ئەر ۋە ئايال بىر ـ بىرىنىڭ لىباسى.

— «قۇرئان كەرىم»

ھالال ئايالغا ھالال ئەر راۋائى شەرئىدۇر.

— ھەدىس

بابا ماچىن ئابدۇرەئۇپنى ئىزدەپ كەتتى. ئادەتتە دەرۋىشلەر بىرەر شەيخ ياكى ئەۋلىيانىڭ قەبرىسى يېنىدىكى خانىقادا، مەسچىت-لەردە ياكى باي كىشىلەر تەرىپىدىن سېلىنغان مۇساپىرخانىلاردا ئىستىقامەت قىلىشاتتى. بابا ماچىن يەل تاپان بولغاچقا بىر چاي قايىنايدىغان پۇرسەت ئىچىدە شەھەرنى ئىككى ئايلىنىپ چىقتى. ئابدۇرەئۇپ تېپىلمىدى. باباماچىن لېۋىنى چىشلەپ كارۋان ساراي-نىڭ ئالدىدا تۇرۇپ قالدى. بىراق، ئىچكىرىگە كىرمىدى. نېمە ئۈچۈندۇر، دەرۋىش زاتى كارۋان سارايلارغا كىرمەيدۇ، ئۇلار ئاشۇنداق كىشىلەر، كارۋان ساراي دېگەن كارۋان ساراي. بۇ يەردە مەيخورلۇقمۇ بولىدۇ، قىمارمۇ ئوينىلىدۇ، قۇل سودىسىمۇ ئەۋجى-گە چىقىدۇ، كارۋان ساراي تىجارەت ئەھلىنىڭ، ئازغىنا پۇلنىڭ دەردىدە جان تىكىپ، جاپا چېكىپ يۈرگۈچىلەرنىڭ سۆيۈملۈك مەسكەنى. ئابدۇرەئۇپتەك سىرلىق ۋە چىگىش دەردكە گىرىپتار بولغان بىچارە بۇ يەردە نېمە ئىش قىلسۇن؟

ئابدۇرەئۇپ كۈتۈلمىگەن يەردە يولۇقتى.

بابا ماچىن شامالدەك تېزلىكتە مەسچىت ۋە مەدرىسە هويلىسىنى ئايلاندى، ئىچى پۇشۇپ كەلگەن يېرىگە قايتتى. دەل شۇ پەيتتە كونا قەبرىستان يېنىدىكى تاشلاندۇق مۇساپىرخانا ئالدىدا بىر ئىتنى كۆرۈپ قالدى. قۇلاقلىرى، قۇيرۇقى كېسىلگەن ئىت مۇساپىرخانا تەرەپكە قاراپ تۇراتتى. باباماچىن يامان خىيالغا چۆمدى. «بىرەر گۆر ئېچىلىپ قالغان بولسا، ئىت مېيىتنى كۆزلەپ تۇرغان بولمىسۇن يەنە» دەپ ئويلىدى. ئىت بابا ماچىننىڭ هەيۋەتلىك بەستىنى كۆرۈپ قورقۇمسىراپ يانپاشلاپ چېكىندى. باباماچىن مۇساپىرخانىغا بويۇنداپ قارىدى. ئىچكىرىدە، ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن كۈز ئاپتىپىغا ئۆزىنى سېلىپ بىر دەرۋىش ئولتۇراتتى. باباماچىن يېقىن باردى. دەرۋىشنىڭ ئۇچىسىدا يېنىك مەللە تون، بېشىدا تۆت بۇرجەكلىك كىگىز قالپاق بولۇپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ خىيالغا پاتقانىدى. تۆمۈر هالقىلىق هاسىسى ئۇنىڭ تىزىغا تىرەپ قويۇلغانىدى. گويا هاسا ئۇنى يۆلەپ تۇرغاندەك، بولمىسا يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك كۆرۈنەتتى.

باباماچىن قىسقا يۆتەلدى. دەرۋىش پەرۋا قىلمىدى. «ۋۇجۇد سەيلىسىگە بېرىلىپتۇ» دەپ ئويلىدى باباماچىن ۋە ئۇنىڭ يېنىغىراق باردى.

— نېچۈن بۇ خارابىدە يالغۇز ئولتۇرۇپسىز، ئەي مۆمىن؟ — دېدى بابا ماچىن يات كىشىنىڭ يېنىغا بېرىپ. دەرۋىش بېشىنى كۆتۈردى.

— جۇپ ئىدىم، يالغۇز بولدۇم[①].

بۇ ئابدۇرەئۇپ ئىدى.

بابا ماچىن ئۇنىڭ بىلىكىنى تۇتۇپ تومۇرىنى تىڭشىدى، ئابدۇرەئۇپنىڭ يۈرىكى تېز - تېز سوقاتتى.

— شەيخىم سەن بىلەن سۆزلەشمەكچى، — دېدى بابا ماچىن، — قېنى ئورنۇڭدىن تۇر.

---

① بۇ دەرۋىشلەرگە خاس هېكمەت بولۇپ، ئاللا بىلەن سۆهبەتلىشىۋاتاتتىم، سەن كەلدىڭ، ئۇنىڭ ۋەسلىدىن جۇدا بولدۇم، دېگەن مەنىدە.

دەرۋىش باش چايقىدى:

— شەيخنىڭ ئالدىغمۇ، ئۆيگىمۇ بارمايمەن. چۆل - باياۋانغا چىقىپ كېتىمەن. يائاللا، نېمە كۈنلەرگە سالدىڭ بۇ قۇلۇڭنى؟

— ساراڭلىق قىلما، ئابدۇرەئۇپ، — دېدى بابا ماچىن ۋە ھاسىسىنى ئېلىپ يىگىتكە تۇتقۇزدى، — ئىختىيارىي بارمىساڭ قولتۇقلاپ ئېلىپ كېتىمەن، پىرىم خالىغان كىشىنى ھۇزۇرىغا چاقىرىپ سۆھبەتلەشمەيدۇ. دەردىڭنى ئۆز ئاغزىڭدىن ئاڭلىماقچى، يۈر، ماڭمىسىز.

ئابدۇرەئۇپ نائىلاج ئورنىدىن تۇردى.

شەيخ ئارسلانباب خانىقاسىدا ئۇترارلىق ئۆلىمالار بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغانىدى. بابا ماچىن كىرىپ كەلدى.

— پىرىم، ھېلىقى يىگىتنى تاپتىم، ئىنايىتىڭىزگە تەييار-دۇر.

ئۆلىمالار بىردىن - بىردىن چىقىپ كېتىشتى، شەيخنىڭ يېنىدا يالغۇز سىردىشى ھېكىم خوجا سۇلايمان قالدى. ئابدۇرەئۇپ كىردى. ئۇ ھۇجرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ يۈكۈندى. شەيخ ئابدۇ-رەئۇپنىڭ سولغۇن ھالىتىگە، نۇرسىز كۆزلىرىگە، سۇنۇق چىرايى-غا قاراپ قويدى. يىگىت گويا ھازىرلا ئەڭ قەدىرلىك كىشىسىنى كۆمۈپ قويۇپ كەلگەن كىشىنى ئەسكە سالاتتى.

ئابدۇرەئۇپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ھەزرەتكە قارىدى. ئۇ بىر يىل-دىن بېرى دەرۋىشلەر ئارىسىدا يۈردى. لېكىن، بۇ ھەزرەت بىلەن تۇنجى قېتىم يۈزمۇ يۈز ئولتۇرۇشى ئىدى. ئۇ شەيخنىڭ كارامەت-لىرى ھەققىدە كۆپ رىۋايەتلەرنى ئاڭلىغانىدى. «شەيخنىڭ سۆرى باسارمىش، ئۇنىڭ ئالدىدا ھاكىملار ئۆزىنى ئازادە تۇتالماسمىش» دېگەن گەپلەرگە بۇ بىر ھاماقەتلىك دەپ ئىشەنمىگەنىدى. مانا ئەمدى ئۆزى شۇ ھالغا چۈشتى. شەيخنىڭ قانداقتۇر سىناق نەزىرى ۋە مۇڭلۇق نىگاھىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، يەرگە تىكىلدى، يۈرى-كى پوكۇلداپ كەتتى، قۇلىقىغا ئېغىر - بېسىق تىنىق ئاۋاز ئاڭلاندى:

— سۆزلەڭ، يىگىت، نېمە بولدى؟ نېمە ئۈچۈن ئىككى غەرىبەنى تەڭقىس هالدا قالدۇرۇپ، ئۆينى تاشلاپ يۈرۈپسىز؟

بۇ شەيخنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئابدۇرەئۇپ ئۈندىمىدى، بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە ئولتۇرىۋەردى. شەيخ ئىككىنچى مەرتىۋە سورىغاندا ئابدۇرەئۇپ ئاق كىگىزدىن كۆزىنى ئېلىپ، هەزرەتنىڭ يۈزىگە چۆچۈپ نەزەر سالدى. تىلى ئاران ـ ئاران سۆزگە كەلدى:

— شەيخىم... مېنىڭ دەردىم ئېغىر، بىراۋغا ئېيتىپ بولمايدىغان سەۋدادا يولۇقتۇم...

شەيخ، بۇ يىگىت يات كىشىلەرنىڭ ئالدىدا سىرىنى ئېچىشتىن نومۇس قىلىشىۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلىدى ۋە بابا ماچىنغا ئىما قىلدى. ئۇ ئىشىكنى ئاستا يېپىپ چىقىپ كەتتى. ئابدۇرەئۇپ هېكىم خوجا سۇلايمانغا قاراپ قويدى.

— بۇ بىزنىڭ ئۆز مەهرەملىرىمىزدىن، — دېدى هەزرەت، سۇلايمانغا ئىشارە قىلىپ، — گېپىڭىزگە بىرەر گۇۋاه كېرەك بولسا، مانا شۇ سۇلايمان گۇۋاهلىق بېرىدۇ. خوش، ئەمدى سۆزلەڭ، يىگىت، بىراۋغا ئېيتىپ بولمايدىغان نېمە دەردكەن ئۇ؟ ئاللا تائالانىڭ شاپائىتى بىرلە مۇشكۇلىڭىزنى ئاسان قىلساق ئەجەب ئەمەس.

ئابدۇرەئۇپنىڭ قاراڭغۇ كۆڭلىدە ئۈمىد ئۇچقۇنى چاقنىدى. ئۇ شەيخكە سىرىنى ئېيتىشى لازىم. بىرىنچىدىن، بۇنى يەسسەۋىيە تەرىقىتىنىڭ ئەهكامى تەلەپ قىلىدۇ. مۇرىتىنىڭ ئۆز پىرىدىن يوشۇرىدىغان سىر ـ ئەسرارى بولماسلىقى كېرەك. ئىككىنچىدىن، بىر يىل ئىچىدە ئابدۇرەئۇپ بىرنەچچە كىشىگە دەردىنى ئېيتتى، مەسلىهەت سورىدى. ئۇلارنىڭ هەممىسى ئابدۇرەئۇپنىڭ خوتۇنىنى قارىلىدى، ئۆينى تاشلاپ توغرا قىلىپسەن، دېدى. ئەمدىلىكتە ئاخىرقى يول قالغانىدى. ئەگەر شەيخمۇ ئۇنىڭ دەردىگە مەلهەم تاپالمىسا، ئابدۇرەئۇپ بۇ پانىي دۇنيادىن مېهرىنى ئۈزۈپ كەتمەكچى ياكى تۈركىستان ئېلىدىن چىقىپ ۋەتەننى تاشلاپ كەتمەكچى ئىدى.

ھەزرەت «قۇلىقىمىز سىزدە» دېگەن مەنىدە گېلىنى قىردى. ئابدۇرەئۇپ يەردىن كۆزىنى ئۈزمەي ئولتۇرۇپ پاجىئەلىك كەچمىشىنى ئېيتىشقا باشلىدى:

— ئۆزۈم دېھقان بالىسىمەن. قاراتاغنىڭ ئايىغىدا قاينار بۇلاق دېگەن قىشلاق بار، مەن شۇ يەردىنمەن. ئالتە يىل بولدى، قىبلىگاھىمىزنى يەرگە قويدۇق. مېنىڭ بېشىمنى ئىككى قىلىپ ئۆلگۈرگەندى رەھمەتلىك... بىز تەرەپلەردە سۇ كۆپ، يايلاق كۆپ. شۇنىڭ ئۈچۈن چارۋا باقىمىز. چارۋا سېمىز بولىدۇ. ئەل قاتارى نېسىۋىمىزنى تېپىپ يەپ يۈرگەندۇق. بالىلارنىڭمۇ ئۇستىبېشى تولۇق، قورسىقى توق ئىدى. نەپسىمگە بېرىلىپ شۇ كۈنلەرگە قالدىم، پىرىم...

ئابدۇرەئۇپ تۈكۈرۈكىنى يۇتتى، ئۇنىڭ بېشى يەنىمۇ ئېگىلدى، خورسىنغان ھالدا سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئىككى يىل بۇرۇن تىجارەتكە كىرىشتىم. ئۆمرۈمدە ئالدى ـ ساتتى قىلىپ باقمىغانمەن. قايناردا ئۆتكەن باي دېگەن بىر سودىگەر بار، شۇ ئۆتكەن باي مەن بىلەن ماڭ، بىر يىل خۇراسان، شامنى ئايلىنىپ كەلسەڭ، ئائىلەڭگە بىر تاۋاق مەرۋايىت تېپىپ كېلىسەن، دېدى. مېنى كارۋان بېشى قىلماقچى بولدى، ياش ۋاقتىمدىن بېرى ئات ـ تۆگە ئارىسىدا چوڭ بولغانمەن، بۇ جانىۋارلارنىڭ خۇي ـ پەيلىنى ياخشى بىلىمەن. خۇداغا شۈكۈر، بىلىكىمدە تۆت قاراقچىغا تەڭ كەلگۈدەك كۈچۈم بار. ئالدىمدا ئىككى ئوغۇلنىڭ سۈننەتى تۇرۇۋېتۇ. ئۇلارنى مۇسۇلمان قاتارىغا قوشۇشۇم كېرەك. بىر سىقىم بولسىمۇ كۆپرەك دۇنيا بولسا، يىرتىقلىرىمغا ياماق بولار دەپ ئويلىدىم. شۇنىڭ بىلەن ئۆتكەن بايغا ماقۇل بولدۇم.

شۇنداق بولدى، بۇخارا، مەرۋ، نىشاپۇر، بەسرە، قەيسەرى رۇمغىچە باردۇق. بىر يىل سەككىز ئاي بولغاندا ئاندىن قايتتۇق. مېھرىبان ئانام، ئىككى ئوغۇل، بىر قىز ۋە ئۇلارنىڭ ئانىسىنى ئويلاپ، جىگىرىم خۇن بولۇپ ئۆيگە كەلدىم. ئانام يىغلاپ بوينۇمغا

ئېسىلدى: «شەرمەندە بولدۇم، ئىككى دۇنيادا رەسۋا بولدۇم، بالام» دەپ يىغلىدى. سەۋەبىنى سورىسام يۈزىنى چاڭگاللاپ «ئابدۇرەئۇپ، سەن كەتكەندىن كېيىن بىر يىل ئۆتۈپ ئايالىڭ ئېغىر ئاياغ بولۇپ قالدى. قورسىقى يوغىنىغاندىن كېيىن ئەل - يۇرتتىن نومۇس قىلىپ ئاتا - ئانىسىنىڭكىگە ئاپىرىپ قويدۇم» دېدى. «بۇ شەرمەندىچىلىكتىن كۆرە مۇساپىرچىلىقتا بىرەر قاراقچىنىڭ قولىدا ياكى كېسەل بولۇپ ئۆلۈپ كەتكىنىم ئەلا ئەمەسمۇ، خۇدايىم» دەپ نالە قىلدىم. ئۈچ كۈنگىچە تالاغا چىقماي يۈرىكىمنى يەرگە يېقىپ ياتتىم.

— ئايالىڭىزنىڭ ئالدىغا بارمىدىڭىزمۇ؟ — سورىدى شەيخ.

— باردىم، مېنى كۆرۈپ بىئارام بولدى، بېشىنى پۇتۇمغا ئۇرۇپ يىغلىدى. «مەن بەتبەختنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭ، بۇنداق يۈرگىنىمدىن كۆرە ئۆلگىنىم ياخشى» دەپ پەرياد قىلدى. بىر خىيالىم، ئۇنى ئۆزىنىڭ چېچى بىلەن بوغۇپ ئۆلتۈر، بىراقلا ئازابتىن قۇتۇلىسەن، دېدى. ئەمما، ئېغىزىدىن ئانا سۈتى كەتمىگەن نارەسىدە گۆدەككە رەھىم كەلدى. ئەمدى ئۇ ئايال ماڭا هارام ئىدى. بالىنىڭ ئاتىسىنىڭ كىملىكىنى سورىدىم، بىلمەيمەن، دېدى.

باياتىن بېرى جىم ئولتۇرغان سۇلايمان ياقىسىنى تۇتتى:

— يائاللا، ئول نېچۇك ئىنسانكى، قورسىقىدا پەيدا بولغان مەۋجۇداتنىڭ سەۋەبىنى بىلمىگەي. سىرنى ئاچقۇسى كەلمىگەن چېغى بەلكىم.

شەيخ بىر مەسىلىنىڭ تېگىگە يەتمەي تۇرۇپ هۆكۈم چىقىرىدىغان كىشىلەرنى ياخشى كۆرمەيتتى، شۇڭا سۇلايمانغا ياقتۇرماسلىق نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى. كېيىن، سۆزلەۋېرىڭ، دېگەندەك يېگىتكە باش ئىرغىتتى. ئابدۇرەئۇپ شەيخنىڭ يۈزىدە ئىلگىرىكىدەك سۈرنى ئەمەس ھېسداشلىق ئالامەتلىرىنى كۆرۈپ، دادىلىشىپ قالدى:

— قۇرئاننى ئوتتۇرىغا قويدۇم. ئايالىم قۇرئاننى باغرىغا بېسىپ قەسەم ئىچتى. «هارام يولغا كىرگەن بولسام مۇشۇ ئول-

تۇرغان يېرىمدە تىن تارتماي ئۆلەي» دەپ زارلىدى. «سىز يوق چاغدا يات ئەرلەرنىڭ قولىنى تۇتقان بولسام، قارا يەرنىڭ قەرىگە كىرەي» دەپ چاچلىرىنى يۇلۇپ يىغلىدى. ھەيران بولدۇم...

— ئايالىڭىزنىڭ ئەۋلاد ـ ئەجدادلىرى قانداق ئادەملەر؟ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كاززاپ، قەسەمخور، خوتۇنىنى قويۇۋەتكەن، ئېرىدىن چىققان كىشىلەر بارمۇ؟

— يوق... ئايالىم ئۆزىمىزنىڭ قوۋمىدىن، پىرىم. شۇ چاغقىچە بىزنىڭ ئۇرۇقتىن ئەگرى قەدەم باسىدىغان بىرەر ئەر ياكى ئايال چىققان ئەمەس.

— قوۋمىڭىز ئىمانلىق ئادەملەر ئىكەن،— دېدى شەيخ، — ئوغلۇم، ئايالىڭىزدىن سورىدىڭىزمۇ، ئۇ ئەرلەر بارىدىغان ھامامغا بارمىغاندۇر؟

ئابدۇرەئۇپ ئەجەبلىنىپ يەلكىسىنى قىستى ۋە ئويلاندى.

— سورىمىدىم، پىرىم. ئەرلەر ھامامىغا بارماس... بارمايدۇ. قىشلاقتا ئىككى ھامام بار. بىرى، ئەرلەرنىڭ، بىرى، ئاياللارنىڭ. ھەپتىدە بىر قېتىم ئانام، قىزىم ئۈچەيلەن بېرىپ تۇرۇشاتتى.

— خوش، ئاغا ـ ئىنىلىرىڭىز بارمۇ؟

ئابدۇرەئۇپ شەيخنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشەندى، خىيالىغا دەرھاللا بالاغەتكە يەتمىگەن ئۇكىسى ئابدۇقادىر كەلدى.

— ئىنىم بار، پىرىم. ئەمما، ئۇ تېخى ئەمدىلا ئون تۆت ياشقا كىردى. يەڭگىسىنى ئۆزىنىڭ ئانىسىدەك كۆرىدۇ، ئۆز ئاغىسىغا خىيانەت قىلسا كور بولىدۇ...

— بارىكاللا! ئايالىڭىز بىپەرۋالىق قىلىپ ئاشۇ ئىنىڭىزنىڭ كىيىملىرىنى كىيگەن بولۇشى مۇمكىنمۇ؟

ئابدۇرەئۇپ گاڭگىراپ قالدى. ئۇ تېگىدىن قىشلاق بالىسى ئىدى، شۇڭا شەيخنىڭ سوئالىدىكى پىنھان مەنىنى چۈشىنەلمىدى.

— بەلكىم كىيسە كىيگەندۇر، — دېدى كۆز ئالدىغا يىغلاپ قالغان ئۇكىسى كېلىپ، — مالغا قارايدىغان چاغدا ئايالىم مېنىڭ

تونۇم بىلەن بۆكۈمنى كىيىۋالاتتى ـ دە، «ئاتىسى ئەمدى مەن سىزگە ئوخشىدىم، ئېتىكىڭىز مېنىڭ تەپمەيدىغان بولدى» دەپ كۈلەتتى.

ئابدۇرەئۇپنىڭ روھى چۈشۈپ كەتتى، يەنە ئاق كىگىزنى تىرناپ، سۈكۈتكە چۆمدى.

— ماڭا قاراڭ، يىگىت. كۆڭلىڭىز نېمە دەۋاتىدۇ؟ ئايالىڭىزنىڭ زىنا قىلىدىغانلىقىغا ئىمانىڭىز كامىلمۇ؟

ئابدۇرەئۇپ سوزۇپ ئۇھ تارتتى.

— ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ... ئىشەنمەي دېسەم، دەلىل تۇرۇپتۇ. ئىشەنمەي دېسەم گۇۋاھىم يوق. ئۆزى بويىنىغا ئالمىدى، بالىنىڭ ئاتىسىنى دەپ بېرەلمىدى. قىشلاقتا تۇرۇۋېرىشكە يۈزۈم چىدىمىدى. شۇنىڭ بىلەن بېشىمنى ئېلىپ چىقىپ كەتتىم. يىگىرمە يېشىمدا تىرىك مۇردا بولۇپ يۈرۈپتىمەن. ئانامنىڭ ھالى نېمە بولدى. يالغۇز قېرىندىشىم بىلەن گۆدەكلەرنىڭ ھالىچۇ؟...

ھەزرەت كۆزىنى يۇمۇپ مۇلاھىزىگە بېرىلدى. پۈتۈن ئەقىل قۇۋۋىتىنى يىغىپ، بۇ يىگىتنىڭ بېشىغا چۈشكەن پاجىئەنىڭ شەرھىنى ئىزدىدى. كۆز ئالدىدىن ياش ۋاقتىدا ئوقۇغان كىتابلىرى، ۋەلىيلەر بىلەن بولغان سۆھبەتلەر ئۆتتى. شەيخ سەمەرقەنتتە، كېيىن بۇخارادا پىرى كامىل خوجا يۈسۈپ ھەمەدانى خانىقاسىدا تەلىم ئالغان چېغىدا، پىرىغا ھەمراھ بولۇپ، شام، ئىراقتىن باغدات، كەشمىرگىچە كېزىپ چىقتى. بۇ ساياھەتلەر جەريانىدا يۈزلەپ راۋىيلارنى ئۇچراتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سەرۋازلار، قوشچىلار، سابىق شاھزادىلەر، قارغىش تەگكەن كىشىلەر، دىنسىزلار، مەيخورلار، بىر كېچىدىلا مىسلىسىز باي بولۇپ كەتكەن گادايلار، بىر كېچىدىلا تەختتىن ئايرىلغان سۇلتانلار، ئەھلى ئايالىنى قىمارغا تىككەن بەتبەختلەر، ئىشق ئوتىدا تەلۋە بولغان مەجنۇنلار... ئىشقىلىپ، يۈلتۇزدەك ھېسابسىز كىشىلەر بار ئىدى. ئۇلارنىڭ تۇندەك قارا، تاغدەك ئېغىر، ئوغا ـ زەھەردەك ئاچچىق قىسسىلىرى تا ھازىرغىچە شەيخنىڭ كۆكسىدە قات ـ قات بولۇپ

قاتلىنىپ يېتىپتۇ. ئەنە شۇ بەختى قارىلارنىڭ ئىچىدە مانا بۇ ئابدۇرەئۇپقا ئوخشىغانلار يوقمىدۇر؟ بار بولسا، ئۇ نېمە دېگەندى؟

ھەزرەت كۆزىنى ئېچىپ يىگىتكە قارىدى. ئابدۇرەئۇپ ھامان بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ھايات ـ ماماتىنى شەيخنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرغاندەك جىمجىت ئولتۇراتتى. شەيخ يەنە پۈتۈن ئەقلىنى يىغىپ، بۇ مۇشكۇل مەسىلىنى مەنتىق ئىلمى ئاساسىدا تەھلىل قىلىشقا كىرىشتى. «ئايالىدىن كۆڭلى توق، ئىنىسىدىن گۇمانى يوق. ئايال زىناكار ئەمەس. زىنا قىلغان ئايال تالاق سورايدۇ ياكى ئەيىبىنى يېپىش نىيىتىدە بالىدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلىدۇ. زىناكار ئايال ئېرىنىڭ بۇرنىدىن يىپ ئۆتكۈزىدۇ، ئۆيدە ئولتۇرۇپ يات ئەرلەرنى قوبۇل قىلىشقا تىرىشىدۇ. ئەگەر ھېلىقى باغدات سودىگىرىنىڭ خوتۇنىغا ئوخشاش...»

ھەزرەتنىڭ كۆز ئالدىغا ئابدۇرەئۇپنىڭ خوتۇنى كەلدى. ئۇ تۆت بالىسىنى باغرىغا بېسىپ بوزلايتتى، «ياردەم بېرىڭ، پىرىم، مەندە گۇناھ يوق، مانا بۇ قارا كۆزلەرنى تىرىك يېتىم قىلماڭ» دەپ قولىنى سوزۇپ نالە قىلاتتى.

ۋەقەلەر تەسىرىنىڭ دانىسىدەك بىر ـ بىرىگە ئۇلىشىۋاتاتتى. سودىگەرنىڭ خوتۇنى ھەققىدىكى قىسسە باشقا بىر ھېكايىگە تۇرتكە بولدى. تۇساتتىن شەيخ «ئاللاغا شۈكرى» دېدى ئاستىلا. ئۇنىڭ جىددىي تۇس ئالغان قارامتۇل يۈزى يورۇدى. شەيخ تۇگۇنىنىڭ ئۇچىنى تاپقاندەك بولدى. يادىغا ئۆسمۈرلۈك ۋاقتىدا ئوقۇغان رىسالە چۈشتى. ھەكىم لوقماننىڭمۇ ۋە ياكى بىرەر ئەۋلىيانىڭمۇ پۈتۈكلىرى ئىدى. شۇ رىسالىدە ھېكايە قىلىنىشىچە، بىر شاھنىڭ پاك قىزى ھامىلدار بولۇپ قالىدۇ. شاھ قىزىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇيدۇ. ئەمما، ياخشى كىشىلەر قىزنىڭ ئورنىغا باشقا گۇناھكارنى ئۆلتۈرۈپ، قىزنى سەھراغا ئاپىرىپ تاشلايدۇ. كۆپ يىللار ئۆتۈپ قىزنىڭ بىگۇناھلىقى مەلۇم بولىدۇ. ئۇنىڭ ئىپپەت پەردىسىگە يات نەرسە تەگمىگەنىكەن...

— ئۆزىڭىزنى تەمكىن تۇتۇڭ، ئوغلۇم، — دېدى شەيخ، — ئايالىڭىز زىنا قىلغان ئەمەس، ئۇ بىر تاسادىپىيلىقنىڭ قۇربانى بولغانىكەن.

ھەكىم سۇلايمان يالت قىلىپ ھەزرەتكە قارىدى.

— بۇۋى مەريەممۇ روھتىن ئۆزۈۋقلىنىپ...

— بۇ ئالەم — سىرلار ئالىمى. ئىنساننىڭ گۆھەر قەترىدىن پەيدا بولۇشى، ئۇنىڭ سۇرىتى، ئىچكى تۈزۈلۈشى، جىسمى يوقال-سىمۇ روھىنىڭ ئەبەدىلئەبەد بەرھايات بولۇپ قېلىشى... سىر ئە-مەسمۇ؟ بۇ ئەسرارنى يۈز مىڭ لوقمانى ھەكىم بىر بولۇپمۇ مىڭ يىلدا يېشەلمەس ... ئابدۇرەئۇپ، ئۇ بىگۇناھ نارەسىدىنىڭ ئىسمى غايىبۇللا ئەمەسمۇ؟

— غايىبۇللا، پىرىم، غايىبۇللا! — دېدى ئابدۇرەئۇپ چۆچۈپ، ئۇ شەيخنىڭ كارامىتىگە ئەمدى تولۇق ئىشەنگەندى. چۈن-كى، ئۇ بالىنىڭ ئىسمىنى ئېيتمىغانىدى. ئەۋلىيا - دە، ئەۋلىيا بولمىسا بۇنى قانداقسىگە توپتوغرا بىلىدۇ؟

ئەمدى شەيختە ئايالىنىڭ پاكلىقىغا گۇمان قالمىغانىدى.

— غايىبتىن بولغان غايىبۇللا... ئىنشائاللا، سىز سەۋر قى-لىڭ، بىز سەپەردىن قايتايلى، ئاندىن بۇ ئىشنى بىر ياقلىق قىلغايمىز.

— مەن كۈنۈ تۈن يارانلىقان ئىگەمدىن ئامان - ئېسەن قايتىشى-ڭىزنى تىلەپ ئولتۇرىمەن، پىرىم.

ئابدۇرەئۇپ تىزىغا تايىنىپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى، ھاسىسى-نى ئالدى - دە، گويا شەپەدەك سۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى. بابا ماچىن كىرىپ كەلدى.

ھەزرەت بىر گەپنى قىلىشقا تەييارلىنىپ، لېۋىنى جۇپلەپ تۇرغان بابا ماچىنغا قارىدى:

— ھىم، بابا قۇل، ئېيتماققا ئالدىراۋاتقىنىڭىز نېمە خەۋەر ئۇ؟

— شەيخىم، ئەشرەپخان قازى بىر پىتنىگە باش بولۇپ كېلد-

ۋاتىدۇ، — دېدى بابا ماچىن ۋە ئىيقاندا، ئاقساقالنىڭ بېغىدا ئاڭلىغانلىرىنى قىسقىچە ئېيتىپ بەردى.

— سىز دىسپ تۇرۇۋاتىسىز، — دېدى شەيخ باش لىڭشىتىپ، — نەچچە كۈندىن بېرى قازى بەك تۇزۇت قىلىدىغان بولۇپ قالدى. دۈشمىنىڭ خۇشامەتكە ئۆتسە، ھوشيار بولماق كېرەك.

— ئاشۇ موللا يىگىت سەۋرانلىق مەۋلۇتقارى ئىكەن. قوينىدىكى پىتنە خېتىنى ئوقۇشنىڭ ئامالىنى قىلغانىدىم، قۇيرۇقىنى تۇتقۇزماي كۆزدىن غايىب بولدى، ئىبلىسنىڭ بالىسى.

شەيخ بابا ماچىننىڭ يەڭگىللىك قىلماقچى بولغانلىقىدىن رەنجىدى.

— بەستىڭىز يەتتە پۇت كېلىدۇ، باباقۇل، پەيلىڭىزنىمۇ ئېغىر قىلىڭ. قولنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىشتىن بۇرۇن ئەقىل گۆھىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇشاھىدە ئەيلىمەك لازىم. قازىكالان مەھمۇدخان بىلەن ئارىمىزنى بۇزماقچى بولغانىكەن، دېمەك، ئۆزىگە شۇ ئىشنى مۇناسىپ كۆرۈپتۇ. «كىشلەرنىڭ ئەڭ يامىنى كىم؟» دېدى ساھابىلەر. «ئىككى مۆمىننىڭ ئارىسىغا زىددىيەت سېلىپ ئۇرۇشتۇرغۇچى ئۇممىتىم» دېدى ھەق مۇستاپا. نېمە قىلساڭ مۇكاپاتىنى ئالغايسەن. قاراڭ، قارىي بىلەن قازىكالان بىئاراملىقتا، جېنىدا ھالاۋەت يوق. شۇنىڭ ئۆزى ئۇلارغا جازا ئەمەسمۇ؟ سەمەرقەنت تېخى يىراق، كېمىدە يەنە بىر ئاي يول باسىمىز. ئۇلار تىرىق قىلغان تاۋۇشتىن چۆچۈپ، جان ئازابى ئىچىدە ئۆرتىنىپ يۈرىدۇ. ئۇلارغا بۇنىڭدىن ئارتۇق نېمە جازا كېرەك، باباقۇل؟

بابا ماچىن مۇنداق ئويلاپ قارىسا، ھەزرەتنىڭ گېپىدە چوڭقۇر مەنە بار ئىكەن. «مەن خام كاللا بىلمەستىن قارىيغا ياخشىلىق قىلماقچىكەنمەن ـ دە، — دەپ ئويلىدى بابا ماچىن، — ئەمدى بۇ ھەقتە ئويلىمايمەن. لېكىن، ھەر قونالغۇدا بىر كۆرۈپ، قانداق، قارىي يىگىت، يوكىڭىز ئېغىرلىق قىلمايۋاتقاندۇر، دەپ قويىمەن. شۇنىڭ بىلەن جېنىنى ئالىقانلاپ يۈرسۇن».

ئەپسۇسكى، بابا ماچىن مەۋلۇتقارىينى قايتا كۆرەلمىدى. ئۇ قازىنىڭ مەسلىھىتىگە بىنائەن، شەيخنىڭ كارۋىنىدىن ئايرىلىپ قالدى ۋە سەمەرقەنتكە كېتىۋاتقان سودىگەرلەرگە قوشۇلۇپ، ئۇ-دۇل مەھمۇدخاننىڭ ھۇزۇرىغا يول ئالدى.

ھەزرەت ئۇتىراردا بىر كۈن تۇرۇپ، ئىسپىجابقا قاراپ ئاتلاندى.

6. روكنىددىن ئاتتىن چۈشتى

ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ئاتا ـ ئانىسى سايرامسۇ بويىدا يەر تېرىپ دېھقانچىلىق قىلار ئىكەن. بالا ئەھمەد كۆن بويى دالا كېزىپ يۈرەركەن. بىر كۈنى ئاتا ـ ئانىسى ئوت ئوتاپ تازا قىينىلىپتۇ. شۇ چاغدا ئەھمەد چۈنەككە كىرىپ، بار- ماقلىرى بىلەن ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئۇچىنى سىلاپ «بىگانە چىق، يېگانە قال» دەپ مېڭىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مۆجىزە يۈز بېرىپتۇ. بىگانە ئوت ـ چۆپلەر ئەھمەدنىڭ بارماقلىرىغا ئىلىشىپ چىقىپ، زىرائەتلەر بولسا ياشناشقا باشلاپتۇ. يەسسەۋىينىڭ ئەۋلىيالىقى ئەنە شۇنىڭدىن باشلانغانىكەن.

— رىۋايەت

ئىسپىجاپ تۈركىستاننىڭ پاراۋان ۋە خۇش ھاۋا شەھەرلىرى- دىن ئىدى. قەدىمكى پۈتۈكلەردە ئۇ «شەھىرى ئەزىم» دەپ ئاتال- غان ۋە نوھ پەيغەمبەرنىڭ نامى بىلەن باغلانغانىدى. دەرھەقىقەت، ئىسپىجاپنىڭ بۇ بېشىدىن ئۇ بېشىغىچە كېمىدە ئىككى پەرسەخ كېلەتتى. شەھەر قەلئەسىدە ئون مىڭلاپ كىشى ئىستىقامەت قىلات- تى. شەھەرنى يامان كۆزدىن ئاسرىغاندەك، كۈنچىقىش تەرەپتە ئۇنى ئېگىز تاغلار توسۇپ تۇراتتى، كۈنپېتىش تەرىپى بولسا بولۇق يېشىل ۋادىلارغا تۇتىشاتتى. بىر يېنىدىن سايرامسۇ ئېقىپ ئۆتەت- تى، يەنە بىر يېنىدىن ئويناقشىپ تۇۋالاقساي ئېقىپ ئۆتەتتى. سۇنىڭ مولۇقىدىن يايلاق بىلەن باغ كۆپ، دەل ـ دەرەخنىڭ كۆپلۈكىدىن مېۋە ـ چېۋە كۆپ، چارۋا ماللار سېمىز، دېھقان

بىلەن چارۋىچىنىڭ كەيپىياتى چاغ ئىدى.

ئەمما كېيىنكى يىللاردا ئىسپىجاپ ئەھلىنىڭ شادلىقى ۋاقىت-
لىق بولۇپ قالدى. يەتتە يىلدا شەھەر ئىككى قېتىم قاراقىتانلار-
نىڭ باسقۇنچىلىقىغا ئۇچرىدى. قىتانلارنىڭ ئەسلىي يېرى يەتتە
سۇدىن يىراقتا ئىدى. ئۇلار ئولجا ئىزدەپ ئاستا - ئاستا يەتتەسۇنى
ئىشغال قىلدى، كېيىن قاراخانىيلارنىڭ ئاتا يۇرتى بالاساغۇننى
ئىگىلەپ، قارلۇقلار بىلەن تىل بىرىكتۈردى. قارلۇقلار سەمەر-
قەنت خانى مەھمۇد ئىبنى ئىبراھىم تاۋغاچخانغا تەۋە ئىدى. ئۇلار
قىتانلارنىڭ خانى گورخاننىڭ ياردىمىدە مەھمۇدخاننىڭ تەۋەلىكى-
دىن چىقىپ ئۆز دۆلىتىنى قۇرۇش نىيىتىدە دىنداش، ئەلداش
خەلققە قارشى جەڭگە ئاتلاندى. باغلار پايخان قىلىندى، ئون مىڭلا-
پ ئاتلارنىڭ تۇيىقىدىن مىڭ - مىڭ تاناپ يەرلەر شۇدىگەرگە
ئايلاندى، كۆپلىگەن يىگىتلەر ئەسىرگە ئېلىندى. قىتانلارنىڭ
كۆپ قىسمى بۇتپەرەس ئىدى. ئۇلار مەسچىتلەرگە ئوت قويدى،
ئىسپىجاپ ئەتراپىدىكى، ئىچكەنتتىكى ئەۋلىيالار مەقبەرىسىنى ۋەي-
ران قىلدى، قەلئە تاملىرى بۇزۇپ تاشلاندى.

تۆت يىل بۇرۇن گورخان يۈز مىڭ كىشىلىك لەشكەرگە باش
بولۇپ، سەمەرقەنت تەرەپكە يۈرۈش قىلغاندا، يەنە ئىسپىجاپنى
بۇلاپ - تالىدى، گويا ئىڭراپ ياتقان بىمار شەھەرنىڭ كۆكسىگە
يەنە خەنجەر ئۇرۇپ كەتتى. بىر - ئىككى يىلدىن بېرى ئىسپىجاپ
ئوت ئىچىدىن ئامان چىققان قېقىنۇستەك ئاستا - ئاستا ئۆزىگە
كېلىۋاتاتتى. ئەتراپقا كۆچەتلەر تىكىلدى، تېرىلغۇ يەرلەر ئەسلىگە
كەلتۈرۈلدى، كۆمۈلگەن ئېرىقلار قايتا ئېچىلدى، مەسچىت -
مەدرىسىلەر رېمونت قىلىندى.

ئىسپىجاپنىڭ ھاكىمى روكنىددىن ئىدى. ئۇ سۇلتان سەنجەر-
نىڭ جىيەنى، مەھمۇدخاننىڭ ئاغىسى مەرھۇم ئەھمەدخاننىڭ ئوغلى
ئىدى. ئەمدىلا ئوتتۇز ياشلارنى قارىلىغان بۇ يىگىت تەكەببۇر،
نازۇك ۋە ئۆز بېشىمچى ئىدى. روكنىددىن ئۆزىنى باتۇر جەڭچى
ھېسابلايتتى، دەرھەقىقەت، ئۇ ئوق ئېتىش، قىلىچ ئويىنىتىش

بابىدا ماھىر ئىدى. لېكىن، دىنىي ئىلىملەرگە سۇس قارايتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆلىمالارنى ياقتۇرمايتتى، ئاتامنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىدە ئۇلارنىڭ قولى بار، دەپ قاراپ كۆڭلىدە ئۇلارغا ئاداۋەت ساقلايتتى. شۇ تۈپەيلىدىن ئۇ دەسلەپتە شەيخنىڭ ئىستىقبالىغا چىقىشنى ئۆزىگە مۇناسىپ كۆرمىدى. ئىسپىجاپنىڭ قازىسىنى چاقىرتتۇردى. روكنىددىن سايرامىسۇ بويىدا ئون ئىككى قاناتلىق شاھانە ئاق ئۆيدە قىمىز ئىچىپ يانپاشلاپ ياتاتتى. قازىكالان كىرىپ كەلدى. تۆرگە يېقىن ھاكىمنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئۆتۈپ ئولتۇردى. قازىكالان يەتمىشلەردىن ھالقىغان نۇرلۇق چىراي بوۋاي بولۇپ، باغداتتا ئىلىم ئالغان ئەللامىلەردىن ئىدى. ئاتىسى كەبى پازىل كىشىنىڭ ئىززىتى ئۈچۈن بولسىمۇ روكنىددىن ئەقەللىيسى بېشىنى كۆتۈرۈپ قويمىدى، قاچىدىكى قىمىزنى ئىچىپ، يېڭى بىلەن لېۋىنى سۈرتۈپ قازىغا ئۆرۈلدى:

— قازى جانابلىرى، بىز سىزنى بىر ئىش ۋەجىدىن چاقىرتتۇق. سىزمۇ بىلىسىز، شەيخ ھەزرەتلىرى كېلىۋاتىدۇ. ھازىر بادامسۇ بويىدا توختاپتۇ. نېسىپ قىلسا، ناماز دىگەردە شەھەرگە يېتىپ كىرگەي. يېنىڭىزغا ئەركانى دىندىن ئۈچ - تۆت كىشىنى ئېلىپ ئالدىغا چىقىسىز، شەيخ ھەزرەتلىرىنى قارارگاھىمىزغا باشلاپ كەلسىڭىز، دېگەن تىلىكىمىز بار.

قائىدىگە بىنائەن، قازى «بەجانىدىل، تەقسىر!» دەپ ئورنىدىن تۇرۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن، قازى ئۇنداق قىلمىدى. سۈكۈت ساقلاپ ئولتۇرىۋەردى. روكنىددىن قازىغا ئەجەبلىنىپ قارىدى.

— نېمىنى مۇلاھىزە قىلىۋاتىسىز، تەقسىر؟

— مۇلاھىزەم شۇلكىم، شەيخ ھەزرەتلىرى سەمەرقەنت ياكى ئىسپىجاپنىڭ قازىسى ئەمەستۇر، بەلكى تۈركىستان شەيخلىرىنىڭ سەرۋەرىدۇر. خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي جانابلىرى شاھلارنىڭ ھۇزۇرىغا بارماس، ئەكسىچە شاھلار ھەزرەتنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ، دۇئا تەلەپ قىلىدۇ.

روكنىددىن ئىختىيارسىز قەددىنى كۆتۈردى. نەزىرىدە، قازى مۇبالىغە قىلىۋاتقاندەك، ئۇنىڭغا قارشى دىن پېشۋالىرىنىڭ ئابرۇ-يىنى ئەتەي يوكسەك پەللىگە كۆتۈرۈۋاتقاندەك ئىدى. روكنىددىنىڭ كۆڭلى هامان هەزرىتى سۇلتانىنىڭ ئۇلۇغ مەرتىۋىسىنى تەن ئالغۇ-سى كەلمىدى.

— بىز هەزرەتكە ئەستايىدىل مەرهەمەت كۆرسەتمەكنى نىيەت قىلغانىدۇق، — دېدى روكنىددىن قازىنى ئەمرىگە بويسۇندۇرماق بولۇپ، — ئەمما هەزرەت بىزنى نەزەرگە ئىلمىسا، ئەپسۇسلانغاي-مىز، تەقسىر.

— هەزرەتتىن شاھ ۋە گادايلار باراۋەر مەرهەمەت تىلەي-دۇ، — دېدى قازىمۇ بوش كەلمەي، — ئۇلۇغ تاغىڭىز ئەمىر ۋەل مۇسلىمىن سۇلتان سەنجەر هەزرەتلىرى شەيخقە نۇرغۇن - نۇرغۇن هەدىيىلەر ئەۋەتىدۇ، بۇ سىر ئەمەستۇر. خان ئاغىڭىز، دۆلىتى-ڭىزنىڭ پاسىبانى مەھمۇدخان جانابلىرىنىڭ هەزرەتكە قول بېرىپ مۇرىت بولغانلىقىدىن هەم خەۋىرىڭىز بار.

روكنىددىنىنىڭ ئىززەت نەپسى لەت بولدى، شۇندىمۇ زەھەر-خەندىلىك بىلەن كۈلدى:

— شۇ بائىستىن ئۆزىمىزمۇ كۆرمىگەن ئىززەت - ئىكرامنى هەزرىتىمگە كۆرسەتمەك نىيىتىدە ئىدۇق...

هاكىمنىڭ پاراسەتسىزلىكى قازىغا ئېغىر كەلدى. «دىنىي ئىلىملەردىن يىراق بىر سەرۋاز بالا ئۆزىنى ئەۋلىيالارنىڭ سەرۋەرى-گە تەڭلەشتۈرۈپ ئولتۇرۇپتۇ، يارەببىم! قانداق كۈنلەرگە قال-دۇق.» قازى ئىچىدە «ئەستاغپۇرۇللا» دەپ قويدى.

— ئىنشائاللا، نىيىتىڭىز هەمراھىڭىز بولسۇن، هاكىم. پىكرى ئاجىزىمىز شۇلكىم، هەزرەتنىڭ ئىستىقبالىغا ئۆزىڭىز باش بولۇپ چىقىسىڭىز خەلقنىڭ رەھمىتى ياغقاي.

قازىنىڭ «خەلق» سۆزىگە ئۇرغۇ بېرىپ سۆزلىشى روكنىد-دىننى ئويلاندۇرۇپ قويدى. بىر يىلدىن بېرى ۋىلايەتتە ئاسايىشلىق قالمىدى. ئۇياقتىن - بۇياقتىن دېھقانلار ئىسيان كۆتۈرۈپ، مۇ-

لوكدارلارنىڭ يېرىنى تارتىۋالماقتا، سېلىقتىن باش تارتماقتا، قىشلاق ئاقساقاللىرىغا ياردەمگە بارغان سەرۋازلارنىڭ قورال - ياراغلىرىنى، ئاتلىرىنى تارتىۋالماقتا ئىدى. ئەل ئارىسىدا مىش-مىشلار كۆپەيدى. قارلۇقلار نۆكەر توپلاۋاتقانمىش، قىتانلار يەنە بېسىپ كېلەرمىش... روكنىددىن بولۇپمۇ دەرۋىشلەردىن قورقاتتى. ئۇلار بولسىلا، ئىسپىجاپتا پاراغەت بولمايدۇ. دەرۋىشلەر باشقىلارنىڭ گەپلىرىگە كۆنمەيدۇ، پەقەتلا شەيخۇل ماشايىخنىڭ گېپىگە قۇلاق سالارمىش...

ۋەھىمە تۇيغۇسى كېبىردىن ئۈستۈن كەلدى. روكنىددىن بېلىدىكى تىللا كەمىرىنى بوشىتىپ قويدى.

— سىز ۋاجىپ دېسىڭىز، ھەزرەتنىڭ ئىستىقبالىغا چىققايمىز، — دېدى روكنىددىن نائىلاج، — ئەھلى ئۆلىمالارنى چاقىرىڭ، قازى جانابلىرى.

قازى كۆلۈمسىرەپ تەزىم قىلدى.

روكنىددىن ئۆلىما ۋە ئۇمەرا دېگەندەك يىگىرمە — ئوتتۇز كىشىنىڭ ھەمراھلىقىدا يولغا چىقتى. ئۇ شاھانە لىباس كىيىپ ئاق ئاتقا مىنگەن بولۇپ، يېنىدا سەرۋازلار بار ئىدى. شەيخنىڭ كارۋىنى بادامسۇ بويىدىن چىقىپ شەھەرنىڭ غەربىي قوۋۇقى تەرەپكە بۇرۇلدى. بەلدەرۋازىغا يېقىن خانئېرىقنىڭ يېنىدا ئابدۇلئەزىز ئاتىنىڭ قەبرىسى بار ئىدى. ئابدۇلئەزىز ئاتا تابىئىنلاردىن، يەنى پەيغەمبەرنىڭ ساھابىلىرىنى كۆرگەن ئەۋلىيالاردىن ئىدى. ئاۋام خەلق ئېچىدە بالا گەردان دەپ نام چىقارغان بۇ ۋەلىينىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلماي شەھەرگە كىرىشنىڭ خاسىيىتى يوق، دەپ ھېسابلىناتتى.

كارۋاننىڭ ئالدىدا ھاسىلىرىنى يەرگە زەرب بىلەن ئۇرۇپ كېلىۋاتقان يۈزلەپ دەرۋىشلەرنى كۆرۈپ، ھاكىملا ئەمەس، ھەتتا سەرۋازلارمۇ ئۆزىنى چەتكە ئېلىشتى. دەرۋىشلەر ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن روكنىددىننىڭ كۆزى شەيخكە چۈشتى - دە، دەرھال ئېتىنىڭ بېشىنى تارتتى. قازىكالان بىلەن ئۆلىمالارنىڭ ئېگەردىن

چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ، روكنىددىنمۇ ئىختىيارسىز ئاتتىن چۈشـ
ـتى. ئۆلىمالار ئۇنىڭغا يول بەردى. ھاكىم ئىلدام بېرىپ ھەزرەتـ
ـنىڭ ئېتىكىنى كۆزىگە سۈرتتى، ئۇنى مۇبارەكلىدى. ھەزرەتنى
قۇتلۇقلاش ئۈچۈن روھانىيلار نۆۋەتكە تىزىلدى.

روكنىددىن يەنە ئاتقا مىنمەكچى بولدى، ئەمما شەيخكە قاراپ
پىكرىدىن قايتتى، ئاق يەكتىكىنى سىلكىتىپ يەرگە قاراپ ئۈنسىز
كېتىۋاتقان ھەزرەتكە ئەگەشتى. شەيخ ئاتا شەھىرىگە ئۆز پۇتى
بىلەن پىيادە كىرىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغانىدى. روكنىددىن
شەيخنىڭ قاياققا بارىدىغانلىقىنى بىلەلمەي ئاۋارە ئىدى. دەسلەپـ
ـدە، قېيناتىسى مۇسا شەيخنىڭكىدە قونسا كېرەك دەپ ئويلىدى.
قارىسا، مۇسا شەيخ قىزى بىلەن نەۋرىلىرى چۈشكەن سايىۋەنلىك
ھارۋىنى باشلاپ باشقا تەرەپكە يول ئالدى. ھاكىم: «شەيخ جانابلىـ
ـرىغا مەخسۇس جاي ھازىرلىغانىدۇق» دېمەكچى بولدىيۇ، تىلى
گەپكە كەلمىدى. ھەزرەتنىڭ سۈرى بار دېگىنى راست ئوخشايدۇ.
بولمىسا، سېھىرلەنگەندەك ئۇنىڭغا ئىتائەتكارانە ئەگىشىپ كېتىۋېـ
ـرەرمىدى؟

ئىسپىجابنىڭ قاپ بېلىدە، جامە مەسچىتى بىلەن سايرامسۇ
ئوتتۇرىسىدا خانىقا بولۇپ، ئۇنىڭغا شەيخنىڭ قوۋمىلىرىدىن ئىسماـ
يىل خوجا باشچىلىق قىلاتتى. شەيخنىڭ كارۋىنى شۇ تەرەپكە قاراپ
ماڭدى. ھەزرەتنى كۈتۈۋېلىشقا چىققان مىڭلاپ كىشىلەرنىڭ ھەمـ
ـراھلىقىدا زىيارەتچىلەر خانىقانىڭ چوڭ ھويلىسىغا يېتىپ كەلدى.

ئاتلار ئات باقارلارغا تاپشۇرۇلدى، سەرۋازلار قونالغۇلىرىغا
كەتتى، دەرۋىشلەر ئۆزلىرىنى سۇخانىغا ئاتتى. ئىسمايىل خوجا
شەيخ ئۈچۈن ئاجرىتىلغان خاس خانىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بېرىپ
ئۆزىنى چەتكە ئالدى. ئاۋۋال بىسمىللا دەپ سۇلتانۇل ئارىپىن،
ئۇنىڭ كەينىدىن روكنىددىن، سۇلايمان، ئەشرەپخان قازى، بابا
ماچىن، ئىسپىجاپ ئۆلىمالىرى ئىچكىرىگە ئۆتتى.

شەيخنىڭ ئىشارىتى بىلەن سۇلايمان «تەبارەك» سۈرىسىنى
تىلاۋەت قىلـدى. روكنىددىن دەرھال ئېـگىلىـپ تەزىم بەجا

كەلتۈردى:

— جانابلىرىنى ئانا يۇرتلىرىدا خۇش كۆردۇق، شەيخ ھەزرەتلىرى، قەدەملىرى قۇتلۇق بولغاي…

ھەزرەتنىڭ ھارغىن چىرايى ئېچىلمىدى، ئاستا بېشىنى سىلكىپ قويدى. ئەمدى روكنىددىن ساھىبخانىلىق ۋەزىپىسىنى ئادا قىلمىقى لازىم ئىدى. ئۇ يەنە ئېگىلىشتى:

— پىرىم، پۇرسەتلىرى يار بەرسە بىر پىيالە چىيىمىز بار ئىدى. بىز جانابلىرىغا ئاتاپ سايرامسۇ ياقىسىدىن جاي ھازىرلاپ قويغاندۇق. سۆھبەتلىرىدىن بەھرىمەن بولساق دېگەن ئۈمىدتىمىز…

شەيخ گەپنى چورتلا ئۈزۈپ تاشلىدى:

— بىزنىڭ چىيىمىزمۇ، جايىمىزمۇ مۇشۇ يەردە، ئۆزلىرى مەرھەمەت قىلسىلا، خىزمەتلىرىگە تەييارمىز.

روكنىددىن مات بولدى، گوياكى شەيخ ساھىبخانا، روكنىددىن مېھمان بولۇپ قالغانىدى. شەيخنىڭ گېپىنى ھاكىم ئۆزىچە «ئاتىغىنىڭ بولسا مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كەل، مېنى ئاۋارە قىلما!» دېگەن مەنىدە چۈشەندى.

روكنىددىن ئورنىدىن تۇردى. شەيخ بىلەن سۇلايماندىن باشقىلىرى دەرھال ئورنىدىن تۇردى. «ئىسپىجاپ ھاكىمىنى كۆزگە ئىلمايدىغان قايسى موللا ئىكەن ئۇ؟» دېگەندەك، روكنىددىن سۇلايمانغا ئالىيىپ قاراپ قويدى.

خانىقانىڭ ھويلىسىدا داش قازانلار ئېسىلدى. ھارۋىلاردا چوڭ - چوڭ پارچىلانغان موزاي گۆشلىرى، پۈتۈن قويلار، سېۋەت - سېۋەت مېۋە - چېۋىلەر، تاغار - تاغار قوغۇن - تاۋۇزلار كەلتۈرۈلدى. بۇ روكنىددىننىڭ زىيارەتچىلەرگە قىلغان ئېھسانى ئىدى.

روكنىددىن ئەتىسىمۇ، ئۆگۈنىمۇ شەيخنىڭ ھۇزۇرىغا كىرەلمىدى. ۋىلايەت تەۋەسىدە ئىسيانلار باشلانغانىدى. ئۇ ئىسيانچىلار بىلەن سۆزلىشىش ئۈچۈن كەنتلەرگە چىقىپ كەتتى.

7. دىندىن چىققان قارلۇق

ئەي مۇھەممەد! سېنى بۇتلارغا چوقۇنۇشقا ئۈندىگۈچى كۇپپارلارغا ئېيتقىنكى: «ئەي كۇپپارلار! سىلەر چوقۇنـ. غان بۇتلارغا مەن چوقۇنمايمەن… سىلەرنىڭ دىنىڭلار ئۆـ. زۇڭلار ئۈچۈن، مېنىڭ دىنىم ئۆزۈم ئۈچۈندۇر».

— «قۇرئان كەرىم» «كافىرۇن» سۈرىسىدىن

مۆمىن — مۆمىننىڭ ئەينىكىدۇر. مۆمىن — مۆمىننىڭ قېرىندىشىدۇر.

— ھەدىس

شەيخ تاڭنىڭ ئېتىشىنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتتى، يىراق يولـ. دىن ھېرىپ ـ چارچاپ كەلگەن بولسىمۇ، سەھەرگىچە كىرپىك قاقمىدى. ئۇنى پەدەرى بۇزرۇكۋارى بىلەن ۋالىدەئى مېھرىبانىنىڭ ئەرۋاھى چىلىلىدى، تاشقىرىغا چىقتى، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن يۇرتىنىڭ ئاسمىنىغا نەزەر سالدى، قاراڭغۇ گۈمبەز ئىچىدە شامـ. دەك پىلىلداپ تۇرغان ھېسابسىز يۇلتۇزلارغا قاراپ شۈكۈر قىلدى. ئۇ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن مەھەللىسىگە يېقىن يەردە تۇراتتى. شەيخ شۇ يەردە تەۋەللۇت تاپتى، ئاتىسىنىڭ قولىدا ساۋات چىقارـ. دى، قەلەندەرخانىنىڭ يېنىدىكى كۆك مەسچىتتە ئوقۇدى. دەسلەپـ. كى ئۇستازى ئاتىسى بولغان بولسا، كېيىنكى ئۇستازى كىتابلار ئىدى، ئالەمنىڭ چوڭقۇر سىرلىرىنى ئۆزىدە مۇجەسسەم قىلغان

تەزكىرىلەر، رىسالىلەر، مەناقىبلار، بايازلار، كۆللىياتو پۈتۈكلەر ئىدى. ئۇنىڭ قولىدىن كىتاب چۈشمەيتتى. سوغا بارسىمۇ، دۇ-كانغا چىقسىمۇ قولتۇقىدا رەتلىك ئورالغان كىتاب بولاتتى. ئۇ يەتتە يېشىدا قۇرئاننى يادقا ئوقۇشقا باشلىدى، پاكىنەك ئۇستازى تايچاق داموللام ياقىسىنى تۇتۇپ قالدى، ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلىشتى، بىچارە ئانىسى بولسا، «بالا دېگەن شۇنداق تىنىمسىز ئوقۇمدۇ، بېشى ئايلىنىپ قالسا قانداق قىلىمەن؟» دەپ ئەنسىرەيتتى. ئەمما، ئەھمەد كىتاب ئوقۇشتىن باش كۆتۈرمەيت-تى، ئۇنىڭ شادلىقى، بەختى، تاپقان خەزىنىسى ئەقىلنى لال قىلىدىغان دانا كىتابلار ئىدى. ئۇ ياش، تېخى ئىسپىجاپتىن تۆت قەدەممۇ نېرى چىقمىغانىدى، بىراق تەنھا ۋە دانا مەسلىھەتچىسى بولمىش كىتابلار ئارقىلىق ئۆزىچە دۇنيانى كەشىپ قىلماقچى، سەبى كۆڭلىنى ئوكتەي ـ توكتەي قىلىۋاتقان سىرلىق، چىگىش سوئاللارغا جاۋاب تاپماقچى بولاتتى.

ئۇ ئاۋۋال ئانىسىدىن ئايرىلدى، سەككىز ياشقا كىرمەي تۇ-رۇپ ئاتىسىمۇ ئاللانىڭ رەھمىتىگە باردى. يالغۇز جىگەر پارسى گۆھەرى شاھناز بىلەن بوتىدەك بوزلاپ قالدى. شۈكرىكىم، سەي-ھۇن تەرەپتىن يەسسىلىك بوۋىسى ئارسلانبابدىن ندا كەلدى. ئۇ ئىككى يېتىمنىڭ بېشىنى سىلاپ ئىسسىق باغرىغا ئالدى. گۆھەرگە جاي بېرىپ قىزىم، دېدى، ئەھمەدنى ئوغلۇم دەپ يېنىغا تارتتى، نان ـ تۇز بەردى، تەلىم ـ تەربىيە بەردى. شۇ چاغدا ئەھمەد ھەدىسى بىلەن ئۆزىنىڭ غەمكىن ئەھۋالىدىن، ئارسلان بابىسىنىڭ مېھىر ـ شەپقىتىدىن تەسىرلىنىپ، تۇنجى قېتىم شېئىر توقۇغان-دى. مۇزلاپ ياتقان كۆڭۈل قەپىسىنى باي چېچەكتەك يېرىپ چىققان بۇ مىسرالار تا ھازىرغىچە ئۇنىڭ يادىدا بار ئىدى:

غېرىبلىقتا غېرىب بولغان غېرىبلەر،
غېرىبلار ھالىنى بىلگەن غېرىبلەر.
سەۋەب بىرلە يىراق يەرگە بېرىبان،
قېرىنداشىنىڭ قەدرىن بىلگەن غېرىبلەر...

ئۇ شۇ كەتكەنچە سەل كەم ئەللىك يىلدىن كېيىن، تۆت يىل بۇرۇن ئىسپىجاپ تۇپرىقىغا قايتا قەدەم باسقانىدى. مانا، يەنە كەلدى، بۇ ئاخىرقى زىيارىتى. شەيخنىڭ ئەلدىن مەخپىي بىر سىرى بار ئىدى. ئەگەر تەڭرىتائالا رەھمەت قىلىپ مۇرادىغا يەت-كۈزسە ھەجدىن قايتقاندىن كېيىن، بۇ پانىي دۇنيادىن قول ئۈز-مەكچى، ئۈزلەتكە چېكىنىپ، قالغان ئۆمرىنى تائەت ـ ئىبادەت، زىكرى ـ سانا بىلەن ئۆتكۈزمەكچىدى. شەيخ خىيالەن ئانا شەھىرى بىلەن ۋىدالاشتى. خۇددى تۇنۇگۇن يەسسىرە، مەسچىدىنىڭ ئۇستىدە تۇرغاندەك يۇلتۇزلارغا، بالىلىقى ئۆتكەن تار كوچىلارغا، ئۆزى بىلەن بىرگە چوڭ بولغان تەڭتۇشلىرى ۋە ئۇنىڭغا بىر كاسا سۇ تۇتقان مېھرىبان قاراكۆزلەرگە ئىچىدە تەزىم قىلىپ، رازىلىق تىلىدى.

كۆكتە يۇلتۇزلار شالاڭلاشتى، ئەمما سۇبھىگە خېلى بار ئى-دى. شەيخ خانىقا ھويلىسىنى ئايلاندى. ئايۋاندا بىر ـ بىرىگە يىقىنداپ شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن دەرۋىشلەرگە قاراپ مېھرى جۇش ئۇردى. ئۇلار گويا بىر زەنجىرنىڭ كۈمۈش ھالقىلىرىغا ئوخشايت-تى. بۇ ھالقا تۆرك سۇلۇكى دېيىلەتتى. ئۇنىڭ باش ھالقىسى خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي ئىدى. شەيخ يول بويى، ئۆتراردىن ئىسپىجاپقا يەتكۈچە «يا ھەبىب!» دەپ شامالغا كۆكسىنى ئۇرۇپ كېلىۋاتقان روھىي پەرزەنتلىرى ـ دەرۋىشلەر شەنىگە بېيىت توقۇپ كەلگەند-دى. ھازىر ئاشۇ بېيىتلار ئۇنىڭ خىيالىدا مارجاندەك تىزىلدى:

كۆيۈپ ـ يېنىپ كۈل بولغان، ئىشقىدا بۇلبۇل بولغان،
كىمنى كۆرسە قۇل بولغان، مەردان بولغان ئاشىقلار.
يول ئۇستىدە خاك بولغان، سىنەلىرى چاك بولغان،
زىكرىن ئېيتىپ پاك بولغان، نالان بولغان ئاشىقلار.
ھېكمەت قۇرىن باغلىغان، يۈرەك ـ باغرىن داغلىغان،
پەرياد ئۇرۇپ يىغلىغان، گىريان بولغان ئاشىقلار.
گاھى يۈزى سارغىيىپ، گاھى يولدا ئول غەرىب،
تەسبىھلىرى: «يا، ھەبىب!» جەۋلان بولغان ئاشىقلار.

دەرۋىشلەرنىڭ بىر نامى ئاشىق، بىر نامى سادىق، بىر نامى زاكىر، بىر نامى شاكىر ئىدى. شەيخ كۆلچەكتىن سۇ ئېلىپ يۈزىنى چايقىدى، ئاندىن ئىچكىرىگە كىردى. تەسۋى سىيرىپ مىڭ دانە ئۆتكۈزدى. تەنھالىق مەقامى — قەلبەكى زىكىر بىلەن، يەنە بىرەر سائەتنى ئۆتكۈزدى.

تاڭ سۈزۈلدى. قەدىمكى ئىسپىجاپ ھەر كۈندىكىدەك سەھەر ئويغاندى. ھەزرەتنىڭ ئىسپىجاپقا تەشرىپ بۇيرۇغانلىقى پۈتۈن شەھەرگە يېيىلغانىدى. خالايىق توپ ـ توپ بولۇپ سوپىلار خانىقا-سى تەرەپكە ئېقىپ كېلىشكە باشلىدى. ئەمما، شەيخ ئاللىقاچان سۇلايمان بىلەن بابا ماچىننى ئەگەشتۈرۈپ ھۇجرىدىن چىقىپ كەتكەنىدى.

ۋالىدەسى قارا ساچ ئانىنىڭ قەبرىسى قەلئە ئىچىدە، پەدەرى-نىڭ تۇپرىقى شەھەر سىرتىدا، راباتتا ئىدى. شەيخ ئاۋۋال ئانىسى-نىڭ بېشىغا بېرىپ خاكىنى كۆزىگە سۈرتتى. «سۈرە ياسىن» نى ئوقۇدى. تىلاۋەتنى تۈگىتىپ بىر چىمدىم تۇپراق ئېلىپ قول رومىلىنىڭ ئۇچىغا تۈگدى، يەنە قەبرىنى تاۋاپ ئەيلەپ، خېلىغىچە سۈكۈتتە تۇردى، يۈزى ئېچىشتى، كۆكسىدىن ئۈنسىز ئىزتىراپلىق نىدا كەلدى: «رازى بولۇڭ، ئانا، ئاللانىڭ ھۆكمى ئىكەن، بىزنى ۋاقىتسىز تاشلاپ كەتتىڭىز. تىرىكلىكىڭىزدە خىزمىتىڭىزنى قى-لالمىدۇق، ئىنشائاللا، تاڭلا مەھشەردە پەرزەنتلىك بۇرچىمىزنى ئادا قىلغايمىز. ئىلاھا، سىزنى بېھىشنىڭ تۆرىدە تاپقايمەن، مېھرىبانىم...»

شەيخ ئاتىسىنىڭ قەبرىسى تەرەپكە ماڭدى.

ئىسپىجاپنىڭ شىمالىدا قىزىلسۇغا بارماستىن بۇرۇن بىر ئې-گىز تۆپىلىك بار. بۇ يەر كونا قەبرىستان. بۇ يەردە قىبلىگاھى ئىبراھىم شەيخ ئىبنى مەھمۇد دەپنە قىلىنغان. قەبرىنىڭ يېنىدا يوغان ئاق ئۈجمە ئۆسۈپ تۇرۇپتۇ. ئۈچ يولۇچى ئۈجمىنىڭ ئاستىغا بېرىپ يۈكۈندى. شەيخ نىيەت قىلىپ «بەقەرە» سۈرىسىنى ئوقۇ-دى. بۇ «قۇرئان كەرىم» دىكى ئەڭ ئۇزۇن سۈرە ئىدى. تىلاۋەت

داۋامىدا ئەتراپتا ياشىغۇچىلار بىردىن ـ ئىككىدىن تۆپىلىككە يىغىلدى. شەيخنى تونۇپ ئون — ئون بەش قەدەم نېرىدا يۈكۈندى. جىمجىت قەبرىستانلىقنىڭ سېھرى، شەيخنىڭ سەل بوغۇق، ئەمما ئادەمنى سەل قىلىدىغان يېقىملىق تاۋۇشى ئەتراپتىكىلەرنى بېشىنى ئېگىپ، كۆزلىرىنى يۇمۇشقا مەجبۇر قىلدى.

ھەزرەت ئەتراپىغا جامائەتنىڭ يىغىلغانلىقىنى سەزگەندى، شۇ سەۋەبتىن قىسقا دۇئا قىلدى ـ دە، يۈزىگە پاتىھە تارتىپ قوزغالدى، بېشىنى ئېگىپ ئاتىسى بىلەن ۋىدالاشتى: «رازى بولۇڭ، قىبلىگاھىم، ئۆمرىڭىزدە قىلغان خەيرلىك دۇئالىرىڭىز ماڭغان يولىمىزدا يولداش بولغاي».

شەيخ تۆپىلىكنىڭ ئۇ تەرىپىدىن پەسكە — دەريا تەرەپكە بۇرۇلدى.

— سۇ ياقىلاپ كېتەيلى. بۇ سۇلارنى يەنە قاچان كۆرىمىز.

ئۇنىڭ كۆكسىدە نەچچە كۈندىن بېرى لاۋۇلدىغان سېغىنىش ئوتى تېخى بېسىلمىغان، سايدىن ئېسىۋاتقان سالقىن شامال بۇ ئوتنىڭ تەپتىنى ئۆچۈرۈش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە تېخىمۇ ئۇلغايتىۋەتكەنىدى.

ئوتتۇرىدا ھەزرەت، ئىككى تەرەپتە سۇلايمان بىلەن بابا ماچىن ئېقىن بويىدىكى تار، تاقىر يولدا ئاستا كېتىپ باراتتى. سۇنبۇلەنىڭ سۈيى تىنىق دېيىشىدۇ. سۇدا ئاسماننىڭ بىر پارىسى ئەكس ئەتمەكتە ئىدى.

شەيخ دەريانىڭ لېۋىگە يېقىن بېرىپ توختىدى، سۇنىڭ ئېغىر شاۋقۇنىغا قۇلاق سالدى. تىنچ، سالاپەتلىك ئېقىن ئۇنى باللىقىغا قايتۇردى. بىر چاغلاردا مانا شۇ سۇ بويىدىكى كامارلاردىن بېلىق تۇتۇپ، مەجنۇنتاللىنىڭ نوتىسىغا ئۆتكۈزۈپ، سۆيۈنۈپ ـ سۆيۈنۈپ ئۆيگە ئېلىپ كېتىشەتتى. ھېلىمۇ ئېسىدە، بىر كۈنى ئوتتۇرا بارماقتەك كىچىك بېلىقلارنى كۆرۈپ، ئاتىسى ئۇنى ئۇيالدۇرغاندى: «بالام، ئۇششاق بېلىقلارنى تۇتۇپسەن، بۇ غېرىبلارنى ئانىسى ئىزدەپ يۈرگەندۇر، بار، سۇغا قويۇۋېتىپ كەل!» ياش

ئەھمەد بىلىجانلارنى ئېلىپ يەنە سۇ بويىغا باردى. جان كىرسۇن دەپ سۇلۇق ئويمانغا سالدى. قارىسا بىلىجانلار ئۆلۈپ قالغانىكەن، ئۇ يىغلىۋەتتى. شۇنىڭدىن بىرى بېلىق يېمىدى، بېلىقنى كۆرسە، مۇردىغا قارىغاندەك كۆڭلى سەسكىنىدۇ.

تاغنىڭ كەينىدىن قۇياش كۆتۈرۈلدى. سۇ يۈزىدە چاقماق چاقىقاندەك زەر سىزىقلار پەيدا بولدى. ئاقار سۇدا بالقىپ تۇرغان ئاق تېرەكلەرنىڭ سايىسى سارغۇچ تۇسكە كىردى.

يولدا ئادەملەر پەيدا بولدى. ئۇلار سۇ بويىدا جىمجىت تۇرغان ئاق لىباسلىق، ئاددىي سەللىلىك ئۈچ كىشىگە سالام بېرىپ تەزىم قىلىپ ئۆتۈشەتتى. بابا ماچىن بىلەن سۇلايمان سالامنى ئىلىك ئېلىشاتتى. شەيخ بولسا دەريادىن كۆز ئۈزمەيتتى. ئۇ ئەتراپىدىكى بارلىقنى ئۇنتۇغان، ئۆز تەبىرى بىلەن ئېيتقاندا، «دەردۇ ھالەت پەيدا قىلغان» ئىدى.

بابا ماچىن ئېقىندىنى بويلاپ تىكىلىپ تۇراتتى. بىردىن «ئاھ!» دەپ جانلاندى. ئۇ بىرنىمىدىن قاتتىق تەسىرلەنگەندە ھاياجىنىنى ئىچىگە يۇتالمايتتى، ھەتتا مەجلىستىمۇ، جامائەتنىڭ ئالدىدىمۇ خىتابىتىن ئۆزىنى تۇتالمايتتى. بۇنداق قىلىق بىئەدەپلىك ھېسابلىناتتى. شەيخ بىرنەچچە قېتىم ئۇنىڭغا تەنبىھ بەردى، ھەتتا تۆۋرۈككە باغلاتقۇزدى. بىراق، بابا ماچىن توۋا قىلىپ چارچىمىدى، ئاھ تارتىشنىمۇ تەرك قىلمىدى.

— توۋا قىلدىم، پىرىم… ئاۋۇنىڭغا قاراڭ، يا مەجنۇن، يا دىنسىز!

شەيخ بىلەن سۇلايمان سول تەرىپىگە نەزەر سالدى، سۇ بويىدىكى ئوتلاقتا بىر يالغۇز كەپە كۆرۈنەتتى. كەپىنىڭ ئالدىدا بېشى يالاڭ بىر كىشى قىزىرىپ چىقىۋاتقان كۈنگە قولىنى سوزۇپ، نېمىلەرنىدۇر دەۋاتاتتى. ئۇ توساتتىن كۈنگە قاراپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، يەنە كۈنگە خىتاب قىلدى، كېيىن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، قۇياشقا ئۈچ قېتىم ئېگىلىپ سالام بەردى…

— يۈرۈڭلار! — دېدى شەيخ ۋە چىغىر يولدىن پەسكە بۇرۇل-

ىدى. كەپىنىڭ ئىگىسى كۆرۈنمەيتتى. ساي تېشىدىن ياسالغان ۋاقىتلىق ئوچاقنىڭ ئۈستىدە قارا چۆگۈن تۇراتتى. ھەممە ياق تۇتۇن. شاخ ـ شۇمبىدىن تىكلەنگەن كەپىنىڭ سىرتىدىكى ئارقانغا كىچىك ـ كىچىك تور سېۋەتلەر ئىلىپ قويۇلغانىدى.

— ھوي، ئادەم بارمۇ بۇ يەردە؟ — دەپ بابا ماچىن ئەتراپقا قاراپ قويدى. كەپىنىڭ ئىچىدىن ئاۋاز كەلدى:

— بىزنى يوقلاپ كەلگەن تىرىك جانغا تىرىكمەن!

ئىچكىرىدىن يۇڭ چەكمەن كىيىپ بېلىنى چۇلۇۋۇر بىلەن باغلىغان بەستلىك يىگىت چىقتى. ئۇ يالاڭباش ئىدى، چېچى ئۆسۈپ يەلكىسىگە چۈشكەن، يوغان ـ يوغان كۆزلىرى ئادەمگە ناخۇش باقاتتى. يىگىت ئۆلىما سۈپەت ئۈچ سەللىلىككە مەنسىتمىگەندەك قاراپ قويدى، كېيىن بېشىنى سەل ئېگىپ تەزىم قىلدى، بىراق قولىنى كۆكسىگە قويمىدى.

— نېچۈن سالام بەرمەيسەن، بىتەۋۋىق؟ — دېدى بابا ماچىن ئاچچىقلىنىپ، — ناساراھۇسەن؟

— ياق، ئوتپەرەسمەن.

بابا ماچىن «ئەنە، دېمىدىممۇ» دېگەندەك ھەزرەتكە يالت قىلىپ قارىدى. يالاڭباش يىگىتنىڭ تىلى قارلۇق شېۋىسىنى ئەسلىتەتتى.

شەيخ يىگىتنىڭ چېچىغا سىنچىلاپ باقتى:

— قارلۇقمۇسىز؟

يىگىت بېشىنى سىلكىدى:

— ھەئە، قارلۇقمەن.

— قارلۇقلار ئەھلى سۈننەت ھېسابلىنۇر. ئۇلار مۇسۇلمانلىقنى قوبۇل قىلغان. سىز نېچۈن ئۇلاردىن ئايرىلىپ يۈرىسىز؟

— مەنمۇ بىر چاغلار مۇسۇلمان بولغانمەن، — دېدى يىگىت زەردە قىلىپ، — ئەمدى مۇسۇلمانچىلىقتىن چىقتىم. مۇنداق ئويلاپ باقسام، تۇركنىڭ سۆزى توغرىكەن.

— قايسى سۆزى؟ — دېدى خېلىدىن بېرى سۈكەت ساقلاپ

تۇرغان سۇلايمان. يىگىت ئۇنىڭغا يۈزلەندى.
— تۈرك ئىبىتقانىكەن، تەڭرىم، قۇرئاندىن ئايرىساڭ ئايرى-
غىن، بىراق تۇگمەندىن ئايرىما.
بابا ماچىن مەسخىرە بىلەن دېدى:
— هاي مەجۇسى، دىندىن چىققان بولساڭ چىقىپسەن، ئادەم-
گەرچىلىكتىنمۇ چىقتىڭمۇ؟ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا كەلگەن مېھماننى
ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويۇش قايسى مەزھەپتە بار؟
يىگىت ئۇندىمىدى، شارتتىدە بۇرۇلۇپ ئىچكىرىگە كىرىپ
كەتتى، ئىچكىرىدىن بورا ئاچىقىپ كەپىنىڭ ئالدىغا سالدى، ئۇس-
تىگە يىرتىق - ياماق كىگىز تاشلىدى.
— ئولتۇرۇڭلار، تەقسىرلەر، — دېدى يىگىت كىگىزگە
ئىشارەت قىلىپ. مېھمانلار قارا كىگىزنىڭ ئۈستىگە چىقىپ چازا
قۇرۇپ ئولتۇردى. يىگىت ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىغا، قېرى تېرەكنىڭ
كۆتىكىگە ئولتۇردى. ئۇ تاسادىپىي تەشرىپ بۇيرۇغان بۇ كىشىلەر-
گە ئەجەبلىنىپ باقتى. «كىم بولدى بۇلار؟ مۇپتىمۇ؟ قازىمۇ،
نېمە ئىشى بار؟ يا دىنغا كىر، يا كۆچ دەيدۇ - دە».
يىگىت بابا ماچىنغا يەرنىڭ تەكتىدىن كۆز تاشلىدى، ئۇنىڭ-
دىن ھېيىقتى. «ماۋۇ ئالا يۈزلۈك كىشى ياماندەك قىلىدۇ. ئۆزى-
مۇ ئالۋاستىدەك قوپالكەن».
شەيخ ئۇدۇللا سوئال بەردى:
— خوش، بۇرادەر، سىز نېمە ئۈچۈن تۇگمەننى قۇرئاندىن
ئۈستۈن قويدىڭىز؟ نەپسىڭىزگە قۇلمۇسىز؟
يىگىت سوغۇق كۈلۈمسىرىدى:
— كىم نەپسىگە قۇل ئەمەس؟ موللىمۇ، قازىمۇ، ئاقساقال-
مۇ؟ يا قىتانلارمۇ؟ ھەممىسى قۇل. ھەممىسىنىڭ گېلى تۆشۈك.
— دېمەك، دۇنيادا قورسىقىڭىزدىن بۆلەك غېمىڭىز يوق
ئىكەن - دە؟
— مەقسىتىڭىزنى چۈشەندىم. «ئەي قارلۇق، ساڭا ئىمان
كېرەك ئەمەسمۇ؟» دېمەكچىغۇسىز؟ ئىمان كېرەك. پەيغەمبەر

ئېيتقانىكەن، ئىمانىڭىز كىشى يالىڭاچ ئادەمگە ئوخشايدۇ، دەپ نېمە قىلاي، مېنىڭ ئىمانىمنى سىزنىڭ مۇسۇلمانلىرىڭىز سالدۇرۇۋالدى.

شەيخكە قارلۇقنىڭ مىجەزى ياقتى. لېكىن، «سىزنىڭ مۇسۇلمانلىرىڭىز» دېگەن سۆزى شەيخنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. «مېنى تونۇدىمۇ؟ قانداق تونۇيدۇ؟ بۇ يەرگە ئەمدىلا كېلىشىم تۇرسا» .

— دېمەك، سىز خەلقئالەمدىن تويۇپ، مانا مۇشۇنداق خىلۋەت يەرلەردە ياشاشنى جەزم قىلدىڭىز، شۇنداقمۇ؟

— توغرا، بۇنى نەدىن بىلدىڭىز؟

— بىلدۇق. يالىڭاچ ئادەم ئەل ئىچىدە قانداق ياشايدۇ؟

— يۈزى يوق ئادەم ياشاۋېرىدۇ. شەرمەندىگە شەھەر كەڭ، دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟ ئەنە، ئىمامىمۇ ياشاۋاتىدۇ. مەسچىتكە بېرىپ بىر خىل سۆزلەيدۇ، ئۆيىگە كېلىپ بىر خىل سۆزلەيدۇ.

يىگىت ئارقىسىغا ئۆرۈلدى، جوغىسىدىن ئاپئاق ھور چىقىرىپ قايناپ تۇرغان چۆگۈنگە قاراپ قويۇپ، ئورنىدىن تۇردى، بابا ماچىنغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويدى.

— بىر چاي دەملەي. ناشتىدىن قالما، دەپتۇ بۇرۇنقى ماشايىخلار. يىرگەنمىسەڭلار، بىزنىڭ قولىمىزدىن بىر قاچا چاي ئىچىپ كېتىڭلار، تەقسىرلەر.

ئۇ كەپىگە كىردى، ئىككى ساپال قاچا بىلەن بىر تۇگۈنچەكنى ئاچىقتى. قاچىلارنى قايناق سۇدا ئوبدان چايقىدى، كېيىن تۈگۈنچەكنى ئېچىپ، ھىدلاپ قويدى ـ دە، بىرنەچچە چىمدىم بىرنېمىنى ئېلىپ چۆگۈنگە سېلىشقا باشلىدى.

— چاينىڭ ئورنىدا بىر غەلىتە نەرسە دەملەپ بېرىمەن. رەنجىمەڭلار، چاينى ئۆيدىمۇ ئىچىسىلەر. بۇ نەرسە پەقەت بىزدىلا بولىدۇ. ئۆزۈم تاغدىن تېرىپ كەلگەنمەن. بۇنى مېھرىگىياھ دەيدۇ. ئىككى ئادەم دەملەپ، بىر قاچىدىن ئىچسە بىر ـ بىرىنى

ياقتۇرۇپ قالارمىش. بۇ بىر رىۋايەت، توغرىمۇ، تەقسىرلەر؟
يىگىت سۆزلىگەچ چاي دەملىدى، داستىخان ھېسابىدا بەلۋې-
غىنى يايدى، چۆگۈندىن بىر چىنە چاي قۇيۇپ، ئوڭ قوللاپ
شەيخكە ئۇزاتتى. چاي ئاجايىپ خۇشبۇي، مەززىلىك بولۇپ، ئۇ-
نىڭدىن تاغ رەيھىنى، ئىپار، كىيىكنىڭ ئۆتى، يەنە قانداقتۇر
گىياھلارنىڭ پۇرىقى ئاڭقىپ تۇراتتى.
سۇلايمان چايدىن بىر ئوتلاپ، ساھىبخانىغا كۈلۈمسىرىدى:
— بۇ چايدىن ئىمامىڭىزغىمۇ دەملەپ بېرىپسىز ـ دە، مېھرى
چۈشۈپ قالغاندۇر، سىزگە...
يىگىت تېرىكىپ كەتتى:
— قويۇڭ، تەقسىر! — دېدى يىگىت قولىنى شىلتىپ، —
ئۇ كاززاپنى كۆنگە ئۈچ قېتىم مېھرىگىياھقا چۈمۈلدۈرسىڭىزمۇ
پايدىسى يوق! مېنىڭ دىندىن چىقىشىمغا سەۋەبچى بولغانمۇ ئەنە
شۇ قەسەمخور. بولمىسا يۇرتۇمنى تاشلاپ بىگانە بولۇپ يۈرەرمى-
دىم؟ «لائىلاھە ئىللەللاھ» دەپ ھارۋامنى سۆرەپ يۈرمەسمىدىم!
— ئۇ سىزگە نېمە قىلدى؟
— ھەي، سورىماڭ، تەقسىر، ماڭا كۈن بەرمىدى. كۈندۈزى
كۆلكەمنى بۇزىدۇ، كېچىسى ئۇيقۇمنى بۇزىدۇ. نەرسە سوراۋېرىپ
ساراڭ قىلىپ قويدى. سورىسا مەيلىدى، قوشنا بولغاندىكىن
ئالدى ـ بەردى بولىدۇغۇ، توغرىمۇ؟ بىراق بۇ ئىمام ئالغىنىنى
قايتۇرۇپ بەرمەيدۇ، شۇنىسى يامان. كەتمەن دەمسىز، قازان
دەمسىز، پالتا دەمسىز، كۆزىگە نېمە كۆرۈنسە شۇنى سوراۋېرىدۇ.
بۇ سورىشى بىلەن بىر كۈنى ئەمەس بىر كۈنى ئايالىمنىمۇ سوراپ
قالمىسىدى دەپ قورقىمەن. ياق، خۇدا ئىنساپ بەرمىدى، ئىشقى-
لىپ، قىلىدىغىنىنى قىلىۋەردى... ئېلىشقا كەلگەندە بىسمىللا،
بېرىشكە كەلگەندە ئەستاغپۇرۇللا. ئىشقىلىپ، قايتۇرۇپ بەرمەي-
دۇ. سۇنۇپ كەتتى دەيدۇ، يوقالدى دەيدۇ... بىر كۈنى ئۆيىگە
كىرسەم، يەتتە ـ سەككىز ئورغاق، پالتا دېگەندەك نەرسىلەر
دۆۋىلىنىپ يېتىپتۇ. ھەممىدىن سورايدىكەنسەن ـ دە، كاززاپ

دېدىم. شۇنىڭدىن بېرى بىر يىگىنلىق يىپىنمۇ بەرمىدىم. كېيىن مېنى ياماندلاشقا ئۆتتى. خوتۇنۇم بوشىنىپ ئىسسىقلىق ئىچكەندى، كۆرۈپ قاپتۇ. پالانچىنىڭ ئايالى مۇسۇلمان ئەمەس، روزا تۇتمايدۇ، دەپ گەپ تارقىتىپتۇ. بالا تۇغقان ئايالنىڭ بىرنېمە يېيىشكە ھەققى بارمۇ، يوقمۇ؟ يا بوۋىقىنى ئاچلىقتىن ئۆلتۈرۈشى كېرەكمۇ؟ بۇلارمۇ تۇرۇپ تۇرسۇن. بىر كۈنى ئىشكىمىنىڭ ئالدىغا دېۋانە كېلىپ قالدى. نان بەردىم. قارىسام ئۇستۇېشى ئىت تالىغاندەك يامان، كىيىم - كېچەكلىرى تۆكۈلۈپ تۇرۇپتۇ. ئۆيگە ئېلىپ كىردىم، ئەسكى - تۈسكى كىيىملىرىمدىن بەردىم. ئىمانسىز ئىمام بۇنىمۇ ئاڭلاپ قاپتۇ. مەسچىتتە خالايىققا جار سېلىپ: «پالانچى قارلۇق يەھۇدىينى ئۆيىگە ئەكىرىپ بىر قاچىدا تاماق يېدى، بۇنداق كاپىرنى مەھەللىدىن ھەيدەش كېرەك!» دەپتۇ. توۋا دېدىم، كىم كاپىر ئۆزى؟ بىر غېرىبكە تاماق بېرىپ خەيرلىك قىلغان مەن كاپىرمۇ ياكى بولمىسا بىراۋنىڭ ھەققىنى يەپ، كۆزدىنى يۇمۇۋالىدىغان شۇ ئىمام كاپىرمۇ؟ بىز ئوقۇمىغان ئادەممىز، مانا ئۆزۈڭلار ئېيتىڭلار، مۇسۇلمانمۇ، كاپىرمۇ، ئىشقىلىپ، ئىنسان بالىسى ئىشىك ئالدىدا زار قاقشاپ تۇرسا، ئۇنىڭ ھاجىتىدىن چىقىش كېرەكمۇ ياكى يوقال دەپ كەينىگە تېپىش كېرەكمۇ؟

— بىراۋنىڭ ھاجىتىدىن چىقمىغان مۇسۇلمان ئەمەس، — دېدى بابا ماچىن.

— ياشاپ كېتىڭ، ئاغا! قۇل خوجا ئەھمەد پىرىم ھەم شۇنداق دەپتۇ. ئول ھەزرەتنىڭ بىر ھېكمىتى بار ئىدى. بۇرۇن بارغانلا يېرىمدە يادلاپ يۈرەتتىم، مانا ئەمدى ماۋۇ تەقسىرىم ئېيتقاندەك قورساق قايغۇسى بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئېسىمدىن چىقىپتۇ، — قارلۇق بېشىغا ئۇرۇپ قويدى. بابا ماچىن تەۋەككۇل قىلىپ شەيخنىڭ مەشھۇر بېيىتىنى ئوقۇدى:

سۈننەت ئەرمىش، كاپىر بولسا بەرمە ئازار،
كۆڭلى قاتتىق دىل ئازاردىن خۇدا بىزار...

— شۇ، دەل ئۆزى شۇ. تۇرقىڭىز قوپال بولغىنى بىلەن ئۆزىڭىز ياخشى ئادەمگە ئوخشايدىكەنسىز. ھەزرىتى سۇلتانىمنىڭ بېيىتىنى ياد بىلىدىكەنسىز.

سۇلايمان يەر تېگىدىن شەيخكە قاراپ قويدى، كېيىن بابا ماچىنغا ئىشارە قىلىپ دېدى:

— بۇ تەقسىر شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي ھەزرەتلىرىنىڭ قولىدا تەھسىل ئالغان...

— ۋاھ، ۋاھ! — دەۋەتتى يىگىت ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ، — مەن دىندىن چىققان بىر ئاسىيمەن. شۇنداقتىمۇ ئىتىكىڭىزنى تاۋاپ قىلىمەن. سۇلتانىمنى كۆرگەنىكەنسىز-دە؟ — ئۇ بابا ماچىننىڭ ئىتىكىنى كۆزىگە سۈرتتى. شۇ پەيتكىچە ھېچكىم بابا ماچىنغا سەجدە قىلمىغانىدى. شەيخ كۈلدى، بابا ماچىن قىزاردى. يىگىت ئورنىغا قايتىپ ئېغىر تىن ئالدى، — قېنى شۇ شەيخ بوۋا بىزنىڭ كەنتىمىزگىمۇ بىر كەلسە، زالىملارنى يىغىپ ئىنساپقا چاقىرسا، ھەي خۇدادىن بىخەۋەر، بىر غېرىبنى ئاياغ ئاستى قىلما، بۇمۇ ساڭا ئوخشاش ئىنسان بالىسى، دەپ قورقۇتۇپ قويسا... كېلەلمەيدۇ-دە،... ھەزرىتى سۇلتان يالغۇز، زالىملار كۆپ، توغرىمۇ، تەقسىرلەر؟

ھەممەيلەن سۈكۈتكە چۆمدى. شەيخ ئويلايتتى: «بۇ يىگىت تېخى ئىسلامدىن يۈتكۈل يۈز ئۆرۈگەن ئەمەس. بۇرگىنىڭ ئاچچىدىقىدا كۆرپىنى ئوتقا تاشلاپتۇ. ئىنشائاللا، ئۇنى ھەق يولىغا قايتۇرساق بولغاي».

سۇلايمان يىگىتكە باقتى، بىرنېمىنى سورىغىلى ئېغىزىنى جۇپلىدى. شۇ پەيت يىگىت ئۆزى گەپ ئاچتى:

— داستانىم چالا قالدى، چۆكۈنۈم يەنە بىر قايىنغۇچە قالغىنىنىمۇ سۆزلەپ بېرەي. بىر كۈنى ئىمامنىڭ ئۆيى بىلەن بىزنىڭ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تام بۇزۇلدى. يامان خوتۇننىڭ ئېغىزىغا ئوخشاش ئېچىلىپ تۇرمىسۇن، ياساپ قويااي دېدىم. لاي قىلدىم، ئەمدى تامنى ياساپ تۇرسام، لوكۇلداپ ئىمام كېلىپ قالدى.

«هوي، بىتەۋپىق، نېمىشقا مەن تەرەپتىن توپا ئالدىڭ، سەن كاپىرغا يەر يەتمىدىمۇ؟» دەپ ۋارقىرىدى. تامنىڭ ئەسلىي ئورنىنى كۆرسەتتىم، ئەمما ئىمام ئۇنىمىدى. «بۇ مېنىڭ يېرىم، ئىككى گەز نېرىغا سۇرىسەن» دەپ تۇرۇۋالدى. قوشنىلارنى چاقىردى. مەسچىتكە ئادەم ئەۋەتتى. ئىككى سەللىلىك كەلدى. بۇ ياقتا مېنىڭ گۇۋاھلىرىم، قاشتاق ئوقۇمىغان كىشىلەر، ئۇ ياقتا ئىمامنىڭ گۇۋاھلىرى، مەرتىۋىلىك، ئېغىزىدا ئىلمى بار، يۈزلىرى قىزىل كىشىلەر. «مۇسۇلمان مۇسۇلمان بىلەن يەر تالاشمايدۇ» دېدى موللا. «ئىمام مۇسۇلمان بولسا، نېمىشقا بىراۋنىڭ يېرىنى ئىگىلىۋالماقچى بولىدۇ؟ بۇنىڭدىن قارىغاندا ئىككىلىمىز كاپىر ئىكەنمىز ـ دە» دېدىم مەن. ئىمام ۋايداد دېگىلى باشلىدى. قازىنىڭ قېشىغا بارىمىز دەپ تۇرۇۋالدى. ئاقساقال كەلدى، ئادەم يىغىلدى. «ئىككى گەز يەر كىمدىن قالمايدۇ. سەمەت، — دېدى ئاقساقال، — بۇ يالغان دۇنيادا ھەممە كىشى ئىككى گەز يەرنى دەپ يۈرۈپتۇ، بەر ئۇنىڭ كۆزى تويسۇن». دەۋانى سورىغۇچى قازى بولغاندىكىن نېمە قىلالايتتىڭ، توغرىمۇ، تەقسىرلەر؟ بولدى دەپ تامنى ئۆزۈم تەرەپكە ئىككى گەز سۈردۈم. ئەمما، بەربىر ئىمامغا ئىنساپ كىرمىدى، يەنە قازىغا چېقىپتۇ. قازى، سەمەتنى مەھەللىگە قوشماڭلار، دەپ پەتىۋا بېرىپتۇ. ساتىراشقا بارسام چېچىمنى ئالمىدى، قاسساپقا بارسام گۆش بەرمىدى، باققال تۇز بەرمىدى. ئۆيدىن چىقالماي قالدىم. ھېلىمۇ ياخشى ئالا سىيىر بار ئىكەن، بولمىسا ئاچلىقتىن ئۆلەتتۇق. مېنى خورلۇق تۇتتى. ھارۋامنى ھەيدەپ چىقىپ كەتتىم. مانا بىر يىل بولدى، ئىگىسىز تاغنىڭ ئارىسىدا غارنى ئۆي قىلىپ تەمتىرەپ يۈرۈپتىمەن...

شەيخ ئىچىدىن ئۇۋۇلىپ كەتتى، كۆز ئالدىدا قۇرئان تۇتۇپ، مەسچىتنىڭ ئايۋانىدا قەسەم ئىچىپ تۇرغان شاھابىددىن ھاجى، تالىپلارنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلىپ مەدرىسە ھويلىسىغا ئورۇق ئۆچكىنى يېتىلەپ كىرگەن ئەشرەپخان قازى، مانا شۇ غېرىب قارلۇقنىڭ كۆلبىسىگە قولىنى سوزغان ئىمام نامايان بولدى. ئۇ

يىگىتكە تىكىلدى.

— ماڭا قاراڭ، يىگىت.

قارلۇق قولىدىكى چىۋىق بىلەن يەرنى چىجىلاپ ئولتۇرغاندى، بېشىنى كۆتۈردى.

— سىزنى بىر ئوي ئاۋارە قىلىپ تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ تەقسىرلەر مېنى دىنغا قايتۇرغىلى كەلگەن، دەپ خىيال قىلىۋاتىسىز. بۇ خىيالىڭىزدىن يېنىڭ. مەن سىزنى دىنغا دەۋەت قىلمايمەن. شۈكرىكىم، جاھىلىيەت دەۋرى ئاياغلاشتى. ئىسلام مانا شۇ ئاقار سۇدەك ھاياتلىق بېغىشلىغۇچى دەريادۇركىم، تەشنا كىشىلەر ئۇنىڭغا ئىنتىلگەيلەر. ئىمان ۋە ياخشىلىق تىلىگەن، پاكلىق ۋە ساۋاب ئىزدىگەن ھەربىر بەندە مۇرادىنى تاپقاي.

قارلۇقنىڭ قەيسەرلىكى تۇتتى.

— ئۆزرە، تەقسىر، گېپىڭىزنى چۈشەندىم. ئىشقىلىپ، دېگىنىڭىز بولغاي، دېمەك، بىراۋ مېنى ئۇرۇپ - سوقسا چىدىشىم، غىڭ - پىڭ دېمەي بوينۇمنى ئېگىپ تۇرۇشۇم، ئېغىزىمدىكى نېنىمنى ئېلىۋالسىمۇ، قۇللۇق، تەقسىر، ئەمدى نان يېمەيمەن، دەپ ئاچلىقتىن ئۆلۈشۈم كېرەك ئىكەن - دە؟ مەن بۇنىڭغا رازى ئەمەسمەن. ئۆز قولۇڭغا تايىنىپ ئەل قاتارى كۈن كۆرەي دېسەڭ، بۇنىڭغا ئىمكان بەرمىسە، ھەر كۈنى بېشىڭدا قۇرئاننىڭ ئايىتىنى تاياقتەك ئوينىتىپ تۇرسا… بۇنداق دىننى نېمە قىلىمەن؟ دىنى ئىسلام بىزدەك ئۇستىبېشى يېلىڭ، پۇتى يالاڭ، قورسىقى ئاچ كىشىلەرنى ياقلىشى كېرەكمۇ، ئەمەسمۇ؟ قۇرئان كىم ئۈچۈن نازىل بولغان ئۆزى؟ يالغان موللىلار ئۈچۈنمۇ ياكى ھەممە ئۈچۈنمۇ؟

— «قۇرئان كەرىم» ئاللانىڭ سۆزى. ئۇ ھەممىگە، شاھقىمۇ، گادايغىمۇ ۋاجىپ، ئەللامىگىمۇ، ئاۋامغىمۇ، ئەۋلىياغىمۇ، دەرۋىشكىمۇ ۋاجىپ. بىر دىيانەتسىز قازى، ساتقۇن مۇپتى، نادان موللا ئىسلامنىڭ ۋەكىلى ئەمەس. ئاسماندىن يامغۇر ياغسا جۈملە ئالەم بەھرە ئالىدۇ، قىرلاردا ھەرخىل گىياھلار كۆكىرىپ چىقىد-

دۇ. بۇ گىياھلارنىڭ ئىچىدە مانا بۇ مېھرىگىياھتەك ئادەمگە مەل-
ھەم بولىدىغىنىمۇ، تېتىپ قويسىڭىز زەھەرلەپ ئۆلتۈرىدىغىنىمۇ
بولىدۇ. خۇددى شۇنداق، توققۇز پەلەكنىڭ ئىگىسى ئادەملەرنى
ياخشى - يامان قىلىپ ياراتقانىمىش. بىرى دانا، بىرى جاھىل،
بىرى سېخىي، بىرى بېخىل، بىرىنىڭ كۆزى توق، بىرىنىڭ
كۆزى ئاچ، بىرى قانائەت ئىگىسى، يەنە بىرى نەپسى بەندىسى،
بىرى ھايا بىلەن تارتىنىشتىن كىيىم كىيگەن، يەنە بىرى شەرمەن-
دىلىكنى كەسىپ قىلغان... نېمە چارىڭىز بار؟ سىز بىر كاززاپ
ئىمام تۆپەيلى دىندىن چىقىپسىز. بۇنىڭ بىلەن ئۇ كاززاپنىڭ
گۇناھى كېمەيمەيدۇ. سىزنىڭمۇ قىممىتىڭىز ئاشمايدۇ. ئىمام
سىزنى خورلىغان بولسا، بىلىڭكى، ئۇ ئەل ئارىسىدا قارغىشقا
قالدى. مەزلۇمنىڭ ئىلتىجاسى راۋا بولغاي. يۇرتىڭىزغا بېرىپ
قازى بىلەن ئىمامنىڭ بۈگۈنكى ھالىتىنى سۈرۈشتۈرۈڭ. ئۇ يا
ئىماملىقتىن ھەيدەلگەن، يا بىرەر بالاغا گىرىپتار بولغان. بىر
غېرىبنى يىغلاتقان زالىمنىڭ كۈلۈپ يۈرۈشىنى ئاللا خۇش كۆرمە-
گەي. ئەلقىساسۇ مىنەلھەق، ھەر كىشىگە ئەجرۇ مۇكاپات بار.

— ئۇنداقتا، نېمە قىل دەيسىز؟! — قارلۇقنىڭ پىغانى
ئۆرلىدى، — بېشىمنى تاشقا ئۇرۇپ ياراي دېسەم، ئىككى نارەسى-
دىنىڭ ئۇۋالىغا قالىمەن.

— تۈركتە بىر ماقال بار، ئاداشساڭ كۆپچىلىك بىلەن ئاداش
دېگەن، كۆرۈپ تۇرۇپتۇق، بىر يىلدا گاداي بولۇپسىز، ئىككى
يىلدا ئادا بولىسىز.

قارلۇق بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ئېغىزىنى جۇپلىدى. دەل شۇ
پەيتتە يىراقتا ئات كىشنىدى. قارلۇق يالت قىلىپ شۇ تەرەپكە
قارىدى، سۇنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئات مىنگەن ئاق قالپاقلىق بىر كىشى
تۇراتتى. ئات يەرنى تېپىپ كۆككە چاپچىيتتى، ئاق قالپاق كىشى
تىزگىننى تارتىپ، بىر قولىنى ھاۋادا ئوينىتىپ ۋارقىرىدى:

— ھەي، قارلۇق، بارمۇ سەن؟!

ئات سوزۇپ كىشنىدى. ئاتلىق كىشى يەنە ۋارقىرىدى:

— ھەي ! ! ! ...

قارلۇق يىگىت ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، رەڭگى دەرھال قىزاردى، كۆزلىرىدە توساتتىن غەزەپ چاقنىدى، تۆت سەكرەپ سۇنىڭ بويىغا باردى، ئاتلىق كىشىگە بىر تىكىلدى ـ دە، قوللىرىنى ئاغزىغا كانايچە قىلىپ جاۋاب بەردى.

— مەن بار...

قارلۇق ئىلدام ئىزىغا قايتتى، ئۇياق ـ بۇياققا قارىدى.

— ئۆزرە، تەقسىرلەر، — دېدى تەمتىرەپ، — مەن بارمىسام بولمايدۇ. قارلۇققا بالا كەپتۇ، مەن كەتتىم.

ئۇ تېزلىكتە كەپىگە كىرىپ كەتتى، نىمىلەرنىدۇر تاراقشىتتى، ئاندىن بىر ئۆرۈمە قامچىنى كۆتۈرۈپ چىقتى، كەپىنىڭ سىرتىدىن چۇلۇۋۇرنى ئېلىپ تېزلىكتە بېلىگە باغلىدى. كۈمۈشتەك يالتىراپ تۇرغان ئاپتاپقا ئالدىراپ ـ تېنىەپ ئېگىلىپ سالام بەردى ـ دە، دىكىلداپ دەريا بويىغا قاراپ كەتتى.

ئۇ ئۇدۇل دەريانىڭ بويىغا بېرىپ ئۆزىنى سۇغا ئاتتى. ساھىلدىكى ئاتلىق ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، قارلۇقنى ئېتىغا مىنگەشتۈرۈپ، قامچا سالدى. ئۇلار بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى.

«نان تالاشقىلى كەتتى، — دېدى شەيخ ئۆزىگە ئۆزى گەپ قىلغاندەك، — قارلۇقنىڭ كۆزى توق، قورسىقى ئاچ، روكنىددىننىڭ قورسىقى توق، لېكىن كۆزى ئاچ. يا رەببىم! »

ئۇلار دۇئا قىلىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ھەزرەتنىڭ كۆز ئالدىدىن بايىقى مەنزىرە نېرى كەتمىدى. ئۇ قارلۇقنى چاقىرىپ كەلگەن كىشىنىڭ ئىسپانچىلاردىن ئىكەنلىكىنى سەزدى. ئىككى كۈندىن بېرى، روكنىددىن ئۆز خەلقى بىلەن جەڭ قىلىۋاتاتتى. شەيخ يەردىن بېشىنى كۆتۈرمەي قەلئەگە قاراپ كېتىۋېتىپ كۆڭلىدە تەگسىز خىياللارغا بېرىلدى. «يارەببىم، ئەجەبا توقلار بىلەن ئاچلار ئوتتۇرىسىدىكى جەڭ مەڭگۈ داۋام قىلارمۇ؟ ئادەمزاتى شۇنچە شەپقەتسىزمىدۇر؟ ! قاشقىرمۇ تويسا ئېغىزىدىكى لوقمىسىنى ئۇرۇقداشلىرىغا بېرىدۇ. ئادەم بالىسى ئۆزىدىن ئاشقاننى بىراۋغا

بېرىشتىن قىزغىنىدۇ، يېمەي ـ ئىچمەي چىرىتىپ تاشلايدۇ. ئەمما، بىرەر موھتاجغا راۋا كۆرمەيدۇ. ئەي رەببىم، بىر ھېكمە-تىڭگە ئەقلىم يەتمەي ئۆرتىنىمەن، قايسى ئىنسان ئىلىم ـ ئىرپان ئىگىلەپ موللا بولسا، ئالىم بولسا ئۇ ئۆزىنى باشقىلاردىن بىر غېرىچ يۇقىرى قويىدۇ، نەپسىگە بېرىلىدۇ. تۇرلۇك ـ تۇرلۇك كىيىشكە، تاتلىق ـ تاتلىق يېيىشكە ئىنتىلىدۇ. بىراۋنىڭ رىزقىغا قول سوزىدۇ، ئەلدىن ئۇيالمايدۇ، ئىگىسىدىن قورقمايدۇ. ئەكسىـچە كۆڭۈل كۆزى كور، مەكتەپ كۆرمىگەن ئاددىي كىشىلەر بولسا ئەمگەك ئاستىدا كۈن كەچۈرۈپ، قانائەتنى ئۆزىگە زىننەت دەپ بىلىدۇ، ھارامدىن ھەزەر قىلىدۇ، بىر نان تاپسا يېرىمىنى موھ-تاجغا بېرىدۇ، ئىمانىنى ساتمايدۇ. مەن ئاسىي بەندەڭمەن، شەك كەلتۈرگەن بولسام ئۆزۈڭ كەچۈرگىن، ئەمما بۇ ئىشىڭدىن ئەقلىم لال. ئەجەبا زاماندىن زامان ئۆتۈپ ئۆلىما بىرلە پۇقرا ئارىسىدىكى بۇ ئىختىلاپ داۋام قىلىۋەرسە قانداق بولغىنى؟ ئۆلۈسىنىڭ كۆز تىككىنى ئاشۇ ئالىملار ئەمەسمۇ؟! قولى قاداق، پۇتى يالاڭ، قورسىقى ئاچ ئەمگەكچىنى، كۆزلىرى ياشقا تولغان يېتىم ـ يې-سىرنى خان ۋە بەگزادىلەرنىڭ زۇلمىدىن ھىمايە قىلىپ، ئۇلارنىڭ جېنىغا مەلھەم بولىدىغان كىشى كىم؟ ئۇ ئەھلى ئىلىم، پەزلۇ كامال ساھىبلىرى ئەمەسمۇ؟ خەلق ئۇلارنى پەرزەنتلىرىم دەيدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇشتىن باش تارتقان گۇمراھلارنى نېمىدەپ ئاتايمىز؟ ئەلھەزەر، ئەي پە-دەر! يولدىن ئازغان بەندىلىرىڭنىڭ كۆكسىگە ئىنساپ ۋە دىيانەت ئۇرۇقىنى چاچقىن، پەرۋەردىگارىم، سەنــدىن بۆلەك ھىماتچىم يــوق، سەن ئۆزۈڭ مېــھــرىبانــدــمســەن، يالغۇز ساڭــىــلا سېغىنىدىم...»

8. قارا داۋاندىكى جەڭ

ئۆزۈك مەدەت بەرگىل، ياداتاش،
ئاتلىق ئەمەس، پىيادىمەن، ياداتاش.

— مەجۇسىيلەرنىڭ قەدىمكى قوشاقلىرىدىن

روكنىددىن شەيخ بىلەن ۋاقتىنچە خەيرلەشكەندىن كېيىن ئۈچ كۈنگىچە ئۇنىڭ ھوزۇرىغا كېلەلمىدى. ئۇ قارلۇقلارنىڭ ئىسيانىنى باستۇرۇش ئۈچۈن قارا داۋان تەرەپكە كەتكەنىدى.

قارلۇقلارنىڭ يۇرتى ئەسلىي مەركى بىلەن قۇلاننىڭ ئىرىسىدا، بالاساغۇن تەۋەسىدە ئىدى. لېكىن، ئۇلار ئىسپىجاپ ۋىلايىتىدىمۇ ئانچە - مۇنچە ياشايتتى، تۆت يىل بۇرۇن قىتانلار باستۇرۇپ كەلگەندە ئۇلار يەرلىكلەر تەرىپىدە تۇردى. بىراق، قارلۇق دېسە، روكنىددىننىڭ يەلكىسى قىچىشاتتى، ئۇلار بەربىر گورخان بىلەن بىر، تىلى باشقا، دىلى باشقا دەپ ئويلايتتى. شۇ خىيال سەۋەبىدىن ئۆز يېقىنلىرىغا مۇلۇك تەقسىم قىلغاندا قارلۇقلارنىڭ سۈيى مول، بولۇق يەرلىرىگىمۇ كۆز تىكتى. ئۇلارنىڭ ئاتا مۇلۇكلىرىنى كېسىپ - قىرقىپ قولىنى قىسقا قىلىشقا باشلىدى. قارلۇقلار بۇنىڭغا نارازى بولدىيۇ، ئەمما ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇشتى. قىتانلار مەغلۇپ بولغان ئىسپىجاپتىكى ھەربىر ئائىلىدىن تۆلەم ھېسابىدا بەش — ئون دىناردىن سېلىق ئالاتتى. ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك روكنىددىن يېڭى سېلىقلارنى يولغا قويغانىدى. بۇ ھال قارلۇقلارغا ھاقارەت بولۇپ تۇيۇلدى. كەنتلەردە غەليانلار

كۆتۈرۈلدى. ئاقساقاللار مەسلىھەت قىلىشىپ، روكىنىددىنغا سوۋغا - سالام بىلەن ئەلچى ئەۋەتتى. ھاكىمنى مۇرەسسەگە، ئىنساپقا ئۈندىدى. لېكىن، روكىنىددىن بۇنى ئاجىزلىق، قورقاقلىقنىڭ بەلگىسى دەپ چۈشەندى. قارلۇق ئەلچىلىرىنىڭ كۆزى ئالدىدا قىممەت باھالىق ھەدىيىلەر — چىن شايىلىرى، بۇخارانىڭ زەر چاپانلىرىنى ئوتقا تاشلاتتى. ئەلچىنىڭ ساقال - بۇرۇتىنى قىردۇرۇپ سازايى قىلىپ يولغا سالدى. ئۇنىڭ يەنە «ئۈچ كۈن ئىچىدە قىشلاقنى بوشىتىپ كۆچۈڭلار، بولمىسا ئۆيۈڭلەرگە ئوت قويۇپ مۇشۇ لاتا - پۇتىدەك كۈلىنى كۆككە سورۇۋەتىمەن» دەپ شەرت قويدى. ۋىلايەتنىڭ تۈرلۈك شەھەرلىرىدە ياشايدىغان قارلۇقلار روكىنىددىننىڭ بۇ جاھىللىقىدىن دەرغەزەپ بولۇپ، قوللىرىغا قورال ئالدى. «مەرد بولساڭ ئەتە قارا داۋانغا كەل، ساڭا ئۇرۇشنى بىر ئۆگىتىپ قويايلى!» دەپ خەت يوللىدى. روكىنىددىنمۇ ئەسلىي شۇنى كۈتكەنىدى. شۇڭا، يېنىغا ئەللىككە يېقىن تاللانغان تۈركمەن جەڭچىلىرىنى ئېلىپ پېشىنگە يېقىن قاراداۋاندىكى دولانەزارلىققا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. دولانەزارلىقنىڭ ئەتراپى ئوچۇق مەيدان بولۇپ، بىر تەرىپى داۋانغا تۇتاش، يەنە بىر تەرىپى تار جىلغىغا بېرىپ تاقىلاتتى. روكىنىددىن ئاق ئېتىنىڭ يۈگىنىنى قاتتىق تارتتى، ئات ئاسمانغا چاپچىدى، گويا ئۇمۇ ئىسسىققە ئوخشاش ئۇرۇشقا خۇمار بولىغاندەك، ئارامسىز تېپىرلىدى.

جىلغا تەرەپتە بىر توپ قارلۇق كۆرۈندى. ئۇلارنىڭ يىگىرمە — ئوتتۇز چاغلىقى ئاتلىق، قالغانلىرى ئاساسەن پىيادە ئىدى. قارلۇقلارنىڭ گۇرزە، كالتەك، ھەتتا ياغاچ ئارا كۆتۈرگەنلىرىمۇ كۆرۈنەتتى. ئىسيانچىلار دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە توختىدى، بىر يەرگە جەم بولۇپ نېمىلەرنىدۇر مەسلىھەت قىلدى. ئاردىن بىر قىزىل ئاتلىق ئايرىلىپ چىقتى - دە، ھاكىم تەرەپكە يېقىنلاپ كېلىپ، قوللىرىنى ئېغىزىغا كاناي قىلىپ توۋلىدى:

— ھەي زالىم، كىچىككەن بولساڭمۇ ئەقلىڭنى يىغ! سۆزۈڭ-

نى ياندۇرۇۋال! سىلىقنى تۆلەيلى، يۇرتىمىزغا تەگمە! بۇ يەرلەر-مۇ سەمەرقەنتنىڭ يەرلىرى ئەمەس، قاراخانىيلاردىن بۇرۇنمۇ بار ئىدى. قوشۇلمىساڭ كەل ئېلىشىمىز، ئاغاڭغا ئوخشاش كىرگىلى تۆشۈك تاپالماي قالىسەن، بالا...

«بالا» دېگەن سۆز روكىنىددىننىڭ زىتىغا تېگىپ كەتتى. ئۇ ساداقتا قول سوزدى، سۇلھى تەلەپ قىلىپ سۇ بويىدا تۇرغان قارلۇققا قارىتىپ ئوق ئۈزدى. ئوق ۋىژىلداپ بېرىپ ئەلچىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ـ دە، قېرى دولاناغا سانجىلدى. قارلۇق كەينىگە چېكىندى، ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ قوۋمىغا قارىدى. بىردىنلا «ئامىن! تەڭرى بىزنى قوللاپ زالىمنىڭ ئېغىزىدىن قان كەلسۇن!» دېگەن خىتاب ئاڭلاندى. شۇ زامان ئىسيانچىلار يوپۇ-رۇلۇپ ئېقىننىڭ بۇ تەرىپىگە ئۆتۈشكە باشلىدى.

تۈركمەن يىگىتلەر قىلىچلىرىنى يالىڭاچلىدى. ئۇلار ئات ئويۇ-نىتىپ، گۈرزىلىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ، ئارىلىرىنى تەڭلەپ چۇقان سالغىنىچە ئېقىندىن ئۆتۈۋاتقان قارلۇقلارغا يۈزمۇيۈز چىق-تى. روكىنىددىن كەينىدىرەك، تۆپىلىكتە تۇراتتى. ئۇ ئالدىنقى قاتاردىكى تورۇق ئات مىنگەن قارلۇقنىڭ كۆكسىنى نىشانلاپ ئوق ئاتتى. قارلۇق پالاقلاپ سۇغا يىقىلدى. بۇنى كۆرۈپ ئىسيانچىلار قىيقاس ـ چۇقان كۆتۈرگىنىچە باستۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى. تۈركمەن يىگىتلەر ئاتلىرىغا قامچا سالدى. يۈزمۇيۈز جەڭ باشلاندى. روكىنىددىننىڭ يىگىتلىرى ئاۋۋال قارلۇقلارنىڭ ئاتلىقلىرىنى بىر تەرەپ قىلايلى دەپ ئويلىدىمۇ ئۇدۇل ئاتلىقلارغا ھۇجۇم قىلدى. بىر تۈركمەن تىزلىكتە بېرىپ ئاتلىق قارلۇقنىڭ كۆكرىكىنى مۆلچەرلەپ نەيزە ئاتتى. قارلۇق بېشىنى ئېگىۋالدى، نەيزە تۆت قەدەم نېرىدا جەڭ قىلىۋاتقان تۈركمەن يىگىتنىڭ مۈرىسىگە سانجىلدى. ئامىتى كەلگەن قارلۇق نەيزىلىك نۆكەرنىڭ قولىدىكى قىلىچىنى ئۇرۇپ سۇندۇرۇۋەتتى. شۇ چاغدا قارلۇقنىڭ بىلىكىگە قىلىچ تەگدى.

جەڭ بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقتى قارلۇقلار تۇرۇپ ـ تۇرۇپ

ۋارقىراپ بىر - بىرىنى روھلاندۇراتتى. «باس، قارلۇقۇم! يوقال، نامەرد! ياتار يېرىڭ مۇشۇ، يا ۋەتەن، يا ئۆلۈم!» دەپ ئەتراپىنى بىر ئالاتتى.

ئات تۇياقلىرى ئاستىدا بىرنەچچە قارلۇقنىڭ ئۆلۈكى قالدى. روكنىددىننىڭ يىگىتلىرى جەسەتلەرنىڭ كۆكسىگە نەيزە سانجىپ تەلۋىلەرچە كۈلەتتى، ئاتلىرىغا توختىماي قامچا سىلىپ، ئۇچرىغانلىكى قارلۇقنى ساۋايتتى.

گۇرزە ۋە كالتەككە ئۇمىد باغلىغان قارلۇقلار قىلىچ، قالغان، ئوقيا بىلەن قوراللانغان نۆكەرلەرنىڭ ئالدىدا ئاجىزلىق قىلدى. ئۇلارنىڭ ئاتلىرى نابۇت بولدى. ئون — ئون بەشچە ئاتلىقنى ھېسابقا ئالمىغاندا كۆپ ساندىكىلىرى پىيادە قالغانىدى. ئىسيانچىلار بېلىدىكى ئارقانلىرىنى يېشىپ، قىلىچ ئويىنىتىپ باستۇرۇپ كېلىۋاتقان نۆكەرلەرنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرۇۋالدى. نۆكەرلەر ئېگىشىپ قىلىچ ئۇرماقچى بولغاندا، قارلۇقلار گۇرزە بىلەن ئاتنىڭ كاللىسىغا سالدى، ئاندىن غۇلاچلاپ سالما تاشلىدى. نۆكەرلەر تورغا چۈشكەن بۆدۈنىدەك ھالغا چۈشۈپ قالدى. قارلۇقلار ئۇلارنى سىلكىپ يەرگە يىقىتتى - دە، قولىدىكى قىلىچنى تارتىۋېلىپ دەرھال كاللىسىنى كەستى. ھەش - پەش دېگۈچە يەتتە - سەككىز نۆكەر يەر چىشلەپ بېشىدىن جۇدا بولدى. يەردە دومىلاپ ياتقان نۆكەرلەرنىڭ ئاتلىرى كىشنەپ قېچىشقا باشلىدى. روكنىددىن باشلىق بىر توپ نۆكەرلەرمۇ قارلۇقلارنىڭ بۇ تۈزىقىدىن چۆچۈپ ئاتتىن چۈشۈۋېلىشتى. ئۇلار قارلۇقلار بىلەن يەكمۇ يەك ئېلىشىشقا كىرىشتى. ئارا بىلەن گۇرزىنىڭ قولايسىزلىقى، كالتەكلەرنىڭ ئېغىرلىقى قارلۇقلارنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. بۇنىڭ ئۈستىگە قارلۇقلار ئۆمۈر بويى بىراۋ بىلەن ئۇرۇشماي مېھنەت بىلەن كۈن كەچۈرگەن، ھەربىي ئىشلارنىڭ سىرلىرىدىن بىخەۋەر ئىدى. روكنىددىننىڭ سەرۋازلىرى ئىسيانچىلارنى جازالاش ئۈچۈن مەخسۇس تەييارلانغان گەۋدىلىك، كۈچلۈك، ئادەم ئۆلتۈرۈشتە مەخسۇس مەشىق قىلدۇرۇلغان قاتىللار ئىدى. ناماز ئەسىرگە

بارغاندا ھەر ئىككى تەرەپتىن قولى كېسىلگەن، ئوق تەگكەن، چېپىلغان يارىدارلار كۆپەيدى. ئېقىننىڭ سۈيى قانغا بويالدى. بىرەر سائەتتىن كېيىن روكىنىددىننىڭ نۆكەرلىرى ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەشكە باشلىدى. قارلۇقلار قارا داۋانغا چېكىندى. ئەمدى ئۇلارنىڭ نىجاتلىق يولى پەقەتلا يادا تاشلا ئىدى. روكىنىددىنمۇ ئۆزىنى ئازراق بېسىۋېلىپ سۇدا يۈز - قولىنى چايقاپ ئېغىر تىنىدى، ئاندىن جەڭ مەيدانىنى ئايلىنىپ چىقتى. نۆكەرلەرنىڭ بىر قىسمى ئۆلۈپ ياتاتتى، يەنە بىر قىسمى ئىڭراپ ئولتۇراتتى. ئەمما، قارلۇقلارنىڭ جەسىتى كۆرۈنمەيتتى. «قېنى ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى، نەگە كەتكەندۇر؟» دېدى روكىنىددىن ئەرۋاھى ئۆرلەپ، قارلۇقلار كېيىن كېلىپ كۆمۈۋېتىش ئۈچۈن ئۆلگەنلەرنى تاشلارنىڭ كاۋاكلىرىغا يوشۇرۇپ قويغانىدى. يارىدار بۇرادەرلىرىنى بولسا، ئېلىپ كېتىشكەنىدى.

قارلۇقلار داۋاندا خېلى ئۇزۇنغىچە دەم ئالدى. ئۇلار ئەمدى خاتىرجەم ئىدى. بۇ داۋان ئۇلارنى نەچچە قېتىم پالاكەتلەردىن ساقلاپ قالغان، شۇڭا ھازىرمۇ زالىمنىڭ قەستىدىن ئۆزلىرىنى ئاسراپ قالىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتى. قارلۇقلارنىڭ ئۈمىدى يادا تاشتا ئىدى. روكىنىددىن بۇ يەرلىك ئەمەس، نۆكەرلەر ياللانما، ئۇلار سىرلىق داۋاننىڭ كارامىتىنى بىلمەيدۇ. قارلۇقلار داۋاننىڭ تۆپىسىدىن تاش دومىلاتتى. قازاندەك بىر قارا تاش روكىنىددىننىڭ ئالدىغا بېرىپ چۈشتى. روكىنىددىن تېزلىكتە ئۆزىنى چەتكە ئالدى ۋە ئۈستىگە قاراپ پوپوزا قىلدى.

— ھەي ھايۋان، ھازىر چىقىمەن، بارىدىغان يېرىڭنى تاپالماي، قۇزغۇنغا يەم بولغايسەن، ھارىمى!

تۆپىدىن سەمەتنىڭ ئاۋازى كەلدى:

— ئەركەك بولساڭ، بۇ يەرگە چىق! ئۆلۈكلىرىڭنى ساناپ بولدۇڭمۇ، ھەزىلەك؟

روكىنىددىن قالغان نۆكەرلىرىنى توپلىدى. ئۆزى ئىرغىپ ئاق ئېتىغا مىندى.

— باستوۇق، لاچىنلىرىم! ھەربىر قارلۇقنىڭ بېشىغا مىڭ تىللا بېرىمەن. بۇ ھارامزادىلەرنى يوقاتقانغا ئۇلارنىڭ ھويلا - ئارامى، ئەھلى ئايالى مۇكاپات. لاچىنلىرىم، شىر يۈرەك بولۇڭ-لار، غازى بولغايمىز، غازى!

نۆكەرلەرنىڭ ئارىسىدا ئىسپىجاپ ۋىلايىتىدىن ئەرتوغان مەر-گەنمۇ بار ئىدى. ئۇ روكنىددىننى نىيىتىدىن ياندۇرماقچى بولدى.

— تۆرەم، بۇ تاغقا چىقمايلى. ياۋ قاچتى، قوغلىساق بالاغا قالىمىز. بۇ تاغقا ئات بىلەن چىققىلى بولمايدۇ. پايدىسى يوق.

روكنىددىننىڭ كۆڭلىگە شۈبھە چۈشتى. «قېزا سەن، قارتا سەن، ئاخىر ئەسلىڭگە تارتىسەن. مەرگەن يۇرتداش قارلۇقلىرى-نىڭ تەرىپىنى ئالىدۇ - دە».

— سىز كىمنىڭ نېنىنى يەيسىز، بىزنىڭمۇ ياكى ئاۋۇ مۇتتە-ھەم قارلۇقلارنىڭمۇ؟

— ئەلھەمدۇلىللا، سىزنىڭ نېنىڭىزنى يەيمىز، تۆرەم... شۇ ۋەجىدىن تاغقا ئاتلىق چىقمايلى دېدىم. ياق، چىقىمەن دېسىڭىز، ئاتلارنىڭ تۇيىقىغا كىگىز باغلىۋالايلى.

روكنىددىننىڭ ئەسەبىيلىكى تۇتتى:

— مەن مۇشۇك ئەمەسمەن، ئوغرىلىقچە يامىشىپ چىقىدى-غان. ئۇچسا يۇلتۇزلارغا يېتىدىغان ئارغىماقلىرىم بار. چۇھ دەپ قويسام تاغنى تالقان قىلىپ تاشلايدۇ ئۇلار! قېنى، يىگىتلىرىم، نامەرد قارلۇقلارنىڭ ئۈستىگە ئاتلاندۇق! ئىلاھىم، ئۇلۇغ تاغام سۇلتان سەنجەرنىڭ مۇزەپپەر كۇنلىرىنى ئاتا قىلسۇن. بىزگە خۇدا يار، غازى بولىمىز، غازى!...

روكنىددىن قىلىچ ئوينىتىپ داۋانغا ئات سالدى. قارلۇقلار داۋىنىنىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپ، پىستىرمىدا تۇردى. ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە قورقۇش، ئۈمىد، تىلىدا ئىلتىجا: «ئەي مۇقەددەس يادا تاش! بىز غېرىبلارغا رەھىمىڭ كەلسۇن! زالىمنىڭ جازاسىنى بەر! باللىرىمىزنى يېتىم قىلىپ قويما. تايانچىمىز ئۆزۈڭ سەن. يادا تاش، يادا تاش، خالاسكارىم، ئۆزۈڭ مەدەت بەر، يادا

تاش!...» روكنىددىنىڭ ئاتلىقلىرى داۋانغا كۆتۈرۈلدى. شۇ چاغ-دا ئاجايىپ بىر ھال يۈز بەردى. ئەتراپنى ئاپئاق بوغىناق، كېيىن قارامتۇل تۇمان قاپلىدى. بىردىن قاتتىق شامال چىقتى. ئەتراپنى قاپقارا تۈن قوينىغا ئالدى. نۆكەرلەرنىڭ كۆزى غۇۋالىشىپ، ئاتنى قاياققا سىلىشنى بىلمەي قالدى. قارا تۇمان قويۇقلىشىپ يامغۇر تامچىلىدى، ئارقىدىنلا يامغۇر شارقىراپ قۇيۇۋەتتى. ئاتلار تېپىر-لاپ كىشنىدى، شامال كۈچەيدى، يامغۇر مۆلدۈرگە ئايلاندى. ئاتلارنىڭ تۇيىقىدىن چىققان سۇس ئاۋاز، مۆلدۈرنىڭ تاشقا ئۇرۇ-لۇشىدىن چىققان غەلىتە سادا، زۇلمەت قاراڭغۇلۇق نۆكەرلەرنىڭ يۈرىكىنى ياراي دېدى. ئۇلار قاياققا قېچىشنى، شارقىراتمىدىن چۈشكەندەك يېغىپ تۇرغان يامغۇرنىڭ زەربىسىدىن ئۆزىنى نەگە قويۇشنى بىلەلمەي تەمتىرەپ قالدى.

مۆلدۈر پەسىيىپ يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. يەر پاتقاققا ئايلان-دى. داۋان سىغىز تۇپراقلىق ئىدى، شۇڭا پاتقاق گويا يېلىمگە ئوخشاش ئاتلارنى ئەركىن ھەرىكەت قىلالماس قىلىپ قويدى. نۆ-كەرلەر «بۇ لەنىتى تاغ» دىن قۇتۇلماقچى بولۇپ ئاتلىرىغا قامچا ئۇرۇشتى، لېكىن ئامالى بولمىدى.

يېرىم سائەتلەردىن كېيىن يامغۇر تىندى. بۇلۇت تارقىدى. نۆكەرلەر ئاتلىرىنىڭ يۈگىنىنى چىڭ تۇتۇپ ئۈچ - تۆتتىن غۇژ-مەك بولۇپ تۇرۇشاتتى، ئۇلار باياتىن بېشىغا چۈشكەن سەۋدادىن ھەيرانۇھەس ئىدى.

روكنىددىن مەغلۇپ بولغانلىقىنى بويىنىغا ئالدى، گەپ - سۆز قىلماستىن ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىدى. ئۇ بىر قىسىم نۆكەرلىرى ۋە يېرىمىدىن كۆپرەك ئارغىماقلىرىدىن ئايرىلغانىدى.

خۇپتەن ۋاقتىدا ھاكىم نۆكەرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ قەلئەگە قايتتى. دەرۋازىلار تاقاق ئىدى. ئۇلار ۋارقىرىدى، دەرۋازىۋەن بۇنى ئاڭلىدىيۇ، ئىشىكنى ئاچمىدى. «ئىشىكنى ئاچ، ئىتنىڭ بالىسى! مەن روكنىددىن!» دەپ ۋارقىرىدى روكنىد-دىن. بىراق، قەلئە دورغىسى كەلگۈچە دەرۋازىۋەن قۇلۇپقا ئاچقۇچ

سالىدى.
قەلئە دورغىسى تاشچىراغنى كۆتۈرۈپ كېلىپ روكنىددىننى كۆردى ۋە ئۇلارنى ئىچكىرىگە كىرگۈزۈپ دەرۋازىنى قۇلۇپلىدى، كېيىن ئىككىلىنىپراق روكنىددىنغا بىر قەغەزنى ئۇزاتتى.
— بىر قەلەندەر سوپەت كىشى ھېلىراق كېلىپ بېرىپ كەتكەنىدى، جانابلىرىغا خاس ئىكەن...
روكنىددىننىڭ ھازىر خەت ئوقۇشقا ھەپسىلىسى يوق ئىدى.
— ئوقۇ، نېمە گەپكەن؟ — دېدى روكنىددىن ئاتتا تۇرۇپ.
دورغا قەغەز خالتىنى يىرتىپ، تاشچىراغنىڭ يورۇقىدا ھەجەلەپ ئوقۇشقا باشلىدى: «ئەي نامەرد روكنىددىن! ئوغلۇڭنى ئىزدەپ ئاۋارە بولما، ئۇ بىزنىڭ قولىمىزدا. ئەتە يەنە ئۇرۇشىمىز دېسەڭ، ئۇنىڭ جېنىنى ئالىمىز. سېنى ۋەيران قىلغان قارلۇقلار...»
— ئەبلەخ! — دەپ ۋارقىرىدى روكنىددىن ۋە گويا خەتنى قارلۇقلار ئەمەس مانا مۇشۇ تىترەپ تۇرغان دورغا يازغاندەك ئۇنىڭ باش - كۆزىگە قامچا سالدى. ئۇ يەنە دەرۋازىنى ئاچتۇرۇپ يېنىغا كۆپرەك نۆكەر ئېلىپ قارلۇقلارنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ بارماقچى، ئۇلارنى پۈتۈنلەي قەتلىئام قىلماقچى بولدى، ئەمما كېيىن بۇ نىيىتىدىن ياندى. نۆكەرلەر ھالىدىن كەتكەنىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇخلاپ ياتقان قىشلاقنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ كىرسە ئەل - ئۇلۇسنىڭ ئالدىدا ئابرۇيىنىڭ تۆكۈلۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرىدى.
ئۇ ئۇدۇل ئوردىغا باردى، ئىچكىرىگە كىرىپ يېشىندى، ئاندىن ئىسسىق كىيىملەرنى كىيدى، ئارقىمۇ ئارقا شاراب ئەكەلدۈردى. مۇزلاپ كەتكەن نۆكەرلىرىگىمۇ بولدى دېگۈچە ئىچۈردى. شۇنىڭ بىلەن تاڭغا يېقىن مەست - ئەلەس ھالدا يانپاشلاپ ياتتى.
روكنىددىن كۆزىنى ئاچقاندا بامدات نامىزى ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئىشىكئاغىسى كۈمۈش پەتنۇستا خەت ئەكىردى. روكنىددىن ئورالغان قەغەزنى ئېلىپ خەتكە مەستانە ھالدا تىكىلدى. ئۇنىڭ ئەلەس كۆزلىرى يوغان ئېچىلدى، يۈرىكى تېز - تېز سوقتى.

مەكتۇپ ئىككىلىكلا بولۇپ، ئۇنىڭ پىراق ئوتىدا كۆيۈپ تۇرغان يۈرىكىگە مەلھەم بېغىشلىدى. «ھاكىم جانابلىرى، بالىڭىزغا رەھىم قىلدۇق. سىزمۇ كۆڭلىڭىزنى كەڭ تۇتۇڭ. ئوغلىڭىزنى يەسسەۋىي پىرىمىنىڭ قولىدىن ئالغايسىز».

روكنىددىن، تۇنجى قېتىم ئوغلۇمدىن ئايرىلدىم، قارلۇقلار تۇنۇگۈنكى ئۆلگەنلەرنىڭ بەدىلىگە ئوغلۇمنى ئاختا قىلىۋېتىدۇ، دەپ قورققانىدى. ئۇنىڭ ئۈمىدسىزلەنگەن ۋۇجۇدىغا قايتىدىن جان كىرگەندەك بولدى. ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، چاۋاك چالدى. ئىشىكئاغىسى كىرىپ كەلدى.

— دورغىنى چاقىرىڭ! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ ھاياجان بىلەن. ئۇ شەيخىنىڭ ھۆز ۋۇرىغا دورغىنى ئەۋەتىپ، ئوغلىنى تىلىۋالماقچىدى. ئەمما، دورغا كىرگۈچە ئويىغا پاتتى: «قارلۇقلار پەزلىددىننى بىكارغا شەيخىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ قويمىغاندۇر. ھاكىمنىڭ ئۆزى كەلسۇن دېگەن گەپ. بارمىسامچۇ؟ ئوغلۇمنى بەرمەي قويارمۇ؟ نېمىشقا بەرمەي قويار، پەرزەنت كىمنىڭكى؟»

ئۇنىڭ قەلبىدە ئىككى خىل تۇيغۇ ئورۇن تالىشاتتى؛ بىرى، بار، ئوغلۇڭ بىچارە ھالدا قالدى — دەيدۇ؛ ئەمما غۇرۇرى ئاتىلىق مېھرىگە بوي بەرمەيدۇ. يەنە بىرى «بارساڭ ھەزرەتنىڭ قەھرىگە يولۇقىسەن. سېنى قاتىللىقتا ئەيىبلەيدۇ» دەپ ئويلايدۇ.

دورغا كىردى. ئۇنىڭ كەينىدە ئىسپىجاپ قازىسى زوھۇرىدىن ھاجى تۇراتتى. روكنىددىن دورغىغا قول شىلتىپ چىقىپ كېتىشنى بۇيرۇدى ـ دە، قازىنى يېنىغا چاقىردى ۋە دەردىنى ئېيتتى. قازى گەپنى قىسقىلا قىلدى.

— ئېگىلگەن باشنى قىلىچ كەسمەيتۇ، تۆرەم. پىرىمنى زىيارەت قىلىپ پەرزەنتىڭىزنىڭ دىدارىغا داخىل بولسىڭىز، بىر يولى ئىككى ساۋابقا نائىل بولغايسىز.

روكنىددىن قازىكالاننى، ئىككى خاس نۆكىرىنى ئېلىپ ئوردىدىن چىقتى، خانىقا يېقىن بولغىنى ئۈچۈن پىيادە ماڭدى.

9. زىكىر ئالدىدىكى ھادىسە

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەپتۇرلەركى، ئۈچ نەرسە ئادەمنى ھالاك قىلىدۇ: خەسىسلىك، ھەيۋە ۋە كىبىر. بۇلاردىن خالاس بولماق ئۈچۈن ئۇلار-نىڭ سەۋەبىنى بىلمەك ۋە كېيىن ئۇنىڭ ئالدىنى ئالماق لازىمدۇر.

— ھەدىس

ئاردىن ئىككى كۈن ئۆتتى. جۈمە كەلدى. خانىقا ھويلىسىدا زىكىرگە تەييارلىق كۆرۈلمەكتە ئىدى. ئادەتتە دەرۋىشلەر دەسلەپ-كى كۆكلەمدىن تاكى قارا كۈزگىچە دەشتى قىپچاقنى بويلاپ تېرىق-تەك چېچىلىپ كېتەتتى، پەقەت قىشنىڭ بېشىدىلا خانىقاغا توپلى-نىپ قىشنى تىلاۋەت، زىكىر بىلەن ئۆتكۈزەتتى. ھەركىم سالاھى-يىتىگە قاراپ يەتتە مەقامدىن ئۆتۈشنى ئارزۇ قىلاتتى. سوپىلار تەرىقىتىگە ئاساسەن، ئىشقى ئىلاھىيغا يېتىپ، ھۆسنى مۇتلەق، يەنى ئاللانىڭ ۋەسلىگە يېتىش ئۈچۈن يەتتە مەقامنى بېسىپ ئۆتۈشى شەرت ئىدى. بۇ يەتتە مەقام تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت ئىدى: بىرىنچى، توۋا، يەنە ياراتقاننىڭ ئالدىدا گۇناھلىرى ئۈچۈن توۋا قىلىش، مۇناجات ۋە قەسەم قىلىش. ئىككىنچى، ۋەرە، يەنى ھوشيارلىق. بۇ مەقامغا يەتكەن تەلەپكار ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىشى، بىراۋ بېرىدىغان بىكار لوقمىغا ئەمەس، قول كۈچىگە تايىنىپ تاپىدىغان نېمەتكە ئىشەنمىكى لازىم. كېيىنكى مەقام

زۇھد، يەنى نەپسنى يىغىش. زۇھد قىلغان دەرۋىش ئاۋۋال نەپسىنى يىغمىقى، ياخشى كىيىملەردىن، تاتلىق تائاملاردىن، ئەھلى ئايالدىن، ئومۇمەن بۇ پانىي دۇنيانىڭ ئۆتكۈنچى لەززەتلىرىدىن يىراق تۇرمىقى كېرەك. مۇشۇ يول بىلەن سوپى تۆتىنچى مەقامغا يېتىپ، پېقىر ياكى مىسكىن ئۇنۋانىنى ئالىدۇ. سوپىلار ھالقىسىدا «پېقىرلىكتە تىرىك بول، تىرىكلىكتە پېقىر بول!» دېگەن ھېكمەت بار. ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ «ئەل فەقىر فەخرى» (پېقىرلىق پەخرىمدۇر) دېگەن ھەدىسىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن تۇمار دەپ بىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا قاتتىق ئەمەل قىلىدۇ. بەشىنچى مەقام — سەۋر. مۇرىت كېچە ـ كۈندۈز ئاللادىن سەۋر تىلىمىكى، ئۆز ئىرادىسىنى مۇستەھكەملەپ، ۋۇجۇدىنى، قەلبىنى، روھىنى سۈكۈت بىلەن زىننەتلىشى لازىم. ئاغرىققا، ئازارغا، خورلۇققا، بالا ـ قازاغا سەۋر قىلىشى كېرەك. سەۋر ـ بەرداش مۇرىتنى ئالتىنچى مەقامغا، يەنى تەۋەككۈلگە يەتكۈزىدۇ. بۇ باسقۇچتا مۇرىت ئۆزىنى تامامەن ئاللانىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرىدۇ، پەقەتلا پەرۋەردىگارىنىڭ مەرھەمىتىگە، لۇتپى كەرەمىگە تايىنىدۇ. ئۇلار نەپسنى مۇقەددەس بىلىدۇ، بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيانىڭ غەم ـ ئەندىشىلىرىنى نەزەرگە ئالمايدۇ، پەقەتلا يالغۇز ئاللانىڭ ئىشقىنى ياد ئېتىپ شۇ سائەت، شۇ دەقىقە، شۇ لەھزىنىڭ خىيالى بىلەنلا ياشايدۇ.

ئۇزاق يىللىق جاپالاردىن كېيىن سوپى ئاخىرقى باسقۇچ، يەنى رىزا مەقامىغا قەدەم قويىدۇ. رىزا — تەۋە بولۇش، ئاللانىڭ ھۆكمىگە بويسۇنۇش دېگەنلىكتۇر. بۇ ھالەتنى سوپىلار مۇنداق شەرھلەيدۇ: تۇغۇلماق بار، ئۆلمەكمۇ بار. دېمەك، ھايات بىلەن ئۆلۈمنىڭ ئارىسىدىكى پۇرسەت بىزگە ئامانەت. ئامانەتكە خىيانەت بولمىسۇن دېسەڭ، روھىڭنى پاك تۇت، ئۆزۈڭنى يامان ھېسلاردىن خالاس قىل. ھەربىر كىشى ئۆزىنى ياخشى خۇلقلار بىلەن زىننەتلىسە، جەمئىي ئىنسانىيەت ساپلىشىدۇ، دۇنيادا ئىنساپ، ئادالەت، ئىمان قارار تاپىدۇ ۋە جەبىر ـ زۇلۇم، ياۋۇزلۇق، زالالەت

يوقىلىدۇ.

تەسەۋۋۇپ ئەھكامىغا ئاساسەن بۇ يولغا كىرگەن كىشى «قال» ئىلمى، يەنى مەرىپەتنى ئىگىلەپ، «ھال» ئىلمىگە ئۆتمىكى لازىم. تەرىقەتتىن كېيىن ھەقىقول يەقىن، يەنى ھەقىقەت باسقۇچى كېلىدۇ. ئەمما، ھەقىقەتنىڭ ئىشىكىنى ئېچىش ھەممىلا ئادەمگە نېسىپ بولىۋەرمەيدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنساندا بۈيۈك روھىي قۇۋۋەتتىن تاشقىرى ئەۋلىيالىق نىشانىمۇ بولۇشى كېرەك ئىدى. پەنا پىللاھ دەپ ئاتالغان ئەڭ ئالىي مەقامغا يەتكەن زات — گويا جىسمى جەھەتتىن يەردە، قەلبى جەھەتتىن سامادا، مالائىكىلەرنىڭ ئارىسىدا ياشايدۇ. بۇنداق مەرتىۋىگە مۇيەسسەر بولغانلار ئۈچۈن زامان بىلەن ماكانىنىڭ پەرقى قالمايدۇ، ئۇلار قۇشلار، ھايۋانلارنىڭ تىلىنى بىلىدۇ، ئەتراپتا يۈز بېرىدىغان ھادىسىلەردىن ئالدىن بېشارەت بېرەلەيدۇ. ئەرەبلەردىن جۇنەيد باغدادى بىلەن بايازىد بىستامى، پارسلاردىن يۈسۈپ ھەمەدانىي، تۈركلەردىن شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي ئەنە شۇنداق ئەۋلىيالاردىن ھېسابلىناتتى.

خانىقا ئىچكى ـ تاشقى ھويلىلاردىن ئىبارەت ئىدى. تاشقى ھويلا كىچىكرەك بولۇپ، بۇ يەردە خانىقانىڭ باشقۇرغۇچىسى ئىسمايىل خوجا ئائىلىسى بىلەن ئىستىقامەت قىلاتتى، ئۆزىنى تەرىقەت يولىغا ئاتاپ كەلگەنياش تالىپلارنىڭ ئاش ـ تاماقلىرىغا مەسئۇل بولغانلارمۇ مۇشۇ يەردە تۇراتتى. ئىچكى ھويلا كەڭ بولۇپ، بۇ تەرەپتىن ئۇ تەرىپىگە يەتمىش قەدەم كېلەتتى. ئىشىكتىن كىرىشنىڭ ئوڭ تەرىپىدە قىبلىگە قارىتىپ سېلىنغان مەسچىت بار ئىدى. ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەككىز بۇرجەكلىك كۆلچەك بار ئىدى. تۆردە بىر ـ بىرىگە تۇتاش كەتكەن كىچىك ـ كىچىك ھۇجرىلار بار ئىدى. يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، تەرىقەت ئەھلىلىرى يازدا خانىقاغا كەلمەيتتى، بىرەر ـ ئىككى بىمار دەرۋىشنى ھېسابقا ئالمىغاندا خانىقا كەچ كۈزگىچە بىكار تۇراتتى. ئەمما، تۆت كۈندىن بۇيان خۇدانىڭ سۆيۈملۈك بەندىلىرى بولغان دەرۋىشلەر خانىقا ھويلىسىدىن سىرتقا چىقمىدى. ئۇلار زىكىر

سۇلتانىنى كۈتتۈۋاتاتتى. شەيخۇل ماشايىخ پەتىۋا بېرىپ، زىكىر باشلانسا، روھنى پاكلاپ يەنە بىپايان كەڭلىكلەر، ئەزىمەت تاغلار-نىڭ قوينىغا سالقىن شاماللار ئويناپدىغان باغلار ۋە شارقىراپ ئېقىۋاتقان سايلارنىڭ بويىغا ئاتلىنىشقا ئالدىراۋاتتى. ياپېيە-شىل ئوت - چۆپلەرنى تۆشەك، تاش بولامدۇ، ياغاچ بولامدۇ ياستۇق قىلىپ ئۆگەنگەن ھۆر پىكىرلىك ئازاد قۇشلار - دەرۋىشلەر ئۈچۈن بۇ كەڭ ھويلىمۇ قەپەستەك تارلىق قىلىۋاتاتتى. ئۇلار توپ - توپ بولۇپ ئېگىز تامنىڭ تۈۋىدە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇراتتى، كۆلچەكنىڭ يېنىغا كېلىپ سۈزۈك سۇغا تەلمۈرۈپ قارايتتى ياكى ئەتراپتا يالغۇز - يالغۇز بولۇشۇپ زىكىردە ئېيتىلغان شېئىرلار — يەسسەۋىينىڭ ھېكمەتلىرىنى پىچىرلاپ يۈرۈشەتتى. ئومۇمەن خانىقا ھويلىسىدا بىر ئاسايىشلىق ھۆكۈم سۈرەتتى.

بۇ سۈكۈنات تۇساتتىن بۇزۇلدى.

ھويلىغا تۆت قوراللىق يىگىت ئات چاپتۇرۇپ كەلدى. ئىككى يىگىت تاشقىرىدا قالدى. قارا لىباس كىيگەن، يېنىغا خەنجەر ئاسقان، بېلىنى چەمە كەمەر بىلەن باغلاپ، پۇتىغا ئۇزۇن قونچلۇق ئۆتۈك كىيگەن گەۋدىلىك بىر يىگىت ئاتتىن ئىرغىپ چۈشتى. ئاتنىڭ يۈگىنىنى شېرىكىگە تۇتقۇزدى ۋە ئۇنىڭ ئالدىغا ئارتىلغان بالىنى دەس كۆتۈرۈۋالدى. بالا تاغارغا سولانغانىدى. يىگىت بالىنى تاغاردىن چىقىرىپ قۇچىقىغا ئالدى ۋە خۇددى مېۋە توشقۇزۇلغان سېۋەتنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ ئىچكىرىگە قاراپ ماڭدى. بۇ غەلىتە ئىشنى كۆرۈپ گاڭگىراپ قالغان دەرۋىشلەر ئۇنىڭغا يول بەردى، «نەگە باراركىن» دېگەندەك ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

بالا كۆتۈرگەن يىگىت كۆلچەكنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى، كەينىدىن ئەگىشىپ كەلگەن دەرۋىشلەردىن قوپاللىق بىلەن سورىدى:

— ھوي، يەسسەۋىي پىرىڭ نەدە؟!

دەرۋىشلەر گاڭگىراپ قالدىمۇ قانداق، ئۈندىمىدى. قارا لى-باسلىق يىگىت ۋارقىرىدى:

— هوي، ھەممىڭلارنىڭ قۇلىقى پاڭمۇ؟ نېمىشقا زۇۋان سۈرمەيسىلەر؟ يەنسەۋىي پىرىڭ نەدە دەپ سوراۋاتىمەن سەنلەر. دىن!

بىر دەرۋىش قولىنى سوزۇپ تۆردىكى ھۇجرىغا ئىشارەت قىلى. دى. يىگىت چوڭ - چوڭ قەدەم تاشلاپ تۆرگە قاراپ ماڭدى. بالا بىر - ئىككى قېتىم تېپىرلىدى. ئەمما، يىگىت ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدى، بالىنىڭ يۈزىگە قاتتىق تۈكۈرۈپ قويىدى - دە، ئۇدۇل ھۇجرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئىچكىرىگە كىردى. كۆزى دەرھال قا. راڭغۇلۇققا كۆنەلمىگەچكىمىكىن، ئىچكىرىدىكىلەرنى پەرق ئېتەل. مەي، بوسۇغىدا بىر نەپەس تۇرۇپ قالدى. ئاخىر دەرقەمتە بولۇپ ئولتۇرغان بوۋايلارغا كۆزى چۈشتى. ئۇلارنىڭ ئىككىسىنى تونۇ. غاندەكمۇ بولدى. شۇنداق، ئۇلار تونۇگۇن كەپىسىدە چاي ئىچىپ كەتكەن كىشىلەر ئىدى.

— سۇلتانىم قايسىڭىز بولىسىز؟ — دېدى يىگىت ئولتۇرغان. لارغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ.

شەيخ بولغۇسى زىكىر ھەققىدە سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرغانىدى. ئەتراپىدىكىلىرى بابا ماچىن، ئەشرەپخان قازى، ئىسمايىل خوجا ۋە ئىسىجاپ ئۆلىمالىرى ئىدى. بابا ماچىن يىگىتنى تونۇدى، ئۇنىڭ تەكەللۇپسىزلىقىدىن ئاغرىندى. ئەگەر يېنىدا شەيخ بولمى. غان بولسا ئىرغىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ يۈزىگە شاپىلاق بىلەن سالغان بولاتتى. ئۇ ئېغىر ئىرغاڭلاپ قويىدى، غەزىپى تىلىغا كۆچتى:

— ھوي، سېنىمۇ ئىنسان بالىسى دېگىلى بولامدۇ يا ھايۋاز. دىن بولغانمۇسەن؟! ئىجازەت سورىماي ئىشىكتىن كىرىپ كەل. دىڭ، سالام بەرسەڭ تىلىڭ ئۈزۈلۈپ كېتەمدۇ؟ نائىنساپ؟!

قارلۇق يىگىت سەل پەسكويىغا چۈشتى، بېشىنى ئېگىپ تەزىم قىلدى.

— ئالەمنى يورۇتقۇچى ئاپتاپ سىلەرگە يار بولسۇن، تەقسىر. لەر، — دېدى يىگىت سالامنىڭ ئورنىغا.

— دەردىڭنى ئېيت، شەيخىمدە نېمە ئىشىڭ بار؟ — دەپ سورىدى بابا ماچىن.
— بۇنى تاپشۇرۇپ بەرمەكچىدىم...

قول ـ پۇتى باغلانغان بالا تېپىرلىدى، بېشىنى ئۇيان ـ بۇيانغا بۇراپ غۇدۇرىدى. ئەشرەپخان قازى گويا پەخىرلەنگەندەك شەيخكە بۇرۇلدى:
— ھەزرىتى سۇلتان جانابلىرى مۇشۇ كىشى بولىدۇ.

قارلۇق يىگىت ئىشەنمىگەندەك شەيخكە قاراپ قويدى. جۈغى كىچىك، ئورۇق، بۇغداي ئۆڭ، ئۇستىبېشىمۇ پېقىرانە بۇ كىشى شەيخىمدۇر، تۇنۇگۇن بىراۋ ئۇنىڭغا «مانا بۇ كىشى يەسسەۋىي پىرىم بولىدۇ» دېسە يالغان سۆزلىمە، مېنى ئەخمەق قىلما دېگەن بولاتتى. ئەۋلىيالارنىڭ ئەۋلىياسىمۇ شۇنداق ئادەتتىكى بىر كىشىگە ئوخشامدۇ؟

قارلۇق يىگىت بالىنى شەيخنىڭ ئالدىغا قويدى. شەيخ، بۇ كىم، دەپ سورىمىدى. قارلۇق يىگىت ئەمدىلا گەپكە ئېغىز جۈپلىگەنىدى، شەيخنىڭ ئۆزى سۆز باشلىدى:
— روكنىددىننىڭ پەرزەنتىمۇ؟

قارلۇق يىگىتنىڭ رەڭگى ئۆزگەردى. «بۇنى نەدىن بىلدى، مەندىن بۇرۇن ئاتىسى خەۋەر قىلغانمىكىنيا؟»
— تونۇدىڭىزمۇ، تەقسىر؟ — دېدى يىگىت شەيخنىڭ كۆزىگە تەمتىرەپ قاراپ.
— بۇ بالىنى ئىلگىرى كۆرگەنمەن، — دېدى شەيخ، — سىز بۇنى ئاتىسىغا قارشى گۆرۈگە ئېلىپ كەلدىڭىز، شۇنداقمۇ؟

قارلۇق ئېڭىشىپ شەيخنىڭ ئېتىكىنى سۆيدى.
— ئەۋلىيالىقىڭىزغا ئىشەندىم. تۇنۇگۇن كۆڭلۈمگە كەلگەندى. سۇ بويىدىچۇ، كەپىدە. ئادەتتىكى موللا ئادەم ئۇنداق مەنىسى چوڭقۇر گەپلەرنى ئېيتالماس دەپ ئويلىغانىدىم...

يىگىت يەنە نېمىنىدۇر دېمەكچىدى، شەيخ ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى.

— يېشىۋېتىڭ!

يىگىت بالىنىڭ ئاغزىدىكى لاتىنى ئېلىپ تاشلىدى، قول - پۇتىنى يەشتى. بالا ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى - دە، يىگىتكە ئېتىلدى. يىگىت ئۆزىنى قاچۇردى، لېكىن بالا بەربىر ئۇنىڭ ساقىلىدىن بىرنەچچە تال يۇلۇۋالدى.

— ھەي ئىتنىڭ بالىسى، جىم تۇر، بولمىسا يەنە تاغارغا تىقىمەن، — دېدى يىگىت. بالا يەنە ئېتىلدى. يىگىت ئۇنى ئىتتى-رىۋەتتى. بالا سەنتۈرۈلۈپ بابا ماچىنىنىڭ قوچىقىغا ئولتۇرۇپ قالدى. بابا ماچىن ئۇنى تۆمۈردەك قولى بىلەن قامـاللاپ يېنىـغا ئولتـۇرغۇزدى. روكنىددىنىنىڭ ئوغلى ئولتۇرغان پېتى پوپوزا قىلدى:

— قېنى چوڭ بولاي، ئاناڭنى كۆرسىتىمەن. ساڭا ئوخشىغان ئىمانى يوقلارنى ئايىماي قىرىپ تاشلايمەن.

قارلۇق يىگىت ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراپ قويدى. شەيخ، بالىنى ئاچىقىپ كېتىڭلار، دېگەندەك ئىما قىلدى. ئىشىكتىن بىر خادىم كىرىپ، بالىنى يېتىلەپ ئاچىقىپ كەتتى.

قارلۇق يىگىت سەمەت بورىنىڭ ئۈستىگە تىزلاندى. ئۇ ئالدى-راپ تۇراتتى، ئىككى ئېغىز دەردىمنى ئېيتىمەن، ئاندىن كېتىمەن دېگەن خىيالدا گەپ قىلىشقا تەمشەلدى. بىراق، شەيخنىڭ كۆزىگە قارىدىيۇ، دېمەكچى بولغان گېپىنى يوقىتىپ قويدى، ئىچىدە خىد-جىل بولدى. قىزىق، مۇشۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنى ئىككىنچى قېتىم يوقىتىپ قويۇشى. تۇنۇگۇن سۇ بويىدىمۇ شۇنداق بولدى. شەيخ-نىڭ كۆزلىرىدە نېمىدۇر بار، ئادەمگە قارىسا تىلىڭنىڭ ئۇچىدا تۇرغان گەپ غايىب بولۇپ، بەدىنىڭ قىزىشقا باشلايدۇ.

— بۇ بالا سىزگە ئامانەت، شەيخ بوۋا. بىز روكنىددىنغا يارىشىپ قالايلى دەپ ئەلچى ئەۋەتتۇق. ئەمما، ئۇ نامەرد ئىكەن، ئەلچىمىزنىڭ قۇلاق - بۇرنىنى كېسىپ قايتۇرۇۋېتىپتۇ. قارلۇق-نىڭ بۆشۈكتىكى بالىسىغىچە قىرىپ تاشلايمەن، دەپتۇ. بىز ئات-نىڭ تېزىكىنى يەپسەن، دېدۇق. دۇنيانىڭ يېرىمىنى ئالغان سەن-

جەر تاغاڭ نېمە بولدى، سەمەرقەنتتە پۇسكىيىپ ئولتۇرغان مەھ-
مۇد ئاغاڭ نېمە بولدى، ئويلاپ باق، دەپ خەت ئەۋەتتۇق. شەيخ
بوۋا، سىز ئەۋلىيا ئادەمسىز، روكنىددىن زالىم كەلسە...
بىلىمەن، بالىسىنى ئىزلەپ كېلىدۇ، ئەگەر كەلسە ئېيتىپ قويۇ-
سىڭىز، ئاتىمىز بىر — ئادەم ئاتا، ئانىمىز بىر — ھەۋۋا ئانا،
بەش قولىنى بىراقلا ئېغىزغا تىقماي تىنچ يۇرسۇن. بىزنىڭ بىر
بۇردا نېنىمىزنى ئۆزىمىزگە يېگىلى قويسا، بىز ئۇنىڭغا چېقىلماي-
مىز. قارلۇقمۇ مۇشۇ يەرنىڭ ئىگىسى. مەن ئوتپەرەس بولساممۇ
سىزدىن ئۆتۈنىمەن، بوۋا. ئەگەر ئۇ بىز بىلەن ئېيتىشىۋەرسە،
ئۆيىنى ۋەيران قىلىپ، بالىلىرىنى ئوتقا سالغايمىز. تەقسىرلەر،
ئەمدى مەن كەتتىم، بىزنى نامەرد دەپ قالماڭلار، بولمىسا مۇشۇن-
داق ئەزىز يەردە يەنە قان تۆكۈلىدۇ.

قارلۇق بېشىنى چايقاپ ئۇھ تارتتى. «ۋاي، قارلۇق بولۇپ
قالغان جېنىم» دەپ ئەپسۇس نادامەت ئىچىدە چىقىپ كەتتى.

چارەك سائەتلەردىن كېيىن خانىقانىڭ ھويلىسىغا روكنىددىن
كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۇستىدە كۆك موۋۇت تون، بېشىدا ياقۇت
قادالغان سەللە، بېلىدە تىللا كەمەر بار ئىدى. ئۇ ئىلگىرىكى
تەكەببۇر روكنىددىنغا ئوخشىمايتتى، چوڭ بىر گۇناھ قىلىپ
قويۇپ، توۋا قىلىشقا كەلگەن شاھزادىنى ئەسلىتەتتى.

روكنىددىن تاش ياتقۇزۇلغان ھويلىغا ئاچچىق دەسسەپ،
شەيخنىڭ ھۇجرىسى تەرەپكە قاراپ ماڭدى، پۇتىنىڭ ئاستىدىن
چىقىۋاتقان ئاۋازلار ئۇنىڭ ئاچچىقىنى كەلتۇردى. گويا بۇ ئاۋازلار
ئاخشام داۋاندا پالاكەت ئەكەلگەن ئاۋازلارنىڭ ئەكس ساداسىدەك
ئۇنىڭ يۇرىكىگە ۋەھىمە سالدى. روكنىددىن ھۇجرىغا كىرىپ،
تۆۋەن ئاۋازدا سالام بەردى. شەيخمۇ ئاستا ئىلىك ئالدى. روكنىد-
دىن قارلۇقلارنى يامانلىدى:

— بۇ ئىمانسىزلار پادىشاھلىقنىڭ سىلىقىنى تۆلەشتىن باش
تارتتى، پىرىم. خەلقنى ياۋدىن ئاسرايدىغان نۆكەرلەرنى نېمە بىلەن
باقىمەن؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە بىرنەچچە كىشى قارلۇقلارنىڭ مەزھىپىد-

گە كىرىپ دىندىن چىقىپتۇ. ئىنشائاللا، مەن بىلىمگە ھەزرىتى ئەلىنىڭ قىلىچىنى باغلىغانمەن، شەيخىم.

روكنىددىن، دىنىي نۇقتىدىن سۆزلىسەم، شەيخ مەن تەرەپتە تۇرار، ئاخشامقى ئۇرۇشنى يۇزۇمگە سالماس دەپ ئويلىغانىدى. ئەمما ئۇنىڭ ئەكسى بولۇپ چىقتى. شەيخ روكنىددىننىڭ بارلىق قىلمىشلىرىنى ئاڭلىغانىدى. قاراداۋاندىكى قان تۆكۈشنى قارلۇق يىگىتمۇ ئېيتىپ بەردى. شەيخنىڭ ئەڭ يامان كۆرىدىغىنى مۇناپىقلىق ئىدى. مانا، ئالدىدا جەننەتتەك بىر ۋىلايەتنىڭ ھاكىمى كۆزدىنى يۇمۇپ رىياكارلىق قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. شەيخنىڭ مىسكىن قەلبى لەرزىگە كەلدى، ئولتۇرغان ئۆلىمالارنىڭ ئالدىدا ھاكىمنىڭ پوستىكىنى قېقىپ ئەدەپلەپ قويماقچى بولدىيۇ، بۇ پىكرىدىن قايتتى: «ئاللاتائالا لىبىسىنى يۇغۇرغاندا بۇ پاسىققا بىر چىمدىم ئىنساپ ـ دىيانەت نېسىپ قىلمىغان چېغى، ئەمدىلا ئوتتۇز ياشقا كىرگەن بىراۋغا ۋەز ـ نەسىھەت ۋاجىپ ئەمەس». شەيخ يېنىدىن مۇشتەك خالتىنى ئېلىپ ھاكىمنىڭ ئالدىغا ئاتتى. ئولتۇرغانلار ئەجەبسىنىپ قاراپ تۇردى. روكنىددىن خالتىنى ئېلىپ ئاچتى. ئۇنىڭدا قۇرۇق تۇپراق بارلىقىنى بىلىپ قىزاردى. شەيخ ئاتقان خالتا ئۇنىڭغا تەستەك كەبى تەسىر قىلدى. شەيخ گويا «تۇپراقنىڭ ئاستىغا كىرگەندە يەرگە تويىسەن» دەپ تەنە قىلىۋاتقاندەك قىلاتتى. روكنىددىن قاتتىق ـ قۇرۇق گەپ قىلىپ قويۇشتىن ئۆزىنى تارتتى، لېكىن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، بوسۇغىغا بارغاندا كەينىگە ئۆرۈلدى:

— مەن سىزنى بۇ قەدەر شەپقەتسىز دەپ خىيال قىلمىغانىدىم... — دېدى.

— بىگۇناھ، قورالسىز، رەھمەتكەش، غېرىب كىشىلەرنىڭ قېنىنى تۆكمەك شەپقەتلىك ئىنساننىڭ ئىشىمۇ، ئوغلۇم؟ — دېدى شەيخ پەس ئاۋازدا، ئاندىن بابا ماچىنغا يۈزلەندى، — ئامانىتىنى بېرىڭلار.

بابا ماچىن روكنىددىننىڭ كەينىدىن چىقتى. پەزلىددىن يان

ھۇجرىدا ئۇخلاپ قالغانىدى. بابا ماچىن بالىنى ئويغىتىپ، ئاتىسى-نىڭ ئالدىغا ئاچىقتى. روكىنىددىن ئوغلىغا ئىنتىلدى. بىراق، بالا قىمىر قىلماي تۇرىۋەردى. روكىنىددىن يېقىن بېرىپ ئوغلىنىڭ بېشىنى سىلىماقچى بولدى. پەزلىددىن ئاتىسىنىڭ قولىنى شىل-تىپ تاشلاپ ئۆزىنى چەتكە ئالدى.

— قورقۇنچاق... سىز قورقۇنچاقسىز. تاياق كۆتۈرگەن ھاي-ۋانلاردىن قېچىپ كەلدىڭىز...

روكىنىددىن ئوغلىنىڭ يۈزىگە بىر شاپىلاق سېلىۋەتتى. بالا يىغلىمىدى، يۈزىنى سىلاپ ۋارقىرىدى:

— ئۇرۇپ ئۆلتۈرىۋەتسىڭىزمۇ سىز بىلەن كەتمەيمەن! سە-مەرقەنتكە كېتىمەن! سەنجەر تاغامنىڭ ئالدىغا بارىمەن!

روكىنىددىن يېنىدىكى نۆكەرلىرىگە قاراپ ۋارقىرىدى:

— ئۇنى تۇتۇپ پۇت - قولىنى باغلاڭلار!

پەزلىددىن قاچتى، يۈگۈرۈپ بېرىپ ھويلىدىكى ئۇجمىنىڭ ئۇستىگە چىقىۋالدى. روكىنىددىن كوچىغا سەكرەشنى مۆلچەرلەپ تۇرغان ئوغلىغا خەۋپسىرەپ قاراپ تۇردى - دە، بېشىنى چايقاپ قويدى، كېيىن نۆكەرلىرىنى ئەگەشتۈرگىنىچە ھويلىدىن چىقىپ كەتتى.

10. زىكىر

روھنى پاك قىلغان ئادەم مۇرادىغا يەتكەي.

— «قۇرئان كەرىم»، «شەمس» سۈرىسى 9 ـ ئايەت

زىكىر — جاننىڭ راھىتى.

— ئەھمەد يەسسەۋى

قۇتبىددىن زىكىرنى سېغىندى. ئۇ ھاياجان، خەلقنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ماڭسا يەرنى كۆيدۈرىدىغان يىگىتلەردىن ئىدى. تۆت كۈندىن بېرى تومۇرلىرىدا يىگىتلىك قېنى جۇش ئۇراتتى، بەدىنى قىزىپ، ئۆزىنى قويىدىغانغا جاي تاپالماي تىت ـ تىت بولاتتى. قۇتبىددىن پىر ھەزرەتلىرىدىن مۇنداق بىر ھېكايەتنى ئاڭلىغانىدى: ئىلگىرى ئۆتكەن بىر سوپىنىڭ شەۋقى ۋە ئىخلاسى شۇقەدەر زور بولۇپ، ناماز ئوقۇۋاتقان چېغىدا سۆڭەكلىرىدىن قاراسلاپ ئاۋاز چىقارمىشكەن. نەچچە كۈندىن بېرى، قۇتبىددىنمۇ ئاشۇ سوپىنىڭ كويىغا چۈشۈپ قالدى. ئون سەككىز ياشنى توسۇن ئاتتەك ئېگەرلەپ مىنمۇالغان بۇ كۈچتۈڭگۈر يىگىت جىسمى جېنىغا يوشۇرۇنغان ئوتلۇق قۇۋۋەتنى تېزرەك سەرپ قىلىپ، ۋۇجۇد شەھىرىنى ئوتلۇق ھېسلارنىڭ تۇتقۇنىدىن ئازاد قىلماقچى بولاتتى. بۇنىڭغا پەقەتلا زىكىر ـ ساما ئارقىلىقلا ئېرىشكىلى بولاتتى.

ئەمما، نېمىشقىدۇر زىكىر كېچىكتۈرۈلدى. ئادەتتە زىكىر جۈمە كۈنلىرى باشلىنىپ تا كەچكىچە داۋام قىلاتتى. كېيىن زىكىر ئەھلى كېچىنى سەيلە ۋۇجۇد، تىلاۋەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ، بامدات نامىزىدىن كېيىن سەيلە ـ ساياھەتكە چىقىپ كېتىشەتتى. بۇ قېتىم ئىسپىجاپىنىكى غەليان ۋە قارلۇقلار بىلەن تەكەببۇر روكنىددىننىڭ غوۋغاسى تۈپەيلىدىن زىكىر باشقا بىر كۈنگە قالدۇرۇلدى. قۇتبىددىن خاس خادىم بولغانلىقتىن شەيخنىڭ ھۇجرىسى يېنىدا، بابا ماچىن بىلەن بىر ھۇجرىدا ئىستىقامەت قىلاتتى. ئۇ ئىككىسى ھۇجرىدا تاقەتسىزلىك بىلەن ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭاتتى. شەيخنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئىچكىرىگە قۇلاق سالاتتى، يەنە ھۇجرىسىغا قايتىپ، «دىۋانى ھېكمەت» نى پىچىرلاپ يادلايتتى. گاھىدا كۆلچەكنىڭ ئەتراپىدىكى سۇدىكى ئەكسىنى تاماشا قىلىپ تۇرغان دەرۋىشلەرنىڭ يېنىغا باراتتى، تامنىڭ تۈۋىدە، ئۈجمىنىڭ ئاستىدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان دەرۋىشلەرنىڭ قېشىغا بېرىپ ئولتۇرۇپ باقاتتى، يۈرىكى تىنىمسىز تېپىرلايتتى، ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇياققا ـ بۇياققا ماڭاتتى، شەيخنىڭ ئىشىكىگە تەلمۈرەتتى. ھەزرەت پەتمۇا بەرسە تېزرەك زىكىر باشلانسا دەپ ئويلايتتى...

قۇتبىددىن تاشقى ھويلا بىلەن ئىچكەركى ھويلا ئوتتۇرىسىدىكى ئايۋانغا بېرىپ ئولتۇردى. يېنىغا قىرىق ياشلارنى قارىلىغان، قاتمال، بىر دەرۋىش كېلىپ ئولتۇردى. قۇتبىددىن ئەدەپ يۈزىسىدىن سەل سۈرۈلۈپ قويدى. دەرۋىش قۇللۇق بىلدۈردى. ئۇ قۇتبىددىننىڭ قاپقارا تاۋلىنىپ تۇرغان قىسقا ساقىلىغا، ئاناردەك قىپقىزىل يۈزىگە، ئۈچىسىدىكى ئازادە كىيىملىرىگە نەزەر سالدى، ئۇنىڭغا ھەۋىسى كەلدى. ئۇ قۇتبىددىننى تونۇيتتى، ئۇنىڭ شەيخۇل ماشايىخنىڭ يېقىن مۇرىتلىرىدىن ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاتايىن ياندىشىپ كەلگەنىدى.

قۇتبىددىن ئۇنىڭغا كۆز سالدى. دەرۋىش سېزىلەر ـ سېزىلمەس ئارامسىزلىناتتى.

— ئاغا، نەپسىڭىز قىسىلامدۇ؟ نېمىشقا بۇنداق قىينىلىپ دەم ئالىسىز؟

— كىچىكىمدىن قالغان دەردىم بار. ھاۋا بۇزۇلغان كۈنلىرى كۆزۈمگە دۇنيا تار كۆرۈنىدۇ.

— ئىنشائاللا، جەھرىيە بىرلە مەشغۇل بولۇپ تۇرسىڭىز، بۇ دەردتىن خالاس بولۇپ كېتۇرسىز. — دېدى قۇتبىددىن ۋە سورىدى، — سۇلۇككە يېقىندا كىردىڭىزمۇ؟

— ھەئە، قىرىق كۈن بولدى. تۆت قېتىم زىكىرگە قاتناشتىم، خالاس.

— ئۇنداق بولسا، زىكرى ئەل ئەۋقاتنى① تاشلىماڭ. ئۆپكىڭىز ساپ ھاۋانى توپۇپ سۈمۈرۈپ تۇرسا، نەپسىڭىز راۋانلىشىدۇ، تاغا. ماڭا قاراپ تۇرۇڭ، مەن ھازىر ئۆپكەمنى تولدۇرۇپ نەپەس ئالىمەن، كېيىن ئاغزىمدىن چىقىرىمەن، — قۇتبىددىن كۆكسىنى كۆتۈرۈپ ئەركىن نەپەس ئالدى ۋە «پۇھ - ھ!» دەپ دەم ياندۇردى، — بۇنى زىكرى نەپەسىيە دەيمىز. بۇ قورساقتىن كېلىدىغان نەپەستۇر. ئۇ ئېغىز - بۇرۇن ئارقىلىق سىرتقا چىقىدۇ. قېنى، نەپەس ئېلىڭچۇ.

دەرۋىش قىينىلىپراق ھاۋانى سۈمۈردى، قۇتبىددىنغا ئوخشىتىپ دەم ياندۇردى.

— تولۇق نەپەس ئېلىڭ، ئاغا، كۆكسىڭىز ھاۋاغا تولسۇن! شۇندىلا ئىچىڭىزدىكى يەل بىلەن ئىللەتمۇ چىقىپ كېتىدۇ. قېنى نەپەس ئېلىڭ، ئۆزىڭىزنى ئايىماڭ! جېنىم ئاغرىمىسۇن دېسىڭىز ئاۋۋال جېنىڭىزنى ئاغرىتىڭ. بايا سۈمۈرگەن ھاۋانى ئېغىزىمىز ئارقىلىق چىقاردۇق، ئەمدى بولسا، ئېغىزىمىزنى يۇمۇپ، بۇرۇندىن چىقىرىمىز. مانا مۇنداق.

قۇتبىددىن كۆكسىنى تولدۇرۇپ نەپەس ئالدى ۋە «پىش» قىلىپ بۇرنىدىن چىقاردى.

— نەپەس ئالغاندىمۇ، نەپەس چىقارغاندىمۇ خىيالىڭىزدا بىرلا

① زىكرى ئەل ئەۋقات — كۈندىلىك زىكىر.

پىكىر بولسۇن. مەن مېڭەمنى پاكلايمەن دەپ ئويلاڭ. زىكرى روھىيدىن مەقسەت ئەقىلنى تازىلاش، كاللىدىكى جىمىكى يات نەرسىلەرنى چىقىرىپ تاشلاشتۇر. قېنى بىر مەشىق قىلىپ كۆرۈڭچۇ.

دەرۋىش ئىخلاس بىلەن نەپەس ئالدى، ھاۋانى بۇرنىدىن چىقارماقچى بولدى، بىراق ئوڭايسىزلىنىپ قالدىمۇ قانداق، ئەپلەشتۈرەلمىدى.

— ئوڭايسىزلانماڭ، ئاغا، خۇدا خالىسا ئۆگىنىپ كېتىسىز. مۇسۇلمانچىلىق ئاستا - ئاستا دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ. مەنمۇ زىكرى روھىينى ئىگىلەش ئۈچۈن ئىككى يىل زەخمەت چەكتىم. روھىڭىز مىسالى بىر ئۇچقۇر ئات، بەدىنىڭىز يۇگەن بولۇپ ئۇنى تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. روھىڭىز تىزگىنىدىن ئازاد بولغاندىن كېيىن، بەدەن زۇلمىتىدىن قۇتۇلغاي.

— ئىنشائاللا.

شۇ چاغدا يان ئىشىكتىن ئىسمايىل خوجا كىردى، قوتبىددىن بىلەن دەرۋىش ئۇنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئىرغىپ پەسكە چۈشتى. ئىسمايىل خوجا ئىلدام مېڭىپ شەيخىنىڭ ھوجرىسى تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى، بىر پەستىن كېيىن قايتىپ چىقتى - دە، ئۈچ قېتىم چاۋاك چالدى. بۇ زىكرنىڭ باشلانغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

ھويلىدا چېچىلىپ يۈرگەن دەرۋىشلەر بىردىن - بىردىن كۆلچەكنىڭ يېنىدىكى سىيدىنىڭ ئاستىغا جەم بولۇشقا باشلىدى. سىيدىنىڭ ئاستىغا بورىلار سېلىنغان، ئۈستىگە كىگىزلەر يېيىلغانىدى. ئادەتتە بۇ يەردە قىرىق - ئەللىك دەرۋىش توپلىنىپ زىكىر قىلاتتى. بۇ نۆۋەت، شەيخىنىڭ كېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭ زىكىر ئويۇشتۇرۇلغان بولۇپ، شۇ تۈپەيلىدىن يەسسىدىن، ئوترادىن بولۇپ يۈزگە يېقىن دەرۋىش يىغىلغانىدى.

ئىسمائىل خوجا سەپنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ چازانە قۇردى - دە، «پاتىھە» سۈرىسىنى ئوقۇدى، كېيىن كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇ قەدىمكى ئەقىدىگە ئاساسەن، يەسسەۋىي ھېكمەتلىرىنى

ئوقۇپ، دەرۋىشلەرنى ھالقىغا چىللىدى:

«ھۇۋ» ھالقىسى قۇرۇلدى، ئەي دەرۋىشلەر، كېلىڭلار،
«ھەق» سۇپرىسى يېيىلدى، ئۇندىن ئۇلۇش ئېلىڭلار!
قال ئىلمىنى ئوقۇبان، ھال ئىلمىگە يېتىبان،
يوقلۇق ئىچرە پاتىبان، بارلىقلاردىن ئېلىڭلار!
يىرتىپ شەيقەت پەردىسىن، تىلەپ دىدارى خۇدا،
ئېچىپ كۆڭۈل دىدەسىن، مۇشاھىدە قىلىڭلار!
«ھۇۋ» ھارىسىن ئېلىبان، نەپس بېشىغا سېلىبان،
تۇنى ـ كۇنى، تالىپلار، جاننى پىدا قىلىڭلار!
ھالقا ئىچرە «ھۇۋ» دەڭلار، ئىشق ئوتىدا يېنىڭلار،
جان ـ تەن بىرلە، تالىپلار، تەكبىر باشلاپ ئېيتىڭلار!
«ھۇۋ ـ ھۇۋ» دەيۇ زار ئىڭراپ، ھۇۋ دېمەكتىن مەنە بار،
دىدارىدىن ئۇمىدۋار، رەھمىتىدىن ئېلىڭلار!
قۇل خاجە ئەھمەد قۇل بولغان، يول ئۇستىدە كۇل بولغان،
تالىپلار كامىل بولغان، ئاندىن ئىبرەت ئېلىڭلار!

ئىسمايىل خوجا ھېكمەتنى ئوقۇپ بولغۇچە، زىكىرگە قاتنىشىدىغانلار بىر يەرگە يىغىلىپ كىگىز دە توپلىشىپ تۇردى. ئەمدى تەھلىل ـ تەكبىر ئېيتىش كېرەك ئىدى. جەھرىيە تەرىقىتىنىڭ شەرتى شۇكى، زىكىردىن بۇرۇن قىيامدا تۇرۇپ، كەلىمەئى شاھادەت ئوتتۇز ئۈچ قېتىم تەكرارلىنىدۇ. شۇ ئۇسۇل بىلەن زىكىرگە قاتناشقۇچى گويا تېنىدىكى ئۈچ يۈز ئاتمىش تومۇرنى ئاستا ـ ئاستا كۆۋەجىتىدۇ، خىيالىدىكى بىھۇدە پىكىرلەرنى ھەيدەپ چىقىرىدۇ، بۇ پانىي دۇنيادىن ئۈزۈلۈپ، پۈتكۈل بارلىقنى ئۇنتۇيدۇ. يالغۇز ئاللانىڭ يادى، پەرۋەردىگارى ئالەمنىڭ دىدارى بىلەن بەند بولىدۇ. تەكبىر ئاخىرلاشقاندا ھەق يولىغا كىرگەن مۇرىت ئۈچۈن نە زامان، نە ماكان چۈشەنچىسى قالمايدۇ، ئالەمدە بىر ئۆزى، بىر ئاللا قالىدۇ، خالاس.

ئىسمايىل خوجا كەلىمەئى تەييىبە ئېيتتى:
«لائىلاھە ئىللەللاھ! مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا!»
تۆت ئەتراپتىن جور بولغان ئاۋاز كەلدى:
«لائىلاھە ئىللەللاھ! مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا!»

ئەمدى زىكىر ئەھلى تۆۋەت بىلەن ئىمان كەلتۈرۈشكە باشلىدى. بىر دەرۋىش كەلىمە تەييىبەنى قىرائەت قىلاتتى، قالغانلار ئۇنى ئورتاق ئاۋازدا تەكرارلايتتى.

مۇبارەك كەلىمە كۆپ ئېيتىلغانسىرى زىكىر ئەھلىنىڭ غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ، ئاۋازلىرى بارغانسىرى جاراڭلىق چىقاتتى، زىكىر ئەھلىنىڭ بوم، ئىنچىكە، سوزۇق قىرائەتلىرىدىن هويلا لەرزىگە كەلگەندەك بولاتتى. كەلىمە تەييىبە ئوتتۇز ئۈچ قېتىم ئېيتىلغاندىن كېيىن، زىكىر ئەھلى نەپەسلىرىنى رۇسلىۋالدى ۋە خانىقا ساھىبىنىڭ ئىجازىتى بىلەن ئولتۇردى. خۇددى شۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك ئىچكىرىدىن ھەزرەت چىقىپ كەلدى. ئۇ سۇلايمان، بابا ماچىن، ئەشرەپخان قازى بىلەن كۆلچەكنىڭ يېنىغا، ئۇجمىنىڭ ئاستىغا سېلىنغان بورىغا بېرىپ ئولتۇردى. شەيخ زىكىرنى باشلاشقا ئىجازەت بەردى.

ئارىنى بىردەملىك سۈكۈت قاپلىدى. دەرۋىشلەرنىڭ كاللىسىمۇ، كۆزلىرىمۇ يۇمۇق، ئۇلار شۇ ئولتۇرۇشتا گويا پەرۋاز قىلىشتىن بۇرۇن ئانا زېمىندىن قۇۋۋەت ئېمىۋاتقان قۇشلارنى ئەسلىتەتتى. شەيخۇل ئەكبەرمۇ ئۇلارنى بىكارغا قۇشلار دەپ ئاتىمىغانىدى. ھازىر ئۇلار «ھەق! ھۇۋ» يەنى «يا ئەزىم ئاللا!» دېگەن خىتاب ئارقىلىق كۆككە — ئەرشىئەلاغا ئۇچۇشقا تەييار ئىدى.

نىھايەت، ئىسمايىل خوجا سالماقلىق بىلەن ھېكمەت باشلىدى:

قاھھار ئاتلىق قەھرىڭدىن،
قورقۇپ يىغلار خاجە ئەھمەد...

ئەتراپتىن دەرھال «ھەق! ھۇۋ!» دېگەن جاۋاب ياڭرىدى.

رەھمان ئاتلىق رەھمىڭدىن،
ئۈمىد كۈتەر خاجە ئەھمەد...

ئەمدى دەرۋىشلەر ئادەت بويىچە قوش خىتاب ياڭراتتى:
«ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ!»

گۇناھىم كۆپ، ئاللاھىم،
كەچۈرگەيسەن گۇناھىم...

«ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ!»

بارچە قۇللار ئىچىدە،
ئاسىي قۇلدۇر خاجە ئەھمەد...

— ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ!

ئىسمائىل خوجا زىكىر ئەھلىنىڭ بەدىنىنىڭ قىزىشقا باشلىغانلىقىنى كۆرۈپ، بېيىتلارنى جۈپلەپ، تېز - تېز ئوقۇشقا باشلىدى:

مۇناپىقلار يۈرۈرلەر،
پىسقۇ پۈجۈر قىلۇرلەر.
ھارام لوقما يېيۈرلەر،
قورقۇپ يىغلار خاجە ئەھمەد.

دەرۋىشلەر ۋائىزنىڭ شىددىتىگە ماس ھالدا سۈرئەتنى تېزلەشتۈردى، سول تەرەپكە قاراپ «ھەق! ھۇۋ!» دەپ بولۇپ

دەرھال ئوڭغا ئۆرۈلەتتى ۋە ئۆتكۈر نەپەس بىلەن ئېيتىلغان «ھۇۋ!» دىن كېيىن ھاسىراپ ھېكمەتنىڭ داۋامىنى كۈتۈشەتتى.

تەرىقەتنى بىلمىدىم،
ھەقىقەتكە كىرمىدىم.
پىر بۇيرۇقىن تۇتمىدىم،
ئۆزرى كۆپتۇر خاجە ئەھمەد.

زىكىر ئەھلى قىزىدى. ئۇلار ئەمدى ئۆزلىرىنى، ئەتراپ مۇھىتىنى ئۇنتۇشقا باشلىغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن باشتا دانىمۇدانە، بىر خىل روھىي ئېھتىراس بىلەن ئېيتىلىۋاتقان سۆزلەرنى قىسقارتىپ، قوشۇپ توۋلاشقا باشلىدى:

«ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ!!!»

شەيخ ئەتراپقا نەزەر سېلىپ قۇتبىددىننى ئىزلىدى. ئەنە، قۇتبىددىن ئىسمايىل خوجىنىڭ ئوڭ قولىدا ئولتۇرۇپتۇ. زىكىر شاراپىتى تۇيەيلىدىن بولسا كېرەك، ياقىسى ئوچۇق، كۆزلىرى ئاچايىپ بىر جىلۋە بىلەن ياناتتى. «ھەق، ھۇۋ!» دەپ ئىككى يېنىغا بۇرالغاندا ئارچىدەك ئۇچلۇق، چوڭ كۆلاھ بېشىدىن ئۈچۈپ كەتكۇدەك بولۇپ سىلكىنەتتى. قۇتبىددىننىڭ جان - جەھلى بىلەن زىكىرگە چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، شەيخنىڭ ھەۋىسى جۇش ئۇردى، كۆڭلىنى پەخىر تۇيغۇسى قاپلىدى، خىيالىدىن بىر سېيما شىپىلداپ ئۆتتى: «ئەگەر قۇش سۇغا تۇشىنى يېقىپ راھەتلەنسە، بۇ يالغۇز سۇنىڭ پەزىلىتىلا ئەمەس، ئاشۇ قۇشنىڭمۇ ئېھتىياجىدۇر».

قول خاجە ئەھمەد تائەت قىل،
يىغلىماقنى ئادەت قىل.
بالا كەلسە تاقەت قىل،
ھەقتىن بىلۇر خاجە ئەھمەد...

دەرۋىشلەر ئالدىراپ ـ تېنەپ «ھەق، ھۇۋ!» دېيىشتى ۋە تۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى. ئىسمايىل خوجا چاۋاك چالدى. زىكىر ئەھلى ئىرغىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى، قوللىرىنى يېيىپ بىر ـ بىرىنىڭ يەلكىلىرىگە قويدى. ئەمدى زىكىرنىڭ مۇرەككەپ ۋە ئەڭ ھاياجانلىق دەملىرى باشلىنىشى كېرەك ئىدى. بۇنى زىكرى ھەرە دەيتتى. شەيخۇل ماشايىخ بىر چاغلاردا، بۇخارادا يۈرگەن ۋاقتىدا سۇلۇك تۈزگەندە، يېڭى تەرىقەت ئۈچۈن قايسى زىكىرنى تاللىسام بولار، دەپ ئۇزاق خىيالغا پاتتى. سوپىلار مەسلىكىدە ئىككى خىل زىكىر ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى. بىرى، زىكرى قەلبىي. بۇ زىكىر يالغۇز دەرۋىشنىڭ مەشغۇلاتى ئىدى. زىكرى قەلبىيگە كۆڭۈل قويغان دەرۋىش ئىمكانقەدەر جامائەتكە قوشۇلماي، تەنھا يۈرۈپ، تەنھا تۇراتتى، جامائەتتىن يىراق يەرلەردە تىلاۋەت قىلىپ، كېچە ـ كۈندۈز ئاللانىڭ يادى بىلەن ياشايتتى. زىكرى قەلبىي تەرەپدارلىرى ئىنسان تەنھالىقتا مۇلاھىزە، مۇشاھىدە، تەھلىل ئارقىلىقلا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى، بۇ ئالەمدىكى ئورنىنى ھېس قىلىدۇ دەپ ھېسابلايتتى. خوجا يۈسۈپ ھەمەدانىي تەرغىب قىلغان ۋە كامالەتكە يەتكۈزگەن زىكرى قەلبىي پەلسەپىسى مۇنداق بىر جۈملە ھېكمەتكە يىغىنچاقلانغانىدى: «كۆزۈڭنى يۇم، ئەي دەرۋىش، شۇندىلا ئىككى ئالەم ساڭا كۆرۈنگەي!»، يەنى ئىنسان ئۇزاق يىللىق زاھىتلارغا خاس تەھلىل نەتىجىسىدە ئۆزىنى چۈشىنىدۇ، ئۆزىنىڭ ئون سەككىز مىڭ ئالەمنىڭ بىر پارچىسى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ، ماددىي ئالەمدىن ئىلاھىي ئالەمگىچە بولغان غايىبانە ۋە شەرەپلىك يولنى بېسىپ ئۆتىدۇ. يىغىنچاقلاپ ئېيتقاندا، زىكرى قەلبىي يەككە يالغۇز ھالدا ئىچكى بىر ئىرادە، ئىنتىزام، ئېتىقاد ۋە تائەت ـ ئىبادەت ھەمدە مەشىق ئارقىلىق روھىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن كامالەتكە يېتىش تەرىقىتى ئىدى. شەيخ بۇ زىكىرنى ئىنكار قىلدى. چۈنكى، ئۇ تۈرك خەلقلىرىنىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلىدۇ. بۇ خەلق جەڭگىۋار، غەيرەتلىك، بىريەردە قونۇمى يوق، تىنىم تاپماس خەلق. ئۇنىڭ ئۈستىگە قېنى

قايناپ تۇرىدۇ. ئۇلارغا بىر ئىغىز گەپ كۆپلۈك، يېرىم ئىغىز گەپ كەملىك قىلىدۇ. بوز قىرلاردا ئۇيۇر ـ ئۇيۇر مال ھەيدەپ يۈرگەن، چەكسىز دەشتى قىپچاقتا ئات چاپتۇرۇپ شاماللار بىلەن بەسلىشىپ ئوينايدىغان كۆچمەنلەرنىڭ سەھرادەك كەڭ، قۇشتەك ئەركىن كۆڭلىنى تىزگىنلەپ، زىكرى قەلبىگە كۆندۇرۇش ئاسان ئەمەس. «ھەر يەرنىڭ تۇلكىسىنى ئۆز بۈركۈتى بىلەن ئوۋلاي- دۇ، — دەپ ئويلىدى شەيخ، — ئاساۋ ئاتنى توپىدىن ئايرىساڭ ئىگەرگە كۆنمەيدۇ. توپى بىلەن بىر يەرگە جەملەپ ھەممىسىنى ئۆگىتىش ياخشى ئەمەسمۇ؟» شەيخنىڭ نەزىرىدە ئىنسان بەدىنىدە مۇگدەپ ياتقان گۆھەردەك بىباھا ھېسلارنى ئويغىتىپ، ئادەم بالى- سىنىڭ كۆزىنى ئاچىدىغان، ئۇنىڭغا ھاياتلىق سۈيىنى ئىچۈرۈپ، دەردىگە دەرمان، دىلــىغا مەلھەم بېغىشلايدىغان روھىي نېمەت — جەھرىيە، يەنى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ئېيتىلىدىغان زىكرى ساما ئىدى. «تۈركىي خەلق ئۆزى بىلەن ئېلىشىشنى ياقتۇرمايدۇ، ئۇنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتى، شىجائىتى، جىسمانىي قۇۋۋىتى، ئۇد- لۇك ئاۋاز بىلەن زىكىرگە چۈشۈشكە مايىلدۇر» دەپ ئويلىدى شەيخ ۋە غەۋسۇل ئەزەم ئابدۇلقادىر گىلانىيدىن مىراس قالغان ئوپچە، جور ئاۋازلىق زىكىرنى يەسسەۋىي تەرىقىتىنىڭ بىر شەرتى دەپ قوبۇل قىلدى.

گىلانىي جەھرىيەسى گوياكى بىر مېۋىلىك دەرەخ ئىدى. نەچچە يىللاردىن بېرى، دەرۋىشلەر بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىدىن بەھ- رىمەن بولۇپ، سايىسىدىن ئارام تېپىپ كەلمەكتە. شەيخ بۇ مۇ- ئەززەم دەرەخكە ئىككى يېشىل پۈتاق ئاتا قىلدى. بىرىنچىسىنى زىكرى ھەرە، ئىككىنچىسىنى زىكرى سۇلتانى دەپ ئاتىدى. دەر- ۋىشلەر ھازىر ئەنە شۇ زىكرى ھەرە ھالىتىدە، خەلپىنىڭ ئەمرىگە مۇشتاق بولۇپ تۇراتتى. قۇتبىدىن ھاسىرايتتى، ئۇنىڭ يەتمىش ئىككى خىل بوغۇمىدا ئاجايىپ بىر راھەتبەخش سەزگۇ ئويناپتتى، ئىككى يېنىدا، ئالدىدا، ئۆزىگە ئوخشاش جەندە كىيگەن ۋە تەرلەپ پىشقان بۇرادەرلىرى بىلەن سىرلىق بىر ئالەمنى سەيلە قىلىشقا

ئاتلىنىدىغاندەك دىلى يۇلقۇناتتى.

ئىسمايىل خوجا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەنىگە پۈتۈلگەن غەزەلنىڭ بىر بېيىتىنى سالماق ئاۋازدا ئوقۇدى:

ئون سەككىز مىڭ ئالەمگە سەرۋەر بولغان مۇھەممەد،
ئوتتۇز ئۈچ مىڭ ئەسھابقا رەھبەر بولغان مۇھەممەد!

دەرۋىشلەر كېيىنكى بىر مىسرانى بىرلىكتە سۆزمۇسۆز تەكرارلىدى.

ئۇلار خەلپىگە ئەگىشىپ شېئىر ئېيتىش بىلەن بىرگە، گاھ ئوڭغا، گاھ سولغا ئېگىلەتتى، ئالدىغا قاراپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ، كەينىگە چايقىلاتتى، كېيىن كەڭ ھويلىنى لەرزىگە سېلىپ «ھەق! ھۇۋ! » دەپ ۋارقىرىشاتتى. قائىدىگە ئاساسەن، غەزەلنىڭ داۋامىنى زىكىر ئەھلى ئۆزلىرى نۆۋەت بىلەن ئېيتىپ، زىكرى سامادىن زىكرى ھەرەگە ئۆتۈشى لازىم ئىدى.

ئوتتۇرىدىن بىر دەرۋىش نىدا قىلدى:

يولدىن ئازغان گۇمراھقا ھىدايەتلىك مۇھەممەد،
مۇھىم چۈشسە ھەركىمگە كۈپايەتلىك مۇھەممەد!

زىكرى ئەھلى تۆت تەرەپكە غۇلاچ تاشلاپ ھۇ تارتتى. بېيىتنىڭ قىرائىتى تېزلەشتى:

مالامەتنىڭ سابۇنى، سالامەتلىك مۇھەممەد!...

«ھەق، ھۇۋ! ھۇۋ! »

ھەرىكەتلەر يەنىمۇ تېزلەشتى. دەسلىپىدە دەرۋىشلەر ھەربىر بېيىتتىن كېيىن سەل تىنچىپ، نۆۋەتتىكى دەرۋىشنىڭ خىتابىنى

كۈتسە، ئەمدى بېيتتىن بېيتقىچە يەرنى تېپىپ، توختاۋسىز سىلكىنىشكە باشلىدى. قۇتبىددىنگە نۆۋەت كەلدى. ئۇنىڭ ئاۋازى يېقىملىق ۋە كۈچلۈك ئىدى. قۇتبىددىن خۇددى باشقىلار بىلەن تېزلىكتە بەسلەشكەندەك غەزەلنىڭ بىر بېيتىنى نەپەس ئالماي شارىلدىتىپ ئوقۇشقا باشلىدى:

تەرىقەتكە رەھنەما ئىرادىلىك مۇھەممەد،
ھەقىقەتكە مۇقتىدا ئىجازەتلىك مۇھەممەد!

زىكىر ئەھلى ئىچ - ئىچىدىن ئۇرغۇپ چىققان ھېسلارنى تىزگىنلىيەلمەي لەرزىگە چۈشتى. ئەمدى ئۇلار شېئىر ئېيتقۇچى ۋائىزنىڭ ئاۋازىغا قۇلاق سالمايتتى، ھەر قايسىسى ئۆزى بىلگىنىچە يۇقىرى ئاۋازدا ۋارقىرايتتى، تېزلىك بىلەن تۆت تەرەپكە چايقى-لىپ، بىر - بىرىنى يىقىتىپ تاشلىغۇدەك ئەلپازدا ساماغا ئىلتىجا قىلاتتى:

يامانلىققا ياخشىلىق! ھە! ھۇ! ھە! ھۇ!
كارامەتلىك مۇھەممەد! ھە! ھۇ! ھە! ھۇ!
تەۋپىق بەرگەن زالىمغا! ھە! ھۇ! ھە! ھۇ!
جالالەتلىك مۇھەممەد! ھە! ھۇ! ھە! ھۇ!

سۈرئەت يەنە تېزلەشتى. زىكىر ئەھلى گېلى يىرتىلغۇدەك ھالەتتە ۋارقىرايتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئالىيىپ كەتكەن بولۇپ، كىگىزلەردىن ئاقۇچ توزان كۆتۈرۈلەتتى، ھەرىكەتنىڭ تېزلىكىدىن بەزى زىكىر ئەھلىنىڭ بېشىدىن قالپاقلىرى ئۇچۇپ كەتكەن ياكى بىلىدىكى پوتىلىرى يېشىلىپ يەرگە چۈشۈپ كەتكەنىدى. بىراق، بۇ ئالەمدىن تامامەن مۇستەسنا بولغان دەرۋىشلەر ھېچ نەرسىنى بايقىمايتتى، ئۇلارنىڭ ئېڭى، ھېس - تۇيغۇسى قاياقلارغىدۇر، باشقا بىر ئالەمگە كۆچكەنىدى، ئۇلار ھازىر پەقەت پۈتى بىلەن

يەرنى تېپىپ، ۋۇجۇدلىرىنى لەرزىگە سالاتتى، يەلكىلەرگە مەھكەم يېپىشقان قوللىرى ۋە ئىغىزىغا سىغماي كەتكەن تىللىرى يەسسەۋىي ھېكمەتلىرىنى ۋارقىراپ تەكرارلايتتى.

قۇتبىددىننىڭ پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى تەرلەپ كىيىملىرى بەدىنىگە يېپىشىپ قالدى. ئۇ كۆچلۈك قوللىرى بىلەن ئىككى تەرىپىدىكى ھەمراھلىرىنى مەھكەم تۇتقىنىچە ھامان زىكىرگە چۆشمەكتە ئىدى. ئىسمايىل خوجا ئارقىمۇئارقا چاۋاك چالدى. بۇنى ئاڭلاپ، دەرۋىشلەر تېز ئايلىنىشقا باشلىدى. تىنىمسىز ۋارقىراپ بېيىت ئېيتىش، يەرنى زەربە بىلەن تېپىش، ئۇنىڭ ئۈستىگە گاھ سولغا ئون قەدەم، گاھ ئوڭغا ئون قەدەم تاشلاپ ئايلىنىش، ھۇ تارتىپ تۇرۇش زىكىر ئەھلىنى خىلىلا ھالىدىن كەتكۈزدى. غەزەلنىڭ كېيىنكى بېيىتلىرى ئېيتىلغاندا دەسلەپكى شىددەتلىك ھالەت پەسلەشكە باشلىدى. ئىسمايىل خوجا قەددى ئېگىلىشكە باشلىغان دەرۋىشلەرگە قىيا قاراپ قويۇپ، زىكىرنى ئاخىرلاشتۇردى:

مىسكىن ئەھمەد قۇلىغا كىتابەتلىك مۇھەممەد،
يېتىم، پېقىر، غېرىبقا ساخاۋەتلىك مۇھەممەد...

ھەممەيلەن «يا مۇھەممەد!» دەپ ۋارقىراشتى. ئىسمايىل خوجا ئاۋۋالقى ئورنىغا كېلىپ چازانى قۇرۇپ ئولتۇردى. زىكىر ئەھلىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن ئولتۇردى. ئاندىن «ئاللا! ئاللا! ھۇ ئاللا!!!» دەپ ئۇزۇن ئاھ تارتىشتى. ھەممىسىنىڭ بېشى ئېگىلدى، قوللىرى قوشتۇرۇلدى. شۇ ئەلپازدا دەرۋىشلەر بىرنەچچە دەقىقە سۈكۈتكە چۆمدى. قۇتبىددىنمۇ كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇنىڭ ئەتراپى ئاپئاق نۇرغا تولدى. ئۇ گويا ئۆزىنى ئاق كىگىزنىڭ ئۈستىدە ئەمەس، كۆمۈش رەڭ تەختتە، ئەرشئەلادا ئولتۇرغاندەك ھېس قىلدى.

قائىدىگە ئاساسەن زىكىردىن كېيىن يەنە يەسسەۋىي ھېكمەتلىرى ئوقۇلاتتى، بۇ ئىغىر، ئويچان شېئىرلار ئارقىلىق يۈرەكلىرد-

نىڭ تېپىرلىشى تېخىچە بېسىلمىغان دەرۋىشلەر پەسكويغا چۈشەت-
تى. شەيخ قۇتبىددىنغا نەزەر سالدى. ئۇ سۆيۈملۈك شاگىرتىنىڭ
قىرائىتىنى بەكمۇ خالايتتى.

— قۇتبىددىن، نەدىسىز؟

قۇتبىددىن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، قوللىرىنى قوشتۇرۇپ
تەزىم قىلدى.

— ھېكمەت ئېيتىڭ، ئوغلۇم، — دېدى شەيخ. قۇتبىددىن
پىرى نېمىنى يازغان بولسا ھەممىسىنى يادا بىلەتتى، كۆزلىرىنى
يۇمۇپ، ئۆزى سۆيىدىغان بىر ھېكمەتنى قىرائەت قىلىشقا
باشلىدى:

ۋەھدەت خۇمى ئېچىلدى، مەيخانىگە كىرسەمەن،
بىر جام ئىچىپ شول مەيدىن، مەستۇ ھەيران بولسامەن.
ئۇشول مەينىڭ مەززىسى ئىچ - باغرىمنى قان قىلدى،
بېغىر قانىم ئاققۇزۇپ، جانان سارى بارسام مەن.

ھاسىراشلىرى بېسىلاي دېگەن دەرۋىشلەر شېئىرنىڭ زوقىدىن-
مۇ ياكى بۇ نەزمىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ھازىرقى ھالەتلىرىگە ماس كەل-
گەنلىكىدىنمۇ «بەللى» دەپ قۇتبىددىننى ئالقىشلاپ قويدى.

ساقىي سۇندى ھەر نەپەس كەيپىياتنىڭ شارابىن،
سەرمەست بولۇپ ئۇشال دەم نالە، پەرياد ئۇرسامەن.

«بەرھەق! بەرھەق!»

ئىنسانىيەت ياقاسىن شەۋق ئاتەشى كۆيدۇردى،
ۋەھدانىيەت دەرياسىن ئۇشال دەمدە سۇرسەمەن.

«ۋادەرىخ! ۋادەرىخ!»

ئول دەريانىڭ مەۋجىدىن تەمە غەۋۋاس دۇر ئالماس،
جاندىن كېچىپ دۇر ئۈچۈن بەھر قەرىگە كىرسەمەن.

«يا پەلەك! »

خاجە ئەھمەدنىڭ خۇمىدا مۇھەببەتنىڭ شارابى،
ئاشىقلارغا شول مەيدىن مۇرادىنچە بەرسەمەن!

ئەتراپتىن «پىرىم» دېگەن خىتابلار ياغرىدى. ھەزرەت دۇئاغا قول كۆتۈردى. خانىقا ھويلىسىغا يىغىلغان ئەھلى جامائەت، دەرۋىشلەر، خىزمەتكارلار ۋە باشقا خادىملار «ئامىن» دەپ قولىنى كۆتۈردى.

شەيخ يېنىك قوزغىلىپ، ھۇجرىسى تەرەپكە ماڭدى. زىكىر تامام بولغانىدى.

11. ئىككى قالتىس سوئال

ئادەمنى قۇچاقلاپ ئۆلتۈرسىمۇ بولىدۇ.

— شەرق ھېكمىتى

بىر ھەپتىدىن بېرى شەيخ ئىسپىجاپتا تۇردى. بۇ جەننەت ماكان مەنزىلدىن زادى كۆڭۈل ئۈزۈپ كەتكۈسى كەلمىدى. تۇغۇلغان يېرىڭىنىڭ تۇپرىقى زەر، تىكىنى گۈل، سۈيى بالدەك تاتلىق بولار ئىكەن. شەيخ ئۆتكەن ھەپتە ئىچىدە ئەتراپقا سەيلىگە چىقتى، يىراق ئاۋۇللارغا باردى. ئاقسۇ بويلىرىدا، قارامۇرت، كۆكبۇلاق كەنتلىرىدە ئەل - ئۈلۈسنىڭ داستىخىنىدىن تۇز تېتىدى، ئەزىز ئەۋلىيا - ئەنبىيالارنىڭ مەقبەرىلىرىنى زىيارەت قىلدى. ھەزرەت قاياقىلا بارسا «كۆڭلى سۇنۇق خالايىق» نىڭ دەردىگە قۇلاق سېلىشنى، قولىدىن كەلمىسە، تىلى بىلەن ئۇلارنىڭ مۇشكۈلىنى ئاسان قىلىشنىڭ يولىنى ئىزدەيتتى. يەتتە كۈندىن بېرى بامداتتىن خۇپتەنگىچە خانىقادىن زىيارەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. راباتتىن كەلگەن چاكارلار، مەدرىسە تالىپلىرى، مۇدەررىسلەر، سودىگەرلەر، كەنت ئاقساقاللىرى، قەلەندەرلەر، بالاساغۇندىن رۇسىيە تەرەپكە كېتىۋاتقان سەيياھلار، كۆچمەنچى مالچىلار، يا مۇسۇلمان، يا ناسارا بولالماي ئاسارەتتە قالغان مەجۇسىلەر، ئىشقىلىپ، مۇشۇ زەڭگەر ئاسماننىڭ ئاستىدا ئاخىرەتنىڭ قورالىنى گاھ تېپىپ، گاھ يوقىتىپ يۈرگەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسى شەيخۇل ماشايىخنىڭ دەرگاھىغا ئىنتىلەتتى، ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن بەھرىمەن

بولۇشقا ئىنتىزار بولاتتى. ئەۋلىيالار سەرۋەرى دەپ شۆھرەت تاـ
جىنى كىيگەن بۇ ئايئاق ساقاللىق، ئۆزىمۇ، كىيىم ـ كېچەكلىرىدـ
ـمۇ ئاددىي ـ ساددا، ئەمما تىلى ئۆتكۈر، سۆزى چوڭقۇر، ھۆكمى
قەتئىي شەيخنىڭ مەجلىسلىرىدە تاڭ ئاتتۇرۇپ، كۈن پاتتۇرۇش
ئۇمىدىدە يۈرگەنلەر سان ـ ساناقسىز ئىدى. بىر ھەپتە داۋامىدا
شەيخ مىڭلاپ كىشىلەر بىلەن سۆھبەتلەشتى، ئۇلارنىڭ يۈزلەپ
سوئالىغا جاۋاب بەردى. ئىلاھىي ئىشق، مۇشرىكلار، ساھابىلەر،
ئەھكامى ئىسلام، ئىرادە ۋە قۇدرەت، مۇستاپانىڭ سۈننىتى، زۇـ
ھۇد ۋە تەقۋا، دەرۋىشلىكنىڭ خاسىيتى، خىلۋىتى شەرىئەت،
خىلۋىتى تەرىقەت، زىكىر ـ ساما شەرھلىرىنى سۆزلىدى. ئەمىرـ
ـمەرۇپتىن ۋەز ئېيتىپ ھۆكۈمەت بىلەن ئاۋام خەلقنى ئىنساپقا،
تەۋپىققە ئۈندىدى.

بەس، ئەمدى سەپەر ۋاقتى بولۇپ قالدى، يول تەييارلىقىنى
كۆرمەك كېرەك. سۈنبۈلە ئېيى ئاخىرلاشماقتا، يول بولسا يىـ
ـراق، سەمەرقەنتكە بارغۇچە مىزان ئېيىمۇ ئاخىرلىشىپ قالىدۇ.
تېخى ئالدىدا قەپپالى شاشى زىيارىتى، چۆل زەخمىتى تۇرۇپتۇ.
ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا سەمەرقەنتكى غېرىب ھۇجرىسى، قىيامەتلىك
دوستى ئابدۇخالىق غىجدۇۋانىي سۆھبەتلىرى يەنە چۆللەر، باياۋانـ
ـلار، شاۋقۇن ـ سۈرەنلىك شەھەرلەر ئېشىپ، يېتىپ بارىدىغان
مەنزىلى مەككەئى مۇكەررەمە گەۋدىلەندى. شەيخ چۈش كۆردى.
چۈشىگە خىزىر ئەلەيھىسسالام كىردى. گويا ئىككىسى ئىككى ئاق
تۆگىدە بەيتۇل مۇقەددەسكە قاراپ كېتىۋاتارمىش. شۇ پەيت دوستى
ئابدۇخالىق پەيدا بولدى. ئۇ شەيخ مىنگەن تۆگىنىڭ بويۇنتۇرۇقىدـ
ـدىن تۇتۇپ: «دوستۇم، سىزنىڭ قىبلىڭىز تۈركىستاندىدۇر.
دۇنيانىڭ تۆت تەرىپىدىن توقسان توققۇز مىڭ غاپىلنىڭ كۆزىنى
ئېچىپ، كۆڭلىگە ئىلاھىي ئىشق نۇرىنى سالدىڭىز، جايىڭىز جەنـ
ـنەتنىڭ تۆرىدىدۇر» دەرمىش.

خىيال ئۇمىدىدا يېتىپ شەيخنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەنىكەن،
دەرھال ئېسىگە كېلىپ قاتتىق ياستۇقتىن بېشىنى ئالدى. ماي

قەغىزى يېپىشتۇرۇلغان كىچىككىنە دېرىزىگە قاراپ قويدى. هويلىدىن ئاپتاپ يوقىلىپتۇ، ناماز دىگەر ۋاقتى بوپتۇ. هۇجرىنىڭ بۇرجىكىدە سۇلايمان ئولتۇرۇپتۇ، تىزىدا قەغەز، قولىدا قەلەم. ئۇمۇ خىيال ئۇممانىغا غەرق بولغان ئوخشايدۇ، شەيخنىڭ شەپىسىنىمۇ سەزمىدى. سۇلايماننىڭ كۆز ئالدىدىن بۈگۈنكى سۆھبەت كەتمىدى. نەچچە يىللاردىن بېرى ئۇ ھەزرەتنىڭ سادىق مەھرىمى بولۇپ كەلدى، تا هازىرغىچە ئۇنىڭ كەينىدە سايىدەك ئەگىشىپ يۈرۈپتۇ، ئاچچىق - چۈچۈكنى بىرگە تېتىدى، دوستىنى دوستۇم، رەقىبىنى رەقىبىم دېدى، يۈزلەپ سۆھبەتلەرگە قاتناشتى. ئەمما، بۈگۈنكى سۆھبەت بارلىق مۇنازىرىلەرنىڭ گۈلتاجى بولدى. ئىسپىجابنىڭ ئەڭ ئۇلۇغۋار مەسچىتى — مەسچىتى قاراخانىيغا ئادەم سىغماي قالدى. جۈمە بولغانلىقى ئۈچۈنمىكىن تۆت ئەتراپتىن خالايىق توپلانغانىدى. بامدات نامىزىدىن تا پېشىنغىچە كېيىمدە ئالتە - يەتتە سائەت ئۈزۈلمەي ۋەز، مۇزاكىرە، بەھس - مۇنازىرە داۋام قىلدى. سۆھبەتتە شەيخكە ئىرادە باغلىغانلار كۆپ ئىدى، ئەمما شەيخنى ياقىلمايدىغانلارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئۇلار ئاساسەن ئەركانى دىن، شەرىئەت ھۆكمىدىن باشقىسىنى تەن ئالمايدىغان، قۇرئان ئوقۇپ مەنىسىنى ئۇقمايدىغان، ئايەتلەردە پۈتۈلگەن ئىشارەتلەرگە ئەقلى يەتمەيدىغان ئەقىل كۆزى كور ئۆلىمالار ئىدى. ھەزرەت ئۇلارنى قۇرئان تەپسىرى بىلەن، ئىسمايىل ئەل بۇخارىدەك ئۇلۇغ ھەدىسشۇناسلارنىڭ شەرھى بىلەن مات قىلدى. سۇلايمان ياقىسىنى چىشلىدى. شەيخ قۇرئاننىلا ئەمەس، بەلكى ھېكمەتلەردىن ئىبارەت بولغان تېرمىزىي، بەيھەقىي، ئىبنى ھېببال دارىمىي كەبى ھەدىسشۇناس پىرلارنىڭ ئىنشالىرىنىمۇ ياد بىلىدىكەن.

سۇلايماننىڭ خاتىرىسىگە ئىككى قالتىس سوئال ۋە ئۇنىڭ جاۋابى مىختەك ئورنىشىپ كەتتى. سۆھبەت ئەۋجىگە چىقىپ، سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ رەقىبلىرى ئۈمىدسىزلىنىشكە باشلىغان پەيتتە، قايسىبىر ئىشان شەيخكە مۇراجىئەت قىلدى:

— ھەزرىتىم، كەمىنىنى بىر مەسىلە قىيناۋاتىدۇ. ئاياندۇر-كى، يەسسەۋىيلىك تەرىقىتى شەرىئەتنى ئىنكار قىلمايدۇ، ئەكسىچە ئۇنىڭغا تايىنىدۇ، مۇھەممەد ئەلەيھىسساللامنىڭ سۈننەتلىرىگە مۇتلەق بويسۇنىدۇ، توغرىمۇ؟

شەيخ تەستىق تەرزىدە بېشىنى لىڭشىتتى.

— ئۇنداق بولسا، جانابلىرى بىر ھېكمەت ئېيتىپسىز، ئۇنىڭدا «پوستى ئىمان — شەرىئەتتۇر، مېغىزى تەرىق» دەپسىز. شەرىئەت ئىسلامنىڭ بىر پوستى، تەرىقەت بولسا مېغىزىمۇ، شەرىئەتسىز تەرىقەت بولامدۇ؟ جانابلىرى يەسسەۋىيلىك تەرىقىتىنى ئاللاتائالا ۋە تابارەك سۆزلىرىگە خىلاپ قىلىپ قويمىغاندۇر دەپ ئەنسىرەيمەن.

ئەھلى ئۆلىما «ئەمدى ھالىڭ قىيىن بولدى، شەيخ» دېگەندەك ھەزرەت تەرەپكە غالىبلارچە قاراپ قويدى. شەيخ ئادىتى بويىچە كىچىككىنە كىنايە ئارىلاش جاۋاب بەردى:

— سىز شەرىئەت بىلەن تەرىقەت ئارىسىدا ئىختىلاپ تاپتىم، دەپ خۇشال بولماڭ. ئەكسىچە مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە نېمە ئۈچۈن پوستى بىلەن مېغىزىنىڭ پەرقىنى بىلمىدىم، دەپ قورقۇڭ. قۇرئان تىلاۋەت قىلىشتىن مەقسەت نېمە؟ مۇبارەك ئايەتلەرنى جاھىللارچە ۋارقىراپ ئوقۇشمۇ ۋە ياكى مەنىسىنى بىلىشمۇ؟ ئەلۋەتتە مەنىسىنى بىلىشتۇر. ئىبادەتتىن مۇددىئا نېمىدۇر؟ شۇنچىكى ئولتۇرۇپ - قوپۇپ سەجدە قىلماقمۇ ۋە ياكى ھەقنىڭ ۋەسلىگە يېتىش ئارزۇسىمۇ؟ ئىنشائاللا، ھەقنىڭ ۋەسلىگە يېتىشتۇر.

شەيخ داستىخاندىن بىر ئانارنى ئېلىپ ئىشانغا كۆرسەتتى:

— بۇ نېمە؟

— ئانار، تەقسىر.

— بۇنى قانداق بىلدىڭىز؟

— پوستى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ.

— بەللى! دېمەك، سىز ئانارنى پوستىغا قاراپ تونۇدىڭىز. ئەمما تېخى ماھىيىتىگە يەتمىدىڭىز. بۇنىڭ ئۈچۈن مانا شۇ پوستىـ

ننىڭ ئىچىدىكى پىنھان دانىنى تېتىپ كۆرۈش لازىمدۇر. شۇندىلا سىز ئانارنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىسىز. شەرىئەت مىسالى ئىسلامنىڭ پوستى، سۈرىتى، تەرىقەت بولسا دانىسى، ماھىيىتى. ئانارنىڭ پوستىنى ئۇنىڭ دېنىسىز تەسەۋۋۇر قىلىپ بولمىغاندەك، شەرىئەتنىمۇ تەرىقەتسىز بىلىپ بولمايدۇ. نۇرغۇن نادان ئالىملار مانا شۇ مىسالنىڭ پەرقىنى بىلمەي لاپ ئۇرىدۇ. ھەقنىڭ دىدارى ئانار دانىسىدەك يوشۇرۇن، ئەمما ئەمەلىيەتتە بولسا ئانارنىڭ پوستىغا ئوخشايدۇ، يەنى شەرىئەت بولۇپ يۈز كۆرسىتىدۇ. يالغۇز شەرىئەت ئەھكامىغا تايىنىپ ئارزۇغا يەتمەك مۇشكۇلدۇر. ھەقىقەتنىڭ ئىشىكىنى ئىلمى قال[1] ئەمەس، ئىلمى ھال[2] ئاچقۇسىدۇر. پەيغەمبىرى مۇرسەل جانابلىرىنىڭ ۋەسىيەتلىرىنى يادىڭىزغا ئېلىڭ. ئۇنىڭدا، نېمىلا ئاڭلىغان بولسام — شەرىئەتتۇر، قىلغان ئەمەللىرىم بولسا تەرىقەتتىمدۇر، ھەقىقەت مېنىڭ روھىي ھالىتىمدۇر دېيىلگەن. دەرەخنىڭ كۆركى شاخ، پۇتاقلىرىدا، ياپرىقىدا. ئەمما، سىز ئىشان جانابلىرى، دەرەخنىڭ سايىسىدە ئولتۇرغىنىڭىزدا ئۇشبۇ دەرەخنىڭ نوقۇتتەك ئۇرۇقتىن كۆكىرىپ چىققانلىقىنى يادىڭىزدىن چىقارماڭ، ياپراق بىرلە پۇتاققا ھايات ئاتا قىلىپ تۇرغان يىلتىز مۇتىبەردۇر. تەرىقەت ئەنە شۇ يىلتىزدۇر، شەرىئەت بولسا ياپراقتۇر.

ئىشان تەنبىھ ئاڭلىغان تالىپتەك تىلىنى چىشلىدى، «قۇللۇق، تەقسىر» دەپ قولىنى كۆكسىگە قويدى. تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان مەللە تونلۇق بىر كىشى قولىنى كۆتۈرۈپ ئىجازەت سورىدى:

— سۇلتانىم، بىر سوئالىم بار ئىدى، بىئەدەپلىك بولسا ئەپۇ قىلىڭ. كەمىنىڭىز مەسچىتتە ئىمام خاتىپتۇرمەن. مېنى بىر سوئال قىينايدۇ. مۇپتى جانابلىرىدىن سورىدىم، ئەمما جاۋابى تېپىلمىدى. ئۇ نېمە سوئال دېسىڭىز، پىرىم، جەننەتتە

---

① ئىلمى قال — مەدرىسە ئىلمى ياكى دۇنياۋى ئىلىم.
② ئىلمى ھال — سوپىلارغا خاس ئىلىم.

تۇرلۇك ـ تۇمەن مېۋىلەر پىشىپ يېتىپتۇ، ئابىكەۋسەر ئېقىپ تۇرۇپتۇ، ئاللانىڭ رەھمىتىگە سازاۋەر بولغان مۆمىنلەر مېۋىلەرنى تويغۇچە يەپ، راھەت ـ پاراغەتتە ياشايدۇ. ئەمما، يېمەكنىڭ قۇسمىقى بار دېگەن گەپ بار. لەك ـ لەك ئىنسان داۋاملىق يەپ ـ ئىچسە، ئىلاھا، ئاسىي بەندەڭنى ئۆزۈڭ كەچۈرگىن، قورسىقىنى بوشاتقىلى بىرەر جايغا بارمىسا، بۇ نېچۇك ھالدۇر، پىرىم؟ مۇبادا بىزدىن ئەدەپسىزلىك ئۆتكەن بولسا مەيلى، جاۋاب بەرمىسىڭىزمۇ رازىمىز. مەسچىت ئەھلى بۇ سوئالنىڭ يېشىمىنى شەيخۇل ماشايخ بەرسە ئەجەب ئەمەس، دەپ مېنى ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتتى. سوئالىم ئەدەپتىن چەتلەپ كەتكەن بولسا، قايتۇرۇۋالىدەن، پىرىم...

كىشىلەر ئارىسىدا گۇدۇڭ ـ گۇدۇڭ باشلاندى، كىمدۇر ئاۋازىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ «بىئەدەپ» دەپ ۋارقىرىدى. شەيخكە يېقىنراق، تۆردە كېرىلىپ ئولتۇرغان ئەشرەپخان قازى يېنىدىكى كىشىنى تۇرتۇپ كۆزىنى قىستى: «بۇ سوئالغا مۇسا بىلەن ئەيسا تىرىلىپ كەلسىمۇ جاۋاب بېرەلمەس». سۇلايمان ئەندىشىگە چۈشتى. ئۇ نەچچە يىللاردىن بېرى شەيخنىڭ كەينىدە يۈرۈپ نۇرغۇن سۆھبەتلەرگە قاتناشتى، ئەمما بۇنداق كۆتۈلمىگەن، بىر قاراشتا پەردىشەپكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان، شۇنداقتىمۇ ئىنساننى ئىككىلا دۇنيادا سىرىنى بىلىشكە ئۈندەيدىغان بۇنداق مەسىلىنىڭ ئوتتۇرىغا تاشلانغانلىقىنى بىلمەيتتى.

شەيخ قولىنى كۆتۈردى، ئەتراپ تىمتاس جىمىدى.

— بىلمىگەن نەرسىنى تەھقىقلەپ بىلىۋېلىش بىئەدەپلىك ھېسابلانمايدۇ، ئەكسىچە شەكىلدىكى ئەدەپ يۈزىسىدىن سورىماي جاھىل پېتى قالغان ئۇيااتتۇر. ئەتراپىڭلارغا بېقىپ مۇشاھىدە قىلىڭلار. شۇندىلا خۇداۋەندە كەرىمنىڭ قۇدرىتىگە قايىل بولىسىلەر. توققۇز پەلەك، يەتتە ئىقلىم، قۇياش، ئاي، يۇلتۇز، زېمىن، ھايۋانات ۋە جىمىكى مەۋجۇدات ئالىمنىڭ ساھىبى نۇرغۇن مۆجىزاتلارنى ياراتمىش. ئىككى تاشنى بىر ـ بىرىگە ئۇرسىڭىز ئوت

پەيدا بولۇر، ئەمما ئىككى كىسەكنىڭ بىر ـ بىرىگە ئۆرۈلۈشىدىن ئوت چىقماس. نىمە ئۈچۈن گۆھەردەك بىر قەترە بىر نەچچە ئاي ئىچىدە ئىنسان قىياپىتىگە كىرىدۇ؟ بۇ قانداق مۆجىزە، بۇرادەرلەر؟ مۇشۇكياپىلاقنىڭ كۆزى كور، ئەمما كېچىدە ئاداشماي ئۇچىدۇ. بۇ جاندارەتنىڭ جەسۇر پەرۋازىنى كۆرۈپ ياقىڭىزنى چىشلىمەي ئامالىڭىز يوق. ئۇنىڭ سىرىنى يۈز ئەللامە بىرلىشىپ تاپالىغايمۇ؟ ئاللا تائالا بىر ئايىتىدە «ئۆلۈكتىن تىرىك ياراتقايمەن، تىرىكتىن ئۆلۈك» دىگەن. توخۇنىڭ باغرىدىن جانسىز تۇخۇم چۇشىدۇ، بۇ جانسىز تۇخۇم پەرۋەردىگارنىڭ ئىنايىتى بىلەن تىرىككە ئايلىنىپ يورۇق دۇنيانى كېزىدۇ. مۇشۇنداق مۆئەممانى كىم يېشىدۇ؟ خوش، خاتىپ، سىزنىڭ جىنىڭىزنى كۆيدۈرگەن سوئالغا كەمىنىمۇ سوئال بىرلە جاۋاب بەرگەيمەن.

كىشىلەر نەپەسلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ جىم بولۇپ قالدى. شەيخ غەمكىن، ئويچان كۆزلىرىنى خاتىپقا تىكىپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ھامىلە ئانىنىڭ قورسىقىدا توققۇز ئاي ياتىدۇ. بۇ توققۇز ئاي ئىچىدە ئانىسىنىڭ ۋۇجۇدىدىن قۇۋۋەت ئالىدۇ، ئەمما ئالغان نېسىۋىنى ھېچقاياققا چىقارمايدۇ. بەدەنگە زەررىسىمۇ زەررە ئۆزلۈكسىز ئۆتۈپ تۇرغان يېمىشنىڭ گۆدەكنىڭ جىسمىدىن ئايرىلماسلىقىدىكى سىر نىمە؟ مۇشۇ ھەقتە ئويلاپ كۆردىڭىزمۇ؟ ئويلىغان بىلەن بۇ كەشپىياتقا ئادەم بالىسىنىڭ ئەقلى يەتكەيمۇ؟

شەيخنىڭ ئېغىر ـ بېسىق، لېكىن كۈچلۈك ۋە ئېھتىراسلىق دەلىللىرىدىن سۆھبەت ئەھلى قانائەت ھاسىل قىلغاندەك ئىدى. خاتىپ تىزلىنىپ تەزىم بەجا كەلتۈردى:

— ئىككى دۇنيا رەھمىتىگە سازاۋەر بولۇڭ، پىرىم. مەسچىتىمىزدىكى جامائەتنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى يورۇق قىلدىڭىز، ياراتقان ئىگەمنىڭ ھوزۇرىدا يۈزىڭىز يورۇق بولغاي.

سۆھبەت ئاخىرلاشتى. شەيخ بىلەن سۇلايمان خانىقادىكى ھۇجرىلىرىغا قايتتى. شەيخ ئارام ئېلىش ئۈچۈن يانپاشلىدى. سۇلايمان

ئىشكنى ئاستا يېپىپ هويلىغا چىقتى. خىلۋەترەك يەر ئىزدەپ،
ئۇجمىنىڭ ئاستىغا بېرىپ ئولتۇردى. كۆزلىرىنى يۇمدى، خىيالـ
ـدا هازىرلا ئاياغلاشقان سۆهبەت جانلاندى. ئۇ ئىلتىجا، سىناق،
زوق بىلەن يانغان قارا كۆزلەرنى يەنە كۆرگەندەك بولدى، بېشى
غوڭۇلداپ، يۈرىكى گۈپۈلدەپ كەتتى. بەئەينى تۈنجى قېتىم پىرىـ
ـنىڭ ئالدىدا ئىمتىهان بېرىۋاتقان كۈنىدىكىدەك بەدىنى قىزىدى.
سۇلايمان ئويغاق هالدا چۈش كۆرۈۋاتقاندەك بولدى. سۆهبەت ئەهـ
ـلى يەردە، شەيخ بولسا تورۇسقا يېقىن يوغان، ئاپئاق كۈرسىدا
ئولتۇرغانمىش. ئادەملەر تۆپىگە قاراپ سوئال بېرەرمىش، شەيخ
يېنىدىن ئالىقانچىلىك قەغەزلەرنى ئېلىپ پەسكە تاشلارمىش. قەغەز
پەسكە چۈشكەندىن كېيىن ئادەملەرنىڭ هەممىسى ئۇنىڭغا ئىنتىـ
ـلەر، ئۇنى تېز ـ تېز ئوقۇپ ئۆزئارا مۇنازىرىگە كىرىشىپ كېتەرـ
ـمىش، تۇرقى، چاچ ـ ساقىلى كۆرۈنمەيدىغان بىر كۆلەڭگە ئۇستىـ
ـگە بېقىپ نېمىنىدۇر سورارمىش، شەيخ جاۋاب ئورنىغا پەيدەك
يېنىك قەغەزنى تاشلاپ، قاپىقىنى سىلىپ ئولتۇرارمىش.

سۇلايمان ئويغا چۆمدى. «بىكارغا قۇتبۇل ئەقتاب دېمەيدۇ
هەزرەتنى. ئۇ ئىككى دۇنيانىڭ ئىلمۇ هېكمىتىنى سۇ كەبى ئىچىپ
يۇرۇپتۇ. ئۇ كىشىدىكى ئىلىمنىڭ ئەقەللىيسى يۇزدىن بىرى بىزـ
ـدىمۇ بولسىچۇ؟ ئاللا سۆيگەن بەندىسىنى زىيادە قىلىپ
يارىتاركەن».

سۇلايماننىڭ خىيالى يىراق ئۆتمۇشكە كۆچتى. سەمەرقەنتتىـ
ـمۇ، بۇخارادىمۇ، ئېنىق ئېسىدە يوق، ئېهتىمال بۇخارا...
غىجدۇۋانىينىڭ ئاۋات باغلىرىنىڭ بىرى ئىدى. شەيخ دوستى ئابـ
ـدۇخالىقنىڭكىگە مېهمانغا بارغانىدى. سۇلايمان ئۇ چاغلاردا ياش
ئىدى. ئاۋازى كۆتۈرۈلۈپ، ئون بەش ـ ئون ئالتىلەرگە قەدەم
قويغان چاغلار ئىدى. باهارنىڭ ئوتتۇرىلىرى بولۇپ، ئالمىلار
چېچەكلىگەنىدى. باغدا ئادەم كۆپ بولۇپ، سۆهبەت قىزىپ كەتكەـ
ـنىدى. باغ چىرايلىق، ئەتراپ تىپتىنچ ئىدى. بىر چاغدا شەيخ
ئالدىغا غەمكىن قاراپ تۇردى ـ دە: «قاراڭ، ئالمىلارنىڭ چېچىكى

تۆكۇلۇش ئالدىدا، ئەمدى نۆۋەت مېڭىگە كەلدى» دېدى ئاستا. دەل شۇ چاغدا ئالمىلار يېنىك چايقالدى، كېيىن تېز ـ تېز تەۋرەندى ۋە چېچەكلەر شارىلداپ تۆكۈلدى. سۆھبەت ئەھلى ھەيران بولۇپ بىر ـ بىرىگە قاراپ قويۇشتى. گويا ئۇسسۇلغا چۈشكەندەك نازاكەت بىلەن ئۇياق ـ بۇياققا تولغىنىۋاتقان نوتىلاردىن كۆز ئۈزەلمەي قالدى. شەيخ: «توۋا، بۇ دەرەخلەرگە نېمە بولدى، بىراۋ ئۇ. نىڭغا تەۋرەن دەپتۇمۇ» دېدى. شۇ زامان دەرەخلەر چايقىلىشتىن توختىدى.

سۇلايمان شەيخنىڭ كارامىتىنى ئۈنجى قېتىم ئەنە شۇ غىجدۇ. ۋانىي بېغىدا كۆرگەنىدى. ئەسلىدە ھەزرەت ئۆزىنى ئىمكانقەدەر ئەلنىڭ نەزىرىدىن يىراقراق تۇتۇشقا ئۇرۇناتتى، كارامەتلىرىنى ئاشكارىلاشتىن كۆرە پىنھان ساقلاشنى ئەۋزەل بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن سۇلايمان پىرىنىڭ كارامەتلىرىدىن ئانچە خەۋەردار ئەمەس ئىدى. سوپى دانىشمەننىڭ گېپىگە قارىغاندا، ھەزرەت بىر قېتىم خۇراسانلىق ئەللامىلەر بىلەن بەسلىشىپ سۇ ئۈستىگە جايناماز سېلىپتۇ ۋە ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇپتۇ. شۇنىڭدىن بېرى خۇراسان. لىق ئۆلىمالار پىرغا قۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ...

سۇلايماننىڭ ۋۇجۇدىنى نەزمە شەۋقى چۇلغىدى. كۆپ يىللار. دىن بېرى ئۇنىڭ دىلىدا ئوتلۇق بىر ئارمان ياشايدۇ. ئۆسمۈرلۈك، بەلكى بالىلىقىدىن باشلاپ شەپقەتلىك ئاتىدەك ئۆزىگە مېھىر بېرىپ كېلىۋاتقان مۇرەببىيسى، رەھنەماسى ھەزرىتى سۇلتاننىڭ شەنىگە بىر مەدھىيە يازماقچى بولاتتى. دەسلەپتە تەرىپىنى قىلالمىسام كېرەك، دەپ ئەنسىرىدى، كېيىن شەيختىن ھېيىقتى. شەيخ ئۆزىد. نى ماختىغان كىشىنى ياقتۇرمايتتى، ئومۇمەن ھەزرەت قەلبىنىڭ تېگىدىكى ھېسلارنى ئاشكارا قىلىشنى ياخشى كۆرمەيتتى. بۇنى سۇلايمانمۇ ياخشى بىلەتتى... لېكىن نېمە ئامال؟ دەرەختىكى مېۋە پىشىپ يېتىلگەندىن كېيىن ئۇنى شېخىدا ساقلاش قىيىن ئىكەن. سۇلايمان ئۆزى ئۈچۈن، كۆڭۈل ئېھتىياجى ئۈچۈن بىر شېئىر يازغۇسى كېلەتتى. كەبە سەپىرىدىكى خۇشاللىقلار ۋە كۆڭۈلسىز.

لىكلەر، ھەرخىل ئۇچرىششلار، قارلۇق يىگىت بىلەن، تەكەببۇر روكنىددىن بىلەن ئۇچرىشىش، زىكىر ۋە بۇگۇنكى ئۆلىمالار سۆھ- بىتىدىكى تەسىراتلار ئۇنىڭ ئىرادىسىنى مۇستەھكەملىدى. نەتى- جىدە شېئىر يېزىشنى جەزم قىلدى. ئۇجمىنىڭ تېگىدە، جىمجىت مۇھىتتا، سالقىن ھاۋا، يېقىملىق شامالنىڭ پەيزىدە خىيالغا شۇڭ- غۇدى. دىلىغا تەسىۋى دانىسىدەك تىزىلىپ شەيخنىڭ تەۋسىپى كېلىشكە باشلىدى...

سۇلايمان ھامان خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. توساتتىن تەر- تىپسىز، خىرە سۆزلەرگە جان كىردى. سۇلايماننىڭ مېھرى جۇش ئۇرۇپ، سۆزلەر مىسرالارغا تىزىلدى. ئېتىقاد، ئېھتىرام تۇيغۇ- سى يالقۇنلىنىپ، تىنىق، ئويناق جىلغىدەك كۆڭۈل بوستانىنى ئابىھايات بىلەن سۇغىرىپ تىلىغا كۆچتى، بىر- بىرىگە چىپسىلاش- قان، جاراڭلىق سۆزلەر گۆھەر كەبى تىزىلىپ كېلىشكە باشلىدى...

باقسا كەبە كۆرۈنگەي، باسسا يوللار تۇرۇلگەي،
«لام» دەك ئىلمى ئۇيۇلغان شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

بىرىنچى بېيىت خۇددى ئېقىن سۇدەك ئىككىنچى ئېقىمنى باشلاپ كەلدى:

ئەسلى ئېرۇر خانىدان، بىلمەس ئانى كۆپ نادان،
بىلۇر ئانى ھەق يەزدان، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

سۇلايمان ئالدىراپ قويىنىغا قول سالدى. ئالىقانىدەك بىر تەخ- لەم قەغەزنى ئېلىپ دوگىلەك تاشقەلەمنى چىقاردى. گويا دىلىدىن قۇيۇلۇپ كېلىۋاتقان سۆزلەر ئېسىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك، قە- غەزنى تىزىغا قويۇپ يېزىشقا باشلىدى:

يەسسى سۈيىن ئارىسى، ياتار جىگەر پارىسى،
ماشايىخلار سەرەسى شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.
قارچىغىنى قاشلىغان، شۇڭقار، لاچىن ئۇشلىغان،
سانىسىز مۇرىت باشلىغان شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.

ئۇ قەلىمىنى چىشلەپ ئويلىنىپ قالدى. مۇرىت سۆزى تەرد-
قەتكە تۇرتكە بولدى. يەنە قەغەزنىڭ ئۈستىدە قەلەم يورغىلاشقا
باشلىدى:

شەرىئىتى ئارەستە، تەرىقىتى پەيۋەستە،
ھەقىقىتى شايىستە، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.

خوش، تەرىقىتى پەيۋەستە ئىكەن، سۇلكى تۇركىي دەپ ئاتال-
مىشى بۇ تەرىقەتكە كىملەر كىرمىدى؟ بۇ تەرىپى بالاساغۇن، ئۇ
تەرىپى ئاق ئىدىل بويلىرىدىن نىشاپۇرغىچە، ئۆزگەندىن پەركەتۇ،
قۇمكەنت، قارقاراغىچە مۇرىتلار بىھېساب ئەمەسمۇ؟ شۇنداق ئىكەن
نەزمىمۇ شۇنىڭغا مۇناسىپ بولغاي:

كۇن تۇغقاندىن پاتارغا، تەرسا، جوھوت، تاتارغا،
قۇللۇق قىلىپ ساتارغا، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.
ئون سەككىز مىڭ ئالەمدە، ئېتى مەشھۇر كالامدا،
ئورنى دارۇسسالامدا، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋي.

سۇلايمانىنىڭ ئويىچە مەدھىيە سوزۇلۇپ كېتىدىغاندەك قىلاتـ
تى. دەرۋەقە، ئاشىق ئۆز ئىشقىنى ئېيتىپ تۈگىتەلەمدۇ؟ ئەمما
نەزمىنىڭمۇ قائىدىسى بار، بىشى بىلەن ئاخىرىنىڭ ئارىسى مۇسا-
پىرنىڭ يولىدەك تۈگىمەس ئەمەس، ئۇ ئايەت كەبى مىزانغا ئىگە
بولۇشى لازىم ئىدى. كۆپ گەپ ئېشەككە يۈك دېيىلىدۇ.

خىزىر بىرلە سۆھبەتلىك، ئىلياس بىرلە ئۈلپەتلىك،
ھەق قېشىدا ھۆرمەتلىك شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.
تۈركىستانغا بارايلى، خىزمىتىدە بولايلى،
ئۈلۈش بەرسە ئالايلى شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

سۇلايمان شېئىرغا بابا ماچىننىڭ ئىسمىنىمۇ قوشتى: «شەيخ كايىپ قالسا بابا ماچىن ئىككىمىز تەڭ ئۈستىمىزگە ئالىمىز. نانىنىڭ پۈتۈنى، كالتەكنىڭ يېرىمى ياخشى».

بابا ماچىن ئۇل سۇلتان مۇرىد بولدى بىگۇمان،
ھېكىم خوجا سۇلايمان، شەيخىم ئەھمەد يەسسەۋىي.

سۇلايمان قەلب زىكرىگە چۆمگەن دەرۋىشتەك شېئىرنىڭ شەۋقىدىن مەست بولۇپ خېلىغىچە ئولتۇردى. يۈرىكىنىڭ ئۇرۇشلىرى بېسىلدى، بەدىنى سوۋۇغاندەك بولدى، ئەتراپقا باقتى. ئۈجمىنىڭ سايىسى سوزۇلۇپ نامازدىگەردىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ئۇ ئورنىدىن تۇردى، ھۇجرا تەرەپكە قاراپ ماڭدى، ئىشىكتە چۆگۈن كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان شەيخكە دۇچ كەلدى، ئۇ ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ شەيخكە يول بەردى، كېيىن دەرھال ئىچكىرىگە كىرىپ، چويۈن چۆگۈننى ئالدى ـ دە، شەيخنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

12. سارى سالتۇقنىڭ سالىمى

هەقتىن ئىنگەن شەربەتنى ئىچتۇق، ئەلھەمدۇلىللاھ،
شۇل قۇدرەت دېڭىزىدا قۇچتۇق، ئەلھەمدۇلىللاھ.
قۇرۇق ئىدۇق، ياش بولدۇق، ئاياغ ئىدۇق، باش بولدۇق،
ھاۋالاندۇق، قۇش بولدۇق، ئۇچتۇق، ئەلھەمدۇلىللاھ.

— يۇنۇس ئەمرە

خانىقا ھويلىسىغا قاراڭغۇ چۈشتى، ھويلا بوگۇنمۇ ئادەتتىكىدەك رەتلىك، سالقىن، سۆھبەت ئۈچۈن ئاراملىق ئىدى. شەيخكە ھەمراھ بولۇپ مەككىگە كېتىۋاتقانلارنىڭ كۆپ قىسمى مۇساپىرخانىلاردا قونغان بولۇپ، نەچچە كۈندىن بېرى زىكرى كەبىر تەمەسىدە يۇرگەن دەرۋىشلەرنىڭ بىر قىسمى يەنە ئۇترار بىلەن يەسسىگە قايتقان، بىر قىسمى ئىسپىجاپنىڭ كەنتلىرىگە چىقىپ كەتكەنىدى. خانقادا شەيخنىڭ دائىملىق ھەمراھلىرى سۇلايمان، بابا ماچىن، قۇتبىددىن بار ئىدى. ئەشرەپخان قازى ئەتىگەندە كېلىپ ناماز شامدىن كېيىن يەنە مۇساپىرخانىغا كېتەتتى. ئۇ ئىمكانقەدەر ئۆزىنى شەيخكە يېقىن تۇتۇشقا ئۇرۇناتتى، سەمەرقەنتتە قانداق ۋەقەلەرنىڭ يۈز بېرىشىدىن بىخەۋەر ھالەتتە ئۆزىنى ھەزرەتنىڭ سادىق سۆھبەتدىشى، ھەتتا مەسلەكدىشى قىلىپ كۆرسەتمەكچى بولاتتى. شەيخ ئۇنىڭ مەقسىتىنى ئاللىقاچان سەزگەن، ئەمما بىلمىگەنگە سالغانىدى، «شۇنداق ئادەملەر باركى، ئالدىغا سۇركىلىپ كەلگەن ئىتنىڭمۇ بېشىنى سىلايدۇ. مەيلى، يامان بولسا بېشىنى يەيدۇ،

ياخشى بولسا ئىشىنى» دەپ قورسىقىنى كەڭ تۇتاتتى.

مانا بۇگۇنمۇ كەچتە ئەھلى سۆھبەت يوغان دەرەخنىڭ تىگىدە جەم بولدى. كۆرپىلەردە چازانى قۇرۇپ دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن، بۇگۇنكى سۆھبەتتىن، ئەتە ئۆتۈپ، ئىندىنلىققا يولغا چىقىدىغانلىقىدىن سۆزلىشەتتى. ئەشرەپخان قازى شەيخنىڭ كۆڭلىنى ئىردىتىپ، گۇمانلىرىنى يوق قىلىش ئۇچۇن خۇشامەت قىلىشقا باشلىدى:

— سۇلتانىم، بۇگۇنكى سۆھبەتنى ئويلىسام، بېشىم قايىدۇ. كۇن بويى ئويلىدىم. دەرھەقىقەت، تۇخۇم قانداق بىر قۇدرەت بىلەن بۇركۇت شەكلىگە كىرىدۇ؟ مانا بۇ ئالىمنىڭ ئىپقىنى ئاق، قىزىلنى قىزىل قىلىپ كىم رەڭ بېرىدۇ؟ ئەقلىم ھەيران. كەمىنە بۇگۇنكى سۆھبەتلىرىڭىزدىن بەھرىمەن بولۇپ، گويا قايتىدىن تەلىم ئالغاندەك بولدۇم. ئەپسۇسكى، جانابلىرىنىڭ باياتلىرىنى بىر ئەقىللىق كاتىپ مەخسۇس دەپتەر قىلىپ يېزىۋالمىدى. تالىپلارغا ئۆزلىرى ئېيتقاندەك دەپتىرى سانى بولۇپ قالار ئىدى...

بىراۋ ماختىسا شەيخنىڭ قاپاقلىرى سىلىنىپ كېتەتتى. ماختىغۇچى گويا ئۇنى ماختاش ئارقىلىق ئاتايىن يولدىن ئازدۇرۇۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. توغرا، شەيخ رىياكارلىق بىلەن ساداقەتنىڭ پەرقىنى ئاللىقاچان سېزىپ بولدى، دوستىنىڭ تىلىكىنى دۇشمەنىنىڭ سۆزىدىن پەرقلەندۇرۇشنى بىلىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، قازىنىڭ ماختاشلىرى ئۇنىڭ غەشلىكىنى كەلتۇردى.

— قازى، سىز باغنى كۆرۇپ، باغۇەننى يادىڭىزدىن چىقاردىڭىز، — دېدى قاپىقىنى تۇرۇپ، — مەدھىيىنىڭ كىمگە يارىشىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىسىز، «تەكەببۇرنى ئاللا ياقتۇرمايدۇ» دېگەن ھەدىستىنمۇ خەۋىرىڭىز بار ۋە لېكىن...

— شەيخىم، كەمىنە زىكىرگە قاتناشقان دەرۋىشلەرنىڭ دىلىدىكىنى ئېيتتىم، خالاس...

— گېپىڭىزگە شەك كەلتۇرمەك ئىمانىڭىزغا چاڭ سېلىش بىلەن باراۋەردۇر. سەۋر قىلىپ گەپكە قۇلاق سېلىڭ. شۇنداق

بىر رىۋايەت باركىم، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرى بىلەن سۆھبەت قۇرۇپ ئولتۇرغانىكەن. ساھابىلەر توساتتىن ھەق مۇستاپانىڭ پەزلۇ كامالىدىن سۆز ئېچىپ، ئول جانابنى ماختاشقا باشلاپتۇ. پەيغەمبىرىمىز ئارامسىزلىنىپ: «ئەي ئۇممەتلىرىم، مەن سىلەرگە نېمە يامانلىق قىلدىم، نېمىشقا مېنى بۇ دەرىجىدە ئۇلۇغلاپ مۇشكۈل ھالغا قويىسىلەر؟» دەپتۇرلار. ساھابىلەر ھەيران بولۇپتۇ. رەسۇلىللا: «سىلەر مېنى ماختاپ مەدھىيىلىسەڭلار، شەيتان، ئەي مۇھەممەد، سەندىن ئۇلۇغ زات يوق، دەپ كۆڭلۈمگە ۋەسۋەسە سالىدۇ، سەن ئەلالارنىڭ ئەلاسىدۇرسەن، ئۇممەتلىرىڭ تۇپراق، ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن دەسسەپ ئۆت، دەپ قۇلىقىمغا شىۋىرلايدۇ. كېيىن مەندە تەكەببۇرلۇق پەيدا بولىدۇ. ئۆزۈمنى باشقىلاردىن ئۈستۈن قويۇشقا ئۆتىمەن. بۇنى ئاللا ياقتۇرمايدۇ. مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئاللانىڭ بەندىسىمەن» دەپتۇ.

— سۆزلىرىگە سەدىقە بولاي رەسۇلىمىزنىڭ، — دېدى پىشىلداپ قازى. شەيخ نېمە ئۈچۈندۇر سۇلايمانغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— سىز مېنىڭ شەنىمنى ماختاپ سۆزلىگىنىڭىزدە ھەق مۇستاپانىڭ ئەنە شۇ سۆھبىتىنى ئېسىمگە ئالدىم. سىز بىر رەت ماختاپ قويسىڭىز، مەندە ئۇلۇغلۇق گۇمانى پەيدا بولۇر. ئىككىنچى قېتىم يەنە خۇشامەت قىلسىڭىز، ئىككىلىنىپ قالىمەن، ئەمما ھەممىڭلار، مانا سىز، سۇلايمان، ئىسمايىل خوجا بىرلىكتە ماختىساڭلار كەمىنىمۇ ئىشەنمەي ئىلاجىم يوق. «جامائەت بىرلىكتە بىر ئېغىزدىن ھەمدۇسانا ئېيتىپ تۇرۇپتۇ، ئەي يەسسەۋىي ئەسلىدە سەن راستىنىلا ئۇلۇغ زات ئىكەنسەن» دېگەن خىيالغا بارىمەن. بۇ ھالدا سىز ماڭا دۇشمەنلىك قىلغان بولمايسىزمۇ؟

سۇلايماننىڭ سول كۆكسىنى تېخى باياتىنلا يازغان شېئىرى ئېسىستىپ تۇراتتى. ئۇ بۇ مەدھىيىنى كېچىدە ئەستايىدىل كۆرمەكچى، كېيىن شەيخنىڭ كەيپىياتىغا قاراپ ئۇنىڭغا سۇنماقچىدى. «ئەمدى ھاجىتى قالمىدى، — دېدى سۇلايمان ئىچىدە، —

قازىكالاننىڭ بىر ئىغىز تاتلىق گېپىگە شۇنچە مالامەت كەلدى، مۇبادا بۇ شېئىرنى ئوقۇسام، شەيخنىڭ غەزىپى كېلىشى تۇرغانلا گەپ. بولدى، كۆرسەتمەيمەن».

شەيخ پىيالىدىكى چايدىن ئوتلاپ گېلىنى نەمدىدى. شۇ چاغدا ئىشىكتە بىر مۇساپىر كۆرۈندى. ئۇنىڭ بېشىدا ئۇچلۇق قىزىل قالپاق، بېلىدە قوش بەلباغ بار ئىدى. ئۇ بوسۇغىدىن ئاتلاپ ئۈچ-تۆت قەدەم ماڭدىيۇ، ئەتراپىغا ئالاقزادىلىك بىلەن قاراپ توختىدى، كېيىن سۇپىدا ئولتۇرغان كىشىلەرنى كۆرۈپ ئاستا يېقىن كەلدى - دە، بېشىنى ئېگىپ تەزىم قىلدى:

— ئاللا مەنزىللىرىڭلارنى ئاۋات قىلسۇن، ئەپەندىلەر! ئەسسالامۇئەلەيكۇم!

شەيخ سالامنى ئىلىك ئېلىپ مۇساپىرغا تىكىلىپ قارىدى. «تىلى تۈركىي، كۆزلىرى كۆپكۆك، رۇمالىققا ئوخشاپ تۇرىدۇ، سارى سالتۇقنىڭ كۆزلىرىمۇ زەڭگەر ئىدى.»

— كېلىڭ...

مۇساپىر سۆز باشلىدى:

— مەن رۇم ئېلىدىن كەلدىم. ماڭا ھەزرەت يەسسەۋىي پىرىم كېرەك ئىدى.

شەيخ قولى بىلەن سۇپىغا ئىشارەت قىلدى:

— مەرھەمەت، بۇرادەر، بۇياققا چىقىڭ.

مېھمان سۇپىنىڭ لېۋىگە كېلىپ چازا قۇردى، ساھىبخانىنىڭ دۇئاسىنى كۈتمەيلا قولى بىلەن يۈزىنى سىلىدى.

— مەن بىر سودىگەرمەن. تىجارەت بىلەن رۇمادىن قەشقەرگە كېتىۋاتىمەن. مەندە بىر ئامانەت خەت بار، ئۇ خەتنى ھەزرەت يەسسەۋىي پىرىمغا تاپشۇرماقچىمەن.

— ئۇ نېمە خەت؟ كىمدىن كەلگەن؟ — دېدى شەيخ قىزىقىپ.

مۇساپىر قوينىنى ئاختۇرۇپ، خەتنى ئالدى. خەت شايى لاتىغا ئورىلىپ چەمبەرچاس باغلانغانىدى.

— بۇ خەتنى بىزنىڭ سۆيۈملۈك شەيخىمىز سارى سالتۇق

ئەپەندىمىز يازغان. ئۇ خەتنى ماڭا بېرىپ: ئەي ئوغلان، سەن قەشقەرگە بارساڭ يەسسى قەلئەسىدىن ئۆتىسەن، يەسسەۋىي پىرىمـ نى زىيارەت قىل ۋە بۇ ئامانەتنى ئىگىسىگە تاپشۇر، شەيخ سارى سالتۇقنى ئۆزىگە مۇرىت دەپ بىلسۇن، دېگەنىدى. مەن يەسسىگە كېلىپ شەيخىمنى ئىزلىدىم. كىشىلەر، شەيخ مەككە سەپىرىدە، هازىر ئىسپىجاپتا دېدىلەر. شۇڭا، ئىزلەپ بۇ يەرگە كەلدىم.

سودىگەر مەكتۇپنى شەيخكە ئۇزاتتى. هەزرەت شايىنى يېشىپ خەتنى ئالدى. خەت بىر ۋاراق بولۇپ، يوغان ـ يوغان نەستەلىق نۇسخىسىدا يېزىلغانىدى. شەيخ سارى سالتۇقنىڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان خېتىنى دەرهال تونۇدى. خەتنى ئىچىدە ئوقۇدى:

«بىسمىللاهىر رەهمانىر رەهىم! ئاۋۋال سىزگە سالام ۋە دۇئا بولسۇن، ئاللا يار، چارىيالار مەدەتكار بولۇپ، تۇـ غۇلغان يۇرتۇمغا يېتىپ كەلدىم ۋە سىز بۇيرۇغان مەنزىلگە چۈشتۇم. بېلىمدە شەيخىم ئىنئام قىلغان سوپىلىق كەمىرى ۋە شەمشەر، دىلىمدا ئەهكامى يەسسەۋىيە، روم ئېلىدە سۇـ لۇك تۇزۇش نىيىتىدە ئىجتىهات قىلىۋاتىمەن. جانابلىرىنىڭ ئەمرىمەرۇپلىرى يۇرسەم يولۇمنى، تۇرسام كۆڭلۇمنى يورۇق قىلمىش. ئىنشائاللا، بىر گۇرۇھ مۇسۇلمانلار جەهرىيە تەـ رىقىتىنى قوبۇل قىلىشقا رازى بولۇشتى، بۇ ئىش بىرلە هەزرىتىمنى مۇبارەكلەيمەن. پىرىم، تۈنۈگۈن چۈش كۆرـ دۈم. سەهەر ۋاقتىمىش، چىرايلىق بىر باغ ئىچىدە، مەن سىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىمەن، دەپ پېقىرىڭىزنى باغرىڭىزـ غا ئالغۇدەكسىز. مەنمۇ سىز هەزرىتىمنىڭ دىدارىغا قانماقنى ئىستەيمەن. ئىلاها، ئۆزۈڭ مۇرادىمغا يەتكۈز دەپ تەڭرىگە ئىبادەت قىلدىم. هەزرىتىم مەككىگە سەپەرگە ئاتلانسا مەن يولنى ئارزۇ قىلىپ تۇرىمەن، يول ئۈستىدە بىزدەك ئىرادەت ئەهلى تەۋەررۇك سۆهبەتلىرىڭىزگە داخىل بولساق ئەجەب ئەمەس...

ئىنايىتىڭىز نۇرىدىن بەھرىمەن ۋە شاھادىتىڭىزدىن قە-
دىرلىك بولغان پەرزەنتىڭىز سارى سالتۇق دەپ بىلىڭ. ماھى
مۇھەررەمنىڭ بىرىنچى جۈمەسى.»

شەيخ مەكتۇپتىن بېشىنى كۆتۈردى.
— بەرىكەت تېپىڭ، بۇرادەر. بىزنى دەپ كۆپ رەنج - مۇ-
شەققەت چېكىپسىز. ئۆمرىڭىز زىيادە بولسۇن.
شەيخنىڭ تىلىكىنى سودىگەر «رەھمەت، ئەمدى سىزگە رۇخ-
سەت» دېگەن مەنىدە چۈشەندى. بىراق، ئۇنىڭ كەتكۈسى يوق
ئىدى.
— شەيخىم، مەن خەتنىڭ جاۋابىنى ئالماي كېتەلمەيمەن.
سالتۇق پىرىمنىڭ تىلىكىمۇ شۇ.
ھەززەتنىڭ چېھرىگە تەبەسسۇم ئولاشتى.
— ھەقىقىي سودىگەر ئىكەنسىز، بۇرادەر، نېمىدىن نەپنى
ئەۋزەل بىلىدىكەنسىز. قەرزگىمۇ مۇھلەت بېرىلىدۇ، سەپىرىڭىز-
نى قاچان داۋام قىلماقچىسىز؟
— ئاللا تىلىكىمنى بەرسە چارشەنبە كۈنى، شەيخىم.
— بولىدۇ. ئۇنداق بولسا ئەتە مۇشۇ چاغدا جاۋاب تەييار
بولغاي.
سودىگەر قۇللۇق قىلىپ ئورنىدىن تۇردى.
سارى سالتۇقنىڭ ئەلچىسى كەتتى، بىراق شەيخنىڭ كۆز
ئالدىدىن مۇرىتى سارىنىڭ سىيماسى كەتمىدى. سارى سالتۇق
رۇملۇق ئىدى. تۆت يىل مۇقەددەم رۇمدىن پىيادە يول يۈرۈپ
يەسسىگە كەلدى، شەيخكە مۇرىت بولدى. ئادەتتە يات مۇرىتلار
كېمىدە مىڭ كۈن تۈرلۈك - تۈمەن سىناقلارغا سېلىناتتى. بىرىن-
چى يىلى ئۇ دەرۋىشلەرگە خىزمەت قىلىشى كېرەك ئىدى. ئىككىن-
چى يىلى مەرىپەت باسقۇچىدىن ئۆتۈپ تەرىقەت سىرلىرىنى ئىگە-
لەيتتى. ئۈچىنچى يىلى دەرۋىشلىق خىرقىسىنى كىيىپ، ئۆزىنى
سوپىلىققا تەييارلىشى لازىم ئىدى. ئەنە شۇ مۇشكۇل سىناقلارغا

بەرداشلىق بېرەلىگەن مۇرىتلار يەسسەۋىيە ئەھكاملىرىنى تولۇق ئىگىلەپ سوپى خەلىپىلىك مەرتىۋىسىگە ئېرىشەتتى.

ساری سالتۇق يەسسەۋىيە ئاساسلىرىدىن تەرىقەت ھۆكمىدىن باشلاپ ۋاجىپى سۈننەت ۋە باشقا ساۋابلىق ئىشلارنى ئەستايىدىل ئۆگەندى. شەيخكە ساری سالتۇقنىڭ زېھنى، ئىخلاسى، بولۇپمۇ قەيسەرلىكى ياردى. ئۆزى نەچچە رەت ئۇنى سىناقتىن ئۆتكۈزدى. بىرەر يەردە تاقەت رىشتىسى ئۈزۈلۈپ، سۇلۇكتىن قول ئۈزۈپ كېتىپ قېلىشى مۇمكىن دەپ شۈبھىلەندى. ساری سالتۇق بوش، گەۋدىسىنى ئاران كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان بىغەم كىشىلەرگە ئوخشايد-تى. ئەمما، شەيخ ئۆزىنىڭ خاتا ئويلىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ساری سالتۇق ئېغىزى يۇمۇق غۇنچىغا ئوخشايتتى. غۇنچە تۈن بويى ئىنتىزار بولۇپ تاڭنى كۈتىدۇ. سۈبھى ۋاقتى كېلىپ نەملىك يەتكەندىن كېيىن، ئاستا - ئاستا ئېچىلىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك ساری سالتۇقمۇ كۈن بويى خامۇش، ئويچان يۈرەتتى، ساما ياكى زىكىر بولسا ۋۇجۇدىدا يوشۇرۇنۇپ ياتقان ئاجايىپ بىر قۇۋۋەت گۈپۈلدەپ تېشىغا ئۇرۇلاتتى. بۇنداق چاغدا بىخۇد ۋە بىغەم ساری سالتۇقنى ئاتەش كەبى قۇتىيىددىنىدىن پەرق قىلغىلى بولمايتتى.

بىر يىل بۇرۇن، شەيخ ساری سالتۇققا ئىجازەت بەردى ۋە رۇم ئېلىنىڭ دېڭىز بويىدىكى بىر ۋىلايىتىگە شەيخ قىلىپ تەيىنلە-دى. پىر - مۇرشىدلىق ئەركانىغا ئاساسەن ئۇنىڭغا ئاق تۆگە ئىنئام قىلدى، بېلىگە كۈمۈش غىلاپلىق شەمشەر ئاستى، يېنىغا قىرىق مۇرىتنى قوشۇپ بەردى. مانا ياراتقاننىڭ ئىنايىتى بىلەن ساری سالتۇق ئامان - ئېسەن تۇغۇلغان ئېلىگە يېتىپ بېرىپتۇ. يەسسەۋىيە سۇلۇكىنىڭ دەسلەپكى ئۇرۇقلىرىنى رۇم ئېلىگە تىكىپ-تۇ. شەيخنىڭ دىلىنى شۈكۈر، ئۈمىد، پەخىر تۇيغۇسى چۇلغىدى. ئىچىدە ساری سالتۇققا دۇئا قىلدى، ئۇنىڭ چەككەن زەخمەتلىرىگە رازىلىق بىلدۈردى.

سۇلايمان بىلەن باباماچىن ھەزرەتنىڭ تەنھالىقنى خالاۋاتقانلى-قىنى سېزىپ، ئۇنى خالىي قالدۇردى. شەيخ ھۇجرىسىغا قايتىپ

تا خۇپتەنگىچە خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ ئولتۇردى. ئۇ سارى سالتۇققا ئەۋەتىلىدىغان جاۋابنى ئويلايتتى. نېمە دېيىش كېرەك؟ دۇئايخەير ۋاجىپ. نەسىھەتنىڭ ئورنى يوق. ئاقىلغا بىر ۋەسىيەت كۇپايە. نادانىنىڭ قۇلىقىدىن شامال ئۆتىدۇ، مىسالى قومۇش نەيـ. چىگە ئوخشاش، بۇ تەرىپىدىن پۈۋلىسەڭ ئۇ تەرىپىدىن چىقىپ كېتىدۇ.

شەيخ ئۆز تەرىقىتىنىڭ بارلىق سۈننەتلىرىنى ئەستە ياخشى ساقلانسۇن دەپ سەجئە ئۇسۇلدا يېزىپ چىققانىدى. كىشىلەر ئاردـ. ىسدا ئېيتىدىغان ۋەزلىرىنىمۇ نەزمىي ئۇسۇلدا ئىپادە قىلىشنى ياخشى كۆرەتتى. «ئەل ئارىسىدا قانداق ماقال بولسۇن، ئۇ ۋەزىن قاپىيە بىلەن يارىتىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن خالايىق ئۇنى تېز قوبۇل قىلىپ يادىدا تۇتىدۇ. ‹قۇرئانى مەجىد› ۋەزىنلىك بولمىغاندا، مۇبارەك سۈرىلەرنى ياد ئالماق مۇشكۇل بولۇر ئىدى؟»

ئۇ سارى سالتۇققا ئىككى ئېغىز دۇئايىسالام يازدى، كېيىن ئالدىغا بىر تەخلەم قەغەزنى يايدى. گويا ئاپئاق قەغەزنى سېھىرلەـ. مەكچى بولغاندەك ئۇنىڭغا ئۇزاق تىكىلدى...

سۇلايمان قايتىپ كەلگەندە شەيخ ھۇجرىسىدا يوق ئىدى. ئۇ سارى سالتۇققا ئاتالغان مەكتۇپنى يېزىپ بېرىپ ئايالىنىلى چىقىپ كەتكەنىدى.

ناشتىدىن كېيىن ھەزرەت سۇلايمانغا ئىككى ۋاراق قەغەز ئۇزاتتى:

— بۇ جاۋابتۇر. مۆھۈر بېسىپ تەييار قىلىڭ. مانا بۇنىسىنى كۆچۈرۈڭ، ئەسلىي نۇسخىسىنى سارى سالتۇققا ئەۋەتىڭ.

سۇلايمان خەتكە يەسسەۋىينىڭ كىچىك مۆھرىنى بېسىپ خالـ. تىغا سالدى، ئاندىن بىر چەتتە ئولتۇرۇپ شېئىرىي مەكتۇپنى كۆچۈرۈشكە باشلىدى. ئۇ قولىغا قەلەم ئالدىيۇ، ئۇششاق ئەمما كەشتىدەك نازۇك يېزىققا قاراپ ئۇنىڭدىن كۆزىنى ئۈزەلمەي قالـ. دى. شېئىر دولقۇنلاپ كېلىۋاتقان سۇدەك ئۇنى ئۆزىگە تارتىپ تامامەن مەھلىيا قىلىۋالغانىدى:

مەندىن سالام دوستلارغا، تەلەپ يادىن قويمىسۇن،
دىدار تەلەپ قىلىسىلار ھەرگىز غاپىل بولمىسۇن.
غاپىل تاپماس ھەق يولىن، ئاندا تاپماسلار ئورۇن،
ئىچى تېشى كۆيىبان سەھەرلەردە ياتمىسۇن.
يادى بىرلە بولسىلەر، دىدار ئارزۇ قىلسىلەر،
ھەر چەند خارلىق كۆرسىلەر، كۆڭۈل ئۆزگە بولمىسۇن.
ئاشىقلارغا دۇنيادا خارلىق، زارلىق مالامەت،
مالامەتسىز، مېھنەتسىز ئاشىقمەن دەپ، ئېيتمىسۇن.
شەرىئەتتە تەجرىددۇر دۇنياسىنى تەرك ئەتمەك،
تەرك ئەتمەيىن دۇنيانى ھەقنى سۆيدۇم دېمىسۇن.
تەرىقەتتە تەن - جاننى تەرك ئەتمەكى تەجرىدتۇر،
تەرك ئەتمەيىن تەن - جاننى تەجرىد بولدۇم دېمىسۇن.
ھەقىقەتتە ھارامدۇر بىر خۇدادىن ئۆزگىسى،
ئانداق بولماي ئاشىقلار دىدار ئارزۇ قىلمىسۇن.
ئانداق رەسۇل مۇستاپا دۇنيا مالىن سۆيمىدى،
ئۇممەت بولسا رەسۇلغا دۇنيا مالىن سۆيمىسۇن.
مىسكىن ئەھمەد يەسسەۋىي سالام ئېيتتى دوستلارغا،
ئۇشبۇ سۆزنىڭ مەناسىن تالىپ بولسا ئاڭلاسۇن.

سۇلايمان ئىختىيارسىز خىتاب قىلدى:

— ۋاھ! پىرىم، يەتمىش ئىككى بوغۇنۇم يۇمشىدى، مۇبارەك بولسۇن، پىرىم.

شەيخ قاپىقىنى تۈردى.

— تېخىچە كۆچۈرمىدىڭىزمۇ؟

— كۆچۈرمەن، پىرىم. ئاۋۋال مانا بۇ يەرگە كۆچۈردۇم، — ئۇ كۆكسىنى ئىشارەت قىلدى، — ئەمدى قەغەزگە كۆچۈرىمەن.

شەيخ سۇلايماننىڭ چېچەك ئىزلىرى قالغان كەڭ، چوقۇر يۈزىگە بىر قاراپ قويۇپ تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى. سۇلايمان شې-

ئىرنى ئىككى نۇسخا كۆچۈردى، بىرىنى قوينىغا سالدى. ئۇ شەيخ.
كە مەخسۇس مۇنشىيلىق ۋەزىپىسىنىمۇ ئادا قىلاتتى، ھەزرەت
پۈتكەن ھېكمەتلەرنى، يىراق - يېقىنغا ئەۋەتىلىدىغان مەكتۇپلارنى
يازاتتى، شۇڭا شەيخنىڭ مۆھۈرلىرىمۇ سۇلايماندا ساقلىناتتى.
كەچقۇرۇن سودىگەر مەكتۇپنى ئالغىلى كەلدى.
— ئاللا يولىمىزنى بەرسە، بىر ئاي ئىچىدە قايتىمەن.
— ئۇنداق بولسا سىزنى سارى سالتۇقنىڭ يېنىدا كۆرگەيمىز، — دېدى شەيخ سودىگەرنى خۇرسەن قىلىش مەقسىتىدە.
— ئىنشائاللا! — سودىگەر تەزىم قىلدى، — ياراتقان پەرۋەردىگار تىلىكىمىزنى بەرسۇن!
سۇلايمان سودىگەرنى ئۇزىتىپ چىقتى.
— قۇتبىددىن كىرسۇن، — دېدى ھەزرەت. بىردەمدىلا قۇتبىددىن بوسۇغىدىن ئاتلىدى، قولىنى قوشتۇرۇپ پىرىنىڭ پەرمانىغا تەييار بولۇپ تۇردى.
— ئەتە پېشىندىن كېيىن سىزگە خىرقە كىيدۈرۈشنى نىيەت قىلدۇق، — دېدى شەيخ، — تەييارلىق كۆرۈڭ، ئوغلۇم.
قۇتبىددىننىڭ يۈرىكى ئويناقلاپ قېنىدىن چىقىپ كەتكۈدەك بولدى. ئۇ ئىلدام بېرىپ پىرىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى، پىرىنىڭ ئېتىكىنى سۆيدى، كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇردى، ئارقىچىلاپ مېڭىپ ئىشىككە بارغاندىن كېيىن غايىب بولدى.
شۇ تاپتا دۇنيادا قۇتبىددىندەك بەختلىك ئادەم يوق ئىدى.

13. يېشىل ياپراق سولدىمۇ

جۇنەيد باغدادىيدىن سورىدىلار: «سوپى كىم؟» ئۇ جاۋاب بەردى: «سوپى شۇكىم، ئۇنىڭ قەلبى ئىبراھىمنىڭ قەلبىگە ئوخشىسا، مۆمىنلىكتە ئىسمائىلدەك بولسا، مۇڭلۇقلۇقتا داۋۇتتەك، پېقىرلىقتا ئىيسادەك، سەۋر ـ قانائەتتە ئەييۇبتەك، مۇناجاتتا مۇسادەك، سەمىمىيلىكتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدەك بولسا.»

قۇتبىددىنىنىڭ شادلىقى ئالەمگە سىغمايتتى. ئۇ دەرۋىشلەرنىڭ مۇنۇ ھېكمىتىنى ياخشى بىلىدۇ. «قولدىن كەتكەن نەرسەڭگە زىيادە ئۆكۈنمە ۋە قولغا كىرگەن نەرسەڭدىن ئارتۇقچە كۆيۈنمە». بۇ ھېكمەتنى ئۇ مۇبارەك كەلىمىلەر قاتارىدا كۆڭۈل تۆرىگە يېزىۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا شەكسىز ئەمەل قىلىش زۆرۈر دەپ قارايتتى. ئەمما... نېمە ئامال، ھەزرەتنىڭ بىر ئېغىز سۆزى قەلب تۈۋىدە يىللارنىڭ كۆلىگە كۆمۈلۈپ ياتقان ئۈمىد چوغىنى ئېچىپ تاشلىدى. مانا ئەمدى بۇ چوغ قۇتبىددىنىنىڭ جىسمىنى ئۆرتەپ، كۆكسىنى كۆيدۈرمەكتە. قۇتبىددىن ئۆز ھالىتىگە ئىزاھ ئىزلىدى، لېكىن تاپالمىدى. ئېسىگە لاپ قىلىپ پىرى كامىلىنىڭ بىر مىسراسى كەلدى: «بۇل قەپەسىدىنىڭ تۈتىسى، پەرۋاز قىلاردۇر ئۇچقىلى!» پىرى بۇ مىسرانى دەل قۇتبىددىنگە بېغىشلاپ يازغاندەك قىلاتتى. ئۇ دەرۋىشلەرنىڭ ئۇدۇمىغا رىئايە قىلىپ، ئۆزىنى قانچىلىك تەمكىن تۇتۇشقا ئۇرۇنمىسۇن، بەرىبىر ئىختىيارىي ئىرادىسىدىن ئۇستۇن كېلەتتى، ۋۇجۇدىنى بىر يورۇق نۇر تولدۇرۇپ

تۇراتتى. ئۇ خۇشال بولماي قانداق چىدىسۇن، مانا ئۈچ يىلدىن بېرى ئۇ شاھزادىلىك تەختى، بەختىدىن كېچىپ دەشتى قىپچاقتا دەرۋىشلەر قاتارىدا سەرگەردان كېزىپ يۈرۈپتۇ. پىر ئۇنىڭدىن مەرھەمىتىنى ئايىمىدى، ئۆزىگە يېقىن مەھرەم قىلىۋالدى، كەبە سەپىرىگىمۇ ئۇنى ئېلىۋالدى. خۇدا خالىسا يەنە پىرىنىڭ ئىنايەتلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. ئاللا نېسىپ قىلسا ئەتە تەۋەررۇك خىرقىنى كىيىپ، چىن سالىھلىق مەرتىۋىسىگە ئېرىشكەي. نەچچە كۈندىن بېرى قۇتبىددىننى بىر خىيال قىينايدۇ. ئۇ سەمەرقەنتتە دادىسىنىڭ پۇتىغا يىقىلىپ ئازغانلىقى ئۈچۈن ئۆزرە سوراشنى نىيەت قىلغانىدى. دادىسىنىڭ تەنىسىنى ھازىرمۇ كۆڭلىدە سېزىپ تۇراتتى. دادىسىنىڭ «سارايدىن شاھزادىلىك مەرتىۋىسى بىلەن چىقىپ كەتكەنىدىڭ، ئەمدى جەندە كىيگەن قەلەندەر بولۇپ كەپسەن ــ دە، ئوغلۇم؟» دەيدىغانلىقى تۇرغانلا گەپ. خۇدا خالىس، ئەمدى يۈزى يورۇق بولىدۇ. پەدەرى بۇزرۇكۋارىنىڭ ھۇزۇرىغا دەرۋىشلەرنىڭ سەردارى، دىل ساھىبى مەرتىۋىسىدە كىرگەي.

قائىدە بويىچە دەرۋىش غەم ــ قايغۇنىمۇ، شادلىقنىمۇ مەسلەكداشلىرىدىن يوشۇرماسلىقى كېرەك ئىدى. قۇتبىددىن شادلىقنى ئېيتىپ يۈرىكىنى بوشىتىش ئۈچۈن ھويلىدىكى قاتار ھۇجرىلارنى ئايلىنىپ چىقتى. ھۇجرىلار قۇپقۇرۇق بولۇپ، دەرۋىشلەر بامدات نامىزىدىن كېيىن قىشلاقلارغا ساياھەتكە چىقىپ كېتىشكەنىدى. بىر ھۇجرىدا كىمدۇر خىيالغا پېتىپ ئولتۇراتتى. قاراڭغۇلۇقتا ئۇنىڭ قارىسىلا كۆزگە تاشلىناتتى، بىراق ھاسىراپ نەپەس ئېلىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. قۇتبىددىن ئىچكىرىگە كىردى. تۆردە تونۇگۇندىكى دەرۋىش تۇگۇلۇپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى.

— ئاللا يار بولسۇن، بۇرادەر! — دەپ قۇتبىددىن ئاستا كېلىپ دەرۋىشنىڭ يېنىدا ئولتۇردى.

— سىزگىمۇ شۇنى تىلەيمەن، — دېدى دەۋرۋىش قاتتىق يۆتىلىپ. قۇتبىددىننىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى. «بىچارىنىڭ جې-

نى ئازابلانماقتا، تېۋىپقا كۆرسىتىش زۆرۈر».

— دېمىسىڭىزمۇ سىز نىڭ سىقىلىشى كەتمەپتىۇ، — دېدى قۇتبىددىن، — مەن دېگەن زىكرى ئەۋقات بىلەن مەشغۇل بولمىدىڭىزمۇ؟

— دېگىنىڭىزنى قىلدىم، بۇرادەر، ئەمما تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتتىم. تەرگە چۆمۈلۈپ ھالىم ئېغىرلاشماقتا. بوش تاغار ئۆرە تۇرمايدىكەن. تەندە قۇۋۋەت بولمىغاندىكىن ئۆپكەم قىسىلىپ ئورنۇمدىن تۇرالماي قالدىم. بۈگۈن ئىككى رەكەت نامازنى ئاران ئادا قىلدىم. ئاللاتائالا ئامانىتىنى ئالسىمۇ رازى ئىدىم.

قۇتبىددىننىڭ ئورلىنىپ تۇرغان كۆكسىگە بىر چاڭگال كۈل سېپىلگەندەك بولدى. ئۇ ئازراق ۋاقىت ئويلىنىپ تۇردى ـ دە، ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى.

— يۈرۈڭ، ئاغا، سىزنى ساپ ھاۋاغا ئاچىقاي. بۇ قاراڭغۇدا بىر كېسەللىكىز ئون بولىدۇ.

دەرۋىش خالىمايراق قوزغالدى، قۇتبىددىنغا ئەگىشىپ چىقىپ ئۇجىمىنىڭ ئاستىدا ئولتۇردى.

— سىز مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، — دېدى قۇتبىددىن، — مەن بازارغا بېرىپ سىزگە دورا ئىزلەپ باقاي.

ئۇ بابا ماچىندىن رۇخسەت سوراپ خانىقادىن چىقتى. جامە مەسچىتىنىڭ يېنىدا قاتار دۇكانلار بار ئىدى. ئۇ بىر تېۋىپنى تېپىپ ئەھۋالنى ئېيتتى. ئۇنىڭ دەرۋىشلەر تائىپىسىدىن ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ تېۋىپ دورىسىغا ھەق ئالمىدى. ئەسلىدە قۇتبىددىننىڭ يېنىدا بابا ماچىن بەرگەن بىر كۈمۈش تەڭگىدىن باشقا ھېچنېمە يوق ئىدى.

قۇتبىددىن تېۋىپ بەرگەن دورىنى ئېلىپ ئالدىراپ خانىقاغا قايتتى. بىمار دەرۋىش يەنىلا ئۇجىمىنىڭ تۈۋىدە ئولتۇراتتى، چۆلدە يالغۇز قېلىپ ئۇسسۇزلۇقتىن مادارى قالمىغان كىشىدەك ئېغىزىنى ئېچىپ تېز ـ تېز نەپەس ئالاتتى. قۇتبىددىن ئىچكىرىگە كىرىپ، ساپال قاچىدا سۇ ئاچىقتى.

— ئاغا، دورا ئىچىڭ، كۈنىگە ئۈچ قېتىم ناسىۋالدەك كاپ

ئېتىدىكەنسىز. مانا بۇنى كۈنگە ئىككى قېتىم تېرىقتەك چوڭلۇقتا ئىچىدىكەنسىز، بۇنى ئېسىڭىزدە چىڭ تۇتۇڭ — قۇتبىددىن دەرۋىشنىڭ ئالدىغا يەنە بىر خالتا نەرسىنى قويدى، — بۇلارنىڭ نېمىلىكىنى بىلمىدىم، تېۋىپنىڭ ئېيتىشىچە ناشتىدا، ئاندىن ياتىدىغان چاغدا ئىچىدىكەنسىز. ئېلىڭ، ئاغا، خۇدا شىپا بېرىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. بىرەر ھەپتىدە نەپسىڭىز راۋانلىشىپ تېنىڭىزگە قۇۋۋەت يىغىلغاي.

دەرۋىش دۇئا قىلماقچى بولدى، ئەمما خىجىللىقتىن تىلى گەپكە كەلمىدى. ئۇ گويا «قۇللۇق» دېگەندەك بېشىنى ئېغىر چايقاپ قويدى، قۇتبىددىننىڭ قولىنى تۇتۇپ قاتتىق سىقتى.

كەچقۇرۇن قۇتبىددىن دەرۋىشتىن خەۋەر ئالغىلى ھېلىقى تار ھۇجرىغا باردى. دورىنىڭ تەسىرىمۇ ياكى «ئىخلاس - خالاس» دېگەن روھىي نېمەتنىڭ نەتىجىسىمۇ، ھەر ھالدا دەرۋىشنىڭ رەڭگىرويى خېلى ياخشىلىنىپ قالغانىدى، نەپەس ئېلىشىمۇ يېنىكلەپ قالغاندەك قىلاتتى. قۇتبىددىن ھۇجرىسىغا قايتىپ ئەتىكى سىناق ئۈچۈن تەييارلىق قىلىشقا باشلىدى.

يەسسەۋىيە تەرىقىتىنى تولۇق ئىگىلەپ، ساھىبدىل ياكى ئارىپ بولۇشنىڭ ئۈچ باسقۇچى بار ئىدى. بىرىنچىسى، سۇلۇككە كىرگەن سالىكنى جامائەتنىڭ ئالدىدا مۇرىتلىققا قوبۇل قىلىش مۇراسىمى ئىدى. ئىككىنچىسى، بىرنەچچە يىل دەرۋىشلەر ئارىسىدا يۈرۈپ ئەستايىدىل زىكرۇسانا، تائەت - ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولغان مۇرىتنى سالىھ، يەنى خەلىپىلىك مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈش، ئۇنىڭغا شەيخنىڭ قولىدىن خىرقە كىيدۈرۈش. بۇ مەرتىۋە ئىگىلىرى تەرىقەت ئەھكامىغا ئاساسەن تۆۋەندىكى سۈپەتلەرگە مۇشەررەپ بولۇشلىرى لازىم ئىدى: كۆرۈنۈشتە جەندە - تون كىيىش، روھىي جەھەتتە تىرىك كۆڭۈل، ئويغاق دىل ۋە ئۆز نەپسىنىڭ ھاكىمى بولۇش. ئۆز نەپسىنىڭ ھاكىمىغا ئايلانغان دەرۋىش قانائەت تەختىنى ئىگىلەپ، مەنىۋىيەت مۈلكىگە سۇلتان بولىدۇ. بۇنداق سائادەتلىك كىشىلەر سالىھ ياكى ساھىبدىل دېگەن ئۇنۋانغا مۇشەررەپ

بولىدۇ. سالىھ — ئىچكى ئالىمى پاكىز، ياخشىلىققا مايىل، ئىمانى تولۇق ئادەمدۇر. ساھىبدىل — تەرىقەتتە يەتتە مەقامنى ئىگىلىگەن، كۆڭۈل كۆزى ئويغاق، دىلى ئويغاق شەخستۇر. تۆ-تىنچىسى، مەرتىۋە — ئەڭ ئالىي مەقام بولۇپ، بۇ شەيخلىك، ئارىپلىق پەللىسىدۇر. تەسەۋۋۇپ قائىدىلىرىگە ئاساسلانغاندا، ئىنسان كۆكسىدە بەش نۇر بار. ئۇلار قەلب نۇرى، روھ نۇرى، سىر نۇرى، يوشۇرۇن نۇر ۋە چوڭقۇر مەخپىي نۇر دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ نۇرلارنىڭ رەڭگى، جىلۋىسى ھەرخىل بولىدۇ. سوپى ئۆمۈر بويى ئاشۇ بەش نۇرنىڭ ئىشقىدا زەخمەت چېكىشى كېرەك. بەشىن-چىسى، يەنە ئاخىرقى نۇرغا سازاۋەر بولغان كىشى ئەللامە، ئەۋلى-يا، قۇتبۇل ئەقتاپ، يەنى روھىي ئالەمنىڭ يېگانىسىلىق دەرىجى-سىگە ئېرىشىدۇ. چوڭقۇر مەخپىي نۇرغا يېتىپ مەخپىي سىر بىلەن ئاشنا بولغان سوپىلار ئۇچۇن زامان ياكى ماكانىنىڭ پەرقى قالمايدۇ، ئۇ قۇشلار، ھايۋانلار بىلەن سۆزلىشەلەيدۇ، تىرىك ۋە ئۆلۈك جىسىملارنىڭ ماھىيىتىنى بىلىدۇ، خالايىقنىڭ كۆزىگە كۆ-رۈنمەيدىغان نەرسىلەرنى كۆرەلەيدۇ، ئالەمدىن ئۆتكەن مەرھۇملار-نىڭ روھى بىلەن سۆزلىشەلەيدۇ، كەلگۈسى تەقدىردىن بېشارەت بېرەلەيدۇ. نۇرى تەجەللى دەپ ئاتالمىش بۇ نۇرغا شەيخۇل ماشايىخ كەبى ناھايىتى ئاز سانلىق كىشىلەرلا مۇيەسسەر بولالايدۇ.

قۇتبىددىن ھازىرچە ئىككىنچى باسقۇچنىڭ ھارپىسىدا، خىرقە كىيىپ سالىكلارنىڭ سېپىگە قوشۇلۇش ئالدىدا تۇراتتى. ئۇ تۈن بويى تىلاۋەت قىلىپ، مۇناجات ئېيتتى، ئۆزىنى ئۆزىدىن بۇرۇن خىرقە كىيىپ، پىرنىڭ قولىدىن يېشىل تامغىلىق كولاھنى ئالغان سالىھلارنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكۈزدى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ئۇنىڭ ھاياجىنى كۈچىيىپ باراتتى. ئەتىسى ئۇ بابا ماچىندىن بىر سۆز ئاڭلىدى. قۇتبىددىننى پىرنىڭ ئۆزى سىناقتىن ئۆتكۈزەر-مىش. بۇنى ئاڭلاپ قۇتبىددىننىڭ پۇت - قوللىرى بوشىشىپ كەتتى. بىر تەرەپتىن، بۇ ئۇلۇغ بىر بەخت ئىدى، يەنە بىر تەرەپتىن، ئەگەر سىناقتىن ئۆتەلمىسە ئۆلگەن بىلەن باراۋەر

ئىدى.

قۇتبىددىن تا پېشىنگىچە كىشىلەر بىلەن ئارىلاشماي ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ يۈردى. ئۇ ئىچىدە مۇناجات ئېيتاتتى: «ئەي ئەرزۇ ـ ساما ئىگىسى، زىكرىيادەك كۈنۈ تۈن زىكىر بىلەن بولدۇم. ئۆزۈڭ قوللىغايسەن! خاتىرەمنى جەم قىلغايسەن، يۇ-زۈمنى يورۇق قىلغايسەن، تايانچىم پەقەت سەن ئۆزۈڭسەن...»

ھېلىقى سۆھبەت بولغان ھۇجرىغا دەرۋىشلەر بىر ـ بىرلەپ يىغىلىشقا باشلىدى. مۇرىتلار ھەزرەتنىڭ ئىمامىلىقىدا پېشىن نامى-زىنى ئوقۇدى، كېيىن خۇددى زىكىر ۋاقتىدىكىدەك چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتى. شەيخ ئوتتۇرىغا كېلىپ ئولتۇردى. ھەر ۋاقىتتىكى-دەك ئوڭ تەرەپتە سۇلايمان، سول تەرەپتە باباماچىن بىلەن ئىسما-يىل خوجا ئولتۇردى. قۇتبىددىن ئەندىشە بىلەن شەيخنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلاندى. بېشىدىن كۇلاھىنى ئالدى ۋە تەقدىرىگە تەن بەرگەن مەھبۇستەك بېشىنى ئەگدى. سىناق ۋاقتىدا شەيخ گويا سالىكقا مەدەت، ئىلھام بەرمەكچى بولغاندەك ئۇنىڭ بېشىغا ئالىقى-نىنى قويۇپ تۇراتتى. شەيخ قۇتبىددىننىڭ بېشىغا ئالىقىنىنى قويدى، يىگىتنىڭ پاكىز قىرىلغان تاقىر كاللىسى ئىسسىق ئىدى. شەيخ قۇتبىددىننىڭ گۇيۇلدەپ ئۇرۇپ تۇرغان دىلىغا قۇلاق سېلىپ راھەتلىنىۋاتقاندەك بىرنەچچە دەقىقە سۈكۈتكە چۆمدى، ئاندىن ئېغىر ـ بېسىق، مۇلايىم ئاۋازدا سۆز باشلىدى:

— قېنى، تەرىقەتنى تۈركىينىڭ ئاساسلىرىنى ئېيتىڭچۇ، ئوغلۇم...

يەسسەۋىيە تەرىقىتى بىرنەچچە پەرز ئۈستىگە قۇرۇلغان بو-لۇپ، ئۇلار مۇرىتلىق شەرتلىرى، تەرىقەت ئەھكامى، ۋاجىپلىرى، سۈننەتلىرى، سۇلۇكنىڭ ئەدىپى، شەيخلىك ۋە مۇرىتلىق ئەركانى دەپ ئاتىلاتتى. قۇتبىددىن تۇنجى سوئالنىڭ يېنىكلىكىدىن سۆيۈن-دى. ئۇ بۇ پەرزلەرنى، پەرزلەرنىڭ شەرھىنى بەش قولدەك ياد بىلەتتى، كېچىسى ئويغىتىپ سورىسىڭىزمۇ ئادىشىپ قالمايتتى. قۇتبىددىن تېزدىن جاۋاب بەردى:

— تەرىقەتتى تۈركىي، يەنى يەسسەۋىيە تەرىقىتى بەش ئاساس بىرلە مۇستەھكەمدۇر. ئۇلارنىڭ جۈملىسىگە تەۋھىدنى ئاساس قىلغان تەسەۋۋۇپ، شەرىئەتكە ۋە ھەق مۇستاپا سۈننىتىگە مۇتلەق ئېتىقاد، شەرىئەتكە تايانغان تەرىقەت، زىيارەت ۋە مۇشاھىدە، خىلۋەت ۋە زىكىر كىرىدۇ.

— توغرا.

بابا ماچىن شەيختىن ئىجازەت سوراپ سوئال بەردى:

— خىلۋەت نېمىدۇر؟

بۇ سوئالغىمۇ قۇتبىددىننىڭ جاۋابى تەييار ئىدى.

— خىلۋەتنىڭ ھەربىر ھەرپى بىر ھىدايەت، تەقسىر.

— توغرا — دېدى باباماچىن. يەنە شەيخ سوئال تاشلىدى:

— تەرىقەتنىڭ ئەھكامىنى ئېيتىڭ؟

— تەرىقەتنىڭ ئەھكامى ئالتىدۇر. مەرىپىتى ھەق، ساخاۋىتى مۇتلەق، ساداقىتى مۇھەققەق، يەقىنى مۇستەغرەق، تەۋەككۇلى رىزقى مۇئەللەق، تەپەككۇرى مۇدەققەق.

— يەنى؟

— يەنى، ھەقنى تونۇماق يولىدا مەرىپەتكە ئىنتىلمەك، مۇتلەق ۋە ئۆزلۈكسىز ساخاۋەت كۆرسەتمەك، ئاللاغا ساداقەت ساقلىماق، ساغلام كۆڭۈل ئىگىسى بولماق، يەتتە ئىقلىمنىڭ ئىگىسى ئاتا قىلغان رىزقىغا قانائەت قىلىپ، چوڭقۇر تەپەككۇر، مۇلاھىزە بىرلە روھىيىتىمىزنى پاكلىماق.

قۇتبىددىن ئەمدى ئۆزىنى بىرئاز بېسىۋېلىپ، خىيالىدا ۋاجىپى تەرىقەتنى ئويلاپ، ئېغىز جۈپلەپ تۇراتتى. بىراق، شەيخ ئۇنىڭ خىيالىنى بىلىپ تۇرغاندەك، كۈتۈلمىگەندە تەرىقەتتى ئەدەپتىن سوراپ قالدى. بۇ سوئالمۇ يېنىك ئىدى، شۇڭا قۇتبىددىن تەمتىرەپ قالمىدى.

— ئەدەپنىڭ شەرتلىرى ئالتىدۇر، پىرىم. جامائەتنىڭ ئالدىدا تىزلىپ ئەدەپ بىلەن ئولتۇرماق، ئۆزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن تۇتماق، ئەكسىچە ئۆزگىلەرنى ئۆزىدىن يۇقىرى ھېسابلىماق، ئە-

جازەتسىز سۆز قىلماسلىق ۋە پىرى كامىلنىڭ بىشارەتلىرىنى، كارامەتلىرىنى ئەستە تۇتماق، ئۇنى دىلغا جا قىلماق پەرزدۇر.

شەيخ «توغرا» دېگەندەك بېشىنى چايقىدى ۋە ئېغىر - بېسىق هالدا «ۋاجىپ» دېدى. بۇ تەرىقەتنىڭ ۋاجىپلىرىنى ئېيتىڭ دېگىنى ئىدى. قۇتبىددىن خۇددى تىلاۋەت قىلىدىغاندەك كۆزلىرىنى يۇمدى. سوئال مۇرەككەپ، ئۇنىڭ شەرھىمۇ مۇشكۇلرەك ئىدى.

قۇتبىددىن تەرىقەتنىڭ ۋاجىپلىرىنى تەرىپلەپ ئېيتىشقا تەمشەلگەنىدى، شەيخ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى:

— تەپسىرگە هاجەت يوق، سۈننەتكە ئۆتۈڭ، ئوغلۇم.

تەرىقەتنىڭ سۈننەتلىرىمۇ ئالتە ئىدى. سالىك جامائەت بىرلە ناماز ئوقۇمىقى، سەهەرلىرى ئويغاق بولمىقى، ئىبادەتنى ئەسلا تەرك قىلماسلىقى، پىكرى - زىكرى بىلەن ئىشقى ئىلاهىيغا باغلىنىپ تۇرۇشى، ياخشىلىق ۋە هىدايەت يولىغا يېتەكلىگۈچى پازىل كىشىلەرگە سۆزسىز ئىتائەت قىلىشى لازىم ئىدى. قۇتبىددىن سۈننەتنىڭ شەرتلىرىنى تۈگىتىپ، مېهمان - مۇساپىرلار بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىنىڭ قائىدىلىرىنى ئېيتتى:

— مېهماننى ئوچۇق يۈز ۋە دىلدا سۆيۈنۈش بىلەن ئۇزاتماق زۆرۈر بولغىنى كەبى، ئىشىكنىڭ ئالدىغا كەلگەن مۇساپىرنى كۈلۈپ تۇرۇپ، ئاللاغا شۈكۈر قىلىپ قوبۇل قىلماق لازىمدۇر. مېهمان نەچچە كۈن قېشىڭىزدا بولسا ئۇنى شۇنچە كۈن غەنىيمەت بىلىڭ. ئۇنىڭ غېرىبلىقىنى، سىزگە نىسبەتەن مۇساپىرلىقىنى ئېسىدىن چىقىرىڭ. مېهمان نېمىنى تىلىسە تىلىكىنى بەجا كەلتۈرۈڭ، ئۇنىڭ هاجىتىدىن چىقىشتىن چارچىماڭ...

ئەمدى شەيخلىك ۋە مۇرىتلىق ئەركانى قالغانىدى. قۇتبىددىن بۇ پەرزنى بەكمۇ ياخشى كۆرەتتى، ئۇنى كۆڭلىدە گۆهەردەك ساقلايتتى. مەزكۇر ئەركان شەرتلىرى قۇتبىددىننىڭ ئەڭ مۇقەددەس ئارزۇسىغا ماس كەلگەنلىكى ئۈچۈنمىكىن (ئۇ قاچانلاردۇر شەيخنىڭ قولىدىن ئىرشات ئېلىپ، شەيخلىك مەرتىۋىسىگە مۇيەسسەر بولۇشنى خىيال قىلاتتى) ياكى بۇ ئەركاننىڭ تەركىبلىرى يەسسە-

ۋىي ھېكمەتلىرىدەك ساددا، راۋان ۋە گۈزەل بولغانلىقى ئۈچۈنمى-كىن ئۇلارنى تىلىدىن چۈشۈرمەيتتى، ھامان ئىچىدە پىچىرلاپ تەكرارلاپ يۈرەتتى. ئەركانىنىڭ پەرزلىرىمۇ تەرىقەتنىڭ باشقا ئەھ-كاملىرىغا ئوخشاش ئالتە ئىدى: ئىلمى دىنۇل يەقىن، يەنى ئىلىم-لەرگە شەكسىز ئىشەنمەك؛ ھىلمى مۇبىنۇ مەتىن — ئاشكارا ۋە ھەقىقىي مۇلايىملىق؛ سەۋرى جەمىل ياكى بەرداشلىق سەۋر ئىگە-سى بولۇش؛ زىرائى جەلىل ياكى ئۇلۇغ بىر خاھىش بىلەن ئاللا-نىڭ ئىرادىسىگە بويسۇنۇش؛ ئىخلاسى خەلىل، يەنى پەقەت يالغۇز ئاللاغىلا ئىخلاس قىلىش ۋە قۇربى جەزىل — ئۆزىنى ئاللاتائالاغا ناھايىتى يېقىن تۇتۇش. ئۆزئارا ماس كەلگەن، نازۇك، جاراڭلىق بۇ سۆزلەر ئۇنىڭ يۈرىكىنى جۇشقۇنلىتىپ، كۆزلىرىگە ياش يام-راتتى. ئۇ تەلمۈرۈپ شەيختىن تەرىقەتنىڭ ئاخىرقى باسقۇچىغا نائىل قىلىدىغان سوئالنى كۈتتى. ئەمما ھەزرەت ئۇنىڭ بېشىدىن ئاستا قولىنى ئالدى.

— شەيخلىك ۋە مۇرىتلىق ئەركانىنى ئاللا نېسىپ قىلسا ۋاقتى - سائىتى كەلگەندە سورارمىز.

بۇنىڭ بىلەن ھەزرەت قۇتبىددىنغا نىمىنىدۇر ۋەدە قىلغاندەك قىلاتتى. قۇتبىددىن چەككەن زەخمەتلىرىگە رازى بولدى، قىسمەت-لىرىگە شۈكرى دېدى. باياتىن شەيخ ئۇنىڭ بېشىغا ئالىقىنىنى قويۇپ تۇرغاندا پىكرى روشەن، كۆڭلى سۈزۈك ئىدى، ئەمدى ھەزرەت قولىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن مېڭىسى سىقىلغاندەك، ئېڭ-ئى خىرەلەشكەندەك، ئۆزىنى خېلى بوشاپ قالغاندەك ھېس قىلىش-قا باشلىدى.

سىناق مۇراسىمىنى كۆزىتىپ تۇرۇپ، سۇلايماننىڭ كۆڭلىگە شۇبھە، گۇمان كەلدى، ئىچىدە شەيتان ۋەسۋەسە قىلدى: «ھەزرى-تىم نېمە سەۋەبتىن سابىق شاھزادىنى شۇ قەدەر ياقلايدۇ؟ سەل كەم ئوتتۇز يىل بولدى، مەن شەيخنىڭ ئېتىكىدىن قول ئۈزمەي يۈرۈپتىمەن. ياشلا بىر مۇرىتقا شۇنچە مەرھەمەت كۆرسىتىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟» شاھ، سۇلتان دېسە سۇلايماننىڭ يەلكىسى قورۇ-

لاتتى. بولۇپمۇ مەھمۇدخاننى ياقتۇرمايتتى. سۇلايمان خارەزملىك ئىدى. سۇلتام مەھمۇد ۋە يېزىنسى سۇلتان سەنجەر سۇلايمانغا خارەزمنى ئىككى پۇتلاپ دەسسەپ تۇرغاندەك تۇيۇلاتتى. قۇتبىددىن ئەنە شۇ مەھمۇدخانىنىڭ ئوغلى، سەنجەرنىڭ جىيەن تۇغقىنى. ئۇ قۇتبىددىننى ئۇنىڭ دادىل، توغرا جاۋابىغا تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان دەرۋىشلەرنىڭ ئالدىدا ئوسال قىلماقچى بولدى. شەيختىن ئىجازەت ئېلىپ سوئال تاشلىدى:

— ئەھكاملارنى، پەرزنى ياخشى بىلىدىكەنسىز، ئىنىم. ھەز-رىتىمنىڭ بىر ھېكمىتى بار. ئۇنى سەمىڭىزگە سېلىپ ئۆتەي.

قۇل خاجە ئەھمەد ھەق سۆزىنى سۆزلەپ ئۆتتى،
ئىلمۇل يەقىن شەرىئەتنى كۆزلەپ ئۆتتى.
ئەينۇل يەقىن تەرىقەتتىن بوزلاپ ئۆتتى،
ھەققۇل يەقىن ھەقىقەتتىن ئېيتتىم مانا.

بۇ يەردىكى «يەقىن» لەردىن مەقسەت نېمىدۇر؟

سۇلايمان «قېنى ئەمدى بىر سايراڭچۇ، كۆرەيلى» دېگەندەك مىيىقىدا كۇلۇمسىرىدى. قۇتبىددىن ئۇنىڭ قارامتۇل، كەڭ، چو-قۇر يۈزىگە قاراپ ئويلىنىپ قالدى. «ھەزرەتنىڭ بۇ ھېكمىتىنى ياد بىلىمەن. ئەسلا مەنىسىنى ئويلاپ كۆرمىگەنىكەنمەن. نېچۈن ئۇنىڭ مېغىزىنى چاقمىدىم؟ ... خوش، يەقىن دېگەن بۇ گەپ بىگۇمان، شۈبھىسىز دېگەنلىكتۇر. ئەيــن دېگەن گەپ كۆز، كۆ-ڭۈل كۆزى دېگەنلىــكتــۇر... شۈبھىسىز ئىلىم، كۆز بىرلە كۆ-رۈش ۋە....»

شۇ چاغدا شەيخ قۇتبىددىننىڭ بىلىكىنى تۇتتى. شۇنىڭ بىلەن گويا مۆجىزە يۈز بەردى. قۇتبىددىننىڭ ئەقلى پىرىنىڭ قولىدىن روھىي مەدەت ئالغاندەك بولدى. ئۇ ئىككىلىنىپراق، پەسرەك ئاۋازدا دېدى:

— تەقسىر، بەندەئى ئاجىزنىڭ تەسەۋۋۇرىدا، ئىلمۇل يەقىن ئىدراك بىلەن، ئەقلىي دەلىللەر ئارقىلىق يېتىدىغان ئىلىمدۇر.

شەرئىتى ھەققە، ئىنشائاللا تەلىم، تىلاۋەت مۇتالىئە يولى بىرلە ئېرىشكەيمىز. ئەينۇل يەقىن سەزگۈ ئەزالارنىڭ ياردىمىدە ئەمەس، ئويغاق دىل، جۇشقۇن قەلب ۋە روھىي بىر تۇيغۇ ئارقىلىق يېتىلدۈرۈلگەن مەرتىۋىدۇر. بۇ — تەرىقەت يولىدۇر. كېيىنكى مەقامغا كەلسەك، ئۇ ھەققۇل يەقىندۇر. ئىلىم - ئېرپاندىن قۇۋۋەت ئېلىپ، روھىي ئالەمنىڭ سىرلىرىدىن ۋاقىپ بولۇپ، بۇ پانىي دۇنيادىن قول ئۈزۈپ ئاندىن بۇ مەرتىۋىگە يېقىنلىشىش مۇمكىن...

شەيخ مەنىلىك يۆتەلدى. سۇلايمان قىزاردى. قۇتبىددىن تەرەپ كەتتى، ئۇ سۇلايماننىڭ ئالدىدا مات بولمىغانىدى.

سۇلايمان مەغلۇبىيەتكە تەن بەرگۈسى كەلمىدى. ئۇ تىلىدا قۇتبىددىننى قۇتلۇقلىغان بولدى.

— ئاپىرىن، ئىنىم، ئەمدى ئەقلىڭىزنى بىر نامايان قىلىڭ. پىرىم: «رىيازەتنى قاتتىق تارتىپ، قانلار يۇتۇپ، مەن دەپتىرى سانىي سۆزىن ئاچتىم مانا» دېگەن. ئېسىڭىزدىدۇر؟

قۇتبىددىن ھە دېگەندەك بېشىنى لىڭشىتتى.

— ئۇنداق بولسا بۇ يەردىكى «دەپتىرى سانىي» دېگىنى نېمە؟

قۇتبىددىننىڭ كۆڭلى ئىچىگە چۆشۈپ كەتتى. ئۇ «دەپتىرى سانىي» نى بىلمەيتتى. ئەسلىدە بۇنى بىلىشمۇ سوپىلىق شەرتلىرىگە كىرمەيتتى. سۇلايماننىڭ كۆرەلمەسلىكى تۈپەيلىدىن تۇغۇلغان مۇشكۈلاتتىن قۇتبىددىننى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن شەيخ:

— پاراسەت — ئادەمگە نېسىپ قىلىنغان كارامەتتۇر. سۇلايمان، شۈكۈر قىلىڭ، بۇ جاھاندا بىلگەنلىرىمىزدىن بىلمىگەنلىرىمىز كۆپتۇر. بۇ مۇراسىم ھېكمەتلەرنىڭ تەھلىلى ئەمەس، بابا قۇل، سىز نېمە دەيسىز؟ — دېدى.

بابا ماچىن مەغرىب ۋە مەشرىقتە ئۆتكەن مەشھۇر مۇتەسەۋۋۇپلار توغرىسىدا سوئال تاشلىدى. قۇتبىددىن ئۇلارنىڭ تەرجىمىھالى، دىلى توغرىسىدا كۆپ ئاڭلىغان، شىبلى، غەززالى، باغدادى، مەنسۇرى ھەللاج كەبى شەيخۇل ماشايىخلارنىڭ ھاياتىغا ئائىت نۇر-

غۇن ھېكايەتلەرنى ياد بىلەتتى. ھەتتا ئەبۇبەكىر شىبلىنىڭ بىر ھېكمىتىنى تۇمار قىلىپ بويىنىغا ئېسىۋالغان بولۇپ، ھەر ۋاقىت بېشىغا مۇشكۇل ئىش چۈشسە ئۇنى سىلاپ قوياتتى. مەزكۇر تۇمارغا «تىلەيمەنكى، تىلىمىگەيسەن» دېگەن سۆز پۈتۈلگەنىدى. بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى قۇتبىددىن ئۆزىچە، تىلىكىم شۇكى بىراۋدىن بىرنېمە سورىما، نەپسىڭنى ئۆلتۈرۈپ، ئىرادەڭگە ھاكىم بول، شۇندىلا ئاللادىن مەدەت تىلىمىگەيسەن، بۇ ئۆتكۈنچى دۇنيادا بىراۋغا تىرناقچىلىك ياخشىلىق قىلغان بولساڭ رازى بول، ئەسلا بەندىدىنمۇ ھەم خەلقىئالەمدىنمۇ مۇكاپات كۈتمە... دېگەن مەنىلەردە چۈشىنەتتى.

شىبلى پەلسەپىسىنى قۇتبىددىننىڭ ئاجايىپ زوق - شوق بىلەن قايىناپ - تېشىپ تەلقىن قىلىشى باباماچىننىڭ ھەۋىسىنى كەلتۈردى. ئەگەر ئالدىدا شەيخۇلئەزەم بولمىغان بولسا ئۇ «ۋاھ» دەپ ۋارقىراپ تاشلىغان بولاتتى.

سىناق خېلى ئۇزۇن داۋام قىلدى. شەيخ مۇراسىمنى ئاخىرلاشتۇرماقچى بولدى. شۇ چاغدا قۇتبىددىن قولىنى كۆتۈردى، دەرۋىشلەرلا ئەمەس گۇۋاھلىققا كەلگەن ئۆلىمالارمۇ ئەجەبلەندى. قۇتبىددىن شەيختىن رۇخسەت ئېلىپ سۇلايمان تەرەپكە قارىدى:

— مۆھتەرەم مەۋلانە سۇلايمان ئاغىمىزنىڭ سوئاللىرىغا مۇناسىپ جاۋاب تاپالماي كەمىنىڭىز خىجىل بولدۇم. بۇ جاھاندا بىلىدىغانلىرىمىزدىن بىلمەيدىغانلىرىمىز كۆپ ئىكەن، نېمە ئىلاج دېگەن خىيالدىمەن. ئەمما، مەن ئاجىز بەندە ئاللانىڭ دەرگاھىغا بىلمىگەن نەرسەمنى بىلىۋېلىپ بېرىشنى ئەۋزەل كۆرىمەن. ئەگەر جانابىي مەۋلانىگە ئېغىر كەلمىسە، پېقىرىڭىزگە ئاشۇ دەپتىرى سانىينىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەرسىڭىز، ھەققىڭىزدە دۇئا قىلغان بولۇر ئىدىم...

ھەزرەت قۇتبىددىننىڭ پاراسىتىگە ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇدى. سۇلايمان بىسەرەمجان بولدى. چۈنكى، دەپتىرى سانىي ئۈستىدە ئوخشاش بولمىغان قاراشلار بار ئىدى. شەيخنىڭ بۇ ئىبارىسىنى

ھەركىم ئۆزىچە تەلقىن قىلاتتى. مۇبادا ئۇنىڭ شەرھى يۇزەكى بولۇپ قالسا، شاھزادە ئۇنى ئېسىدە تۇتۇۋېلىپ ھەممىلا يەردە سۇلايماننىڭ دېگىنى بويىچە ئىزاھلايدۇ. ئۇنداقتا سۇلايماننىڭ ئابرۇيى قانداق بولىدۇ؟

سۇلايماندىن بۇرۇن ھەزرەت ئېغىز ئاچتى:

— ھازىر بۇنىڭ پۇرسىتى ئەمەس. كېيىنچە سۇلايمان سىزگە دەپتىرى سانىينى ئوقۇپ بەرگەي.

سۇلايمان ئىچىدە «ئۇنىڭدىن دەپتىرى سانىينى سوراپ نېمە قىلاتتىڭ» دەپ ئۆزىنى كايىدى. كېيىن «خىرقە كىيىش ئالدىدا تۇرۇپسەن، ۋاتىلداۋەرمەي ئەدەپ ساقلاپ تۇرساڭچۇ» دەپ ئىچىدە قۇتبىددىننى كايىغان بولدى.

شەيخنىڭ ئىشارىتى بىلەن ئىسمايىل خوجا خەلىپىلىك لازىمەتلىكلىرىنى ھازىر قىلدى. ھەزرەت «پاتىھە» سۈرىسىنى تىلاۋەت قىلدى. ئاندىن قۇتبىددىننىڭ شەنىگە ئىككى ئېغىز ماختاش سۆزى قىلىپ، پەتىۋا بەردى:

— بىز ياش مۇتەسەۋۋۇپلاردىن بولمىش مۇرىتىمىز قۇتبىددىن مەھمۇدخان ئوغلىنى ئىلمىي دىندا، ئاللاغا بولغان ئىخلاستا، قۇربى ئەقلىدە ئىمتىھان قىلىپ بۇل سالىكنىڭ ئىخلاسىغا، سالاھىيىتىگە، بىلىمىگە ئىمان كەلتۇردۇق. ئۇنى خەلىپە ھەمدە ئەسھاب مەرتىۋىسىگە لايىق كۆردۇق. ئىلاھا، بۇل مۇرىتىمىز ھەق يولىدا چەككەن زەخمەتلىرىمىزنى ئاقلىغاي، جۇملە مۆمىنلەرنىڭ كۆڭلىگە ئاللانىڭ پەرزىنى، ھەق مۇستاپانىڭ سۈننەتلىرىنى سالغاي، ئىنسانلارنى ياخشىلىققا، ئىمانغا دەۋەت قىلغاي، ئاللاتائالا ياقلىغان ئىسمىڭىز تا قىيامەتكىچە يولدىشىڭىز بولغاي، سىزدىن يورۇقلۇق كۆرگەن كىشى ئىككى دۇنيا راھىتىنى كۆرگەي، ئامىن، ئاللاھۇئەكبەر!

بارلىق قوللار پاتىھەگە كۆتۈرۈلدى. شەيخ ئىسمايىل خوجىنىڭ قولىدىن يېڭى يۇڭ چاپاننى ئېلىپ قۇتبىددىنغا كىيگۈزدى. قۇتبىددىن ئېڭىشىپ شەيخنىڭ ئېتىكىنى، قولىنى سۆيدى، كې-

يىن تېزدىن ئورنىدىن تۇرۇپ قول قوشتۇرۇپ ئۈچ قېتىم تەزىم بەجا كەلتۈردى. شەيخ قۇتبىددىننىڭ بېشىغا كۆلاھ كىيدۈردى. كۆلاھنىڭ ئالدى تەرىپىگە يېشىل ياپراق شەكلىدە تامغا بېسىلغان، ياپراقنىڭ ئىچىگە بىر ـ بىرىگە پاراللېل ئۈچ قاتار ئاق سىزىق تارتىلغانىدى. بۇ يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە مەنسۇپ سوپىلىق بەلگىسى ئىدى. يېشىل ياپراقلىق تامغا چېكىلگەن كۆلاھ ئۈچ مەقامنىڭ كەمىدە ئىككىسىنى بېسىپ ئۆتكەن خەلپە ـ شاگىرتلارغا نېسىپ بولاتتى.

قۇتبىددىن شۇ كۈنى سوپىلىققا خاس نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئېرىشتى، ئەتراپتىكى دەرۋىشلەر ئۇنى تەۋەررۈك ھىركا بىلەن مۇبارەكلەشتى.

قۇتبىددىن بىرنەچچە كۈنگىچە «دەپتىرى سانىينىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بەرسىكەن» دېگەن ئۈمىدتە سۇلايماننىڭ ئېغىزىغا تەلمۈرۈپ يۈردى. ئەمما، سۇلايماندىن سادا كەلمىدى. قۇتبىددىن «مەيلى، بىر كۈنى پىرىمنىڭ ئۆزىدىن سوراپ بىلىۋالارمەن» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بەردى.

قۇتبىددىن خۇپتەن نامىزىنى تۈگىتىپ كۆرپىگە سوزۇلدى، بىراق، كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. ئەتە ئۇلار سەمەرقەنتكە قاراپ يولغا چىقماقچى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئانا شەھىرىنىڭ كوچىلىرى، ئەزىمەت چىنارلىرى، پەدەرى بۇز-رۇكۋارى، مېھرىبان ئانىسى ئۆتتى. ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى كۆر-مىگىنىگە ئىككى يىلدىن ئاشتى. ئۇلار قۇتبىددىندىن ئايرىلىپ نېمە كويلارغا گىرىپتار بولدىكىن؟

قۇتبىددىننىڭ كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش سىرغىپ چىقىپ يۈزىگە چۈشتى، كۆڭلى ئېچىشتى. كۆز ئالدىدىن ئانىسىنىڭ سىيە-ماسى نېرى كەتمىدى. گويا خىيالىدا ئانىسى ئۇنىڭغا قولىنى سوزۇپ يىغلاپ تۇرغاندەك قىلاتتى. قۇتبىددىن تولغىنىپ شىۋىر-لىدى: «ئانا، سىزنى سېغىندىم، بەكمۇ سېغىندىم... قاچان دىدا-رىڭىزغا تويىمەن، ئانا؟»

14. ئەرۋاھ مەدەتكار

مەنزىلى مەھمۇد ئىمىش ئالىي مەقام،
ئول مەقامنى ئىستە ھەقتىن، ۋەسسەلام.
ھەقنى بىلسەڭ بۇ ئالەم سۇلتانىسەن،
بىلمىسەڭ يا دىۋە، يا شەيتانى سەن.

— **نەسىمى**

قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى ۋەكىلى بولمىش سۇلتان مەھمۇدخان ياز بويى سۇياپ ساھىلىدىكى قارارگاھىدىن ئايرىلمىدى. مانا، كۈز ئاخىرلاشماقتا، ھە دېمەي قارلىق، قىرولىق قىش كېلىدۇ. تۈنلەر سالقىنلىشىپ قالدى. ئەمما، سۇلتان قارارگاھىنى شەھەردىكى سارىيىغا كۆچۈرۈشنى ئويلاپمۇ قويمىدى. بىر كۈن، بىر ھەپتە بولسىمۇ دالا - تۈزنى غەنىيمەت بىلدى. ياۋا گۈللەر، ئەركىن شاماللار، ئاقار سۇلارنىڭ يېنىدا بولۇشنى خالىدى. بۇ كۆڭۈلنىڭ مەيلى ئەمەس، بالىلىقىدىن بېرى قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ئادەت ئىدى. ئېھتىمال ئەجدادلىرىدىن روھىغا ئۆتكەن مىراستۇر. رەھمەتلىك دادىسىمۇ نورۇزدىن تا قار ياغقۇچە چۆل - باياۋاندىن، ئېدىر قىرلاردىن، يايلاقلاردىن، شارقىراق ئېقىنلاردىن، ئارچىزار تاغلاردىن مېھرىنى ئۈزەلمەيتتى. مەھمۇدخان دىمىق شەھەر ھاۋاسىدىن كەڭلىكلەرنى، يۇلتۇزلۇق، ئايلىق كېچىلەرنى ئەۋزەل كۆرەتتى. قارلىغاچ كەلدى دېگۈچە قارارگاھنى زەرەپشان دەرياسى بويىغىمۇ، ئۆرگۈت تاغلىرىغىمۇ، ئابىگەرىم بۇلاقلىرى ياكى ئامانقۇتان قىرلىرىغىمۇ كۆچۈرەتتى. ئاق ئۆي

تىكتۇرۇپ كېيىك ئۆتى سېلىنغان خۇشبۇي قىمىزنى ئىچىپ ئارام ئالاتتى.

مەخمۇدخان بۇ يىل سەمەرقەنت يېقىنىدىكى ئابكوھەككە ئاق ئۆي تىكتۈردى. ئۇ كېيىنكى ئۈچ - تۆت يىل ئىچىدە قىتانلار ۋە قارلۇقلار بىلەن ئېلىشىۋېرىپ ھارغانىدى. شۇ سەۋەبتىن شەھەردىن يىراقلاپ كەتكۈسى كەلمىدى. گۆھىرىم — سەمەرقەنت كۆز ئالدىمدا تۇرسۇن، دەپ كوھەك قىرلىرىدا ئىستىراھەت قىلىشقا جەزم قىلدى.

ئۇ يازنى دىلخۇشلۇق بىلەن ئۆتكۈزدى. شاھانە كېمىلەر بىلەن زەرەپشاندا سەيلە قىلدى. مىزان ئېيىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۈرگۈت تاغلىرىغا ئېيىق ئوۋلاشقا چىقتى، قاپقان قويدۇرۇپ، ئېيىق بالىسىنى تۇتتۇردى. ئۇنىڭغا ئۆزىچە گور بالا دەپ نام قويدى. گورخان — قىتانلارنىڭ خانى ئىدى، ئۇ مەھمۇدخان بىلەن ئۇنىڭ يېزنىسى سەنجەرنى نېمە ئازابلارغا گىرىپتار قىلمىدى؟ سۇلتان مەھمۇدخان گورخاننى بىر ھايۋانغا تەڭلەشتۈرۈپ، ئۇنىڭدىن ئەلەمىنى ئالماقچىدى. مەھمۇدخان دوغىلاقىنە، قوڭغۇر ئېيىق بالىسىنىڭ ئالدىدا سائەتلەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى، ئېيىق بالىسى قەپىسىنىڭ چېتىگە بېرىپ كاللىسىنى ئىككى پۇتىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ ياتاتتى، ئاندا - ساندا سۇ ئىچىپ قوياتتى، خالاس. ئانىسىدىن ئايرىلغىنىغا ماتەم تۇتۇۋاتقاندەك كۈن بويى غىڭشىپ چىقاتتى.

ئاخىر مەلىكە ئايتۇغدى سۇلتاننىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ھايۋاننىڭ ساۋابىنى تىلىدى: «بېگىم، شۇ ئولجىڭىزنى ماڭا بەخشەندە قىلسىڭىز، بىچارىگە رەھىمىم كېلىۋاتىدۇ. چۈنكى ئۇمۇ مېھرىگە زار. گۆدەككە تائامدىن بۇرۇن مۇلايىم سۆز لازىمدۇر».

سۇلتاننىڭ غۇرۇرى خورلانغاندەك بولدى. ئەمما، سۆيۈملۈك مەلىكىنىڭ گېپىنى يىرالمىدى. «ئۆزى پەرزەنتىدىن ئايرىلىپ قاقشاپ يۈرۈپتۇ، شۇ جانىۋارنى ئالسا ئالسۇن» دەپ ئېيىق بالىسىنى ئۇنىڭغا ھەدىيە قىلدى. مانا بىرنەچچە كۈندىن بېرى گور بالا

ئايتوٴغدىنىڭ خاس چېدىرىنىڭ يېنىدا ياشىماقتا. سوٴلتان گاھىدا بوٴ سابىق ئەسىرىنى كۆرگىلى بارىدوٴ. بىر كوٴنى ئاجايىپ بىر مەنزىرىنىڭ ئوٴستىگە بېرىپ قالدى. مەلىكە خوٴددى چۆرىگە ئوخ-شاش كىيىنىپ، قولىدا كوٴموٴش تاۋاقنى توٴتقىنىچە قەپەسنىڭ ئالدىدا زوڭزىيىپ ئېيىقنىڭ بالىسىغا مېھىر ئىزھار قىلىۋاتاتتى: «مانا سوٴت ئىچكىن... كۆزلىرىڭ ئاجايىپ چىرايلىق ئىكەن، مى-سالى مېنىڭ ئوغلوٴم قوٴتېىددىننىڭ قارا كۆزلىرىگە ئوخشايدىكەن. مە ئىچكىن... قورسىقىڭ توق بولسا ماغدوٴروٴڭدىن كەتمەيسەن، خوٴدا خالىسا بىر كوٴنى ئازاد بولىغايسەن. يەنە ئارچىزارلىققا بېرىپ ئاناڭ بىلەن دىدارلاشقايسەن، قارا كۆز! مە ئىچ...»

سوٴلتان ئەجەبلىنىپ توٴروٴپ قالدى، كېيىن جاھىللىق بىلەن مەلىكىنىڭ چېچىنى چاڭگاللىدى:

— ھىم، مەلىكە، پادىشاھلىقنى ئۆز قولىڭىزغا ئالدىڭىزموٴ؟ بىزدىن روٴخسەتسىز بىر ھايۋانغا ئازادلىق ۋەدە قىلىۋاتىسىزغوٴ؟ قېنى ئىچكىرى كىرىڭ.

مەلىكە تاۋاقنى قەپەسنىڭ ئالدىغا قويدى. سوٴلتان بىر تېپىپ تاۋاقنى ئۆروٴپ تاشلىدى. ئېيىق بالىسى قورقوٴپ قەپەسنىڭ بوٴرجى-كىگە قاچتى.

سوٴلتان چېدىرغا كىرىپ پەي ياستوٴققا يانپاشلىدى. ئايتوٴغدى تۆۋەن تەرەپتە ئولتوٴردى. خېلىغىچە ئىككىسىدىن سادا چىقمىدى. ئايتوٴغدى ياغلىقىنىڭ ئوٴچى بىلەن كۆزلىرىنى سوٴرتتى، بېشىنى ئېگىپ ئولتوٴردى.

— سۆزلەڭ، مەلىكەم! — دېدى سوٴلتان ئاچچىقلىنىپ.

مەلىكە خاننىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قارىدى:

— ئوٴچ كوٴندىن بېرى بوٴ ئېيىقنىڭ ئانىسى كېلىپ ئوٴيقوٴمنى بوٴزوٴۋاتىدوٴ. ھەر كوٴنى خوٴپتەن بىلەن يېتىپ كېلىدوٴ، ئېقىننىڭ ئوٴ تەرىپىدە توٴروٴپ پەرياد قىلىدوٴ.

— ئېيىق بالىسىنىڭ توٴتقوٴن ئىكەنلىكىنى قانداق بىلىپتوٴ؟

ئايتوٴغدى كوٴلوٴمسىرىدى:

— ئۇمۇ ئانا ـ دە، بېگىم. ئانىنىڭ يۈرىكى بالىنىڭ ئېسىنى تۇيىدۇ. توۋا قىلدىم، نەچچە كۈندىن بېرى مېنىڭمۇ كۆڭلۈم سىرقىراۋاتىدۇ. قۇتبىددىننى كۆرىدىغان ئوخشايمەن. ئىنشائاللا، مۇشۇ يېقىن پۇرسەتتە بالامنىڭ دىدارىغا قانغايمەن دەپ ئۈمىد قىلىمەن...

ئايتۇغدىنىڭ «ئاسىي ئوغۇل» نى تىلغا ئالغىنى مەھمۇدخانغا ياقمىدى.

— ئەمدى ئۇنداق ئوغلىمىز يوق. ئۇ بىزدىن، سىزدىن ۋاز كېچىپ قەلەندەر بولۇپ كەتكەن. خوش، كېچىسى ئۇيقۇڭىزنى بۇزۇۋاتقان بولسا، گور بالىنى كۆزدىن يوقاتقۇزۇۋېتەي.

ئايتۇغدىنىڭ رەڭگى ئۆچتى.

— بېگىم، ئەگەر بۇ بىچارە جانىۋارنى كۆزدىن يوقاتسىڭىز، پۇشايمان قىلغايسىز. ئۇنداقتا مەلىكىڭىزدىنمۇ ئۈمىد ئۈزۈڭ...

سۇلتان يىگىرمە يىللىق ياستۇقدىشىدىن بۇنداق سۆزنى كۈتـ مىگەنىدى، بىردەم ئەجەبلىنىپ قالدى، كېيىن ئاستا گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ چازا قۇردى.

— مۇبارەك سۆزىڭىزنى يەنە بىر تەكرارلاڭ، مەلىـ كەم، — دېدى سۇلتان ئالقىنىنى قۇلىقىغا تۇتۇپ، — قۇلىقىم نېمە دېگەنلىكىڭىزنى تۈزۈك ئاڭلىمىدى بولغاي...

ئايتۇغدى كىرپىك قاقماي گېپىنى تەكرارلىدى:

— ئەگەر، بېگىم بىر بىگۇناھ جانىۋارنى جېنىدىن جۇدا قىلسا، ياستۇقدىشىدىنمۇ ئايرىلغۇسى. سۆزۈم شۇ.

مەھمۇدخان ئايتۇغدىنىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلەتتى. ئۇ سۇلـ تان سەنجەرگە ئاجايىپ خىزمەت قىلغان شەۋكەتلىك باھادىر بۆ- رۈكيارۇغ ئەمىرنىڭ ئەركە قىزى ئىدى. ئايتۇغدى چەۋەندازلىق ۋە كامان ئېتىشتا يىگىتلەرنىڭ ھەۋسىنى كەلتۈرسە، نازاكەتتە، ئاياللىق لاتاپەتتە، شېرىن سۆزلۈكتە قىزلارنىڭ ھەسىتىنى قوز- غايتتى. سۇلتان بىر قېتىم ئۇنىڭغا كېنىزەككە مۇئامىلە قىلغاندەك مۇئامىلە قىلدى. ئايتۇغدى گەپ قىلمىدى، ئوغلىنى، كېنىزەكلە-

رىنى ئېلىپ مەرۋگە كېتىپ قالدى. مەھمۇدخان ئارىغا يېزىنسى سۇلتان سەنجەرنى قويدى. ئايتۇغدى: «جانابىي مەھمۇدخانغا ئېيتىڭلار، ئاۋۋال خانىش بىلەن كېنىزەكنىڭ پەرقىنى چۈشەنسۇن، ئاندىن ئەھلى ئايالىنى تەلەپ قىلسۇن» دېدى. ئاخىرى سۇلتاننىڭ ئۆزى مەرۋگە باردى، ئايتۇغدى بىلەن ياش قۇتبىددىننى ئېلىپ قايتتى. شۇنىڭدىن بېرى، رەيىقىسىنىڭ رايىغا باراتتى، ئەمما بۇگۇن ئۆتكەن ئىشنى ئۇنتۇدى.

— دېمەك، شەرىئەتلىك ئېرىڭىزنىڭ قارارىدىن سىزگە بىر ياۋايى مەخلۇقنىڭ جېنى ئەزىز ئىكەن ـ دە؟

— ياق، بېگىم. ماشايىخلار ئېرىڭ — پىرىڭ دېگەنىكەن. سىلى پىرىم ئىكەنلا، مۇبارەك قوللىرىنى بىھۇدە قانغا بويىمىسىلا. تېخى دۇنيانىڭ ئاچچىق ـ چۈچۈكىنى تېتىپ كۆرمىگەن بىر جانىۋارنى ئۆلتۈرۈپ، نېمىگە ئېرىشكەيلا؟

— مەن سىزنىڭ تىنچلىقىڭىزنى ئويلاۋاتىمەن.

— قۇللۇق، بېگىم. مېنىڭ تىنچلىقىمنى ئويلىغانىكەنسىز، ئۇنىڭ جېنىنى ماڭا بېغىشلاڭ. بۇ ئېيىقنىڭ بالىسىنى ماڭا ھەدىيە قىلغانىدىڭىزغۇ؟ ھەدىيە قىلىنغان نەرسە قايتۇرۇۋېلىنامدۇ؟

سۇلتان ئايتۇغدىنىڭ ئورۇنلۇق سۆزلىرى ئالدىدا يەنە يول قويدى.

— بولىدۇ، ئەنە بېغىشلىدۇق، — دېدى سۇلتان ساقىلىنى سىلاپ، — نېمە قىلسىڭىز ئىختىيارىڭىز.

ئايتۇغدى ئورنىدىن تۇرۇپ سۇلتانغا تەزىم قىلدى.

— سىز بىر نارەسىدە جانىۋارنىڭ غېمىنى يېگەن بولسىڭىز، ئاللاتائالا سىزنى دەرگاھىدا ساقلىسۇن، بېگىم...

كېچىدە مەھمۇدخان قىيا ـ چىيادىن ئويغىنىپ كەتتى. تۆگە يۇڭىدىن قىلىنغان يەڭگىل، ئىسسىق يوتقاننى تېپىپ تاشلاپ، قەددىنى رۇسلىدى ۋە ھازىرلا كۆرگەن چۈشىنى ئويلىدى. يۈزىگە پاتىھە تارتىپ «ئەستاغپۇرۇللا» دەپ قويدى، ئاسمانغا قارىدى. پەردە تارتىلغان تۈڭلۈكنىڭ ئۈستىدە كۈمۈش ئاي شولا تۆكۈپ

تۇراتتى. شۇ چاغدا يەنە ۋارقىراشقان ئاۋازلار ئاڭلاندى. يىراقتىن بۇقىنىڭ مۆرىگىنىدەك بوغۇق ئاۋازى ئاڭلاندى. سۇلتان ئاستا ئورنىدىن تۇردى، چاۋاك چالدى، ھېچكىم كىرمىدى. ئۇ ئۇستىگە يۇڭ چەكمىنىنى، پۇتىغا كېپىشىنى ئىلىپ، بېشىغا سۆسەر تۇمىقىنى كىيدى ـ دە، سىرتقا چىقتى، ئىشىكنىڭ ئالدىدا ئىككى قاراۋۇل كالىلىسىنى ساڭگىلاتقىنىچە داڭ قېتىپ ئۇخلاپ ئولتۇراتتى. سۇلتان ئۇلارنىڭ يېنىدا تۇرغان نەيزىلىرىنى ئېلىپ چۆرۈپ تاشلىۋەتتى. مەلىكىنىڭ چېدىرى ئەللىك قەدەمچە نېرىدا ئىدى. ئىككى ـ ئۈچ كىشىنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

ئەتراپ سۈتتەك ئايدىڭ، كېنىزەكلەر ئالدىراپ يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشتى. ئايپالتا كۆتۈرگەن كېلەڭسىز بىر كىشى ساي تەرەپكە يۈگۈرەپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ھەدەپ «مەلىكەم، مەلىكەم، بارماڭ، ئۇ مەخلۇققا يەم بولىسىز!» دەپ ۋارقىرايتتى.

سۇلتان مۇلازىملار كېتىۋاتقان ئىزىغا قاراپ ماڭدى، يۈز قەدەمچە مېڭىپ توختىدى. كوھەك سۇيىنىڭ قارشى تەرىپىدە ئۈچ ياشلىق بۇقىدەك كېلىدىغان قاپقارا بىر ئېيىق تۇراتتى، ئېيىق ھەدەپ ئالدىنقى ئىككى پۇتىنى ھاۋاغا كۆتۈرۈپ ھۆركىرەيتتى. سۇلتان يەنە ئالدىغا قاراپ ماڭدى، كۆزى ئايتۇغدىغا چۈشتى. ئۇنى بىر توپ ئاياللار قورشىۋالغان بولۇپ، ئەتراپىدا قوراللانغان نۆكەرلەر يۈرۈشەتتى. ئايتۇغدىنىڭ بېشى يالاڭ بولۇپ، ئۇ ئانا ئېيىقتىن كۆزىنى ئۈزمەي تىكىلىپ تۇراتتى. ئېيىق توختىماي ھۆركىرەيتتى، گويا ئىنتىزار بولۇپ بىراۋنى چاقىرغاندەك نالە قىلاتتى...

بىردەمدىن كېيىن سۇدىن ئېيىقنىڭ بالىسى ئۈزۈپ ئۆتتى ۋە بىر ـ ئىككى سىلكىنىپ ئانىسى تەرەپكە قاراپ كېتىپ ئېتىلدى. ئانا ئېيىق سەكرەپ كېلىپ بالىسىنى باغرىغا ئالدى ـ دە، تاغنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ كېتىپ قالدى. مەلىكە تىترەك ئاۋازدا قولىنى كۆتۈردى: «ئىلاھا، ئاناڭنى تاپقىنىڭ راست بولسۇن... تەڭرىم، بۇ دۇنيادا ھېچكىم جىگەر پارىسىدىن ئايرىلمىسۇن... يالغۇز ئۆ-

زۇڭگە سېغىندىم، سېنىڭدىن ئۆزگە تايانچىم يوق...» مەلىكىنىڭ ئاۋازى سۇلتاننىڭ كۆڭلىنى غەش قىلدى. ئۇ دەرھال كەلگەن ئىزى بىلەن قايتتى. چېدىرنىڭ ئالدىدا قاراۋۇللار ھامان خورەك تارتىپ ئۇخلاپ ئولتۇرۇشاتتى. سۇلتاننىڭ ئاچچىقى كەلدى، ئىككى قاراۋۇلنى تېپىپ ئۆرۈۋەتتى ـ دە، ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى.

سۇلتاننىڭ ئويغاقلىقىدىن خەۋەر تاپتىمۇ قانداق، ئىجازەت سوراپ مۇلازىم كىردى. ئۇ چېدىرنىڭ تۆت تەرىپىدىكى تىللا شامدانلارغا ئوت ياقتى. چېدىر يورۇدى.

مۇلازىم پەگاھقا بېرىپ تىزلاندى، قوللىرىنى قوشتۇرۇپ پەرمان كۈتۈپ ئولتۇردى. سۇلتان ئېغىز ئاچمىدى. ئۇ ئۆز خىيالى بىلەن بەند ئىدى، يۇزلىرى ئېچىشىپ، باياتىن كۆرگەن چۈشىنى ئويلايتتى. ئۇ چۈشىدە قىبلىگاھىنى كۆردى، رەھمەتلىك پالەچ كېسىلى بىلەن جان تەسلىم قىلغانىدى. ئۇ تەختىراۋاندا ئولتۇرارمىش، غەمكىن كۆزلىرىنى مەھمۇدخانغا تىكىپ، تەسلىكتە تىلغا كېلىپ: «ئوغلۇم، مەئىشەتنى دەپ پۇقرالارنى ئۇنتۇدۇڭ... بىمارنىڭ ئەھۋالىنى سورىمىغان تېۋىپنى قانداق تېۋىپ دېگىلى بولسۇن... پۇقرالارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىساڭ سەن قانداق سۇلتان بولدۇڭ. ئەلنى ئارىلىمايسەن، بازار ئارىلىمايسەن... جامائەت بىرلە ئىبادەت قىلىشنى ئۇنتۇدۇڭ... كۆزۈڭنى ئاچ، بالام، بارار يولۇڭنى ئويلا...»

سۇلتان سەسكىنىپ كەتتى. ئاتىسى «بارار يولۇڭنى ئويلا» دەپ ئۇنى تاڭلا مەھشەردىن ئاگاھلاندۇرۇۋاتاتتى. بۇ ئىشارە ئۇنى ئەرشئەلادىن زېمىنگە چۈشۈرگەندەك بولدى. دەرۋەقە، سۇلتان كېيىنكى چاغلاردا كۆڭۈل خاھىشىغا بېرىلىپ ئەتراپتا نېمە ھادىسىلەرنىڭ سادىر بولۇۋاتقانلىقىنى نەزەردىن ساقىت قىلدى. ئۇنىڭ يەر ھەيدەپ، دان چېچىۋاتقان دېھقانىنىڭ ئېتىزىنى كۆرمىگىنىگە قانچە ئۇزۇن بولدى؟ قىتائانلارنىڭ باسقۇنىدىن كېيىن سەمەرقەنت بازارلىرىنى ئارىلاپ كۆردىمۇ؟ قەبرىستان تەۋەررۇك جايلارنى ئاخىرقى قېتىم قاچان زىيارەت قىلغانىدى؟ ھەتتا ئىمام بۇخارى

ھەزرەتلىرىنىڭ مەقبەرىسىگە بارمىغىنىغىمۇ بىر يىلدىن ئېشىپ-تۇ. ئەسلىدە ئۇ بۈيۈك زاتنىڭ قەبرىسى قول سوزسا يەتكۈدەك يەردە — سوغدى كەنتىدە ئىدى. سۇلتان ئىچىدە «مېنىڭ قىلغان-لىرىم ئىنساپلىق كىشىنىڭ ئىشلىرى ئەمەس، ئەرۋاھلارنىڭ سۆ-زى تىرىكلەرگە ۋەسىيەت. پەرز ۋە سۈننەتتىن، ئىلاھىي ۋاقىپلار-دىن غەپلەتتە قاپتىمەن. مەندىن ئاسىيلىق ئۆتتى، پەدەرى بۇزرۇك-ۋارىم، ئىنشائاللا، ئەمدى روھىڭىزنى بىئارام قىلمايمەن. توۋا ئىچرە ئۆرتىنىۋاتىمەن، قىبلىگاھىم» دېدى.

سۇلتان پاراسلاپ يېنىپ تۇرغان شاملارغا بىر - بىرلەپ نەزەر سالدى، دىلىنى ئۆرتەۋاتقان نادامەت، ئەپسۇس، توۋا ئوتلىرىغا ئەنە شۇ شاملاردىن ئوخشاشلىق تاپتى، ئىچىدە ئىستىغپار ئېيتىپ، «پاتىھە» سۈرىسىنى ئوقۇدى، ئالىقانلىرىنى يۈزىگە سۈرتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مۇلازىممۇ پاتىھەگە قول كۆتۈردى.

شايى پەردىنى قايرىپ قارچىغا باھادىر خۇددى قارا قۇيۇندەك كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ بويى سەل كەم ئۈچ گەز كېلەتتى، ئۇ سۇلتاننىڭ قارارگاھىدىكى قاراۋۇللارنىڭ سەردارى ئىدى. قارچىغا باھادىرنىڭ رەڭگى ئۆڭگەن، چىرايىدا قان يوق، كۆزلىرى چاقناپ كەتكەن بولۇپ، گويا ھازىرلا ئادەم ئۆلتۈرۈپ كەلگەن قاتىلدەك ھاسىرايتتى.

— سۇلتانىم، بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىڭ... ئۇ ئىتنىڭ بالىلىرى ئوخلاپ قاپتۇ. ھازىر ئىككىسىنى دەرەخكە باغلىتىپ قويدۇم. پەرمانىڭىزغا مۇنتەزىرمەن. بېشىنى كەس دېسىڭىز، ئۆز قولۇم بىلەن كەسكەيمەن، بۇ باشقىلارغا ئىبرەت بولغاي...

— ئۇلارنى يالىڭاچ قىلىپ سۇغا پىشىڭلار، — دېدى سۇلتان خاتىرجەم ئاۋازدا، — ئاندىن ئىت باقار قىلىپ قويۇڭلار.

قارچىغا باھادىر قاراۋۇللارنىڭ، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ گۇناھىنى بويىنىغا ئېلىپ تىترەپ تۇراتتى. ئۇ سۇلتاننىڭ نېمە ئۈچۈن گۇنا-ھىدىن ئۆتكەنلىكىنى چۈشىنەلمىدى. مەھمۇدخاننىڭ قىبلىگاھى-نىڭ ئەرۋاھى ئالدىدا توۋا قىلىپ، كۆڭلىنىڭ شامدەك ئېرىپ

تۇرغانلىقىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن؟

قارچىغا باھادىر ئىچىدە ھەقتائالاغا شۈكرى ئېيتىپ يەرگە يۈكۈندى.

— ئۆمۈر بويى سادىق قۇلىڭىزمەن، ھەزرىتىم...

سۇلتاننىڭ ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلاقلىرىغا باشقىچىلا يېقىملىق ئاڭلاندى:

— بېرىڭ، ئۆلىمالارنى ئويغىتىڭ. بامدات نامىزىنى قەلئەدە، چوڭ جامەدە ئوقۇشنى نىيەت قىلدىم.

قارچىغا باھادىر ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، مۇلازىممۇ ئورنىدىن تۇردى.

— قۇرئان كەلتۈرۈلسۇن، — دېدى سۇلتان قىسقىغىنە. يانپاشلاپ مۇلازىم ئىشىككە قاراپ ماڭدى.

سەلدىن كېيىن قارچىغا باھادىرنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى:

— جېنىڭلارنى تىلىۋالدىم، لەنتىلەر، ئەمدى ئايغىمنى سۆيسەڭلارمۇ ئاز! يۈز دەرھەمدىن جازا تۆلەيسىلەر، ئاندىن خالىغانلارنى ئىت باقار قىلىمەن، خالىمىغانلارنىڭ كەينىگە تېپىپ ھەيدەيمەن!

خاننىڭ خاس قاراۋۇللىرىنى ئىت باقار قىلىپ قويۇشى مىسلى كۆرۈلمىگەن ھاقارەت ئىدى. ئەمما يۈز دەررە يەپ مەجرۇھ بولۇپ قالغاندىن يۈز دەرھەم تۆلەپ ئىت باقار بولۇش ئەلاراق ئىدى. قاراۋۇللار قارچىغا باھادىرنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلىپ، ئۇنىڭ شەرىتىگە رازىلىق بىلدۈرۈشتى.

قارچىغىنىڭ ئىككى يۈزلىمىلىكى سۇلتاننىڭ ئېرىپ تۇرغان ئىسسىق باغرىغا سوغۇق سۇ بولۇپ سېپىلدى. «ئىمانسىز، — دەپ ئۇھ تارتتى مەھمۇدخان، — بۇ دۇنيادا ئۆزۈڭدىن ئۆزگە سادىق مەھرەم يوقمىدۇر؟ ئۇ بىتەۋپىقنى قانداق قىلىش كېرەك، غاپىل قاراۋۇللارغا قوشۇپ ئۇنىمۇ ئىت باقار قىلايمۇ؟ بۇ دۇنيادا دوست تاپماق تولىمۇ دىشۋار ئىكەن...!»

15. زەھەر دەرىخىنىڭ مېۋىسى

قۇياش پاتسا ئۆكۈنمە، ئەتە ئۇ
تاڭنى باشلاپ كېلىدۇ.

— «ئاۋېستا» دىن

بۇ كاج پەلەكنىڭ ئىشلىرى قىزىق ئىكەن، گاھىدا شۆھرەتپەرەسلىك بىلەن باشلانغان ئىش ياخشىلىق بىلەن تۈگەيدۇ، ئەكسىچە ياخشىلىق، خۇشاللىق ۋەدە قىلىدىغان كۈن ۋەسىيەت، غەم بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

سۇلتان مەھمۇدخان سۇبھى بىلەن ئەركانى دىن ۋە ئۆلىما پازىللارنى ئېلىپ، ئاق تۇلپارىغا مىنگەندە كۆڭلى سۇنبۇلە سۈيىدەك تىنىق ئىدى. كەچكە بېرىپ كۆڭلى ۋەيران بولدى. كۆڭلەردىن بېرى قەلبىنى قاپلاپ تۇرغان خۇشاللىقتىن ئەسەرمۇ قالمىدى.

مەھمۇدخان دەبدەبە بىلەن يولغا چۈشتى. ئالدىدا جاكارچىلار خانىنىڭ سەمەرقەنتكە تەشرىپ بۇيرۇۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىپ، ئات چاپتۇرۇپ كەتتى. سۇياب ساھىلى ئەمدىلا ئويغىنىۋاتقاندەك، ... ئىككى تەرىپى لەرزان شاخلىق دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان تار كوچىلاردا ئېشەك هارۋىلىق، قېچىر هارۋىلىق دېھقانلار ئۇچرايتتى. بۇ هارۋىلاردىكى سېۋەتلەردە كۈزنىڭ مېۋىلىرى يالتىرايتتى. دېھقانلار بازارغا ئالدىرايتتى، تاڭ ئاقارماستىن بۇرۇن سەمەرقەنت رەستىلىرىدىن جاي ئىگىلەش ئۈچۈن ئۇلاغلىرىنى قوغلايتتى.

شەھەرگە يېقىنلاشقانسېرى سۇلتان مەھمۇدخاننىڭ يۈرىكىنىڭ سوقۇشلىرى تېزلىدى. ئۇ يەنە ئاتىسىنىڭ ئەرۋاھىنى ئېسىگە ئالدى، دىلىدا تەكبىر ئېيتتى. چوڭ جامائەنىڭ ئالدىغا يىغىلىدىغان كىشىلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. «راست، مەندىن غاپىللىق ئۆتۈپتۇ، شەھەرگە كىرىپ جامائەت بىرلە ناماز ئۆتىمىگىنىمگە ئۈچ ئاي بوپتۇ. مەركەزدىن يىراق قالغان مۆمىنگە ئوخشاپ قاپتىمەن».

سۇلتان سەمەرقەنتنىڭ سۇ سېپىپ سۈپۈرۈلگەن رەتلىك كوچىلىرىغا قەدەم باسقىنىدا نەقىشلىك، ھەيۋەتلىك مۇنارلاردىن مەزىننىڭ نامازغا چىللىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

سۇلتان ھەمراھلىرى بىلەن جامائە مەسچىتىگە بۇرۇلدى. كوچىلاردا ئادەم كۆپەيدى. «پوش، پوش» دەپ يول ئېچىپ بېرىۋاتقان قارچىغا باھادىرنىڭ ھەيۋىتىدىن چۆچۈپ، پۇقرالار ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشماقتا، قوللىرىنى قوشتۇرۇپ، ئاق تۇلپارنىڭ ئۈستىدە ئەتراپقا ھەيۋەت بىلەن بېقىپ كېلىۋاتقان سۇلتان مەھمۇدخانغا تەزىم بەجا كەلتۈرمەكتە. سۇلتاننىڭ ئۈستىدە يېشىل لاۋا چەكمەن، بېشىدا ئىمامى ئەزەم مەزھىپىدىكى شەيخلەرنىڭ قائىدىسى بويىچە ئورالغان چاققان سەللە. سەللىنىڭ ئالدىدا بەدەخشان ياقۇتى پارلاپ تۇراتتى. سۇلتان ھەر قېتىم ئىككى يېنىغا بېقىپ پۇقرالارنىڭ سالىمىنى ئىلىك ئالغاندا ياقۇت يالت - يۇلت قىلىپ يالتىراپ كېتەتتى، ئۇ كىشىلەردە ھەۋەس، ئاداۋەت، كىنايە، پەخىر ۋە قانداقتۇر چۈشەندۈرۈپ بولمايدىغان تۇيغۇلارنى پەيدا قىلاتتى.

يول بويى كىيىمى يېلىڭ، ئاياغلىرى يالاڭ كىشىلەرنى كۆرۈپ سۇلتاننىڭ كۆڭلى ئېرىدى، سەدىقە بېرىشنى ئويلاپ قالدى، سول يېنىغا ئۆرۈلۈپ كىمگىدۇر ئىما قىلدى. ئېتىنى دېۋىتىپ خەزىنىدار ياندىشىپ كەلدى.

— ئۇلارغا بىزنىڭ نامىمىزدىن سەدىقە بېرىڭ، — دېدى سۇلتان، — ھەققىمىزگە دۇئا قىلسۇن.

خەزىنىدار ئۇزەڭگىگە پۇتىنى تىرەپ ئات ئۇستىدە ئۆزىنى رۇسلىدى.

— ئەي مۆمىن مۇسۇلمانلار! ھەزرىتى ئالەمپاناھ شول قۇتلۇق سۇبھىدە جەننەت كەبى سەمەرقەنتكە قويغان مۇبارەك قەدەملىرىنى خەير - ئېھسان قىلىشتىن باشلىدى! — دەپ ۋارقىرىدى، — ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، مەھمۇدخان ئىبنى ئارسلانخان جانابلىرى مۇرۇۋۋەت ئەيلەپ، پۇقرالىرىغا خەير - سەدىقە تارقىتىدۇ!

خەزىنىدار قويىنىدىن بىر خالتىنى ئېلىپ ئېغىزىنى يەشتى ۋە ئەتراپقا سىقىملاپ دەرھەم چېچىشقا باشلىدى. خالايىق بىر - بىرىنى بېسىپ، يانجىپ يەرگە يېپىشتى. خەزىنىدار بەشىنچى خالتىنى سۇلتاندىن يوشۇرۇنچە يانچۇقىغا سالدى.

سەمەرقەنتنىڭ ئۇلۇغۋار، نەقىشلىك جامائە مەسچىتىدە بامدات نامىزىنى ئۆتەپ سۇلتان مەھمۇدخان يەنە ئاتقا مىندى. ئەركانى دۆلەت ۋە ھۆكۈمالارنىڭ ھەمراھلىقىدا شەھەر ئارىلىدى. قۇشخانىلارنى، رەستىلەرنى، ھۈنەرۋەنلەرنىڭ دۇكانلىرىنى، مەدرىسىلەرنى كۆردى. قۇسەم ئىبنى ئەبباس شەيخىنىڭ قەبرىگاھىنى زىيارەت قىلدى. كۇن كۆتۈرۈلگەندە چاربازارنىڭ ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى. ئاتىسى رەھمەتلىك «تەكەببۇر بولساڭ مازار ئارىلا، غاپىل بولساڭ بازار كەز. بازار كۆزگە ئارام، مازار كۆڭۈلگە تەسەللى بېرىدۇ» دېگەن گەپنى دائىم تەكرارلايتتى.

سۇلتان بىسمىللا دەپ بازارغا كىردى، كىردىيۇ، ئىختىيارسىز توختاپ قالدى. بازار گويا داش قازاندەك قاينايتتى. توغرا، سەمەرقەنت بازىرى مەغرىب ۋە مەشرىقتە مەشھۇر ئىدى. بۇ يەردە ئۇ رۇسىيەدىن كەلگەن يۇڭ سودىگەرلىرى، قەشقەرلىك زەرگەرلەر، دەشتى قىپچاقتىن كەلگەن ئاتچىلار، شام ۋە ئىراقتىن كەلگەن سودىگەرلەرنى ئۇچرىتىش مۇمكىن ئىدى. سەمەرقەنت بازىرىنى پىيادە كېزىش ئۇچۇن بىر كۇن ۋاقىت يەتمەس ئىدى. ئات بازىرى، قوي بازىرى، باققالچىلىق بازىرى، گەزمال بازىرى، قول

بازىرى، دورا ـ دەرمان بازىرى، قۇش بازىرى، كۆكتات بازىرى، مېۋە ـ چېۋە بازىرى، ئوۋچىلىق بازىرى، تېرە بازىرى... ئىشقىلىپ، ئالەم يارالغاندىن بېرى بىر ـ بىرىنىڭ رىزقىنى قىدىيىپ يا بىرىگە نېسىۋە بېرىپ يۈرگەن يۈزلەپ، مىڭلاپ كەسىپ ئىگىلىرىنى بۇ يەردە ئۇچرىتىش مۇمكىن ئىدى. بازارنىڭ تىلى ھەم ئۆزگىچە ئىدى، ئوتتۇرىدا تۇرۇپ بىردەم قۇلاق سالساڭ ھەربىر كىشى گويا ئۆز تىلىدا سايرىشىۋاتقان قۇشلارنى ئەسلىتەتتى...

سۇلتان مەھمۇدخان كۆكتات بازىرىغا باردى. دىمىغىغا نەمخۇش، يېقىملىق بىر پۇراق گۇپپىدە ئۇرۇلدى. ھەرخىل چېچەكلەر، كۆكتاتلار ئىچىدىن رەيھاننىڭ پۇرىقى ئالاھىدە ئايرىلىپ تۇراتتى. «سەمەرقەنت رەيھىنىنى پۇرىغان مېيىتمۇ تىرىلۇر» دەپ ئويلىدى سۇلتان رەستىگە نەزەر سېلىپ. سۇلتاننى تونۇپ ئاللىقاچان خۇدۇكسىرەش ۋە ئۈمىد ئارىلاش ئورۇنلىرىدىن تۇرغان كۆكتاتچىلار خانغا تال سېۋەتتىكى ھەرخىل كۆكتات ۋە ئىپار پۇراقلىق گۈللەرنى تەڭلەشتى. مەھمۇدخان رەستىلەرنى ئارىلاپ ئىچكىرىلىگەنسېرى كۆڭلى مەست بولۇپ، زوقمەن ھېسلارغا تولاتتى، شۇنداق ئاۋات ۋە باياشات بىر ئۆلكىنىڭ بىردىنبىر ئىگىسى ئىكەنلىكىدىن غۇرۇرى گۈمبەزدەك يۈكسىلەتتى. ئىختىيارسىز سۇلتاننىڭ خىيالىغا ئەرەب شائىرى ئەبۇلپەتىھ بۇستىنىنىڭ ئاجايىپ بىر بېيىتى كەلدى. بۇستى: «ئۇ دۇنيادا ئادەملەر ئۈچۈن جەننەت بار، بۇ دۇنيانىڭ جەننىتى سەمەرقەنتتۇر» دېگەنىدى. سۇلتان قولىدىكى بىر توپ رەيھاننى پۇراپ ئەتراپىغا ئارىلاپ باقتى. «جەننەتكە ئوخشايدىغان سەمەرقەنتىم، ئىلاھا ساڭا كۆز تەگمىگەي، سېنىڭ ھۆسنىڭگە كۆز ئالايتقانلارنىڭ كۆزىگە توپا ياغقاي، راھىتىڭمۇ، زەخمىتىڭمۇ ئۆز ئۇلۇسىڭغا بولغاي...»

زەرگەرلىك ۋە دورا ـ دەرمان دۇكانلىرى ئارىسىدا سۇلتان غارايىپ بىر مەنزىرىگە دۇچ كەلدى. قەبرە تېشىدەك يوغان بىر قورام تاشتا جۇلدۇر چاپان كىيىپ، بېلىگە زۇننار باغلىغان،

ھەبەشتەك قاپقارا بىر زەڭگى ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ چاچلىرى پاخپىـ يىپ تۇراتتى، ئالدىدا قاپقارا ئاياق، بوز داستىخان تۇراتتى. بۇ مەجنۇن سۇپەت يىگىت بىر ـ بىرىگە خىلاپ، بىمەنە سۆزلەرنى قىلىپ ۋارقىرايتتى:

— ئەسسالامۇ، ئەلۋىدامۇ مۇشۇ يەردىدۇر! تۇركنى كۆلدۈر-گەن نەرسە ئەجەمنى يىغلىتۇر، ئەكسىچە ئەجەم كۈلگەندە تۇرك زار ـ زار يىغلىغاي! دېھقان تېرىپ ئالتە ئاي كۈتكەي، مېنىڭ تېرىغىنىم ئالدىمدىلا ئۈنۈپ چىققاي! شەك كەلتۈرسەڭ ئالدىمغا كەل...

سۇلتان سول يېنىدا تىترەپ تۇرغان بازار نازارەتچىسىگە قارىدى:

— بۇ كىم؟

— كەشمىرلىك مۇساپىر، ئالەمپاناھ، — دېدى بازار نازارەتـ چىسى ئېگىلىپ، — ئۇنى كەشمىرلىك دىۋانە دەپمۇ ئاتىشىدۇ. بىر بۇردا نان ئۈچۈن رەم ئېچىپ پال كۆرىدۇ...

مەھمۇدخان ئۇندىمەي ئالدىغا قاراپ ماڭدى، كېيىن رەمچىـ نىڭ سىرلىق سۆزى يادىغا چۈشۈپ توختىدى. «ئەسسالامۇ، ئەلۋىدا مۇشۇ يەردىدۇر دېدى. نېمە ئۈچۈن تىرىكلىكنىڭ ئېپتىداـ سى بىلەن ئىنتىھاسى بۇ دىنسىزنىڭ قولىدا بولغاي؟»

سۇلتان كەشمىرلىك يىگىتكە قارىدى:

— ئەي مۇساپىر! مەن ئۈچۈن پال سال، ئاندىن كېيىن ئەسسالام بىلەن ئەلۋىدانىڭ تەرىپىنى سۆزلە!

يىگىت خاننىڭ ئەپتىگە ئۇزاق تىكىلدى، ئۆزىچە نېمىلەرنىـ دۇر دەپ پىچىرلىدى، قوينىدىن ئالىقاندەك ئەينەكنى ئېلىپ قارىـ دى، بىر سىقىم يالتىراق تاشلارنى داستىخانغا چاچتى.

— سېنى بۇ يەرگە ئاتاڭ باشلاپ كەلدى، — دېدى تاشلارغا قاراپ، — كۆكسۆڭدە مانا بۇنداق (ئۇ ئاستىدىكى قورام تاشنى شاپىلاقلاپ قويدى) تاش بار ئىدى، ئەمدى ئۇ تاش ئېرىدى. ئەمما، كەچتە ئۇ تاش قايتا ئىچىڭگە كىرگەي. سۆزۈمدىن غەزەپلەنسەڭ

كاللام دارغا يەتكەي، شۇ ئەلۋىدا ماڭا. بىشارىتىم ئۇڭدىن كەلسە يەنە مېنى سېغىنىپ كېلۇرسەن، شۇ ئەسسالام ماڭا!

سۇلتان سەسكەندى:

— تاش نېمە بولغاي، ئۇنى كىم ئېرىتۇر؟

— قەدىمدىن قالغان رىۋايەت باردۇركى، ئەي غاپىل كۆڭ ياتسا يىغلىما، ئۇ تاڭلا ئالەمنى قايتا مۇنەۋۋەر قىلغاي... ئاخشاملىقتا سېنىڭ كۆكسۇڭگە مېھمان بولىدىغان تاشنى سۆز ئېرىتكەي...

كەشمىرلىك يىگىت داستىخاندىكى تاشلارنى ۋە ئەينەكنى يىغىشتۇردى.

سۇلتان ھاڭ - تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى، يېنىغا قولىنى سېلىپ بىر دىنار ئالدى - دە، يىگىتنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. رەمچى يىگىت تىللا تەڭگىگە مەنسىتمىگەندەك كۆز تاشلىدى، كېيىن ئۇنى قولىغا ئېلىپ ئۆرۈپ - چۆرۈپ قارىدى ھەمدە ھىجىيىپ قويدى.

— ھازىر تىككىنىم كۆز ئالدىمدا ئۇنۇپ چىقتى...

شۇ چاغدا بىر سېۋەت نان كۆتۈرۈپ ناۋاي كېلىپ قالدى. رەمچى يىگىت سېۋەتتىن ئىككى ناننى ئېلىپ تىللانى تەڭلىدى. ناۋاينىڭ كۆزى چىقىپ كېتەي دېدى.

— ئال، ئايىغىم ھارام بولمىسۇن، — دېدى يىگىت، — مىڭ تىللادىن بىر بۇردا نان ئەلا. بۇ دۇنيانىڭ چىرايىمۇ، چىنارد-مۇ بىر بۇردا نان دېگەن گەپ بار.

مۇساپىرنىڭ «چىنار» دېگەن گېپى سۇلتانغا نەشتەردەك ساڭ-جىلدى. ئەمما، ئۇ دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئەتراپىدىكىلەرنى ئەگەش-تۇرگىنىچە بازارنىڭ ئايىغىغا قاراپ كەتتى.

سۇلتان كوھەكتىكى قارارگاھىغا يېتىپ كەلگەندە ئەسىر نا-مىزى ۋاقتى بولغانىدى. ئۇ سەپەردە يۇرگەن كىشىدەك تۆت رەكەت نامازنى تۈگەتتى - دە، پەي تەكىيىگە يانپاشلىدى. توساتتىن كەي-پىياتى بۇزۇلدى، كۆڭلىگە يانپىشىدىكى گۈللۈك تەكىيىدەك تاش ياتقاندەك بولدى، خىيالىغا لاپ قىلىپ كەشمىرلىك يىگىتنىڭ

گېپى كەلدى: «كەچتە ئىچىڭگە تاش كىرگەي··· بۇ تاشنى سۆز ئېرىتكەي···» سۇلتان بۇ سىرلىق كارامەتنىڭ مەنىسىنى ئويلاپ خېلىغىچە ياتتى. كۈتۈشتىن يامان نەرسە يوق ئىكەن. خەۋپ - خەتەرنىڭ ئۆزىدىن كۆرە ئۇنىڭ ۋەھىمىسى يامان، دەپ ئەللامىلەر بىكار ئېيتمىغانىكەن. «كەچتە ئىچىمگە كىرىدىغان قانداق تاشتۇر ئۇ؟» مەھمۇدخان خۇراپاتقا ئىشەنمەيتتى، دىنغىمۇ مۇتەئەسسىپلەردەك بېرىلىپ كەتمەيتتى، دىنىي ئۆلىمالارنى ئۆزىدىن ياتلاشتۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن پەرز سۈننەتنى ئەستايىدىل ئادا قىلىدىغان كىشى قىياپىتىدە يۈرەتتى. ئەمما، بەرىبىر ئېغىر جەڭدىن بۇرۇن قاننىڭ پۇرىقىنى سەزگەن جەڭگىۋار چەۋەندازدەك دىلى قېتىپ، يۈرىكى كۆكسىنى تېشىۋېتىدىغاندەك ئېغىۋاتاتتى. سۇلتان: «دىۋانە بەرىبىر دىۋانە - دە، بىر چاڭگال تاشقا قاراپ ئېغىزىغا كەلگەننى ۋالاقلايدۇ» دەپ ئۆزىگە تەسەللى بېرىشكە ئۇرۇندى. ئەمما، ئۇنىڭمۇ بولمىدى. «سېنى ئاتاڭ باشلاپ كەلدى» دېدىغۇ. كارامەت كۆرسەتتى «ئاخشام چۆچۈپ ئويغانغىنىمنى، چۈش كۆرگەنلىكىمنى نەدىن بىلگەندۇر ئۇ؟» دېگەن ئىزتىراپ ئۇنىڭ يۈرىكىنى تېخىمۇ قوچۇشقا باشلىدى.

سۇلتان ياتقان يېتى چاۋاك چالدى. ئىشىكئاغىسى كىرىپ كەلدى.

— مەجۇن بىلەن قىمىز كەلتۈرۈڭ.

ئىشىكئاغىسى بىلەن مۇلازىم تىللا لېگەندە غاز گۆشى، نان، بىر چىنە، كوزىدا قىمىز، شۇنىڭغا لايىق مەجۇن كەلتۈردى. سۇلتان مەجۇندىن كۆپرەك قوشۇپ بىر چىنە قىمىز ئىچتى، يۈرىكىنىڭ كۆيۈشى بىرئاز بېسىققاندەك بولدى، غاز گۆشىدىن ئازراق يېدى، ئارىدىن سەل ئۆتۈپ مەجۇن كۈچىنى كۆرسەتتى. سۇلتاننىڭ ۋۇجۇدىنى چۇلغىۋالغان خاتىرجەمسىزلىك پەسەيگەندەك بولدى.

ئىككىنچى چىنە قىمىز سۇلتاننى تامامەن سەرخۇش قىلدى. ئۇ يانپاشلاپ يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتى.

سۇلتان ئۇيقۇدىن قارا بېسىپ ئويغاندى. نامازدىگەرنىڭ ۋاق-
تىمۇ ئۆتكەندى. «سالاتقىمۇ چاقىرماپتۇ، لەنىتىلەر» دەپ مۇلا-
زىملىرىدىن ئاغرىندى، كېيىن مەجۇن يېگەنلىكىنى ئەسلەپ خى-
جىل بولدى. ئۇنىڭ يۈرىكىدە هامان بىر قارا تاش چۆكۈپ ياتقان-
دەك قىلاتتى.

سىرتتىن تەمتىرىگەن هالدا ئىشكئاغىسى مارىلىدى. سۇلتان-
نىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئاستا بوسۇغىدىن
ئۆتتى.

— هەزرىتىم، بىر مۇساپىر ئىجازەت سوراپ تۇرۇپتۇ...

— كىم ئىكەن؟ — دېدى سۇلتان غەپلەت ئىچىدە.

— يەسسىدىن كەلگەنمىش. خان جانابلىرىغا تاپشۇرىدىغان
ئامانىتىم بار دەيدۇ.

يەسسى دېگەن گەپنى ئاڭلاپ، مەهمۇدخان تېتىكلەشتى. يەس-
سىدە ئوغلى قۇتبىددىن بار. «ئەجەبا ئوغلىدىن خەۋەر كەلگەن
بولسا؟»

— كىرسۇن.

ئىشكئاغىسى چىقىپ كەتتى. سەل پۇرسەتتىن كېيىن موللا
قىياپەتلىك بىر يىگىتنى باشلاپ كىردى. بۇ مەۋلۇتقارىي ئىدى.
قارىي دەرهال تىزلاندى، سۇلتاننىڭ هەققىگە دۇئا قىلدى،
كېيىن قوينىغا قولىنى تىقىپ ئورالغان قەغەزنى ئالدى ـ دە، قوش
قوللاپ سۇلتانغا تۇتتى.

— بۇ نېمە؟ — دېدى خان قاپىقىنى سېلىپ.

— مەكتۇپ، شاهىم. بۇنى سەبران ئۆلىمالىرى پۈتكەن.
سۇلتانىمىزنىڭ ئۆز قولىغا تاپشۇر دەپ ئەمىر قىلغان.

— ئۆزۈڭ كىم بولىسەن؟

قارىي سەل ئوڭايسىزلاندى، كېيىن ئەشرەپخان قازىنىڭ گې-
پىنى ئېسىگە ئېلىپ:

— پېقىرىڭىز بىر سودىگەرمەن. تۈركىستان دىيارىدىن بۇخا-
رايى شەرىپكە تىجارەتكە ماڭغانىدىم. مۆھتەرەم زاتلىرىمىزنىڭ

ئىلتىماسلىرىغا ياق دېگىلى تىلىم بارمىدى ··· — دېدى.
سۇلتان خەتنى ئېلىپ قارىنىڭ ئەپتىگە ئىنچىكىلەپ قاراپ قويدى. ئۇنىڭ ئوڭايسىزلىنىپ تۇرغانلىقىنى كاززاپلىقتىن ئەمەس، ئەكسىچە مېنىڭ سالاپىتىمنىڭ سۈرىدىن دەپ ئويلىدى. «سىزگە ئىجازەت» دەپ ئۇنىڭغا رۇخسەت بەردى. مەۋلۇتقارىي ئاسان قۇتۇلغىنىغا خۇشال بولۇپ، دەرھال چىقىپ كەتتى.
سۇلتان خەتنى ئېرەنسىزلىك بىلەن ئاچتى. خەت ئىككى ۋاراق ئىدى. بىرىنچى ۋاراقى چوڭ ـ چوڭ ھەرپتە ناھايىتى سەت يېزىلغانىدى. مەھمۇدخان خەتنىڭ بېشىدىكى ئادەت بولۇپ كەتكەن ھەمدۇسانالارنى تاشلاپ ئاخىرىغىراق كۆز يۈگۈرتتى. «··· بىز سىز جانابىي ئالىيلىرىغا تەۋە سابىراندا ئىستىقامەت قىلغۇچى مۆمىن پۇقرالىرىڭىزدۇرمىز. سۇلتانىمىزنىڭ شانۇ شەۋكىتىگە سايە چۈشىمىسۇن دېگەن قۇتلۇق نىيەتتە مەزكۇر نامىنى پۈتمەكتىمىز. سىز پىرىم دەپ قول بەرگەن شەيخ سەلتەنىتىڭىزنىڭ دۈشمىنى بولمىش خارەزمشاھ ئاتسىزنىڭ ۋەلىئەھدى ئابدۇلپەتىھكە مېھىر كۆرسىتىپ، ئۇنى خەيرلىك دۇئالىرى بىلەن مۇبارەكلەپ تۇرۇپتۇ. كۆزىڭىزنىڭ قارىسى شاھزادە قۇتبىددىننى سىزدىن تىرىك جۇدا قىلغىنى كەملىك قىلدىمۇ؟ شەيخنىڭ بۇل يوسۇندىكى مۇھەببەتنامىسىنى بىز ئۆلىمالار ئەھلى يەتتە ئىقلىمنىڭ ئىگىسى سۇلتان سەنجىرى ئىككىنچى ئاتالمىش سىزدەك ئالىي ھىممەتلىك تەقۋا ساھىبى سۇلتان مەھمۇدخانغا نىسبەتەن بوھتان دەپ بىلگەيمىز. سۆزىمىزنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە قول خوجا ئەھمەد شەيخنىڭ ئۆز قولى بىلەن پۈتۈلگەن نامەنى ئەۋەتتۇق. ئاللا مەدەتكار، ھەق مۇستاپا يار بولۇپ، سىز جانابىي ئالىيلىرى پىرىڭىزنىڭ مۇناپىقلارچە سىرىدىن ئاگاھ بولسىڭىز ئەجەب ئەمەس. جېنىڭىز ھەققىدە دۇئا قىلىپ، تاج ـ تەختىڭىزگە ۋە دۆلىتىڭىزگە بەرىكەت تىلەپ، سابىراندىكى قازى ـ قۇززاتلاردىن دەپ بىلگەيسىز. ۋەسسالام».
ئەھلى ئۆلىمالارنىڭ گېپى بويىچە، ئىككىنچى مەكتۇپ شەي-

خۇل ماشايىخنىڭكى ئىدى. مەھمۇدخان بۇ خەتنى ئازراق ئەجەبلە-نىش ۋە دىلىدا كىچىككىنە غەشلىك بىلەن قولىغا ئالدى. ئاۋۋال ئۇششاق، راۋان يېزىققا تىكىلىپ قالدى. ئۇ سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان خېتىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. خەتتىن شەيخنىڭ نەپسى، روھىيىتى ئۇرغۇپ تۇرغاندەك قىلاتتى. سۇلتان نىمىشقىدۇر تىترەپ كەتتى. توساتتىن چىرايلىق ئۇششاق ھەرپلەرگە جان كىردى، «نۇن» — كۆمۈش ھالقىلارغا ئايلاندى، «سىن» ئۆتكۈر چىشلىق ھەرىگە ئايلاندى، «ئەلف» ئۇزۇن ئېرغاي تاياققا ئۆزگەردى، زىغىردەك نازۇك چېكىتلەر بولسا قارا يۇلتۇز-لاردەك چېدىرنىڭ ئىچىدە پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى...

سۇلتان خىيالىنى يىغىپ قەغەزگە تىكىلدى. دەل شۇ چاغدا ئىختىيارسىز بارماقلىرىنىڭ تىترەۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ قال-دى، بەدىنى قىزىدى. سۇلتان كەلىمە ئېيتتى، كېيىن ئۆزىنى زورلاپ نامەنى ئوقۇشقا باشلىدى. نامە قىسقىلا ئىدى:

«مۇرىتىمىز شاھزادە ئابدۇلپەتتەھ باھادىرخانغا: دىنى ئىسلامنى كېڭەيتىش يولىدا چەككەن زەخمەتلىرىڭىزنىڭ ئەج-رى ساۋابىنى بىر كۈنى ياراتقاننىڭ ئۆزى بەرگەي. ئەمما، ئېسىڭىزدىن چىقارماڭكى، كالامشىرىپتە، دىنىدا زورلاش يوقتۇر. پەرۋەردىگارى ئالەم ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ناھايىتى زالىم ۋە ناشۈكۈر بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، سىز ۋە بىزنى زۇلۇمدىن ھەزەر قىلماققا چاقىرىدۇ. چۈنكى، كىمنىڭ كۆڭ-لىگە ئاللانىڭ شاراپەتلىك نۇرى يەتسە، بەس، ئول ئۆز ئىخ-تىيارى بىلەن مۆمىنلىككە ئېرىشكەي. ئەسلا قىلىچ شىلتىپ باش كەسمەككە ھاجەت يوقتۇر. قاننىڭ ھىدى پۇراپ تۇرغان يەردە ھاياتنىڭ چېچىكى كۆكەرمەس. سىز سۇلتان خەنجەر قوۋمىلىرىدىن شىكايەت ئەيلەپ، ھەققىڭىزگە خەيرلىك دۇئا تىلەپسىز. سەنجەرىلەرگىمۇ، خارەزملەرگىمۇ گېپىمىز بار-دۇر: سىلەر كۆپ كۈلمەكنى ئىختىيار قىلىپسىلەر. پەرۋەر-

دىگارى ئالەم [بەس، ئاز كۆلۈڭلار] دەپتۇرلار. بۇل مۇبارەك ئايەتنىڭ مەنىسىنى ئوبدان بىلىپ ۋۇجۇدىڭىزغا تەپەككۇر ئەيلەڭ، ئوغلۇم. ئۆز يۇرتىنى پارە - پارە قىلىپ تالىشىۋاتقان بىر ۋەتەن پەرزەنتلىرىگە ۋەسىيەت - خېتىم شۇلدۇر.
بېيىت:

سېنى قويماس ئەجەل ھەرگىز نىچە ھۆكمىڭ راۋان بولسا،
ھۆكۈمەت بىرلە ئالەمنى ئەگەر زىرۇ زەبەر قىلساڭ.

سىزگە لەۋھى مەھپۇز ئىگىسى ئىنساپ تەۋپىق ئاتا قىلسۇن.

— شەيخ قۇل خاجە ئەھمەد يەسسەۋىي

سۇلتان مەكتۇپنىڭ ئاخىرىدىكى شەيخنىڭ مۆھرىگە باقتى. بوتىلاقنىڭ كۆزىدەك بېجىرىم، قاپقارا مۆھۈرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى «ھەزرىتى سۇلتان خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي» دېگەن پۈتۈك ئويۇلغان گەردىشتە يەسسەۋىيدىن بۇرۇن ئۆتكەن ئون ئۇلۇغ ئەھمەدلەرنىڭ ئىسىملىرى تىزىلغانىدى. سۇلتان ئۇلارغا پەرىشان ھالدا كۆز يۈگۈرتتى، بىراق شەيخنىڭ نامىدىكى غەلىتىلىكنى بايقىمىدى. ئۇ تەسەۋۋۇپ ئىلمىدىن خەۋەردار ۋە زېرەكرەك بولغىنىدا بۇ غەلەتىنى ھېس قىلار، ئاقىۋەتتە پۇشايمان ئوقلىرىغا گىرىپتار بولماس ئىدى. ئەپسۇسكى، مەھمۇدخان بارلىق سۇلتانلارغا ئوخشاش قىلىچ كامان ئىلمىدا ماھىر، لېكىن ئەقلىي ئىلمدە ناتىۋانراق ئىدى.
مەھمۇدخان كاسىدىكى ئانار سۈيىنى سۈمۈرۈپ، بىرئاز تىن ئالدى. ئۆلىمالار: «شەيخ مەككەئى مۇكەررەمەگە قاراپ سەپەر قىلدى، يېقىن پۇرسەتتە سەمەرقەنتكە يېتىپ بارغاي» دەپ خەۋەر بەرگەنىدى. سۇلتاننىڭ قەلبى داۋالغۇدى. «ئەگەر شەيخ بىز تەرەپكە تەشرىپ بۇيرۇسا، ئېھتىمال ئوغلىمىز قۇتبىددىننمۇ قوشۇلۇپ كېلەر. مانا ئۈچ يىلدىن بېرى تەخت ۋارىسى ھەزرىتى سۇلتاننىڭ

دەرگاھىدا مۇرىت بولۇپ يۈرۈپتۇ، گويا شاھزادە ئەمەس، دەر-
ۋىش، قەلەندەر، جەندە كىيگەن تەركىدۇنياچىغا ئوخشاش...»

سۇلتاننىڭ كۆز ئالدىدا تۇنجى قېتىم شەيخنى زىيارەت قىلغان چاغ گەۋدىلەندى. بۇنىڭدىن ئىككى يىل، ئىككى ئاي مۇقەددەم، مەھمۇدخان شەيخۇل ماشايىخ خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي جانابلىرىنى تاۋاپ قىلغىلى سەمەرقەنتتىن يەسسىگە قاراپ ئاتلاندى. ئەتراپىدا سادىق ئەمىرلىرى، خاس خادىملىرى، ئاكابىر - ئەشرەپلىرى، سەمەرقەنت، بۇخارانىڭ ئۆلىما ۋە پازىللىرى، قازى - قۇززاتلىرى بار ئىدى، خەير - ئېھسانىمۇ مول ئالغانىدى. ئۇنىڭ نىيىتى ئەۋلىيالار سەرۋىرى، غايىب شاھادەت ساھىبى سۇلتانۇل ئارىپىننى زىيارەت قىلىش، ئۇنىڭغا قول بېرىپ مۇرىت بولۇش، دۇئاسىنى ئېلىپ، سەلتەنىتىگە روناق ۋە بەرىكەت تىلەش ئىدى. تاغىسى، يەتتە ئىقلىمنىڭ سەردارى سۇلتان سەنجەر يەسسەۋىي تەرىقىنىڭ مۇخلىسى ئىدى. ئۇ ھەزرەت بىلەن مەكتۇپ ئالماشتۇرۇپ تۇراتتى، شەيخنىڭ نەسىھەتلىرىنى جان دەپ ئاڭلايتتى. مەھمۇدخان بۇ زىيارەتنى بىلەن تاغىسىنىمۇ رازى قىلىشنى ئويلىدى. سۆيۈملۈك رەپىقىسى ئايتۇغدىدىن بولغان ئوغلى قۇتبىددىننىمۇ يېنىغا ئېلىۋالدى. تەخت ۋارىسى بولمىش قۇتبىددىنغا ئەۋلىيا بوۋىسى ئاق پاتىھە بەرسە دېگەن ئۈمىدتە ئىدى.

سۇلتان بىر ئايغا يېقىن يول يۈرۈپ، دەل قوغۇن پىششىقىدا يەسسىگە يېتىپ كەلدى. بۇ مەھمۇدخاننىڭ ھەزرەتنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. ئۇ شەيخنىڭ ئېتىكىنى كۆزىگە سۈرتۈپ تاۋاپ قىلدى، پىرىم دەپ قول بەردى، بىر ھەپتە ھەزرەتنىڭ خىزمىتىدە بولدى. ئوغلى قۇتبىددىننى ھەزرەتنىڭ ئالدىدا يۈكۈندۈرۈپ بۇ بالىغا ئىرشات بېرىڭ، ئۆمرىگە كامال تىلەڭ، ئۇنىڭ بىلەن قارا-خانىيلارنىڭ سەلتەنىتى مەڭگۈ شانۇ شەۋكەتتىن، زەپەردىن مەھ-رۇم بولمىغاي، دەپ ئۆتۈندى.

قۇتبىددىن شۇنىڭ بىلەن ھەزرەتكە قاتتىق باغلىنىپ قالدى. سۇلتان مەھمۇدخان ئىلكىدىكى ۋىلايەتلەرنى ئايلىنىپ، ھاكىم ۋە

ھۆكۈمالار بىلەن سۆھبەتتە يۈرگەندە، قۇتبىددىن قەلئەدىن بىر قەدەممۇ داجىماي، ئىنچىل شەيخنىڭ ھۇزۇرىدىكى ساما يىغىلىشلىرىغا ئىشتىراك قىلدى، دەرۋىشلەرنىڭ ئارىسىدا يۈرۈپ، خانىقا ئەھلىدىن ئەسلا ئايرىلمىدى.

سەپەر ئاخىرلىشىپ سۇلتان قايتىش نىيىتىگە كەلگەندە، قۇتبىددىننىڭ يەسسىدە بىر مەزگىل قېلىش ئىستىكىنىڭ بارلىقىنى بىلدى. ئەمما، ئۇنى تېخى نارەسىدە دەپ قوشۇلمىدى، ئۆزى بىلەن سەمەرقەنتكە ئېلىپ كەتتى. قىش ئۆتۈپ چېچەكلەر ئېچىلىشقا باشلىغاندا، قۇتبىددىن يەنە ئاتىسىدىن: «پىر بوۋامنى زىيارەت قىلسام» دەپ ئىجازەت سورىدى. سۇلتان ئەركە ئوغلىنىڭ مەيلىگە بېقىپ رازى بولدى. ئەپسۇسكى، قۇتبىددىن يەسسىگە بارىدىيۇ، ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىغا قايتمىدى. ياز ئۆتتى، كۈز ئۆتتى. سۇلتاننىڭ غەزىپى كەلدى. ئۇ: «توغقان ئانىسى بىرلە قىبلىگاھىدىنمۇ ئارتۇق كىم بار بۇ ئالەمدە؟» دەپ ئويلىدى. ئەمما، ئوغلىنىڭ مىجەز - خۇيىنى ياخشى بىلگەنلىكى ئۈچۈن مۇلايىم تەرزدە خەت يازدى: «ئوغلۇم، سىز بىزنى سېغىنمىغان بولسىڭىز، بىز سىزنى سېغىندۇق. مېھرىبان ئانىڭىزنىڭ كۆزلىرى ياشلاندى، بىزمۇ ھاسىدەك يۆلەنچۈكىمىزنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتكەيمىز. ئېلىڭىزگە، مۇبارەك ئائىلىڭىزگە دەرھال قايتىڭ».

ئەمما، قۇتبىددىن قايتمىدى. ئەمدى سۇلتان قەھر ئېتىغا مىنىپ، غەزەپ قامچىسىنى قولىغا ئالدى. ئون باھادىر نۆكىرىنى قوراللاندۇرۇپ يەسسىگە يولغا سالدى: «ئول قاچقۇننىڭ قولىغا كىشەن سېلىپ، تېزدىن ئېلىپ كېلىڭلار. شاھزادە، تەخت ۋارىسى، دەپ ئاياپ ئولتۇرماڭلار!».

نۆكەرلەر قۇتبىددىننى كىشەنلەپ سەمەرقەنتكە ئەكەلدى. ئەمما، قۇتبىددىن ئۆيدە بىر ئايمۇ تۇرماستىن يەنە يەسسىگە قېچىپ كەتتى. «سەن بىزدىن كەچكەن بولساڭ، بىزمۇ سەندەك پەرزەنتنىڭ مېھرىدىن كەچتۇق» دېدى سۇلتان ئۆزىچە ۋە ئىككىنچىلەپ ئوغلىنى تىلغا ئالمىدى. شۇنىڭدىن بۇيان قۇتبىددىن شەيخنىڭ

بوسوغىسىدا خىزمەتكارمىش، يىرتىق جەندە، قىڭغىر قالپاق كى-يىپ، چورۇقىنى سۆرەپ دەرۋىشلەرنىڭ ئارىسىدا زىكىر سېلىپ يۈرەرمىش...

سۇلتان شەيخنىڭ مۆھرىدىكى «ھەزرىتى سۇلتان» دېگەن سۆزگە قاراپ پىچىرلىدى: «شۇمۇ ئىنساپقا كىرەمدۇ، پىرىم؟ بىز نېمە يامانلىق قىلدۇق؟ بىر ئېغىز ياخشى سۆزىڭىزنى راۋا كۆرسى-ڭىز مەرتىۋىڭىز تۆۋەنلەپ كېتەرمىدى؟ كۆزۈمنىڭ گۆھىرى، ئوغلۇمنىڭ دەردىدە كۆيگىنىم يەتمەسمىدى؟ نېمىشقا سىزمۇ بىزگە زەھەر دەرخىنىنىڭ مېۋىسىنى تەڭلىمەكچى بولىسىز؟ ھىم-مەت بىلەن ۋاپانىڭ مۇكاپاتى شۇمۇ؟»

سۇلتان ئىككى ۋاراق يىپەك قەغەزگە قاراپ يەنە خېلىغىچە ئولتۇردى. كەشمىرلىك دىۋانىنىڭ سوغۇق بېشارەتلىرىنى ئەسلى-دى، كۆز ئالدىغا قەلەندەر سۈپەت ئوغلى كەلدى، داۋاملىق قاپقى-نى ئاچمايدىغان، تەكەببۇر كۆرۈنىدىغان، قىسقا ئەمما كەسكىن سۆزلەيدىغان ھەزرىتى سۇلتانمۇ گەۋدىلەندى. سۇلتاننىڭ گورخان ۋە قارلۇقلار بىلەن بولغان جەڭدىن قالغان قەلب جاراھىتى ئەمدىلا تىنىشقا باشلىغانىدى. مانا بۇ نامە تۇيۇقسىزدىن ئۇنىڭ يارىسى يەنە ئېچىشتى، خورلۇقى كەلدى، ئانار سۈيىدىن يەنە ئىچتى.

سۇلتان قەغەزنى يىغىشتۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى. تىللا كەمە-رىنى چىڭىتىپ باغلىدى، ئۆزىنى بەردەم، ھەيۋەتلىك قىياپەتتە تۇتۇپ تاشقىرىغا چىقتى. «بالا كەلسە سەۋر قىل» دېگەن گەپ بار، بالادىن خۇدا ساقلىسۇن، ئوغلۇم كەلمەكتە. ھەزرەت سەنجەرلەر خانىدانىنىڭ شەنىگە سۆز ئېيتقان بولسا ئېيتىپتۇ. چۈنكى سۇلتان-لار بىلەن شائىرلار زامانە ئەۋەلدىن تا قىيامەتكىچە ئىختىلاپلىق-تۇر. بۇنىڭغا زېھن بولۇپ جېگەرنى كاۋاپ قىلماسلىق زۆرۈر. كىشەنلەپ كەلتۈرەلمىگەن ئوغلۇم ئۆز پۇتى بىلەن كەلمەكتە. ئەمدى قېشىمدا قالغاي. بۇ خۇش خەۋەرنى ئېيتىپ ئانىسىنى خۇشال قىلاي. ئەمدى قەسىرگە قايتقىنىمىز تۈزۈك، شاھزادىنى قەسىر ئالىدا كۈتۈۋالغىنىمىز ياخشى.

سۇلتان ئايتۇغدىنىڭ قىزىل چېدىرى تەرەپكە ماڭدى.

16. ئاسىي پەرزەنت

تا كىشىگە دەرد تەگمەي، بولمىدى باغرى كاۋاب،
دىلدا دەردىڭ بولمىسا، دەردى سەرىمنى كولىما.
بەھرى رەھمەتكە كىرىپ، قىلدىم ۋۇجۇدۇمنى ئەدەم،
مەرىپەتتىن بىخەبەرسەن، دەقتەرىمنى كولىما.

— مەشرەب

قۇتبىددىن تۇرلۇك خىياللار بىلەن بوسۇغىدىن ئاتلىدىيۇ، تۆردە، تەختتە ئولتۇرغان ئاتىسىغا كۆزى چۈشۈپ يۈرىكى سىيلىپ كەتتى، تىزدىن ئالدىغا قاراپ ماڭدى. گۈللۈك، يۇمشاق ئەجەم گىلەملىرىنى يېنىك دەسسەپ، تىزلا پەدەرىنىڭ ئىستىقبالىغا باردى. گويا قولدەك يەر سۆيدى، بېشىنى گىلەمدىن كۆتۈرۈپ قول قوشتۇردى. ئەمما، ئاتىسىنىڭ كۆزىگە قايتا قاراشقا جۈرئەت قىلالمىدى. مۇڭلۇق، تىترەك ئاۋازدا ئىستىغپار ئېيتتى:

— ئاسىي پەرزەنتىڭىزنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈڭ، قىبلىگاھىم...

مەھمۇدخان ئوغلىنىڭ چىرايىغا نەزەر سالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ياش بىلەن تولغانىدى. سۇلتانىڭمۇ قېرىلىقتا يۇزلەنگەن ناتىۋان قەلبى سەل بولدى. ئەگەر ئۇنىڭ ئىززەت نەپسى ئاجىز بولغىنىدا، سەۋر قىلالماس، ئىختىيارسىز تەختتىن تۇرۇپ كەتكەن بولاتتى. پەرزەنت سېغىنىشى ئۇنى تەختىراۋاندىن ئۇزۇۋالماقچى بولاتتى. ئەمما، تەنتەك ئوغلىنىڭ قىلمىشىدىن زەخىم يېگەن

ئاتلىق كۆڭلى، پادىشاھلىق كىبرى بۇنىڭغا يول قويمايتتى.
قۇتبىددىن ھامان يەردىن كۆز ئۈزمەي بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى. سۇلتان ئوغلىغا بىر مىنۇت ئىنچىكىلەپ تىكىلىپ قالدى. قۇتبىددىننىڭ ئۈستىگە سەھرالىقلار كىيىدىغان يۇڭ چەكمەن، پۇتىدا كونا چورۇق، بېلىدە بىر ئەنلىك كەمەر، بېشىدا قەلەندەرلەرگە خاس كۇلاھ بار ئىدى. سۇلتان كۇلاھنىڭ پېشىگە بېسىلغان يېشىل ياپراق نۇسخىسىغا قىزىقىپ تىكىلدى. ئالىقاندەك ياپراقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۇزۇن ـ ئۇزۇن ئاپئاق سىزىقلار تارتىلغانىدى. بۇ سىزىقلار تاغ باغرىدا ئېرىشۋاتقان قار پارچىلىرىنى ئەسلىتەتتى. سۇلتانغا قۇتبىددىننىڭ بويىنىدىكى بارماقتەك قارا تاشمۇ غەيرىي تۇيۇلدى. «بۇ قەلەندەرنىڭ تۇمارىمىكىن» دەپ ئويلىدى سۇلتان ۋە قىسقا يۆتەلدى. قۇتبىددىن ئاتىسىنىڭ ئىشارىتىنى چۈشىنەتتى. شۇڭا، ئاستا بېشىنى كۆتۈردى. سۇلتان يۈزىگە قەھرلىك تۈس بەردى، قاپىقىنى سالغىنىچە بارماقلىرىنى ئىلماق قىلىپ ئۇنى ئىشارەتلىدى. قۇتبىددىن تىزلىنىپ ئالغا ئىنتىلدى، تەختىراۋاننىڭ يېنىغا بېرىپ ئاتىسىنىڭ ئۇزۇن تونىنى تۇتۇپ، ئېتىكىنى كۆزىگە سۈرتتى. ئۇ ئىككى يىلدىن بېرى پەدەرىنى بەكلا سېغىنغان، ئەگەر ئىشارەت بولسا، ئۆزىنى ئاتىسىنىڭ باغرىغا ئېتىشقا تەييار ئىدى. ئەمما، سۇلتان مەھمۇد جىم ئىدى. سۈكۈنات خېلىغىچە سوزۇلدى، ئۇ گويا مەڭگۈ داۋام قىلىدىغاندەك قىلاتتى.
قۇتبىددىن بېشىنى كۆتۈرۈپ خوجىسىدىن مەرھەمەت، بىر ئېغىز ياخشى گەپ كۈتكەن ۋاپادار ئىتتەك قىبلىگاھىنىڭ بوغۇلۇپ تۇرغان قىپقىزىل يۈزىگە، ئاق ئارىلىغان ساقال ـ بۇرۇتلىرىغا قارىدى.
— شەپقىتىڭىزگە زارمەن، ئاتا، گۇناھىمنى كەچۈرگەيسىز...
سۇلتان ئۇن چىقارمىدى، قولىنى قىلىچتەك شىلتىپ ئوغلىنىڭ يۈزىگە بىر تەستەك سالدى. قۇتبىددىن بۇنى كۈتمىگەنىدى،

شۇڭا ئوك يېنىغا يېقىلاي دېدى. سۇلتان ئىچىدە پۇشايمان قىلدى: «قاتتىق تەگدى، قورقۇپ كەتسۇن جاھىللىق. ئۇ ئورنىدىن تۇ. رۇپ چىقىپ كېتىشتىن تايمايدۇ، مىجەزى قاتتىق، ئانىسىغا تارتقان».

قۇتبىددىننىڭ يۈزىدىن ئوت چىقىپ كەتتى. بىراق، ئورنى. دىن قوزغالمىدى. ھەيران قالارلىق يېرى ئۇ يەلكىسىنى بېسىپ تۇرغان بىر زەمبىل يۈكنىڭ يېرىمىدىن قۇتۇلغاندەك، ۋۇجۇدىدا يەڭگىللىك ھېس قىلدى. «دېمەك، قىبلىگاھىم گۇناھىمدىن ئۆ. تۈپتۇ، ھەر ھالدا قوغلاپ چىقارمىدى، يەنىلا كۆڭلىدىن ئۆچمەپتى. مەن، شۈكۈر...»

ئاخىرى سۇلتاندىن سادا كەلدى:

— قېنى ئەمدى سۆزلىشەيلى!

قۇتبىددىن دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئاتىسىنىڭ يۈزىگە قاراپ بىچارىلەرچە كۈلۈمسىرىدى.

سۇلتان ئوغلىنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىگە قايتىدىن نەزەر سالدى، ئىچىدە قايناپ تۇرغان مېھرىنى سەزدۈرگۈسى كەلمىدى:

— ئۆيدىن چىقىپ كەتكىنىڭىزدە شاھزادە ئىدىڭىز، قەلەندەر بولۇپ قايتىپسىز ـ دە! بىزنىڭ دىۋانە ئوغلىمىز يوق، مانا بۇ تاج ـ تەختنىڭ ئىگىسى بولمىش ۋەلىئەھدىمىز بار دەپ يۈرۈپتى. مىز. بۇ قانداق قىياپەت؟ بېرىڭ، سېسىق جەندىلىرىڭىزنى ئال. ماشتۇرۇڭ، ئاندىن بىرنېمە دېيىشكەيمىز.

قۇتبىددىن خېلى دادىل ھالدا:

— ئەپسۇسكىم، پۇرسەت ئۆتتى، قىبلىگاھىم، — دېدى ئەدەپ بىلەن، — رەسۇلۇللا ئېيتمىشكى، تازىلىق ئىماندىندۇر. بۇل ھەدىسنىڭ مەنىسى شۇلكى، ھەربىر مۆمىن مۇسۇلمان بارچە نەرسىلىرىنى پاكىز تۇتمىقى لازىمدۇر، بولۇپمۇ كىيىدىغان لىباس. لىرىنى، سوپىلار لىباسلىرىنى سېسىق دېيىش توغرا ئەمەس، ھەزرىتىم.

سۇلتاننىڭ ئاچچىقى كەلدى، ئىستىھزا ئارىلاش كۈلدى.

— دېمەك، بىزنىڭ ئۇستىمىزدىكى مانا بۇ زەرباپتىن سىزنىڭ جەندىڭىز پاكىزرەك ئىكەن ـ دە، ئوغلۇم؟

— ئەسلا ئۇنداق دېگىنىم يوق. ئىمانى پاكىز بەندىنىڭ لىبا- سىمۇ پاكىزلىقتا باراۋەردۇر. پادىشاھلار بارلىق خالايىقنىڭ مەنىۋى ئاتىسىدۇر، ئۇلارغا شەك كەلتۈرمەك گۇناھى ئەزىمدۇر.

سۇلتان ئۇدۇللا سوئال بەردى:

— مۇنداق قارىسام ئەقىل ـ ھوشىڭىز جايىدا كۆرۈنىدۇ. ئەمما، بىر مۇشكۇل سوئال ماڭا ئارام بەرمەيۋاتىدۇ. قۇتلۇق ئائىلىڭىزدىن، مېھرىبان ئانىڭىزدىن، شاھزادىلىك مەرتىۋىڭىزدىن ۋاز كېچىپ تاپقىنىڭىز نېمە بولدى؟ مانا شۇ چىركىن كۇلاھمۇ؟ بوينىڭىزدىكى ئاۋۇ قارا تاشمۇ؟ ياكى ئەسكى چورۇقىڭىزمۇ؟ زادى نېمىنى تاپتىڭىز؟

— مەن ئۆزۈمنى تاپتىم، بۇزرۇكۋار. زاھىرنى بۇزۇپ، باتىننى تۈزەت، دەيدۇ پىرى كامىلىم. شەيخىمنىڭ بۇ ھېكمەتلىرىد- گە ئەمدى ئەقلىم يەتتى. كىمكى ئىچكى ئالەمنى سەرەمجان قىلى- ماس ئىكەن، ئول كىشى ھەقنىڭ جامالىدىن بىخەۋەردۇر. بۇ ھەقىقەتنى ئەمدى چۈشەندىم. نادامەتلەر بولغايكىم، روھىي كۆزۈم يۇمۇق ئىكەن، ھەزرىتىمنىڭ ئىنايىتى تۈپەيلىدىن سۇرەتنىڭ نې- مىلىكى، مەنىنىڭ نېمىلىكىنىڭ پەرقىنى بىلدىم. ئىلگىرى بۇ غېرىب ئوغلىڭىز سۇرەتكە مەھلىيا بولغانىكەن، شۇڭا ئۆزۈمنى پەردازلاشقا بېرىلىپتىمەن. شەرىئەتنىڭ پوستىنىڭ نېمە، مېغىزى- نىڭ نېمىلىكىدىن غاپىل قاپتىمەن. بۇ غەپلەتتىن سىز قىبلىگا- ھىم، مېنى ئاگاھ ئەتتىڭىز. پىرىمنىڭ دەرگاھىغا ئاپارغىنىڭىز- نىڭ ھەققىگە تا قىيامەتكىچە دۇئايىڭىزنى قىلغايمەن، بۇزرۇكۋار.

— ھەزرەتنى زىيارەت قىلىشقا بارغاندا سەلتەنەتكە روناق ۋە بەرىكەت تىلىسۇن دېگەننى نىيەت قىلغانىدۇق. ئەسلا تەخت ۋارى- سىنى قۇللۇققا قوبۇل قىلسۇن، دېگەن مۇددىئايىمىز يوق ئىدى. سۇلتانىڭىزغا قانداق مۇرىت بولۇپ، نېمە خورلۇقلارنى كۆرگىنى- ڭىزنى ئاڭلىدۇق. سەمەرقەنت ۋە بۇخاراخانىنىڭ ۋەلىئەھدى سەھ-

رالسقلار بىلەن ئوتتۇن تېرىپ، مال بېقىپ، كوچا سۈپۈرۈپ، ھاجەتخانا تازىلاپ يۈرگەنمىش! شاھزادىـنـى ئادەتتىكى كىشىلەر بىلەن تەڭ قويۇپ، ئۇنىڭغا كوچا سۈپۈرگۈزۈش قايسى مەزھەپتە بار؟!

«ھەممىسىنى بىلىپتۇ» دەپ ئويلىدى قۇتبىددىن. دەرھەقىقەت، سوپىلار سۆلۈكىگە قوشۇلغان ياش مۇرىتنى سىناشنىڭ يوللىرى كۆپ ئىدى. مەسىلەن، ئۇنى قىرىق كۈن ئات باققىلى سالاتتى، قىرىق كۈن چۆلدىن ئوتتۇن تەرگىلى سالاتتى، يەنە قىرىق كۈن ھامماللىق قىلدۇراتتى، ھەتتا بازاردا تىلەمچىلىك قىلىشقىمۇ سالاتتى. دەرۋىشلىكنى ئىختىيار قىلغان مۇرىتلار ئېسىلزادىلەردىن بولسا، سىناق يەنىمۇ قاتتىقراق بولاتتى. قۇتبىددىننىڭ بېشىدىنمۇ قارلىق ـ قىرولىق، ھاقارەتلىك دەملەر ئۆتتى. ئۇنىڭ خانزادىلەرگە خاس غۇرۇرىنى ياندۇرۇش ئۈچۈن ئېھتىمال بابا ماچىن ئۇنى ھەددىدىن زىيادىرەك قىيىنىغاندۇر. ئەمما، قۇتبىددىن چەككەن زەخمەتلىرىگە پۇشايمان قىلمايتتى. ئەكسىچە…

— ھەزرىتى پىرىمگە قىلغان قۇلچىلىقىمدىن بەكلا رازىدۇرمەن، — دېدى قۇتبىددىن، — مال باقتىم، لاي ئېتىپ كېسەك قۇيدۇم، ياغاچ كەستىم، سۇ توشۇدۇم، ئېرىق قازدىم… مانا قوللىرىمغا قاراڭ، بۇزرۇكۋارىم، دېھقانلارنىڭ قاداق قوللىرىدىن پەرقى يوق. بىر بۇردا نان تېپىشنىڭ نەقەدەر مۇشەققەتلىك ئىكەنلىكىنى بېشىمدىن ئۆتكۈزدۇم. ئاپتاپ دوزاخىنىڭ ئوتىدەك قىزىدۇ. رىدۇ، تاپىنىڭغا تىكەنلەر سانجىلىپ تېشىۋېتىدۇ، كۆز ياشلىرى ئاچچىق تەرلەرگە قوشۇلۇپ نەپەسنى بوغىدۇ. سەھرادىن ئەتىگەنلىك بازارغا ئوتتۇن ئاپىرىمەن دەپ مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىسەن. يەلكەڭ يېغىر بولۇپ كېتىدۇ. بۇ دۇنياغا كەلگىنىڭگە پۇشايمان يەيسەن. ئەمما، ئوتتۇننى سېتىپ ئۇنىڭ بەدىلىگە ئېلىپ يېگەن نان شۇنداق تاتلىق ۋە مەززىلىك بولىدۇكى، شۇ ياشقا كىرگۈچە، داستىخىنىڭىزدىن تۈز ـ تاماق يەپ بۇ قەدەر تاتلىقنى تېتىمىغاندىم، ئاتا. كۇپۇر سۆزلىگەن بولسام، ئالجىغان بولسام جېنىم

قولىڭىزدا. ئۆز ھالال مېھنىتىڭ بىلەن تېپىپ يېگەن رىزىق، يەتتە ئالەمنىڭ مۇكاپاتى، جەننەتنىڭ مېۋىلىرىدىن لەززەتلىك بولىدىكەن...

سۇلتان ئويغا پېتىپ، ئوغلىنىڭ قارا چاقماقتەك يېنىپ تۇرغان نەملىك كۆزلىرىگە، يورۇق چېھرىگە تىكىلىپ قالدى.

— شۇنچە جەبىر - جاپادىن كېيىنمۇ توۋا قىلمىدىڭمۇ؟ — دېدى سۇلتان.

قۇتبىددىن باش چايقىدى.

— ئەكسىچە، بۇزرۇكۋارىم، شۇكۇر قىلدىم. راھەتكە غەرق بولدۇم. پىرىمنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلدىم. ھەزرىتىمگە يولۇقتۇرغىنىڭىز ئۈچۈن، سىز قىبلىگاھىمغا، غايىبانە رەھمەتلەر ئېيتتىم. پىرىم، «دېھقان ئەمەس، كەتمەن چېپىپ نان يېمىسە» دەپ ھېكمەت ئېيتىدۇ. بۇ ھېكمەتنىڭ مەنىسىگە يەتكەندەك بولدۇم. ئەھلى جامائەت بىلىدۇكى، ھەزرىتىمنىڭ ئۆزىمۇ قوشۇق، كورەك ياساپ شۇلارنىڭ ھېسابىغا ئۆيىنى باقىدۇ. مېھنەتتىن كەلگەن لوقما ھالال بولغاي، دەپ ئۆگۈت قىلىدۇ.

قۇتبىددىنىڭ ھەربىر گېپىدە شەيخنى تىلغا ئېلىشى سۇلتاننىڭ غەشلىكىنى كەلتۈردى. ئۇنىڭ يادىغا تۈنۈگۈن سودىگەر ئېلىپ كەلگەن خەت كەلدى. ئوغلى بىلەن دىدارلىشىش تەپتى بىلەن ئېرىپ تۇرغان كۆكسىگە سوغۇقلۇق يۈگۈردى. «تۆت دانە قوشۇق ياسىغان كىشى قورسىقىنى تويغۇزالامدۇ؟ بۇ ئەلنىڭ كۆزىنى ئالداشتىكى بىر نىقاب بولسا ئەجەب ئەمەس».

— شەيخنىڭ بۇ ئىشى بىزگە غەلىتە تۇيۇلۇۋاتىدۇ. دۇنيانىڭ تۆت تەرىپىدىن تۆگە - تۆگىدە خەير - ئېھسان كېلىپ تۇرسا... شۇلارمۇ كەملىك قىلامدۇ؟

— سىزدەك ھىممەتلىك زاتلارنىڭ مەرھەمەتلىرى ھەق يولىغا كىرگەن دەرۋىشلەرنىڭ خىراجىتىدىن ئاشمايدۇ، ھەزرىتىم. پىرىم بۇ تۆگە - تۆگە خەير - ئېھسانلارغا كۆز قىرىنىمۇ سالمايدۇ. يېتىم - يېسىرلارغا، غېرىب - غۇرۋالارغا بۆلۈپ بېرىڭلار، دەي-

دۇ. ئەھلى تەرىقەت ئارىسىدا ئەل - جامائەتنى ھەق يولىغا چىلا-
لاپ، كۈنۈ تۈن تائەت - ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بەندىلەر
سان - ساناقسىز، قىبلىگاھىم.

— خەلقتە «ئېشەك مىنگەن ئەلدە كۆپ، يول تاپمىغان يولدا
كۆپ» دېگەن بىر ماقال بار. سەن ئېيتقان ناتىۋان بىچارىلەر
يولدىن ئاداشقان گۇمراھلاردۇر، شۈكرىكىم، مانا تۇغۇلغان ئې-
لىڭنى تېپىپ كەپسەن. ئەمدى قالغىنىنى تەڭرىم ئۆزى
ساقلىسۇن.

قۇتبىددىن سەگەكلەشتى. ئاتىسى ئۇنى توۋا قىلىپ، ئۆيگە
قايتىپ كەلدى، دەپ خام خىيال قىلىۋاتاتتى.

سۇلتان ئاستا تۇرۇپ تەختتىن چۈشتى. ئوغلىنى يېنىغا،
ئەتلەس كۆرپىنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرغۇزدى، ئۇنى يەلكىسىدىن قۇ-
چاقلىغان بولدى، كۇلاھىنى ئېلىپ قويۇپ، تاقىر بېشىنى سىلى-
دى. «كىچىككىنە ئاچقۇچ چوڭ ئىشىكنى ئاچىدۇ. تاتلىق گەپ
قىلاي، ئۇرساڭ ئېتى قاتىدۇ، سۆكسەڭ يۈزى قاتىدۇ، دېگەن گەپ
بار. مەجنۇنلۇقىنى تاشلىسا ئەجەب ئەمەس. تېخى ئۇنىڭ سۆڭىكى
قاتقىنى يوق. قانداقلا قىلىپ بولمىسۇن بۇ بالىنى سەرسانلىق
باياۋانلىرىدىن قايتۇرۇپ سارايغا جەلپ قىلماق دەركار.»

— بىز ۋالىدەڭ بىلەن سېنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتتۇق.
سېنىڭ بۇ يەردىلىكىڭدىن ئۇ بىخەۋەر. بىلگەن بولسا پەرياد سېلىپ
كىرىپ كېلەتتى. بىز بازار بېغىمىزنى ئويلىمىقىمىز ۋاجىپتۇر.
تۈنۈگۈن جەننەت ماكان بوۋاڭ — ئىلاھىم پەرۋەردىگار ئۇنىڭ
ئاخىرىتىنى ئاۋات قىلغاي — چۈشۈمگە كىرىپتۇ. «سەن مېۋىدىن
قالدىڭ، كۆچەتلىرىڭ قېنى؟» دەپ جىگىرىمنى خۇن قىلدى.
مېنىڭ كۆچىتىم سەن ئۆزۈڭ، قۇتبىددىن. شۇنچە يىللاردىن بېرى
ئاچ - يالىڭاچ، مېھرىگە زار، بىر يۇتۇم سۇغا خار بولۇپ كىشى-
لەرنىڭ ئىشىكى ئەتراپىدا يۈرگىنىڭ يېتەر. كونا كىتابلاردا پۈتۈ-
لۈشچە، بەزى شاھزادىلەر داۋاسىز دەردلەرگە يولۇقۇپ ئۆيدىن
چىقىپ كېتەرمىش. سېنىڭ نە دەردىڭ، نە كېمىڭ بار؟ سېنىڭ

بۇ تۇتقان يولۇق ئىسلزادىلەرگە ياراشمىغاي، گادايلار، ئاتا ـ ئانىسىدىن بىزار بولغانلار، ئەھلى ئايالىدىن قول ئۈزگەنلەرنىڭ ئىشى بۇ! قىيامەت كۈنى پۇشتىپاناھىم ۋە مېھرىبان ئانام رازى بولۇپ دۇئا قىلسۇن دېسەڭ، مانا بۇ چېركىن لىباسلىرىڭدىن كەچ، شاھزادىلەرگە خاس قىياپەتكە كىرگىن، قۇتلۇق خاندانىڭنى تاۋاپ قىل، يېنىمدا قال. مەن ھۆكۈمايۇ، ئۆلىمالارنى چاقىرىپ، سەلتەنەتكە جار سالدۇرۇپ، مەسچىتلەردە نامىڭنى خۇتبىگە قوشۇپ ئوقۇتىمەن. بۈگۈندىن باشلاپ ۋەلىئەھدى قۇتبىددىن ئىبنى مەھمۇدخان ئىبنى ئارسلانخان سەمەرقەنت پادىشاھلىقىنى ئۆز قولىغا ئالدى دەپ جاكارلاتقۇزىمەن.

سۇلتان قىلىچ تۇتقان قولى بىلەن ئوغلىنىڭ تاقىر بېشىنى ئاستا ـ ئاستا سىلاپ ئولتۇراتتى. لېكىن، قۇتبىددىن بۇ قولدىن ئاتىلىق تەپتىنى سەزگەندەك ئەمەس ئىدى. تەخمىنەن قىرىق كۈنچە ئىلگىرى ئۇنىڭ بېشىنى بىر قول سىلىغان، ئۇ قولنىڭ ئىسسىقى جېنىنى يايرىتىپ، ۋۇجۇدىغا قۇۋۋەت، ئىلھام، ئەقلىگە زىيا بېغىشلىغانىدى. چۈنكى، ئۇ قول مۇبارەك قول ئىدى، پىرى كامىلى، ئۇلۇغ ئەۋلىيا ھەزرىتى سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ تەۋەررۈك قوللىرى ئىدى.

قۇتبىددىننىڭ يادىغا خىرقى كىيگەن كۈنى پىرىنىڭ قىلغان سۆزلىرى كەلدى: «بۇل سالىكنىڭ ئىخلاسىغا، سالاھىيىتىگە، بىلىمىگە ئىمان كەلتۈردۇق. ئۇنى خەلىپە ھەمدە ئەسھاب مەرتىۋىسىگە لايىق كۆردۇق. ئىلاھا، بۇ مۇرىتىمىز ھەق يولىدا چەككەن زەخمەتلىرىمىزنى ئاقلىغاي، جۇملە مۆمىنلەرنىڭ كۆڭلىگە ئاللانىڭ پەرزىنى، ھەق مۇستاپانىڭ سۈننەتلىرىنى سالغاي، ئىنسانلارنى ياخشىلىققا، ئىمانغا دەۋەت قىلغاي، ئاللا تائالا ياقلىغان ئىسمىڭىز تا قىيامەتكىچە يولدىشىڭىز بولغاي...» قۇتبىددىن ئاتىسى بىلەن پىرىنىڭ سۆزلىرىنى خىيالەن سېلىشتۇردى. ئاتىسى مال ـ دۇنيا ۋەدە قىلسا، پىرى قانائەت قورغىنىنى ئىگىلەشكە ئۈندەيتتى، ئاتىسى ھۆكۈمدارلىق مەرتىۋىسىنى تەكلىپ

قىلسا، پىرى بىچارە كۆڭۈللەرنى ئوۋلاشنى ئىستەيتتى، ئاتىسى زىبۇ زىننەتلىك، ھەشەمەتلىك تۇرمۇشنى ئەۋزەل بىلسە، پىرى قارا مېھنەت بىلەن پىقىرانە، بىر كۇنلۇك رىزىق غېمى ۋە ھۆسنى مۇتلەق ئىشقى بىرلە ھايات كەچۇرۇشنى ئەلا بىلەتتى. «نەپسىڭنى قوغلا، نەپسىڭنى قوغلا!» دېدى قۇتبىددىن ئىچىدە ۋە بويىنىدىكى تىلسىم تاشنى تۇتۇپ قويدى. تاشتىن گويا ئەكس سادا قايتقاندەك بولدى: «دۇنيا ئۇچۇن غەم يېمە، ھەقتىن ئۆزگىنى دېمە!»

ئاتا ئوغلىدىن جاۋاب كۈتەتتى.

— خوش، نېمە دەيسەن؟

— بۇزرۇكۋارىم، مەن غېرىب پەرزەنتىڭىز سەككىز نەپسنىڭ ئۇچىنى قولغا ئالدىم. ئىنشائاللا بۇنىڭدىن كېيىن قالغىنىنىمۇ قولغا ئالغايمەن. سىز ئېيتقان تەدبىر ئىبادەتتىن بۇرۇن تاھارەت ئېلىپ، يەنە ئۇنى سۇندۇرغان بىلەن باراۋەردۇر. مەن «قۇرئان كەرىم» نى سۆيۈپ، ماڭلىيىمغا بېسىپ تۇرۇپ، ئەھلى جامائەتنىڭ ئالدىدا قەسەم ئىچتىم. قەسەمخورلۇق قىلىپ ھەقنىڭ سالامىنى ساتقاندىن كۆرە ئۆلگىنىم ئەۋزەل ئەمەسمۇ؟

— تىرىك تۇرۇپ تۆردە يوق، ئۆلۈك تۇرۇپ گۆردە يوق، دېگەندەك بىرگە ئايلىنىپ قېلىشىڭدىن قورقىمەن، قۇتبىددىن.

— سوپىلار تۆر دېگەن چۇشەنچىنى تەن ئالمايدۇ. بۇ دۇنيادا ھەممىمىز بەش كۇنلۇك مېھماندۇرمىز. گويا ئاۋۇ ئىشىكتىن كىرىپ، ماۋۇ ئىشىكتىن چىقىپ كېتىمىز. شۇ سەۋەبتىن، بىز ئۆتكۈنچى نەرسىلەرگە پەرقسىز قاراپ ئۆگىنىپ قالغانمىز. مال ـ دۇنيا، شان ـ شەۋكەت، مەرتىۋە، تاج ـ تەخت... ھەممىسى ئامانەتتۇر. ھامان بىر كۇنى ئەزرائىل ھەقنىڭ خىزمىتىگە چاقىرىپ كەلگەندە ئىسكەندەر كەبى ئۇچۇق قول كېتىمىز. بۇ دۇنيانىڭ غېمىنى يەپ، ئۇرۇشۇپ ـ سوقۇشۇپ، يەر، ئابرۇي تالىشىپ، بىر قاچا ئۇماچ بىلەن تويىدىغان قورسىقىڭ ئۇچۇن يۇز يىللىق مال توپلاشنىڭ نېمە كېرىكى. بەس، قانائەت، سەۋر، مۇرۇۋۋەت ئەلا ئەمەسمۇ؟ تەكەببۇرلۇق قىلىپ، ئايەت ھەدىسلەرنىڭ ھېكمى-

تىنى سېتىپ، بىر غېرىبنى زار - زار يىغلىتىپ، بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قېنىنى تۆكۈپ، ئۆتكۈنچى دۇنيانىڭ راھىتىگە كۆڭۈل قويۇپ، ھالال - ھارامنىڭ پەرقىگە بارماي، تەقۋا ئىبادەتنى ئۇنتۇپ... ئاقىۋەتتە ئەپسۇس بىلەن تووا قىلماقتىن، كۆز ياش تۆكۈپ ئاللاتائالانىڭ رەھمىتىنى تىلىمەكتىن نېمە پايدا؟ گۇناھ قىلىپ ئىستىغپار ئېيتىشتىن كۆرە ئۆزىنى تىزگىنلەپ بىر سائەت بولسىمۇ بۇرۇنراق ھەق يولىدا ئەرزىيەت چەكمەك ئەلا ئەمەسمۇ؟ پىرى كامىلىم: زاھىت بولما، ئابىت بولما، ئاشىق بولغىل دەپ بىكار ئېيتمىغان. يەنە ئۇل زات ئېيتىدۇلەركى:

نەپسىڭ سېنى ئاخىر دەمدە گادا قىلغاي،
دىن ئۆيىنى غارەت قىلىپ ئادا قىلغاي.

ئۆلەر ۋاقىتتا ئىمانىڭنى جۇدا قىلغاي،
ئاقىل بولساڭ نەپسى بەتتىن بولغىل بىزار!

مەھمۇدخان ئۇزۇن ئۇھ تارتتى، ئىچىدىن ئۆرلەپ چىقىۋاتقان غەزىپىنى ئاران بېسىپ سورىدى:

— سەن بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلدىڭ؟ ھېكمەت ئېيتقىلىمۇ؟ ياكى ماڭا تاج - تەختتىن ۋاز كېچىڭ دەپ نەسىھەت قىلغىلىمۇ؟ خۇداغا مىڭ شۈكرىكىم، ھېلىمۇ شەمشىرىمنى مەھكەم تۇتقايمەن، ئىككى دەريا ئارىسىدىكى ئەزىم بىر مەملىكەت ئىلكىمدە تۇرۇپتۇ. مەن سېنىڭ تەرىقىتىڭنى پارچە پۇلغا ئالغايمەن!

قۇتبىددىن مۇنازىرىنىڭ ئۇزۇن ۋە ئاياۋسىز داۋام قىلىدىغانلىقىنى سېزىپ سۈكۈت قىلدى، خېلىدىن كېيىن پەس ئاۋازدا سۆزلىدى:

— ئاتا، مەن سىزدەك بۇزرۇكۋارىم بىلەن ئانامنى بىر قۇر كۆرۈپ، دىدارىڭغا قېنىپ خوشلاشقىلى كەلدىم. ئەمدى قايتا كۆرۈشىمىزمۇ، كۆرۈشمەيمىزمۇ خۇدا بىلىدۇ... مەندىن رازى بولۇڭ،

داستىخىنىڭىزدىن نېمەت يەپ چوڭ بولدۇم، ئاخىر بويۇنتاۋلۇق قىلدىم. شۇندىمۇ رەھمىتىڭىزدىن ئۈمىدۋارمەن...

— ئەگەر گۇناھىڭدىن ئۆتمىسەمچۇ؟ ئاتا رازى — خۇدا رازى دېگەن گەپ بار. ئاتاڭنى نارازى قىلىپ، ئاناڭنى يىغلىتىپ، مەجنۇندەك بىماكـان، بىمەنزىـل يۈرگىنىـڭنى ئاللاتائالا خۇش كۆرەمدۇ؟

— سىز رازى بولمىسىڭىز، يالغۇز ئاللاغىلا يالۋۇرۇشتىن باشقا ئىلاجىم يوق. پەدەرىم، شۇ ئوغلۇمنىڭ ئىمانى رەھمەت دەرياسىدىن بەھرە ئالسۇن، بۇ پانىي دۇنيادا ئۆز پەرزىنى ئادا قىلىپ ياشىسۇن دېسىڭىز، ئەركەمگە قويۇپ بېرىڭ. سىزدىن شۇنى ئۆتۈنىمەن، ئاتا...

— ئەركىڭگە قـويۇپ بەرمـەستىن، سولاتـقۇزسام قانداق قىلىسەن؟

— سىزدەك ئاقىل، دانىشمەن زاتقا بىر تاغار گۆشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ جىنىم ئىلكىڭىزدە، ئەمما جاھانىم، كۆڭلۇم ئۆزۈم ئىستىگەن يەردە بولغاي.

سۇلتان ئەمدى خىيالغا پاتتى: «ياخشى گەپلەرنى قىلىپ كۆردۇم، كۆنمىدى، ھەيۋىدىن ھېيىقمىدى. شەيخ پىرىمنىڭ سېھىر ـ جادۇسى شۇ قەدەر ئۆتكۈرمىدۇر، سۆڭىكى قاتمىغان بىر شاھزادىنى ئائىلىسىدىن جۇدا قىلىپ، تۇزاقتا چۈشكەن قۇشتەك ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. ئەمدى قانداق قىلىشىم كېرەك؟ ئۆلىما-لارغا مەسلىھەت سېلىپ كۆرەيمۇ ياكى بىرەر موللىنى چاقىرتىپ ئىسسىق ـ سوغۇق قىلدۇرۇپ كۆرەيمۇ؟ خوتۇن ئېلىپ بېرىمەن دەپ باقايمۇ؟... ياكى بولمىسا شەيخىمنىڭ ئۆزىدىن ئۆتۈنەيمۇ؟ بىزنى مۇرىتىمىز دېسىڭىز بۇ ئاسىيغا نەسىھەت قىلىڭ، تۇغۇلغان يېرىدە قالسۇن، دەپ ئىلتىجا قىلايمۇ؟ پۇرسەت تېخى بار، ئالدىرى-ماي، ئۇلار تېخى سەمەرقەنتتە بەش — ئون كۈن تۇرىدۇ. ھازىرچە يۇمشاق گەپلەرنى قىلىپ جاۋابىنى بېرەي».

— بىزنىڭ ئاخىرقى سۆزىمىز شۇكى، — دېدى سۇلتان، —

دەرگاھىمىزدا قېلىشنى ئويلاڭ، شاھزادە، سىزگە مۆھلەت بې-
رەي، ئويلىنىپ كۆرۈڭ. كىندىك قېنىڭىز تۆكۈلگەن يۇرتنى
تاشلاپ ۋەتەنسىز شامالدەك يۇرتمۇ يۇرت كېزىپ يۈرۈشتىن نېمە
تاپىسىز...

قۇتبىددىن قۇللۇق بەجا كەلتۈردى.

— قىبلىگاھىم، «قۇرئان كەرىم» دە يوقاتقان نەرسىڭىزنى
ئويلاپ ئارتۇقچە ئۆرتەنمەڭ ۋە قولغا كىرگۈزگەن نەرسىلىرىڭىز-
دىن ئارتۇقچە شادلانماڭ، دېيىلگەن. مەن ئىگەمنىڭ بۇ سۆزلىرىنى
تۇمار كەبى دىلىمنىڭ چوڭقۇر يېرىگە مۆھۈرلىگەنمەن.

— ماقۇل، سىزگە ئىجازەت، ۋالىدىڭىزنى تاۋاپ قىلىڭ.

قۇتبىددىن تەزىم قىلىپ ئورنىدىن تۇردى ۋە يۈرىكى تېپىرلاپ
ئانىسىنىڭ ھۇزۇرىغا ئاتلاندى.

17. ئەشرەپخان قازى تەشۋىشتە

ئۆيدە كۆلدۈرگەن نەرسە مۇساپىرچىلىقتا
يىغلىتارمىش.

— شەرق ھېكمىتى

ئىككى كۈندىن بېرى، سەمەرقەنتتىكى قۇربەت دەپ ئاتالغان خانىقاغا ئادەم سىغمايۋاتاتتى. خانىقا چوڭ ھەم كەڭ ئىدى. ئۇنىڭ ئىچكى ھويلىسى يۈز قەدەمچە كېلەتتى، تۆت ئەتراپىقا دائىرە شەكلىدە ھۇجرىلار سېلىنغان بولۇپ، ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆلچەك، كۆلچەكنىڭ بويىدا شاتۇت، بېھى، بادامىلار ئۆسۈپ كەتكەندى. بۇ مەنزىل قەدىمدىن بېرى «ياھەبىب!» دەپ قوللىرىغا ھاسا تۇتقان دەرۋىشلەرنىڭ قونالغۇسى ئىدى. سەمەرقەنتتىن بۇخاراغا ياكى مەرۋ، خوراساندىن تۈركىستانغا قاراپ شامالدەك كۆچۈپ يۈرگۈچى سەرسان قەلەندەرلەر ۋە زاكىرلار ئۈچۈن قۇربەت خانىقا، يازدا سالقىن، قىشتا ئىسسىق باشپاناھ ئىدى. بۇ يەردە ئىككى كۈندىن بېرى ئاجايىپ بىر روھ ھۆكۈم سۈرەتتى. بۇ يەر كىشىلەرنىڭ تاۋاپخانىسىغا ئايلانغانىدى. سۇلتانۇل ئارىپىن شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ئەمرىمەرۇپىنى ئاڭلاپ، دىدار كۆرۈشۈش ئۈمىدىدە كەلگەن جامائەت بامداتتىن تا ناماز شامغىچە ئاستانىدىن نېرى كەتمەيتتى. زىيارەتچىلەرنىڭ ئارىسىدا يەتمىش ئىككى خىل ھۈنەر ئىگىسىنىڭ ھەممىسى، سودىگەرلەر، مەدرىسە تالىپلىرى، دۇئا تەلەپ قىلىپ كەلگەن ياشلار، توۋا قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ئازغۇن-

لار، ئەھلى ئايالىدىن كەچكەن نادانلار، پەرزەنت تەلەپ قىلىپ كەلگەن زەئىپەلەر، شەيخكە مۇرىت بولۇش ئۈچۈن قەسەم ئىچكەن زاھىتلار بار ئىدى.

شەيخ يىراق يولدىن ھېرىپ كەلگەن بولۇپ، ھازىرچە خالايىق-نىڭ ئالدىدا ۋەز ئېيتقىلى ئىلھامىمۇ، مادارىمۇ يوق ئىدى. شۇ سەۋەبتىن ئەلنىڭ كۆزىگە بىر كۆرۈندىيۇ، ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى. غەلۋە - غۇدۇر قىلىپ گۇلدۇرلەپ تۇرغان كىشىلەرگە ھەكىم سۇلايمان مۇراجىئەت قىلدى:

— مۇھتەرەم سەمەرقەنت ئەھلى! ئەزىز مۇسۇلمانلار! كۆ-رۈپ تۇرۇپسىلەر، پىرى كامىل سەپەردە چارچاپ قالدى. پېقىر سىلەردىن بىر - ئىككى كۈن سەۋر قىلىشنى سورايمەن. خۇدا خالىسا، ھەزرەت ئۇشبۇ جەننەت كەبى مەنزىلدە بىرەر ھەپتە بولغۇ-سىدۇر. سۇلتانۇل ئارىپىن جانابلىرىنىڭ سىلەرگە ئېيتىدىغان مۇبارەك ئەمرىمەرۇپلىرى ناھايىتى كۆپ. ئىنشائاللا بىرگە ئاڭلى-غايمىز. ياراتقاننىڭ ئۆزى قوللاپ، ھەممىمىزنى مۇرادىغا يەتكۈز-سۇن، ئامىن!

يۇزلەپ قوللار بىرلىكتە دۇئاغا كۆتۈرۈلدى. ئادەملەر ئاستا - ئاستا تارقىلىشقا باشلىدى.

شەيخنىڭ ھەمراھلىرىمۇ ئۆز قونالغۇلىرىغا كىرىپ كېتىش-تى. ئادەتتىكىدەك، بابا ماچىن بىلەن قۇتبىددىن بىر ھۇجرىنى ئىگىلىگەنىدى. قۇتبىددىن ئاخشام ئاتىسىنىڭ ھۇزۇرىدىن چىقتى-يۇ، ئانىسىنىڭ خانىسىغا ئېتىلدى، ئانىسىنى سۆيۈندۈرۈپ يىغلات-تى ۋە: «بۈگۈن مەن پىرىمنىڭ قېشىدا بولمىقىم ۋاجىپ، مەن ئول ھەزرەتنىڭ خاس خادىمىدۇرمەن» دەپ يەنە يىغلاتتى.

ئەشرەپخان قازى ھەجگە ئاتلانغان كۆپلىگەن يەسسىلىكلەرگە ئوخشاش مۇساپىرخانىغا چۈشمەي خانىقانى تاللىدى. ئۇ ئىمكانقەدەر ھەزرەتكە يانداشىپ يۈرۈشكە تىرىشاتتى. ئۇ ئالدى بىلەن ھېلىقى مەخپىي خەت سۇلتان مەھمۇدخاننىڭ قولىغا تەگكەن بولسا، خاز-نىڭ كەيپىياتى قانداق بولدىكىن، دېگەننى بىلىشنى ئارزۇ قىلات-

تى، ئاندىن قالسا ئۆزىنى شەيخكە سۆھبەتداش قىلىپ كۆرستىشكە تىرىشاتتى. ئۇلارنىڭ سەمەرقەنتكە يېتىپ كەلگىنىگە مانا ئىككى كېچە ـ ئىككى كۈندۈز بولۇپ قالدى، ئەمما قارىيدىن دېرەك يوق ئىدى. ئۇ: «ئامانەتنى ئىگىسىگە تاپشۇرالىدىمىكىن ياكى بابا ما- چىندەك بىر زەڭگىنىڭ قولىغا چۈشۈپ ئېغىزىدىكى نانىدىن ئايرى- لىپ قالدىمىكىن، ئۇ يارىماسنىڭ قارىسى ئەجەب كۆرۈنمەي- دۇغۇ؟» دېگەن خىياللارغا باردى.

قازى شۇلارنى ئويلاپ ئىچىدە ناماز ئەسىرگىچە ئازراق مۈگدە- ۋالماقچى بولۇپ ھۇجرا تەرەپكە يۈرۈلغاندا، يېنىدىكى ھەمتاۋاقلى- رىدىن بىرى، سابىرانلىق موللا تاجىددىن دېدى:

— شەيخىڭگە قارا، ئۆزىنى ئەزىز قىلىپ ئېلىپتەك غادىيىۋاپ- تۇ، بېشى ئەرشئەلاغا يەتكەن تەكەببۇرغا ئوخشاپ قاپتۇ! ھەي ئىنساپ، خەلق سەندىن مال ـ دۇنيا سوراۋاتقىنى يوق، بىر ئېغىز سۆزۈڭنى ئاڭلىماقچى، خالاس. ھەتتا پەيغەمبەر بولساڭمۇ، «قۇر- ئانى كەرىم» دىن تۆت كەلىمە قىرائەت قىلىپ، ئاندىن ئىشىڭنى قىلمايسەنمۇ! مانا كەمىنىگە ۋەز ئېيت دېسە تا يەتتە خۇپتەنگىچە چارچىماي ئېيتار ئىدىم. ۋادەرىخ، بىراۋغا ئىشتىھا بېرىسەن، بىراۋغا ئاش بېرىسەن...

ئەتىسى بامدات نامىزىدىن كېيىن قازىكالاننى بىئارام قىلىدى- غان يەنە بىر ۋەقە سادىر بولدى.

شەيخنىڭ خانىقانىڭ تۆرىدىكى ھۇجرىسىدا ھەج سەپىرىنىڭ كېيىنكى باسقۇچلىرى ۋە ھەجنىڭ ئاداسى ھەققىدە پاراڭ بولۇۋاتات- تى. بۇ يەردە سۇلتانۇل ئارىپىن، سۇلايمان خوجا، بابا ماچىن، ئەشرەپخان قازى، سەمەرقەنت ئۆلىمالىرىدىنمۇ ئۈچ ـ تۆت كىشى بار ئىدى. قۇتبىددىن پەگاھدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۇستازلىرىنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىۋاتاتتى. ئىشىكتىن خانىقا ساھىبى كىردى. ئۇ سۆھبەتنى بۆلەلمەي ئۆرە تۇرۇپ قالدى. شەيخ ئۇنىڭغا بۇرۇلدى.

— نېمە گەپ، ھاجى ئوبۇلقاسىم؟

— پىرىم، خان ھەزرەتلىرىنىڭ خاس ۋەكىلى كەپتۇ. ئىجازەت سوراۋاتىدۇ، جانابلىرىغا مەكتۇپ بارمىش.

ئەشرەپخان قازى: «ئاخىر باشلاندى، خان غەزەپ ئىتتىغا مىنگەندەك قىلىدۇ» دېگەن خىيال بىلەن ئورنىدا قىمىرلاپ قويدى.

— كىرسۇن، — دېدى شەيخ. بىر لەھزىدىن كېيىنلا قاۋۇل، زەڭگەر رەڭلىك موۋۇت چەكمەن كىيگەن، ئەل قاتارى سەللە ئورىغان، بېلىنى ئىككى يەردىن باغلىغان سۇزۇك كۆزلۈك باھادىر يىگىت كەلدى. ئۇ شەيخكە تەزىم قىلدى: «پىرىمنىڭ قەدەملىرىگە ھەسسانات! » دېگەندەك قۇتلۇقلاش سۆزلىرىدىن كېيىن، زەرھەل قۇتىغا سېلىنغان مەكتۇپنى ئىككى قوللاپ سۇندى. شەيخ مەكتۇپنى ئېلىپ شەيخنىڭ كاتىپلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقان سۇلايمان خوجىنىڭ ئالدىغا قويدى.

— ئوقۇڭ، ھېكىم خوجا.

خاننىڭ ئەلچىسى ئىتىكنى يىغىشتۇرۇپ ئولتۇردى، يۈزىگە پاتىھە تارتتى. سۇلايمان مەكتۇپنى ئېچىپ، بىر ۋاراق يىپەك قەغەز ئالدى ۋە پەس ئاۋازدا ئوقۇدى:

«مەككەئى مۇكەررەمە سەپىرى تۇپەيلىدىن قۇتلۇق شەھىرىمىزگە تەشرىپ بۇيرۇغانلىرىدىن بىشىمىز ئاسمانغا يەتتى. ئاللاتائالانىڭ ساۋابى يولىدا ھىجرەت قىلغان مۆمىنلەرنىڭ دۇئاسىنى تىلەپ، بىر ـ ئىككى پارە نېسىۋە ئەۋەتتۇق. مەرھەمەت نەزىرى بىرلە قوبۇل قىلغايلا. سۆھبەتلىرىگە داخىل بولماق ئۈمىدى بىلەن ھەققىلىرىگە دۇئا قىلىپ تۇرۇپتىمىز. تامغاچخان مەھمۇدخان ئىبنى ئارسلانخان مۇرىتىڭىزدىن دەپ بىلگەيسىز. جامادىيەلئاخىرنىڭ ئون ئۈچىنچى كۈنى، چارشەنبە».

خەتنى ئاڭلاپ ئەشرەپخان قازىنىڭ يۈزى قىزىرىشقا باشلىدى.

ئىچىدە مەۋلۇتقارىينى قارغىدى: «لەنىتى نامىمىزنى خانغا يەتكۈز-مەپتۇ. يەتكۈزگەن بولسا بۇنداق مەدھىيە كەلمەس ئىدى. قايسى گۆردە يۈرگەندۇر ئۇ؟»

قازىكالان بېشى ئاغرىۋاتقانلىقىنى باھانە قىلدى ۋە پۇشۇلداپ چىقىپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ مەھرەملىرى ئارقىلىق يەرنىڭ تېگىدە بولسىمۇ مەۋلۇتقارىيدىن تاپتۇرماقچى، نامىنىڭ ئىگىسىگە يەتكەن – يەتمىگەنلىكىنى بىلمەكچىدى. چۈنكى، قازىنىڭ بۇنىڭ-دىن كېيىنكى ئىشلىرى مەۋلۇتقارىينىڭ جاۋابىغا قاراشلىق ئىدى.

ئەلچى كەينىگە بۇرۇلۇپ كىمگىدۇر ئىما قىلدى. خىزمەتكار يىگىت ئاغزى بوغۇلغان خالتىنى ئەكىلىپ ئىككى قوللاپ ئەلچىگە تۇتقۇزدى. ئەلچى خالتىنى شەيخنىڭ ئالدىغا قويدى.

ھەزرەت خانىنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلدى، ئەلچىگە ئىجازەت بەردى:

— ئاللا نېسىپ قىلسا، ئەتە پېشىندىن كېيىن سۇلتان جانا-بى ئالىيلىرىنىڭ خىزمىتىگە تەييارمىز.

بۇ جاۋابتىن ئەلچى ھېچنېمىنى چۈشەنمىدى. ھەزرىتى سۇل-تانىنىڭ ھارغىنلىق قاپلىغان مۈڭلۈق كۆزلىرىگە تەلمۈردى. «ئەۋ-لىيا بوۋا نېمە دېمەكچىدۇر؟ ئەتە سارايغا تەشرىپ بۇيرۇيمەن دې-مەكچىمۇ ياكى خان مېنىڭ ئالدىمغا كەلسۇن دېمەكچىمۇ؟» ئەلچى خانىقاغا مەخسۇس مەكتۇپ بىلەن مىڭ تىللا ئەكىلىۋاتقىنىدا، شەيخۇل ماشايىخنى خانىنىڭ ھۇزۇرىغا تەكلىپ قىلىپ كەلدىم، دەپ ئويلىغانىدى.

شەيخ ئۆلىمالارنىڭمۇ مەڭدەپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ پىكرى-نى ئوچۇق بايان قىلدى:

— بىزنىڭ ئىشىكىمىز خان ھەزرەتلىرى ئۈچۈن ھەر دائىم ئوچۇق، مەرھەمەت قىلسۇن، — دېدى يۈزىگە پاتىھە تارتىپ. ئەلچى ھەيرانلىق بىلەن قوزغالدى. ئۆلىمالار بىر – بىرىگە قاراشتى.

ئەلچى قوللۇق قىلىپ چىقىپ كەتتى. شەيخ قۇتبىددىننى

يېنىغا چاقىرىپ:
— مانا بۇنى ئوبۇلقاسىمغا ئاپىرىپ بېرىڭ، — دېدى خالتىغا ئىشارە قىلىپ، — خانقانىڭ خىراجىتىگە سەرپ قىلسۇن.
قۇتبىددىن تىللا قاچىلانغان خالتىنى قولىغا ئالدى. ئۇ ئىشىككە بارغاندا شەيخ ئەسكەرتتى:
— ئاندىن كېيىن قولىڭىزنى يۇيۇۋېتىڭ.
قۇتبىددىن قولىنى كۆكسىگە قويدى.
— بولىدۇ، پىرىم.
سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ بىر خىسلىتى بار ئىدى. قايسى شەھەرگە قەدەم قويسا، ئاۋۋال بۇ ماكاندا ئۆتكەن ئەزىز ئەۋلىيالارنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلاتتى. شەيخ ئەتىسى مەسچىتتە جامائەدە بامدات نامىزىنى ئۆتىدى، كېيىن ئەھلى جامائەتكە قىسقىلا ۋەز ئېيتتى، قىتالار بىلەن بولغان جەڭدە شېھىت بولغان مەرھۇملارنىڭ ھەققىگە دۇئا قىلدى، يۇرتقا ئامانلىق، پادىشاھلارغا تەۋپىق ۋە ئىنساپ تىلەپ، يولىغا راۋان بولدى. ھەزرەتنى ھەدىسچىلەرنىڭ سەردارى ئىمام بۇخارىنىڭ ئەرۋاھى چىللاۋاتاتتى.
ئىسلام دۇنياسىدا سەھىھ، يەنى توغرا ۋە مۆتىۋەر سانالغان ئالتە ھەدىسلەر توپلىمى بار. بۇ ھەدىسلەرنى توپلىغانلارنىڭ كۆپ قىسمى مانا شۇ قەدىمكى تۈركىستان تۇپرىقىدا تەۋەللۇت تاپقان. ئەركانى دىن ئەھلىگە دەستۇر بولغان بۇ ھەدىسلەرنى توپلىغۇچىلار ئىيسا ئەت ـ تىرمىزي، ئابدۇرەھمان دارىمى ئەسسەمەرقەنتىي كەبى تۈركىي قوۋملارغا تەۋە كىشىلەرنىڭ نامى بىلەن باغلىق ئىدى. ئىمام بۇخاريي بولسا ئەنە شۇ ھەدىسشۇناسلارنىڭ سەردارى ئىدى. بىرەر مەسىلىدە ئىختىلاپ پەيدا بولسا ئۆلىما، مۇپتى، پەقىھلار «ئىمام بۇخاريي ھەزرەتلىرى بۇ ھەقتە نېمە دېگەنىكەن؟» دەپ ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ھەدىسلەر توپلىمى «ئەل ـ جامىئى ئەس ـ سەھىھ» نى ۋاراقلايتتى.
ئىمام بۇخارىينىڭ مەقبەرىسى سەمەرقەنتنىڭ يېنىدا، خەرتەڭ قىشلىقىدا ئىدى. شەيخ ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى كەنتلەردە توختاپ،

كىشىلەرنىڭ ھالىنى سوراپ يېتىپ بارغۇچە چاراقلاپ تۇرغان ئاپ-
تاپنىڭ يۈزىنى قارا بۇلۇت قاپلىدى. ھەزرەت مەقبەرىنى كۆرۈپ
بىر چاقىرىمچە يىراقلىقتا ئاتتىن چۈشتى، ئاتنىڭ يۈگىنىنى قۇت-
بىددىنغا تۇتقۇزدى ـ دە، خالايىقنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ يول باشلىدى.
ئىمامنىڭ قەبرىسىگە شارىلداپ يامغۇر قۇيۇۋەتتى. «بۇخارا ئەمىرى
تۆكمىگەن ياشنى پەلەك تۆكۈۋاتىدۇ» دەپ ئويلىدى شەيخ. شەيخ-
نىڭ خىيالىغا ئەمىر خالىد ئىبن ئەھمەد زۇھەلىنىڭ گۇمراھلىقى
كەلدى. بىر كۈنى ئەمىر ئىمامنىڭ ھۇزۇرىغا ئەلچى ئەۋەتىپ:
«ئەبۇ ئابدۇللاغا ئېيتىڭلار، تارىخ كىتابلىرىنى ئەكېلىپ مېنىڭ
ئالدىمدا ئوقۇپ بەرسۇن» دەپتۇ. ئەلچى ئەمىرنىڭ پەرمانىنى ئى-
مامغا يەتكۈزۈپتۇ. ئىمام گەپنى قىسقىلا قىلىپ: «قۇشقا دان
كېرەك بولسا بويۇن سوزىدۇ، ئىلىم ئىستىگەن كىشى مېنىڭ
ھۇزۇرۇمغا كەلسۇن. مەن ئىلىمنى خار قىلىپ ئىشىكمۇ ئىشىك
مارىلاپ يۈرۈشنى نومۇس دەپ بىلىمەن» دەپتۇ. بۇ گەپ ئەمىرگە
ئېغىر كەپتۇ. ئەمما، ئۇ ئىلىم ئېلىشتىن كۆرە بۇخارايى شەرىپنى
خاراب قىلىشنى ئەۋزەل بىلىپتۇ. مۇقەددەس نەپەس ئىگىسى دەپ
شۆھرەت قازانغان ئەبۇ ئابدۇللا بۇخارادىن قوغلىنىپتۇ. ئۇ پەيغەم-
بەرنىڭ يېشىغىمۇ يەتمەي ئاللانىڭ رەھمىتىگە بېرىپتۇ.

شەيخ ئىمام بۇخارىي تەسنىپ قىلغان ھەدىسلەرنى ئىچىدە
ئايەتتەك تەكرارلىدى، ئۇنىڭ كۆڭلى بىر يورۇپ، بىر خىرەلەش-
تى. ئۇ بۇ مۇبارەك زاتنىڭ ئىسلام دۇنياسىدىكى مەشھۇر نامىدىن
پەخىرلەنسە، غېرىبلىق ۋە موھتاجلىقتا كەچكەن ئاخىرقى كۈنلىرى-
نى ئەسلەپ دىلى ئىزتىراپقا تولدى. «بىر يۈز يەتمىش يىلدىن
بېرى دىن ئەھلى بۇ مۇبارەك زاتقا تەلپۈنۈپ كەلمەكتە. خەرتەڭ
كەنتى ھىجرەتكە قۇدرىتى يەتمىگەن بىچارىلەرنىڭ مەككىسىگە ئاي-
لاندى. بۇ ئاجايىپ دۇنيا ئىكەن، تىرىكلىكىڭدە گۆھەر سۆزلىرىڭ-
نىمۇ پىستىنىڭ پۇرچىقىغىمۇ ئالمايدىكەن، ئۆلگەندىن كېيىن
ۋادەرىخ دەپ ياش تۆكۈشەر ئىكەن، پىرىم دەپ سېغىنىشار ئىكەن،
پەرۋەردىگار يەر يۈزىگە بەندىلىرىڭگە توغرا يولنى كۆرسەت، ياخشى-

لىققا دەۋەت قىل، يامانلىقتىن قايتۇر دەپ رەسۇلىللانى ئەۋەتتى.
ئۈممەتلىرى قۇلاق سالمىدى. مۇستاپا ۋەسىيەتلىرىنى ساھابىلىرىگە
ئېيتتى، ساھابىلەرنىڭ ۋەزلىرىمۇ بۇ ئاسىي خەلققە كار قىلمىدى.
كېيىن پازىللار، دانىشمەنلەر ئادەم ئاتىنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئەمرى-
مەرۇپ قىلدى. ئەپسۇسكى، ئۇلارمۇ قەدىر تاپمىدى. شاھلار
مال - دۇنياسى بىلەن مەغرۇر، ئۈچ يۈز ئاتمىش تومۇرلىرىدا
ھېرىسمەنلىك، كىبىر، ھەۋەس، ھايۋانىي نەپس جۇش ئۇرىدۇ.
تەقۋا ئەھلى شاھلارنىڭ داستىخىنىغا كۆز تىكىدۇ، پۇقرا بولسا
قورساق غېمىدە. ئىلىم خار، ھازىرمۇ شۇنداق. ئەجەبا مەھشەرگى-
چە تالىبى ئىلىملەرنىڭ ماڭلىيىغا يېزىلغىنى شۇمىدۇر؟ ئېرپان
گويا قاراڭغۇ يولنى يورۇتقۇچى شام چىراغتۇر. بۇ خەلق قاچان
چىراغنىڭ قەدرىگە يېتىدۇ؟ قاچان چىراغ تۇتقان كىشىنىڭ ئېتى-
كىنى تۇتىدۇ؟ ئىمام بۇخارىي جانابلىرىنىڭ ئەۋلادلىرى نېمە بولار-
كىن، ئۇلارمۇ خالىد ئىبن ئەھمەدكە ئوخشاش، بۇ دۇنيانىڭ
ئەللامىسىنى بىر غەلۋىر بۇغدايغا سېتىۋالىمەن، دەپ خىيال قىلار-
مۇ؟ ئىلىمسىز ئەل ئۆزگىلەرگە يەم بولۇپ، ئۆزگىلەرنىڭ ئايىغى
ئاستىدا يانجىلغاي. يائاللا ئەبۇ ئابدۇللا مۇھەممەد ئىسمايىل بۇخا-
رىي ھەزرەتلىرىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن، مىڭ يىلدىن كېيىن كېلى-
دىغان ئەۋلادلىرىنى ئۆزۈڭ ساقلا، ئۇلارغا ئىمامنىڭ قۇتلۇق نە-
پەسلىرىنى بۇيرۇغىن، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ قورسىقى تويۇپ،
كۆڭۈللىرى روشەنلىشىپ، پىكىرلىرى ئۇچقۇر، تەپەككۇرلىرى
زىيادە بولسا ئەجەب ئەمەس. سەندىن تىلىكىم شۇ،
مەدەتكارىم...»

شەيخ قايتتى. يامغۇر توختاپ، توپ - توپ بۇلۇتلارنىڭ
ئارىسىدىن قۇياش يالتىراپ بالقىدى.

شەيخ سەمەرقەنتكە قايتقاندا مەزىنلەرنىڭ پېشىن نامىزىغا توۋ-
لىغان ئەزىنى ئاڭلىنىۋاتاتتى. شەيخ نامازدىن كېيىن مۇرىتلىرىغا
رۇخسەت بەردى، ئەڭ يېقىن مەھرىمى بابا ماچىن، سۇلايمان،
قۇتبىددىننى ئەگەشتۈرۈپ شەھەردىكى بىر تار كوچىغا قاراپ يول

ئالدى. ھەزرەتنىڭ تاۋاپ قىلىدىغان يەنە بىر مەنزىلى بار ئىدى، بۇ مەنزىلمۇ ئىمام بۇخارىينىڭ مەقبەرىسىدىن قېلىشمايتتى.

شەيخ شەھەرنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى كونا بىر ئىمارەتنىڭ ئالدىغا بېرىپ توختىدى. رېمونت قىلىنماي تاشلىنىپ كەتكەن تاملار قارغىش تەگكەن كىشىنىڭ قولىنى ئەسلىتەتتى. لەمپە چىرىپ، ساڭگىلاپ كېتىپتۇ. يېرىقلىرىغا بارماق سىغىدىغان قوش قاناتلىق ئويما دەرۋازا، دەرۋازىدىكى كۈمۈش ھالقىلار، يەرگە پېتىپ كەتكەن بوسۇغا خارابىنى ئەسكە سالاتتى.

شەيخ دەرۋازىدىن ئاتلىغاندا بىردىنلا يۈرىكى سېلىپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ يەرگە قەدەم باسمىغىنىغا ئوتتۇز يىلدىن ئېشىپ قالغانىدى. ئۇ يىگىرمە ياش چاغلىرىدا يەسسىدىن بۇخارايى شەرىپكە سەدرى ئەزەم بۇرھانىدىن ئائىلىسىگە كېلىپ ئالىي تەلىم ئېلىشقا كىرىشكەنىدى. ئۇ شۇ يەردە ئۈچ - تۆت يىل ئۆز زامانىسىنىڭ ئەللامىلىرىدىن تەلىم ئالدى، كېيىن تەقدىر شامىلى ئۇنى بۇ يەرگە، سەمەرقەنتكە، مانا شۇ غاتىپەر مەدرىسىسىگە تاشلىدى. بۇ قۇتلۇق دەرگاھنى ئۇنىڭ ئىككىنچى ئۇستازى، سوپىلىق تەرىقىتىنىڭ قۇتبى خوجى يۈسۈپ ھەمەدانى ھەزرەتلىرىنىڭ مۇقەددەس نەپەسلىرى ئاۋات قىلىپ تۇراتتى. شۇ چاغدىمۇ ياش ئەھمەد بوسۇغىدىن كامالى ئېھتىرام، ھاياجان، ئەندىشە ۋە ئۈمىد بىلەن ئاتلىغانىدى.

شەيخ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ھويلىسىغا كىردى. ئەتراپقا قارىدى. ئىچكەركى ھويلا تاشقىرىقى ھويلىدىنمۇ بەتتەر ئىدى. جىمجىت ھۇجرىلار، قۇرۇغان دەرەخلەر، سۇسىز كۆلچەك، ئەتراپ خازانلار بىلەن تولغانىدى...

ھەزرەت ئۆگزىسى ئۇلتۇرۇشۇپ كەتكەن سۆيۈملۈك ئايۋانغا چىقىپ كونا بورىنىڭ ئۇستىگە يۈكۈندى، ئېگىشىپ يەرنى سىيپىدى، مەدرىسىنىڭ تۇپرىقىنى كۆزىگە سۈرتتى، بىردەمدىن كېيىن ھاڭ - تاڭ بولۇپ قېتىپ تۇرغان قۇتبىدىنىغا قاراپ ئېغىز ئاچتى:

— بۇ دەرگاھتا بىز تەرىقەت ئىلمىنى ئۆگەنگەنىدۇق. خوجە-مىز تۆتىمىزنىڭ بېشىنى سىلىغانىدى.

بابا ماچىن بىلەن قۇتبىددىن بۇ يەرنىڭ ئۇلۇغ مۇتەسەۋۋۇپ يۇسۇپ ھەمەدانىي ئىلىم بەرگەن مەدرىسە ئىكەنلىكىنى ئەمدى ھېس قىلىنىشتى.

سۇلايماننىڭ ئاۋازى يېقىملىق، ياڭراق ئىدى، ئۇ كۆزلىرىنى يۇمۇپ «ياسىن» نى ئوقۇدى.

دۇئادىن كېيىن ئۈچ مۇرىت بىر تەرەپتە قالدى. شەيخ ئادىتى بويىچە بىر ئىبغىزمۇ گەپ قىلماستىن، خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ ھۇجرىلارنى ئايلىنىپ كەتتى.

شەيخنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى، تەپەككۇرىنى ئوتتۇز يىللىق خا-تىرىلەر چۇلغىۋالدى. ئۇ ئاستا - ئاستا مېڭىپ يەنىلا قەدىرلىك، ئەمما غېرىب ھۇجرىلارنى تاپتى. ھۇجرا قۇپقۇرۇق، ئىچى قاراڭغۇ ئىدى. شەيخ ئىشىكتە بىردەم تۇرۇپ قالدى. بۇ ھۇجرا بىر زامانلار ئاۋات ئىدى، ئۇنىڭدا قىيامەتلىك دوستلىرى ئابدۇللا بەرقىي، ھەسەن ئەنداقىي، ئابدۇخالىق غىجدۇۋانىي بىلەن بىرناننى تۆتكە بۆلۈپ يەيتتى، ھەرخىل ئىلىملەرنى بىرلىكتە ئۆگىنەتتى. شەيخ كۆزلىرىنى يۇمدى، ئالدىدا يۇسۇپ ھەمەدانىي گەۋدىلەندى. ئەنە ئۇ يەرگە قاراپ نەقىشلىك دەرۋازىدىن كىرىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇزۇن قوڭۇر ساقىلى يېنىك يەلپۈنمەكتە، ئۇستىدە دائىملىق لىباسى — ئاددىي يۇڭ تون، پۇتىدا چورۇق، بېشىدا ئاۋات رەڭ سەللە. شەيخنىڭ خىيالىدىن ئۇستازىنىڭ سۈپەتلىرى بىر - بىرلەپ ئۆت-تۈشكە باشلىدى. پىرى سۆزلىگەندە كۈلۈپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى، مۇلايىم تەبىئەتلىك ئىدى. ئۇ تېببىي ئىلىمدىن چوڭقۇر خەۋەردار بولۇپ، بىمارلارغا دورا يېزىپ بېرىپ كۈن كەچۈرەتتى... ئۆزىنىڭ سالاپىتىدىن نومۇس قىلغاندەك دائىم مۈكچىيىپ يۈرەتتى، تۇرۇپ - تۇرۇپ نېمىنىدۇر پىچىرلاپ قوياتتى. ئۇنىڭ باش ئاغرىقى بار ئىدى، بازارغا بېرىشنى ياقتۇرمايتتى، شاھلار، ھاكىملار، بەگلەرنىڭ داستىخىنىغا بېرىشقا ئۆچ ئىدى، ئاز يەيت-

تى، ئاز سۆزلەيتتى، ئاخىرەتلىكنى تىرىكلىكىدە هازىرلاپ بولغا-
نىدى. ئوتتۇز ئالتە قېتىم پىيادە مەككىگە باردى. «قۇرئان كە-
رىم» نى مىڭ قېتىم خەتمە قىلدى، سەككىز مىڭ دىنسىزنى
مۇسۇلمان قىلدى...

يۇسۇپ ھەمەدانىي ئابدۇللا بەرقىينى، ھەسەن ئەنداقىينى،
ئابدۇلخالىق ۋە ئەھمەدنى پەرزەنتىم دەپ قارايتتى. زىكىر ۋاقتىدا
ئۇلارنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋېلىپ، ئۇزۇن بارماقلىرى بىلەن بې-
شىنى سىلاپ ئولتۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن گويا ئۇلارغا كامالەت
تىلىگەندەك قىلاتتى. بىر كۆكلەم ۋاقتى ئىدى. بىر كۈنى ئۇ تۆت
خەلپىسىنى ئالدىغا چاقىردى. «بىز مىڭ توققۇز ئاي يەر يۈزىنى
چىگداپ تۇرۇپتىمىز، — دېدى كۈلۈمسىرەپ، — مانا ئەمدى ئاللا
ئامانەتنى سوراپ تۇرۇپتۇ. خىزمىتىگە باراي، بىزدىن رازى بو-
لۇپ، شۇ ساقاللىق قېرىنىڭ مۇشكۈلى ئاسان بولسۇن دەپ تىلەڭ-
لار» . ئۇستاز ۋەسىيىتىنى ئېيتتى: «ئابدۇللا يۈيسۇن، ئابدۇلخا-
لىق يۆلىسۇن، گۆرۈمنى ئەنداقىي كولىسۇن، ئەھمەد مازىرىمدا
‹ۋەن ـ نازىئات› نى ئوقۇسۇن» . خەلىپىلەر ئۇستازىنىڭ ۋەسىيە-
تىنى ئادا قىلىشقا تەييار تۇرۇشتى. ئەمما، پىرىنىڭ ئۆمرى
ئۇزۇن ئىكەن. ئۆلۈمنى بويىنىغا ئالغانلىقى ئۈچۈن بولسا كېرەك،
ئاللا ئۇنىڭغا مەرھەمەت قىلدى. يەنە سەككىز يىل ياشاپ مەرۋىدە،
تۇغۇلغان يېرىگە يېقىن يەردە ئاللانىڭ رەھمىتىگە باردى.

شەيخ خۇددى ئوتتـۇز ئۈچ يىل ئىلـگىرىـكىدەك پىچىرلاپ
«ۋەن ـ نازىئات» سۈرىسىنى تىلاۋەت قىلدى. گېلى بوغۇلدى،
كۆكسى ئېچىشتى. دەل شۇ پەيتتە مۆجىزە يۈز بەردى، تار،
قاراڭغۇ ھۇجرىدىن ئاق لىباس كىيگەن پىرى كامىلىنىڭ سىيماسى
كۆرۈندى. ئۇستاز ئادەتتىكىدەك سىرلىق كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.
شەيخ تىلاۋەتنى تۈگىتىشى بىلەن يۇسۇپ ھەمەدانىينىڭ سىيماسى
قاراڭغۇلۇق ئىچىگە سىڭىپ كەتتى...

ئۇستازىنىڭ ئەرۋاھى بىلەن دىدارلىشىش شەيخنىڭ كۆڭلىگە
يورۇقلۇق بېغىشلىدى. «پىرىم خىزمەتلىرىمدىن رازىمىكىن دېگەن

ئەندىشىدە ئىدىم، شۈكرىكىم، رازى بولۇپتۇ» دەپ ئويلىدى شەيخ ئىچىدە.

شەيخ ھەمراھلىرىنىڭ يېنىغا قايتتى. تۆتەيلەن خارابىگە ئايلىنىپ قالغان مەدرىسىگە ئاخىرقى قېتىم كۆز تاشلاپ تاشقىرىغا چىقتى. شەيخ ھامان خىيال ئىلكىدە ئىدى، بۇنى ھېس قىلغان سۇلايمان بىلەن قۇتبىددىن ھەزرەتنىڭ ئىزىدىن ئاستا كېلىشۋاتاتتى. بابا ماچىنىنىڭ تىلى تېز بولغاچقا شەيخكە ياندىشىپ سورىدى:

— شەيخىم، پىرى كاملىگىز يۇسۇپ ھەمەدانىي جانابلىرى ئەھلى ئايالىدىن ۋاز كېچىپ، كەمىنىگە ئوخشاش يالغۇز ئۆتكەندىكەن - دە؟

— يەتمىش بەش يېشىغا قەدەر دۇنيادىن تاق ئۆتكەنىدى، كېيىن ئۆي - روزغار يۈكىنى بويىنىغا ئالدى.

— قېرىغاندا بىر مەھرەم كېرەك بولغانىكەن - دە؟

شەيخ بابا ماچىنغا قارىمىدى، خۇددى ئۆزىگە ئۆزى گەپ قىلىۋاتقاندەك ئويچان ھالدا دېدى:

— ھەربىر مۆمىن مۇسۇلمانغا بىر مەھرەم كېرەك. مەيلى ئۇ ياش بولسىمۇ، قېرى بولسىمۇ. بۇ ھەق مۇستاپانىڭ سۈننىتى.

ھەزرەتنىڭ گېپى سۇلايمانغا ياقتى، لېكىن قۇتبىددىنغا ياقمىدى. سۇلايماننىڭ يېشى قىرىقتىن ئاشتى، ئۇ ھەزرەتنىڭ يېنىدىن بىر قەدەممۇ ئايرىلماي، ئىسسىق - سوغۇقنى بىرگە كۆرۈپ يۈرۈپتۇ. قۇرئان تىلاۋىتى، سوپىلىق تەرىقىتى ئۇنىڭغا بەيتۇل ھەرەمدەك مۇقەددەس. بىراق، ئۇزۇن كېچىلەردە ئۇنىڭ خىيالى قاچىدۇ، جىگىرى خۇن بولىدۇ... يىگىتلىك گۈلشىنى خازان بولۇپ، قېرىلىق سەھراسىغا يۈزلىنىۋاتقان ۋۇجۇدى مۇلايىم، مەسۇمە ۋە ئىمانلىق بىر مەھرەمنى خالايدۇ. ناۋاتتەك تىلى تاتلىق، قارلىغاچ بالىسىدەك ۋىچىرلايدىغان بالىلارنىڭ بېشىنى سىلىغۇسى كېلىدۇ، گۆدەكنىڭ ھىدىنى سېغىنىدۇ. ئۆزىنىڭ بالىسى بولسا، بالام دېسە، ئەركىلەتسە، سۆيسە...

سۇلايماننىڭ دەردى يەنە قوزغالدى. ئەمما، ھەزرەتنىڭ ئوترار

يولىدىكى تەنە ئارىلاش ۋەدىسىنى ئەسلەپ توۋا قىلدى. مەككەمۇ-كەررەمدىن ئامان ـ ئېسەن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئاندىن ئويلىغانلىرىنى شەيخكە ئېيتىشنى نىيەت قىلدى.

قۇتبىددىن ئاللىقاچان دۇنيادىن تاق ئۆتۈشكە قەسەم قىلغاندى. ئۇ: «ھەق يولىنى ئارزۇ قىلىپتىمەن، سوپىيانە تۇرمۇشنى تاللاپ، تەرىقەت دېڭىزىغا كىرىپتىمەن يا چۆكۈپ كېتىمەن، يا بۇ دېڭىزدا ئۈزۈپ ھۆسنى مۇتلەقكە يەتكەيمەن» دېگەن قارارغا كەلگەندى.

شەيخ بۇ ئىككى مۇرىتىنىڭ پىكرىنى ئاللىقاچان بىلگەنىدى. شۇڭا، ئۇلارغا ئۇستازى يۇسۇپ ھەمەدانىينىڭ ھاياتىدىن بىر ئىبرەتلىك ۋەقەنى ئېيتىپ بەردى:

— ھەزرەتنىڭ بىرىنچى خەلپىسى ھەسەن ئەنداقىي بۇخارانىڭ ئەنداق كەنتىدىن ئىدى، ئۆي ـ جايى، پەرزەنتلىرى بار ئىدى. بىر كۈنى ئۇ مەن ئەمدى ئەھلى ئايالىمنى ئەسلا كۆرمەيمەن، دېدى، سەۋەبىنى ئېيتمىدى. بۇ گەپتىن پىرىمىز خەۋەر تاپتى. ھۇجرىمىزغا كىرىپ ھەسەننى تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزۇپ نەسىھەت قىلدى: «شەرىئەت ۋە ئەقىل يۈزىسىدىن قارىغاندا سىز پەرزەنتلىرىڭىزگىمۇ، رەپىقىڭىزگىمۇ يېقىن بولۇشىڭىز كېرەك» دېدى. ئەنداقىينىڭ مىجەزى چۇس ئىدى. «نېمە بولغانلىقىنى بىر ئۆزۈم بىلىمەن، بىر ئاللا بىلىدۇ. مەن سوپىلىق خىرقىسىنى كىيدىم، ئەھلى ئايالدىن ۋاز كەچتىم، ئۆزگە ۋەجىم يوق» دېدى. پىرىمىز بۇ سۆزدىن ئازار چەكتى. شۇ كۈنى غايىبتىن «ئەي يۇسۇپ، بىز ساڭا ئەقىل كۆزى بىلەن كۆرۈشنى نېسىپ قىلدۇق، ھەسەن ئەنداقىيغا بولسا ھەم ئەقىل كۆزى، ھەم قەلب كۆزىنى بەردۇق» دېگەن ئاۋاز كەپتۇ. نەتىجىدە پىرىمىز ھۇجرىمىزغا كېلىپ ھەسەندىن ئۆزرە سورىدى. ئەنداقىي يىغلاپ تۇرۇپ پىرىنىڭ قولىنى سۆيدى. بۇ قىسسىدىن خۇلاسىنى ئۆزۈڭلار چىقىرىۋېلىڭلار.

ھەسەن ئەنداقىيغا مۇناسىۋەتلىك بۇ ۋەقە ئۈچ مۇرىتقا ئۈچ

خىل تەسىر قىلدى: قۇتبىددىن قەتئىي ئۆز پىكرىدە قالدى، سۇلاي-
مان يۈسۈپ ھەمەدانىينى قۇۋۋەتلىدى، بابا ماچىنغا بولسا ئىككى
دۇنيا بىر قەدەم ئىدى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى مەھرەم ئىشقىدا ئەمەس،
زىكرى ئاللا ۋە يولىنىڭ تانابىنى تارتىپ، ئۇچۇپ - قونۇپ يۈرۈش
شەۋقى بىلەن ئۆرتىنەتتى.

— بابا قۇل، سىز دەرھال خانىقاغا بېرىڭ، — دېدى شەيخ،
بابا ماچىننىڭ ئاستا مېڭىپ قىينىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، — خان
ھەزرەتلىرى تەشرىپ بۇيرۇماقچىدى. ساقلاپ قالمىسۇن.

بابا ماچىن تۆت ئاتلاپلا يولنىڭ بۇرۇلۇشىدا غايىب بولدى.
شەيخ ھەمراھلىرى بىلەن چوڭ كوچىغا چىققاندا بابا ماچىن ئاللىقا-
چان خانىقانىڭ دەرۋازىسىغا يېتىپ بارغانىدى.

قۇربەت خانىقاسىنىڭ ئىچى - تېشىدا ئادەم كۆپ ئىدى،
سەرۋازلاردىن گادايلارغىچە، شەيخۇلرەئىستىن رەمچىگىچە، تىجا-
رەتچىلەردىن ئەرزدارغىچە يىغىلغانىدى. ھەممىسى ئىنتىزار. بى-
راۋ ئۆز دەردىنى ئېيتىپ نىجات سورىغىلى سۇلتان مەھمۇدخاننى
كۈتسە، بىراۋ شەيخۇل ماشايىخ خوجا ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ دىدارىغا
مۇشتاق ئىدى.

18. نەققاشنىڭ سەۋەنلىكى

ئادەملەرنىڭ يامىنى ئۆلارنىڭ ئارىسىدىكى ئۆلىمالارنىڭ يامىنىدۇر.

— ھەدىس

ھەركىمكى يامان بولسا، جازا تاپقۇسىدۇر.

— مىرزا بابىر

سۇلتان مەھمۇد خانىقا ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى، ئەركانى دىن ۋە ئەمەلدارلىرى بىلەن ھويلىغا كىردى، ئەتراپقا سەپسىلىپ قاردى. ئۇ: «شەيخ ئىستىقبالىمغا چىقار» دەپ ئويلىغانىدى. ئەمما، ھەزرەت كۆرۈنمىدى. سۇلتاننى سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلرەئىسى، شەھەر ھاكىمى، مۇدەررىسلەر، شەيخ بىلەن مەككە زىيارىتىگە كېتىۋاتقان كىشىلەر، پۇقرالار كۈتۈپ تۇراتتى. مەھمۇدخان يورغىلاپ يول باشلاۋاتقان شەھەر ھاكىمىنىڭ كەينىدىن تۆردىكى خاس خانىغا قاراپ ماڭدى. سۇلتاننىڭ شەرىپىگە خانىقادىكى بىردىنبىر مەجلىسخانا مەخسۇس سەرەمجانلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا قىرىق — ئەللىك چاغلىق ئادەم سىغاتتى.

مەجلىسخانا ئىشىكىدە سۇلتان كەينىگە ئۆرۈلدى، «نامە!» دەپ خاس مۇلازىمغا قاراپ قولىنى سوزدى. مۇلازىم ئالدىراپ قوينىغا قول سېلىپ، بىر پارچە خەتنى ئېلىپ ئەدەپ بىلەن ئۇزاتتى. مەھمۇدخان ئۇنى ئىچ يانچۇقىغا سېلىپ بوسۇغىدىن ئاتلى-

دى. مەجلىسخانا خىلىلا يورۇق بولۇپ، بۇرجەك - بۇرجەكتە يوغان - يوغان شامـلار پارىلـداپ يېنىـپ تۇراتتى، ئىچكىرىدە ئۈچ - تۆت بوۋاي ئولتۇراتتى.

سۇلتاننىڭ سەللىسىگە قوندۇرۇلغان باش بارماقتەك ياقۇتنى كۆرۈپ شەيخ ئاستا قوزغالدى - دە، خاننىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى، سۇلتان قەدىمىنى تېزلەتتى، ئۇلار مەجلىسخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر - بىرىگە يۈزلەندى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، پىرىم! — دېدى سۇلتان شەيخنىڭ بۇغداي ئۆڭ، سەپەر شامىلىدا قارايغان چېھرىگە قاراپ. ھەزرەت تۈنجى بولۇپ قول ئۇزاتتى، يۈزىدە مۇلايىم بىر ئىپادە جىلۋە قىلدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ۋەرەھمىتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇ.

سۇلتان ئېگىشىپ شەيخنىڭ قوللىرىنى سۆيدى.

— مىڭ مەرتە شۈكرىكىم، ئاللاتائالا دىدارىڭىزنى نېسىپ قىلدى. قەدەملىرىڭىزگە ھەسسانات، پىرىم.

ئۇلار تۆرگە ئۆتتى. شەيخ سۇلتاننى ئوڭ تەرىپىگە تەكلىپ قىلدى. ئۇلاردىن كېيىن باشقىلار ئۆز مەرتىۋىسى بويىچە ئورۇن ئالدى. ئەشرەپخان قازى يۇقىرىراقتا تۇرغانىدى، ئەزىز مېھمانلارغا مۇلازىمەت قىلىمەن دەپ ئۆزى پەگاھقا يېقىنلاشتى.

شەيخ دۇئاغا قول ئاچتى.

— ئامىن! پەرۋەردىگارى ئالەم ئۆمرىڭىزنى ئۇزۇن قىلسۇن، قول ئاستىڭىزدىكى غېرىب - غۇرۋالارنىڭ دۇئاسىدىن بەنىبەسىپ قىلمىسۇن، سەمەرقەنت ئەزىمدە شىھىتلەرنىڭ قېنى تۆكۈلمىسۇن، دىنىي ئىسلام يولىدا بىر نۆۋەت ئەرزىيەت چەكسىڭىز، ئاللادىن مىڭ قەتلە شاپائەت ياغقاي، قۇتلۇق مەنزىلىڭىز ئاۋات بولۇپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئىگىلىرىگە بۇيرۇسۇن، ئاللاھۇئەكبەر!

ئەشرەپخان قازى ئالىقانلىرىنى يۈزىگە سۈركىدىيۇ، شەيخ بىلەن سۇلتاننىڭ ئۆزئارا مەرھەمەت كۆرسىتىشكەنلىكلىرىنى كۆرۈپ ئىچىدە كۈلدى: «ھازىرچە بىر - بىرىڭلارنى يالاپ تۇرۇڭلار،

نامە ئاشكارا بولسا قالغىنىنى ئاندىن كۆرىمىز» . قازىكالان ئاخشام مەۋلۇتقارىينى تاپتۇرغان، ئۇنىڭ «نامىنى خان ھەزرەتلىرىنىڭ ئۆز قولىغا تاپشۇردۇم» دېگەن قەسىمىنى ئاڭلاپ ئارام تاپقانىدى.

ئاددىي بۆز داستىخانغا مۇلازىملار چىنە ـ ئىدىشلاردا شەربەت، تاتلىق تائاملارنى كەلتۈرۈشكە باشلىدى. شەيخ قىتانلار بىلەن بولغان جەڭدە سەمەرقەنت ئەھلىنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈلپەتلەرنى ئەسلىتىپ، سۇلتاندىن كۆڭۈل سورىدى:

— سەھەردە ئىمام بۇخارىي ھەزرەتلىرىنىڭ مەقبەرىسىنى زىيارەت قىلىشقا مۇيەسسەر بولدۇق. يول ئۈستىدە ئاشۇ بىگۇناھ شېھىتلەرنىڭ بېشىغا دۇئا قىلىش نىيىتىمىز بار ئىدى. ئىمان تارتىدۇ، لېكىن ئاياغ ماڭمايدۇ. بارساق گويا، «بىزنىڭ تەقدىرىمىز قانداق ئىدى؟» دەپ ئۆتتۇزمىڭ شېھىت كېپەنلىرىنى سۆرەپ چىقىپ كېلىدىغاندەك. شۇڭا، يولىمىزغا قايتتۇق. ۋادەرىخ!

شەيخنىڭ گېپى سۇلتاننىڭ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. شۇ بىر ئېغىز «ۋادەرىخ» دېگەن سۆز سۇلتاننىڭ يارىسىنى تاتىلىغاندەك بولدى. شۇ قېتىمقى ئۇرۇشنى ئاڭلىسا سۇلتاننىڭ يەتمىش ئىككى بوغۇمىغا ئاغرىق كىرىۋالىدۇ، كېچىسى ئۇيقۇسى قاچىدۇ، كۈندۈزى غەم باسىدۇ. ئاشۇ قىرغىن، شەرمەندىلەرچە مەغلۇبىيەت، خورلۇقلار سۇلتاننىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتكەندەك بولدى.

بۇنىڭدىن بەش يىلچە بۇرۇن قۇلان، مەركى ئەتراپلىرىدا، سەيھۇن بويلىرىدا ياشىغۇچى قارلۇقلار مەھمۇدخانغا قارشى ئىسيان كۆتۈردى. مەھمۇدخان ئۇلارنىڭ ئىسيانىنى ئاياۋسىز باستۇردى. ئەمما، قارلۇقلار تىنچىمىدى. خۇپىيانە ھالدا ياردەم سوراپ خارەزم شاھى ئالائىددىن ئاتسىزغا ئادەم ئەۋەتتى. ئالائىددىن ئاتسىز ۋەدە بەردى، سۇلتان سەنجەرنىڭ تۇزلۇقىغا تۇكۇرۇپ، ئارىغا قىتانلارنىڭ خانى گورخاننى سالدى. لەنىتى گورخان ئۆزىگە تەڭ بولالمىغان ئەھۋالدا، ئۆزگىگە بوي بولىمەن دەپ، مەھمۇدخاننىڭ تاغىسى ھەم يېزنىسى سەنجەرگە مەكتۇپ يوللىدى.

«سەن كاپىرنىڭ بىز مۆمىنلەر بىلەن نېمە ئىشىڭ بار؟ —

دېدى جاۋاب خېتىدە سەنجەر، — ئېلىڭ باشقا، دىنىڭ باشقا، ئۆز ئۆكۈزۈڭنى ھەيدەپ يۈرۈۋەر، ماڭا ھەمدەم بولماقنى خالىساڭ مۇسۇلمان بول، ئاندىن كېيىن سەن بىلەن مۇرەسسە قىلغايمەن. تەكلىپىمگە كۆنمىسەڭ قىلىچىمنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرگەيسەن!» گورخان، ئالائىددىن ئاتسىزنىڭ ھەربىي ياردىمىگە، قارلۇقلارنىڭ مەدەتلىرىگە تايانىدىمۇ سەمەرقەنتكە قاراپ باستۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى. ھېلىمۇ مەھمۇدخاننىڭ يادىدا، سۇنبۇلە ئېيى ئۆتۈپ مىزان ئېيى كىرگەنىدى. خوجەنت بىلەن سەمەرقەنت ئارىسىدا قاتاۋان دەشتىدە ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى توقۇنۇشتى. گورخاننىڭ لەشكەرلىرى كۆپ بولمىسىمۇ، مەھمۇدخاندىن نارازى خەلق كۆپ ئىدى. سەنجەر ئەۋەتكەن ياردەمچىلەر بىلەن قوشۇلۇپ، مەھمۇدخاننىڭ لەشكەرلىرىمۇ يۈز مىڭغا يېتەتتى. ئۇرۇش ئۇرۇش بولۇپ بۇنداق دەھشەتلىك ئۇرۇش بولغان ئەمەس. تىرىكتىن ئۆلۈك، ئۆلۈكتىن تىرىك كۆپىيىپ كەتتى. ئىچىڭدىكى ياۋ يامان دېگەن گەپ راست ئىكەن. قارلۇقلار ۋەھشىي ھايۋاندەك قۇتراپ جەڭ قىلدى. ئۇلار قورال - ياراغلىرى قالمىسا قوللىرى، چىشلىرى، پۇتلىرىنى ئىشقا سالاتتى، جان تەسلىم قىلىۋېتىپمۇ ئاتلارنى ئارغامچا بىلەن چىرماپ يىقىتاتتى. ئۆلگەنلەرنىڭ قورسىقىنى يېرىپ قۇزغۇنلارغا تاشلاپ كېتىشەتتى.

شۇ قېتىملىق جەڭدە سۇلتان سەنجەرنىڭ لەشكەرلىرى قىرىق يىلدىن بېرى تۇنجى قېتىم مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. ئەگەر قاچمىغان بولسا سۇلتان مەھمۇدخانمۇ ئەسىرگە چۈشۈپ ئۆلۈشى مۇقەررەر ئىدى. ھېلىمۇ شۈكرىكىم ئەمىر ئەبۇل پازىل بار ئىكەن. ئۇ شاھنىڭ خاس چېدىرىغا كىرىپ گويا سۇلتان سەنجەردەك ئولتۇردى. ئۆزىنى گورخاننىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ بۈيۈك ئەمىرنىڭ جېنىنى ساقلاپ قالدى.

مەھمۇدخان ئەسىرلىك ئازابىنى تارتقان ھەدىسى، سۇلتان سەنجەرنىڭ خوتۇنى تۈركان خاتۇننى ئەسلىدى. ئۇ گورخاننىڭ شەرتىنى ئادا قىلىپ ھەدىسىنى بەش يۈز مىڭ دىنار بەدىلىگە

قايتـۇرۇۋالـدى. ئەمـما، نۇرغۇنلىغان ئەمىرلىرى، باھادىرلىرى شېھىت كەتتى. ھازىر ئاشۇ جەڭ مەيدانى چوڭ بىر قەبرىستان. كىشىلەر مەيلى مۇسۇلمان، مەيلى كاپىر بولسۇن ئۇلارنى دەپنە قىلىپ، ئۇستىگە تاش دۆۋىلەپ بىر تۆپىلىك بەرپا قىلغان. نېمىشـ قىدۇر ئاۋام خەلق بۇ مازارنى «كاپىرىستان» دېيىشىدۇ، ئۇ يەر- نىڭ يېنىدىن ئۆتكەن كىشىلەر يۈرەكلىرىنى تۇتۇپ ئۆتىدۇ. دۇئاغا ئېچىلغان قوللار تىترەيدۇ...

بىرنەچچە دەقىقە مەجلىسخانىنى سۈكۈنات قاپلىدى. گويا ھەمـ مەيلەن بېشىنى سىلىپ ئاشۇ شېھىتلەرنىڭ روھىنى يادىغا ئالغاندەك ئىدى.

نىھايەت سۇلتان مەھمۇدخان داستىخاندىن باش كۆتۈردى.

— مۇسىبەتتە قالدۇق، پىرىم، — دېدى ئۇزۇن ئۇھ تار- تىپ، — گۇناھ ھەممىدىن ئۆتتى، ئەگەر ئۆز يۇرتىغا تويماي، ئۆزگە ئەلگە كۆز ئالايتقان گورخان بولمىغاندا...

— يەرنىڭ ئاستىغا كۆمۈلگەن مەرھۇملار بىلەن يەرنىڭ ئۇسـ تىدە پەرياد ئۇرۇپ قالغان يېتىم - يېسىرلاردا نېمە گۇناھ، — دېدى شەيخ كەسكىن ئاۋازدا، — گۇناھ ئالدى بىلەن سىزدە جانا- بىي مەھمۇدخان، ئاندىن قالسا ئۇلۇغ ئەمىردە. سىز قارلۇق- لارنىڭ داد - پەريادىغا قۇلاق سالغان بولسىڭىز، ئۇلار ياردەم سوراپ قىتانلارنىڭ ئالدىغا بارماس ئىدى. بۇ نېمە شۇملۇقكى، پەرزەنت ئۆز ئاتىسىدىن مېھىر تىلىسە، لېكىن شەپقەت تاپالماي ياتنىڭ ئايىغىغا باش ئۇرۇپ بارسا؟! ئەقىل بىلەن بىر تەرەپ قىلغىلى بولىدىغان ئىشنى زورلۇق بىلەن بىر تەرەپ قىلىش سىزگە يارىمايتتى. سىز مىسالى بىر تېۋىپ، پۇقرالىرىڭىز بىمار. ئول پۇقرالار دەردىم بار دەپ كەلسە سىز بولسىڭىز ئاۋازىڭنى چىقارما ناتىۋان، دەپ بىمار كىشىنىڭ ئۇستىگە چىرىك تارتىپسىز. مەرد- لىك مەردلەرنىڭ ئىشى، خاتانى بويۇنغا ئېلىپ توۋا قىلىش لازىمـ دۇر. خوش، ئەمدى ئۇلۇغ ئەمىر سۇلتان سەنجەر جانابلىرىنىڭ قىلغانلىرىنى ئويلاپ كۆرۈڭ. سىز ئەمەسكى، مانا شۇ ئەزىم

خانىقادەك خىرمانغا ئوت قويۇش ئۈچۈن مىسراكتەك بىر تال تارىشا كۇپايە قىلۇر. سۇلتانىنىڭ بىر ئېغىز تەكەببۇر سۆزى مىسالى گۈگۈت بولۇپ ئۇرۇش ئوتىنى ياقتى. بىزنىڭ سۆزىمىز غەلەت بولغان بولسا ئېيتىڭ، خان ھەزرەتلىرى···

مەھمۇدخان سۇلتان سەنجەرنىڭ يېنىنى ئالدى:

— تاغىمىز گورخان «سەن بىزنىڭ روزغارىمىزغا بۇرنۇڭنى تىقما» دېگەن مەزمۇندا نامە ئەۋەتتى. ئەمما، گورخان بىلەن ئاۋۇ بەتەۋپىق خارەزملىك ئالائىددىن ئاتسىز خىيانەت قىلدى···

— نامەنىڭ قۇيرۇقى خۇرجۇندا قالدى، — دېدى شەيخ ئىستىھزا بىلەن، — مۇبادا سىز بىلمىگەن بولسىڭىز، بىز ئېيتىپ بېرەيلى. سۇلتان سەنجەر گورخانغا «مۇسۇلمان بول، بولمىسا مەندىن شەپقەت تىلىمە!» دېگەن مەزمۇندا شەرت قويدى. سۇلتاننىڭ خاتاسى شۇ. «ئۆزۈڭنى ئەر بىلسەڭ، ئۆزگىنى شىر بىل» دېگەن ماقال بار. كالامشىرىپتە، دىندا زورلاش يوقتۇر، جاھىل ۋە بىتەقۋا كىشىلەرنى ئىمانغا كەلتۈرمەكچى بولساڭ، مۇلايىم سۆز ۋە ئەقىل - ئىدراك بىرلە تەرغىب قىل، دېيىلگەن. ئۆز دىنى، ئۆز مەزھىپىدە مۇستەھكەم بىر بەندىنى قىلىچنىڭ كۈچىگە تايىنىپ ھەق يولىغا مەجبۇرىي كىرگۈزۈش يوللۇقمۇ؟ بۇ ئالەمنىڭ بالاسى تەرسا، جوھوت، نەسرانى، بۇتپەرەس دەپ ئىرق ئايرىشتا، دىن ۋە مىللەت ئايرىشتا. رەسۇلىللا ئۈممەتلىرىم بىر كۈنى تەڭرىنىڭ بالاسىغا يولۇققاي، دەپ ۋەسىيەت قىلغان. «نېمە بالا؟» دەپ سورالغاندا، ھەق مۇستاپا: «بۇ — كىبىر، ھەۋەس، تەكەببۇرلۇق، ئادەملەر ئارىسىدىكى رىقابەت، مال - دۇنيا تالىشىش، نىزا ۋە ھەسەتتۇر. بۇ ئىللەتلەر سەۋەبىدىن ئاۋۋال خالايىقنىڭ خاراكتېرى بۇزۇلغاي، ئاندىن كېيىن دۇنيادا جېدەل - ماجىرا باشلانغۇسى» دەپ جاۋاب بەرگەنلەر. سۇلتان سەنجەر ئۇلۇغ زاتتۇر، ئەمما ئۇ زات تەكەببۇرلۇقى ۋەجىدىن ئاللانىڭ غەزىپىگە دۇچار بولدى. شېھىت كەتكەن بىگۇناھلارنىڭ ئەرۋاھى سۇلتان جانابلىرىنى ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا بىئارام قىلىپ تۇرىدىغانلىقلىرى شۈبھىسىزدۇر.

ئىمانى سالامەت كىشى ئۆز قىلمىشىغا پۇشايمان قىلۇر. ئۇمىد شۇلكىم، سۇلتان سەنجەرنىڭ دىيانىتىگە تېخى دەز كەتمىگەندەك قىلىدۇ.

ئوقنىڭ قۇدرىتى يالغۇز كامانىنىڭ زەربىسىگىلا ئەمەس، ئوق ئاتقۇچىغىمۇ باغلىق بولىدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك ماختاش ياكى ئالقىش كىمنىڭ لەۋزىدىن ئىپتىلغىنىغا قاراپ قوبۇل قىلىنىدۇ. شەيخنىڭ ئاۋۋال سۇلتانلارنى مالامەتكە كۆمۈپ، ئاخىرىدا سۇلتان سەنجەرنىڭ شەنىنى ئۇنچىۋالا يەرگە ئۇرمىغانلىقى ۋەزىيەتنى بىر ئاز يۇمشاتتى. شەيخنىڭ تەنىسىدىن مەھمۇدخاننىڭ زەردىسى قاينىدى. ئۇ بىر - ئىككى قېتىم قولىنى باغرىغا باستى، ئىچىنى كۆيدۈرۈپ تۇرغان ئاشۇ خەتنى ئېلىپ ھەزرەتنىڭ ئالدىغا قويماقچى، «پىرىم، بىز سىزگە قول بېرىپ مۇرىت بولدۇق، سىز بولسىڭىز رەقىبىمىزنىڭ بېشىنى سىلاپ ئۇنىڭغا مۇنداق مەكتۇپلارنى يوللاپسىز، شۇمۇ ئىنساپتىنمۇ؟» دەپ ئۆزىنىڭ مىننەتلىرىنى تۆكمەكچىدى. ئەمما، شەيخنىڭ دەشنامىلىرىنىڭ ئاخىرىدا تاغىسىنىڭ پايدىسىغا ئۆرۈلگەنلىكىنى كۆرۈپ، خىيالىدىن ياندى. شەيخ كۆز قىرى بىلەن سۇلتاننىڭ قوينىدا بىر نېمە بارلىقىنى ئاللىقاچان بايقىغانىدى:

— ئامانىتىڭىزنى تاپشۇرۇپ، دەۋايىڭىزنى قىلىڭ، خان جانابلىرى، دەرد ئىچىڭىزدە قالمىسۇن. سىزمۇ بىزمۇ كۆڭۈلنى تازىلىۋالايلى.

سۇلتان جامائەتكە قارىدى. ئۇ شەيخ بىلەن ئايرىم سۆھبەتلىشىشنى ئىستەيتتى.

— بۇ جامائەتتىن نېمىنى يوشۇرىسىز، سۇلتان؟ يېرىمى سىزدىن، يېرىمى بىزدىن. خۇدادىن يوشۇرمىغان نەرسىنى بەندىدىن قىزغانماق مۇناسىپ ئەمەستۇر.

سۇلتان ئەتراپتىكىلەرگە خۇشياقمىغاندەك نەزەر سالدى - دە، قوينىدىن خەتنى ئېلىپ ھەزرەتنىڭ ئالدىغا قويدى.

— بۇ مەكتۇپنى ئالغاندىن بېرى ئارامدىنمۇ، راھەتتىنمۇ

مەھرۇم قالدىم. چۈنكى، سىز پىرىم دەپ قول بەرگەن ئەۋلىيا. سىز، نېمىشقا بىزدەك سادىق مۇرىتلىرىغا بەتنام چاپلاشنى راۋا كۆرگەندۇر، گۇناھىمىز نېمىدۇر؟ ئىخلاسىمىزمۇ ياكى يالغۇز پەرزەنتىمىزنى خىزمىتىگە تاشلاپ بەرگىنىمىزمۇ دەپ گۇمان ۋە ئىزتىراپ ئىچىدە ئۆرتەنمەكتىمەن···

سۇلتاننىڭ گېپى ئەشرەپخان قازىغا تېگىپ كەتتى. ئەشرەپخان قازى ئىچىدە «ئاۋۋال سەن ئارامىڭنى يوقاتقان بولساڭ، خەت ئوقۇلغاندىن كېيىن، پىرىڭ راھىتىدىن ئايرىلغاي. خوپ بولدى» دەپ ئويلىدى.

— قېنى ئوقۇپ كۆرەيلى، سىزنى بۇقەدەر ئەرزىيەتكە سالغان ئول نېمە خەتتۇر، — دېدى شەيىخ ۋە خەتنى سۇلايمانغا ئۇزاتتى، — قازىكالانغا بېرىڭ، ئۇنىڭ قىرائىتى ياخشى.

ئەشرەپخان قازى بۇنى كۈتمىگەنىدى، شۇڭا تەمتىرەپ قالدى.

— شەيخىم، بىزنىڭ كۆزىمىز ئاجىزراق، شۇڭا···

— سىزنىڭ كۆزىڭىز ئاجىز بولغان بىلەن زېھنىڭىز ئۆتكۈر، — دېدى شەيخ قاپىقىنى سېلىپ، — غەلەت يەرلىرىنى تۈزىتىپ ئوقۇيالايسىز، ئوقۇڭ!

شەيخنىڭ گېپىنىڭ تېگىدىكى مەنىنى بابا ماچىن بىلەن سۇلايماندىن باشقىلار چۈشەنمىدى.

قازىكالان تەڭقىسلىقتا قالدى، خەت ئۇنىڭ قولىغا يەتكەنىدى، دۈمچىيىپ ئوقۇشقا كىرىشتى. خەتنى ھەجىلەپ ئوقۇپ بولۇپلا، باشقىلاردىن بۇرۇن خىتاب قىلدى:

— بوھتان، بوھتان بۇ. شەيخىمىزنىڭ ئۇلۇغ مەرتىۋىسىنى كۆرەلمەيدىغانلار پۈتكەن بۇنى! ئاشۇ خەتنى ئەكەلگەن مەلئۇننى دەرھال تاپماق لازىمدۇر!

— مەكتۇپنى بۇياققا بېرىڭ! — دېدى شەيخ زەردە بىلەن. قازىكالان مەكتۇپنى ھەزرەتكە بەردى. ھەزرەت مەكتۇپنى داستىخانغا قويۇپ ئازراق كۆز تاشلىدى ـ دە، غەمكىن كۈلۈمسىرىدى.

— بۇل مەكتۇپتا پېقىرنىڭ سۆزلىرى بار. ئەمما، يازما

بىزنىڭكى ئەمەس. مۆھۈرمۇ نۇسخا ئېلىنغان، چولتا ئۈستىغا ياستىپتۇ.

سۇلتان مەھمۇدخان ئاپئاق شايى قەغەزگە بېسىلغان چوڭ مۆھۈرگە تىكىلدى. سۇلايمان خەتكە بوي سوزدى، سەمەرقەنت ئۆلىمالىرى بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قاراشتى. ئەشرەپخان قازى تېپىرلاپ، رەڭگى ئۆڭۈپ تۇرۇپ شەيخكە، تۇرۇپ سۇلتانغا ئالاق ـ جالاق قاراشقا باشلىدى. بابا ماچىن ئەشرەپخان قازىنىڭ دۈپدۈگىلەك يۇزلىرىگە كۆز ئۈزمەي قاراپ قالدى.

سۇلتان كۆپكۆندۈزدە، ئەل ئارىسىدا بىرەر بىگۇناھ كىشىگە تۆھمەت قىلىپ قويغان تۆھمەتچىدەك قىزاردى، چۆچۈپرەك ئېغىز ئاچتى:

— پىرىم، بۇ مۆھۈر ئۆزلىرىنىڭكى بولسا كېرەك يا ھەزرىتى سۇلتان خاجە ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ باشقا مۆھۈرلىرىمۇ بارمۇ؟

شەيخ سۇلتان مەھمۇدقا تەنلىك قارىدى.

— سىزنىڭ تونىڭىزنى كىيىپ، بېشىغا جىغا قىستۇرۇپ، بېلىگە تىللا كەمەر باغلاپ، كۈمۈش شەمشەر ئاسقان كىشى سىزگە ئوخشىشى مۇمكىنمۇ؟ ئوخشىشى مۇمكىن. ئەمما، ئۇ ئىمانسىز ئەسلا سۇلتان مەھمۇدخان بولالماس. سۇلتان — سىز. مەنە باشقا، سۈرەت باشقىدۇر. ئەسلىي بىلەن نۇسخىنى پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن كۆپ ئەقىل كېرەك ئەمەس، ئازراقلا پاراسەت بولسا كۇپايە. قېنى مۆھۈردىكى پۈتۈكنى يەنە بىر ئوقۇپ كۆرۈڭچۇ.

سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ خاس مۆھۈرىنى مەھمۇدخان ئىككى ـ ئۈچ قېتىم كۆرگەنىدى. ئۇ مۆھۈرنىڭ ئەتراپىدىكى پۈتۈكنى خاتا-سىز ئوقۇدى.

— بەللى! ئەمدى مۆھۈرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكىنى ئوقۇڭ.

يەسسەۋىينىڭ مۆھرى يۇمىلاق شەكىللىك ئۈچ ھالقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئەڭ سىرتقى ھالقىغا ئايەتلەر پۈتۈلگەن، كىچىك ھالقىغا شەيخنىڭ ئۇنۋانى ئەسكەرتىلگەنىدى. ئوتتۇرىدىكى ھالقىدا بولسا خاجە ئەھمەد يەسسەۋىيدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئون ئۇ-

لۇغ زات — ئون ئەھمەدنىڭ ئىسمىشەرىپى كەلتۇرۇلگەنىدى. ئۇلار ئەھمەدى مۇرسەل سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەلەم (مۇھەممەد پەيغەمبەر)، شەيخ ئەھمەدى ھەنبەل، شەيخ ئەھمەد خەيرۇن ـ نەسساج، شەيخ ئەھمەد ھەزرەۋىيە، شەيخ ئەھمەد رەۋىيە، شەيخ ئەھمەد مۇختار، شەيخ ئەھمەد خامى، شەيخ ئەھمەد كەبىر، شەيخ ئەھمەد سادىرىيە قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ئىدى. مەكتۇپتا دەسلەپكى تۆت ئەھمەد توغرا يېزىلغان، بەشىنچى ئەھمەد ھەزرەۋىيەنى نەققاش بىلەلمىدىمۇ ياكى ئالدىراقسانلىق قىلدىمۇ ھەزرىيە دەپ يازغانىدى. سۇلتان مەھمۇدخانمۇ نەققاشنىڭ خاتاسىنى تەكرارلىدى — قانداق يېزىلغان بولسا شۇنداق ئوقۇدى.

— توختاڭ! — دەپ قولىنى كۆتۈردى ھەزرەت ۋە جامائەتكە نەزەر سالدى، — بۇ يەردە سەمەرقەنت ئۆلىمالىرىمۇ ئولتۇرۇپتۇ، قېنى، تەقسىرلەر، ئېيتىڭلار، بۇ ئالەمدە ھەزرىيە دېگەن مۇبارەك زات ئۆتكەنلىكىدىن خەۋىرىڭلار بارمۇ؟

سورۇندا گۇرۇڭ ـ گۇرۇڭ باشلاندى. سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلرەئىسى خوجا ئابدۇرەززاق ئېغىز ئاچتى:

— بىز ئىسلامىيەت ئالىمدە ھەزرىيە دېگەن كىشىنى بىلمەيمىز، شەيخ ئەھمەدى ھەزرەۋىيەنى بىلۇرمىز. بۇ زاتى شەرىپ قۇسەم ئىبن ئاباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ جانابلىرىنىڭ ئۇستازى بولىدۇ.

مەھمۇدخان بىئارام بولدى. قارامتۇل چىرايى يەنىمۇ تۇتۇلۇپ كەتتى، قولىدىكى مۇھۇرنى ئايلاندۇرۇپ قارىدى. گويا شۇ باھانە بىلەن ئۆلىمالارنىڭ دەشنامىلىرىدىن قۇتۇلماقچى بولدى. ئىچىدە ئۆزىنى كايىدى: «ئەجەبا رەسۇل ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغقىنى قۇسەم ئىبنى ئاباسقا ئۇستازلىق قىلغان شەيخ ھەزرەۋىيەنى بىلمىسەم قانداق بولغىنى؟ ۋادەرىخ، بىلمەيدىكەنمەن، يەنە مات بولدۇم!»

سەمەرقەنت ئۆلىمالىرى بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇشتى. ئۇلار سۇلتاننىڭ مۇھىرىنى خاتا ئوقۇغانلىقىدىن سوغۇق تەرگە چۆمۈلگەنىدى. ئەشرەپخان قازى «خوپ بولدى» دېگەندەك ئۆلىمالارغا مەغرۇر كۆلۈمسىرەپ قاراپ قويدى، كېيىن كۆزى شەيخۇل

ماشايىخنىڭ كۆزىگە چۈشۈپ تېپىرلاپ كەتتى. سۇلتانۇل ئارپىن قازىغا ئۆتكۈر نىگاھىنى سانجىپ، «ئاتىلارنىڭ ئۆلۈمى ئىتلارنىڭ بايرىمى ئىكەن ـ دە، جانابىي قازىكالان؟» دېگەندەك قىلاتتى. قازى كىيىملىرىنى تۈزەشتۈردى، كېيىن قەيەردە، كىمنىڭ ھۇزۇ- رىدا ئولتۇرغانلىقى يادىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك ئاستا قوزغال- دى. ئۇ بۇ ھالدىن قۇتۇلۇشنى نىيەت قىلغانىدى. «خۇدا ساقلى- سۇن، گەپ چۇۋۇلۇپ سىر ئېچىلسا بۇ تەكەببۇر خان بىلەن شەيخ قارىينى تاپتۇرۇپ كەلگۈسى. ئۇ چاغدا ساقالغا ئەلۋىدا دەپ، ئېشەككە تەتۈر مىندۈرۈپ بازار ئايلاندۇرۇشقا ھازىر بولماق كېرەك...» دېگەنلەرنى ئويلىدى قازى.

قازى پەگاھدا ئولتۇرغانىدى، ئاستا تۇرۇپ چىقىپ كەتمەكچى بولدى. ئەمما، ئۇنىڭ شۇم نىيىتىنى بايقاپ تۇرغان شەيخ ئەمىر قىلدى:

— قازى، جايىڭىزغا ئولتۇرۇڭ!

ھەممەيلەن يالت قىلىپ ئىشىك تەرەپكە قارىدى. خالايىققا كەينىنى قىلىپ، سۇررەڭ يۈز تاغاردەك تۇرغان قازى دەرھال ئولتۇردى ـ دە، كىرپىدەك تۈگۈلۈۋالدى.

شەيخ سۇلايمانغا قارىدى:

— ھېكىم خوجا، خان جانابلىرىغا بىزنىڭ مۆھۈرنى بېرىڭ.

سۇلايمان قوينىدىن ئاچا قۇتىغا سېلىنغان خاس مۆھۈرنى چىقاردى، ئۇنى قوش قوللاپ مەھمۇدخاننىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ قوي- دى. خان ھامان خىجالەت ۋە مالامەت يۈكىدىن خالاس بولماي چىشىنى چىشلەپ ئولتۇرغان بولسىمۇ، سەۋرچانلىق بىلەن شەيخ- نىڭ مۆھۈرىگە كۆز يۈگۈرتتى. «شەيخ ئەھمەد ھەزرەۋىيە» دېگەن نامنى ئۈچ قېتىم ھەجىلەپ ئوقۇدى، پېشانىسىنى سىلىدى... ئېغىر ئۇھ تارتتى... ئاندىن جىمىپ قالدى. شەيخ ئۇنىڭغا «ئەمدى پەرقىنى بىلگەنسىز، تەقسىر؟» دېگەندەك نەزەر سالدى.

— ئاتىسىنىڭ لەنىتىگە ئۇچرىغانلار! — خاننىڭ ئاۋازى گۈر- كىرەپ چىقتى. بۇ غەزەپلىك ئاۋازدىن ئەشرەپخان قازىلا ئەمەس،

ئۆلىمالارمۇ شۇركۇنۇپ كەتتى.
خان سول يېنىغا، شەيخ تەرەپكە ئۆرۈلۈپ قولىنى كۆكسىگە قويدى.
— بىزدىن ئاسىيلىق ئۆتتى، پىرىم، ئەپۇ قىلىڭ...
شەيخ ئۈندىمىدى.
ئەشرەپخان قازىنىڭ ماجالسىز ۋۇجۇدىغا قايتىدىن جان كىرگەندەك بولدى: «خەيرىيەت، خۇدا بىر پالاكەتتىن ساقلىدى، ساقال - بۇرۇتۇم ئامان قالدى، شۇكۇر...»
شۇ پەيتتە سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلىرەئىسى خوجا ئابدۇرەززاق ئىجازەت سوراپ گەپكە ئارىلاشتى:
— خان ھەزرەتلىرى، «ھەدىس شېرىپ» تە ئېيتىلمىشكى، يامانلارنىڭ ئەڭ يامىنى — ئۆلارنىڭ ئارىسىدىكى جاھىل ئۆلىمالاردۇر. ئەل - ئۇلۇس كۆرۈپ تۇۋا قىلسۇن دەپ ئوغرىنىڭ قولى كېسىلىدۇ. رىياكارلار جازاسىز قالسا، ئول رىياكارلىق يەنە داۋام قىلغۇسىدۇر. پېقىر قۇلىڭىزنىڭ بىر ئۆتۈنچى باردۇر. ئول بىتەۋپىق نىجىسنى تاپتۇرۇپ جازاغا تارتماق دەركار، بۇنىڭ بىلەن مۆمىن مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىغا يەنە تۆھمەت تاشلىرى يېغىلمىغاي.
مەھمۇدخان «بولىدۇ» دېگەندەك بېشىنى ئىرغىتتى. ئەشرەپخان قازى پەگاھدا تۇرۇپ بۇ سۆزنى قۇۋۋەتلىدى:
— جانابىي شەيخۇلىرەئىس ناھايىتى توغرا ئېيتىدۇ. قولىدا تەسۋى تۇتۇۋېلىپ شەۋكەتلىك خانىمىز بىلەن پىرى بۇزرۇكۋارغا تۆھمەت قىلغان قايسى ئىمانسىز ئۇ! بىز سەبىران ئۆلىمالىرى ئول كاززاپ بوھتانچىنى تاپتۇرۇپ شەرئى ھۆكۈم بىرلە جازا بېرىلىشىنى تەلەپ قىلىمىز!
قازى شۇنداق دېدىيۇ، ئىچىدە خۇشال بولدى: «مەكتۇپنى ئەكەلگەن مەۋلۇتقارىينى تېپىپ بولدۇڭلار، ئۇ ھازىر قايدىسەن بۇخارا دەپ ئېشەكىنى نەختاپ كېتىپ قالغان بولسا ئەجەب ئەمەس».
ئەشرەپخان قازى خۇپتەن مەزگىلىدە مەۋلۇتقارىينى مەخپىي

يەرگە چاقىرىپ: «ئەمدى كۆزدىن يىراق تۇر، ئوق نىشانغا تەگ-
دى، قاراڭنى كۆرسەتمە» دەپ شەھەردىن چىقىپ كېتىشنى ئەمىر
قىلغانىدى. قازىنىڭ خۇشال بولۇپ كېتىشى شۇ سەۋەبتىن ئىدى.
ئەمما، ئىنسان بالىسىنىڭ مىڭ بىر قۇسۇرلىرىدىن بىرى شۇكى،
ئۇ ئۆزىنىڭ قۇسۇرىدىن كۆرە يات كىشىلەرنىڭ قۇسۇرىنى تىلغا
ئېلىشنى ئەۋزەل كۆرىدۇ. پەرۋاسىزلىق، كۆپ ھاللاردا شەرمەندى-
لىك بىلەن خاتىمىلىنىدۇ.

بۇ قېتىم قازى ئەنە شۇ پەرۋاسىزلىقنىڭ قۇربانى بولدى.

مەھمۇدخان بىر چاكىرىغا ئىما قىلدى.

— ھېلىقى سودىگەرنى چاقىرىڭ.

چاكار شىپىلداپ چىقىپ كەتتى. سەل پۇرسەتتىن كېيىن
رەڭگىرويى ئۆچكەن مەۋلۇتقارىي كىردى. ئۇ ئىشىكتىن ئاتلىديۇ،
يەرگە يىقىلىپ خانغا تەزىم قىلدى. مەجلىس ئەھلى ئاددىي كىيىن-
گەن ئورۇق بۇ يىگىتكە قاراپ ئۆزئارا كۆز ئىشارىتى قىلىشىۋاتقاندا
ئەشرەپخان قازى پۇرسەتتىن پايدىلاندى. ئۇ ئۆمىلەپ دېگۇدەك
نۆكەرلەرنىڭ پۇتىنىڭ ئارىسىدىن ئۆتتىيۇ، ھويلىغا ئېتىلدى.
ئەمما، جېنىنى قۇتقۇزالمىدى. بابا ماچىن ھامان قازىدىن كۆز
ئۈزمەي ئولتۇرغانىدى، ئۇ ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئى-
شىكنىڭ ئالدىدىلا قازىنى تۇتۇپ مەسخىرىلىك كۈلدى:

— يول بولسۇن، تەقسىر، پىرىمىزنىڭ دەرگاھىدىن رۇخ-
سەتسىز چىقىپ كەتكىنىڭىز ئەدەپسىزلىك بولدىمۇ، قانداق؟

— ھەئە، سەنمىدىڭ، بوتام؟ ئۆزۈڭ بىلىسەن، موللا بابا
قۇل، پەجىمىم بوشراق... تاھارەت سۇندۇرۇۋالاي دېگەنتىم...

— ھاجەتخانا ماۋۇ ياقتا، تەقسىر، سىز بولسىڭىز دەرۋازىغا
قاراپ كېتىۋاتىسىز.

— ئېغىزىڭغا ئىگە بول، كۆيدۈرگە، ماڭ، پىرىمنىڭ ئالدىغا
كىر، مەن ھازىرلا...

بابا ماچىن قازىغا ئەگەشتى.

— تەقسىر، بىز سىزنى ئاسرىمىساق بولمايدۇ. بارىدىغان

يېرىڭىزگە ئۆزۈم ئاپىرىپ ئەكېلەي...

قازى ۋارقىراپ تاشلىدى:

— نېرى تۇر، بىتەۋپىق! ھەي مۇسۇلمانلار مېنى بۇ ئالۋاستىنىڭ زۇلمىدىن خالاس قىلىڭلار، ئۇ مېنىڭ ئىمانىمنى بۇلغىماقچى!

— ئۆزى يوق نەرسە قانداق بۇلغانغاي، تەقسىر! قېنى بۇياققا مېڭىڭ.

قازى ئىشتانبېغىنى چاڭگاللىغىنىچە ھويلىنىڭ بۇلۇڭىدىكى ھاجەتخانا تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى. بابا ماچىن گەرچە ئانچە ئەندىشە قىلىپ كەتمىسىمۇ، قازىنىڭ كەينىدىن مېڭىپ، ھاجەتخانىنىڭ سەل بېرىسىدە كۆزىتىپ تۇردى.

قازى چىقتى. تەقدىرگە تەن بېرىپ بابا ماچىننىڭ ئالدىغا چۈشتى ـ دە، مەجلىسخانا تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

بوسۇغىدا مەۋلۇتقارىي تىك تۇرۇپ گۇۋاھلىق بېرىۋاتاتتى. ئۇ بەرگىدىن ئۈزۈلەي ـ ئۈزۈلەي دەپ تۇرغان زەپىرانە ياپراقتەك تىترەيتتى، تىلى گەپكە كەلمەي كالۋالىشاتتى.

قازى بوسۇغىدىن ئاتلاۋېتىپ مەۋلۇتقارىينىڭ بىقىنىغا قاتتىق تۈرتۈپ قويدى. بۇ «ئېغىزىڭغا ئېھتىيات بول، سىرنى ئاچساڭ ئەدىپىڭنى بېرىمەن» دېگىنى ئىدى. ئەمما، قارىينىڭ ئاچچىقى كەلدى:

— نېمىشقا بىقىنىمغا تۈرتىسىز، تەقسىر؟ — دېدى ئۆزىنى تەمكىنرەك تۇتۇشقا تىرىشىپ، — ئۇرغاندىن تۈرتكەن يامانمىش. تۈرتىسىڭىزمۇ، ئۇرۇپ ئۆلتۈرسىڭىزمۇ گەپنىڭ راستىنى ئېيتىمەن. مانا بۇ مەكتۇپنى سەمەرقەنتكە ئاپىرىپ خانىمىزنىڭ قولىغا تاپشۇرساڭ، ھەجگە ئالغاچ كېتىمەن، دېگەن كىم ئىدى؟ ئۇ سىز، دەل سىز. شەيخۇل ماشايىخ بەكمۇ تەكەببۇر، ئۇ خانىمىزنى نەزەرگە ئىلمايدۇ، دېگەن كىم ئىدى؟ ئۇمۇ دەل سىز، تەقسىر! شاھابىدىن ھاجى ئارقىلىق يالغان مۆھۈر ياساتتۇرۇپ، بىراۋغا تۆھمەت خېتى يازدۇرۇپ خارەزم شاھىنىڭ ئوغلىغا پۈتۈلگەن

مەكــتۇپــنــى ئاچتۇرۇپ ئوقۇغان كىم ئىدى؟ ئۇمۇ ئۆزلىرى، تەقسىر! — مەۋلۇتقارىي يىغلاپ تاشلىدى، — سىز مېنىڭ ئاخىرەتىمنى كۆيدۇردىڭىز... تاڭلا مەھشەر كۈنى ئىككى قولۇم ياقىڭىزدا بولغاي...

قازىكالان قايغۇ - ھەسرەت ئىچىدە قالدى. ھازىر ئورنىدىن تۇرۇپ «يالغان، بۇل مەكتۇپنى مەن يازدۇرمىدىم!» دېسە ئاۋۇ تەكەببۇر شەيخ قولىغا قۇرئان تۇتقۇزۇشى مۇمكىن. قازى قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچىشتىن قورقىدۇ. ئۇ چاغدا قازىنىڭ بېشىغىمۇ شاھابىددىننىڭ كۈنى چۈشىدىغانلىقى تۇرغان گەپ. ئەكسىچە ئەمىيبلىرىنى بوينىغا ئالسىچۇ... قازىنىڭ ئۆتى ئېچىشتى. خىيالىدىن مۇئەززەم سەمەرقەنت بازىرى، يىغىر ئېشەك، ساقال - بۇرۇتىنى قىرىش ئۇچۇن ئۇستىرا بىلەپ تۇرغان ساتىراش ئۆتتى. سابىرانلىق مۇرىتلىرىنىڭ ئالدىدا سازايى بولغىنىدىن كۆرە ئۆلگىنى ئەلا ئەمەسمۇ؟ ئۇ ئويلاپ - ئويلاپ ئىككىنچى يولنى تاللىدى. «ھەي، بىر ئۆمۈر ئىغىز - بۇرنۇڭ قىڭغىيىپ، مەجرۇھ بولۇپ يۇرگەندىن كۆرە بىر كۈنى سازايى بولسا نېمە بولۇپتۇ، تا ھازىرغىچە سازايى قىلىنىش بىلەن ھېچكىم ئۆلگىنى يوق. بۇ دېگەن يات يۇرت، سابىران ئەمەس، بەش - ئالتە ئاي ئىچىدە ساقال - بۇرۇتمۇ ئۆسۈپ قالىدۇ. قالغىنى ئاللاغا تەۋەككۇل...»

ئەشرەپخان ئىككىلىنىپ ئورنىدىن تۇردى، ئۇچ - تۆت قەدەم ئالدىغا مېڭىپ خاننىڭ ئالدىغا يىقىلدى.

— بىر قوشۇق قېنىمدىن كېچىڭ، ئالىيلىرى... ئىتلىق قىلىپتىمەن. مېنى شەيتان يولدىن ئازدۇردى. ئاشۇ سەبران مۇدەررىسى مۇھەممەد رەسۇلنىڭ گېپىگە كىرىپ ئەقلىمدىن ئازدىم. ئىللا مەكتۇپنى مەن پۈتمىدىم. مەن شەيخنىڭ مەرتىۋىسىنى ياخشى بىلىمەن. بۇ زاتنىڭ سىزنى زاتى ئالىيلىرىغا ھېسداشلىق قىلىدىغانلىقىنى قەدىرلەيمىز. ھەزرىتىم ئىجازەت بەرسە...

قازىنىڭ گېلىدىن چىققان گەپ ئىغىزىغا كەپلىشىپ قالدى.

— مانا بۇ سودىگەر قىياپىتىدىكى قارىي ئەللىك تاياق ئۇرۇل-

سۇن! — دېدى خان ئاۋازى بۇزۇلغان هالدا، — ئىمانىنى ساتقان قازىكالان سازايى قىلىنسۇن!

ئەشرەپخان قازى ئۆمىلەپ خانىنىڭ ئالدىغا باردى.

— سادىغىڭىز بولاي، خان ھەزرەتلىرى، ئەللىك ئەمەس يۈز تاياقىمۇ رازىمەن. خۇدايىم بەختىڭىزنى بەرسۇن، رەسۋايىئالەم قىلمىسىڭىز، بۇ قېرىغان يېشىمدا سازايى بولغاندىن كۆرە ئۆلگىنىم ئەلا.

خانىنىڭ غەزىپى قوزغالدى:

— قاتىلدا بىر گۇناھ بولسا، ئۇنىڭ قولىغا خەنجەر تۇتقۇزغان كىشىنىڭ گۇناھى ئىككى ھەسسە بولىدۇ. قازىنىمۇ ئەللىك دەررە ئۇرۇپ سەمەرقەنتتىن قوغلاپ چىقىرىڭلار! ئېشەككە تەتۈر مىندۇرۇڭلار بۇ ئىمانسىزنى!

ھەش - پەش دېگۈچە نۆكەرلەر ئەشرەپخان قازى بىلەن مەۋلۇتقارىينى ھەيدەپ چىقىپ كەتتى.

سۇلتانۇل ئارىپىنىنىڭ پاتىھەسىدىن كېيىن جامائەت ئورنىدىن قوزغالدى. خاندا خانىنىڭ خاس خادىملىرى ھەم شەيخنىڭ مەھرەملىرى قالدى. مەھمۇدخان شەيخكە تەكەللۇپ بىلەن باقتى:

— پىرىمىزغا ئىككى ئېغىز ئەرزىمىز بار ئىدى.

شەيخ سۇلايمان بىلەن بابا ماچىنغا قاراپ بېشىنى قىمىرلاتتى. ئۇلار پىرىنىڭ ئىشارىتىنى چۈشىنىپ ئاستا قوزغالدى.

— سىلەرگىمۇ رۇخسەت، — دېدى خان خاس خادىملىرىغا.

خاندا مەھمۇدخان بىلەن سۇلتانۇل ئارىپىنلا قالدى. سوپىلارنىڭ شەرتى بويىچە بۆز داستىخان سېلىندى، سەمەرقەنت نېنى بىلەن مېۋىلەر تارتىلدى. خانىنىڭ ئالدىغا شەربەت قويۇلدى. ھەزرەت داغ سۇ ئىچەتتى.

بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسلەپ، مەھمۇدخانىنىڭ كۆڭلى خىرەلەشتى، ئەمما قەلب يارىسىنى قايتا تىرناپ ئولتۇرۇشنى خالىماي دەرھال كۆڭلىدىكى گەپنى قىلدى:

— پىرىم، ئىككى يىلدىن بېرى كۆزىمىزنىڭ قارىسى شاھزادە

قۇتبىددىن جانابلىرىنىڭ دەرگاھلىرىدا خىزمەتتە بولماقتا. مەن شاھزادە بىلەن سۆزلەشتىم. سىزدەك زاتى پاكنىڭ ئىسمىشەرىپلىرىنى تىلىدىن چۈشۈرمەس بوپتۇ. كۆپ تەربىيە ئېلىپ، پەزىلەت، كامالەت ئىگىلەپتۇ. بۇ بەش كۈنلۈك دۇنيا ھەممىمىزگە ئامانەتتۇر. يىگىتلىك گۈلشىنى ئاخىرلىشىپ، ئۆمۈر كارۋىنى قېرىلىق باياۋىنىغا قاراپ يول سالۇر. شۇنداق ئىكەن سەلتەنەتنى كۆزى زېرەك، ئەقلى ئۆتكۈر، قولىدا كۈچى بار شاھزادىگە تاپشۇرۇش ئۈمىدى كۆڭلىمىزگە نۇر سالۇر ۋە لېكىن سۆھبىتىدىن مەلۇم بولدىكى، شاھزادە بىزنىڭ مۇرادىمىزنى ھېس قىلمىدى ياكى تاج - تەختتىن ئۆزىنى يىراق تۇتماقتا. پىرىمدىن ئۆتۈنۈشۇم ۋە ئۈمىدىم شۇلكىم، شاھزادىگە ئىجازەت بەرسە، ئۇ سارايغا قايتىپ ۋەلىئەھدلىك خىزمىتىنى ئادا قىلسا.

شەيخ ئاتا - بالا ئوتتۇرىسىدا مۇشكۇل مۇنازىرىنىڭ بولغانلىقىنى ھېس قىلدى. قۇتبىددىن سوپىلىق خىرقىسىنى سېلىپ، شاھزادىلىك لىباسىنى كىيىشكە رازى بولمىغاندەك قىلاتتى. ھەزرەت ئىچىدە شۈكرى ئېيتتى: «ئاتا بىرلە ئانا دىدارى جەننەتتىن ئارتۇق دېيىلمىشتۇر. ئاتا - ئانىسىنىڭ جامالىغا خىرقە بىلەن تىلسىم تاشنى تىگىشمىگەن بولسا، قۇتبىددىندىن كۆڭلۈم توق. زەخمەتلىرىم زايە كەتمەپتۇ، رەببىنا، ئۆزۈڭ مەغپىرەت قىلغايسەن. بىز ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن تەرىقەت چىرىغىمىزنى يېقىپ تۇرغۇچى مۇرىتلىرىمىزدىن بىرى شۇ بالا بولسا ئەجەب ئەمەس».

سۇلتانۇل ئارىپىن سۇدىن ئوتلاپ ئاستا ئېغىز ئاچتى:

— مەنتىقە جەھەتتىن ئالغاندا قۇتبىددىن پەدەرى بۇزرۇكۋارى بىلەن ۋالىدەئى مېھرىبانىنىڭ ئالدىدا تەسلىم بولمىقى لازىم ئىدى، خان جانابلىرى.

— ئەپسۇسكى، ئۇ خانىقاغا ئىنتىلىپ تۇرىدۇ. ناھايىتى توغرا ئېيتتىلا، تەقسىر، تۇغۇلغان يۇرتىنىڭ تۇپرىقىدىن، ئاتا - ئانا مېھرىدىن خانىقا ئۇلۇغمۇ، پىرىم. ئاخىر قۇشلارمۇ دان يەپ، سۇ

ئىچكەن ماكانىغا ئىنتىلىدۇ، ئەمما بۇ نېمە ھالدۇركى، ئەقلىم ھەيران.

شەيخ خانغا تەنە ئارىلاش قاراپ قويدى.

— خان جانابلىرى، سىز نەپسى روھى بىلەن نەپسى ھايۋانىنىڭ پەرقىنى نەزەردىن ساقىت قىلدىڭىز. مانا بۇ داستىخاندىكى نېمەتلەر بىزدىكى نەپسى ھايۋانىنى قاندۇرۇشقا يېتەرلىكتۇر. ئەمما، ئىگەمنىڭ يارانقان مەخلۇقاتى يالغۇز قورساق غېمىدىلا بولماس. ئۇلارغا نەپسى روھى ئۇچۇن ھەم ئوزۇق لازىمدۇر. ئىنسان مەخلۇقاتلار ئىچرە ئەڭ مۇكەررەم زات بولغانىكەن، ئۇنىڭغا نەپسى ھايۋانىدىن بۇرۇن روھىي ئېھتىياج پەرز بولغاي. بەندىسىنىڭ كۆزى توق، كۆڭلى توق بولسۇن. قورسىقى توق، لېكىن كۆڭلى ئاچ كىشىنىڭ ئىمانى پۈتۈن بولماس. قۇتبىددىنغا كەلسەك... ئول يىگىتنىڭ مەرىپەتتىن تەرىقەت، تەرىقەتتىن ھەقىقەت سىرى ئىنتىلىشى سىز ئېيتقان قۇشنىڭ نەپسىدىن پەرق قىلۇر. قۇشنىڭ دەردى دان ۋە سۇدا. قۇتبىددىننىڭ غېمى پۈتكۈل روھىي ئالەمنى بىزەپ، ۋۇجۇدىنى جىمى ھايۋانىي نەپسىلەردىن تولۇق ئازاد قىلماقتۇر. سالىھ پەرزەنت ئاتا بىرلە ئانىنىڭ كۆڭۈل ھۇزۇرى، پەخرى ئەمەسمۇ؟

— شۇنداق، پىرىم. ئەمما ئاشۇ پەرزەنت ئاتا ـ ئانامنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ئۇلارنى شاد ئېتەي، دۇئاسىنى ئالاي دەپ ئويلىمىقى پەرز ئەمەسمۇ؟ ئاتا رازى — خۇدا رازى دېيىلمىشتۇر.

— توغرا، ئاللانىڭ ئىرادىسى ئاتىنىڭ مېھرىدىن ئۇلۇغدۇر. يارانقان ئىگەم قۇتبىددىننىڭ كۆكسىگە بىر قېتىم نۇرى تەجەللى ئاتا قىلىپتۇر. بۇل نۇر شاھزادىلىك ھەۋىسىدىن، بۇ دۇنيانىڭ ئىشرەتلىرىدىن، مال ـ مۈلۈك يىغىش ھۇزۇرىدىن ئۈستۈن كەلگەن بولسا نېمە ئامال قىلىسىز؟ ئاللانىڭ ھۆكمىگە بويسۇنماقتىن ئۆزگە ئىلاجىڭىز بارمۇ؟ سىزدىن لازىمى خەيرلىك دۇئا بىلەن قۇتبىددىننى ئەركىگە قويۇپ بېرىشتۇر. پېقىر ئۇستاز بولۇپ تۇرۇپ ئۇنى تەرىقەتتىن قايتۇرسام، سىز پەدەرى بۇزرۇكۋار بولۇپ

تۇرۇپ ئۇنى روھىي جەھەتتىن ئىسكەنجىگە ئالسىڭىز، ئۇنىڭغا
زۇلۇم قىلغان بولمايمىزمۇ؟ كۆڭۈل ئىشى نازۇك ئىش. كۆڭۈلگە
بىر ئىگەمدىن باشقىسىنىڭ ئامال قىلىشى مۇمكىن ئەمەستۇر...
خان جىلە بولۇشقا باشلىدى. ئۇ شەيختىن مەدەت كۈتكەن،
ئەقەللىيسى، بىز قۇتبىددىنغا نەسىھەت قىلىپ باقايلى دېيىشنى
كۈتكەنىدى. ئۇنى ئەركىگە قويۇپ بېرىڭ دەيدۇ. ئۇن سەككىز
ياشقا كىرگەن، دەل كۈچىگە تولغان، قېنى ئۇرغۇپ تۇرغان يىگىت-
نى ئۆز ئەركىگە قويۇپ بېرىش ئۇنىڭدىن تىرىكلا ئايرىلىش دېگەن-
لىك ئەمەسمۇ؟ ياق، خان ئاسىي ئوغۇل بىلەن ئايرىم سۆزلىشىـ-
دۇ، تۇغقان ئانىسىنى ئالدىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ نەسىھەت قىلىـ-
دۇ، يالۋۇرىدۇ، لازىم بولسا تەھدىتمۇ سالىدۇ. قانداق ئامال
قىلىپ بولمىسۇن قۇتبىددىننى سەمەرقەنتتە ئېلىپ قالىدۇ.
خان ئۇزاق سۈكۈتكە چۆمدى، كېيىن سۆھبەتنى ئاخىرلاش-
تۇرماق ئويىدا تۆۋەن ئاۋازدا سۆزلىدى:
— نېمە ئىلاج، پىرىم. ئۆز ئوغلىمىزغا ئىگىدارچىلىق قى-
لىش ئارزۇسىدا ئىدۇق. تەقدىرنىڭ يازمىشى شۇنداق ئىكەن.
ئاللانىڭ ھۆكمىگە بويسۇنماقتىن باشقا نېمە ئامال بار...
— ھەممىمىزگە ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى يالغۇز ئاللادۇر،
خان ھەزرەتلىرى، — دېدى شەيخ سۆھبەت تامام دېگەن مەزمۇندا.
ئەسىر نامىزى يېقىنلىشىپ قالغان، يىراق - يېقىندىن ئەزان
ئاۋازى ياڭراشقا باشلىغانىدى. شەيخ داستىخانغا پاتىھە ئوقۇپ ئور-
نىدىن تۇردى. مەھمۇدخانمۇ شەيخكە ئەگەشتى.
مەھمۇدخان شەيخنىڭ كەينىدىن ھويلىغا چىقتىيۇ، قولىدا
كۈمۈش چۆگۈن كۆتۈرۈپ پىرىنى كۈتۈپ تۇرغان قۇتبىددىنغا كۆ-
زى چۈشۈپ، بىر پەس تۇرۇپ قالدى. قۇتبىددىن ئۆزىنى چەتكە
ئېلىپ ئۇلارغا يول بەردى. مەھمۇدخان ئوغلىغا سىناق نەزىرى
بىلەن قاراپ قويۇپ، تاش ياتقۇزۇلغان ھويلىدىن دەرۋازىغا قاراپ
ماڭدى. قۇتبىددىن ئاتىسىنىڭ كەينىدىن مەيۇس ھالەتتە تەلمۈرۈپ
قالدى.

19. شاھزادە نەزەربەندتە

كۆزۈم ئاچتىم، سېنى كۆردۈم،
قۇل كۆڭۈلنى ساڭا بەردىم،
ئۇرۇغلىرىم تەكىم قىلدىم،
ماڭا سەن ـ ئوق كېرەكسەن.
سۆزلىسەم سەن تىلىدا سەن،
كۆزلىسەم سەن كۆزۈمدە سەن،
كۆڭلۈمدە ھەم جېنىمدا سەن،
ماڭا سەن ـ ئوق كېرەكسەن.

— ئەھمەد يەسسەۋىي

سولاقخانىنىڭ ئىشىكى شاراقلاپ يېپىلدى. قۇتبىددىن قاراڭغۇلۇقتا كۆنەلمەي، بىردەم تەمتىرەپ تۇردى. سولاقخانىدىن ئاشلانغان تېرىنىڭ ھىدى كېلەتتى. نەمخۇش، بەتبۇي پۇراق نەپەسنى سىقاتتى. قۇتبىددىن ئىككى قەدەم ئالدىغا ماڭدى، ئەتراپقا قاردى. پەتنۇستەك كىچىككىنە پەنجىرىدىن ئازغىنا نۇر چۈشۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلۇقتا ئازراق كۆندى، يەنە ئۈچ ـ تۆت قەدەم ئالدىغا قاراپ ماڭدى، يەرنى سىلاشتۇردى. بىر ئادەم سىغىدىغان لاي سۇۋاق سۇپىنى كۆرۈپ، ئاستا ئولتۇردى. ئۇ ئىچىدە «بۇ كۈنۈڭگىمۇ شۈكۈر، تەڭرىم» دېگىنىچە دەرۋىشلەرگە خاس ھالەتتە بېشىنى ساڭگىلىتىپ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ خېلىغىچە ئولتۇردى.

پولات ئىشىك تاراقلىدى. بىر غېرىچ شام بىلەن بىر قاچا سۇ كۆتۈرۈپ گۇندىپاي كىرىپ كەلدى. ئۇ ئۇندىمەي تۆرگە ئۆتتى، شام بىلەن كاسىنى تامنىڭ ئويۇقىغا قويدى ـ دە، گەپ ـ سۆز قىلماستىن قايتتى، ئىشىككە بارغاندا كەينىگە ئۆرۈلدى:

— هاجىتىڭىز بولسا ئىشىكنى ئۇرۇڭ، بېگىم.

قۇتبىددىن باش لىڭشىتتى.

— قۇللۇق، تەقسىر.

ئىشىك يەنە ئېتىلدى.

قۇتبىددىن ئىچى كۆيۈپ، ئۇسساپ ئولتۇرغانىدى، قاچىدىكى سۇنى ئېگىز كۆتۈردى، بىراق تولۇق ئىچمىدى. ئۇنىڭ نەپسى تىزگىنلەنگەنىدى. شۇ سەۋەبتىن جىسمى كۆيۈپ سۇغا تەشنا بولۇپ تۇرسىمۇ، ئۆزىنى تارتتى، قاچىنى ئورنىغا قويدى.

قۇتبىددىن قوللىرىنى ياستۇق قىلىپ ئۇزۇن سوزۇلدى. ئۇ بۇنداق يېتىشقا كۆنۈپ كەتكەنىدى. دەرۋىشلەرنىڭ ياستۇقى تاش، كۆرپىسى يەر دېگەن ھېكمەت بىكار ئېيتىلمىغان. شۇڭا، ئۇ ئۆزىنى زەي باسقان سولاقخانىدا ئەمەس، دەرۋىشلەر بىلەن بىرگە ياتقاندەك ھېس قىلدى. ئۇ خاتىرجەم ئىدى، كېيىن كۆزلىرىنى يۇمدى. كۆز ئالدىدا يەنە قىبلىگاھى گەۋدىلەندى...

بىر سائەت بۇرۇن سۇلتان مەھمۇدخان ئوغلىنى سارايغا چاقىرتتۇردى. ئۇ ھېلىمۇ ئوغلىدىن ئۈمىدىنى ئۈزمىگەنىدى. سۇلتان: «ئوغلۇم ئۈچ كۈندىن بېرى ئانىسى بىلەن سىردىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئانىنىڭ سۆزى مەلھەم ئىمىش. شۇ سەۋەبتىن ئۇ ئاسىي بالىنىڭ كۆكسىدىكى تاش ئېرىسە، تاج ـ تەختىمنىڭ ئىگىسى بولۇپ، قېشىمدا قالسا ئەجەب ئەمەس. يا تەڭرىم، ئوغلۇمغا تەۋپىق ئاتا قىلغايسەن» دەپ ئويلىدى.

قۇتبىددىن كىردى. ئۇ دەرۋىشلەرگە خاس جەندىسىنى سېلىۋەتكەنىدى، لېكىن شاھانە لىباس كىيمىگەنىدى. ئۇستىدە ئاددىي كۆكۈچ يەكتەك، شۇنىڭغا ئوخشىشىدىغان شالۋۇر، بېشىدا كىچىككىنە سەللە ئورالغان دوپپا بار ئىدى. قۇتبىددىننىڭ چىرايى

ئوچۇق ئىدى. ئۇ سالامخانىنىڭ ئوتتۇرىسىغىچە قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تەزىم بىلەن كەلدى، كېيىن يۈكۈنۈپ ئاتىسىنىڭ ئېتىكىنى كۆزىگە سۈرتتى، ئاندىن يەنە قەددىنى رۇسلىدى. قىبلىگاھىنىڭ ئەمرىگە تەييار هالدا قوللىرىنى قوشتۇرۇپ تۇردى.

سۇلتان مەهمۇدخان ئوغلىغا تىكىلىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە قۇتبىددىنىنىڭ چىرايىغا رەڭ كىرىپ قالغاندەك ئىدى. سۇلتان: «تۇغۇلغان ئۆيىدە شاهانە كۆرپە ـ يوتقاندا ياتماق نېمىدېگەن راهەت، دەرۋىشلەر ئارىسىدا پۇتۇن يېتىپ، پۇتۇن قوپۇش نېمىدېگەن ئازاب؟» دېگەنلەرنى ئويلىدى. ئەمما، خان بىلمەيتتىكى، قۇتبىددىن كۈندۈزى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىدا يۈرەتتى، ناماز ئەسىردىن كېيىن كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇپ قۇربەت خانىقاسىغا باراتتى ـ دە، دەرۋىشلەر ئارىسىدا زىكىر ـ ساما بىلەن مەشغۇل بولاتتى.

مەهمۇدخان ئوغلىنىڭ بوي ـ بەستىگە بېقىپ، ئىچىدە بىر خىل پەخىرلىك تۇيغۇ هېس قىلدى: «بۇ باشقا سەللە ئەمەس، دۇبۇلغا ياراشقاي، بۇ قوللارغا ساپايى ئەمەس، شەمشەر زىننەت بەرگەي، شاهزادە! سەن هەرپىلىرىمگە زىرۇزەۋەر بېغىشلاپ، ئۆكسۈگەن كۆڭلۈمنى ئەرشكە يەتكۈزگەيسەن!»

ئاخىر ئاتىدىن ئەمر بولدى:

— ئولتۇر، شاهزادە.

قۇتبىددىن تەزىم بىلەن يۈكۈندى، ئىككى قولىنى تىزىغا قويۇپ، چوغدەك گىلەمگە تىكىلىپ ئولتۇردى.

— كۆزۈمگە قارا!

قۇتبىددىن ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاتىسىغا ئىنتائەتكارلىق بىلەن باقتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى غەمكىن، ئەمما ئانىسىدىن ئۆتكەن بۇ قاپقارا يوغان كۆزلەردە قەتئىي بىر قارا چاقناپ تۇراتتى.

— ئاخىرقى قېتىم سېنىڭدىن سورايمەن. مەملىكەتنى قولۇڭغا ئېلىپ دەرگاهىمىزدا قالامسەن ياكى ئاشۇ دەرۋىشلەر بىلەن بىرگە كېتەمسەن؟

ئوغۇل ئوڭ قولىنى كۆكسىگە ئالدى.
— مېنى ئەپۇ قىلىڭ، بۇزرۇكۋار. مەن ئازغان قۇلىڭىز-مەن. ئىختىيارىم ئۆزۈمدە ئەمەس. مەن ئىلاھىي ئىشقا ئۆزۈمنى ئاتىغانمەن. ئەمدى بۇ يولدىن ئوغلىڭىزنى ياراتقان ئىگەمدىن باشقا ھېچكىم قايتۇرالمىغاي.
«قاراردىن يانماپتۇ، يارىماس! — دېدى مەھمۇدخان ئىچىدە، — دۇنيانىڭ راھەت - پاراغىتىدىن، سەلتەنەت - شەۋكىتىدىن، ئاتا - ئانا مېھرىدىن ئۈستۈن تۇرغان قانداق ئىشقتۇر ئۇ؟ بەس، مەن مەھمۇدخان تىرىك بولسام سەندەك كۆچەتنى يا كۆكەرتىمەن ۋە يا سۇندۇرۇپ قۇرۇتۇۋېتىمەن!»
— سەن قانداق پاراسەتسىز مەخلۇق، نېمە ئۈچۈن ھەدىسى شېرىپكە بويسۇنمايسەن؟ رەسۇلۇللا: «سېنىڭ مال - مۈلكۈڭمۇ، ئۆزۈڭمۇ ئاتاڭغا تېگىشلىكتۇر» دېگەن. بۇ ھەدىس يادىڭدا بولسۇن!
— مېلىم، جېنىم ئىلكىڭىزدە، قىبلىگاھىم. مەندەك ئازغۇننى دۇنياغا كەلتۈرۈپ، ياخشى ئىسىم، ياخشى جىسىمنى راۋا كۆرگەن پەدەرى بۇزرۇكۋارىمغا مىڭ جېنىم بولسىمۇ پىدا بولسۇن. ئەمما، دۆلەت ئىگىسى بولۇپ بىراۋلارغا ھۆكۈم يۈرگۈزمەكتىن كۆرە، ئىلاھىي يولغا بويسۇنماقنى ئەۋزەل بىلدىم، ئاتا.
مەھمۇدخان قىسقا ۋاقىت ئويغا پاتتى، كېيىن گويا ئوغلىنىڭ تەرىپىنى ئېلىۋاتقاندەك، مۇلايىم ئاۋازدا دېدى:
— ماقۇل، دۆلەت سوراشقا مەيلىڭ يوق بولسا ئىختىيارىڭ. شۇنداقتىمۇ بىزنى ئاتا، ئەنە شۇ بىچارە ئايالنى ئانا دەپ تاۋاپ قىلساڭ، بىرلا سۆزىمىزگە قۇلاق سال، بالام. ئاتىلىق پەرزىنى ئادا قىلىپ بىر پاكىز ئايال زاتىنى جۈپتىي ھالاللىققا ئېلىپ بېرەي.
قۇتبىددىن مەيۇس كۈلۈپ قويدى.
— پېقىرىڭىز دۇنيادىن تەنھا ئۆتۈشنى ئىختىيار قىلدىم، قىبلىگاھىم. بىزنى ياراتقان پەرۋەردىگارمۇ يالغۇز، ئۇنى دەپ

سوقىدىغان قەلبمۇ يالغۇز. بىر قەلبكە ئىككى ئىشق سىغماس. پېقىر قۇلىڭىز ئۆزۈمنى پۈتۈنلەي ئىلاھىي ئىشققا بېغىشلىدىم.

— بەكلا ھەددىڭدىن ئېشىپ كېتىپسەن، قۇتبىددىن، — دېدى مەھمۇدخان تېشىپ كېلىۋاتقان غەزىپىنى بېسىپ، — تەنها ياشاپ دۇنيادىن نام ـ نىشانسىز ئۆتمەك شەرىئىتىمىزگە خىلاپتۇر. ئەنە، پىرى مۇرشىدىڭ ھەزرىتى سۇلتانغا قارا، ئۇمۇ ئۆي تۇتقان، ئەھلى ئايالى، باللىرى بىلەن ياشايدۇ.

— پىرىم كامالەت مەرتىۋىسىگە يەتكەن، پىرىم مىسالى بىر ساما، بىز شۇ سامانىڭ ئېتەكلىرىدۇرمىز. پېقىرىڭىزدىكى ئىمان نۇرى پىرىمنىڭ مەقاملىرىدىن بىر زەررىدۇر، خالاس. بىز كاما- لەت مەرتىۋىسىدىن تېخى كۆپ يىراقتىمىز.

قۇتبىددىننىڭ خاتىرىسىگە ئاجايىپ بىر مەنزىرە كەلدى. ئۇ «ئېيتسام بولارمۇ، بولماسمۇ؟» دېگەندەك ئىلتىجا ئارىلاش ئاتى- سىغا قارىدى. سۇلتان مەھمۇدخان «تەكەببۇر بولساڭمۇ، دانا تەكەببۇر بولۇپسەن» دەپ ئوغلىغا ھەۋەس ۋە ئەلەم بىلەن تىكىلىپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئوغلىنىڭ نىيىتىنى سەزدى.

— تىلىڭدا بىر سۆز تۇرۇپتۇ، قېنى ئېيت، — دېدى. قۇتبىددىن مىننەتدار بولغان قىياپەتتە سۆز باشلىدى:

— دەشتتە ئوتۇن تېرىپ يۈرەتتىم. ئۈستۈمدىن بىر توپ قۇشلار ئۇچۇپ ئۆتتى، ئۇنىڭغا مەھلىيا بولۇپ قاراپ تۇردۇم. يۈرىكىمنىڭ سوقۇشى تېزلەشتى. ھېس قىلدىمكى، ۋۇجۇدۇمدىن مۇشتتەك بىر نەرسە ئايرىلىپ چىقتى، ئۇ ئاسماندىكى قۇشلارغا قوشۇلدى ھەمدە شۇ قۇشلار بىلەن ئۇچۇپ كەتتى. بىر دەمدىن كېيىن ئۇ قۇشلارنىڭ كەينىدە قىلىشقا باشلىدى ـ دە، ئاخىر كۆكسۈمگە قايتىپ كەلدى. بىلدىمكى، ئۇ جان قۇشۇم ئىكەن، غايىبتىن بىر ئاۋاز كەلدى: «ئاسماندىكى قۇشلار جەننەتكە قاراپ ئۇچقاندى، سەن تېخىچە كامالەت مەرتىۋىسىگە يەتمەپسەن، شۇ سەۋەبتىن جان قۇشۇڭ يەنە ئۆز قەپىسىگە قايتىپ كەلدى...»

— ئاشۇ قەپەس ئەمدى مېنىڭ قولۇمدا، — دېدى مەھمۇدخان

كەسكىن ھالدا، — زىنھار قولۇمدىن چىقارماسمەن. سەن ئۈچۈن ئىككى يول بار: يا ۋەلىئەھدلىكنى قوبۇل قىلغايسەن، ياكى بولمىسا ئۆمرۈڭنى زىنداندا ئۆتكۈزگەيسەن. قايسىبىرىنى تاللاشنى ئۆزۈڭ بەلگىلە!

قۇتبىددىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ سۈكۈتكە چۆمدى. مەھمۇدخان مەنىلىك يۆتەلدى. قۇتبىددىن بېشىنى كۆتۈردى ۋە ئاتىسىنىڭ كۆزلىرىگە گۇناھكارانە تەلمۈردى.

— ئاسىي پەرزەنتىڭىزدىن رازى بولۇڭ، قىبلىگاھىم. پېقىرىڭىز شاھانە سارايدىن غېرىبانە خانىقانى ئەۋزەل كۆرىمەن.

خان چاۋاك چالدى، ئىشىكئاغىسى كىرىپ كەلدى.

— بۇ گۇمراھنى دەرھال زىندانغا تاشلاڭ! — دەپ ۋارقىرىدى مەھمۇدخان، — شاھزادە دەپ ئاياپ قويماڭلار. ئۇنى يالغۇز زىندانغا تاشلاڭلار.

خان كەسكىن ئورنىدىن قوزغالدى ـ دە، تەختىنىڭ كەينىدىكى مەخسۇس ئىشىكتىن چىقىپ كەتتى. ئىككى نۆكەر كىرىپ قۇتبىددىننى ئالدىغا سېلىپ ماڭدى.

بۇ تار زىندان ئەمدى قۇتبىددىن ئۈچۈن ئازادە خىيال ئۇمماندىغا ئايلاندى.

قۇتبىددىن قاچىدىكى سۇدىن ئوتلىدى، كۆزىنى يۇمدى. سىپلارنىڭ قەدىمكى بىر ھېكمىتى ئۇنىڭ قەلبىنى نۇرلاندۇردى. قۇتبىددىننىڭ كۆڭلى زېرەك كۆزگە ئايلاندى. كۆز ئالدىدىن ئۇنىڭ كەچمىشلىرى خۇددى تەسۋىنىڭ دانىسىدەك ئۆتۈشكە باشلىدى. ھەيھات، ئۇنىڭ غېرىب بېشىغا نېمە سەۋدالار چۈشمىدى. قىرىق كۈن ئات باقتى. قىرىق كۈن يەر سۈپۈردى. يەنە قىرىق كۈن دەشتلەردە پۈتلىرىغا تىكەن كىرىپ، قوللىرى تىلىنىپ ئوتۇن تەردى. خەلپىلەرگە تاھارەت سۈيى تەييارلىدى، ئوتۇن ياردى، ھەتتا ھاجەتخانا تازىلىدى. مۇرىتلىقنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىنى ئېسىگە ئالسا قۇتبىددىننىڭ بەدىنىدىن ئوت چىقىپ، يەتمىش ئىككى تومۇرى بىراقلا سوقۇشقا باشلايدۇ.

قۇتبىددىننىڭ پىرىنىڭ خىزمىتىگە كىرگەن دەسلەپكى كۈنلىرى ئىدى. تەرىقەت ئەھكامىغا ئاساسەن، مۇرىت ئۆزىدىكى مەنمەنلىكنى ئۆلتۈرۈشى، شۇ يول بىلەن دەرۋىشلەر جامائىتىگە يېتىشىشى كېرەك ئىدى. قۇتبىددىن — تۈنۈگۈنكى شاھزادە، سەمەرقەنت تەختىنىڭ ۋارىسى. ئۇنىڭدىن كىبىرنى سۇندۇرۇش بابا ماچىنغا تاپشۇرۇلدى. بابا ماچىن ئەسلىدىن كۆڭلى يۇمشاق، شەپقەتلىك كىشى ئىدى. ئەمما، ئۇ ھازىر تېۋىپلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىشى لازىم ئىدى. تېۋىپ رەھىمدىللىك قىلىپ جاراھەتكە تىغ سالمىسا، يارا يامراپ كېتىشى مۇمكىن. بابا ماچىن بولسا شۇ تېۋىپلىق يولىنى تۇتۇپ، قۇتبىددىننى يەسسىدىكى چوڭ بازارغا ئەگەشتۈرۈپ باردى ھەمدە ئۇنى كەچكىچە تىلەمچىلىك قىلىشقا بۇيرۇدى. قۇتبىددىن ئورنىدىن سەھەر تۇراتتى؛ باشقا مۇرىتلارغا ئوخشاش ئوچاققا سالام بېرىپ ئاللادىن رىزىق تىلەيتتى ـ دە، بازارغا قاراپ ماڭاتتى. ئۈستىدە جۇلدۇر تون، بويىنىغا ئىككى تەرىپىدىن شوينا ئۆتكۈزۈلگەن ئاياق ئېسىلغان، پۇتىدا ياماق چورۇق، دىلىدا زىكرۇسانا بىلەن بازارغا كىرەتتى، ئاۋازى تىترىگەن ھالدا «ھەق دوست، يائاللا!» دەپ توۋلايتتى، تۇرۇپ كۆزلىرىگە ياش كېلەتتى، خورلىناتتى. ئادەتتىكى خىزمەت باشقا، ئەمما كىشىلەرنىڭ كۆزى ئالدىدا تىلەمچىلىك قىلىش باشقا گەپ ئىكەن. ئۇنىڭ قەلبىنىڭ تېگى ـ تېگىدىن ئىسيانكار بىر نىدا كېلەتتى: «يا رەببىم! سەمەرقەنت پادىشاھىنىڭ يالغۇز پەرزەنتى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا قولىنى سوزۇپ تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرسە بۇ نېمە كۆرگۈلۈك؟!» ئەمما ئامال قانچە، پىرىنىڭ ئەمرى ۋاجىپ. قۇتبىددىن يەنىلا ئالغا ئىنتىلەتتى. «بىر ناتىۋانغا خۇدا يولىدا خەير ـ ئېھسان قىلىڭلار... ھەق دوست، يائاللا! ھەق دوست، يائاللا!...» دەپ توۋلايتتى. ئاياقتا جىرىڭلاپ بىر ـ ئىككى كۈمۈش تەڭگە تاشلىناتتى. بۇ تەڭگىلەر گويا شاپىلاق كەبى قۇتبىددىننىڭ يۈزىگە ئۇرۇلغاندەك بولاتتى. قۇتبىددىن تەرلەپ كېتەتتى، ئەتراپقا قارايتتى، قانداقتۇر بىر تونۇش بىر ئاۋازنى ئاڭلىغاندەك بولاتتى،

«سەمەرقەنتتىن كەلگەن سودىگەرمىكىن، شىۋىسىمۇ تونۇشلۇق. خۇداغا شۈكرىكى بۇ بازاردا ئۇنى بىراۋ تونۇمايدۇ...»

بىرەر ھەپتىدىن كېيىن قۇتبىددىننىڭ «يۈزى قاتتى»، ئەمەدى ئۇنىڭدا شاھزادىلىك غۇرۇرىدىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى...

ئوتلۇق تەسىراتلار ھامان ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئارام بەرمەيۋاتاتتى. ئۇ سۇدىن يەنە بىر ئوتلاپ قويدى.

كەچ كىردى. پەنجىرىنى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. قۇتبىددىن چازا قۇرۇپ زىكرى قەلبىيە، يەنى سۆزسىز ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئولتۇراتتى. شۇ پەيت ئىشىك تاراقلاپ ئېچىلدى. يوغان شامنى كۆتۈرۈپ گۇندىپاي كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ كەينىدە ئاپئاق كىيىنگەن بىر ئايال كۆرۈندى. گۇندىپاي ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ ئايالغا يول بەردى. ئايال بوسۇغىدىن ئاتلاپلا «بالام، كۆزۈمنىڭ نۇرى!» دەپ نىدا قىلدى. قۇتبىددىن ئانىسىنىڭ ئالدىغا باردى. ئايتۇغدى ئوغلىنى باغرىغا باستى ـ دە، يۈز ـ كۆزلىرىنى سىلىدى، پېشانىسىگە سۆيدى.

گۇندىپاي چىقىپ كەتتى. ئايتۇغدى قۇتبىددىننى خۇددى بىمارنى يۆلىگەندەك يۆلەپ سۇپىغا ئولتۇرغۇزدى ۋە يۈكۈنۈپ ئوغلىنىڭ پۇتلىرىنى قۇچاقلىدى، كۆز يېشى ئارىلاش يىغلامسىرىدى.

— يالغۇزۇم... قانتىم ... يۈرىكىمنىڭ پارىسى، ساڭا نېمە بولدى؟ مەن بىچارىگە شۇنچە كۆرگۈلۈكلەر ئازمىدى...

ئايتۇغدى ئاۋازىنى قويۇپ بېرىپ ھۆكىرەپ يىغلىدى. قۇتبىددىن ئۇندىمىدى، ئانىسىنىڭ ئەنبەر پۇراپ تۇرغان چاچلىرىنى سىلىدى، ۋۇجۇدى كۆيۈشۈپ، جىنى ئۆرتەندى. ئۇنىڭ بېشى غوڭۇلدايتتى، گەپ قىلاي دېسە گېلىدا ياڭاقتەك بىر تاش تۇرۇۋالغاندەك قىلاتتى.

— ئانا... ئانا... — دېدى قۇتبىددىن ئانىسىنىڭ چاچلىرىنى ھىدلاپ، ئاندىن ئۇنىڭ كۆزىدىن تاراملاپ ياش تۆكۈلدى. ئانا ـ بالىنىڭ كۆز ياشلىرى قوشۇلۇپ كەتتى.

ئايتۇغدى ئازراق نەپسىنى رۇسلاپ ئوغلىنىڭ يېنىغا ئولتۇر-

دى، قۇتبىددىننىڭ مۇرىسىنى ۋە بېشىنى ئۇزاق سىلىدى ۋە ئاخىر غەمكىن، ئۆكسۈگەن ئاۋازدا دېدى:

— ئەمدى مەن قانداق قىلاي، بالام؟ بۇ بەختسىز ئاناڭنى زار - زار قاقشىتىپ، تاشلاپ كېتىشنى نىيەت قىلدىڭمۇ؟

قۇتبىددىن جاۋاب بەرمەستىن ئۇزۇن ئۇھ تارتىپ قويدى.

— مېنىمۇ ئەكەت، جېنىم بالام، گاداي بولساڭ گاداي بولىمەن، ئادا بولساڭ ئادا بولىمەن. بۇ دۇنيانىڭ شادلىقى نېمە؟ ئىككى ئالەمنىڭ راھىتىنى سېنىڭ بىر دانە مويۇڭغا تەڭ قىلماي-مەن! مەلىكىلىك مەرتىۋىسىگە تۈكۈردۈم، سارايغا ئوت قويىمەن! مېنىڭ سېنىڭدىن باشقا كىمىم بار؟

قۇتبىددىن ئاستا گەپ قاتتى:

— دۆلەت ئىگىسى ئاتام...

— مەن ئۇچۇن پەرزەنت مېھرى ئەرنىڭ مېھرىدىن ئەلا.

قۇتبىددىن ئانىسىنىڭ بېشىدىن قولىنى تارتتى.

— بەرگەن سۈتىڭىزگە رازى بولۇڭ، ئانا، سىزنى ئەكېتەل-مەيمەن. مېنىڭ يولۇم يىراق. ئەمدى بۇ پېقىر ئوغلىڭىز ھەق يولچىسىدۇر.

ئوغلىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئايتۇغدى ئېغىر خورسىنىپ قويدى. ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئەمدى باشقا گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمىغاندەك قىلاتتى.

ئايتۇغدى بىر بوغچىنى ئېلىپ مەخمەل داستىخاننى يايدى، داستىخانغا ھەرخىل تائاملارنى قويدى.

— ئال، بالام، گۆشتىن ئال، قۇۋۋەت بولىدۇ. ئاتاڭ غىزا-يىدىن يانغۇچە ئاجىزلاپ قالىسەن.

— مەن گۆش يېمەيمەن. بىزنىڭ يېيىشىمىز مېۋە بىلەن سەي - كۆكتات. دەرۋىشلەردە قورسىقىڭ ئاچ، كۆڭلۈڭ توق بولسۇن دېگەن ھېكمەت بار. ئانا، ئۆز قولىڭىز بىلەن ئاخىرقى قېتىم بىر توغرام نان يېگۈزۈڭ. ئېغىزىمغا ئەمچەك سالغان قولل-رىڭىزنىڭ خۇشبۇي ھىدىنى ئېسىمدە ساقلىۋالاي.

ئايتوْغدى نان سوْندوْروْپ ئوغلىنىڭ ئېغىزىغا سالدى. قوْتۇبىددىن ئانىسىنىڭ ئالىقانلىرىنى قايتا - قايتا ھىدلاپ سۆيدى. ئايتوْغدىنىڭ خىيالىدىن بىر پىكىر كەچتى: «ئەجەبا، پىر ھەزرەتنىڭ سېھرى ئاتا - ئانىسىنىڭ مېھرىدىن ئۇلۇغمىدۇر؟ خۇدا گۇۋاھ، بۇ سىرغا ناقىس ئەقلىم يەتمەيدۇ!»

ئايتوْغدى «مەن ئاتاڭدىن يوشۇرۇن كەلدىم، ئەمدى چىقاي» دېگىنىچە چىقىپ كەتتى. بىرئازدىن كېيىن گۇندىپاي كونا كۆرپە ۋە بىر تونىنى ئەكىرىپ تاشلىدى. قوْتبىددىن قوللىرىنى ياستۇق قىلىپ سۇپىغا سوزۇلدى.

20 . ھەق يولچىسى

كىتابىم، قۇرئانىم، دەرسىم،
ھەدىسىم، ئەبجەتىم، لەۋھىم،
سالاتىم، تائىتىم، زۇھدىم،
ساۋابىم، ھەججۇ، ئەركانىم.

— نەسىمى

ئۈچ كۈندىن بېرى قۇتبىددىن ھاۋاسى سىسىق، قاپقاراڭغۇ ھۇجرىدا ئاتىسىنىڭ ۋە تۇگمەن تىشىدەك خىياللارنىڭ ئەسىرى بولۇپ ياتاتتى. تاڭ ئاتىدۇ، كۈن پاتىدۇ، يەنە تاڭ ئاتىدۇ. ئەمما، قۇتبىددىننىڭ كۆڭلى يورۇمىدى. ئۇ ھەقتىن ھىدايەت كۈتەتتى. «ھەق يولىغا كىرىپ ھەق يولچىسىغا ئايلاندىم. ئىنشائاللا، قادىر ئىگەم مەرھەمىتىنى ئايىماس» دەپ ئۈمىد قىلاتتى.

ئۇ يىرتىق كۆرپىنىڭ ئۈستىگە سوزۇلۇپ، ئۇزۇن - ئۇزۇن خىياللارغا باراتتى، مۇبارەك خانىقانى، خانىقادىكى بۇرادەرلىرىنى ئەسلەيتتى. كۆز ئالدىغا شەيخۇل ماشايىخ كەلدى. خاس خادىمىنىڭ نام - نىشانىسىز كەتكەنلىكىدىن ھەزرەت بىئارام بولۇپ رەنجىپ قالدىمىكىن؟ باباقۇل ئاغامچۇ؟ ئۇ بەلكىم: «ھە شاھزادەم، يوڭ چەكمەن ئىبغىرلىق قىلدىمۇ؟ يۇمشاق ئورۇنغا نىمە يەتسۇن؟» دەپ كۈلۈپ يۈرگەندۇر.

قۇتبىددىن مەسلەكداشلىرى ئالدىدا ئۆزىنى گۇناھكاردەك ھىس قىلدى، باش - ئاخىرى يوق خىياللاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن

ھەزرەتنىڭ بىر ھېكمىتىنى پىچىرلاپ قىرائەت قىلدى:

بۇ ۋۇجۇدۇم شەھرىنى پانىي قىلادۇر، دوستلىرىم،
بۇ قەپەسنىڭ تۇتىسى پەرۋاز ئېتەدۇر ئۇچقىلى،
بىر قاراڭغۇ شولىسىز يەرگە بارادۇر دوستلىرىم،
ئەي مېنىڭ يارەنلىرىم، ھىممەت تۇتۇڭ ئىمانىمە،
دۇشمىنىم ئىمانىمە زەخمەت بىرەدۇر، دوستلىرىم.
......

تاشقىرىدا ئىشىك تاراقلىدى. ئات كىشنىدى. بوغۇق ئاۋازلار ئاڭلاندى. پەنجىرە تەرەپتىن جارچىنىڭ سوزۇق، جاراڭلىق ئاۋازى كەلدى: «ئەي ئادەملەر، پىردەۋسۇل ئەلا سەمەرقەنت سۇلتانى كاشىپۇل ھەقايىق... مەھمۇدخان ئىبنى ئارسلانخان جانابلىرى...» جارچىنىڭ خىتابى يىراقلاپ كەتتى. پەدەرىنىڭ نېمە ئىشقا ئاتلانغانلىقى قۇتبىددىنغا مەۋھۇم بولۇپ قالدى. ئۇ كۆزلىرىنى يۇمۇپ، يەنە ھېكمەت ئوقۇشقا باشلىدى:

ئىزىم يادى ئۇلۇغ يادتۇر، ئېيتار بولساڭ،
ھەسەل يەڭلىغ چۈچۈك بولۇر تىلىم مېنىڭ.
ئۆزۈم پېقىر، قىلدىم مۇنكىر، بولدۇم ھەقىر،
قانات قاقار ئۇچار قۇشتەك كۆڭلۈم مېنىڭ.

تۇرلۇك ئەيشىم، تۇرلۇك ئىشىم، مۇڭلۇق باشىم،
ئىرىدى جانىم، كەتتى ھوشۇم، ئاقتى ياشىم،
يازۇغ بىلەن تولدى تۇگەل ئىچىم ـ تاشىم،
بىنىيازىم ئاچىپ بەرسۇن يولۇم مېنىڭ.

كۆزۈم چۈشتى، كۆڭلۈم ئۇچتى، ئەرشكە يەتتى،
ئۆمرۈم كەچتى، نەپسىم قاچتى، بەھرىم تاشتى،

كارۋان كۆچتى، مەنزىل ئاشتى، ھېرىپ چۈشتى،
سىر ئۇلاشتى، نېتاڭ بولغاي ھالىم مېنىڭ...

قۇتبىددىن جان قۇشىدىن قۇتۇلغان كىشىدەك بىر نەپەس دېمىنى چىقارماي قېتىپ قالدى. كېيىن ھالسىز ئەلپازدا شىۋىرلىدى: «سىر ئۇلاشتى، نېتاڭ بولغان ھالىم مېنىڭ... نېتاڭ بولغاي ھالىم مېنىڭ... ھالىم مېنىڭ...»

ئۇ مۇشكۇلىگە چارە ئىزلەيتتى، ئۇ: «ئەي تەڭرىم، دەردىمگە ئۆزۈڭ يەتكىن، سەندىن باشقا يۆلەنچۈكۈم يوق» دەپ دۇئا قىلىۋېتىپ ئۆزىنىڭ مۇگدەۋاتقانلىقىنى سەزمەي قالدى.

قۇتبىددىن چۈش كۆردى، چۈشىدە شارقىراپ ئېقىپ تۇرغان سايغا تۇتاش چىرايلىق بىر باغ بارمىش، ئەتراپ گۈللۈك، كاتتا بىر بەزمە بولۇۋاتارمىش. كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ياسىنىۋالغانمىش. يىراقتىن كاناي ـ سۇنايىنىڭ ساداسى كېلەرمىش. قۇتبىددىن ساي بويىدا ياتارمىش، يېنىدا سۇدەك پاكىز بىر قىز بارمىش. يىقىملىق كۈلەرمىش، قۇتبىددىنغا يېقىنچىلىق قىلارمىش. قۇتبىددىن گويا ھېچبىر ئىش بولمىغاندەك، كىرپىك قاقماي سۇغا تەلمۈرەرمىش. شۇ پەيت ئېقىننىڭ ئۇ تەرىپىدە ھەزرەت پەيدا بولارمىش. ئۇ قۇتبىددىنغا ھومىيىپ قاراپ قويۇپ بۇرۇلۇپ كېتىپ قالارمىش. قۇتبىددىن شۇ ھامان ئۆزىنى سۇغا ئاتارمىش...

قۇتبىددىن تەرلەپ ئويغاندى. سۇمۇ، پىرىمۇ يوق، قۇلاقلىرى غوڭۇلداپ، كاللىسى ئېغىرلىشىپ قالغاندەك قىلاتتى. ئۇ ياستۇقتىن ئاران بېشىنى ئۇزدى، ئىستىغپار ئېيتتى. «بۇ بىر غايىب ئىشارەت، پىرىمنىڭ رەنجىگىنى راست ئىكەن. قانداق چارە قىلىپ بولسىمۇ بۇ بەتبۇي يەردىن قۇتۇلماق لازىمدۇر. ئەمما قانداق چارە تاپقاي؟»

بىردىن قۇتبىددىننىڭ خىيالى سۇزۇلدى، يۈرىكىگە قانداقتۇر بىر زەڭگەر نۇر چۈشتى. شۇ ھامان دىلى پارلاپ «پىرىم! پىرىم!» دەپ تاشلىدى. تىلىغا سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ مىسرالىرى

قويۇلۇپ كەلدى:

ئەرنى كۆرسەم ئەگەشتىم، ئىستىكىمنى سورىدىم،
بارچىسى سەندە دېدى، قالدىم ھەيران ئىچىمدە.

قۇتبىددىن ئىرغىپ ئورنىدىن تۇردى، ئىتتىك بېرىپ ئىشىكنى قوش قوللاپ ئۇرۇشقا باشلىدى. گۇندىپاي كىردى، «خىزمىتىڭىزگە تەييارمەن، بېگىم» دېگەندەك بوسۇغىدا ئۆرە تۇردى.

— تېزدىن ھۆكۈمدارغا ئەرزىمنى يەتكۈزۈڭ. مەن پەدەرىمىنىڭ شەرتلىرىگە رازىمەن.

— باش ئۈستىگە، بېگىم، — دېدى گۇندىپاي ئىشىكنى يېپىپ.

ئۈچ كۈندىن كېيىن قۇتبىددىن تويلۇق كىيىملەرنى كىيدى.

سۇلتان مەھمۇدخان يالغۇز ئوغلىنىڭ توينى ئاجايىپ ھەشەمەت بىلەن ئۆتكۈزۈشنى نىيەت قىلدى. سوياپ ساھىلىغا يۈزلەپ يېپەك چېدىرلارنى تىكتۈردى. شەھەردىن تا دەريا بويىغىچە بولغان كوچىلارغا سۇ سېپىلدى، خەۋەرچىلەر كەنتمۇ كەنت ئات چاپتۇرۇپ يۈرۈپ خالايىقنى شاھانە بەزمىگە چىللىدى. مەزىنلەر مۇنارلاردىكى ئورۇنلىرىنى جارچى مەدداھلارغا بوشىتىپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى. جارچى مەدداھلار، ساخاۋەتتە ھاتەم سۈپەت، ئادالەتتە نۇشىرۋان، جەڭدە رۇستەمى زال... مۇسكىنلەرنىڭ پاناھى، دىنى ئىسلامنىڭ شەمشىرى سۇلتان مەھمۇدخان ئىبنى ئارسلانخان جانابىي ئالىيلىرىنىڭ يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان خالايىقنى باغى دىل كۈشاغا تەكلىپ قىلغانلىقىنى مەلۇم قىلىپ جار سېلىشتى.

تۆت ـ بەش كۈن ئارىسىدا سوياپ بويلىرى يەر يۈزىنىڭ جەننىتىگە ئايلاندى. بىر ياندا مۇغەننىلەر نەغمە چېلىپ دىللارغا ئوت سالماقتا، بىر ياقتا ياغاچ پۇتلۇق ئۇستىلار ئويۇن كۆرسەتمەكتە، دەريا ئۈستىدە دارۋازلار لەڭگەر تۇتۇپ ئۇچماقتا، گۈلدۈرلەپ يېنىپ تۇرغان گۇلخاننىڭ ئەتراپىدا سېھىرگەرلەر، ئېيىق

ئويناتقۇچىلارمۇ، قىزىقچىلار كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئۇۋلاشماقتا ئىدى. داش قازانلار پۇرقىراپ قاينايتتى. قىرىق خىل قوغۇن، يۈز خىل مېۋە ئارتىلغان هارۋىلارنى سۆرەپ كېلىۋاتقان ئات ۋە قېچىرلار هاسىراپ پۇشقۇراتتى. نەچچە ئايلاردىن بېرى يەر ئاستىدا قايناپ ياتقان هەيۋەتلىك كوزىلارنىڭ ئاغزى ئېچىلغانىدى. كاسىلار قولمۇ قول ئۆتۈشۈپ تۇراتتى، چىرايلار كۈلگۈن رەڭ ئالغانىدى. بۈگۈن مەيپۇرۇش مەيخورغا، مەيخور مەيپۇرۇشقا ئايلانغانىدى.

سۇلتان مەهمۇدخانمۇ تىللا گەردىشلىك كاسىنى قولىغا ئالغانىدى. ئۇ باغنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا ئورنىتىلغان هەيۋەتلىك چېدىرنىڭ ئالدىدا، ئالتۇن تەختتە ئولتۇرۇپ توي تەييارلىقىنى كۆزىتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە مەستانە بىر خۇشخۇيلۇق جىلۋە قىلاتتى. قەلبىدە شۇكۇر بىلەن قانائەت ئورۇن تالىشاتتى. شۇكرىسى شۇكى، ئوغلىنى هۆكمىگە بويسۇندۇردى. قۇتبىدىن دەرۋىشلىك جەندىسىنى سېلىۋەتتى. سۇلتان: «ئىنشائاللا، ئەمدى ئۇ دەرگاھىمدا قالغاي، نىسىپ قىلسا ئەركانىدۆلەتنى جەملەپ سەلتەنەت تىزگىنىنى ئاڭا تاپشۇرغايمەن. بەس، ئەمدىغۇ خانىقانى تاشلاپ، سارايغا تولۇق يېنىپ كەلگۇسى» دەپ ئويلىدى.

«خانىقا» دېگەن سۆز مەهمۇدخانىنىڭ يادىغا سۇلتانۇل ئارىپىننى سالدى. توي هارپىسىدا مەهمۇدخان پىرى كامىل هۇزۇرىغا سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلرەئىسى خوجا ئابدۇرەززاقنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەنىدى. ئەلچىگە «هەق سۇبهانە ۋە تائالاغا هەمدۇسانالاردىن كېيىن ئەرزى دىلىمىز شۇكى، سىزدەك زاتى شەرىپ هەزرىتىمىنىڭ قۇتلۇق نەپەسلىرىدىن بەهرىمەن بولۇپ، پەزلۇ كامالەت ئىگىلىگەن پەرزەنتىمىز شاهزادىنى ئەرلىك مەرتىۋىسىگە نائىل قىلماق ئارزۇسىدىدۇرمىز. بىزدەك ئىرادەت ئەهلىنىڭ داستىخىنى سىزدەك پىرى كامىلغا مۇنتەزىردۇر. مۇبارەك نەزەرلىرى بىرلە قەدەم تەشرىپ قىلسىلا، خاندانىمىز نۇرغا تولۇر ئىدى. هەققىلىرىدە دۇئا قىلىپ قۇللۇق مەقامىدىكى مۇرىتىڭىز مەهمۇد تابغاچخان» دەپ مەكتۇپ يېزىپ بەردى.

خوجا ئابدۇرەززاق شەيختىن ئىككى ئېغىز جاۋاب ئەكەلدى:
مەرھەمەتلىرى ئۇچۇن قۇللۇق، — دېگەنىدى ھەزرەت، — «ئەپسۇسكى، پۇرسىتىمىز يار بەرمەيۋاتىدۇ. يول تەييارلىقىنى كۆرۈۋاتىمىز».

ھەزرەتنىڭ كارۋىنى شۇ كۈنىلا بۇخارايى شەرىپ تەرەپكە قاراپ ئاتلاندى. شەيخۇل ماشايىخنىڭ خانىنىڭ تەكلىپىگە قىيا باقماي كەتكەنلىكى مەھمۇدخانىنىڭ مەست كۆڭلىنى ئىرناپ ئۆتتى. بۇ ئۇنىڭغا خاسىيەتسىز بىر ئالامەت بولۇپ تۇيۇلدى. «نېمە چارە» ، — دېدى ئىچىدە مەھمۇدخان، — ئول ھەزرەت ئەۋلىيائى كەبىر، بىز بولساق سۇلتان سەنجەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇرمىز، كىچىك بىر خاندۇرمىز».

ھەزرەتنىڭ سەمەرقەنتتىن كەتكەنلىكىنى بىلىپ قۇتبىددىننىڭ دىلى سەدپارە بولدى. ئۇنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ كۆيۈپ، بەزمىنىڭ ئاياغلىشىشىنى كۈتەتتى. ئاشۇ كېلىنىنىڭ دىدارىغا بىر قاراپ قويۇپ ئاندىن دىلىغا پۈكۈپ قويغان مۇرادىغا يېتىشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئۇ پىرىنىڭ سۆھبىتىنى سېغىنىدى. مانا توققۇز كۈندىن بېرى ئۇيۇرىدىن ئاداشقان ئارغىماق ئاتتەك نە كۆزىگە، نە دىلىغا تەسكىن تاپالمايدىغان بىر مەنزىلدە يۈرەتتى.

توي دەبدەبىسىنىڭ بەشىنچى كۈنى بەزمە ئەۋجىگە چىقىپ كېلىن ئەكېلىش مۇراسىمى باشلاندى. كېلىن — مەھمۇدخاننى ھىيلىقى قاتاۋان باياۋىنىدىكى جەڭدە ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالغان ئەمىر ئابدۇلپەزلىنىڭ قىزى زۇلپىزار ئىدى. قىزنى ئەكېلىشكە خان ئۆزىنىڭ ئەڭ ياۋاش، ھەيۋەتلىك پىلىنى ئەۋەتكەنىدى. يۇزلەپ بالىلار، ئاياللار، نۆكەرلەرنىڭ قورشاۋىدا زەرباپ ماتالار بىلەن زىننەتلەنگەن ھەيۋەتلىك پىل بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ سورۇنغا كىرىپ كەلدى. پىلچى پىلنى ئۇدۇللا خان ئولتۇرغان تەختىنىڭ ئالدىغا قاراپ يېتىلىدى. زەر مەخمەل ۋە باشقا قىممەتلىك توقۇلمىلار بىلەن چۈمكەلگەن تەختىراۋاندا كېلىن يەرگە چۈشۈرۈلدى. كېلىنىنىڭ بېشىدىن تىللا تەڭگە چېچىلدى. قىزنىڭ ئالدىغا ئىرىم

يۇزىسىدىن بىرنەچچە ئايلىق بولغان بوۋاق دومىلىتىلدى. ئاياللار
يار ـ يار ئېيتىپ زۇلپىزارنى مەخسۇس يىپەك چىمىلدىققا ئۇزد-
تىپ كىردى.

قۇتبىددىن بىر چەتتە يىگىت ھەمراھلىرى (ئەمەلىيەتتە قارا-
ۋۇللار) بىلەن بىللە بۇ سىرلىق مەنزىرىلەرنى كۆزىتىپ، لېۋىنى
چىشلەپ تۇراتتى.

كەچ كىردى، مۇلازىملار لازىمەتلىكلەرنى يىغىشتۇرۇشقا باش-
لىدى. تەرەپ ـ تەرەپتىكى ئۆچەي دەپ قالغان گۇلخانلارغا سۇ
سېپىلدى. كىشىلەر ئاستا ـ ئاستا تارقىلىشتى. توي ئاخىرلاش-
قان، ئەمدى نىكاھ كېچىسىگە تەييارلىق باشلانغانىدى.

قۇتبىددىن ئۇستىگە زەڭگەر رەڭلىك يىپەك تون، بېشىغا
ياقۇت قادالغان سەللە، پۇتىغا زەر باغلانغان ئۆتۈك كىيگەنىدى.
ئۇ خاس خانىسىدىن كېلىنىنىڭ ھۇزۇرىغا يول ئالدى. چىمىلدىق-
نىڭ ئالدىدا بىر ئايال قۇتبىددىننى بىرئاز يالغۇز قالدۇرۇپ،
ئۆزى ئىچكىرىگە كىرىپ كەتتى. ئىچكىرىدىن ئۇنىڭ شوخ ئاۋازى
ئاڭلاندى:

— يىگىتلەرنىڭ سۇلتانى، مەملىكەتنىڭ پاسىبانى، قىزىل-
گۇلنىڭ يىلتىزى، سەرخىللارنىڭ يۇلتۇزى قۇتبىددىن تۆرەم تەش-
رىپ بۇيرۇدى! بىزگە ئاتالغان قۇيما ئۇزۇكىڭىزگە گۆھەر كۆز
بولغىلى كەلدۇق!

كېلىنىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئولتۇرغان ئىككى يەڭگىسى زۇل-
پىزارنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ، سالامغا ھازىرلىدى. ئايال چىمىل-
دىقتىن چىقتى، ئاندىن قۇتبىددىننى ئىچكىرىگە ئەكىردى. كېلىن
بېشى يەرگە تەگكۈچە ئېگىلىپ سالام قىلدى. يىگىت نېمە قىلىشى-
نى بىلەلمەي تۇرىۋەردى. يەڭگىلەردىن بىرى قېيىنى ئېتىپ
كۇلدى:

— سالام ھەققى بېرىڭ، تۆرە!

قۇتبىددىن يېنىدىن بىرنەچچە تىللا تەڭگىنى ئېلىپ يەڭگىنىڭ
قولىغا تاشلىدى. قائىدىگە ئاساسەن ئىككىنچى يەڭگە قىزنىڭ يۇزد-

دىكى ئاپئاق شايى پەردىنى قايرىدى. قىز يەردىن كۆزىنى ئۈزمەيت-
تى، ئۇنىڭ ھاياجانلىنىۋاتقانلىقى يۈزىنىڭ بىلىنەر - بىلىنمەس
تىترىشىدىن سېزىلىپ تۇراتتى. قۇتبىددىن قىزنىڭ ئاپئاق چىرايى-
غا مەھلىيا بولۇپ قالدى.

— بەس ئەمدى، بېگىم، يەنە قاراۋەرسىڭىز قىزىمىزغا كۆز
تەگكەي، — دەپ ھەزىللەشتى بىرىنچى يەڭگە، — ئىسرىق ئورنىغا
دىدار ھەققى بېرىڭ!

قۇتبىددىن يەڭگىلەرنىڭ قولىغا يەنە تەڭگە تاشلاۋېتىپ، ھامان
زۇلپىزاردىن كۆزىنى ئۈزەلمىدى. قىزنىڭ بادام قاپاقلىرى... سەل
تىترەپ تۇرغان گۈلنىڭ بەرگىدەك قىپقىزىل لەۋلىرى... سەرۋى
قامىتى، ئىككى ئالەمنىڭ ھۈزۈرىنى ئۇرغۇتۇپ تۇرغان كېلىنلىك
كىيىملىرى قۇتبىددىننىڭ تىزگىنلەنگەن ھېس - تۇيغۇلىرىنى
ئازاد قىلىپ، ئۇنى شۇ كەمگىچە ئۆزىگە يات بولغان غەيرىي بىر
ۋەسۋەسە گىردابىغا يىقىتتى. قۇتبىددىن شۇ كەمگىچە سارايدىكى
خىزمەتكار ئاياللار، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنىڭ ئارىسىدىكى قىز ۋە
كېلىنلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا بىرەر قىزنىڭ يۈزىگە قىيا باقمى-
غان، قولىنى تۇتۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ ھىدىنىمۇ پۇرىمى-
غانىدى. «ياق، بۇ ئىنسان ئەھلىدىن ئەمەس، كۆكتىن چۈشكەن
پەرىشتە، ئىنسان قىياپىتىگە كىرىپ ئالدىمدا تۇرۇپتۇ» دەپ ئويي-
لىدى قۇتبىددىن ۋە ئەمدى قانداق قىلاي دېگەندەك يېنىدىكى ئايالغا
قارىدى.

يوسۇن بويىچە يەڭگىلەر ئەمدى كېلىننى مەخسۇس ۋىسالخانىغا
ئۇزىتىپ قويۇشلىرى لازىم ئىدى. ئايال قۇتبىددىننى كىچىك بالد-
نى يېتىلىگەندەك چىملىدىقتىن ئاچىقتى. ئۇلار يانداش خانىلارنىڭ
بىرىگە كىرگەندىن كېيىن، قۇتبىددىن مەخمەل كۆرپىگە چازا
قۇرۇپ ئولتۇردى. ئايال ئۇنىڭ ئالدىغا داستىخان سالدى،
شېرىن - شېكەر مېۋىلەرنى كەلتۇردى، چاي قۇيۇپ سۇندى،
ئۆزىچە كۈلۈپ تۇرۇپ مەسلىھەت بەرگەن بولدى.

— كېلىننىڭ ئالدىدا تارتىنماڭ، بېگىم. سىز يىگىتلەر-

نىڭ لاچىنىسىز، خۇددى ئاپئاق كەپتەرنى كۆرگەن لاچىندەك بولۇڭ، — ئايال يەنە كۈلدى، — بېگىم، بىر كۈندە بارلىق يىگىتلىك كۈچىڭىزنى سەرپ قىلىپ، ئەتىسى قىزىمىزنى مىجىقلانغان گۈلگە ئوخشىتىپ قويماڭ، چىراي كۈندە كېرەك...

ئايالنىڭ سۆزلىرى قۇتبىددىننىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. ئۇ ئىنتىزارلىق بىلەن بۇ تىللا قەپەستىن ئازاد بولىدىغان دەقىقىلەرنى كۈتەتتى.

يەڭگىلەر قىزنى ۋىسالخانىغا ئەكىرىپ قويۇپ ئۆزلىرى نەگىدۇر غايىب بولدى. ئايال قۇتبىددىننى باشلاپ ۋىسالخانىغا كىردى. زۇلپىزار ۋىسالخانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قول قوشتۇرۇپ تۇراتتى. ئۇ قۇتبىددىننى كۆرۈپ، يەنە ئېگىلىپ سالام قىلدى. ئايال كېلىن بىلەن كۈيئوغۇلنى ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولتۇرغۇزدى، ئاندىن سىرتقا چىقىپ كۈمۈش پەتنۇستا ئىسرىق ئەكىردى ۋە كېلىن بىلەن كۈيئوغۇلنى ئىسرىقدىدى، كېيىن ۋىسالخانىنىڭ تۆرىدىكى تۆت قەۋەت قىلىپ سېلىنغان مامۇق تۆشەكلەرنى كۆزدىن كەچۈردى، ئاپئاق پەردىنى قايرىدى ۋە تەكچىدىن كىچىككىنە قۇرئاننى ئەكېلىپ ياستۇقنىڭ تېگىگە قويدى، كېيىن تەكچىلەردە پىلىلداپ يېنىپ تۇرغان يوغان شاملاردىن ئىككىسىنىلا قالدۇردى ـ دە، باشقىسىنى ئۆچۈردى، ئاندىن قولىنى ئېچىپ دۇئا قىلدى:

— ئىلاھا، ياراتقان پەرۋەردىگار ئىككىڭلارنىڭ يۈزىنى يورۇق قىلسۇن، ئامىن ئاللاھۇئەكبەر!

ئايال پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ چىقىپ كەتتى. ۋىسالخانىدا ئەمدىلا ئون ئالتىگە قەدەم قويغان قىز بىلەن ئون سەككىز ياشنى ئېگەرلەپ مىنگەن، ۋۇجۇدىدىن كۈچ ئۇرغۇپ تۇرغان يىگىت قالدى.

قۇتبىددىن ئەتراپقا باقتى. دېرىزە پەردىلىرى توق قىزىل رەڭدە، تۆشەك ئۈستىدىكى ياپقۇچلارمۇ قىزىل، ئاستىدىكى خۇراسان گىلەملىرىمۇ چوغدەك قىزىل... بۇلار قۇتبىددىننىڭ قېنىنى ئۇرغۇتۇپ ھەۋەسىنى قىزدۇرۇش ئۈچۈن قەستەن قىلىنغاندەك قى-

لاتتى. يىگىت قىزغا قىيا باقتى. ئەمدى نېمە دېيىش كېرەك؟ چۈنكى، ئۇ قىز بىلەن بىر ياستۇقتا باش قويۇشنى خالىمايدۇ، جۈپتى ھالاللىقنى ئۆزگىگە راۋا كۆرمەيدۇ؟ نېمە ئامال قىلسۇن ياكى گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتسۇنمۇ؟ ئىشىكنىڭ ئالدىدا، باغنىڭ ئەترا-پىدا قۇتبىددىنغا كۆز - قۇلاق بولۇپ يۈرگەن نۆكەرلەرنى يېڭىپ قېچىپ كەتسۇنمۇ؟ خۇداغا شۈكۈر، بىلىكىدە كۈچى بار، تۆت ئەمەس سەككىز نۆكەرنىمۇ بىر تەرەپ قىلىدىغانغا كۈچى يېتىدۇ...

قىز كىچىك پىيالىگە خۇشبۇي چاي قۇيدى، ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بىلەن قۇتبىددىنغا ئۇزاتتى. قۇتبىددىن چاينى ئىلىۋېتىپ:

— ئاۋارە بولماڭ، سىڭلىم، ئولتۇرغان يېرىڭىزدە سۇنۇۋې-رىڭ، — دېدى.

«سىڭلىم» دېگەن سۆز زۇلپىزارنىڭ يۈرىكىنى تېشىپ ئۆت-كەندەك بولدى، بىراق ئۇ مەيۇس كۈلدى:

— بېگىم، نىكاھ بىرلە باغلىنىپ ئەر - ئايالىق بوسۇغىسىدا تۇرغان كىشىلەر بىر - بىرلىرىگە ئاكا - سىڭىل بولغايمۇ؟

قۇتبىددىن ئىچىدە قىزنىڭ پاراستىگە ئاپىرىن ئېيتتى. ئۇ-نىڭغا رەھمى كەلدى. «شۇنداق دانا، چىرايلىق بىر ئاجىزەنىڭ بەختىگە زامىن بولدۇڭ - دە، يىگىت! باشتىلا ياق دېسەڭ بولماس-مىدى، تەنتەك؟»

ئارىنى سۈكۈت قاپلىدى. قىز قۇتبىددىننىڭ يۈزىگە تۇنجى قېتىم زوقلىنىپ باقتىيۇ، ئاستا دېدى:

— بېگىم، بىرنېمە دەڭ...

قۇتبىددىن ئۇنچىقمىدى. تېخى تونۇگۇنلا ئانىسىنىڭ ئېتىكىد-نى تۇتۇپ يۈرگەن بۇ قىزغا نېمە دېسۇن؟ ئۇ زىكرۇ سامانى چۈشەنمىسە، ساپايىنى بىلمىسە، تىلسىم تاشقا ئەقلى يەتمىسە؟

— سىزگە نېمە دېسەم بولار، زۇلپىزار؟

قىزنىڭ كۆزى چاقناپ كەتتى. ئېرى تۇنجى قېتىم ئۇنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالدى. «دېمەك، كۆڭلى بار ئىكەن» دېگەن تۇيغۇ

قىزنىڭ يۈرەك تارىنى چېكىپ ئۆتتى.

— بېگىم، ياش تۇرۇپ ئاجايىپ سىرلارنى بىلەرئىمىشسىز. سەيلە - ساياھەت قىلىپ، تاغۇتاشلار، چۆل - باياۋانلارنى كەزگەن دەپ ئاڭلىدىم.

— بۇلار سىزگە نېمە ھاجەت. مېنىڭ كۆرگەنلىرىمنى باشقا بەندە كۆرمىسۇن، — دېدى قۇتبىددىن ئويچان ھالدا. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا خىرقە كىيىپ، سەبران بازارلىرىدا تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرگەنلىرى كەلدى. قىز تىلىنى چىشلەپ ئۆكسۇدى. قۇتبىددىن شەپقەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭ يۈزىگە مۇلايىملىق بىلەن باقتى.

— مەن سىزگە غەزەل ئوقۇپ بېرەيمۇ؟

قىز يىگىتكە تەلمۈرۈپ باقتى، قاشلىرى كۆتۈرۈلۈپ جېنى ياشناپ كەتتى.

— ئوقۇڭ، بېگىم... جان قۇلىقىم سىزدىدۇر...

قۇتبىددىن پەنجىرە تەرەپكە تىكىلىپ ھېكمەت ئوقۇشقا باشلىدى:

ئىشقىڭ قىلدى شەيدا مېنى،
جۇملە ئالدى، بىلدى مېنى،
قايغۇ سەنسەن تۈنى - كۈنى،
ماڭا سەن — ئوق كېرەكسەن.
كۆزۈم ئاچتىم، سېنى كۆردۈم،
قۇل كۆڭۈلنى ساڭا بەردىم،
ئۇرۇغلىرىم تەركىن قىلدىم،
ماڭا سەن — ئوق كېرەكسەن.
سۆزلىسەم تىلىمدا سەن،
كۆزلىسەم كۆزۈمدە سەن،
كۆڭلۈمدە ھەم جېنىمدا سەن،
ماڭا سەن — ئوق كېرەكسەن...

زۇلپىزار ئىختىيارسىز ئېغىكىنى ئىككى ئالىقىنىنىڭ ئارد-

سىغا ئېلىپ، قۇتبىددىنغا كۆز ئۇزمەي تىكىلىپ قالدى. ئۇ بۇ يىگىتنى ئۆمرىدە بىرىنچى قېتىم كۆرۈشى ئىدى. بىر سائەتچە بۇرۇن چىملىدىقتا كۆز قىرىنى سالدى. شۇ چاغدىلا دىلىغا ھاياجان چۈشكەن، يىگىتنىڭ قاپقارا، مۇڭلۇق كۆزلىرىنى، ئېقى ئاق، قىزىللى قىزىل يۈزىنى، قويۇق قاشلىرىنى، ئۆزىنى مەغرۇر تۇ- تۇشلىرىنى بىردىن ياقتۇرۇپ قالغانىدى. زۇلپىزار ئاللاغا ئىنايەت قىلىپ شۇنداق بىر يىگىتنى نېسىپ قىلغىنىغا شۈكۈر ئېيتاتتى، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ ئۆزىنى يىگىتنىڭ قۇچىقىغا ئاتقۇسى كېلەتتى، ئەمما مەرتىۋىسى، قىزلىق شەرم - ھاياسى بۇنىڭغا يول قويمايتتى.

— بۇ بېيىتلارنى ئۆزىڭىز توقۇغانمۇ، بېگىم؟ — دېدى زۇلپىزار قۇتبىددىنغا چوڭقۇر بىر مېھىر بىلەن تىكىلىپ.

— ياق، بۇلارنى بىر ئەۋلىيا، سۇلتانۇل ئارىپىن پۈتكەن.

— توغرا پۈتۈپتۇ، — دېدى زۇلپىزار، — ئىككىمىزنىڭ دىلىنى جايىدا شەرھلەپتۇ. ئول پىرىمنى خۇدا پاناھىدا ساقلىسۇن.

قىز تەتۇر قاراپ ئەسنىدى.

— مەن يالغۇز يېتىشتىن قورقىمەن. ئۆيدە سىڭلىم بىرگە ياتاتتى.

«بۇ ھىيلىڭىز ئاقمايدۇ، گۈزەل» دېدى ئىچىدە قۇتبىددىن ۋە تۆشەكنى ئىما قىلدى.

— ئارامگاھ سىزگە تەييار.

قىز نائىلاج دۇئا قىلىپ ئورنىدىن قوزغالدى، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ تۆرگە ئۆتتى. ئۇنىڭ مىسكىن بىر كەيپىياتتا سىرتقى كىيىملىرىنى يېشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قۇتبىددىن ئىچىدە ئۆزىنى لەنەتلىدى: «بىر ئاجىزەنىڭ بەختىگە زامىن بولدۇڭ، ئەي نادان!»

زۇلپىزار يىگىتكە ئۈمىدۋار قاراپ قويۇپ تۆشەككە چىقىپ ياتتى. قۇتبىددىن تولىمۇ ئۇزۇن ئولتۇردى. بىر چاغدا قىز ئۇھ تارتتى، ئۇنىڭ «بېگىم، توڭلىدىم» دېگەن نىداسى ئاڭلاندى.

يىگىت ئىنساپ يۈزىسىدىن ئورنىدىن تۇردى، شايى يەكتەكنى يەلكىسىدىن ئالدى، ئۆتۈكلىرىنى سالدى، ئاستا بېرىپ قىزنىڭ يېنىغا سوزۇلدى. زۇلپىزار قولىنى ئۇزاتتى:

— قولۇمنى تۇتۇپ يېتىڭ، بېگىم. كۆزۈمگە ھەرخىل نەرسىلەر كۆرۈنۈپ كەتتى...

قۇتبىددىن قىزنىڭ قولىنى تۇتتى، تىللا بىلەزۈك سېلىنغان ئاپئاق، نازۇك بىلەك مۇزدەك ئىدى، ئاستا ـ ئاستا قىزنىڭ قولى ئىسسىشقا باشلىدى، كېيىن تومۇرلىرى گۈپۈلدەپ سوقتى. قىزدىكى ھاياجان قۇتبىددىنغىمۇ ئۆتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا ئىللىق بىر نەرسە يۈگۈردى، مېڭىسىگە قان قۇيۇلدى، ھەربىر جاننى مەڭگۈ ئاسراپ قېلىشقا ئۈندەيدىغان بىر خىل ئارزۇ ـ ئىستەك ئويغاندى. قۇتبىددىن دەرھال بويىنىغا قولىنى سوزۇپ تىلسىم تاشنى سىلىدى. شۇ زامان تېنىدە تېپىرلاپ تۇرغان ھېرىس يوقالدى. قىز كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى. يىگىت بولسا ئۇنىڭغا قانداق تەسەللى بېرىشنى بىلەلمەي، پەنجىرە تەرەپكە قاراپ يېتىۋەردى. دەل شۇچاغدا پەنجىرە ئالدىدا دىۋىدەك بىر مەخلۇق پەيدا بولدى. ئۇنىڭ چاچلىرى چۇۋۇق، كاللىسى يوغان، كۆزلىرى پارقىراق بولۇپ، ئەپتى ـ ھالى... خۇددى بابا ماچىنغا ئوخشاپ كېتەتتى. ئۇ سارغايغان، رەتسىز چىشلىرىنى پارقىرىتىپ سۆزگە كىردى:

«بۇ دۇنيانىڭ ئەيش راھىتىنى سۈرۈۋالماسەن! ئىچسەڭ قىمىز ئىچ، سۆيسەڭ قىزنى سۆي! خالىغىنىڭ قوينۇڭدا يېتىپتۇ! سېنىمۇ ئەركەك دېگىلى بولامدۇ؟ بۇ يالغان دۇنيا ئۆتۈپ كېتىدۇ. مانا بىزمۇ ھەزرەتنىڭ ئەمرىمەرۇپىغا مەست بولۇپ يۈرۈپتىمىز... سەندەك شاھزادىلەرگە ئوتۇن تەرگۈزۈپ، يەر سۈپۈرگۈزۈپ... ۋاقتىڭ كەلدى، ئۇنى قولدىن بەرمە...»

قۇتبىددىن سېزدىكى، بۇ بابا ماچىن ئەمەس ئىدى. باباقۇل پىرى كامىل ھەققىدە بۇنداق كۇپۇر سۆزلەرنى قىلمايدۇ، لەۋزىنىدىمۇ بولمىغۇر سۆزلەر بىلەن بۇلغىمايدۇ...

قۇتبىددىن ئاللاتائالانىڭ توقسان توققۇز ئىسمىنى تېزلىك

بىلەن تەكرارلاشقا باشلىدى. بابا ماچىن قىياپىتىدىكى كۆلەڭگە پەنجىرىنىڭ ئالدىدىن غايىب بولدى. قۇتبىددىن ئىستىغپار ئېيتتى.

زۇلپىزار يېنىڭ ئۇخلاپ ياتاتتى. قۇتبىددىن ئېھتىيات بىلەن ئورنىدىن تۇردى، ئۆتۈكىنىمۇ، يەكتىكىنىمۇ كىيمەي، پۇتىنىڭ ئۇچىدا ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

قۇتبىددىن تۈنىنىڭ ئالدىدا باغقا ئۆز بۇرادەرلىرىنى يوشۇرۇپ قويغانىدى. ئۇ ئۇلارنى ئاسانلا تاپتى، خۇرقىسىنى، كۆلاھىنى كىيدى، پۇتىغا ئەسكى چورۇقنى ئىلدى، ھاسا بىلەن ساپايىنى ئېلىپ تامدىن سەكرەپ ئۆتتى. تۈن قاراڭغۇسىدا دەريانى بويلاپ ماڭدى. ئاسماندا يۇلتۇزلار كۆز قىساتتى. يىراقتا ئىت ھۇۋلىدى.

قۇتبىددىن بۇخارايى شەرىپنى كۆزلەپ يۈرۈپ كەتتى.

21. مۇبارەك تەسۋى

خىلۋەت ئىشىكىن ياپقىل،
سۆھبەت ئىشىكىن ئاچقىل،
شەيخلىق ئىشىكىن ياپقىل،
دوستلۇق ئىشىكىن ئاچقىل.

— ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي

نەچچە كۈندىن بىرى قۇربەت خانىقاسى يىراق تۈركىستاندىن كەلگەن مۇساپىرلار ۋە شۇ يەرنى ماكان تۇتقان مىسكىنلەر، دەر-ۋىشلەر بىلەن ئاۋات ئىدى. بۇ يەردە بامداتتىن تا خۇپتەنگىچە ئادەم ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ھەممە كىشى ئۆزىنى پەرۋانە كەبى خانىقاغا ئاتاتتى، ئەۋلىيائى كەبىرنىڭ سۆھبىتىگە نائىل بولۇشنى، مۇبا-رەك بويىنى بىر كۆرۈپ دۇئاسىنى ئېلىشنى ئۈمىد قىلاتتى.

ھەزرەت سەمەرقەنتتە ئون كۈن تۇردى. «ئاقئان دەريانىڭ ئېقىپ تۇرغىنى ئەۋزەل، بىر يەردە تۇرۇپ قالغان سۇنىڭ بۇزۇلۇپ سازلىققا ئايلىنىشى مۇقەررەر» دېگەندەك، ئون بىرىنچى كۈنى كارۋاننىڭ يولغا چىقىشىغا ئىجازەت بەردى. ھەزرەت خانىقاغا قارايـ-دىغان ئوبۇلقاسىمنى چاقىرىپ، زىكىرگە ھازىرلىق كۆرۈشنى بۇيـ-رۇدى. شەيخ بۇنىڭ بىلەن بىر يەردە تۇرۇپ زېرىكىشكە باشلىغان دەرۋىشلەرنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاتماقچى ۋە مۇشەققەتلىك سە-پەرگە تەييار قىلماقچىدى. تەرىقەت قائىدىسىگە ئاساسەن ھەربىر شەھەر ياكى ئەل خانىقاسىدا قۇنۇم تاپقان دەرۋىشلەر سۇلۇك ھالقە-

سىنى ئۇزىتىپ قويۇپ ئاندىن قايتاتتى.

جۇمە كۈنى بامدات نامىزىدىن كېيىن زىكىر سۇلتانىيىدىگە ئىجازەت بېرىلدى. زىكىر ۋاقتىدا شەيخ «ھەق، ھۇ! ھەق، ھۇۋ!» دەپ غۇلاچ تاشلاۋاتقان دەرۋىشلەرگە قاراپ كۆڭلى ئېرىلدى. ھالقىدا كۇمۇش قوڭغۇراقتەك تونۇش بىر ئاۋاز كەملىك قىلىۋاتقاندەك ئىدى. ھەزرەت قۇتبىددىننى ئەسلىدى، سۇلتان مەھمۇدخاننىڭ كالتە پەملىكىدىن رەنجىدى. ھەزرەت: «شۇنچە پەند ـ نەسىھەت، ئەقىل ـ ئىدراك بىرلە پۇتمىگەن ئىشنى زۇلۇم بىلەن پۇتتۇرۇپ بولۇرمۇ؟ بۇلبۇلنى تىللا قەپەستە سايرىتىشنى ئازۇ قىلىپتۇ ئۇلار. بۇلبۇل ئىلھامنى نەدىن ئالىدۇ؟ بۇنى ئەھلى دىل بىلىدۇ. ئالىقانلىرى قىلىچ تۇتۇپ قاپىرىپ كەتكەن كىشى نەدىن بىلسۇن؟» دەپ ئويلىدى.

ھەزرەت قۇتبىددىننىڭ غەيرىي يول بىلەن تۇتۇپ تۇرۇلغانلىقىدىن خەۋەردار ئىدى. ئۇنىڭ زورلۇق بىلەن تويى قىلىنماقچى بولغانلىقىنىمۇ ئاڭلىدى. شۇ سەۋەبتىن خانىنىڭ داستىخىنىغا بارمىدى، ئەكسىچە ئۇنى ئۇمەرا ۋە ئۆلىمالارنىڭ كۆزى ئالدىدا رەت قىلىپ، شەھەرنى تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. ئەمما، كۆڭلىنىڭ بىر يېرىدە قۇتبىددىندىنمۇ گۇمانى بار ئىدى: «ئەجەبا بۇ يىگىتتىكى شەيتانى ۋەسۋەسە ئىلاھىي تەپەككۇرنى مەغلۇپ قىلغانمىدۇر؟ رەسۇلىللا دېمىشكى، ئادەم پەرزەنتىنىڭ ئىچىدە شەيتانى لەئىن مىسلى قاندەك كېزىپ يۈرىدۇ. سابىق شاھزادە شەيتاننىڭ قۇتراتقۇلۇقىغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن بولسا، بىز ئاڭا يېتەرلىك تەلىم بېرەلمەپتىمىز».

زىكرى سۇلتانىيە ئاخىرلىشىپ قالغانىدى، ئەمما شەيخنىڭ كۆز ئالدىدىن قۇتبىددىن كەتمەيتتى. ھەزرەت زىكىرنىڭ ئاخىرىدا بۇ خەلپىسىنىڭ يەككە ئاۋازدا ھېكمەت ئېيتىپ، دەرۋىشلەرنىڭ ھاياجىنىنى يەنىمۇ جۇشقۇن بىر پەللىگە كۆتۈرۈشكە ئۆگىنىپ قالغانىدى. ئەپسۇسكى، ئاللانىڭ ھۆكمى شۇنداق ئىكەن.

كۈن كۆتۈرۈلگەندە زىكىر تۈگىدى. تەرلەپ پىشىپ كەتكەن

دەرۋىشلەر توپ - توپ بولۇپ ھويلىدىن ئايرىلىشقا باشلىدى.

تاشقىرىدا سان - ساناقسىز كىشىلەر يىغىلغانىدى. كىشىلەرنىڭ ئىچىدە شەيخنىڭ غايىبانە مۇرىتلىرى، ئەركانى دىن، ساراي مۇلازىملىرى، مەدرىسە تالىپلىرى، مۇدەررىسلەر، يىراق كەنتلەردىن كەلگەن دېھقانلار، قولى قاداق، تىزى ياماق كاسىپلار، بالا يېتىلىۋالغان ئاياللار، چاربازارچىلار، يات ئەللىكلەر، ئىشقىلىپ، يەتمىش ئىككى خىل تائىپىگە مەنسۇپ كىشىلەر جەم ئىدى.

شەيخنىڭ كارۋىنى يەسسىدىن چىقىپ، ئوتىرار، ئىسپىجاپ، شاش ئارقىلىق سەمەرقەنتكە كىرىپ كەلگۈچە يۈزلەپ كىشى كېلىپ قوشۇلدى. ئادەملەر دەرياغا قوشۇلغان ئېقىنلاردەك تۈركىستانلىقلارنىڭ سېپىنى بارغانسېرى غولدىتىپ باراتتى. سەمەرقەنتتە كارۋان ئەزم بىر دەرياغا ئايلاندى. ھازىر تاشقىنلاپ تۇرغان بۇ دەريا خانىقا ئالدىدا سۇلتانئۇل ئارىپىننىڭ بىر ئېغىز پەرمانىغا تەلمۈرۈپ چايقىلىپ تۇراتتى.

نىھايەت ئىشىكتە شەيخ كۆرۈندى. ئۇ كىشىلەر ئارىسىنى خۇددى قىلىچتەك يېرىپ شىددەت بىلەن چىقىپ كەلدى ھەمدە «بىسمىللا...» دەپ دەرۋازا ئالدىدىكى ئېگىز لاي سۇپىغا چىقتى. خالايىق گۇرۇلدەپ كەتتى. ئۆمرىدە شەيخنى تۇنجى قېتىم كۆرگەن مۇسۇلمانلار: «شەيخىم! شەيخىم!» دەپ نىدا قىلىشتى. ھەززەت كىشىلەر توپىغا كۆز يۈگۈرتتى. تەكەببۇر چىرايلار، ئۈمىدۋار نىگاھلار، يېلىنىڭ كىيىمىدە تۈگۈلۈپ تۇرغان بىچارە كىشىلەر... قەۋىس ئېيى ئاياغلىشىپ قالغان بولۇپ قىش باشلانغانىدى. سوغۇق شامال چىقىپ تۇراتتى. شەيخ مىسكىن، مەلۇم قارا كۆزلەرگە بىر ھازا تىكىلىپ تۇردى - دە، لېۋىنى چىشلىدى، ۋەز ئېيتىپ ئۇلارنى سوغۇق ھاۋادا زۇلۇمغا قويۇشنى خالىمىدى، دەرھال قىسقىلا دۇئاغا قول كۆتۈردى:

— مۆھتەرەم جامائەت! ھەقتائالانىڭ ھىدايىتى بىرلە بىز يولغا چىققايمىز. بىزگە ئاقىۋەت تىلەپ كېلىپسىلەر، يارانقان ئىگەم ئۆمرۈڭلارنى زىيادە قىلسۇن. بەرگەن تۇزۇڭلارغا رازى بولۇڭلار،

ئامىن، ئاللا، ئۆزۈڭ ئەھلى پۇقرانىڭ رىزقىنى پۈتۈن قىلغايسەن، ئۇلارنى زالىملارنىڭ زۇلمىدىن ئاسراپ، بىمارلىرىغا شىپالىق ئاتا قىلغايسەن، موھتاجلارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلغايسەن، مۇشكۇلىنى ئاسان قىلغايسەن! يا رەببىم، پادىشاھلىق تەختىنى مەزمۇت قىل، خان ھەزرەتلىرىنىڭ ئىمانىغا زەخمەت يەتمىسۇن، ئۇنىڭ كۆكسىدە، مۇرۇۋۋەت، ئادالەت، دىيانەت نۇرى مەڭگۈ پارلىسۇن، ئاللاھۇئەكبەر!

جامائەت گۇرۇلدەپ شەيخ بىلەن باراۋەر پاتىھەگە قول كۆتۈردى. شەيخ سۇپىدىن چۈشتى. كىشىلەر ئىككى تەرەپكە ئايرىلىپ يول بوشاتتى. ھەزرەت ئادىتى بويىچە يەرگە قاراپ خەلقىنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. سەل نېرىدا بابا ماچىن شەيخنىڭ تورۇق ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ تۇراتتى. ھەزرەت «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم!» دەپ ئۈزەڭگىگە پۇت قويدى، سۇلايمان قولتۇقىدىن يۆلىدى. شەيخ يېنىكلا ئېگەرگە مىندى، ئۆزىگە ھەيرەتلىك بېقىپ تۇرغـان كىشىلـەرگـە قاراپ ئاسـتـا باش ئىرغىتتى ۋە ئېتىنى دېۋىتتى.

كارۋان سەمەرقەنتتىن ئايرىلدى. ئالدىدا چورۇق كىيىپ ھاسا تۇتقان پىدائىي دەرۋىشلەر كېتىۋاتاتتى. ئۇلاردىن كېيىن پىيادە زىيارەتچىلەر كېتىۋاتاتتى. بابا ماچىن ئاتنىڭ چەپ تەرىپىدە ئوڭ قولى بىلەن يۇگەننى مەھكەم تۇتۇۋالغان بولۇپ، تېنىگە سىغمايۋاتقان ھېسلىرىنى ئاران تىزگىنلەپ ئاستا قەدەم تاشلايتتى. شەيخنىڭ ئوڭ تەرىپىدە يورغا ئاتتا سۇلايمان كېتىۋاتاتتى. ھەزرەتنىڭ كارۋىنىنى ئۇزىتىپ كېلىۋاتقان كىشىلەر بىرەر چاقىرىم يول ماڭغاندىن كېيىن ئاستا ـ ئاستا ئارقىدا قېلىشقا باشلىدى.

ھەزرەت كەينىگە ئۆرۈلدى. سەمەرقەنتنىڭ كالتە ـ كالتە مۇنارلىرى، مەسچىتى جامائەنىڭ گۇمبىزى، كۆجۈم يېشىللىقلار ئاران ـ ئاران كۆزگە چېلىقاتتى. «قايتا كۆرۈشەلمىسەك، خوش ئەمدى» دەپ شەيخ يۈزىگە پاتىھە تارتتى، سۇلايمانمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. كېيىن ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىن بىر پىكىر كەچتى. پىر بۇنى

پەملەپ خەلپىسىگە قارىدى:

— سۇلايمان، گېپىڭىز بارمىدى؟

پىردىن سىر يوشۇرۇشنىڭ پايدىسى يوقلۇقىنى سېزىپ سۇلاي-مان ئېچىلغان قىياپەتتە دېدى:

— سېپىمىزدىن بىر كىشى كېمەيدى، پىرىم. شۇ ئىش كەمىنىگە ئارام بەرمەيۋاتىدۇ.

سۇلايمان قۇتبىددىننى نەزەردە تۇتۇۋاتاتتى. شەيخنىڭ بۇ ئىك-كى خەلپىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا پىنھان بىر ئىختىلاپ بار ئىدى. ئوچۇقراقىنى ئېيتقاندا سۇلايمان نېمىشقىدۇر قۇتبىددىننى ياقتۇ-رۇپ كەتمەيتتى. ئۇنىڭ شاھزادىلىكىدىنمۇ ياكى پىرىنىڭ ئۇنىڭغا ئارتۇقچە مېھرىبانلىق قىلىۋاتقانلىقىدىنمۇ... ئىشقىلىپ، سۇلايمان قۇتبىددىننى پىرىدىن قىزغىناتتى.

ھەزرەت سۇلايماننىڭ يۈزىگە قاراپ مەنىلىك كۈلدى:

— خارەزمىدىنمۇ بىر مەھرەمدىن ئايرىلىپ قالمىغىدۇق دەپ قورقىمەن. ھەربىر كىشى ئۆز ئىلكىدە سەپىرىمىزدىن قېلىۋەرسە...

بۇ گەپ سۇلايمانغا تەستەكتەك تەگدى. پىر قۇتبىددىننى كۆزدە تۇتۇپ تۇرۇپ سۇلايمانغا ئىشارە قىلىۋاتاتتى.

— توۋا قىلدىم، پىرىم، — دېدى سۇلايمان چۆچۈپ، — بىز قۇتبىددىن بىرلە گويا ئاغا - ئىنىدۇرمىز.

ھەزرەت يولغا تىكىلدى، خىيالچان ئاۋازدا ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلدى:

— كۆڭۈلنى كەڭ تۇتۇڭ، سۇلايمان قۇل. بىر تاغارغا بىر تاغار سامان سىغار، لېكىن كۆڭۈلگە جەيھۇن دەرياسىنىمۇ سىغ-دۇرغىلى بولۇر، — پىرىنىڭ ئاۋازىدا ئىستېھزا ئاھاڭى سېزىل-دى، — سىزنىڭ ئۇ ئىنىڭىز شۇ پۇرسەتتە نەپسى بىرلە جەڭ قىلىۋاتىدۇ. بۇمۇ بىر ئىمتىھاندۇر. قېنى سەۋر قىلىپ كۆرەيلى، كىم غالىب، كىم مەغلۇپ بولار ئىكەن.

سۇلايمان ئۆزىنى ئاقلاپ نېمىنىدۇر دېمەكچى بولدىيۇ، تىلى-

نى چىشلىدى. ئەگەر يەنە ئېغىز ئاچسا پىرىدىن ئاچچىق گەپ ئاڭلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى.

زىكىر سەۋەبىدىن قېنى قىزىغان دەرۋىشلەر ئىرغاي هاسىلىرىنى يەرگە زەردە بىلەن ئۇرۇپ، ئاچچىق شامالغا كۆكسىنى كېرىپ مېڭىۋاتاتتى. كۈنگە ئون — ئون بەش پەرسەخ يول يۈرمىسە، جېنى تېنىگە سىغمايدىغان بابا ماچىن جىمجىت ئىدى. ئۇ ئاتىنىڭ قەدىمىگە ماسلىشىپ كېتىپ باراتتى. كارۋان خارابىلاشقان كەنتلەرنى، ۋەيرانە باغلارنى، ئادەمسىز داللارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، مەككەئى مۇكەررەمەگە بارغانسېرى يېقىنلىشىپ باراتتى.

شەيخنىڭ بىر هېكمىتى بار. ئۇ: «ئارقىدا قالغان تېغىڭنى ئەمەس، بارار بېغىڭنى ئويلا» دەيتتى. بۇخارايى شەرىپ تېخى ئۇزاقتا بولۇپ، يەنە كېمىدە ئالتە كۈنلۈك يول بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا مىيانقەلئە، كەرمەنە، تەۋسىس، غىجدۇۋان تۇرۇپتۇ. هەزرەت تورۇق ئاتتا يەڭگىل چايقىلىپ كېتىۋېتىپ خىيالىدا بۇخارانى ئويلىدى. مەشرىقتىكى بۇ مۇئەززەم شەهەرنىڭ رەتلىك كوچىلىرى، هېكمەتكە تولغان مەدرىسلىرى، جاهانغا داڭقى كەتكەن بازارلىرى، كۈندۈز ئاپتاپنى، كېچىدە ئاينى ئەكس ئەتتۈرگۈچى زىلال كۆللىرى بىرمۇ بىر كۆز ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. شەيخنىڭ بۇخارادىن ئايرىلغىنىغا ئون يىلدىن ئاشتى. شەهەر سامانىيلار دەۋرىدە ئاۋات ئىدى. قاراخانىيلار تەختنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ هۆسنىگە هۆسن قوشۇلدى. كۆپلىگەن جامائەت سورۇنلىرى قۇرۇلدى. تاغدىن ساپال تۇرۇبىلاردا سۇ كەلتۈرۈلدى. ئېرىق — ئۆستەڭلەر كېڭەيتىلدى. مانا نەچچە زامانلاردىن بېرى شەهەر سەلجۇقىيلار سۇلتانى مۇئىززىددىن سەنجەرنىڭ قولىغا ئۆتتى. سەنجەر نېمىلەرنى قىلىدىكىن؟ شەيخ دۇنيانىڭ ئۇ بۇرجىكىدە، دەشتى قىپچاقتا تۇرۇپمۇ گاهىدا ناخۇش خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ تۇردى. بۇخارائى شەرىپتىكى بىچارە كاسىپلار توقۇيدىغان زەر يىپەكلەر، گىلەمچىلەر توقۇغان جايىنامازلار، زەرباپ چاپانلار ۋە دەرپەردىلەر باغداد

خەلپىسىنىڭ ئاستانىسىگە توشۇلارمىش. ئەل - ئۇلۇسنىڭ تۆگە - تۆگە ماللىرى بىر دۆئاننىڭ بەدىلىگە ئەكېتىلەرمىش. بۇخارا كاسىپلىرى خەلىپە ئۈچۈن شۇنداق ھەيۋەتلىك بىر زەرپەردە توقۇپتىمىشلەركى، ئۇنىڭ قىممىتى بۇخارانىڭ بىر يىللىق كىرىمىگە تەڭ ئىمىش. ئەلھەزەر! بۇ قانداق ئىنساپسىزلىقكى، بىر ۋىلايەت ئەھلىنىڭ بىر يىل يىغىپ - تۆشىگەن مېھنىتى بەدىلىگە مۇسۇلمانلار خەلىپىسى شاھانە قەسرىنى بېزەپ، پارقىرىتىپ ئولتۇرسا؟! مۇسۇلمانلار ئەمىرىنىڭ قىلىدىغان ئىشىمۇ بۇ! قېنى ئىنساپ، قېنى دىيانەت؟!

شەيخنىڭ يۈرىكى قاينىدى. ئۇ خىيالەن دوستى شەيخ ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىيغا تەنە قىلدى: «مەرتىۋىڭىز يۇقىرى دوستۇم، سۇلۇكنىڭ سەردارىسىز. نائىبلار، ۋالىيلارنىڭ يولىنى توسۇپ، خەلقنىڭ ئۆزى تاپقان نېسىۋىسىنى ئۆزىگە بېرىشنىڭ چارىسىنى قىلماق لازىم ئىدى.» ھەزرەتنىڭ كۆز ئالدى روشەنلەشتى. كۆكۈچ، تىنىق بىر نۇر پەيدا بولدى. نۇر گۇمبەزگە ئايلاندى. گۇمبەز ئىچىدىن ئابدۇلخالىق چىقتى. ئۇ قاپقارا كۆزلىرىنى دوستىغا تىكىپ جاۋاب بەردى: «دەشنىمىڭىز ئورۇنلۇق، شەيخىم، بىر ماقال باركى، تۇرك يىغلىغان گەپكە ئەجەملىك كۈلەرمىش. ئۇلۇس چوڭلىرى بىرنى مىڭ، مىڭنى تۈمەن قىلىش كويىدا بۇخارانىڭ مال - مۈلكىنى خەلىپىگە سەدىقە قىلىپ تۇرۇۋاتسا نېمە ئىلاج؟ سۇ بېشىدىن لاي، دوستۇم».

شەيخنىڭ كۆزى ئالدىدىكى نۇر ئۆچتى. غىجدۇۋانىينىڭ تونۇش سىيماسى غايىب بولدى. شەيخ كۆرگەنلىرىنى يەنە بىر مۇشاھىدە قىلىپ يولغا تىكىلدى.

شەيخنىڭ كارۋىنى تىنماي يول يۈرۈپ ئۈچىنچى كۈنى كەرمەنەگە بېرىپ قوندى. بۇخاراغا يەنە ئىككى مەنزىل قالغانىدى. شەيخ مۇساپىر سەپەرداشلىرىغا بىر كۈن ئارام بەردى. سۇلايمان خانىقادىكى بىر بىمارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ قايتىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ شەيخۇل ماشايىخنىڭ خاس خانىسىغا يېقىنلاشتىيۇ، ھاڭ - تاڭ

بولۇپ تۇرۇپلا قالدى. ئالدىدا بىر قۇچاق ئوتۇن كۆتۈرۈپ قۇتبىدـ
دىن تۇراتتى! سۇلايمان سىرى پاش بولغان كىشىدەك بىردەم تەمـ
تىرەپ قالدى، كېيىن نائىلاج كۇلۇمسىرىدى.
— پاھ، قانداق ئامال قىلىپ كەلدىڭىز بۇ يەرگە، شاھ...
ئىنىم؟!
— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئاغا، — دېدى قۇتبىددىن ئىككى
قولى بوش بولمىغانلىقى ئۈچۈن بېشىنى ئېگىپ، — ئالىلاغا شۇـ
كۇر، نېسۋەمگە يېتىشۋالدىم.
سۇلايمان ھەزرەتنىڭ ھۇزۇرىغا قۇتبىددىن بىلەن بىرلىكتە
كىرىشنى خالىمىدى.
— ئوتۇننى ماڭا بېرىڭ، — دېدى ۋە قۇتبىددىننىڭ قولىدىكى
ئوتۇننى ئېلىپ ئىچىگە كىرىپ كەتتى.
سۇلايمان شەيخ چۈشكەن خانىدىكى ئوچاققا ئوتۇن سېلىپ ئوت
ياقاي دەپ تۇراتتى، ھەزرەت مەنىلىك يۆتەلدى. سۇلايمان ئىختىـ
يارسىز ئۆرۈلدى. شەيخنىڭ كەيپىياتى خۇشال ئىدى.
— سۇلايمان قۇل، سېپىمىز كېڭىيىپ قالغاندەك كۆرۈنمىدىـ
مۇ؟ — دەپ كۇلۇمسىرىدى. سۇلايمان دەرھال يۈكۈندى، ئەمما
ئۆزرە سورىمىدى، بېشىنى سېلىپ ئولتۇرىۋەردى.
— ئوتنى يېقىڭ، سوغۇق كۈچىيىپ كەتتى، — دېدى شەيخ.
سۇلايمان دېۋىدەك گەۋدىسىگە ياراشمىغان ئەپچىللىك بىلەن ئىرـ
غىپ ئورنىدىن تۇردى. شەيخ كۆزلىرىنى يۇمدى. ئۇ يەنە يېتىپ
بارغۇسى باغنى سەيلە قىلدى، خىيالىدىن قىيامەتلىك دوستى،
ساھىبى كارامەت ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي نېرى كەتمىدى.
سۇلتانۇل ئارىپىن ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ھىجاز سەپىرىگە ئاتـ
لانغانلىقىدىن ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىينىڭ خەۋىرى بار ئىدى.
شەيخ بىرنەچچە ئاي مۇقەددەم خوجىغا قىسقىلا نامە پۈتۈپ ئەۋەتـ
كەن، ئۇنىڭدا ئاللا نېسىپ قىلسا جامادىيەلئاخىرنىڭ ئاخىرلىرىدا
بۇخارايى شەرىپتە دىدار كۆرۈشۈشنى ئۈمىد قىلغانىدى. خوجا
شەھەر كېزىپ يۈرگۈچى سودىگەرلەردىن شەيخنىڭ سەمەرقەنتكە

كېلىپ چۈشكەنلىكىنى ئاڭلىدى. جامادىيەلئاخىرنىڭ يىگىرمە ئال-
تىنچى كۈنىمۇ ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى، لېكىن ئەزىز مېھماندىن تېخى-
چىلا خۇش خەۋەر يوق ئىدى.

ئاخىر خەۋەر كەلدى، بىر زامانلاردا بىر بۇردا ناننى بۆلۈشۈپ
يېيىشكەن جان دوستى شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي كەرمەنەدە ئىمىش.
خوجىنىڭ روھ قۇشى كەرمەنەگە قاراپ ئۇچۇپ كەتكەندەك بولدى،
دەرھال ياش خەلىپىسى ئارىپ رېۋگەرىنى ھۇزۇرىغا چاقىرتتى:

— شەيخۇل ماشايىخ كەرمەنەگە يېتىپ كەپتۇ. ئىستىقبالىغا
ئاتلىنىڭ، دىدارىغا مۇشتاق ئىكەنلىكىمىزنى بىلدۈرۈڭ.

ئارىپ رېۋگەرى بابا ماچىنغا ئوخشاش يەل تاپانلاردىن ئىدى.
خوجىسى يول تەييارلىقىنى ئويلىغۇچە شەھەردىن چىقىپ راباتقا
باردى.

خوجا يېنىغا خەلىپىلىرىدىن ئەھمەد ساداقىي، سۇلايمان كەر-
مەنىيىنى ئالدى، ئۇنىڭدىن باشقا بۇخارانىڭ قىرىق ئۆلىماسىنى
ئەگەشتۈرۈپ بامداتتىن كېيىن غىجدۇۋانغا قاراپ يولغا چىقتى.
ئۇ دوستىنى ئۆزى توغۇلۇپ ئۆسكەن قەدىردان يۇرتىدا كۈتۈۋېلىش-
نى نىيەت قىلغانىدى.

ئارىپ رېۋگەرى كەم دېگەندە ئون پەرسەخ كېلىدىغان يولنى
ئۇچ ئاش پىشىمدا بېسىپ كەرمەنەگە يېتىپ كەلدى ـ دە، شەيخ-
نىڭ خىزمىتىگە كىردى. خوجا ئابدۇلخالىق ھەمراھلىرى بىلەن
دوستىنىڭ ئىستىقبالىغا يولغا چىققان چاغدا شەيخنىڭ كارۋىنى
غىجدۇۋانغا قاراپ يولغا چىقتى. يول بارغانچە قىسقىراپ، ئىككى
بۇزرۇك ئۆزئارا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتاتتى، گويا سامادا ئىككى
تولۇن ئاي، يەردە ئىككى ئەزىم دەريا — سەيھۇن بىلەن جەيھۇن
بىر ـ بىرىگە يېپىشىپ كېلىۋاتقاندەك ئىدى.

خوجا ئابدۇلخالىق سوپىلىقتا ئالىي مەقامغا يەتكەن نادىرى
دەۋران ئىدى. بۇنداق زاتلار ئۈچۈن زامان ۋە ماكانىنىڭ پەرقى
قالمايتتى. ئۇلار ئۆزلىرىدىكى نۇرى تەجەللىي ـ روھىي قۇۋۋەت
ئارقىلىق ئۆتمۈش مەنزىللىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشى، بولغۇ-

سى قىسمەتلەردىن بىشارەت بېرىشلىرى مۇمكىن ئىدى. غىجدۇۋانى ئاتىنىڭ تىزگىنىنى قويۇپ بېرىپ، ئۇنىڭ قومۇشتەك قۇلاقلىرىغا تىكىلىپ كېلىۋېتىپ كۆزىنى يۇمدى، دوستىنى ئويلىدى، يىگىتلىك چاغلىرىنى ئەسلىدى، كۆز ئالدىدا يىگىرمە يىل بۇرۇنقى بۇخارائى شەرىپ، خانىقا گەۋدىلەندى.

ئابدۇلخالىق بۇ يەرگە كەلگەندە، ئۈچ سوپى بار ئىدى، ئۇلار ئابدۇللا بەرقىي، ھەسەن ئەنداقىي، ئەھمەد يەسسەۋىي ئىدى. ئۇلار پىرى مۇرشىد، يۇسۇپ ھەمەدانىيدىن ئىلمىي ھال بويىچە تەھسىل ئېلىپ، يەتتە مەقامنىڭ تۆتىدىن ئۆتكەنىدى. ئابدۇلخالىق قوشۇلۇپ تۆت مۇرىت يېقىن ئاغا - ئىنى بولۇپ ئۇستازىنىڭ ئېتىكىنى تۇتتى. پىرىمۇ ئۇلارنىڭ بېشىدىن مۇبارەك قولىنى ئۈزمىدى، ساپالىق سۆھبەتلىرىدىن بىنېسىپ قىلمىدى. ئاھ، ئۇ كۈنلەرنىڭ پەيزى، بەرىكىتى! زىكرى سامانىڭ شىددىتى، زىكرى خۇپىيەنىڭ لەززىتى، رەھنەماسىنىڭ ياردىمى بىلەن ئىلاھىي ئالەم، ئەرشى كۇرسى، لەۋھۇ قەلەمنى ساياھەت قىلىش... پەنا بولۇپ ھەق دىدارىغا يېتىش ئىشقى...! بۇلارنى ئۇنتۇغىلى بولامدۇ؟ تومۇرلىرىدا ئىسسىق قان ئايلىنىپ، كۆكسىدە نەپەس ئۇرغۇپ تۇرسىلا، ئۇنى ئەستىن چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس...

يۇسۇپ ھەمەدانىي ئۆمۈر كارۋىنىنىڭ مەنزىلىگە يېقىنلاپ قالغانلىقىنى بايقىغان بولسا كېرەك، تۇغۇلغان ئېلى مەرۋىگە كەتتى. يەسسەۋىينى ئۈچىنچى، ئابدۇلخالىقنى تۆتىنچى خەلپە قىلىپ تەيىنلىدى. خانىقا ئىككى دوستىنىڭ ئىختىيارىدا قالدى. يەسسەۋىي ئون يىلچە ھالقىنىڭ سەردارى بولۇپ تۇردى، كېيىن تۈركىستانغا ئاتلاندى. پىرى كامىلدىن قالغان مۇبارەك تەسۋىنى دوستى ئابدۇلخالىقنىڭ قولىغا تاپشۇردى. بۇ، ئەمدى سۇلۇكنىڭ بېشى ئۆزدىڭىز، بۇخارا سوپىلىرىنىڭ رەئىسلىكى قولىڭىزغا ئۆتتى دېگەنلىك ئىدى. مانا شۇ ۋەقەگىمۇ ئون يىل بولۇپ قاپتۇ. ئابدۇلخالىق شۇ مۇبارەك تەسۋىنى ئەزىزلەپ ساقلىماقتا. ھەر قېتىم ئۇنى قولىغا ئالغىنىدا ئابدۇللا بەرقىي، ھەسەن ئەنداقىي ۋە يەسسەۋىي خۇددى

تەسۋىنىڭ دائىسىدەك خىيالىدىن بىر ـ بىرلەپ تىزىلىپ ئۆتىدۇ، ئۇنىڭدىن تەكبىر ئاۋازى كەلگەندەك بولىدۇ...

ئەنە، ئەنە شۇ قەدىردان دوستى ھەجرۇل ئەسۋەت زىيارىتى سەپىرىدە بۇخاراغا تەشرىپ بۇيرۇماقتا. غىجدۇۋانىي ئىچىغا قامچا سالدى.

ھەزرەت ئەتىسى ئەسىر ۋاقتى بىلەن يېتىپ كەلدى. خوجا ئۇنى قارشى ئېلىش ئۇچۇن كوچا ئېغىزىغا چىقتى. خالايىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا توروۇق ئاتتا ئولتۇرغان شەيخ كۆرۈندى. خوجىنىڭ يۈرىكى گۇپۇلدەپ ئالغا تەلپۈندى. شەيخ ئارىپ رىۋگەرىنىڭ ياردىمىدە ئاتتىن چۈشتى، بېلىدىكى بەلۋاغىنى رۇسلاپ قويۇپ، خوجىنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. سەپ ئىككىگە يېرىلىپ، كىشىلەر ئىككى ئەۋلىياغا يول بوشاتتى. خوجا ئابدۇلخالىق قۇچاق ئېچىپ كېلىپ دوستىنى باغرىغا باستى. ئۇ شەيخنىڭ ئوڭ يەلكىسىگە بېشىنى قويدى. شەيخمۇ خوجىنىڭ ئوڭ يەلكىسىگە بېشىنى قويدى، ئىككىيلەن بىرلىشىپ كەتتى.

22. قۇتبىددىننىڭ ئىشتىياقىغا دەز كەتتى

كاسىپ — ئاللانىڭ دوستىدۇر.

— ھەدىس

دېھقان ئەمەس، كەتمەن چېپىپ نان يېمىسە.

— ئەھمەد يەسسەۋىي

خوجا ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىينىڭ ئاتىسى ئەسلىي رۇملۇق ئىدى. ئۇل زاتنى مەۋلانە ئابدۇلجەمىل دەپ ئۇلۇغلىشاتتى. زاھىد-رىي ۋە باتىنىي ئىلىملەردە زامانىسىنىڭ ئەللامىسى ئىدى، مەس-چىتتە ئىماملىق قىلاتتى، تالىپلارغا قال ئىلمى، ھال ئىلمىدىن ساۋاق بېرەتتى. ئۆزى ئىمام مالىك مەزھىپىگە مەنسۇپ ئىدى. بىر كۈنى ئۇل زاتى مۇبارەكىنىڭ چۈشىگە خىزىر ئەلەيھىسسالام كىردى ۋە بېشارەت قىلدىكى: «ئەي ئابدۇلجەمىل، سەن پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي بۇخارايى شەرىپكە بارغىن، غىجدۇۋان دەپ ئاتالغان يەردە مەنزىل تاپقايسەن. سەندىن بىر پەرزەنت دۇنياغا كەلگەي، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئابدۇلخالىق قويۇپ، ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى ئالغاي-سەن.» ئابدۇلجەمىل مۇشۇ بېشارەت بىلەن غىجدۇۋانغا كۆچۈپ كەلدى، پەرزەنتلىك بولدى، ئۇنىڭغا ئابدۇلخالىق دەپ قۇتلۇق ئىسىم قويدى.

ھەقتائالا ئابدۇلخالىق دەپ ئاتالغان بۇ سۆيۈملۈك بەندىسىگە

ئىلمي ئىلاھىيدىن ئازراق ئىنايەت قىلغانىدى. ئادەتتە ئىلمي ئىلاھىي ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنەتتى. ئۇلار، ۋەھىي، ئىلھام، پاراسەت-تىن ئىبارەت ئىدى. ۋەھىي پەيغەمبەرلەرگە، ئىلھام ئەۋلىيالارغا، پاراسەت سوپى ـ دەرۋىشلەرگە ئاتا قىلىناتتى. ئابدۇلخالىقنىڭ كۆكسىگە بالا چاغلىرىدىلا پاراسەت ئۇرۇقى چېچىلدى. ئۇ توققۇز يېشىدا قۇرئاننى يادلىدى، ئون يېشىدا بۇخارادا رەھنەما دەپ ئاتال-غان تەپسىر ئىلمىنىڭ سۇلتانى ئىمام سەدىردىننىڭ ئېتىكىنى تۇتتى. ئۇستازنىڭ دەرگاھىدا بىرنەچچە يىل زەخمەت چېكىپ تەپ-سىر ئىلمىنى مۇكەممەل ئۆگەندى، كېيىن دەرۋىشلەرگە قوشۇلۇپ زىكىرگە كىرىشىپ كەتتى.

شەرق سوپىلىرىنىڭ يەكتاسى شەيخ ئەبۇ ياقۇپ يۇسۇپ ھەمەدا-نىي بۇخاراغا تەشرىپ بۇيرۇغاندا ئول زاتى پاكنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ باش قويدى. گاھ سەمەرقەنت، گاھ بۇخارادا پىرىنىڭ خىزمىتىنى قىلدى، پىرىنىڭ مۇبارەك قولىدىن سوپىلىق خىرقىسىنى كىيدى. دوستى تۈركىي سۇلۇك ھالقىسىنىڭ بېشى شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي تۈركىستانغا كەتكەندىن كېيىن، بۇخارا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى خانىقالار ئابدۇلخالىقنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتتى. خوجا كىندىك قېنى تۆكۈلگەن غىجدۇۋان كەنتىگە چاغراققىنە بىر خانىقا بىنا قىلدى، ئۇنىڭغا ۋەخپە ئاجراتتى، خانىقاغا يانداش قىلىپ مەدرىسە، مەس-چىت سالدۇردى. بۇ يەر ئەمدىلىكتە ئاللانىڭ زىكرى بىلەن ھەق يولىغا كىرگەن دەرۋىشلەر، مەغرىبتىن مەشرىققە، مەشرىقتىن مەغرىبكە توختىماي قاتناپ يۈرىدىغان مۇساپىر يولۇچىلار ئۈچۈن قونالغۇ، قىشنىڭ سوغۇقى ۋە يازنىڭ ئىسسىقىدا باشپاناھ ئىدى. شەيخۇل ماشايىخنىڭ كارۋىنىمۇ شۇ يەرگە كېلىپ چۈشتى. ئىلگى-رىدىن باشلاپ ئاۋات ۋە قايناق بۇ مەنزىل شەيخنىڭ قۇتلۇق قەدىمى تۇپەيلىدىن يەنىمۇ قىزغىنلىققا تولغانىدى.

قۇتبىددىن ئىككى كۈندىن بېرى ئەنە شۇ خانىقانىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى كىچىككىنە ھۇجرىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بىلەن دائىم بىرگە قونىدىغان بابا ماچىن كۆپ چاغلاردا ھۇجرىدا

بولالمايتتى. ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش يەل تاپان ئارىپ رېۋگەرى بىلەن تونۇشۇۋالغانىدى. ئۇلار ئىككىسى بىرلىشىپ پىرىنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى ياكى داستىخاننى سېلىپ قويۇپ سۆھبەتلىشەتتى. قىشنىڭ قەھرىتان سوغۇقىدا تاپىنىنىڭ قىچىشىشىنى بېسىش ئۈچۈن پات - پات غىجىدۇۋاننى ئايلىنىپ كېلەتتى. قۇتبىددىن بولسا زېرىككەن ھالدا دەرۋىشلەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇراتتى ياكى باغداتتىن بالاساغۇنغا كېزىپ يۈرگۈچى سودىگەرلەرنىڭ سەرگۈزەشتلىرىنى ئاڭلايتتى. ئۇ دۇنيانىڭ ئىسسىق - سوغۇقلىرىنى، ئاچچىق - چۈچۈكلىرىنى كۆپ تېتىپ كۆرگەن سودا ئەھلىنىڭ ھەربىر گېپىنى، ھەربىر ھەسرىتىنى كۆڭۈل دەپتىرىگە يېزىۋالغۇسى كېلەتتى. ئۇلارنىڭ گاھ كۈلكىلىك، گاھ ئېچىنىشلىق، گاھ مۇبالىغە قوشۇلغان ھېكايەتلىرى قۇتبىددىنىنىڭ سەمەرقەنت ۋە يەسسىدىن باشقا يولنى بىلمىگەن قەلبىگە ھەيرانلىق چوغىنى سېلىپ لاۋۇلدىتاتتى. ئەگەر سەيياھلارنىڭ مۇبالىغىلىرى ھەددىدىن ئېشىپ كەتسە، قۇتبىددىن سورۇندىن ئاستا چىقىپ كېتىپ ئۆزىنىڭ ئىشىغا كىرىشىپ كېتەتتى. كۈندىلىك تائەت - ئىبادەت ۋە زىكرىدىن كېيىن ئۇنىڭغا ئەڭ ياقىدىغان ئىش قوشۇق ياكى چۆمۈچ ياساش ئىدى. بۇ قۇتبىددىنىنىڭ پىرى كامىلىنىڭ خىزمىتىدە يۈرۈپ ئۆگەنگەن ھۈنىرى ئىدى. شەيخ بوش ۋاقتى بولسىلا قوشۇق ياكى چۆمۈچ ياساپ شۇنىڭدىن كەلگەن دارامەت بىلەن تۇرمۇشىنى قامدايتتى. قۇتبىددىن ھەزرىتىنىڭ بۇ ئىشىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ يۈرەتتى. بىر كۈنى ئۇ ھەزرىتىنىڭ خۇپىيانە ھالدا قوشۇق ياساشقا كىرىشتى، ئەمما ئەپلەشتۈرەلمىدى. قوشۇقنىڭ سېپىنى چىقىرىش ئاسان، ئەمما قورسىقىنى چىقىرىش قىيىن ئىدى. قۇتبىددىن قىڭغىر - قىيسىق بەش — ئون تال قوشۇق ياسىغىچە نەچچە قېتىم قولىنى كېسىۋالدى، بۇنىڭ بىلەن ئەتراپتىكىلەرگە كۈلكە بولدى. ئەمما، ئۇ قەيسەر ئىدى، «يا ئېتىڭ چىقسۇن، يا ئۆتۈكۈڭ چىقسۇن» دېگەندەك كېچىلىرى بۇ ئىشنى تىنماي داۋاملاشتۇردى.

بىر كۈنى ئۇ شەيخنىڭ ھۇزۇرىغا كىردى ۋە تەكچىگە تىزىپ قويۇلغان تېخى تولۇق پۈتتۈرۈلۈپ بولۇنمىغان قوشۇق، چۆمۈچىلەرنى كۆردى. قۇتبىددىن تىزلىنىپ پىرىدىن ئىجازەت سورىدى:

— بۇزرۇكۋارىم، ئەگەر ئىجازەت بەرسىڭىز ئاشۇ بۇيۇملارنى پۈتتۈرۈۋەتسەم...

شەيخ ئۇنىڭغا سىناق نەزىرى بىلەن قاراپ قويدى. قۇتبىددىن يەرگە تىكىلدى.

— بىر ئىشقا داۋاملىق مەشىق، مېھنەت بىلەن يەتكىلى بولۇر. كۆڭلىڭىزدە ھەۋەس پەيدا بولۇپتۇ، ئىجازەت بەردۇق، ساھابىلەرمۇ ھۈنەر ئىگىسى ئىدى. يىگىتنىڭ زىننىتى ھۈنەردۇر. ئېلىڭ، ئەمما قولىڭىزغا ئېھتىيات بولۇڭ.

قۇتبىددىن قوشۇق ۋە چۆمۈچلەرنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

تۆت — بەش كۈندىن كېيىن ئۇ بىر چىرايلىق، بېجىرىم ياسالغان قوشۇقلارنى كۆتۈرۈپ ھاياجان ئىچىدە پىرىنىڭ ھۇزۇرىغا كىردى. شەيخ ئۇلارنى بىرمۇ بىر قولىغا ئېلىپ قارىدى. قۇتبىددىننىڭ يۈرىكى تېپىرلاپ ئەمگىكىنىڭ باھاسىنى كۈتەتتى. ھەزرەت ئېغىز ئاچتى:

— مەخپىي ھالدا ھۈنەر قىلغىنىڭىزغا قانچىلىك ۋاقىت بولغانىدى، ئوغلۇم؟

قۇتبىددىننىڭ تىلى تاڭلىيىغا يېپىشىپ قالغاندەك بولدى. «ئەۋلىيادىن سىر ساقلاپ ياخشى قىلماپتىمەن. ئەمدى سامىنىم چېچىلدى» دەپ ئويلىدى قۇتبىددىن.

— توۋا قىلدىم، پىرىم، ئالتە ئايدىن بېرى كېچىلىرى شۇ ھۈنەرگە كىرىشكەنىدىم. ھۆددىسىدىن چىقالماي قالسام، ئەلنىڭ ئالدىدا ئۇيىلىپ قالماي دەپ...

— بارىكاللا! — شەيخ قۇتبىددىننى ئاقلىدى، — بۇنىڭدىن كېيىن قوشۇقنىڭ قورسىقىنى كىچىكرەك ئويۇڭ، تائامنىڭ يېرىمى قوشۇقتا قالمىسۇن. لوقمىنى تولۇق يۇتماق سۈننەتتۇر.

— ئۇقتۇم، پىرىم، — دېدى قۇتبىددىن تەرلەپ، شۇنىڭدىن

بېرى شەيخنىڭ قولتۇقىغا كىردى، زىكىردىن، تائەت ـ ئىبادەتتىن بوشىغان پەيتلىرىدە ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنىلەرنى تەييارلاپ پىرىنىڭ يېنىغا كىرىپ ئولتۇراتتى. شەيخ ياغاچتىن بۇيۇملارنىڭ نۇسخىسىنى يونۇپ، قالغان ئىشنى قۇتبىددىنغا ھاۋالە قىلاتتى. قۇتبىددىن ئۇلارنى پەردازلاپ، راۋۇرۇس قىلىپ پۈتتۈرەتتى. قوشۇق، چۆمۈچ ۋە باشقا بۇيۇملار كۆپەيگەندىن كېيىن، ئۇلارنى بىر خالتىغا سېلىپ بازارغا ئېلىپ باراتتى. بازاردا ئەلنىڭ كۆزىدىن چەترەك، خالىيراق بىر يەردە ئولتۇراتتى. ئالا خۇرجۇنىنىڭ ئۈستىگە ئەكەلگەن نەرسىلىرىنى تىزىپ قوياتتى. بىر پەستىلا ئەتراپىغا خېرىدار توپلىناتتى. بازاردا ياغاچتىن ياسالغان تۈرلۈك ـ تۈمەن بۇيۇملار كۆپ ئىدى. ئەمما، نېمە ئۈچۈندۇر خېرىدارلار قەلەندەر سۈپەت كىيىنگەن بۇ يىگىتنىڭ ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى. گويا ئەۋلىيانىڭ قولى تەگكەن مۇبارەك قوشۇقلارنى تونۇغاندەك بىردەمدىلا قۇتبىددىننىڭ ئالدىدىكى نەرسىلەرنى تالاپ كېتىشەتتى. قۇتبىددىن «بۇ پىرى مۇرشىدىنىڭ كارامىتى بولسا ئەجەب ئەمەس» دەپ ئاللاغا شۈكرى ئېيتاتتى. ئۇ بازاردىن قايتىپلا يەنە شۇ ياخشى كۆرگەن مەشغۇلاتىغا كىرىشىپ كېتەتتى.

بۈگۈنمۇ قۇتبىددىن ئاپتاپقا چىقىپ، تېگىگە بىر ئەسكى تاغارنى تاشلاپ، تىزىغا بەلۋېغىنى يايدى، بىر يۇڭ خالتىدىن ئەسۋابلىرىنى ئالدى ـ دە، قوشۇق ياساشقا كىرىشتى. ئۇنىڭ بىلەن باشقىلارنىڭ چاتىقى يوق ئىدى، قۇتبىددىنمۇ باشقىلارنىڭ ئىشىغا ئارىلاشمايتتى. ئەسلىدە خانىقا ئەھلىنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىسىمۇ شۇنداق ئىدى. ھەممىسى ئۆز ئىشى بىلەن بولاتتى. بىراۋ كىيىملىرىنى يامايتتى، كىمدۇر چورۇقىنى تىكەتتى، يەنە بىراۋلار بولسا قازان بېشىغا قارىشىپ، داش قازاندا تاھارەتكە سۇ ئىسسىتاتتى. دەرۋىشلەر بىر ئائىلىنىڭ ئىناق باللىرىغا ئوخشاپ كېتەتتى. بىرەر ئېغىر ئىش بولسا، ئەتراپتىكىلەر دەرھال ياردەمگە كېلەتتى، بولمىسا بىر ـ بىرىنىڭ ئىشىغا دەخلى قىلىشمايتتى.

قۇتبىددىن پۈتۈن زېھنى بىلەن ئىشىغا كىرىشىپ كەتكەچكە،

يېنىغا كېلىپ ئولتۇرغان كىشىنى بايقىماي قالدى. بىر چاغدا يېنىڭ يۆتەلدىن ئېسىنى يىغىپ بېشىنى كۆتۈردى. يېنىدا ئۆچكە ساقال، بۇرۇتمۇ ئالىراق، تۇرقى چاغراق بىر كىشى ئولتۇراتتى. ئۇستىدىكى پاختىلىق چاپىنىغا قارىغاندا يىراق يولغا ئاتلانغان سودىگەرگە ئوخشايتتى.

— ئىلاھا، قولىڭىز دەرد كۆرمىسۇن، — دېدى يات كىشى.

قۇتبىددىن «قۇللۇق، تەقسىر» دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ قويدىيۇ، ئىشىنى داۋاملاشتۇردى. شۇ هالدا ئازراق ۋاقىت ئۆتتى. كېيىن قۇتبىددىننىڭ ئۇستىدە چاقماق چېقىپ، ئاسمان گۇمبۇرلىگەندەك بولدى.

— شاھزادىلەرگە ياراشمايدىغان ھۈنەرنى ئۆگىنىپسىز، بېگىم...

قۇتبىددىننىڭ قەلبى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى، يۈرىكىنىڭ سىپلىشى تېزلەشتى، تېخى هازىرلا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى يايرىتىپ تۇرغان زوق - ئىشتىياقىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى، ۋۇجۇدىنى گۇمان، قورقۇنچ ئارىلاش مەۋھۇم بىر تۇيغۇ ئىگىلىدى. ئۇ يالت قىلىپ يېنىدىكى كىشىگە باقتى، ئۇنىڭ يېنىدا ھېلىقى نىكاھ كېچىسى ھۇجرىنىڭ پەنجىرىسىدىن ماردىغان شەيتانغا ئوخشاش مەخلۇق ئولتۇراتتى.

نەچچە يىللاردىن بېرى، قۇتبىددىن دەرۋىشلەر ئارىسىدا يۇرۇپ ھېسسىياتىنى تىزگىنلەشنى مەشىق قىلغانىدى. دەسلەپتە ئۇ ياشلىق تۇيغۇسىغا بېرىلىپ، يات كىشىگە مۇشت ئاتماقچى بولدى، كېيىن ئىستىغپار ئېيتىپ، ئۆزىنى بېسىپ سورىدى:

— تەقسىر، ئۆزلىرى كىم بولىدىلا؟

— خۇدا خالىسا، سىزگە خالىس خىزمەتكار بولساق دېگەن نىيەتتىمىز، بېگىم... سىزگە سۆيۈملۈك مەلىكىڭىزدىن مەكتۇپ ئەكەلدىم.

يات كىشى قوينىغا قولىنى سالدى. قۇتبىددىننىڭ تىلى گەپكە كەلمەي قالدى، بوغۇزىغا بىر نەرسە تىقىلىۋالغاندەك بولدى، يۈز-

لىرى ئېچىشتى.

يات كىشى يانچۇقىدىكى خېلى كولىدى، ئاخىر قوشۇقنىڭ سېپىدەك قىلىپ ئورالغان قەغەزنى ئېلىپ قۇتبىددىنغا تەڭلىدى.

— مانا ئامانىتىڭىز، بېگىم. مەلىكەم سىزنى سېغىنىپ كېچە - كۈندۈز مۇبارەك كۆزلىرىدىن ياش ئەمەس قان تۆكمەكتە...

قۇتبىددىن خەتنى ئالايمۇ، ئالمايمۇ دەپ ئىككىلىنىپ تۇرغاندا بابا ماچىن كېلىپ قالدى. قۇتبىددىن پىنھان بىر جىنايىتى ئاشكارا بولغان كىشىدەك تەمتىرىدى.

— بۇ تەقسىر سەمەرقەنتتىن مېنى ئىزدەپ كەپتۇ ... — دېدى يات كىشىگە ئىما قىلىپ قۇتبىددىن. ھېلىقى كىشى ئۇستىدە گۈمبەزدەك تۇرغان ھەيۋەتلىك بابا ماچىنغا قورقۇپ قاراپ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى. بابا ماچىن ئۇنى كاللىسىدىن بېسىپ جايىدا ئولتۇرغۇزدى.

— ئايغاقچى ئىكەنسەن - دە، — دېدى ئۇ ئالىيىپ.

— ياق ... مەن ... مەكتۇپ ئەكەلدىم. مەلىكە ... مەلىكىمىزدىن...

بابا ماچىن قۇتبىددىن بىلەن بىر ھۇجرىدا تۇرغاچقا، ئۇنىڭ بېشىغا چۈشكەن سەۋدالاردىن خەۋەردار ئىدى. «سۇلتان مەھمۇدخاننىڭ ئادەملىرى بۇ بالىنى گۆرىگىچە ئامان قويمايدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ ۋە قۇتبىددىننىڭ قولىدىكى ئۆتكۈر قىرغۇچنى تارتىۋېلىپ، يات كىشىنىڭ ساقىلىنى تۇتاملىدى.

— ھازىر سېنى كوچىغا چىقالمايدىغان قىلىپ قويىمەن! زەيپانىلەردەك ياغلىق چىگىپ يۈرىدىغان بولىسەن. ئىتنىڭ بالىسى!

بابا ماچىن يات كىشىنىڭ ساقىلىنى يېرىمىدىن كېسىۋالدى. ئۇ ئەتراپنى بىر ئېلىپ داد سالدى:

— مۇسۇلمانلار، ئۇ مېنىڭ ئىمانىمدىن ئايرىدى! زالىمنىڭ زۇلمىدىن داد!

بابا ماچىن ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئالدى:

— ئىمانىڭ بولسا پۇلغا سېتىلىپ، بىراۋنىڭ ئىزىدىن ئىز-دەپ يۈرەمسەن، ناكەس؟! ماڭ، ئەمدى بېرىپ يەم يېگەن ئوقۇ-رۇڭغا بېرىپ ھاڭرا!

بابا ماچىن يات كىشىنى سىلكىپ قولىدىن تارتتى. ئۇنىڭ بارمىقى قاس قىلىپ سۇندى. ئۇ بىر قولى بىلەن كېسىپ تاشلانغان ساقىلىنى توسۇغانچە ۋارقىراپ خانىقادىن چىقىپ كەتتى.

بىر غېرىچ كېلىدىغان زەر قەغەزگە ئورالغان مەكتۇپ قۇتبىد-دىننىڭ قولىدا قالدى. ئۇ مەكتۇپنى قوينىغا سېلىپ قويدى.

— پىرىم سېنى چاقىرىۋاتىدۇ، — دېدى بابا ماچىن ۋە بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى.

قۇتبىددىن ھۇجرىسى تەرەپكە كېتىۋېتىپ سول كۆكسىنى سىلاپ قويدى، ئانىسىنىڭ خېتى، ئانىسىنىڭ سۆزى كۆكسىنى چوغدەك كۆيدۈرۈپ تۇراتتى.

23. ناشەرئىي خىراج

قانائەت بىر قورغانكى، ئۇنىڭغا كىرسەڭ، نەپ-
سىنىڭ ۋەسۋەسىسىدىن قۇتۇلىسەن.

— ئەلىشىر نەۋائىي

ھەزرەتنىڭ كارۋىنى ئاخىر بۇخاراغا يېتىپ كەلدى. خوجا ئابدۇلخالىق قەدىردان دوستى ۋە ئۇنىڭ مەھرەملىرى ئۇچۇن بىر چاغلاردا ئەھمەد يەسسەۋىي رەئىسلىك قىلغان، ئەمدىلىكتە بولسا ئۆزى باش بولۇپ تۇرغان خانىقادىن جاي ھازىرلاتقانىدى. دەرۋازىدىن كىرىۋېتىپ سۇلتانئول ئارىپىننىڭ ۋۇجۇدىغا ئاجايىپ بىر ئوت تۇتاشتى، يىگىتلىك گۇلشىنى ياشنىغان، بالاغەت مەۋسۇملىرى ئۆتكەن، كامالەت بېغىنىڭ سەرخىل مېۋىلىرى يېتىلگەن بۇ ئەزىز ماكانىنى كۆڭۈلدىن ئۆچۈرۈپ بولامدۇ؟

ھەزرەت خاس خانىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ بىر نەپەس توختىدى. كېيىن «ئەلھەمدۇلىللا» دەپ ئېڭىشىپ بوسۇغىدىن ئاتلىدى.

تەرىقەت ئەھكامىغا ئاساسەن ئاددىي داستىخان سېلىندى. ساپال كوزىلاردا شەربەتلەر كەلتۈرۈلدى. كىچىك - كىچىك تەخسىلەردە بۇخارانىڭ مەشھۇر يېمىشلىرى تىزىلدى... شەيخ تۆت دانە كىشمىش، تۆت دانە پىستە، بىر چىشلەم نان يېدى، شەربەتتىن بىر - ئىككى يۇتۇم ئىچتى. خوجا ئابدۇلخالىق قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بېشىنى سەل ئەگدى:

— خۇش كېلىپسىز، شەيخىم، بۇل خانىقا مۇبارەك قەدەمىلىرىڭىزدىن نۇرلاندى. جانابىڭىزنى جىنىمىز بىلەن سېغىنغانىدۇق.

بۇ تەكەللۇپقا جاۋابەن، شەيخمۇ بېشىنى ئېگىپ تەزىم قىلدى. خوجا ئابدۇلخالىق تەكچە تەرەپكە قاراپ ئارىپ رېۋگەرىگە ئىما قىلدى. رېۋگەرى ئەدەپ بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ پەردىنىڭ كەينىدىكى تەكچىدىن كىچىكرەك بىر قارا قۇتىنى ئالدى، ئۇنىڭدىن بىر تەسۋىنى چىقىرىپ ھەزرەتكە ئۇزاتتى:

— پىرى مۇرشىد، ئاللانىڭ سۆيۈملۈك بەندىسى خوجىمىزدىن سىز جانابلىرىغا، ئۇنىڭدىن كېيىن بىزگە قالغان نىشانەئى شەرىپ...

شەيخ قارا گۆھەردەك تەسۋىنى تونۇدى. بۇ ئۇستازى يۇسۇپ ھەمەدانىيدىن قالغان يادىكارلىق ئىدى. ئۇستازى بۇخارادىن كېتەر چېغىدا بۇ تەسۋىنى، سىزگە ئامانەت، دەپ ئۇچىنچى خەلىپىسى بولمىش ئەھمەد يەسسەۋىيگە تاپشۇرغانىدى ھەمدە ۋەسىيەت قىلىپ: «ئىككىلا ھالقىنى سىزگە تاپشۇردۇق، ئوغلۇم. بۇل ھالقا بىرلە ئول ھالقىنى ئاۋات قىلغايسىز» دېگەنىدى. شەيخ ئۇستازىنىڭ سۆزلىرىنىڭ مېغىزىنى چاقتى: «بۇل ھالقا ئىسمىئەزەم، ئاللانىڭ ئىسمى بىلەن سىيرىلغان تەسۋى، ئول ھالقا دەرۋىشلەر سۇلۇكى» ئىدى. شەيخۇل ماشايىخ تۈركىستانغا ئاتلىنىدىغان چاغدا، تەسۋىنى ئۇستازىنىڭ تۆتىنچى خەلىپىسى، زىكرى قەلبىيە (خۇپىيە) تەرەپدارى بولغان خوجا ئابدۇلخالىققا قالدۇرغانىدى. ھازىر ئەنە شۇ تەسۋى ئۇنىڭ قولىدا پارقىراپ تۇراتتى. ھەزرەت تەسۋىنى سۆيۈپ كۆزىگە سۈرتتى، كېيىن پىرى كامىلىنىڭ روھىغا دۇئا قىلىپ، ئامانەتنى خوجا ئابدۇلخالىققا قايتۇرۇپ بەردى.

خۇپتەن بولغاندا مېھمانلار تارقىدى. ھۇجرىدا ئىككى دوست تەنھا قالدى. ھەر ئىككىلىسى يانمۇيان، كۆزلىرىنى يۇمۇپ ئولتۇراتتى. خوجا ئابدۇخالىق سەزدىكى، دوستى بۇخارانىڭ خىيالى بىلەن بەند ئىدى، شۇڭا ئۇنىڭغا مالاللىق يەتكۈزۈپ قويۇشنى خالىمىدى. شەيخمۇ خوجىنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ زىكرى قەلبىيەگە ما-

يىللىقىنى ھېس قىلدى. شۇڭا، سۆھبەتنى ياپتى. شەيخ كۆڭۈل كۆزىنى بۇخاراغا تىكتى: «بۇخارا — بەرنا شەھەر، شۇنچە زىبا شەھەر! ئۇنىڭ ئىشىمۇ، لىشىمۇ زەر بىلەن يۇغۇرۇلغاندۇر. شۇل سەۋەبتىن تىللا ئۇزۇكتەك قولدىن قولغا ئۆتەرمۇ؟ ئىلمۇ ئىرپان بۆشۈكى بۇخارا...»

شەيخنىڭ خىيالى خىلىغىچە سوزۇلدى. ئۇنىڭ خاتىرىسىگە سالمان پارسىيدىن قالغان ھەدىس كەلدى. رىۋايەت قىلىدۇلەركىم، بىر كۈنى جەبرائىل ئەلەيھىسسالام ھەزرىتى مۇستاپاغا دېدىلەر: «يا مۇھەممەد، كۈنچىقىش تەرەپتە بىر مەملىكەت باردۇر، ئۇنى خۇراسان دەرلەر. بۇل مەملىكەتنىڭ ئۈچ شەھىرىنى تاڭلا مەھشەردە ياقۇتلار، دۇرلار بىلەن زىننەتلەپ ئەكەلگەيلەر. ئول شەھەرنىڭ ئەتراپىدا مالائىكىلەر جەۋلان قىلىپ يۈرەرلەر. بۇ شەھەرلەر ئۆزرە نۇرى ئىمان يېغىلىپ تۇرارمىش». ھەزرىتى پەيغەمبەر: «ئول شەھەرلەرنىڭ نامىنى ئېيتقىن!» دېدىلەر. جەبرائىل ئەلەيھىسسالام ئېيتتىلەركى: «بۇ جەننەتى مەۋالىلارنىڭ نامى، بىرى قاسىمى، بىرى سەمەرىيە، ئانى پارسچىدە سەمەرقەنت دەرلەر. يەنە بىرى پاخىرەدۇر، پارسلار ئانى بۇخارا دەپ ئاتارلار.» رەسۇلىللا سورىدى: «نېمىشقا پاخىرە دەرلەر؟» جەبرائىل ئەلەيھىسسالام جاۋاب بەردىكى: «ئول شەھەر ھەق يولىدا شېھىت بولغان بەندىلەرنىڭ كۆپلۈكى بىرلە پەخىرلەنگۈسىدۇر، نۇرى ئىسلامنىڭ مۇستەھكەملىكى ۋە ئۆلىمالارنىڭ كۆپلۈكى بىرلە پەخىرلەنگۈسىدۇر، شۇل بائىستىن ئانى پاخىرە دەرلەر.» رەسۇلى ئەكرەم، ئىلاھا بۇخارا ئەھلىنىڭ دىلىنى تەقۋا بىرلە پاك ئەيلىگىن، ئۇلارنى مەغپىرەت قىل، تا قىيامەتكىچە بەرىكىتىدىن ئايرىما، دەپ دۇئا قىلدىلەر.

ھەزرەت دۇئا قىلىپ ياستۇققا باش قويدى، سۇبھىدىن بۇرۇن يەنە دۇئا بىلەن باش كۆتۈردى. شەيخ ئاز ئۇخلايتتى، ئاز سۆزلەيتتى، يېمەكلىكنى ئاز يەيتتى، كەمدىن ـ كەم كۈلەتتى. شەيخ ئۇڭ قولىدا چۆگۈن كۆتۈرۈپ تۇرغان قۇتبىددىننى كۆرۈپ، ئىلدام

ئورنىدىن تۇردى. بۇخارانىڭ دەسلەپكى تېگى ئېتىۋاتاتتى.
سالاۋاتتىن كېيىن سوپىلارنىڭ قەدىمىي ئۇدۇمىغا ئاساسەن شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىي بىلەن خوجا ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. خوجا ئابدۇلخالىق شەيخنىڭ ئورۇق، قاتتىق قوللىرىنى يۇمشاق، يوغان ئالقانلىرىغا ئېلىپ دوستىغا مېھىر بىلەن باقتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە شەيخ ئازراق ياشىنىپ قالغاندەك، ئەسلىدىن بۇغداي رەڭ چىرايى يەنىمۇ قارايغاندەك قىلاتتى. ئۇ: «دەشتى قىپچاقنىڭ شاماللىرى كۈچلۈك، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلۇسنىڭ ئىسلامغا بەيئەت قىلمىقى ئاسان ئەمەس. شەيخنىڭ ساقىلى ئۇلارنىڭ زەخمىتىدىن ئاللاپتۇ.» خوجا ئابدۇلخالىققا شەيخنىڭ كۆزلىرى يېقىملىق كۆرۈنەتتى. ئادەمگە مۆڭلۈق، مەيۈس باقىدىغان، قارىغا مايىل، ئويچان ۋە تەگسىز بىر سىر يوشۇرۇنغان بۇ ئۆتكۈر كۆزلەرگە ئۇزاق نەزەر سېلىش مۇشكۈل ئىدى. شەيخنىڭ نەزىرىدە خوجا ئابدۇلخالىق جىسمانىي جەھەتتىن پىشىپ يېتىلگەندەك قىلاتتى، قاۋۇل قامەت، ئۇزۇن ساقال، كەڭ پېشانە، قاپقارا كۆزلەر، قىزىلىشراق… ئەمما قويۇق قاشلىرىغا ئازراق قىرو قونۇپتۇ. دېمىسىمۇ دوستى تۆتىنچى مۇچەلنى تۇگىتىپ، بەشىنچى مۇچەلنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇپتۇ.
ئۇلار ناشتىدىن كېيىن بۇخارانى سەيلە قىلىشقا ئاتلاندى. ھويلىغا نۇرغۇن كىشى توپلانغانىدى. ئۇلار ھەزرەتنىڭ ھەمراھلىرى، ئادەتتە خانىقادا تۇرىدىغان دەرۋىشلەر، تۈركىستاندىن كېلىپ مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بۇخارادا تۇرۇپ قالغان قوۋملار، يەسسەۋىيە تەرىقىتىنى دەستۇر دەپ بىلگەن سوپىلار، شەھەردىكى مەسچىتلەرنىڭ ئىمام، خاتىپلىرى، مەدرىسە تالىپلىرى ۋە باشقىلار ئىدى. بۇ يېقى خۇراسان ۋە ماۋەرائۇننەھردىن، ئۇ يېقى رۇم ئېلىگىچە ئەھمەد يەسسەۋىي ھېكمەتلىرىنى قىرائەت قىلىپ يۈرگۈچى مەدداھلار توپ - توپ بولۇپ، خانىقانىڭ ھويلىسىغا قىستىلىشاتتى، ئەۋلىيانىڭ قانداق ئادەملىكىنى بىر كۆرۈش ئۈچۈن توپ ئىچىدىن بويىنى سوزۇپ ئېچكىرىگە ئىنتىلەتتى، تۇرۇپ - تۇرۇپ

«ئاللا! ياﺋاللا!» دەپ ندا قىلىشاتتى.
شەيخۇل ماشايىخ كىشىلەرگە كىرپىك قاقماي تەلمۈرۈپ قاراپ تۇراتتى. ئوڭ تەرىپىدە خوجا ئابدۇلخالىق، سۇلايمان باقىرغانىي، دەسلەپكى ئۇستازى ئارسلانبابنىڭ پەرزەنتى شەيخ مەنسۇر، خوجىنىڭ خەلىپىسى ئەھمەد ساداقىي، چەپ تەرىپىدە ئارىپ رىۋگەرى، بابا ماچىن، قۇتبىددىن، بۇخارانىڭ سەدرى ئابدۇلئەزىز ئىبىن بۇرھاندىدىن، شەھەر ۋالىيسى پەزلۇللاھ قىران، سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلرەئىسى ئابدۇرەززاق، ئۇنىڭدىن باشقا بۇخارالىق ئۆلىمالار تۇراتتى.
قىسقا ئەمرىمەرۇپ ۋە دۇئادىن كېيىن شەيخ ئايۋاندىن چۈشۈشكە تەمشەلدى. شۇ پەيتتە كىشىلەر ئىككى بۆلەككە ئايرىلىپ، كەينىگە ئۆرۈلدى. دېھقان سۈپەت ئىككى يىگىت ئۈچ گەز كېلىدىغان مىس قەپەسنى ئىككى يېنىدىن كۆتۈرۈپ ئايۋانغا ئەكىرىۋاتاتتى. قەپەستە چىرايلىق تاۋۇس پارقىراپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن سۆسەر تەلپەك، كۆكۈچ موۋۇت تون كىيگەن بىر كىشى كېلىۋاتاتتى.
يىگىتلەر قەپەسنى ئايۋانغا ئەكىرىپ شەيخنىڭ پۇتىنىڭ يېنىغا قويدى. سۆسەر تەلپەكلىك كىشى «بىسمىللا ...» دەپ ئايۋانغا كىردى ۋە شەيخكە تەزىم قىلدى، شەيخنىڭ ئېتىكىنى سىلاپ كۆزىگە سۈرتتى، كېيىن ئەرز ـ ھالىنى سۆزلىدى:
— پىرىم، كەمىنە ئاجىز قۇلىڭىز تەۋەئىسلىق مۇلۇكدارلار ئەۋلادىدىندۇرمەن. ھەزرىتىمىز مەككەئى مۇكەررەمگە ئەزىم قىلىپلا... يىراق يولدا كۆزلىرىنى روشەن قىلسۇن دېگەن نىيەتتە جەننەت قۇشلىرىدىن بىرىنى جانابلىرىغا ھەدىيە قىلماقا جۈرئەت قىلدىم.
سۆسەر تەلپەكلىك كىشى شەيختىن دۇئا كۈتۈپ بېشىنى ئەگدى. شەيخ:
— قەيەردىسىز، پەزلۇللاھ قىران؟ — دەپ ئەتراپىغا باقتى. ۋالىي قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، بىر قەدەم ئالدىغا چىقتى. شەيخ

سۆسەر تەلپەكلىك كىشىگە ئۆرۈلۈپ، — بۇ جانىۋارنى ۋالىيغا ئاتا قىلىڭ. ۋالىي جانابلىرىنىڭ روھلىنىشىنى مانا شۇ تاۋۇستىن ئۆگەنسۇن.

ھەزرەتنىڭ كېيىدىكى ئاچچىق كىنايىنى خوجا ئابدۇلخالىق بىلەن بۇخارا ۋالىيسى پەزلۇللاھ قىراندىن باشقا ھېچ كىشى ھېس قىلمىدى. شەيخ پىكرىنى سەل ئوچۇقراق بايان قىلغۇسى كەلدى.

— تۈركتە بىر ماقال باركىم، تاۋۇس قانىتىغا قاراپ روھلىنارمىش، پۇتىغا قاراپ خورلىنارمىش. بىز بۇخارايى شەرىپنىڭ پۇقراسىمىز دەپ پەخىرلىنىمىز. لېكىن، ئەھلى پۇقرانىڭ قولىنى قاپارتتۇرۇپ كۆزىدىن ياش ئەمەس قان تۆكۈپ تاپقان ھالال مېلىنى ئاباسىيلارغا تارتۇق قىلىشتىن ئار قىلمايمىز. ۋالىي (ھاكىم) جانابلىرى خەلپە ئەل مۇفتەفىينىڭ كۆڭلىنى ئالغانغا مەغرۇر. قازى - قۇززاتلار پەتىۋا بىرلە مەشغۇل، كارۋانچىلار تۆگە يېتىلەپ بۇخارانىڭ ئالتۇنلىرىنى باغداتقا توشۇش بىلەن ئاۋارە! بۇ ئۇلۇسنىڭ ئىگىسى بارمۇ ئۆزى؟ ئۇنداقتا ئىگىسى كىم، ئىبىتىگىلارچۇ، ئۇنىڭ ئىگىسى گورخانمۇ؟ خارەزم شاھ ئاتسىزمۇ، سۇلتان سەنجەر مەلىك شاھمۇ؟ ۋە ياكى بۇ تەرەپكە قولىنى سوزۇپ لوقما كۈتۈپ ئولتۇرغان خەلىپە — ئەمىر ۇل مۇسلىمىن ئەل مۇفتەفىيمۇ؟

ھويلا ئېغىر سۈكۈتكە چۆكتى. تا ھازىرغىچە بۇخارا مۇنبەرلىرىدە ئەمىر ۇل مۇسلىمىننىڭ شەنىگە بۇنداق گەپ ئېيتىلمىغاندى. خەلىپىنى ئەيىبلەش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇنىڭ نامىغا سايە سالىدىغان سۆزلەرنى قىلىش، نە ھۆكۈمدارلارنىڭ، نە ئۆلىمالارنىڭ خىيالىغا كەلگەن ئەمەس. بۇخارا ئۆلىمالىرىنىڭ رەھنەماسى بولمىش ئابدۇلئەزىز ئىبن بۇرھاندىن شەرىئەتنىڭ دەلىلى دېگەن ئۇنۋانغىمۇ ئىگە ئىدى. شەيخنىڭ گېپى ئۇنىڭغا تەستەك بولۇپ تەگدى. ئۇ گېزىرىپ، لېۋىنى چىشلىدى، ئۇ شەيخكە ئىككى ئېغىز جاۋاب قىلماقچى بولدى، كېيىن بۇ نىيىتىدىن قايتتى. «سۆزلىگەندىن سۆزلىمىگەن ياخشىراق. يارنى ئېغىز ئالدۇرماي. بۇخارانىڭ ئېسىل ماللىرىدىن خەلىپىلىككە قىسمەن ئېھسان قىلىنىۋاتـ

قانلىقى ھەقىقەت. مالامەتتىن خالىي بولۇشنىڭ يولى — سەۋر قىلىش ۋە سۈكۈت ساقلاش» دەپ ئويلىدى.

كالتەكنىڭ چوڭى ۋالىيغا تەگكەندى. ئۇ بىئارام بولۇپ تىپىرلايتتى، ئۈستىگە قاراپ تېخىمۇ خىجىل بولدى. ئۇ بۈگۈن باشقا كۆڭلەردىكىدىنمۇ ھەيۋەتلىكرەك كىيىنگەندى. شەيخنىڭ ئۇنى تاۋۇسقا قىياس قىلغىنى ۋۇجۇدىنى ئۆرتەپ تاشلىدى. ئۇنىڭ خىيالىدىن «شەيخ ئەھۋالىمنى بىلسە كېرەك، ئۇ نېمىشقا مېنى تاۋۇسقا تەڭلەشتۈرىدۇ» دېگەنلەر كەچتى. تۆت يىل بۇرۇن خارەزم شاھ ئاتسىز بۇخارانى ئىگىلىگەندە ئۇنى ۋالىي قىلىپ قويۇپ كەتكەندى. كېيىن سۇلتان سەنجەر قوشۇن تارتىپ كەلدى، بۇخارانى ئىلكىگە ئالدى. خارەزم شاھنىڭ ئادەملىرىنى قىلىچتىن ئۆتكۈزدى. پەزلۇللاھ «مەڭگۈ قۇلىڭىزمەن، سۇلتانىم» دەپ قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچتى. شۇنىڭ بىلەن مەنسىپىنى ساقلاپ قالدى. سۇلتان سەنجەر ساددا، ئەپۇچان كىشى ئىدى، شۇڭا ئۇ قۇرئانغا ئىشەندى. بىراق، ۋالىي باغدات خەلىپىسىنىڭ كۆڭلىنى ئوۋلاپ، ئاستىرتىن خارەزم شاھ ئاتسىزنىڭ خىزمىتىنى داۋام قىلدى. ئۇ بىلەتتىكى، باغدات خەلىپىسى بىلەن خارەزم شاھ ئالائىددىن ئاتسىز مەنىۋى ئاتا - بالا بولۇپ، سۇلتان سەنجەرگە قارشى تىل بىرىكتۈرگەندى. پەزلۇللاھنىڭ نەزىرىدە خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي ئۇزۇن دەررىسى بىلەن ھەممىنى — خەلىپىنىمۇ، خارەزم شاھ ئالائىددىن ئاتسىزنىمۇ، ئۇنىڭ سادىق ئايغاقچىسى بولمىش ۋالىينىمۇ باراۋەر ساۋاۋاتقاندەك قىلاتتى. «يەسسەۋىي يولىغا كەتكەي، نېسىپ قىلسا خارەزم شاھ ئالائىددىن ئاتسىز بۇ يەرگە كەلگۈسى، بۇخارانىڭ تىزگىنىنى يەنە قولىمىزغا چۈشكۈسى، ئىنشائاللا!» دەپ قويدى ۋالىي ئىچىدە.

شەيخ بىردەم نەپىسىنى راسلىدى، كېيىن كەسكىن، مەغرۇر ئاھاڭدا سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بۇخارا ۋالىيسىنىڭ بۇنداق ئىشلىرىنى پارا بېرىش دەپ قاراش كېرەك. خەلىپە جانابلىرى بولسا بول ھارام لوقمىنى قوش

قوللاپ قوبۇل قىلماقتا. تىلىدا دۇئا، دىلىدا دۇنيا دېگەن شۇ! بىز بۇل خۇسۇستا خەلىپىنىڭ ئۆزىگە مەكتۇپ پۈتمەكنى نىيەت قىلىپ قويدۇق!

ئابدۇلئەزىز ئىبنى بۇرھانىددىن شەرئەت نازارەتچىسىنىڭ بىقىننى تۈرتتى:

— ئەمىر ۇل مۇسلىمىن ھەزرەتلىرىگە بۇنداق نامە پۈتمەككە شەيخنىڭ ھەددى سىغارمىكىن ياكى بۇ پۇقرالارغا ياخشىچاق بولۇش سەۋەبىدىن ئىيتىلغان تەكەللۇپمىكىن؟ — دېدى پەس ئاۋازدا، نازارەتچى شەيخۇل ماشايىخنى ئون بەش يىلدىن بېرى، بۇخارا سوپىلىرىغا رەئىسلىك قىلغان ۋاقىتتىن باشلاپ بىلەتتى.

— شەيخۇل ماشايىخنىڭ مىجەز - خۇلقى كەمىنىگە ئايان، — دېدى پىچىرلاپ ئۇ، — ئەگەر رەسۇلى ئەكرەم تىرىلىپ كەلسىمۇ ئەۋلادلىرىڭىزغا ئىنساپ - تەۋپىق تىلەڭ، دەپ ئىلتىماس قىلىشتىن يانمايدۇ.

خوجا ئابدۇلخالىق سەزدىكى، قوۋملىرى ئۇنىڭ ئىككى ئېغىز سۆزىگە تەشنا ئىدى. ئۇلار سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ تەنە - دەشناملىرىغا جاۋابەن خوجا نېمە دەركىن، دەپ تەلمۈرۈپ تۇرۇشاتتى. خوجا قىسقا يۆتىلىپ ئېغىز ئاچتى:

— شەيخۇل ماشايىخ جانابلىرى ئەھلى بۇخارانىڭ ھەققىنى كۆزلەپ سۆزلىدى. كۆڭۈللەرگە ئېغىر ئالماڭلار. ئەمىر ۇل مۇسلىمىنگە ئەۋەتىلىدىغان زاكات بىرلە خىراج ۋاجىپ نەرسىدۇر. ئەمما، ئۇنىڭ مىقدارى بۇخارادا بىر باراۋەر كۆپ بولۇپ كەتتى، بۇمۇ مەخپىي ئەمەس. بۇخارائى شەرىپنىڭ يىللىق خىراجىتىگە باراۋەر مال ھېلىمۇ خەلىپىنىڭ سارىيىغا يەتكۈزۈلۈپ تۇرۇپتۇ. بۇ ئىش ئەھلى دىيانەت تارازىسىدا ناشەرئىدۇر. چۈنكى، ئوتۇن چاپقاننىڭكى، نان ياققاننىڭكى بولمىقى لازىم.

خوجا ئابدۇلخالىق يۈزىگە پاتىھە تارتىپ ئايۋاندىن چۈشتى، ئاندىن شەيخكە يول بوشاتتى. زىيارەتچىلەر خانىقادىن تارقىلىپ، بۇخارا كوچىلىرىنى سەلدەك تولدۇرۇپ كېتىشتى.

24. دىيانەتكە خىيانەت

ئۇرۇشتا رەقىبىنى يەڭگەن كىشى باتۇر ئەمەس،
بەلكى غەزىپى كەلگەندە ئۆزىنى بېسىۋالغان كىشى باتۇر.

— ھەدىس

سەلجۇقىيلار سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى سۇلتانى سەنجەر مەلىك شاھ خۇپتەندە چېدىرىدىن بىئارام بولۇپ چىقتى. ئىشىك ئالدىدا قىلىچ ۋە قالقان بىلەن قوراللانغان ئىككى قاراۋۇل داڭ قېتىپ تۇراتتى. ئۇلار سۇلتانىنىڭ شەپىسىنى سېزىپ، يەرنى تېپىپ قوي- دى. سەنجەر ئۇدۇل دەريا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ھۆكۈمدارنىڭ قامىتىنى، بېشىدىكى بۆكىنى كۆرۈپ قاياقتىندۇر قۇرچىبېشى تەكەش باھادىر يېتىپ كەلدى. «نېمە ئىش، ھەزرىتىم؟» دېگەن- دەك، سۇلتانىنىڭ يۈزىگە سوئال نەزىرىدە باقتى، كېيىن كەينىگە تۆت قاراۋۇلنى ئەگەشتۇرۇپ، ھۆكۈمدارنىڭ ئىزىدىن ماڭدى. ئەتراپنى تۇمان قاپلىغانىدى. تۇمانىنىڭ تەسىرىدىن ئون قەدەم نېرى- دىكى نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. تەكەش باھادىر سۇلتانىنىڭ ئىشەنگەن ئادەملىرىدىن ئىدى. ئۇ نەچچە زاماد- لاردىن بېرى سۇلتانغا ئەقىدە، ۋاپا بىلەن خىزمەت قىلىپ كېلىۋا- تاتتى. مانا ھازىرمۇ سۇلتانىنىڭ قارىسىنى كۆزدىن قاچۇرماي ئىزمۇ ئىز كېتىۋاتاتتى.

سۇلتان دەريا لېۋىگە بېرىپ توختىدى. قاراۋۇللار ئۇنى كەينى تەرەپتىن ئوراپ تۇردى. تەكەش باھادىر كەڭ كۆكرەكلىرى بىلەن

ئۇنى پىنھان ئوقتىن ھىمايە قىلماقچى بولغاندەك سۇلتاننىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ تۇردى. سەنجەر بۇنى بايقاپ باھادىرنىڭ يەلكىسىدىن ئاستا تارتتى:

— بولدى قىلىڭ، باھادىر. رەقىبىنىڭ ئوقىدىن ئامان قېلىش مۇمكىندۇر، ئەمما ئاللانىڭ ئوقىدىن قۇتۇلۇپ بولماس.

— توغرا ئېيتتىلا، ھەزرەت، — دېدى تەكەش باھادىر سەل چەتكە سۈرۈلۈپ، — بۇ قەسەمخور ئاتسىزدىن ھەرقانداق يامانلىقلار كېلىدۇ. بىر تۇلكە يەتتە قاشقىرنى تۇمشۇقىدىن سۆرەپ يۈرەرمىش.

— تەقدىرى ئەزەلدە نېمە پۈتۈلگەن بولسا، شۇ مۇقەررەر بولغۇسىدۇر، — دېدى مەيۈس ئاۋازدا سۇلتان، — مېنىڭ، سىزنىڭ، جۇملە مۆمىننىڭ بۇ پانىي دۇنيادىن قاچان كەتمىكىمىز ئاننىڭ قورسىقىدا ئايان بولارمىش. تەقدىردىن قېچىپ نەگە بارغايمىز، باھادىر؟ بىز بۇرۇن كەتكەيمىزمۇ ۋە ياكى ئول كاززاپ ئاتسىزمۇ، بۇ يالغۇز ياراتقاننىڭ ئۆزىگە روشەندۇر!

— ھەق راست، — دېدى باھادىر، — بۇ يالغان دۇنياغا بارچىمىز مېھمانمىز، قانداقلا بولمىسۇن ئاخىرەتتە ئاللا شاراپىتىنى ئايىمىغاي.

— باھادىر، ئوتۇن ئەكېلىپ گۇلخان يېقىڭ، — دېدى سەنجەر دەرياغا مەيۈس تىكىلىپ، — ئوتنىڭ تەپتىنى سېغىنىۋاتىمەن.

تەكەش باھادىر بىر قاراۋۇلغا ئىما قىلدى. قاراۋۇل تېزدىن كېتىپ قالدى. سەلدىن كېيىن نۆكەرلەر قۇچاق - قۇچاق ئوتۇن ئەكەلدى. سۇلتاننىڭ خاس مۇلازىمى يۇمشاق ئورۇندۇق كۆتۈرۈپ كەلدى. سەنجەر ئۇنىڭغا كايىدى:

— بۇ يەر سارايدىكى سالامخانا ئەمەس، بىر كۆتەك بولسىلا كۇپايە.

مۇلازىم ئورۇندۇقنى كۆتۈرۈپ كېتىپ قالدى. نۆكەرلەر ئوتۇننى بىر يەرگە يىغىپ ئوت قويدى. ھاۋا سوغۇق بولغاچقا،

ئوتۇنلار نەملىشىپ قالغانىدى. شۇڭا، چاراسلاپ ئاۋاز چىقىرىپ، كۆكۈچ تۇتۇن ئۆرلىتىپ كۆيۈشكە باشلىدى.

مۇلازىم تېپىپ كەلگەن كۆتەكنى باھادىر گۈلخاننىڭ ئالدىغا قويدى. سۇلتان قاشقىر تېرىسىدىن تىكىلگەن ئۇزۇن جۇۋىسىنىڭ ئېتەكلىرىنى يىغىشتۇرۇپ كۆتەككە ئولتۇردى، قولىغا بىر گەزچە كېلىدىغان بىر تاياقنى ئالدى. ئۇ ئەتراپقا كۈمۈش ئۇچقۇن چاچرىتىپ كۆيۈۋاتقان ئوتنى ئاستا - ئاستا تۇرتۇپ قويدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ جىسمىغىمۇ ئوت تۇتاشقاندەك بولدى. ئۇنىڭ ئېسىگە تۇركلەرنىڭ «ئىسسىنمىدىم ئوتۇڭغا، كۇر بولدۇم تۇتۇنىڭغا» دېگەن سۆزى كەلدى. سۇلتان: «نېمىدېگەن ئاجايىپ، بۇ دۇنيادا نېمە ھادىسە سادىر بولسا، ئۇنىڭ ئىزىدىن بىر ھېكمەت تۇغۇلارمىش. بەئەينى ئاتىسىزغا قارىتىپ ئېيتىلغاندەك...» دەپ ئويلىدى.

قەلئە تەرەپتىن ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى. خۇپتەننىڭ ۋاقتى ئۆتكەن، بامداتقا تېخى پۇرسەت بار ئىدى. سۇلتان بېشىنى بۇراپ ئەتراپقا قۇلاق سالدى. ئادەتتە، بىرەر پالاكەت يۈز بەرسە ياكى جەڭ بولۇپ قالسا ۋاقتىسىز ئەزان ئېيتىلاتتى. سەنجەر، «ئول مەلئۇن تۈن چاپقۇنىغا ھازىرلىق قىلىۋاتامدىغاندۇر؟» دېگەندەك، قارىيىپ كۆرۈنۈپ تۇرغان ھەيۋەتلىك قەلئەگە تىكىلدى. تەكەش باھادىر ھۆكۈمدارنىڭ ئالدىغا يېقىن كېلىپ، ئېگىلىپ پەس ئاۋازدا دېدى:

— كۆڭۈللىرىنى توق تۇتسىلا، ھەزرىتىم. بۇ ئۇلارنىڭ بىز يەنىلا تىرىك دېگەنلىكىدىن بېشارەتتۇر. ئۇلار قەلئەدىن بېشىنى چىقىرىشقىمۇ پېتىنالمايدۇ. مەرگەنلىرىڭىز ئوقنى كامانغا سەپلەپ ئۇلارنىڭ ماڭلىيىنى نىشانلاپ تۇرۇپتۇ.

سۇلتان خورسىنىپ قويدى:

— ئەل ئاغزىدا «تىرىك بولۇپ تۆردە يوق، ئۆلۈك بولۇپ گۆردە يوق» دېگەن ماقال باردۇر.

باھادىر يەنە تەزىم بەجا كەلتۈردى:

— كۆڭلىڭىزنى توق تۇتۇڭ، دۆلەتپاناھ. ئەل ئاغزىدا يەنە بىر ماقال باركىم: «تومۇچۇقنىڭ ئەجىلى يەتسە بۈركۈت بىلەن

ئوينىشارمىش». يېمەك - ئىچمەكلىرى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، قۇلدەك بويۇن ئېگىپ قېشىڭىزغا ئۆزلىرى چىقىپ كەلگەي ئۇلار.

ئەزاننىڭ تۈگىشى بىلەن، قەلئە تەرەپتىكى شاۋقۇنمۇ بېسىلدى. سۇلتان قەلئەدىن كۆز ئۈزمەي تىكىلىپ قالدى، خىيال كارۋىنى ئۇنى يىراق ئۆتمۈشكە ئەكەتتى...

ئالائىددىن ئاتسىزنىڭ ئەسلىي نەسەبى قۇللارغا بېرىپ تاقىلاتتى. بۇۋىسى ئانۇشتېگىن سەلجۇقىيلار سارىيىدا مۇلازىم ئىدى. گەرچە ئۇ تېگىدىن قۇل بولسىمۇ، سەلتەنەتكە پۈتۈن كۈچى بىلەن خىزمەت قىلدى. سۇلتان مەلىك شاھمۇ ئۇنىڭ ساداقىتىنى قەدىرلىدى، ئۇنى خاس مەھرەملىرى قاتارىغا قوشتى، مۇتەسەررىپ ئۇنۋانى بىلەن تەقدىرلىدى. مۇتەسەررىپ دىۋاندىكى نوپۇزلۇق مەنسەپلەردىن ھېسابلىناتتى. بۇ مەنسەپ ئىگىسىنىڭ ئىختىيارى ئۆزىدە بولۇپ، ھەممە ئىشقا قادىر، ھەتتا ۋەزىيەتكە قاراپ سۇلتاننىڭ نامىدىن ئىش كۆرۈشكىمۇ ھەقلىق ئىدى. ئانۇشتېگىن خارەزم دىيارىنىڭ ۋالىيسى بولۇشتەك مەرتىۋىگە يېتەلمەي ئالەمدىن ئۆتتى. ئەمما، بۇ مەرتىۋە ئۇنىڭ ئوغلى قۇتبىددىن مۇھەممەدكە نېسىپ بولدى. سۇلتان سەنجەر ئىبنى مەلىك شاھ ئاغىسى بۆركىيارۇغنىڭ ياردىمىدە خۇراساننى تولۇق ئىگىلىگەندىن كېيىن قۇتبىددىننى ئۆزىگە يېقىنلاشتۇردى. ئۇنى خارەزمنىڭ ھاكىملىقى بىلەن تارتۇقلىدى. قۇتبىددىن ئاتىسىنىڭ كۆرسەتمىسىنى مەھكەم ئېسىدە تۇتتى، يېڭى ھۆكۈمدارغا ئەقىدە ۋە ۋاپاسىنى تولۇق يەتكۈزدى. ئىلىم ئىگىلىرىگە مۇرۇۋۋەت قىلدى، پۇقرالارغا ئەرزىيەت يەتكۈزمىدى، سۇلتاننىڭ خەزىنىسىنى كۆپەيتتى، ئۇنىڭ دوستىنى دوست، رەقىبىنى رەقىب دەپ بىلدى.

قۇتبىددىنمۇ بۇ پانىي دۇنيادىن ياخشى نام بىلەن كېتىپ قالدى. ئۇنىڭدىن ئالائىددىن جالالىددىن مۇھەممەد ئاتلىق بىر ئوغۇل قالغانىدى. سۇلتان سەنجەر بۇ ياشقىمۇ دىققەت قىلىپ كېلىۋاتاتتى، ئالائىددىننىڭ پاراسىتى، مەردلىكى، ئەقىللىقلىقى ئۇنى ئۆزىگە تارتتى. ئالائىددىن سۇلتان سەنجەرنىڭ سارىيىدا ئەھ-

لى قەلەم، ئەھلى شەمشەر ئارىسىدا ۋايىغا يېتىپ جەسۇر يىگىت بولدى. ئۇنىڭ ئاتقان ئوقى نىشانغا خاتاسىز تېگەتتى، ئېيتقان سۆزلىرى كۆڭۈللەرگە شادلىق بېغىشلايتتى. سەنجەر ئالائىددىننى پەرزەنت قاتارىدا باغرىغا باستى ۋە ئۇنى خارەزمنىڭ تەختىگە ئولتۇرغۇزدى. «پاكىز ئېرىقتىن سۈزۈك سۇ ئاقار، — دەپ ئۈمىد قىلدى ئۇ، — ئاق بۇغدايىنىڭ باشقىدا قارا دان نېمە ئىش قىلسۇن؟» شۇ چاغدا ئالائىددىن ئاتسىز تېخى ئوتتۇزغىمۇ كىرمىگەن باھادىر يىگىت ئىدى. ئۇ ئۆزىگە نان بەرگەن رەھنەماسىنىڭ ئايدغىنى سۆيدى. «تا قىيامەتكىچە سادىق قۇلىڭىزمەن، پەدەرىمنىڭ ئورنىدا پەدەرى بۇزرۇكۋارىمسىز» دەپ قەسەم ئىچتى. سۇلتان قاتناشقان ئۇرۇشلاردا ئۇ سۇلتان بىلەن يانمۇ يان تۇردى. سەنجەر ئۇنىڭدىن رازى ئىدى، بىر بىچارىنىڭ بېشىنى سىلاپ ئاللانىڭ ھۆكمىنى ئادا قىلغىنىغا شۈكۈر قىلدى.

كېيىن مەلۇم بولدىكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ساختا ئىكەن. ئالۋۇن كەبى ئۆتكۈنچى ئىكەن...

سۇلتاننىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلدى، گۈرۈلدەپ ئاسمانغا ئۆرلەۋاتقان گۈلخاننى ئاستا تۇرتۇپ قويدى، كۆكسىدىن سوغۇق بىر پەرياد ئېتىلىپ چىقتى: «ھەي نامەرد، بالا! ئاتنى يەمگە ئۆگەتسەڭ، تورىنى تېشىپتۇ، دېگىنى شۇ بولسا كېرەك. ھەي تۇزكور! ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا بەرگەن تۇزۇمغا رازى ئەمەسمەن...»

سەنجەر يەنە خىيالغا غەرق بولدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئون يىل بۇرۇنقى قاباھەتلىك ھادىسە گەۋدىلەندى...

سەيھۇن دەرياسىنىڭ ئەتراپىدىكى جەندە، يېڭى كەنت، سىغناق، سەبران كەبى شەھەرلەر قەدىمدىن بېرى سەلجۇقىيلارنىڭ ئىلكىدە ئىدى. ئۇ تەرەپنىڭ تۇپرىقى يۇمشاق، چارۋىلىرى سېمىز، خەلقى مۇلايىم ئىدى. ئالائىددىن ئاتسىزغا ھازار ئەتراپى تارلىق قىلدىمۇ قانداق، دۆلەتپاناھىمنىڭ مۇلكىگە كۆز تىكتى. ئۇ بىر ئاخشىمى لەشكەر باشلىقلىرىنى توپلاپ زىياپەت قىلدى ھەمدە سۇلتان سەنجەرنىڭ تەۋەلىكىدىن ئايرىلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئېلان

قىلدى. بۇنى ئاڭلاپ سۇلتان سەنجەر ياقىسىنى چىشلىدى: «ھەي ھاماقەت. ئەجەبا... قولۇڭدىن نان يەۋاتقان كۈچۈك قولۇڭنى چىشلىسە قانداق بولغىنى؟»

بۇ شۇم خەۋەر راست ئىدى. ئالائىددىن ئاتسىز خۇپپىيانە ھالدا جەندكە قاراپ ئاتلاندى. سەيھۇن يەرلىرىنى بۇلاپ - تالىدى، قەلئەلەرگە ئوت قويدى، ئادەملەرنى ئۆلتۈردى، ئەھلى ئايالىلارنى ئەسىر قىلدى، سەنجەر تەيىنلىگەن كىشىلەرنىڭ ئورنىغا ئۆزىنىڭ ئادەملىرىنى تەيىنلىدى.

سۇلتان دەشتى قىپچاققا قوشۇن تارتتى. ئالائىددىن قاچتى. ئۇ جاڭگاللاردا مۆكۈنۈپ يۈرۈپ گۇرگەنچكە يېتىپ كەلدى ۋە قەلئەگە يوشۇرۇنۇۋالدى. سۇلتان قەلئەنى قورشىدى.

جەڭ بىر ئايچە داۋام قىلدى. ئالائىددىننىڭ ئون مىڭغا يېقىن لەشكىرى شېھىت بولدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سۆيۈملۈك پەرزەنتى مۇھەممەدمۇ بار ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاتسىز تەسلىم بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ قەلئەدىن چىقتى. سۇلتان ئۇنىڭ قان تالاش ئەپتىگە ئۇزاق تىكىلدى، ئىختىيارسىز قولى قىلىچىنىڭ دەستىسىگە يۈگۈردى. ئالائىددىن ئاتسىز دەرھال تىزلاندى، توۋا قىلدى. سۇلتان قولىنى قىلىچتىن تارتتى، پەقەت بىر ئېغىزلا «ئىمانسىز!» دەپ قويدى، خالاس. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ خۇنىدىن ئۆتتى. سۇلتان: «ئاللا ئۇنىڭ جازاسىنى بەردى، بەس پەرزەنت داغىدىن ئارتۇق نېمە جازا كېرەك بۇ ئىتقا؟» دەپ ئويلىدى.

ئاتسىز بىر توپ نۆكەرلىرى بىلەن دەريادىن ئۆتۈپ كەتتى. بىر ئايدىن كېيىن ئاللانىڭ نامىدىن قەسەم ئىچىپ نامە يازدى. سەنجەر قولى تىترىگەن ھالدا نامەنى ئوقۇدى:

«ئاسىيلىق قىلدىم، تۇزكور بولدۇم. مېنىڭ قېتىم تەزىم قىلىپ، مىڭ قېتىم بوينۇمنى پۈكۈپ سىزگە باش ئۇرىمەن. ئاسىي قۇلىڭىزنى ئەپۇ قىلىڭ! ياراتقان ئىگەمنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچىمەنكى، بۇنىڭدىن كېيىن سىز ماڭغان يولدىن

كېسسپ ئۆتسەم تىن تارتماي ئۆلەي··· تۇگمىدەك مىلىگىزغا
كۆز تىكسەم، كۆزۈم كور بولسۇن···»

سۇلتان كۆڭلى يۇمشاق، مۇرۇۋۋەتلىك كىشى ئىدى. ئۇ ئاتسىزنىڭ قەسىمىگە ئىشەندى، گۇناھىدىن كەچتى. ئەمما، سۇلتان «قەسەمخوردا ۋاپا بولماس» دېگەن ھېكمەتنى ئويلاپ كۆرمىگەنىكەن. ئارىدىن ئۈچ ـ تۆت يىل ئۆتە ـ ئۆتمەي ئاتسىز ئۆزىگە تەخت ۋە بەخت ئاتا قىلغان رەھنەماسىغا يەنە قىلىچ كۆتۈردى···

قىتانلار سەمەرقەنتكە ھۇجۇم قىلدى. سەنجەر دەرھال زور قوشۇن بىلەن جەڭگە كىردى. مۇشۇنداق پۇرسەتنى كۈتۈپ ياتقان ئاتسىز بۇخارانى بېسىۋالدى، شەھەرنىڭ قورغانلىرىنى بۇزۇپ تاشلىدى. قولىغا ئۇچرىغانلىكى نەرسىنى بۇلاپ ئەكەتتى، كېيىن سەلجۇقىيلارنىڭ پايتەختى مەرۋنى ئىگىلىدى. سۇلتاننىڭ خەزىنىسىنى بۇلاپ ـ تالىدى، بىر نەچچە ئۆلىما ـ دانىشمەنلەرنى ئۆلتۈرگۈزدى. سەنجەر گورخاندىن تالاپەتكە ئۇچراپ قايتقىنىدا بۇخارامۇ، مەرۋمۇ ۋەيران بولغانىدى. بۇنى كۆرۈپ ئۇنىڭ بىر دەردى مىڭ بولدى: «ياتنىڭ زەربىسى تېنىڭنى ئاغرىتار، ئۆزۈڭنىڭكى جېنىڭنى. ساڭا مىڭ لەنەت، سېنى بىر خۇداغا قويدۇم···» سەنجەر قىتانلار بىلەن بولغان جەڭدە ئېغىر تالاپەتكە ئۇچراپ ھارغان، شۇنداقلا تەن يارىسى، كۆڭۈل يارىسىمۇ پۈتمىگەنىدى. سۇلتان چىشىنى چىشلەپ سەۋر قىلدى، قوشۇن توپلىدى، قورال ـ ياراغ ھازىرلىدى، تاقەت بىلەن ئاللا ئىنايەت قىلىدىغان كۈنلەرنى كۈتتى. ئاخىرى بىر غايىب ئىشارەت بىلەن شۈكۈرنى بىلمەيدىغان ئاسىينىڭ كۆزىنى ئېچىپ قويۇشقا بەل باغلىدى. بۇ قېتىممۇ جەڭ ئۇزاق داۋام قىلمىدى. ئاتسىز سەنجەرنىڭ تۆمۈر ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى تاپالمىغاندىن كېيىن، تەسلىم بولدى. ئۆلىمالارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئامانلىق تىلىدى، يەنە قەسەمنامە يازدى. قۇرئان نامى بىلەن، يېگەن نېنى، ئىچكەن تۇزى بىلەن، مەرھۇم ئاتا ـ ئانىسىنىڭ نامى بىلەن قەسەم ئىچتى، سەنجەرنىڭ خەزىنى-

سىنى تولۇق قايتۇرۇپ بەردى.

سەنجەر يەنە يۇمشاق كۆڭۈللۈك قىلدى، ئىككىنچى قېتىم ئۇنىڭ گۇناھىنى كەچۈردى. ئاتسىز دەريانىڭ ئوڭ ساھىلىغا ئۆتۈپ ئاتتىن چۈشتى، يەرنى سۆيدى ۋە ئارقىسىغا قارىماي كېتىپ قالـ دى. قازى ھۇسەن مۇھەممەد سۇلتانغا بۇرۇلدى:

— ئالەمپاناھ، «قەسەمخورنىڭ قەسىمى گويا كۆپۈكتۇر» دېگەنىكەن ماشايىخلار. ئۇ بىر مەككار يىلان، بېشىنى يانجىماق ۋاجىپتۇر. بۇل ئاسىي يەنە بىر كۈنى غوۋغا كۆتۈرۈپ قالمىغىيدى دەپ ئەنسىرەيمەن.

سۇلتان بۇ سۆزگە رازى بولمىدى.

— بىز ئەھلى جامائەت ئالدىدا ئايەت ئوقۇپ، ئۇنى پەرزەنتـ لىككە قوبۇل قىلغاندۇق. ئۆز پەرزەنتىمىزنى ئۆلتۈرسەك قانداق بولغىنى. ئىت — ئىتتۇر. ئۇنىڭ جازاسى كالتەكتۇر.

ئەپسۇسكى، قازىكالاننىڭ گېپى ھەق بولۇپ چىقتى. پەرزەنت دەپ ئاتالغان شۇ قەسەمخور مانا ئۈچىنچى قېتىم ئۆز قىلمىشىنى قىلدى.

سۇلتان سەنجەرنىڭ بىر ئادىتى بار ئىدى، قىش كېلىشى بىلەن ئۇ لەشكەرلىرىنى قويۇۋېتەتتى، قېشىدا پەقەت خاس نۆكەرـ لىرى ۋە بىر ـ ئىككى تۈمەن شەھەر قاراۋۇللىرى قالاتتى. سەنـ جەرنىڭ بۇ ئادىتىنى ياخشى بىلگەن ئاتسىز قارلىق كۈنلەر باشلىنىـ شى بىلەن ئېتىغا قامچا سالدى. سەيھۇن بويىدىكى ئەل ـ ئۇلۇسـ نىڭ ئۈستىگە چاپقۇن قىلدى. ئۇ سۇلتان ئۆي ـ ئۆيلىرىگە تارقىـ لىپ كەتكەن لەشكەرلىرىنى توپلىغۇچە ئالدىغان ئولجىسىنى ئېلىپ قايتىشنى نىيەت قىلغانىدى.

سەنجەر يەنە ئۆرتەندى: «ئەلھەزەر، — دەپ ئۆكۈندى ئۇ، — بۇ دۇنيا ئىمارىتىنى ۋاپا تۈۋرۈكلىرى كۆتۈرۈپ تۇرارـ مىش، ئەمما ئۈستى خىيانەتتىن يېپىلارمىش. نېمە ئامال، قويندـ مۇ ئۆز يۇتىدىن ئاسىدۇ».

بىر ھەپتىگە قالماي مىڭلارچە لەشكەرلەر جەم بولدى. سۇلتان

دىيانەتكە خىيانەت قىلغان ئاسىي بىلەن ئاخىرقى قېتىملىق جەڭگە تەييارلاندى. ئاتسىز قاراقۇمدىن باشپاناھ تاپالماي، ھازارەسىپ قەلئەسىگە كېلىپ جېنىنى جان قىلدى. ئىككى ئايدىن بېرى ئۇ قامالدا ئىدى. گاھىدا سىپاھلىرى بىلەن چىقىپ قالايمىقان جەڭ قىلىپ قوياتتى ـ دە، يەنە قەلئەگە بېكىنىۋالاتتى. سەنجەر تۆت تەرەپكە پىستىرما قويۇپ، ئۇنىڭ چېكىنىش يولىنى توسۇپ تاشلىد-غانىدى. ئاتسىز بۇنى بىلەتتى، ئەمما مەغلۇبىيىتىگىمۇ تەن بەر-مەيتتى، ئۇششاق ئېلىشىشلارنىمۇ بولدى قىلمايتتى.

نىھايەت سۇلتان ئىستىغپار ئېيتتى. ئاتسىزغا نامە كىرگۈز-دى: «سەن بىزگە مۇخالىپلىق قىلساڭ، ئۇرۇش ئەندىشىسى ئارد-دىن كۆتۈرۈلمەس. ئەگەر خالىساڭ سۇلھى قائىدىسىنى بەجا كەل-تۈرگەيمىز، ۋەسسالام». ئاتسىز سۇلتانىنىڭ مەكتۇپىغا جاۋاب بېرىشنى راۋا كۆرمىدى، ئەكسىچە ساراي شائىرى رەشىدىددىن ۋەتۋاتقا بىر ھەجۋىي شېئىر يازدۇرۇپ قەلئە سېپىلىدىن ئاتتى. رەشىدىددىن ۋەتۋاتنىڭ شېئىرىنىڭ ئاساسىي مەزمۇن «ئەي شاھ، رۇستەم كەبى پالۋان بولساڭمۇ، ھازارەسىپ قەلئەسىدىن بىر ئې-شەكنى قولغا كىرگۈزۈشۈڭمۇ ناتايىن» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى.

سۇلتان بۇ ھەجۋىي شېئىرنى ۋەتۋاتنىڭ يازغانلىقىنى بىلەت-تى. ئۇ ئىچىدە: «ئەگەر ۋەتۋات قولۇمغا چۈشسە، يەتتە پارە قىلغايمەن» دەپ غەزەپلەندى…

تۇمان تارقىلىپ، دەريانىڭ يۈزى ئېنىق كۆزگە تاشلاندى. سۇبھىگە يېقىنلاپ قالغانىدى. سەنجەر چىگىش خىياللىرىغا يېشىم كۈتكەندەك، ئاقار سۇغا تەلمۈرۈپ باقتى. دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا ياڭاقتەك كۆپۈكلەر پەيدا بولدى، بىر چاغدا يوغان بىر لاققا بېلىق ئېتىلىپ چىقتى ۋە قۇيرۇقىنى بىر ئوينىتىپ يەنە سۇغا شۇڭغۇدى. سەنجەر يېنىغا قارىدى:

— كامانىڭىزنى بېرىڭ! — دېدى تەكەشكە قاراپ. تەكەش باھادىر كامانىنى ئۇزاتتى. سەنجەر كامانغا ئوق سېلىپ سۇغا تىكىد-لىپ تۇردى. شۇ پەيتتە ھېلىقى لاققا بېلىق يەنە سۇ يۈزىگە ئۆرلەپ

چىقتى. سەنجەر بىلىقنىڭ بېشىنى كۆزلەپ ئوق ئۈزدى. بېلىق بىر سەكرەپ قويدى ـ دە، سۇ يۈزىدە لەيلەپ قالدى. ئوق ئۇنىڭ كۆزىگە تەگكەنىدى.

— ئاپىرىن ھەزرىتىم! — دېدى تەكەش باھادىر، — ئۇنىڭ دەل كۆزىگە تەگكۈزۈپسىز. تېخى يوق مەرگەنسىز. ئاۋۇ كۆزى يوق ئاتسىزمۇ بىر تال ئوقىڭىزغا موھتاجدۇر، خالاس، دۆلەتپاناھ...

— ئەمىرلەشكەرگە ئېيتىڭ، تارقىلىشقا ھازىرلىق كۆرسۇن، — دېدى سۇلتان. تەكەش باھادىر «بۇ قانداق گەپ، ھەزرىتىم؟» دەپ مەڭدەپ تۇرۇپ قالدى، كېيىن سول بىقىنىغا ئېسىلغان قىلىچىنى تۇتقىنىچە ئەمىرلەشكەرلەرنىڭ قارارگاھى تەرەپكە قاراپ كەتتى. سۇلتان سەنجەر ئورنىدىن تۇرۇپ چېدىرغا قاراپ ماڭدى. ئۇ قەلئەنى قامال قىلىشتىن زېرىككەنىدى. ئۇ ئوزۇق ـ تۈلۈك ۋە سۇ تۈگىگەندىن كېيىن، ئاتسىزنىڭ نائىلاج تەسلىم بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئەمما، پۇرسەت غەنىيمەت ئىدى. سۇلتان پىرى كامىلدىن نامە ئالغانىدى. شەيخۇل ماشايىخ سەمەرقەنتتىن يولغا چىققان بولۇپ، ھازىر خارەزم يولىدا بولسا ئەجەب ئەمەس ئىدى. سەنجەر ئەھمەد يەسسەۋىيدەك پىرى مۇرشىدنى بۇنداق جەڭ مەيدانىدا كۈتۈۋېلىشنى ئۆزى ئۈچۈن مۇناسىپ ئەمەس دەپ قارىدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇ سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ بىر ھىيلە ئويلاپ تاپتى. ئۇ گويا چېكىنگەندەك بولۇپ جەڭ مەيدانىنى ئاتسىزغا تاشلاپ بېرىشى، رەقىبلىرى قەلئەدىن چىقىپ ھوشيارلىقىنى يوقاتقاندىن كېيىن، تۇساتتىن ھۇجۇم باشلىشى كېرەك ئىدى.

سۇلتان چېدىرغا كىرىپ قورال ـ ياراغلىرىنى تاقىدى، ئۇنىڭغىچە ئەمىرلەشكەر يېتىپ كەلدى.

— قوشۇننى دەريانىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتكۈزۈڭ، — دېدى سۇلتان قاپىقىنى ئاچماي، — بىر ـ ئىككى كۈن كۆزدىن يىراق تۇرايلى.

ئەمىرلەشكەر ھۆكۈمدارنىڭ نىيىتىنى بىلدى، شۇڭا دەرھال

تەزىم قىلىپ چىقىپ كەتتى.

بامدات نامىزىغا ئەزان ئېيتىلىپ، سالاۋات تۈگىگەندىن كې-يىن قوشۇن كۆچتى. پېشىن ۋاقتى بولغاندا قەلئە ئەتراپىدا سەل-جۇقىيلاردىن بىرمۇ ئادەم قالمىدى. دەريا بويىدا ئون — ئون بەشتەك ئات بىلەن بىر توپ قوي ئوتلاپ يۈرەتتى، ئۇلارنىڭ كەيند-دە چارۋىچى كىيىمىدىكى ئىككى يىگىت تاياق كۆتۈرۈپ يۈرەتتى. بۇلار سۇلتان سەنجەرنىڭ خاس نۆكەرلىرى ئىدى.

قەلئە كۈنگۈرىلىرىدىن بۇ مەنزىرىنى كۆزىتىپ تۇرغان خا-رەزملىكلەر ناغرا چېلىپ تەنتەنە قىلىشتى. ئۇلار، دەرۋازىلارنى ئېچىپ، گۇرگەنچ تەرەپكە ئاتلانساق بولار دەپ ئويلىدى. ئاتسىز ھەر ئېھتىمالغا قارشى سىرتقا مەخپىي ئايغاقچىلارنى چىقارتتى. ئايغاقچىلار قەلئەنى ئايلىنىپ، پىستىرمىدىن نام - نىشان تاپالمى-غاندىن كېيىن، ئاتسىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلاندى:

— كۆزدىن يوقىلىپتۇ ئۇل ئوغۇزلار، ھەزرىتىم. بىز ئەمدى دەريا بويىغا بارايلى.

دەرۋازىلار ئېچىلدى. نۆكەرلەر ئات ئوينىتىپ تاشقىرىغا چى-قىشقا باشلىدى. ئىككى ئايدىن بېرى قانغۇدەك سۇ، تويغۇدەك بىر نەرسە يېيەلمەي جاپا چەككەن نۆكەرلەر ساپ ھاۋادىن مەست بولۇپ ئۆزلىرىنى ئۇنتۇدى. ئاتلارنىڭ ئېگەر - جابدۇقلىرى ئېلىۋېتىل-گەن، تەرەپ - تەرەپكە چېدىرلار تىكىلگەن، گۈلخانلار يېقىلغان، داش قازانلار ئېسىلغانىدى.

ئاتسىز ئىككى قويچىنى يېنىغا چاقىرتتى.

— سۇلتان سەنجەر نەگە كەتتى؟ بىلگەنلىرىڭلارنى ئېيتىڭلار!

قويچىلار باشلىرى يەرگە تەگكىچە تەزىم قىلىشتى.

— بىلگىنىمىز شۇكى، — دەپ گەپ باشلىدى بى-رىنچىسى، — سەلجۇق پادىشاھىنىڭ خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي دېگەن پىرى كېلىۋاتارمىش...

ئىككىنچىسى گەپنى ئۇزۇۋەتتى:

— شۇ پىرىنىڭ ئالدىغا چىققىلى بۇخارا تەرەپكە كېتىپتۇ.

ئاتسىز «ھىم» دەپ ساقىلىنى سىلىدى. ئۇ سەنجەر بىلەن

تۈركىستانلىق شەيخۇل ماشايىخنىڭ ئارىسىدا يېقىن مۇناسىۋەتنىڭ بارلىقىنى بىلەتتى، ئەمما شەيخنىڭ بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەرسىز ئىدى.

ئاتسىز ئىككى پادىچىغا رۇخسەت بەردى. ئۇلار جانلىرىنىڭ ئامان قالغانلىقىغا شۈكرى ئېيتىپ بىردەمدىلا غايىب بولدى.

خارەزملىكلەر ئۈچ كۈنگىچە يەپ ـ ئىچىش بىلەن مەشغۇل بولدى. بىرىنچى كۈنلىرى ئۇلار ئەتراپقا كۆز ـ قۇلاق بولۇپ، ئەنسىزلىك بىلەن كۈن ئۆتكۈزگەنىدى. سەنجەرنىڭ نۆكەرلىرىدىن نام ـ نىشان بولمىغاچ، ئۇلار ئۆزلىرىنى تامامەن ئۇنتۇدى. يېقىن كەنتلەردىن تۇلۇم ـ تۇلۇم قىمىز، كوزىلاردا مۇسەللەس ئەكېلىندى. شۇنىڭ بىلەن مەيخورلۇق، بىغەملىك، راھەت ـ پاراغەت، ئويۇن ـ كۈلكە باشلىنىپ كەتتى. ئاتسىزنىڭ ئادەملىرى ئەمدىلا قورشاۋدىن خالاس بولغان نۆكەرلەرگە ئەمەس، بەلكى دۇنيانى ئۇنتۇغان بەڭگى، دىۋانىلەرگە ئوخشاپ قالغانىدى.

ئۆتىنچى كۈنى خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن سۇلتان سەنجەر ئۆلىمالىرىدىن ئاق پاتىھە ئېلىپ تۇيۇقسىز ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئاتسىزنىڭ نۆكەرلىرى تۈن كېچىدە چېدىرلاردىن ئىشتانچاق چىقىپ تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىشاتتى، ئوتلاپ يۈرگەن ئاتلىرىنى ئىزلىشەتتى، ئۇستىگە باستۇرۇپ كېلىۋاتقان سۇلتان سەنجەر لەشكەرلىرىنىڭ قىلىچىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن جاي تاپالماي پەرياد سېلىشاتتى.

نىھايەت تاڭ ئېتىپ، دوست بىلەن دۈشمەن بىر ـ بىرىنى تونۇيدىغان بولدى. ئەمدى خارەزملىكلەرمۇ خېلى جەڭگىۋار قىياپەتكە كىرگەن بولۇپ، مەردانە ھالدا ئۇرۇشقا كىرىشكەنىدى.

ئۇرۇش شامغىچە داۋام قىلدى. ئاتسىزنىڭ نۇرغۇن نۆكىرى نابۇت بولدى. نەيزە سانجىلىپ يىقىلغان ئاتلارنىڭ قېنى بىلەن شېھىتلەرنىڭ قېنى قوشۇلۇپ ئاقتى. قەلئەنى قىيا ـ چىيا، پەرياد بىر ئالدى. ئەتراپقا تۈن پەردىسى يېيىلغاندا دەرۋازىدىن جۇلدۇر كىيىملىك بىر كىشى چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا ئاق توغ، كەينىدە ئۈچ ـ تۆت ئاتلىق، يېنىدا كۆك سەللىلىك بىر بوۋاي تۇراتتى.

سۇلتان سەنجەر بادام رەڭلىك تۇلپارنىڭ ئۈستىدە يىراقتىن ئەھۋالنى كۆزىتىپ تۇراتتى. ئۇ مەرگەنلەرگە: «ئوق ئاتـ ماڭلار!» دېگەندەك ئىما قىلدى. ئەلچىلەر يېتىپ كەلدى. تېرە جۇۋا كىيىپ ئاق توغ كۆتۈرگەن كىشى هازارەسپىتىكى تونۇلغان زاهىت ئاهۇپۇش ئاتا ئىدى. ئۇ ئۇدۇل سەنجەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئاق توغنى ئاستا تۇلپارنىڭ ئالدىغا قويدى. ئاتلىقلارمۇ ئاتتىن چۈشتى ۋە خارەزملىكلەرنىڭ قاپقارا، تۆت بۇرجەك توغنى سەنـ جەرنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. ئاهۇپۇش ئاتا ياراتقان تەڭرى نامىدىن: «ئول ئاسىي بەتخۇي گۇمراھ» نىڭ گۇناهىنى سورىدى.

— ئۇ نامەردنىڭ ئۆزى نەدە؟ — دەپ ۋارقىرىدى سەنجەر.

نۆكەرلىرىنىڭ بىرى جاۋاب قىلدى:

— جانابىمىز... بىزلەرنى ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. ئۆزلىرى ئۇياقتا قالدى...

سۇلتان يېنىدىن ئاياللارنىڭ زىبۇزىننەتلىرىنى ئېلىپ نۆكەرنىڭ يۈزىگە ئاتتى:

— مانا بۇلارنى ئۇ ئۇياتسىزغا ئاپىرىپ بېرىڭلار. نامەردنىڭ بوينىغا قىلىچ ئەمەس، زەئىپەلەرنىڭ زىبۇ زىننەتلىرى مۇناسىپـ تۇر.

سۇلتان ئاتنىڭ بېشىنى بۇراپ قارارگاهى تەرەپكە يۈزلەندى.

تاڭ ئاتتى. خۇددى سۇلتاننى زەپەر بىلەن قۇتلۇقلىغاندەك چاراقلاپ ئاپتاپ چىقتى. سەنجەر چېدىردىن چىقىپ قاراۋۇللارنىڭ قورشاۋىدا دەريا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ سۇ بويىغا بېرىپ توختىـ دى. سۇ كۆپۈكلىنىپ ئاقاتتى. دولقۇنلار گويا سۇلتاننى ئالقىشلاـ ۋاتقاندەك قىلاتتى. سۇلتان تۆت ئەتراپىغا نەزەر تاشلىدى، ئۇنىڭغا دۇنيا كېڭىيىپ كەتكەندەك بىلىنەتتى. بىپايان چۆل هاۋاسى، دەريانىڭ نەمخۇش هىدى، سۈزۈك سامادىكى مەيىن ئاپتاپ بىردىن ئۇنىڭ روھىنى جانلاندۇرۇۋەتتى. ئۇ كەينىگە بۇرۇلدى، هەيۋەتـ لىك يىپەك چېدىرنىڭ ئۈستىدە قېنىق كۆك رەڭلىك توغى يالتىـ راپ تۇراتتى. توغنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى باشلىق بۈركۈت گويا مەغرىب ۋە مەشرىق تەرەپكە پەرۋازغا ئىنتىلىپ تۇرغاندەك، بۇرـ

كۆتنىڭ ئالدىدىكى كامانغا راسلانغان ئوق رەقىبنى نىشانغا ئالغان-
دەك كۆرۈنەتتى.

سۇلتان سەنجەر ئۆركەش - ئۆركەش دولقۇنلارغا خىيالچان
تىكىلىپ تۇرۇپ، بۈگۈنكى غالىبىيەت ۋە پىرى كامىلنى يورۇق
يۈز بىلەن قارشى ئېلىشقا نېسىپ قىلغىنى ئۈچۈن ئاللاغا شۈكۈر
ئېيتتى.

مۇنشى نامە ئەكەلدى. نامە ئاتسىزدىن كەلگەنىكەن. سۇلتان
«قەسەمخور سۆزىدە تۇرماس» دەپ ئۇنى ئوقۇشنى خالىمىدى.
مۇنشى:

— شاھىنشاھتىن ئىجازەت بولسا، ئۇ ئاسىي قۇللۇق ئۈچۈن
كېلەرمىش، — دېدى.

— مۇشۇ يەرگە كەلسۇن! — دېدى سۇلتان.

— ھۇزۇرىڭىزغا كەلگىلى يۈزى چىدىماسمىش... شۇڭا...
سۇلتان ئىستىھزالىق كۈلدى.

— يۈزى بىلەن كۆتىنىڭ پەرقى قالمىغاندىن كېيىن...
نېمىشقا كېلىدىكەن...

تەكەش باھادىر سۆز قوشتى:

— ھەزرىتىم ئىجازەت بەرسە، ئۇل كاززاپنى تۇتۇپ
ئەكېتەيلى!

سۇلتان سەنجەر ئىككىلەندى. ئۇ جەڭنىڭ ئالدىدا «ئاتسىز
قولغا چۈشسە، كاللىسىدىن جۇدا قىلىمەن» دەپ نىيەت قىلغان-
دى. ئەمما، پىرى مۇرشىد كېلىدىغان چاغدا قولىنى قان بىلەن
بۇلغاپ ئولتۇرۇشنى لايىق كۆرمىدى.

— ئۇ ئاسىيغا ئېيتىڭلار، ئاخىرقى قېتىم قېنىدىن
كەچتۇق، — دېدى سۇلتان.

بىرئازدىن كېيىن دەريانىڭ ئوڭ تەرىپىدە بىر توپ ئاتلىق
پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئاق تۇلپار مىنگەن ئالائىددىن
چىقىپ كەلدى. ئۇ دەريانىڭ لېۋىگە كېلىپ ئاتتىن چۈشتى، سەج-
دىگە باش قويغاندەك ئۈچ قېتىم يەرگە يۈكۈندى، كېيىن ئېتىغا
ئىرغىپ مىندى - دە، نۆكەرلىرى بىلەن قۇملۇقنىڭ ئىچكىرىگە

كىرىپ كەتتى.

«ۋەسسالام، — دېدى سۇلتان ئىچىدە، — ئىنشائاللا، ئۇنىڭ يۈزىنى قايتا كۆرمىگەيمەن».

سۇلتان چېدىرىغا قايتتى. ئىچكىرى كىرىپ ئالتۇن تەختتە ئولتۇردى. نۆكەرلەر پاكار، ۋىجىككىنە بىر كىشىنى سۆرەپ كىرىشتى.

سۇلتان مۇلايىم ئاۋازدا سورىدى:

— مەۋلانە، قەلئە سېپىلىدىن ئېتىلغان ئەشئارنى جانابلىرى پۈتكەنمۇ؟

— شۇنداق، شاھىنشاھىم، — دېدى ئاران بېشىنى كۆتۈرۈپ رەشىدىددىن ۋەتۋات.

— نېچۈن بۇنداق ئازدىڭىز؟ كۆنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ جاۋابىنى بېرۈرمەن دەپ ئويلىمىدىڭىزمۇ؟ ئۆلۈمىڭىزدىن بۇرۇن ئېيتىڭچۇ، مەۋلانە، ھەزارەسپتىن بىر ئېشەكمۇ ئالالمايسىز دەپ بېشارەت قىلغانىدىڭىز، مانا شۈكرىكىم، ئېشەك ئورنىغا بىر ئاتقا ئىگە بولدۇق.

— بەرھەق، دۆلەتپاناھ، — دېدى رەشىدىددىن ۋە كۆكسىنى نوقۇدى، — بۇ ئات بىر كۈنى ئېشەك بولغۇسىدۇر، ئەمما ئىككىلا دۇنيادا ئات بولالمىغاي.

رەشىدىددىننىڭ ئاجايىپ ئوخشىتىشلىرىدىن سۇلتان قاقاقلاپ كۈلدى. رەشىدىددىن بىر تەرەپتىن ئۆزىنى ئېشەككە ئوخشىتار، يەنە بىر تەرەپتىن، گېپىم گەپ، ئات ئالالمايسىز دەپ قەيسەرلىك قىلىۋاتاتتى. سۇلتان لېۋىنى چىشلەپ بىردەم سۈكۈتتە تۇردى، كېيىن تەكەش باھادىرغا ئىما قىلدى:

— بۇ ئەبلەخنى يەتتە پارە قىلىڭ!

رەشىدىددىننىڭ جېنى تۇمشۇقىغا كەلدى. ئۇ گۈپ قىلىپ يەرگە يىقىلدى، خېلىغىچە بېشىنى كۆتۈرمەي ياتتى، ئاندىن ئىڭىراپ گەۋدىسىنى كۆتۈردى. ئۇنىڭ تۈگمىدەك كىچىككىنە كۆزلىرىگە ياش تولغانىدى.

— شاھىنشاھىم... ئۆلۈمدىن بۇرۇن ماڭىمۇ بىر ئېغىز سۆز

بەرسىڭىز...
— سۆزلەڭ!
— ئۆلۈمىمگە رازىدۇرمەن، شاھىنشاھ، قاراڭ، مەن كىچىككىنە بىر بەندىدۇرمەن... مەن غېرىبىنىڭ قەيىرىمنى يەتتە پارە قىلىسىز. ئەگەر رۇخسەت قىلسىڭىز ئىككى پارە قىلسۇن.
سۇلتان بىردىن كۈلۈپ تاشلىدى.
— جان تاتلىق ئىكەن ـ ھە، شائىر قىياپەتتە سەيلە قىلغاندەك بولدىڭىز بەلكىم؟
ۋەتۋات ھامان تىترەپ تۇراتتى. سۇلتان قاپىقىنى تۈردى.
— ئۇنى ئېشەككە مىندۈرۈپ ئەلدىن ھەيدەپ چىقىرىڭلار.
رەشىدىددىن ھۆڭرەپ يىغلاپ تاشلىدى. ئۇ بىر ئۆلۈپ تىرىلگەندى.
سۇلتان چېدىرىدا تەنھا ئولتۇراتتى. ئۇ خىيالغا پاتتى، ئاتىسى بىلەن بولغان ئىككى ئايلىق جېدەل ـ ماجىرانى، ئاتىسىنىڭ دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە تۇرۇپ ئامانلىق تىلىگەنلىكىنى، رەشىدىددىننىڭ ھۆڭرەپ يىغلىغانلىقىنى... يىگىتلىك چاغلىرىنى، ئىشقىلىپ، ئۆتكەن ئۆمرىنى بىر قۇر ئەلگەكتىن ئۆتكۈزدى، كۆڭلى سىيرىلدى، يۈرىكى ئېچىشتى. «قېرىدىم... ساپالىق باغلىرىمىز خازانغا يۈزلىنىپتۇ...» دېدى.
ئۇ چاۋاك چالدى، مۇلازىم كىرىپ كەلدى.
— مەي كەلتۈرۈڭ!
مۇلازىم چىقىپ كەتتى. ئازراق پۇرسەت ئۆتۈپ تىللا كوزا بىلەن چىنە ئەكىردى. ئۇنى خانتاختىغا قويۇپ چىقىپ كەتتى. سۇلتان كوزىنى چايقىدى، ئاندىن چىنىگە مەي قۇيدى، كېيىن خىيال ئىلكىدە ئۇنىڭغا تىكىلدى. سۈزۈك مەيدە ساقىلىغا ئاق ئارىلىغان بىر مويسىپىتنىڭ سۈرىتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. سۇلتاننىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلدى. بۇ ساۋابلىق ئۈچۈن بېقىۋالغان پەرزەنتى ئاتىسىدىن كەلگەن خورلۇقمۇ، ئاللا نېسىپ قىلغان ئىرادىنىڭ تۈرتكىسىمۇ ۋە ياكى پىرى مۇرشىد بىلەن بولغۇسى دىدار شادلىقىمۇ بىلىپ بولمايتتى.

25. ئادالەت قوڭغۇرىقى

دانا پادىشاھ شائىرنىڭ ئىشىكىنى چېكىدۇ،
نادان شائىر شاھلارنىڭ ئىشىكىنى چېكىدۇ.

— قەدىمكى ھېكمەت

سۇلتانۇل ئارپىنىنىڭ بىر چاپقۇر ئېتى بار ئىدى. ھەزرەت ئۇنى بابا ماچىنغا تاپشۇرغانىدى. باباقۇل تائەت - ئىبادەتتىن باشقا ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ ئەتراپىدىن نېرى كەتمەيتتى؛ سۇ بويىغا ئاپىرىپ سۇغىراتتى، يۇيۇپ - تارايتتى، يەم تۇۋرىسىنى قۇرۇق قويماسلىققا تىرىشاتتى. ئاتمۇ بابا قۇلغا ئوخشاش ئۇچقۇر ئاياغ بولۇپ، زادى تىنىم تاپمايتتى؛ بىر يەردە ئۇزاق تۇرسا پۇشقۇرۇپ، بىئارام بولاتتى. باباقۇل «مەنمۇ ئۇچقۇر ئاياغ، سەنمۇ ئۇچقۇر ئاياغ» دەپ قوياتتى ۋە ئۇنى يېتىلەپ ئەتراپنى ئايلىناتتى.

بىر كۈنى شەيخ ئاتخانىغا كىردى، قارىسا ئات يەرنى تېپىپ، باغلاقنى ئۈزۈشكە ئۇرۇنۇۋاتاتتى.

«ئاتمۇ زېرىكىپتۇ، باباقۇل، — دېدى ھەزرەت، — يول تەييارلىقىنى كۆرۈڭ، خۇدا خالىسا، جۈمە نامىزىنى ئۆتكۈزۈپ يولغا چىققايمىز».

يەسسەۋىي تەرىقىتىگە ئاساسەن، يىراق سەپەردىن بۇرۇن زىكىرگە چۈشمەك ۋاجىپ ئىدى. شەيخ تۇنجى ئۇستازى ئارسلانبابىنىڭ پەرزەنتى، يېقىن مەھرىمى مەنسۇر خوجىنى چاقىرىپ جۈمە كۈنى زىكىر ئۆتكۈزۈشنى بۇيرۇدى. مەنسۇر خوجا بۇخارا سەپىرد-

نىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ تەزىم قىلدى:
— پىرىم، بۇخارالىقلار بىزنىڭ زىكىرگە قاتنىشىشنى ئىختىيار قىلىپتۇ. جانابىڭىزدىن ئىجازەت بولسا، ئۇلارنىمۇ سېپىمىزگە قوشساق...
ھەزرەت تەسۋى سىيرىپ، تەكبىر ئېيتىپ ئولتۇراتتى، شۇ يوسۇندا خىيالغا پاتتى. زىكىر مەسىلىسىدە غىجدۇۋانىي تەرىقىتىگە مەنسۇپ دەرۋىشلەر بىلەن يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە مەنسۇپ دەرۋىشلەر ئارىسىدا ئازراق ئىختىلاپ بار ئىدى. غىجدۇۋانىي تەرىقىتىدىكىلەر زىكىر پىنھان تەرەپدارلىرى ئىدى. ئۇلار ئاللانىڭ نامىنى قەلبىدە، ئاۋازسىز زىكىر قىلىشنى ئەۋزەل بىلەتتى. يەسسەۋىيە تەرىقىتىدىكىلەر ئاللانى ئاشكارا ۋە پىنھان، تىلدا ھەم دىلدا بىردەك زىكىر قىلىشنى پەرز دەپ ھېسابلايتتى.
شەيخنىڭ كۆڭلىدىن ئەنە شۇ سىلىشتۇرما ئۆتتى ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ خەلىپىسىگە قارىدى:
— ئاللا ئۇلارنىڭ كۆكسىگە ئاشكارا زىكىرنى سالغان بولسا، بوپتۇ، كېلىپ قاتناشسۇن.
مەنسۇر خوجا قولىنى كۆكسىگە قويغىنىچە چىقىپ كەتتى.
بىرئازدىن كېيىن خانىقا ھويلىسىدا جاراڭلىق ئاۋاز ئاڭلاندى، سەردارى دەرۋىشلەرنى زىكىرگە چىللىدى:

ھۇ ھالقىسى قۇرۇلدى،
ھەي دەرۋىشلەر كېلىڭلار!
ھەق سۇپىرىسى يېيىلدى،
ئاندىن ئۇلۇش ئېلىڭلار!

قال ئىلمىنى ئوقۇبان،
ھال ئىلمىغا يېتىبان،
يوقلۇق ئىچرە پېتىبان،
بارلىقلاردىن ئېلىڭلار!

سوغۇقتا تار ھۇجرىلارغا بېكىنىپ ياتقان دەرۋىشلەر ئارقا-ئارقىدىن چىقىپ كېلىشكە باشلىدى. خانىقانىڭ كەڭ، تۆت بۇر-جەك ھويلىسى زىكىر ئەھلى بىلەن تولدى. مەنسۇرخوجا چاۋاك چېلىپ، تۈركىستاندىن كەلگەن دەرۋىشلەرنى ھالقىغا توپلىغاندىن كېيىن، زىكىر ئەھلى ئىككىگە ئايرىلدى. يەسسەۋىيە مۇرىتلىرى سۇلۇك قائىدىسىگە ئاساسەن يۇمىلاق بولۇشۇپ، بىر- بىرلىرىنىڭ يەلكىلىرىگە قوللىرىنى قويدى. مەنسۇر خوجا تەكبىر ئېيتتى، كېيىن سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ ئوتلۇق بىر ھېكمىتىنى ئوقۇدى. شۇ چاغدا شەيخۇل ماشايىخ بىلەن ئابدۇلخالىق پەيدا بولدى. ئىككى بىر ھالقىنىڭ ئۇدۇلىدىكى گىلەم سېلىنغان سۇپىغا ئولتۇردى. شەيىخ زىكىرگە ئىجازەت بېرىپ پاتىھە ئوقۇدى. يەسسەۋىيە سۇلۇكىدىكى زىكىر ئەھلى گاھ چەپ، گاھ ئوڭ تەرەپكە چايقى-لىپ ئاستا - ئاستا زىكىرگە چۈشۈشكە باشلىدى. ئۇلارنى ئاجايىپ بىر قىزىقىش بىلەن كۆرۈپ تۇرغان غىجدۇۋانىي تەرەپدارلىرى تۇرغان يەرلىرىدە ئىختىيارسىز ساما ئاھاڭىغا جور بولۇپ تەۋرە-نىشكە باشلىدى. زىكىر شىددەتلىك تۈس ئېلىشقا باشلىدى. ئەمدى بۇخارالىقلار تۈركىستانلىقلارغا تەقلىد قىلىپ بىر - بىرىنىڭ يەل-كىلىرىگە قوللىرىنى قويۇپ، «يا ھۇ! يا ھەق!» دەپ تەڭ ئاۋازدا زىكىرگە چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى سەزمەي قېلىشتى.

بۇ ئاجايىپ مەنزىرىگە ئەسىر بولۇپ ئولتۇرغان ئىككى دوست ئۆزئارا بېقىشىپ قويدى. شەيخۇل ماشايىخ ئاشكارا زىكىر بىلەن پىنھان زىكىر ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپنى كۆرسە يايراپ كېتىدىغان مالامەتچىلەرگە خىيالەن مۇراجىئەت قىلدى: «ھەقتائالانىڭ دىدارى-غا يېتىشنىڭ يولى ناھايىتى كۆپ. بىراۋ سادىق بولۇپ، بىراۋ ئاشىق بولۇپ يېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى زىكىر ئەھلىدۇر. شۇن-داق ئىكەن، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا نىزا سېلىشتىن نېمە پايدا؟ شەيخلىك ئۆز يولى بىلەن، دوستلۇق رىشتىسىمۇ ئۆز يولى بىلەن...»

شەيخنىڭ كۆڭلىدىن كېچىۋاتقان گەپلەرنى ھېس قىلىپ ئول-

تۇرغان ئابدۇلخالىق كۆلۈمسىرەپ بېشىنى ئىرغىتتى ۋە تۈركىي تەلەپپۇزىدا:

— بەرھەق راست، شەيخىم. بىز زىكىرنى باشقىچە قىلىمىز، لېكىن باشقىچە زىكىرنىمۇ ئىنكار قىلمايمىز. قەلب يېگانىدۇر، ئىككىگە بۆلۈنگەن قەلب ئىككى پارچە گۆشتۇر، — دېدى.

بۇ چاغدا زىكىر بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقىۋاتاتتى. زىكىر ئەھلى سۇدەك تەرگە چۆمگەن، ياراتقانغا ھەمدۇسانا ئېيتىپ، مۇناجات ئوقۇۋاتقان دەرۋىشلەرنىڭ جاراڭلىق ئاۋازىدىن خانىقانىڭ ھۇجرىلىرىمۇ لەرزىگە كەلگەن، ھۇۋ تارتىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن زىكىرگە بېرىلگەن دەرۋىشلەرنىڭ قايسىسىنىڭ يەسسەۋىيە تەرىقىتىگە، قايسىسىنىڭ غىجدۇۋانىي تەرىقىتىگە مەنسۇپلۇقىنى ئايرىغىلى بولمايدىغان بىر ھالەت شەكىللەنگەنىدى. ئەسلىدە ئۇلار بىر دەرەخنىڭ شاخلىرى، ئەھلى سۈننەت جامائىتى ئىدى.

زىكىر ئاخىرلاشتى. ھالىدىن كەتكەن زىكىر ئەھلى ھۇجرىلىرىغا تارقىلىپ كېتىشتى.

ئەتىسى بامدات نامىزىدىن كېيىن شەيخنىڭ كارۋىنى مەرۋىگە قاراپ يولغا چۈشتى. ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي سەمەن ئاتتا، سۇلتانۇل ئارىپىن بولسا كۆل رەڭ يورغا ئاتتا كېتىپ باراتتى. ئىككى پىرنىڭ ئاتلىرى يانمۇ يان قەدەم تاشلايتتى. ئىككى يەل تاپان — بابا ماچىن بىلەن ئارىپ رېۋگەرى بىر - بىرىگە يەلكىدىشىپ، پاراڭلىشىپ كېتىپ باراتتى. ئارقىدا مىڭغا يېقىن كىشى، بۇخارا ۋالىيسىنىڭ مەخسۇس قاراۋۇللىرى كېلىۋاتاتتى. ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي شەيخنى شەھەردىن يەتتە پەرسەخ يىراقلىقىچە ئۇزىتىپ قويۇشنى نىيەت قىلغانىدى. ئۇ ئېگەردە قەددىنى تىك تۇتۇپ ئولتۇرغان دوستىغا قىيا باقاتتى، شەيخنىڭ دەرد- ھالىنى بىلمەكچى بولاتتى. نىھايەت، ئۇ كۆزلىرىنى يۇمدى، ئەقىل كۆزى بىلەن كۆردىكى، شەيخ بۇخارا ئەھلى ۋە دوستى ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي بىلەن ۋىدالاشماقتا ئىدى. ئابدۇلخالىق دوستىنىڭ كۆڭلىگە كۆڭۈل رىشتىسىنى باغلىدى. ئىككى قەلب ئارىسىدا ئىچكى دىل

سۆھبىتى باشلاندى:

يەسسەۋي: «دىدار قىيامەتكە قالدى. بىزدىن رازى بولۇڭ، دوستۇم. بىز تۇپەيلى جاپا تارتقان بولسىڭىز، كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ».

ئابدۇلخالىق: «مىڭ مەرتىۋە رازىدۇرمىز، شەيخىم. شۇنداق بىر پۇرسەت بولدىكى، بىر بۇردا ناننى ئىككىگە بۆلۈپ يېدۇق. بىر جايناماز ئىككىمىزگە كۇپايە قىلدى. بۇخارايى شەرىپتە ئىشق دۇكىنى بىنا قىلغان بولساق، بۇ جانابلىرى تۇپەيلىدىندۇر. سىزمۇ رازى بولۇڭ، شەيخىم».

يەسسەۋي: «تالىپلار ئۇچۇن ئىشق دۇكىنى قۇرۇشنى پىرى كامىل ھەمەدانىي ھەزرەتلىرى ئىككىمىزگە بۇيرۇغاندى. ئاللا ئۇستازنىڭ قەبرىسىنى نۇرلۇق قىلغاي. ئاشۇ پىرى مۇرشىد سەۋە-بىدىن سىزنىڭ تەرىقىتىڭىز مەيدانغا كەلدى. بۇل تەرىقەت سۇلۇك ئەھلىنىڭ ئىككى دۇنياسىنى ئاۋات قىلسۇن. نەزەر بەر قەدەم، سەپەر دەر ۋەتەن، يەنى ھەربىر قەدەم نەزەر — نازارەت بىلەن، سەپەر ئەل ئارا بولغاي. نۇرى ئىمانغا يەتكۈزگۈچى يول شۇدۇر، دوستۇم».

ئابدۇلخالىق: «سىز ئارىپلارنىڭ تاجىدۇرسىز، دوستۇم. بارلىق تۈركىي قوۋم يەسسەۋي ھېكمەتلىرىنى ياد بىلگۈسىدۇر. ئۇل نەزمۇل جاۋاھىرلارنى، دەپتىرى سانىي، دەپ ھەدىسى شېرىپ-كە قىياس قىلماق ۋاجىپتۇر. رەسۇلۇللا، ئۆز قوۋمى ئىچىدىن يېتىلگەن ماشايىخلار ئۇممىتىم ئارىسىدا نەبى سۈپەتتۇر، دەپ لۇتىپ قىلمىشتۇر».

شەيخ گويا غايىبتىن بىر بېشارەت سەزگەندەك ئېتىنىڭ بېشى-نى تارتتى. ئۇ دوستىغا قاراپ دېدى:

— ئەمدى قايتىڭ، مەۋلانە. بىزنىڭ بارار بېغىمىز يىراق، خوشلىشايلى.

ئىككى پىر ئاتتىن چۈشتى، ئاندىن ئۇچ قېتىم قۇچاقلاشتى. ئابدۇلخالىقنىڭ كۆڭلى يۇمشاق ئىدى، شۇ سەۋەبتىن كۆزلىرىگە

ياش كەلدى. شەيخ بولسا ئۆز ھېسسىياتىنى تىزگىنلەپ كۆزگەندى، كۆكسى ئېچىشىپ تۇرسىمۇ چىرايىنى ئۆزگەرتمىدى، يۈزىنى يانغا بۇراپ، قىسقا پاتىھە ئوقۇپ ئېتىغا مىندى.

ئابدۇلخالىق دوستىنىڭ كەينىدىن خېلىغىچە تىكىلىپ قاراپ تۇردى. دەرۋىشلەرنىڭ ئاخىرقى سېپى يېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئارىپ رېۋگەرىگە قاراپ دېدى:

— شەيخ مەككەئى مۇكەررەمەگە يېتىپ بارالماس... كۆرۈپ تۇرۇۋېتىمەن، غايىب بىر ئىشارەت تۇپەيلىدىن يەنە تۈركىستان ئېلىگە قايتقاي... يولىڭىز ئاقيول بولسۇن، شەيخىم.

ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىي پەنالىق مەقامىغا مۇشەررەپ بولغان زاتى شەرىپلەردىن ئىدى. ئۇنىڭ بېشارىتى راست بولۇپ چىقتى.

سۇلتان سەنجەر لەشكەرلىرىنى ئىككى بۆلەككە بولدى، چوڭ قىسمىنى مەرۋگە يولغا سالدى. ئۇ ئالائىددىن ئاتسىز يەنە قەسەمنى بۇزۇپ پايتەختكە ھۇجۇم قىلىپ قالمىسۇن دېگەن ئەندىشىدە ئىدى.

سۇلتان سەنجەر يېنىغا بىرنەچچە مىڭ كىشىلىك تاللانغان نۆكەرنى ئېلىپ، پىرى كامىلىنىڭ ئىستىقبالىغا قاراپ ماڭدى. شەيخۇل ماشايىختىن داۋاملىق خەۋەر كېلىپ تۇراتتى. پىر تۈنۈگۈن بۇخارادىن چىققانمىش. ئاللا يولىنى بەرسە بىر ھەپتە ئىچىدە چارجۇيغا يېتىپ كېلىشى مۇمكىن. سۇلتان پىرىنى دەريا بويىدا كۈتۈۋېلىشنى نىيەت قىلغانىدى. ئەمما، مەنزىل خېلى ئۇزاق، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئېتىنى داۋاملىق قامچىلىشى كېرەك ئىدى.

سۇلتان سەنجەر يۇڭلۇق تونغا ئورانغىنىچە كېتىپ باراتتى. چىللە ئېيى كىرىپ قالاي دېگەندى. كۈن سوغۇق بولۇپ، دەريا تەرەپتىن قىش شامىلى كېلەتتى. جەيھۇن دەرياسىنىڭ يۈزىنى داكىدەك قېلىنلىقتا ئاپئاق مۇز قاپلىغانىدى. تەكەش باھادىر دەرياغا قاراپ نېمىنىدۇر غۇدۇڭشىيتتى. ئەمما، سۇلتان سەنجەرنىڭ قۇلىقىغا گەپ كىرمەيتتى. ئۇنىڭ خىيالى پىرى مۇرشىدتا ئىدى. ئۇ ئەۋلىيالار سەرۋىرى بىلەن تېزرەك دىدارلىشىشنى ئىستەيتتى.

«ئەۋلىيالار سەرۋىرى...» دېگەن بۇ بىر ئېغىز گەپ سۇلتان

سەنجەرنىڭ خىيالىنى يىراق يەسسىگە ئەكەتتى. كۆز ئالدىدا پىرى گەۋدىلەندى. بۇنىڭدىن تەخمىنەن ئون يىللار بۇرۇن سۇلتان سەنجەر ئۈچ كۈن پىرى كامىلنىڭ دەرگاھىنى تاۋاپ قىلدى، ئۈچ كۈن ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن بەھرە ئالدى ۋە شۇ تۇپەيلىدىن جىسمى جېنىدا ئاجايىپ بىر ئۆزگىرىشنى سەزگەندەك بولدى. ئۇنىڭ ئەقىل كۆزىمۇ روشەنلەشكەندەك، زېھنى سۈزۈلگەندەك تۇيۇلدى. سۇلتان سەنجەر خانىقا ئەھلىگە نۇرغۇن ئېھسانلارنى قىلدى، ئاۋامغا مىڭلاپ مال تارقاتتى، مەدرىسە، مەسچىتلەرگە ۋەخپە ئاجراتتى.

سۇلتان سەنجەر يەسسىدىن شەيخۇل ماشايىخنىڭ ئىرشاتىنى ئېلىپ قارارگاھىغا قايتتى. شۇنىڭدىن بىرى ئۇ ئىمكانىقەدەر پىرىنى زىيارەت قىلىپ تۇردى، ئۆزى بارالمىغان چاغلاردا نامە ئەۋەتتى، مۇشكۇل ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندا مەسلىھەت سورىدى، سەلجۇقىيلار دۆلىتىگە ئامانلىق، ئەركانلىرىغا ساداقەت، ئۆلىمالىرىغا دىيانەت، پۇقرالىرىغا پاراغەت تىلەپ دۇئا قىلىشنى ئۆتۈنۈپ كەلدى.

ئەمما... بىرنەچچە يىللاردىن بىرى سۇلتان سەنجەرنىڭ كۆڭلىگە ئېغىر بىر تاش چۈكۈپ ياتاتتى. ئۇ پىرىنىڭ قولىنى سۆيەلمىدى، ئاشۇ قەتاۋان دەشتىدە گورخاندىن مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ھەزرەتنىڭ دەرگاھىغا بېرىشقا يۈزى چىدىمىدى... مانا ئەمدى پىرىنىڭ ئۆزى كېلىۋاتىدۇ. سۇلتان سەنجەر تېزرەك پىرىنىڭ دىدارىغا يېتىش، كۆڭلىنى بىئارام قىلىپ ياتقان ئېغىر تاشتىن خالاس بولۇش ئۈچۈن يەنە ئاتقا قامچا سالدى.

سۇلتان سەنجەر ناھايىتى تېز يۈرۈپ، كېمىدە تۆت يۈز تاش كېلىدىغان يولنى ئۈچ كۈندە بېسىپ بولدى ۋە چارجۈي ساھىلىدىكى كىچىككە كېلىپ ئاتتىن چۈشتى. شەيخنىڭ كارۋىنىدىن تېخى دېرەك يوق ئىدى. «خۇداغا شۈكۈر، ئۈلگۈرۈپ كەپتىمەن» دېدى سۇلتان سەنجەر ۋە دەريانىڭ بويىغا ئەزىز مېھمانلار ئۈچۈن قونالغۇ ھازىرلاشقا پەرمان بەردى. نۆكەرلەر ھەزرەتنى ئىنتىزار بولۇپ كۈتۈۋاتقاندەك يەرلىك خەلق قولمۇ قول بولۇشۇپ ئىشقا كىرىشىپ

كەتتى. ئىككى سۇلتانغا يانمۇ يان ئاق ئۆي تىكىلدى. كىگىزلەر بىلەن ئورالغان چېدىرلارنىڭ سىرتى يىپەك ماتا بىلەن قاپلاندى. بىر چېدىرنىڭ ئۈستىدە يەسسەۋىيە تەرىقىتىنىڭ تۇغى، ئىككىنچىسىدە سەلجۇقىيلارنىڭ كۆك رەڭلىك تۇغى لەپىلدەپ تۇراتتى.

داش قازانلار ئېسىلغان، قويلار سويۇلغان، كوزىلاردا تۇرلۇك شەربەتلەر كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، خارەزمنىڭ مەشھۇر قوغۇنلىرىمۇ مېھمانلارغا تەييار بولۇپ تۇراتتى.

ئىككى كۈندىن كېيىن بىر كىشى سۆيۈنچە سوراپ كەلدى:

— يىراقتا شەيخنىڭ كارۋىنى كۆرۈندى!

سۇلتان سەنجەر دەريا بويىغا بېرىپ ئاتتىن چۈشتى. جەيھۇننىڭ ئۇ تەرىپىگە، يېنىك چاڭ توزۇتۇپ كېلىۋاتقان كارۋانغا تىكىلىپ خىيالچان تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئۆزىنى گويا پەدەرىنىڭ ئالدىدا گۇناھ قىلىپ قويۇپ، توۋا قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ئاسىي پەرزەنتتەك ھېس قىلىپ، يۈرىكى گۈپۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. ئەمما، توساتتىن «ئاسىيلىق پەرزەنتكە خاس، ئەپۇ قىلماق ئاتىغا» دېگەنلەرنى ئويلاپ، كۆڭلى يورۇپ كەتكەندەك بولدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن، سۇلايمان، مەنسۇر خوجا، بابا ماچىن، قۇتبىددىن ۋە باشقا بىرنەچچە ئۆلىمالار مەخسۇس كېمىدە دەريادىن ئۆتۈپ، ئامان ـ ئېسەن قاشقا چىقتى. سۇلتان سەنجەر ئىلدام بېرىپ پىرىنىڭ ئالدىدا تىزلاندى ۋە شەيخنىڭ ئېتەكلىرىنى كۆزىگە سۈرتتى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ھەزرەت بىلەن ئۈچ قېتىم قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. سۇلتان يوغان ئالىقانلىرى بىلەن شەيخنىڭ ئورۇق قوللىرىنى سىلاپ، دەردى ئېرىگەندەك بولۇپ كۈلۈمسىرىدى:

— خۇش كېلىپسىز، پىرىم. مۇشۇنداق ياخشى كۈنلەرمۇ بارئىكەن، سىزنى جېنىمىز بىلەن سېغىندۇق، قىبلىگاھىم...

ھەزرەتنىڭ چىرايىغا يېنىك تەبەسسۇم يۈگۈردى:

— بىزمۇ جانابىڭىزنىڭ سۆھبىتىنى سېغىنغاندۇق. جەيھۇن سۈيى مىڭ دەردكە داۋامىش.

شەيخ ئۆزىگە خاس ئىشارە بىلەن «ئۇزۇن بولدى، بىز تەرەپكە ئۆتمىدىڭىز» دەۋاتاتتى. سۇلتان سەنجەر خىجالەت بولدى.
— كۆڭۈل قۇشى پىر دەرگاھىغا ئۇچۇشنى ئىختىيار قىلسىمۇ، — دېدى سۇلتان قىزىرىپ، — ئەمما پۇشايمانلىق ئەندىشىسى پۇتىمىزنى قويۇپ بەرمىدى. ھەزرىتىمىزنىڭ ئالدىدا قارايۈز بولدۇق.
شەيخ سۇلتاننىڭ قولىنى قويۇۋېتىپ ئالدىغا قاراپ ماڭدى.
— پۇشايمان تۇۋىنىڭ ئاقىۋىتىدۇر، دەپتۇرلەر رەسۇللىلا.
تولغىدۇق، قېنى يول باشلاڭ، ئىسسىنايلى، شاھىنشاھ جانابلىرى.
شەيخۇل ماشايىخنىڭ تەسكىنلىك سۆزى سۇلتان سەنجەرنىڭ كۆكسىنى بېسىپ تۇرغان تاشنى ئېرىتىپ تاشلىغاندەك بولدى. ئۇ پىرى كامىل بىلەن يانمۇ يان ھالدا خاس چېدىرغا قاراپ ماڭدى.
چېدىرنىڭ ئالدىدا سۇلايمان بىردىن يۈكۈندى. «شۈكۈر ئاللا، تۇغۇلغان ئېلىمگە يەتكۈزدۈڭ!» دەپ قوللىرىنى يەرگە ئۇرۇپ يۈزىگە سۈرتتى. ئۇنىڭ بىلەن ئىزمۇ ئىز كېلىۋاتقان قۇتبىددىن سۇلايمان ئاغام يىقىلدى، دەپ ئويلاپ، قولتۇقىدىن يۆلىمەكچى بولدى. دەل شۇ چاغدا پىرى مۇرشىدنىڭ كەسكىن ئاۋازى ئاڭلاندى:
— تەگمەڭ، يۇرت مېھرىگە قانسۇن.
قۇتبىددىن قېتىپ تۇرۇپلا قالدى. ھەزرەت ئۆزىدىن ئىككى قەدەم كېيىن كېلىۋاتقان سۇلايماننىڭ تىزلانغانلىقىنى بىلگەندى. قۇتبىددىن ئۇستازىنىڭ نەزەر ساھىبى ئىكەنلىكىگە يەنە بىر قېتىم ئىمان كەلتۈردى.
سۇلتان سەنجەر شەيخنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى ياخشى بىلەتتى. ھەزرەت ئارتۇقچە ھەشەمنى ياخشى كۆرمەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ چېدىرنى ئاددىيلا قىلىپ بېزەتتى. تۆردە ياغاچ ساندۇق، ئىلغۇچتا يۇڭ چەكمەن، تۆلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋا، ئوتتۇرىغا تۆت پۇتلۇق چوغدان قويۇلغان، چوغدانلاردا قىپقىزىل ئوت يالقۇنجايتـ

تى. چېدىر ئىچى ئىسسىق، رەتلىك سەرەمجانلاشتۇرۇلغانىدى.
شەيخ تۆرگە ئۆتتى، كەينىدىن سۇلتان سەنجەر، سەمەرقەنت قازىسى ئابدۇرەززاق، سۇلايمان، مەنسۇر خوجا، بابا ماچىن، قۇتبىددىن ۋە شەيخنىڭ ھەمسەپەرلىرى، شۇنداقلا مەرۋىلىك ئەمەلدار ۋە ئۆلىمالار كىردى. ھەزرەت قولىنى دۇئاغا كۆتۈردى.
— ئامىن! ئىلاھا، ساۋاب ئىستەپ مەككەئى مۇكەررەمەگە قاراپ يول ئالغانلارنىڭ مۇشكۇلىنى ئاسان قىلغايسەن، ئىلاھا، مۇلۇك ئىگىسى ئۆز تەختىدە بەرقارار بولسۇن، پۇقرانىڭ رىزقى مول بولسۇن! ئىلاھا، بەندىلىرىڭگە پايدىلىق ئىلىم ۋە پاراسەت ئاتا قىلغىن، ئاللاھۇ ئەكبەر!
سۇلتان سەنجەر قولىنى كۆكسىگە قويۇپ بېشىنى ئەگدى:
— پىرىم، قەدىمىڭىز كۆلبىمىزنى نۇرغا تولدۇردى.
زىياپەت ئەسىرگىچە داۋام قىلدى، كېيىن جامائەت ئىبادەتكە تۇردى. سۇلتان سەنجەرنىڭ يەتمىش گەزلىك يىپەك چېدىرى بار ئىدى. بۇ چېدىر يامغۇر يېغىن ياكى سوغۇق كۈنلەردە مەسچىت ئورنىدا ئىشلىتىلەتتى. مېھمانلار شۇ چېدىرغا كىردى. سۇلتانۇل ئارىپىنغا ئىقتىدا قىلىپ سالاتنى ئادا قىلدى.
سۇلتان نامازدىن كېيىن تەزىم بىلەن:
— قىبلىگاھىم، ئەمدى ئارام ئېلىڭ، ئۇزاق يولدا جاپا چەككەندۇرسىز، — دېدى.
شەيخ ماقۇل دېگەن تەرزدە بېشىنى ئىرغىتتى. سۇلتان سەنجەر پىرى كامىلنى خاس چېدىرغا ئۇزىتىپ قويۇپ قارارگاھى تەرەپكە قاراپ كەتتى.
مانا ئوتتۇز يىلدۇركى، سەنجەر ئاتا مىراس ئەلنىڭ سۇلتانى. ئۇ پەدەرى بۇزرۇكۋارى مەلىكشاھ ئالىپ ئارسلان ھايات ۋاقتىدا شاھزادىلەرگە مۇناسىپ ئىلىم ـ ھېكمەتنى ئىگىلەشكە باشلىغانىدى. سەنجەر قارىي ئىدى. «قۇرئان كەرىم» نى يەتتە يېشىدىن باشلاپ ئوقۇپ كېلىۋاتاتتى، گەرچە ئۇ نەسەبى جەھەتتىن شەمشەر ئەھلى بولسىمۇ، قەلبى جەھەتتىن ئەھلى دىللاردىن ئىدى. ئۇ

ئاريلاپ ـ ئاريلاپ خانىقالارنى زىيارەت قىلاتتى، زىكىرنى ياخشى كۆرەتتى، دۆلەت ئىشلىرىدىن ئارىسالدىچىلىق تاپقان چاغلىرىدا دەرۋىشلەر ھالقىسىدا ھاردۇق چىقىرىشنى ياقتۇراتتى.

سۇلتان سەنجەردە شائىرلارغا خاس دىت بار ئىدى، بەزىدە شېئىرمۇ يېزىپ قوياتتى. شېئىردا سابىر تىرمىزى، ئەنۋەرى كەبى كامال تاپمىغان بولسىمۇ، بېيىتلىرى گاھىدا ناھايىتى ئورۇنلۇق چىقاتتى. ئۇنىڭ سۆھبەتداشلىرى ئۆلىمالار، پازىللار، پىقىھ ئەھلى ۋە ھەدىسشۇناسلار ئىدى. ھەربىي يۈرۈشلەردە بىرنەچچە تۆگىگە ئارتىلغان كۆچمە كۇتۇپخانىسىنىمۇ بىرگە ئېلىپ يۈرەتتى. قال ئىلمى ۋە ھال ئىلمىنى ياخشى بىلەتتى. پىرى خوجا ئەھمەد يەسسەۋى ھېكمەتلىرىنى ياد قىرائەت قىلغاندا ئاۋازى شۇقەدەر يېقىملىق ۋە جاراڭلىق چىقاتتىكى ھەممە ئۇنىڭغا قۇلاق سالاتتى.

سۇلتان سەنجەر پىرى شەيخۇل ماشايىخ. سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ سۆھبىتىگە تەشنا بولۇپ خىيالچان ئولتۇراتتى.

بىر چاغدا پىرى كامىلنىڭ شەپىسىنى سەزگەندەك كەينىگە ئۆرۈلدى. لېكىن، ئۇنىڭ كەينىدە ئادەم يوق ئىدى. ئۇ سىلدىكى، دېمەك، پىر ئۇنى كۈتمەكتە ئىدى. سۇلتان ئورنىدىن تۇرۇپ شەيخنىڭ چېدىرى تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن شاھنى بوسۇغىدا كۆرۈپ كۈلدى.

— دۆلەتپاناھ، بۇياققا كېلىڭ دەپ چاقىرساق ئاڭلىمىدىڭىز.

سۇلتان سەنجەر بىلدىكى پىرى راستىنلا ئۇنى كۈتۈپ تۇرغاندى. ھۆكۈمدار مەخمەل كۆرپىگە شەيخنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئولتۇردى. خېلى بىر زامانغىچە ئىككىيلا سۇلتاندىن سادا چىقمىدى. شەيخ: «شاھ دەردىنى ئېيتسۇالسۇن» دەپ كۈتەتتى. سۇلتان سەنجەر بولسا ئېيتىپقا ئەھۋالنى بايان قىلماقچى بولۇپ كەلگەن بىمارغا ئوخشايتتى، لېكىن گەپنى نېمىدىن، قەيەردىن باشلاشنى بىلمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ ئاخىر گەپ باشلىدى:

— ھەزرىتىم، ئىچىم ئاچچىق مەيگە تولغان كوزىدەك تاشماقتا. دۇنيا مېنى زېرىكتۈردى. ھەر ۋاقىت قارا قۇيۇندەك خىياللار

باستۇرۇپ كېلىدۇ. بۇ خىيال مېنى ئىبراھىم ئەدھەمدەك ھەممە نەرسىدىن ۋاز كېچىپ، چۆل - باياۋانلارغا چىقىپ كەت ۋە دەرۋىشلەر ھالقىسىغا قوشۇل، دەپ ئۈندەيدۇ.

— ئىبراھىم ئەدھەمنىڭ مەقامى باشقا، سىزنىڭكى باشقا، — دېدى شەيخۇل ماشايىخ، — ھالقا يولى غايەت ئۇزاق يول. بۇنىڭ ئۈچۈن نەپسى ۋەسۋەسىنى تىزگىنلىمەك لازىمدۇر. سىز ئوتتۇز يىل تەخت ئۈزرە دەۋران سۈردىڭىز. شاھلىق راھىتىدىن ۋاز كېچىشكە كۆڭلىڭىز رازىدۇر، لېكىن كۆزىڭىزچۇ، كۆزىڭىز رازى بولۇرمۇ؟

— ئەگەر ئاللادىن ئەمىر بولسا.

— ئاللاتائالا، شاھ ۋە سۇلتانلار مېنىڭ يەردىكى سايەمدۇر دەپ مەرھەمەت قىلدىلەر. ئادالەت دىنىنىڭ ئىززىتى، سۇلتانىنىڭ قۇۋۋىتى، ئۇ پۇقرالارنىڭ ئامانلىقى ۋە بارلىق ياخشى ئەمەللەرگە تارازىمىش. بۇ ھەدىسى شېرىپ ئادالەت قوغغۇرىقىنى يادىڭىزغا سالامدۇ؟ شۇ ھەقتىكى رىۋايەتنى ئەسلەپ كۆرۈڭ.

سۇلتان سەنجەر پېشانىسىنى سىلاپ خېلىغىچە ئويغا چۆمدى، ئەمما ئادالەت قوغغۇرىقى ھەققىدىكى رىۋايەت ئېسىگە كەلمىدى. ئۇ بۇ رىۋايەتنى ئاڭلىمىغان ياكى ئاڭلىغان بولسىمۇ ئېسىدىن كۆتۈرۈلگەنىدى.

— ئۆزرە، پىرىم...

شەيخۇل ماشايىخنىڭ چۆل شاماللىرىنىڭ تەسىرىدىن قارايغان چېھرىدە بوش تەبەسسۇم جىلۋە قىلدى.

— ياشلىقتا ئوقۇغىنىڭ مەرمەرگە يېزىلدى، قېرىلىقتا ئوقۇغىنىڭ قۇمغا يېزىلدى. ھەي بۇ قەدىمكى رىۋايەتكە بىر بېقىڭ، سۇلتان. يەر يۈزىدە سىزگە ئوخشىغان، ئېھتىمال سىزگە ئوخشاشمىغان بىر پادىشاھ بار ئىدى. ئول پادىشاھ ئەلنىڭ سۆزىنى سېغىناتتى، پۇقرانىڭ دەردىگە قۇلاق سېلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. لېكىن، سارايغا بىر مۇسۇلمان ئەرز - داد ئېيتىپ كەلمەيتتى، گويا بۇ ئەلنىڭ پادىشاھى يوقتەك ئىدى. شاھ بۇ ھالدىن بىئارام

بولدى، خاس مۇلازىمنى چاقىرتىپ دېدىكى «نېمىشقا سارايغا بىرەر كىشى ئەرز - داد ئېيتىپ كەلمەيدۇ؟ ھاكىم ۋە بەگلەردىن، قازى - قۇززاتلاردىن ھەممە كىشى رازىمۇ؟» مۇلازىم جاۋاب بەردىكى: «خەلقنىڭ دەردى كۆپ، سىزگە ئېيتىدىغان سۆزلىرى تۈگمەستۇر. لېكىن، ۋەزىرلەر ۋە باشقا ئەمەلدارلار ئۇلارنى سارىيىڭىزغا يېقىن يولاتمايدۇ. ئەرز بىلەن كەلگەن كىشىنى يالغان ۋەدە بىلەن قايتۇرۇۋېتىدۇ.» بۇنى ئاڭلاپ پادىشاھ: «سالامخانىغا بىر قوڭغۇراق ئېسىلسۇن، تانىسى دەرۋازىغا باغلانسۇن، ئۇ شۇقەدەر پەس بولسۇنكى، نارەسىدە بالىنىڭمۇ قولى يەتسۇن، كىمنىڭ شاھقا ئېيتىدىغان سۆزى بولسا ئاشۇ تانىنى تارتسۇن، مەيلى بامدات، مەيلى ئەسىر، مەيلى كېچە بولسۇن قوڭغۇراقنى چالسۇن» دەپ ئەمر قىلدى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى خۇپتەن ۋاقتىدا قوڭغۇراق توختىماي جاراڭلاپ كېتىپتۇ. چىقىپ قارىسا بىر ھۇرۇن ئېشەك تۇمشۇقىنى تانىغا سۈركەۋاتقانىكەن. بۇ ھال شاھقا يەتكۈزۈلۈپتۇ. شاھ، ئېشەكنىڭ ئىگىسىنى تېپىپ كېلىڭلار، دەپ ئەمر قىپتۇ. تاڭغا يېقىن ئېشەكنىڭ ئىگىسى تېپىپ كېلىنىپتۇ. سوئال - جاۋابتىن كېيىن مەلۇم بولۇپتۇكى، بۇ كىشىنىڭ ئېشەكنى سېتىۋالغىنىغا يىگىرمە يىل بولغانىكەن. ئېشەك قېرىپ كېرەككە كەلمەس بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن كوچىغا ھەيدەپ چىقارغانىكەن. بۇنى ئاڭلاپ شاھ «تاكى ئېشەك ئۆلگۈچە ئۇنىڭ يەم - خەشىكىنى بېرىپ باقىسىز، ئەگەر ئۇنداق قىلمىسىڭىز مېلىڭىز مۇسادىرە قىلىنىپ، ئۆزىڭىز ئەل ئارا سازايى قىلىنىسىز» دەپ بۇيرۇپتۇ.

— ئاجايىپ ھېكمەت ئىكەن، — دېدى سۇلتان سەنجەر سوغۇق تەرلەپ، — بىز قولىمىزدىن نان يېگەن ئىتلارغىمۇ ئادالەت قىلدۇق، لېكىن ۋاپا كۆرمىدۇق.

— خەۋىرىمىز بار.

— ئاشۇ بىتەۋپىق ئاتسىزنىڭ قىلغان ئىشىغا قاراڭ. سىزدەك شەيخۇل ماشايىخنىڭ ئەمرىمەرۇپى بىلەن ئىسلامغا كىرگەن ئۇلۇس-

نى كاپىر دەپ چاپقۇن قىلدى. ئۈچ قېتىم قەسەم ئىچتى. بۇنىڭ-دىن كېيىن سەيھۇن بويىغا قەدەم باسسام پالەچ بولاي، كور بولاي دەپ يالۋۇردى. شەيتان ئاتسىزنىڭ بويىنىغا تاش باغلاپ دەرياغا تاشلا، دەيدۇ. ئەمما پەرزەنت دەپ بىلگىنىمىز ئۇچۇن گۇناھىدىن ئۆتتۇق.

بىر باش ئىرغىتتى.

— ئەپۇ قىلىشنىڭ لەززىتى ئىنتىقامدا يوق. ئەندىشە رەھمان-دىن، ئالدىراقسانلىق شەيتاندىن. ئاتسىزنىڭ جېنىغا قەست قىلغى-نىڭىزدا سىزمۇ نەپسىڭىزنىڭ قۇلىغا ئايلانغان بولاتتىڭىز.

— بىراۋنىڭ مۇلكىگە كۆز ئالايتىشمۇ نەپسىنىڭ قۇربانى ئەمەسمۇ، ھەزرەت؟

— شۇنداق. شەدداد يەر يۈزىدە جەننەت ياراتىمەن دەپ كۇپۇر بولدى. فىرئەۋن خۇدالىق داۋاسى قىلىپ ئۆزىدىن كەتتى. قارۇن دۇنيا بىلەن دۇنيانى سېتىۋالماقچى بولدى. ئاقىۋىتى نېمە بولدى؟ كۇمپەيكۇم بولدى. بۇ دۇنيادىكى پاجىئەلەرنىڭ ھەممىسى نەپسى تۈپەيلىدىندۇر. تەكەببۇرلۇق، مەنمەنلىك، بايلىققا بېرىلىش، زى-نا، مەرتىۋە زوقى، تەمە، ناشۇكۇرلۇك... بەشەر ئەھلى بۇ كەبى قاباھەتلەردىن خالاس بولمايدىكەن. ئادەملەر ئوتتۇرىسىدا ئىمان، شەپقەت، ئادالەت ئىنساپ قارار تاپمايدۇ. ھەقتائالا سىز ۋە بىزنى تۇپراقتىن ياراتقان، شۇ سەۋەبتىن يەرگە بېقىپ يۈر، ئەسلىڭنى ئۇنتۇما، سۇلتان بولساڭمۇ، ئۇلتان بولساڭمۇ بۇ دۇنيادا مېھمان-سەن دەپ بۇيرۇرمىش.

سۇلتان سەنجەر داستىخاننىڭ پۆپۈكىنى تىتىملاپ خىيالغا بېرىلدى. نەزىرىدە پىرى كامىل ئۇنىڭ بەزى گۇناھلىرىنى يۈزىگە سېلىۋاتقاندەك قىلاتتى، ئىچى سىيرىلدى، ئەمما ئۆزىنى ئاقلىمى-دى. سۇلتان سەنجەرنىڭ شەيخنىڭ ئالدىغا مىلك بىر خىيال بىلەن كىرگەن، ئاچچىق گەپلەرنىمۇ ئاڭلاشقا تەييار ئىدى. شۇكرىكىم بىر ئۇنى ئايىدى، شەپقەت قىلدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن يېنىدىن بىر قەغەزنى چىقىرىپ سەنجەرگە

ئۆزاتتی.

— بەلكىم خەۋەرلىرى بار، بۇخارادا ئەمرىمەرۇپ ۋاقتىدا خەلپىنىڭ شەنگە بەزى قاتتىق گەپلەرنى ئېيتتۇق. بىر بىچارە ئەلنىڭ تەرلەپ - پىشىپ تاپقان نېنىنى يېتىپ يېيىش خەلپىنىڭ مەرتىۋىسگە ياراشمايدۇ. بۇ خىيال يول بويى ماڭا ئارام بەرمىدى. شۇ سەۋەبتىن كۆڭلىمىزدە قىسقا بىر ھېكمەت تۇغۇلدى. ئۇنى سىزگە ئاتىدىم. بىزدىن ۋەسىيەت ئورنىدا يادنامە بولسۇن.

سۇلتان سەنجەر پىرى كاملىنىڭ ھېكمىتىنى ئېلىپ كۆزىگە سۈرتتى ۋە قىرائەت قىلىشقا ئىجازەت سورىدى.

— مەيلى ئوقۇڭ، سۇلتان. باشقىلارنىڭ ئاۋازىدىن بىزمۇ ئاڭلايلۇق دەپ يازغانمىز.

سۇلتان سەنجەر ئاستا ئەمما مۇڭ بىلەن ھېكمەتنى ئوقۇدى:

شەكسىز بىلىڭ، بۇ دۇنيا بارچە خەلقتىن ئۆتەرا،
ئىنانمىغىل مېلىڭغا، بىر كۈن قولدىن كېتەر.
ئاتا - ئانا، قېرىنداش، قايان كەتتى پىكىر قىل،
تۆت ئاياغلىق چۆبىن ئات بىر كۈن ساڭا يېتەر.
دۇنيا ئۇچۈن غەم يېمە، ھەقتىن ئۆزگىنى دېمە،
كىشى مالىنى يېمە، سىرات ئۆزرە تۇتارا.
ئەھلى ئايال، قېرىنداش، ھېچكىم بولمايدۇ يولداش،
مەردانە بول، غېرىب باش، ئۆمۈرۈڭ يەلدەك ئۆتەرا.
قۇل خاجە ئەھمەد، تائەت قىل، ئۆمرۈڭ بىلمەم نەچچە يىل،
ئەسلىڭ بىلسەڭ ئابى گىل، يەنە گىلغا كېتەرا.

سۇلتان سەنجەر تەسىرلەنگەن ھالدا ھېكمەتنىڭ ئاخىرقى مىسراسىنى يادقا ئوقۇدى:

— «ئەسلىڭ بىلسەڭ ئابى گىل، يەنە گىلغا كېتەرا...» ھەزرىتىم، بۇ جاۋاھىردەك ھېكمەت بولۇپتۇ. بىز ئۇنى بويىنىمىزغا تۇمار كەبى ئېسىپ يۈرگەيمىز، دۇئا قىلىڭ، پىرىم.

شەيخۇل ماشايىخ دۇئاغا قول كۆتۈردى.

26. مەنسۇر ھەللاجنىڭ خاكى

بىلمىدىلەر موللىلار «ئەنەلھەق» نىڭ مەناسىن،
قال ئىلمگە ھال ئىلمىن ھەق كۆرمىدى مۇناسىپ.
رىۋايەتلەر پۈتۈلدى، ھالىن ئانىڭ بىلمىدى،
مەنسۇردەك ئەۋلىيانى قويدىلەر دارغا ئاسىپ.

— ئەھمەد يەسسەۋىي

چىللە كىرىشى بىلەن تەڭ شەيخنىڭ كارۋىنى ئامان - ئېسەن مەرۋىگە كېلىپ قوندى. رىۋايەتچىلەر بۇ شەھەرنى ئىسكەندەر زۇل-قەرنەين بەرپا قىلغان دېيىشىدۇ. بەلكىم شۇنداقتۇر، قانداق بولۇ-شىدىن قەتئىينەزەر ئۇ قەدىمكى ۋە مۇبارەك شەھەر. سەمەرقەنتنى سودا شەھىرى، بۇخارانى ئىسلام شەھىرى، مەرۋىنى بولسا پازىللار شەھىرى دېيىشىدۇ. مەرۋىنىڭ كۇتۇپخانىلىرىغا شام ۋە ئىراقنىڭ ئۆلىمالىرىمۇ تەلپۈنىدۇ. مەرۋى ئۆلىمالىرىنىڭ شۆھرىتى باغدات خەلىپىسىنىڭ سارىيىغىچە يېتىپ بارغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن كىشى-لەر مەرۋىنىڭ نامىنى تاق ئېيتماستىن، مەرۋى شاھى جاھان دەپ شەرەپ بىلەن تىلغا ئېلىشاتتى.

زەردۇشتلارنىڭ ھېكمىتى بويىچە، رىزىق مول بولغان مەملى-كەتتە پەند - نەسىھەتمۇ قۇلاققا ياخشى سىڭەرمىش. مەرۋى پارا-ۋان، ئاۋات يۇرت ئىدى. مۇرغاپ دەرياسىدىن كەلتۈرۈلگەن ئېرىق-لاردا ياز بويى شارقىراپ سۇ ئېقىپ تۇراتتى، ئوتلاقلىرى مول، چارۋىسى سېمىز، دېھقانلىرى بازارنى ياشنىتىپ تۇراتتى. سەلجۇ-

قىيلار سەلتەنىتى دەۋرىدە مەرۋىنىڭ ھۆسنىگە يەنە ھۆسن قوشۇل-
دى. سۇلتان سەنجەر ئۇچۇن مەرۋى كۆز ئارامى، غۇرۇرى،
گوياكى پەدەرى بۇزرۇكۋارى، مېھرىبان ئانىسى، خۇددى ھەدىستە
مەرھەمەت قىلغىنىدەك ئاخىرەتنىڭ ئېكىنزارى ئىدى.

سۇلتان سەنجەر سارايدا پىرى كامىلغا ئاتاپ خاس خانىلارنى
ئاجراتقانىدى. شەيخ «روھنى تەندىن ئايرىپ بولماس، تەن قايدا
بولسا، روھ شۇندا بولمىقى زۆرۈر» دەپ زىيارەتچىلەر بىلەن بىرگە
شەھەردىكى چوڭ خانىقاغا كىرىپ چۈشتى. بۇ خانىقانى سۇلتان
سەنجەر ئۆزى لايىھىلىگەنىدى، شۇ سەۋەبتىن سەنجەر خانىقاسى دەپ
ئاتىلاتتى. خانىقانىڭ ھويلىسى چوڭ بولۇپ، ھەربىر تەرىپى يۈز
قەدەمچە كېلەتتى، ئەتراپقا چۆرىدەپ ھۇجرىلار سېلىنغانىدى. ھوي-
لىدا ئۆرۈك، ئۈجمە، خورما دەرەخلىرى ئۆسۈپ تۇراتتى. خانىقا-
نىڭ تۆت بۇرجىكىدە تۆت كۆلچەك بار ئىدى. نامازخانىلار ئۇچۇن
ئۇزۇنچاق ئايۋان، مەسچىت، ناۋايخانا، ئاشخانا، تاھارەتخانا
راسلانغانىدى. داش قازانلاردا سۇلتاننىڭ ئەمرى بىلەن قىش - ياز
ئېھسان تامىقى پىشىپ تۇراتتى.

يولدا توڭلىغان دەرۋىشلەر ئىسسىق ھۇجرىلارغا كىرىپ كەت-
كىنىچە تالاغىمۇ چىقىشمىدى. ئىككى كۈندىن كېيىن شەيخۇل
ماشايىخ ئۇستازى يۈسۈپ ھەمەدانىنىڭ زىيارىتىگە ئاتلاندى. يېنىغا
سۇلايمان، مەنسۇر خوجا ۋە قۇتبىددىننى ئالدى. ئۇستازىنىڭ
قەبرىسى شەھەرنىڭ سىرتىدا ئىدى. دەرۋىشنىڭ يول باشلىشى
بىلەن ئۇلار بىر قېرى دەرەخنىڭ تۈۋىگە بېرىپ توختىدى.

— مەۋلانە يۈسۈپ ھەمەدانى ھەزرەتلىرىنىڭ قەبرىسى ئەنە
شۇ، — دېدى دەرۋىش ۋە كۆزى بىلەن ئۇستىنى ئوت - گىياھلار
قاپلىغان دۆڭگە ئىشارە قىلدى. ئۇستاز: «تاۋۇتۇمنىڭ ئالدىدا
ئەھمەد ‹سۇرە نازىئات› نى ئوقۇسۇن» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىدى.
تەقدىر شۇنداق ئىكەن. پىرى مۇرشىدنى يەرلىككە قويۇش ئەھمەد-
كە نېسىپ قىلمىدى. ئۇستاز بۇخارادىن مەرۋىگە كېلىۋېتىپ يولدا
ئاللانىڭ رەھمىتىگە باردى.

ئۇستازىنىڭ ۋەسىيىتىنى ئادا قىلىش پۇرسىتى ئەمدى كەلگەنىدى. شەيخ «نازىئات» سۈرىسىنى خەتمە قىلىپ پاتىھەگە قول كۆتۈردى:

«ئىلاھا ئامىن! ھەقتائالا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن ۋە ئۇنى رەھمىتىگە ئالسۇن!»

ھېكىم سۇلايمان ھەزرەتكە ئىقتىدا قىلدى:

— پەرۋەردىگار، ئۆزۈڭ شەيخۇلرەئىسنىڭ ياتقان يېرىنى نۇرغا تولدۇرۇپ، ئۇنىڭ روھىنى مۇئەتتەر قىلغايسەن، ئاللاھۇ ئەكبەر!

زىيارەتچىلەر خانىقانى كۆزلەپ قايتتى. سۇلتانۇل ئارىپىن قەلئە دەرۋازىسىدىن ئۆتۈپ قونالغۇ تەرەپكە بۇرۇلدى. يۈز قەدەمچە نېرىدا بىر كونا مەسچىت تۇراتتى. تار ئايۋاندا ئاپتاپسىنىپ تۆت ـ بەش كىشى ئولتۇراتتى. شەيخ ئۇلارغا بىر قۇر نەزەر سالدىيۇ، يەرگە قاراپ دېدى:

— سۇلايمان قۇل، ئايۋاننىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆچكە ساقال، بىر كۆزى ئالغايراق كەلگەن كىشىگە نەزەر سېلىڭ. ئۇ كېيىن بىزگە ئەسقاتىدۇ.

— بولىدۇ، پىرىم، — دېدى سۇلايمان.

ئۇلار ئايۋاننىڭ ئالدىغا كەلدى. شەيخ يەنىلا يەرگە قاراپ كېتىپ باراتتى. ئايۋاندىكى كىشىلەر ئۇلارنى كۆرۈپ سالامغا تۇردى. سۇلايمان شەيخ ئېيتقان كىشىگە تىكىلدى. ئۇ راستىنىلا ئۆچكە ساقال، بىر كۆزى ئالغاي ئىدى.

سۇلايمان ئىلدام مېڭىپ ھەزرەتكە يېتىشىۋالدى.

— تۇرقىغا ئوبدان قارىدىڭىزمۇ؟ — دېدى شەيخ كۈلۈمسىرەپ.

— مىڭ ئادەمنىڭ ئىچىدىن تاپ دېسىڭىزمۇ ئاداشماي تېپىپ بېرىمەن، پىرىم.

— بولىدۇ، — دەپ قويدى شەيخ.

يولۇچىلار ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئايۋاندا ئولتۇرغانلارنىڭ

سۆھبىتى يەنە داۋام قىلدى. ئۆچكە ساقال ئۆلىما مۇدەررىس ئابدۇ-كېرىم سوپى ئىدى. ئۇ ئىخى پەيغەمبەر يېشىغا يەتمىگەن بولسىمۇ، ئۆزىنى ھەققە يەتكەن ھېسابلايتتى، شۇ سەۋەبتىن ئۆزگىلەردىن نۇقسان ئىپىشنى ئەۋزەل كۆرەتتى. ئۇنىڭ يېنىدىكى ھەمسۆھبەتلىرى مەسچىت ئىمامى ھاجى يارتاش ۋە مۇدەررىسلەر ئىدى.

— تۇركىستانلىقلار، — دېدى سوپى ئابدۇكېرىم، زىيارەتچىلەرنىڭ كەينىدىن قاراپ، — پىرى خوجا ئەھمەد يەسسەۋىينى تاۋاپ قىلىشقا كېتىۋاتىدۇ.

— سىز قانداق بىلىسىز، مەۋلانە، ئېھتىمال بۇلار سەمەرقەنتلىكلەردۇر؟ — دېدى ھاجى يارتاش.

سوپى ئىمامنى مەسخىرە قىلدى.

— ئۆزىڭىز ھاجى بولۇپ تۇرۇپ سەللىنىڭ پېشىنى پەرق ئېتىشنى بىلمەيسىز، تەقسىرىم! تۇركىستانلىقلار سەللىنىڭ پېشىنى ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىدەك ئېسىلدۇرۇپ يۈرىدۇ.

بىر مۇدەررىس گەپكە قوشۇلدى:

— بەزىلىرى قوش بەلۋاغ باغلىۋاپتۇ. ئەجەبا بىر بەلۋاغ ئازلىق قىلۇرمۇ؟

سوپى قاقاقلاپ كۈلدى:

— ئۇلارنىڭ لەقىمىمۇ قوش بەلۋاغ. بىرى جايناماز، بىرى داستىخان ئورنىدا.

— بۇ ئادەتلىرى ياخشى ئىكەن، — دېدى ئىمام. ئۇ چالا موللا ئىدى. مەسچىتتە ئەمرىمەرۇپ قىلىشتىن بۇرۇن سوپى ئابدۇكېرىمدىن مەسلىھەت ئېلىپ تۇراتتى، قۇرئان تەپسىرىنىمۇ ئۇنىڭدىن تەلىم ئالغانىدى.

سوپى ئىمامنى تالىپ ئورنىدا كۆرۈپ دېدى:

— بەك دانىشمەن بولۇپ كەتتىڭىزمۇ قانداق، تەقسىرىم...

— ياق، توۋا قىلدۇق، ھاجى ئاتا...

سوپى كېرىلىپ قويدى:

— ئاشۇ تۇركىستانلىقلارنىڭ ئەۋلىياسىغا بىر جۈپ مەسلە

هازىرلاپ قويدۇم. جۈمە كۈنى ئەمرىمەرۇپ بولارمىش. جامائەت ئالدىدا بىر ئويلاندۇرۇپ قويايمىكىن دەيمەن؟

— «ئويناشمىغىن ئەرباب بىلەن» دەپتۇ ماشايىخلار، — دېدى بىر مۇدەررىس، — تۈكنىڭىز يۇلۇنمىسۇن، تەقسىرىم.

— تۈركىستانلىق پىرىنىڭ تىلى ئاچچىقمىش. ئەھلى ئۆلىما ئالدىدا كىمسەن دېسە سوپى ئابدۇكېرىم ھاجى، مۇدەررىس، شائىر دېگەن ئۇنۋانىڭىز بار. شۇڭا ... — دېدى يەنە بىر مۇدەررىس.

سوپى گويا بۇ مۇنازىرىدە ئۇتۇپ چىقىدىغانلىقىدا گۇمانى يوق-تەك، ساقىلىنى تۇتاملاپ قويدى:

— مۇشكۇلىمىزنى ئاسان قىلسا بىز رازى، ئەمما جاۋاب بېرەلمەي ئاجىزلىق قىلسا، ئەيىب ئەۋلىيانىڭ ئۆزىگە بولغاي، ئىنشائاللا.

سوپى ساق كۆزىنى قىسىپ كۈنگە قاراپ قويدى - دە، ئېتەك-كىنى يىغىشتۇردى:

— ئەمدى چىقايلى. تالىپلار يولىمىزغا قاراپ تۇرۇپتۇ.

سوپىنىڭ قاردىسى ئۆچمەي تۇرۇپلا ئولتۇرغانلار غەيۋەت قىلىشقا باشلىدى:

— تۆۋىسىغا ئەمەل قىلمايدۇ بۇ ئالغاي. ھېلىقى بىر يىلى ھىراتتىن كەلگەن ئۆلىمادىن دەككىسىنى يېگەنىدى. يەنە ئۆزگەر-مەپتۇ!

— قۇيرۇقى يۇلۇنغان قېرى خورازدەك بولۇپ چىقار جامەدىن...

— راست، ئەۋلىيا بىلەن ئېلىشىپ ئابرۇي تاپالامدۇ بۇ نادان؟!

جۈمە كۈنى مەرۋىنىڭ جامە مەسچىتىگە ئادەم سىغماي قالدى. پېشىن نامىزىدىن كېيىن بۇ يەرگە نۇرغۇن خالايىق توپلاندى. ھەر كۆڭۈلدە ھەرخىل خىيال: بىراۋ شەيخۇل ماشايىخنىڭ قانداق زات ئىكەنلىكىنى كۆرمەكچى، بىراۋ ئۇنىڭ ئەمرىمەرۇپىغا تەشنا، ئەھ-لى ئۆلىمالار مۇشكۇل مەسىلىلەر ھەققىدە ئۇنىڭ پىكرىنى بىلمەك-

چى، فىقىھلار، مۇپتىلار ئادەتتە بىرەر مۇنازىرىلىك مەسىلە ئۇس-
تىدە بەسلىشىشتىن بۇرۇن «قۇرئان كەرىم» گە مۇراجىئەت قىلى-
دۇ. ئەگەر قۇرئان تەپسىرى ئارقىلىق جاۋاب تېپىلمىسا، ھەدىس-
لەردىن ئىزدەيدۇ. ھەدىسلەرمۇ ئۇلارنى قانائەتلەندۈرمىسە، قىياس
بىلەن خۇلاسىگە بويسۇنماقتىن باشقا ئامال قالمايدۇ. قىياس شەرد-
ئەت ئىلمىنى سۇدەك بىلگەن دانىشمەنلەرنىڭ سىلىشتۇرۇش ئار-
قىلىق مەنتىقىي يەكۇن چىقىرىشى، خۇلاسە بولسا بىر نەچچە دانىش-
مەننىڭ بىرلىككە كەلگەن ھۆكۈمى، ئىرادىسى ئىدى.
سۇلتانۇل ئارىپىن مۇنبەرنىڭ يېنىدىكى ئېگىز سۇپىدا چازانە
قۇرۇپ ئولتۇراتتى. يېنىدا سەمەرقەنتنىڭ شەيخۇلىرەئىسى مەنسۇر
خوجا، مەرۋىنىڭ قازىكالانى، سۇلايمان، جامائە مەسچىتىنىڭ ئىمام
خاتىپى قاتارلىقلار بار ئىدى. قازىكالان قۇرئان تىلاۋەت قىلدى،
پاتىھەدىن كېيىن ئىككى ئېغىز ۋەز ئېيتتى:
— تۈركىستان ئېلىنىڭ شەيخۇل ماشايىخى، يەسسەۋىيە تەرد-
قىتىنىڭ ئاساسچىسى، دۆلەتپاناھىمىز سۇلتانى ئەزەم سەنجەر جا-
نابلىرىنىڭ پىرى مۇرشىدى خوجا ئەھمەد يەسسەۋىي زاتى شەرىپلى-
رىنىڭ شاھى جاھان مەرۋىگە تەشرىپ بۇيرۇغانلىقىدىن بېشىمىز
ئاسمانغا يەتكەندەك بولدى. ئۇلۇغ دەريالاردىن ئېرىقلار سۇ ئىچەر.
شەيخۇل ماشايىخ جانابلىرىنىڭ ئېرپان خەزىنىسىدىن بۇ يەردە جەم
بولمىش ئەھلى ئۇلىما، تالىبى ئىلىملەر بەھرە ئالساق، دېگەن
ئۈمىدتىمىز.
سۇلتانۇل ئارىپىن «كىمنىڭ گېپى بار؟» دېگەندەك ئەتراپقا
نەزەر سالدى. خالايىق ئىچىدىن ياشانغانراق بىر كىشى ئورنىدىن
تۇردى:
— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، شەيخ جانابلىرى، ئەگەر سوئالىمىز
ئورۇنسىز بولسا ئەپۇ قىلغايلا. بەزىبىر زاتى شەرىپلەر يازمىشكى،
دەرۋىشلىك خىرقىسىنى كىيىپ، تەرىقەت سۇلۇكىگە كىرگەن سو-
پى تەنھا ياشىمىقى شەرتمىش. دەرۋەقە، ئاللا ۋەسلىدىن ئۈمىدۋار
دەرۋىشنىڭ ئىشى زىكىر، تائەت - ئىبادەت، قەلبىنى پاكلاش

بولمىقى لازىم. ئەھلى ئايال، ئۆيۋاق غېمى سالىكنىڭ ئىمانىغا زەخمەت يەتكۈزگۈسىدۇر، پەنالىق يولىدىكى ئىش ـ ھەرىكەتلەرگە توسالغۇ بولغۇسىدۇر. چۈنكى، بىر يۈرەككە ئىككى ئىشقنى سىغ- دۇرۇپ بولماس. ئەگەر سوپى چىن دىلىدىن سوپى بولسا، بۇ دۇنيانىڭ راھەتلىرىدىن ۋاز كېچىپ، پەقەتلا ئىشقى ئىلاھى بىرلە ياشىمىقى لازىم. شۇل ئەقىدە خۇسۇسىدا جانابلىرىنىڭ مۇبارەك سۆزلىرىنى ئىشتىمەككە تەشنامىز.

شەيخۇل ماشايىخ سەزدىكى، بۇ كىشى ئابدۇلخالىق غىجدۇۋا- نىي تەرىقىتىگە مايىل ئىكەن. خۇددى زىكىر قائىدىلىرىگە ئوخشاش تەنھالىق، دۇنيادىن يالغۇز ئۆتۈش مەسىلىسىدە يەسسەۋىيە تەرىقىتى بىلەن خوجىگان ئەھكامى ئوتتۇرىسىدا ناموۋاپىقلىق، ئازراق ئىخ- تىلاپ مەۋجۇت ئىدى. خوجىگان تەرىقىتىگە كىرگەن سالىك تەنھا بولۇشى، يەنى بالا ـ چاقىلىق بولماي تاق ئۆتۈشى، كېچە ـ كۈندۈز ئاللاتائالانىڭ زىكرى بىلەن، ھەقنىڭ خىيالى بىلەن نەپەس ئېلىشى لازىم ئىدى. يەسسەۋىيە تەرىقىتىدە بولسا مۇرىتقا بىرقەدەر ئەركىن- لىك بېرىلگەن، يەنى ھەقىنىڭ جامالىغا قاناي دېسەڭ — زىكىر ـ ساما دىلىڭنى تەرك ئەتمىسۇن، ئەمما ئاللا ياراتقان نېمەتلەردىنمۇ بىبەھرە قالما، دېيىلگەنىدى.

سۇلتانۇل ئارىپىن خىيالغا پاتتى. بەزىلەر تەئەججۇپلىنىپ، مەسىلە مۇشكۇلمۇ قانداق دەپ ئويلىنىپ قالدى. شەيخ ئۆزىگە خاس كەسكىن ئاۋازدا سۆز باشلىدى:

— ئىسلامدا راھىبلىق يوقتۇر. ئاللاتائالا يەر يۈزىدىكى بار- لىق جانلىقلارنى بىر ـ بىرى بىلەن جۈپلەشسۇن دەپ جۈپ ياراتقان- دۇر. رەسۇلىللا «مۇلايىم ۋە تۇغۇمچان ئاياللار بىلەن تۇرمۇش قۇرۇڭلار» دەپ مەرھەمەت قىلغان. شۇنداق ئىكەن تەركىدۇنياچى- لىق بىزنىڭ تەرىقىتىمىز ئەمەس. ئىنسان دۇنياغا نېمە ئۈچۈن كېلىدۇ؟ ياخشى ئىش ئۈچۈن، ياخشى پەرزەنت تەربىيىلەپ، ياخ- شى نام قالدۇرماق ئۈچۈن. ھەقتائالا ياخشىلىق قىلىشقا ئالدىراڭ- لار دەپ بۇيرۇغان. خوش، ئەل ـ ئۇلۇسقا كىم ياخشىلىق قىلىشقا

قادىر؟ مەن ئاللانىڭ خىزمىتىگە كەتتىم دەپ خانىقادىن چىقماي ياتىدىغان نادانمۇ؟ سىنى يوقتىن بار قىلغان ئاتا ـ ئاناڭ ساڭا تىكىلىپ تۇرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ھالىدىن كىم خەۋەر ئالىدۇ، ئۇلار- نىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقىغا كىم قارايدۇ؟ ئاتا- ئانىسىدىن كېچىپ زاھىتلىق خىرقىسىنى كىيگەن تەكەببۇرنى ھەقتائالامۇ كەچۈرمەي- دۇ. ئاللا غەيرەتلىك كىشىلەرنى ياخشى كۆرىدۇ. غەيرەت ئالدى بىلەن ياراتقانغا ھەمدۇسانا ئۈچۈن، ئاندىن بۇ يورۇق دۇنيانىڭ خۇشاللىقى ئۈچۈن بولۇشى كېرەك. كاسىپ ئەسۋابلىرىنى يىغىش- تۇرۇپ قويۇپ خانىقانى ماكان قىلسا، پادىچى پادىسىنى، دېھقان ئېتىزىنى ئۇنتۇپ تەركىدۇنيا بولسا قانداق بولىدۇ؟ شۇنداق بولسا ئالەمدە قىيامەت باشلانماسمۇ؟ «كاسىپ ئاللانىڭ دوستى» دەپتۇ رەسۇلىللا. پىكرى ئاجىزىمىزچە كاسىپلا ئەمەس، زەخمەت چېكىپ ئەھلى روزغارىنى ۋە باشقىلارنى باققان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللانىڭ دوستىدۇر. سىز تەنھالىق يولىغا كىرىپ كەتسىڭىز سىز- گە ھالا رىزقىنى كىم بېرىدۇ؟ تىلەمسىز؟ بىراۋنىڭ سەدىقىسىگە تەلمۈرەمسىز؟ تىلىگەن تىلىنغاندىن يامان. ئىشقى ئىلاھى بىلەن زىكرى ئاللانىڭ مەنىسىنى نادان ئەمەس دانا بىلۇر. خۇلاسە كالام: ئىنسان مۇكەررەم، ئىنسان جىمىكى مەخلۇقاتنىڭ، بارلىق مەۋجۇ- داتنىڭ گۈل تاجى. شۇنداق ئىكەن ئىنسان بولساڭ ئىنساندەك ياشا.

شەيخ ۋەزنى تۈگىتىپ پاتىھە قىلدى:

— خۇداۋەندە كەرىم، بىزلەرگە پايدىلىق ئىلىم ۋە ئۆتكۈر پاراسەت ئاتا قىلغىن!

شۇ تەرىقىدە ئۈچ ـ تۆت كىشى بىلەن سوئال ـ جاۋاب بولۇپ ئۆتتى. بىر چاغدا ئارقا تەرەپتىن بىر ئاۋاز ئاڭلاندى:

— مەگەر ئىجازەت بولسا، بىر سوئالىمىز بار ئىدى...

بۇ سوپى ئابدۇكېرىم ئىدى.

— بۇ يەرگە كېلىڭ، — دېدى قارىكالان.

سوپى مۇنبەرگە قاراپ كەلدى. شەيخنىڭ يېنىغا تۆت قەدەمچە

قالغاندا توختىدى، ئېمىشقىدۇر سىرلىق كۆلۈمسىرىدى ۋە ئاسمانغا قاراپ سۆز ئاچتى:

— شەيخ ھەزرەتلىرى، جانابلىرى پۈتكەن ھېكمەتلەرنى راھەت دەرياسىغا چۆمۈلۈپ ئوقۇيمىز. بىز ئۇنى نەزمىي دۇردانە دەپ قارايمىز. پېقىرىڭىز تالىپلارغا ئىلىم بېرىش بىلەن شۇغۇللانسام-مۇ، كۆڭۈل مەيلى تۈپەيلىدىن بېيىتمۇ يېزىپ قويىمەن. شەيخىم بىر ھېكمەتلىرىدە «بىلمىدىلەر موللىلار «ئەنەلھەق» نى مەناسىن، قال ئىلمىگە ھال ئىلمىن ھەق كۆرمىدى مۇناسىپ» دەپتۇرلار. «ئەنەلھەق» نىڭ مەنىسىنى بىلمەككە ئەقلىمىز كەملىك قىلىدۇ. ئۇنداقتا «ئەنەلھەق» نېمە دېگەنلىكتۇر؟ —

— «ئەنەلھەق» نىڭ مەنىسىنى سىزگە چۈشەندۈرمەك مۇشكۈل. دەردنىڭ نېمىلىكىنى دەرد چەككەن كىشىلا بىلىدۇ. سىز قال ئىلمىگە تەۋە ئادەمسىز. «ئەنەلھەق» نىڭ مەنىسىنى بىلمەك ئۈچۈن ھالغا يەتمەك لازىم. سوپى جانابلىرى، سىز ئايىتى كەرىمەلەردىن بىلگەنلىرىڭىزنى ئوقۇپ يۈرۈۋېرىڭ. تالىپلىرىڭىزغا تەلىم بېرىپ ئۇلارنى رازى قىلسىڭىز بولدى. سىزگە نەسىھەتىمىز شۇ.

سوپى شۇ يەردىلا قۇللۇق قىلىپ چىقىپ كەتسە بولاتتى. لېكىن ئۇ ئەشەددىي بىر مۇتەئەسسىپ سۈپىتىدە كونا تارىخنى كولاشقا باشلىدى:

— تەقسىرىم، مەنسۇر ھەللاج كاپىر ئىدى. شەرئىتىمىزگە شەك كەلتۈردى. فىرئەۋنگە ئوخشاش خۇدالىق دەۋاسى قىلدى. ھەيرانمەن، سىزدەك زاتى شەرىپ نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا يان باسىسىز؟ خەلپە مەنسۇرنى بىكارغا دارغا ئاستىمۇ؟

سورۇننى سۈكۈت باستى. خانىقا قۇپقۇرۇقتەك، دەرۋىشلەر ئۇخلاپ قالغاندەك ئىدى. كىمدۇر ئۇزۇن ئۇھ تارتتى. بۇ جىمجىتلىقنى سۇلتانئول ئارپىنىنىڭ قىلىچتەك ئۆتكۈر، كەسكىن ئاۋازى بۇزدى:

— ئەگەر مەنسۇر ھەللاج كاپىر بولسا، ئۇ چاغدا سىز بىلەن بىزمۇ مۇسۇلمان ئەمەسمىز!

«ئەستاغپۇرۇللا!» «ئۆزۈڭ ساقلا، يارەببىم!» دېگەن خىتابلار ئاڭلاندى. جامائەت بىردىن تەۋرىنىپ كەتتى. شەيخ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئاللاغا مەنسۇردەك يېقىن كىشى يوق ئىدى. خەلىپە مۇقتەدىرمۇ ھال ئىلمىنى بىلمەيتتى. شۇ تۈپەيلى جاھىل موللىلارنىڭ گېپىگە كىرىپ خاتا قىلدى. كېيىن تونۇۋا قىلدى. خاتىرىڭىزنى جەم قىلىڭ، سوپى جانابلىرى، خەلىپىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن مەنسۇرنى دارغا ئاستى، شۇنداقمۇ؟ تېنىنى كۆيدۈرۈپ، كۈلىنى دەرياغا تۆكتى. ئاندىن كېيىن نېمە بولدى، بىر ئەسلەپ كۆرۈڭچۇ؟

ئابدۇكېرىم بېشىنى ئېگىپ تۇرىۋەردى، نېمە بولغانلىقىنى ياكى بىلمەيتتى، ياكى بىلسىمۇ ئېيتىشقا نومۇس قىلاتتى.

— نېمە بولدى، ئەھلى جامائەت؟ — شەيخ خالايىققا بۇرۇلدى.

— دەريا تاشتى!

— شەھەرنى ساراسىمىگە سالدى...

— دەريا تېشىپ، شەھەرنى سۇ باستى.

خەلپە جان ئاچچىقىدا شەيخ زۇننۇن مىسىرىغا يالۋۇردى. زۇننۇن مەنسۇرنىڭ ئىزىدىن بىر سىقىم تۇپراق ئېلىۋالغانىدى، ئۇنى دەرھال دەرياغا تاشلىدى. تاشقىن ياندى. خەلپىنىڭمۇ، ئەۋلىيانىڭ ئۆلۈمىگە پەتىۋا بەرگەن نادان ئۆلىمالارنىڭمۇ جېنى ئامان قالدى. بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟ كاپىرنىڭ كۈلىدىن دەريا تاشامدۇ؟ ئۇنىڭ ئىزىدىن ئېلىنغان بىر سىقىم تۇپراققا دەريا تىنامدۇ؟ ئاللاتائالا مەنسۇرنى بەندەم، دېدى، قۇدرىتىنى كۆرسەتتى. سىز بولسىڭىز ھەق دەرگاھىدا ئەزىز بولغان بىر ئەۋلىيانى كاپىر دەپ تۇرۇۋېسىز. تاش ـ تارازا، ئەجىر ـ ساۋاب سىز بىلەن بىزنىڭ ئىلكىمىزدە ئەمەس، ئۇيىاقتا — باقىي دۇنيانىڭ ئىشىكىدە، جانابلىرى.

جامائەت تارقالدى، ھويلىغا چىققاندىن كېيىن بابا ماچىن ھېكىم سۇلايماننىڭ قولىنى تۇتتى.

— تەقسىرىم، ئاۋۇ ئازغۇن سۆزلەۋاتقاندا لېۋىڭىز قىمىرلاپ تۇردى. سۇلايمان بىر نېمىلەرنى توقۇۋاتسا كېرەك، دەپ ئويلىدىم.

سۇلايمان مەنىلىك كۈلدى:

— شۇنداق، توقۇدۇق. «ساڭا كالتەك قىلۇر كەملىك، ئۇنىڭ ئۇستىگە تاش دەركار».

— جايىدا يېزىپسىز، تەقسىرىم. ئاشۇ ئەخمەقنىڭ ھالىغا دەل كەپتۇ.

— مىڭ نەسىھەتتىن بىر مۇسىبەت ئەلا دېگەن گەپ بار. كالتەكنىڭ زەربىسىدىن كۆزى ئېچىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

— توغرا، — دېدى بابا ماچىن، لېكىن خىيالىدىن: «بۇنداق-لار مۇنكىر - نەكىرلەرنىڭ توقمىقىدىنمۇ ئېسىنى يىغماس» دېگەن پىكىر كەچتى.

27. «بەيئىتنىڭ قوبۇل بولدى»

بالالارنىڭ ئەڭ شىددەتلىكى ئاۋۋال پەيغەمبەرلەرگە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەۋلىيالارغا كېلىدۇ.

— ھەدىس

سەمەرقەنتتىن ئۇزاقلاشقانسېرى قۇتبىددىننىڭ روھى ئۇرغۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ روھى نېمىشقا ئۇرغۇمىسۇن؟ ئاۋۋال ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تەقىبىدىن خالاس بولدى، ئاندىن قالسا قىبلە تەرەپتىن كەلگەن شامال، ئېھرام كىيىدىغان كۈنلەرنىڭ يېقىنلىشىپ قالغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. قۇتبىددىننىڭ روھىنى ئۇرغۇتۇپ تۇرغان نەرسىلەرنىڭ يەنە بىرى، ئۇنىڭ پىشقان ھۈنەرۋەن بولۇپ قالغانلىقىدا ئىدى. ئۇنىڭ قوشۇقچىلىقنى ئۆگىنىشكە باشلىغىنىغا تۆت ئايلا بولدى خالاس. ئەمما، ياسىغان بۇيۇملىرى پىرىنىڭ نەزىرىگە چۈشتى، ھەزرەتتىن رىغبەت ۋە دۇئا ئالدى. ئۇنىڭ ياسىغان بۇيۇملىرىنى خېرىدارلىرى يەرگە قويدۇرمايلا ئەكېتىدۇ.

سۇلتان سەنجەر سۇلتان مەھمۇدخاننىڭ ئوغلى، ئۆزىنىڭ جىيەنى قۇتبىددىننى ياقتۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭغا ئېسىل دەمەشق پولاتلىرىدىن ياسالغان بىر خالتا ئەسۋاب ـ ئۇسكۇنە ھەدىيە قىلدى. قۇتبىددىن كۈندىلىك تائەت ـ ئىبادەت، خانىقا ئىشلىرىدىن بوشىغان پەيتلىرىدە پىرىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرەتتى. ئۇستاز ۋە شاگىرت بىر توپ كېسىلگەن ياغاچلارنى تۆكۈۋېلىپ، ئۇلاردىن چىرايلىق بۇيۇملارنى ياسايتتى.

بۈگۈن چارشەنبە ئىدى. ئۈلارنىڭ مەرۋىدە دەم ئېلىۋاتقىنىغا ئون تۆت كۈن بولغانىدى. مۇشۇ جەرياندا قۇتبىددىن بىر خالتا قوشۇق ياسىدى. بۇ قوشۇقلارنى يەكشەنبە كۈنى بازارغا ئاچىقماقچىدى، شۇڭا ئۇنى پىرىگە كۆرسەتتى.

شەيخ كۆڭۈل قويۇپ ياسالغان قوشۇقلارنى قولىغا ئېلىپ بىرمۇ بىر تاماشا قىلدى.

— بارىكالللا! — دېدى شاگىرتىنى ئالقىشلاپ. كېيىن مەسلىھەت بەردى، — قوشۇقنىڭ سېپىنى قىسقا قىلىپ قويماڭ، قىسقا قوشۇق تائامغا سېلىنغاندا قولنى بۇلغاپ قويىدۇ. كۆزى بار ياغاچتىن قوشۇق ياسىماڭ. قوشۇقنى چىشلىگەندە ئېغىزنى بىئارام قىلمىغاي.

قۇتبىددىن:

— ئۇقتۇم، پىرىم، — دەپ تەزىم قىلدى.

— قانچە تال قوشۇق هازىر بولۇپتۇ؟ — سورىدى پىر.

— هازىرچە يىگىرمە تال، يەكشەنبىگىچە يەنە ئوننى ياسىماقچىمەن.

— بولىدۇ، بۇ قېتىم بازارغا ئاتىغان قوشۇقلىرىڭىزنى خانىقاغا ئېھسان قىلىڭ، ئوغلۇم. قارىسام، خانىقادىكى دەرۋىشلەرگە قوشۇق يېتىشمەيدىكەن.

قۇتبىددىننىڭ كۆڭلى تاغدەك ئۆسۈپ قالدى.

شۇ چاغدا جامائە مەسچىتى تەرەپتىن ئەزان ئاۋازى كەلدى. پېشىنگە تېخى خېلى بار ئىدى. ۋاقىتسىز ئېيتىلغان ئەزاندىن بىرەر پالاكەتنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى هېس قىلىشقا بولاتتى.

— بازارغا بېرىڭ، ئوغلۇم، — دېدى هەزرەت، — سوراپ كۆرۈڭچۇ، شەهەردە نېمە ئىش بولۇپتۇ.

قۇتبىددىن بۇيۇملىرىنى ئوپۇل - توپۇل يىغىشتۇرۇپ چىقىپ كەتتى.

مەنسۇر خوجا بىلەن سۇلايمان كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ تۇرقى بېشىغا ئېغىر سەۋدا چۈشكەن كىشىلەرنىڭ تۇرقىغا ئوخشاپ

كېتەتتى. سۇلايمان پەگاھقا يېقىنراق يەرگە تىزلاندى ـ دە، يۈزىگە پاتىھە تارتتى.

— جانى جاھان مەرۋىگە بالا يېغىپتۇ، پىرىم، — دېدى سۇلايمان، — شەھەردە ۋابا تارقىلىپتۇ.

ھەزرەت ئۈندىمىدى، قاپىقىنى سىلىپ يەرگە قارىدى. سۇلاي-مان ئەكەلگەن شۇم خەۋەر ئۇنىڭ ياشانغان قەلبىنى نەشتەردەك تىلىپ تاشلىغانىدى. ئۇ خىيالغا چۆمدى، ئەزەلدىن ۋابا تارقالغان شەھەرگە كىرىپ ـ چىقىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. دېمەك، سەپەر نامەلۇم مۇددەتكىچە سوزۇلىدىغاندەك قىلاتتى. ۋابا مەرۋىلىكلەر-نى، شۇ قاتاردا شەيخنىڭ ھەمراھلىرىنىمۇ نابۇت قىلىشى مۇمكىن ئىدى. ئەڭ يامىنى بۇ داۋاسىز كېسەلنى تۈركىستانلىقلار ئەكەلدى دېگەن مالامەت ئىدى. شەيخنى ئەنە شۇ گۇمان ھەممىدىن بەك ئىزتىراپقا سالاتتى.

ھەزرەت بېشىنى كۆتۈردى. مەنسۇر خوجا بىلەن سۇلايمان «ئەمدى قانداق قىلىمىز، ئۇستاز؟» دېگەندەك شەيخكە تىكىلىپ تۇرۇشاتتى.

— مەنسۇر خوجا، سىز مۇساپىرخانىغا بېرىڭ، بىرمۇ ئادەم كوچىغا چىقمىسۇن، مېنى ئېيتتى دەڭ. تاشقىرىدىن بىرەر كىشى كىرمىسۇن. ئىشىككە بابا ماچىنىدەك يىگىتلەردىن قاراۋۇل قويۇل-سۇن. داۋالىق ئىسرىق يېقىلسۇن. سۇنى قاينىتىپ ئىچىڭلار، ئۇقتىڭىزمۇ؟ سۇلايمان قۇل، سىز ئارىمىزدىكى تېۋىپلارنى چاقى-رىپ مەسلىھەت قىلىڭ. تاپقان دورا ـ دەرمانلارنى ئوتتۇرىغا قويسۇن. سىزمۇ تېۋىپسىز، ئەمدى ھۈنىرىڭىزنى كۆرسىتىڭ.

سۇلايمان قۇل بىلەن مەنسۇر خوجا ئەمدى ئورنىدىن قوزغىلاي دەپ تۇرغاندا قۇتبىددىن كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ گەپلىرى ۋەھىمە-لىك ئىدى.

— پىرىم، بازاردا ئادەملەر تۆت تەرەپكە قاچماقتا. بازار باشقۇرغۇچىلار بازارلارنى تاقاپ، سودىگەرلەرنى ھەيدىمەكتە. خالا-يىق ئېسىنى يوقاتقان...

— ئەستاغپۇرۇللا، ئىلاھا، ئۆزۈڭ ساقلا، — دەپ ياقىسىغا تۈكۈردى مەنسۇر خوجا.

شۇ ئەسنادا تۇيۇقسىز قوزغالغان شامالدەك گۇرۇلـدەپ بابا ماچىن كىرىپ كەلدى. ئۇ بـوسۇغىدىـن ئاتلا ـ ئاتلـىمايلا «ۋادەـ رىخ!» دەپ نەرە تارتىپ تاشلىدى. شەيخ ئۇنىڭغا نارازىلىق بىلەن قاراپ قويدى.

— ھازىر نەرە تارتىدىغان ۋاقىت ئەمەس، باباقۇل، — دېدى شەيخ، — سىز بەردەم يىگىتلەردىن ئېلىپ قاراۋۇللۇق قىلىڭ. خانىقاغا بىراۋ كىرىپ ـ چىقمىسۇن.

سەمەرقەنت قازىسى ھاجى ئابدۇرەززاق بىرنەچچە كاتتا ئۆلىماـ لار بىلەن كىرىپ كەلدى. ئۇلارمۇ يولدىن ئاداشقان يولۇچىدەك پەرىشان ئىدى. ئۇلار خۇددى تېۋىپنىڭ ئالدىدا دورا ـ دەرمان كۈتۈپ تۇرغان بىماردەك شەيخنىڭ ئېغىزىغا قاراپ تۇرۇشتى. سۇلتانقۇل ئارىپىن ئېغىز ئاچتى:

— بالاغا سەۋردىن ئۆزگە چارە يوقتۇر. دەرد بەرگەن ئىگەم شىپاسىنىمۇ ئايىماس، ئىنشائاللا.

شەيخ ئورنىدىن تۇردى. قۇتىسىدىن ئىلغۇچتىن سەللە، تونىنى ئېلىپ تەييار بولدى.

— شاھ سارىيىغا بارايلى، — دېدى شەيخ كىيىنىپ بېلىنى باغلاۋېتىپ، — ئۆزئارا كېڭىشىپ بۇل ئاپەتكە قارشى تەدبىر ئويلاپ تاپايلى.

سۇلايماننىڭ ئىززەت نەپسى لەت بولغاندەك بولدى. پىرى كامىل ھېچقاچان خانلار، سۇلتانلارنىڭ سارىيىغا قەدەم قويمايتتى، ئەكسىچە ھۆكۈمرانلار شەيخۇل ماشايىخنىڭ ئاستانىسىگە باش ئۇرۇپ كېلىشەتتى. شەيخۇل ماشايىخنىڭ تەكەللۇپسىز سۇلتان سەدـ جەر سارىيىغا ئاتلىنىشى پىرى مۇرشىدنىڭ مەرتىۋىسىگە لايىق كەلمەيدىغاندەك تۇيۇلدى. سۇلايمان:

— پىرىم، بىز سارايغا بارغاندىن كۆرە ... — دەپ ئېغىز ئاچقاندى، شەيخ ئۇنىڭ گېپىنى كېسىۋەتتى:

— هازىر كىمنىڭ تېشى ئېغىر دەپ تارازىغا سالىدىغان ۋاقىت ئەمەس، بۇ يەرگە تەكلىپ ئەتمەك خىيالىمىزدا بار ئىدى. لېكىن، سۇلتان جانابلىرى دۆلەت ئەركانلىرىنى يىغىپ خانىقاغا يېتىپ كەلگۈچە بىرنەچچە مۇسۇلماننىڭ ئۆمرىگە زامىن بولۇشىمىز مۇمكىن. پۇرسەت غەنىيمەت، قېنى، قازى جانابلىرى، يول باشلاڭ.

سۇلايمان بەربىر كۆڭلىدىكى پىكىردىن قايتمىدى، ھويلىغا چىققاندا باباقۇلنىڭ بىقىنىغا تۇرتۇپ شىۋىرلىدى:

— تەقسىر، تېزدىن سارايغا ئۇچۇڭ. ھەزرەت تەشرىپ بۇيرۇماقچى، دەپ سۇلتانغا خەۋەر يەتكۈزۈڭ.

بابا ماچىن ماقۇل دېگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتتى. شەيخۇل ماشايىخ باشلىق كىشىلەر كوچىغا چىققاندا باباقۇل سارايغا بېرىپ بولغانىدى.

سۇلتان سەنجەر يوغان چوغداننىڭ ئالدىدا يالغۇز خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. مەرۋىدە ۋابانىڭ تارقىلىشى ئۇنىڭ جىسمىنى ئۆرتەيتتى، خىيالىنى بىر ـ بىرىدىن مەجھۇل سوئاللار مالىمان قىلاتتى. «ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟» دەل شۇ چاغدا خاس مۇلازىم كىرىپ، پىرى كامىلنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. ھەيرانلىقتىن سۇلتان سەنجەرنىڭ يۈرىكى چاچراپ كەتتى. «نېمە ئەھۋال يۈز بەرگەندۇر؟ پىرى مۇرشىدنىڭ ئادەملىرىگە ئۆلۈم يەتتىمىكىن؟ خۇدا كۆرسەتمىسۇن··· ياكى ئۇستاز سەپىرىنى داۋاملاشتۇرماقچىمىدۇر؟ ئەمما بۇنىڭ ئىلاجى يوق. ھەدىستە، بىر يەردە ۋابا تارقالغان بولسا ئۇ يەرگە كىرمەڭ، ئۇ يەردىنمۇ چىقماڭ دېيىلگەن··· پىر كارۋىنىنى كۆچۈرمەكچى بولسىچۇ؟ پەدەرى بۇزرۇكۋارنىڭ رايىنى قايتۇرۇپ بولماس···»

سۇلتان سەنجەر مەھرەملىرىنى ئېلىپ دەرھال پىرىنىڭ ئىستىقبالىغا ئاتلاندى.

ھەزرەت ھەمراھلىرى بىلەن ئوردا ھويلىسىغا قەدەم باسقاندا سۇلتان سەنجەرمۇ ھەشەمەتلىك ئايۋاندىن چۈشۈپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ پىرىنى كۆرۈپ كۆڭلىگە نۇر قونغاندەك بولدى، تېزدىن بېرىپ

ھەزرەتنىڭ ئىتىكىنى سۆيدى. شەيخۇل ماشايىخنىڭ قوي كۆزلىرى-
دە مۇڭلۇق بىر ئالامەتنى كۆرۈپ خۇدۇكسىرىدى. لېكىن، باشقا
ئامال يوق ئىدى:

— ئۆزرە، پىرىم، ئازار چېكىپسىز. بىزگە بىر ئېغىز ئىجا-
زەتلىرى كۇپايە ئىدى، دەرگاھىڭىزغا قۇشتەك ئۇچۇپ بارار
ئىدۇق...

شەيخ يېنىك ئېتىراز بىلدۈردى:

— پۇرسەت غەنىيمەت، شاھىنشاھ. ئەجەل كەلسە شاھ ۋە
گاداي باراۋەرمىش. قېنى كېڭەش قىلايلى.

ئۇلار سالامخانىغا كىردى. تۆردە شەيخۇل ماشايىخ بىلەن سۇل-
تان سەنجەر، ئەتراپتا باشقىلار ئولتۇردى.

ھەزرەتنىڭ بىر ئادىتى بار ئىدىكى، سۆھبەت ۋاقتىدا باشقى-
لارنىڭ يۈزىگە قاراپ سۆزلىمەيتتى، بۇ قېتىممۇ ئاستىدىكى قېلىن
يىپەك گىلەمگە تىكىلىپ گەپ باشلىدى:

— بۇ ۋەھىملىك دەردنى قۇشلارمۇ، شامالمۇ، ئادەممۇ ئەكې-
لىشى مۇقەررەر. ھازىر ئەيىبدارنى ئىزلەپ ئولتۇرمايلى. تىلىسىز
ياۋنىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ چارىسىنى قىلماق لازىمدۇر.

سۇلتان خىيال بىلەن باش ئەگدى:

— قانداقلا ئىش بولسا بۇيرۇڭ، پىرىم، سىزنىڭ بۇيرۇقلى-
رىڭىز بىز ئۇچۇن دەستۇردۇر.

— ئاۋۋال يۇرتتىكى بارلىق تېۋىپلارنى قەلئەگە يىغىش كې-
رەك. شاھ جانابلىرى، پەرمان بەرسىڭىز، دالا ـ تۈزدىن كۆپرەك
ئىسرىقلىق ئەكېلىشسۇن، ئىمكان بار ھەربىر ئۆيدە، ھەربىر مەس-
چىت، ھەربىر مەدرىسىدە ئىسرىق يېقىلىپ تۇرسۇن. پېقىرنىڭ
كۆڭلىدە غەلىتە بىر پىكىر تۇغۇلدى، ئەلنىڭ بېشىغا كەلگەن بۇ
بالانىڭ ئالدى ئېلىنغۇچە جامائەت بولۇپ ناماز ئوقۇشنى توختىتىپ
تۇرساق...

بىرئاز سۈكۈتتىن كېيىن شەھەرنىڭ باش ئىمام خاتىپى ئېغىز
ئاچتى:

— ئەپۇ قىلغايلا، شەيخىم، ئەھلى سۈننىي بۇ ئىشقا رازى بولماس دەپ قورقىمەن. مەسچىتنى تاقىۋەتسەك گۇناھ قىلغان بولۇرمىزمىكىن دېگەن خىيالدىمەن...

ئىمام خاتىپنىڭ سۆزىنى مۇپتى قۇۋۋەتلىدى:

— شۇنداق، ھەزرىتىم، رەسۇلى ئەكرەم جانابلىرىنىڭ سۆز-لىرىدىمۇ جامائەت بولۇپ ئوقۇلىدىغان نامازنىڭ ساۋابى كۆپ دېيىل-مىش. ئەل - ئۇلۇس غەيرىي خىيالغا بېرىلمىگىنى ياخشى...

بۇ ئىككىيلەننىڭ مۇتەئەسسىپلەرچە پىكرى سۇلتانۇل ئارد-پىننىڭ غەشلىكىنى كەلتۈردى. ئۇ بازار باشقۇرغۇچىغا قارىدى:

— بازارنى نېمىشقا تاقىدىڭىز؟

— شاھىنشاھتىن پەرمان بولدى، — دېدى بازار باشقۇرغۇچى ئورنىدىن قوزغىلىپ، — ئادەملەر بىر - بىرى بىلەن ئالاقە قىلمى-سۇن، بىر - بىرىگە كېسەل يۇقتۇرمىسۇن دېگەن مەقسەتتە.

— بارىكاللا! — دېدى شەيخ، — دېمەك، بازاردا خالايىق توپلانسا كېسەل يۇقىدۇ، ئۇنداقتا مەسچىتتە يۇقمامدىكەن؟

شەيخنىڭ سۆزىدىكى مەنتىقە ۋە شاھنىڭ پەرمانىنى ئاڭلاپ مۇپتى بىلەن ئىمام خاتىپ بىئارام بولدى. ھەزرەت سۆزىنى داۋام قىلدى:

— مۇپتى جانابلىرى، سىز «ھەدىس شېرىپ» نى ئوقۇپسىز-يۇ، مەنىسىنى چۈشەنمەپسىز. رەسۇلىللا نېمىنى ۋەسىيەت قىلغان بولسا سىز ۋە بىزنى، ئىنسان زاتىنى ئويلىدى، دۇنياغا كەلگۈسى ئەۋلادلارنىڭ غېمىنى يېدى. «ۋابادىن قېچىڭلار!» دەپ مەرھەمەت قىلغان ھەق مۇستاپانىڭ بېشىڭلارغا ئۆلۈم كەلگەندە جامائەت نامى-زىدىن قالماڭلار، دەيدىغانلىقىغا ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ.

شەيخۇل ماشايىخ «شاھىمىزنىڭ پىكرى قانداق؟» دېگەندەك سۇلتان سەنجەرگە بۇرۇلدى. سۇلتان سەنجەر خىلىدىن بىرى پىرى كاملىنىڭ سۆزلىرىنى قۇۋۋەتلەپ بىر قارارغا كېلىپ ئولتۇرغاندى. شۇڭا، ئۇ بۇيۇك بىر ئەلنىڭ سۇلتانىغا خاس كەسكىنلىكى بىلەن سۆز باشلىدى:

— پىرى كامىلنىڭ مۇبارەك سۆزلىرىنى شاھنىڭ پەرمانى دەپ قوبۇل قىلغايمىز. يىزىڭ، مۇنشى! سەلتەنىتىمىزدىكى تېۋىپ-لار تېز ئارىدا مەرۋىگە يېتىپ كەلسۇن. ۋەزىر، بىزنىڭ نامىمىز-دىن پەرمانى ئالىي تەييارلاڭ، كىمدە ئادراسمان بولسا ئەكەلسۇن. مۇپتى جانابلىرى، سىز پەتىۋا بېرىڭكى، تا بۇ ئاپەتنىڭ ئالدى ئېلىنمىغۇچە جامائەت نامىزى بىكار قىلىنسۇن. ياساۋۇلبېشى، ئېسىڭىزدە ساقلاڭ، تېۋىپتىن باشقا كىشى قەلئەگە يېقىن يولىمى-سۇن. ۋەسسالام، سىلەرگە ئىجازەت.

ۋەزىرىگە بۇيرۇلغانلار بىر - بىرلەپ چىقىپ كېتىشتى. سۇل-تان سەنجەرنىڭ كۆڭلى ھەزرەتنىڭ دىدارىغا مۇشتاق بولۇپ تۇراتتى. ئۇ نەچچە كۈندىن بېرى پىرى مۇرشىدنىڭ سۆھبىتىگە نائىل بولالمىدى، دىلىدا ئارمانلار قات - قات بولۇپ يېتىپتۇ، شۇكرى-كىم بۈگۈن ھەزرەت ئۆزى كەلدى. شۇڭا، سۇلتان سەنجەر پىرى كامىلى بىلەن تەنھا سۆھبەت قۇرۇشنى ئارزۇ قىلاتتى، لېكىن بۇ نىيىتىنى ئۇستازغا ئېيتالماي ئولتۇراتتى. سۇلتانۇل ئارىپىن ھەمراھلىرىغا ئىجازەت بەردى:

— شاھ جانابلىرىنىڭ بىزگە ئېيتار سۆزلىرى باردەك قىلى-دۇ. خانىقادا بولۇڭلار، ئىنشائاللا مەنمۇ ئەسىرگىچە يېتىپ بار-غايمەن.

ھەزرەتنىڭ ھەمراھلىرىمۇ چىقىپ كەتتى.

داستىخان سېلىندى، ئانار سۈيى، ئالما شەربىتى، شىرنە، بۇغداي نېنى قويۇلدى. شەيخ ناندىن بارماقتەك ئۈزۈپ يېدى، شىرنىدىن ئازراق تېتىدى، كېيىن ناننى قولىغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا ئۇزاق تىكىلدى ۋە پەس ئاۋازدا:

— ئىلاھا، ھېچكىمنى مانا شۇنىڭدىن ئايرىمىسۇن. ھەممە كىشىنىڭ نېنى پۈتۈن بولسۇن، ھالال بولسۇن. شۇنداق بىر زامانلار كېلىدۇكى، ئادەملەر بىر بۇردا نان ئۈچۈن ئىمانلىرىنى ساتىدۇ. ئاتا - بالا، ئاغا - ئىنى ئوتتۇرىسىدا مېھىر - مۇھەببەت قالمايدۇ. جان دوستىڭىز سالام ئۈچۈن سىزدىن پۇل سورايدۇ.

قىزى ئانىسىغا قەرز بەرسە قەرزنى قىستايدۇ. دەل شۇ كۈنلەردە قىيامەتتىن دېرەك بەرسە ئەجەب ئەمەس.

پىرى كامىل ناننى داستىخانغا قويدى، سۇلتان سەنجەرنىڭ ئويچان كۆزلىرىگە قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— شاھىنشاھ، بۆكىمىزنى يەرگە ئېلىپ قويۇپ بىر مۇلاھىزە قىلايلى. قاراڭ، خەلقنىڭ تۇپ دېگەن تۈپرىكىدىمۇ ھېكمەت بار. «بۇغداي نېنىڭ بولمىسا، بۇغداي سۆزۈڭ بولسۇن» دېيىلىدۇ. «مۇكاپاتقا پۇلۇڭ بولمىسا، تىلىڭ بارغۇ!» سىزدە پۇلمۇ، بۇغداي نېنىمۇ كۆپ. ئەلدىن بۇغداي سۆزىڭىزنى ئايىماڭ، بۇغداي نېنىڭىزنى ئايىماڭ، سۇلتان. بىلىڭكى، ئادەملەرنىڭ قورسىقى توق بولسا ئەمرىمەرۇپنى قۇلىقىدا ياخشى ساقلايدۇ.

ھەزرەت ئالما شەربىتىدىن ئوتلاپ قويدى.

— سىزگە دەيدىغان سۆزىمىز بار، سۇلتان. بۇنى نەسىھەت دېسىڭىزمۇ، ۋەسىيەت دېسىڭىزمۇ بولىدۇ. جاھىلىيەت دەپ ئاتال-غان ئۇزۇن بىر دەۋردە ئادەملەر تىلى بار ھايۋاندەك ياشىدى. تىرىك كۆمۈلدى، زىنا ئەيىب ھېسابلانمىدى، ھارام يېيىشتىن ھەزەر قىلىنمىدى. ئاللاغا شۈكرىكىم، ھازىر ئەھۋال ئۆزگەردى. شۇنداقتىمۇ مېنىڭ بىر ئەندىشەم بار.

سۇلتان سەنجەر تەئەججۈپ بىلەن سورىدى:

— قانداق ئەندىشىلىرى بار، پىرىم؟

— ئايەت ئوقۇپ مەنىسىنى ئۇقمايدىغان ئەھلى كالامدىن، سەللىسىدىن ئات ئەمەس ھارۋا ئۇركۈيدىغان ئەما قارىيلاردىن، كىشىلەرنى ئاللانىڭ سۆزى بىلەن قورقۇتۇپ قورسىقىنى تويغۇزىدى-غان ئۇلىمالاردىن، «ھەدىس» نى كالتەك قىلىپ پۇقرانىڭ جېنىغا ئازار بېرىدىغان رىياكارلاردىن ئەندىشەم بار. ئاللاتائالا ئىسلامنى ئازاب ئۈچۈن ئەمەس، راھەت ئۈچۈن ياراتمىش. دىنىنى دەپ خالا-يىق جاپا چەكمىسۇن، ئەكسىچە ئۇنىڭدىن كۆڭلى سۇ ئىچسۇن، ئۆمرى زىيادە بولسۇن. ئويلاڭ، سۇلتان، تەرياق زەھەرلىك دورا، لېكىن يامان كېسەلگە گىرىپتار بولغان كىشىنىڭ ئۇنى ئىستېمال

قىلىشى گۇناھ ئەمەس. شۇنداق جاھىل ئۆلىمالار باركى، ئۇلار بۇنداق ھەقىقەتنى ئاڭلىسا ساقىلىنى يۇلۇپ غەليان قىلىشىدۇ. ئۇلارغا ئاۋامنىڭ سالامەتلىكىدىن سەللىسىنىڭ ئابرۇيىنى ساقلىماق ئەلاراقتۇر. تېخى شۇنداق ئاجايىپ زامانلار كېلىدۇ. مۇتەئەسسىپ مولللىلارنىڭ پەتىۋاسى بىلەن بىدئەت ۋە خۇراپاتلار تارقىلىدۇ... بۇنداق ئەندىشىلەر كېچىلىرى ئۇيقۇلىرىنى بۇزمامدۇ، شاھ جانابلىرى؟

سۇلتان سەنجەر پىرى كامىلىنىڭ سۆزلىرىدىن ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا خىيال ئۇممانىغا غەرق بولغانىدى.

ھەزرەت بىردەملىك سۈكۈتتىن كېيىن ئۆزىگە ئۆزى دېدى: «شۇنداق ئەندىشىلەر سەۋەبىدىن مېنىڭ ئۇيقۇم قاچىدۇ...»

شۇ كۈنى كېچىسى سۇلتان سەنجەر تۈزۈك ئۇخلىيالمىدى. غەلىتە چۈشلەرنى كۆردى. چۈشىدە بىر توپ ئۆلىمالار مەسچىتنىڭ تۈۋرۈكلىرىنى ئات قىلىپ مىنىپ يۈرگەنمىش... قازىكالان سەللىسىدە قارا قوينىڭ كاللىسىنى كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقانمىش...

سۇلتان سەنجەر ئورنىدىن تۇرۇپ تەكبىر ئېيتتى. ۋەزىرى ئەكبەرنى چاقىرىپ خەير - ئېھسان تارقىتىشنى بۇيرۇدى.

ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن شەھەردە ئۆلۈم كۆپىيىپ كەتتى. ھەر كۈنى دېگۇدەك بىر ئائىلىدە يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

كۈن ئۆتكەنسېرى شەھەردە كىشىلەر ئازلاپ، قەبرىلەر كۆپىيىشكە باشلىدى.

شەيخۇل ماشايىخ ھۇجرىسىدىن بىر قەدەممۇ سىرتقا چىقماي ئولتۇراتتى. ئۇ قۇتبىددىن بىلەن قوشۇق ياسايتتى، «ئەلنىڭ ئۈستىگە كەلگەن پالاكەتنى ئۆزۈڭ بىر تەرەپ قىلغايسەن» دەپ شاپائەت تىلەيتتى.

بىر كۈنى سۇلايمان كىرىپ كەلدى. ئۇ بېشىنى سىلىپ خېلى ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئۇھ تارتىپ ئېغىز ئاچتى:

— سىپىمىزدىن ئادەم كېمەيدى، پىرىم.

شەيخ بېشىنى كۆتۈردى:

— كىم ئىكەن، بىلدىڭىزمۇ؟
— بىرى ئىسپىجاپتىن، يەنە بىرى سەمەرقەنتتىن، ئىككىسى سابىراندىن ئىكەن.
شەيخ يۈزىگە پاتىھە تارتتى.
— ئۇلارنىڭ ھەج بەدىلىنى بويىنىڭىزغا ئېلىڭ، — دېدى شەيخ ۋە كېيىن، — سەۋر قىلايلى، سۇلايمان. ئاينىڭ ئون بەشى قاراڭغۇ، ئون بەشى يورۇق. ئەلۋەتتە بىر نىجاتلىق يەتكۈسىدۇر.
شۇ كۈنى خۇپتەنگىچە ھەزرەتنىڭ كۆزى يۇمۇلمىدى. ئۇ ئاللا-نىڭ ئىسمىنى قىرىق مەرتىۋە تەكرارلاپ مۇراجىئەت قىلدى: «ئەي پەرۋەردىگار، بەندىلىرىڭنىڭ دەردىنى يىغىپ ماڭا بەر. ئانا سۈتىگە قانمىغان گۆدەكلەرگە رەھىم قىل. چىمىلدىقنىڭ راھىتىنى كۆر-مىگەن جۇۋانلارغا شەپقەت قىل. قانداقلا ئازابىڭ بولسا قۇلۇڭ ئەھمەدكە بەر، مەن ئاخىرەتنىڭ تەييارلىقىنى قىلىپ قويغانمەن. رەببەنا، بىر ئىسمىڭ رەھمان، بىر ئىسمىڭ قاھھار، رەھىم قىل، رەھىم قىل، رەھىم قىل...»
ھەزرەت سۇبھى ۋاقتىدا ياستۇققا باش قويدى، كۆزى ئۇيقۇغا بارا - بارمايلا، غايىبتىن بىر سادا كەلدى: «ئايا ئەھمەد! ئورنۇڭ-دىن تۇر، سېنى چىلتەنلەر چىللاپ كەلدى...»
ھەزرەت كۆزىنى ئاچتى، تورۇستا پەتنۇستەك زەڭگەر نۇر جىلۋە قىلىپ تۇراتتى. شەيخ «بىسمىللا ...» دەپ ئورنىدىن تۇر-دى. تاھارەت ئېلىپ، تەكبىر ئېيتىپ كىيىندى. تورۇستىكى نۇر تامنى بويلاپ پەسلەپ يەرگە چۈشكەن بولۇپ، گويا شەيخنىڭ يولى-نى پايلاپ تۇرغاندەك قىلاتتى.
سۇلتانۇل ئارىپىن سىرتقا چىقتى. ھاۋا سوغۇق، قاراڭغۇ ئىدى. ئاسماندا سىرلىق - سىرلىق يۇلتۇزلار پىلدىرلايتتى. شەيخ «بىزنى چىللىغان نۇرادەرلەر قەيەردىكىن؟» دېگەندەك قاياققا مېڭىشنى بىلمەي ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالدى. شۇ ئەسنادا بىر نۇر شەيخنىڭ ئالدىغا ئۆتتى ۋە كۈمۈش گىلەمدەك قەلئە دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ سوزۇلدى.

دەرۋازىۋەن تۇيۇقسىز ئىشىكنى ئۇرغان كىشىنى خۇشياقمىغان هالدا كۈتۈۋالدى.

— ئۇيقۇمىزنى هارام قىلدىڭ، بۇرادەر، نىمە گىپىڭ بار؟

— ئىشىكنى ئېچىڭ! — دېدى شەيخ ئەمر قىلغاندەك ئاهاڭدا. دەرۋازىۋەن كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ غۇدۇرىدى:

— بامداتقىچە ئاچالمايمەن، بولمىسا بېشىم كېتىدۇ.

— ئېچىڭ! بولمىسا ئۆزىمىز چىققايمىز.

يۇڭ چەكمەن كىيىپ، ئاددىي سەللە ئورىغان ۋىجىككىنە بوۋاينىڭ پوپوزىسى دەرۋازىۋەنگە تەسىر قىلدى. ئۇ بىردىن «ئەستاغپۇرۇللا» دەپ تاشلىدى. شەيخنىڭ يولىنى يورۇتۇپ كەلگەن نۇر يەردىن دەرۋازىنىڭ هالقىسىغا قاراپ سەكرەۋاتاتتى، هەزرەتنىڭ ئاياغلىرىنى ئوراپ دەرۋازىغا ئىشارە قىلاتتى. دەرۋازىۋەننىڭ قولى تىترىدى، قورقۇنچ ئىچىدە قۇلۇپقا ئاچقۇچ سالدى. قۇلۇپ ئېچىلا ـ ئېچىلماي تۇرۇپ، دەرۋازا غىچىرلىدى ۋە يوغان ئېچىلدى. شەيخ نۇرغا ئەگىشىپ چىقىپ كەتتى. دەرۋازىۋەن ياقىسىنى تۇتقىنىچە، ئاغزىنى ئېچىپ قالدى.

شەيخۇل ماشايىخ نۇرغا ئەگىشىپ شەهەرنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى بىر كونا مازارنىڭ ئىشىكى ئالدىغا بېرىپ توختىدى. تاڭ سۈزۈلۈپ قالغانىدى. نۇر غايىب بولدى. شەيخ ئىختىيارسىز ئالدىغا قاراپ ماڭدى. قەبرىستانلىقنىڭ ئىچكىرىدە بىر مۇساپىرخانا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. هەزرەت شۇ مۇساپىرخانىغا قاراپ ماڭدى.

مۇساپىرخانىنىڭ ئىشىكى تاقاق ئىدى. هەزرەت ئۈچ قېتىم ئىشىكنى قاقتى. ئىچكىرىدىن «كىم؟» دېگەن ئېغىر ئاۋاز كەلدى. شۇ هامان شەيخنىڭ خىيالىدا بىر رىۋايەت جانلاندى. رەسۇلىللا سۆهبەت ئارزۇسىدا چىلتەنلەر يىغىلىشىغا يول ئالدى. ئىشىك ئالدىغا بېرىپ: «مەن رەسۇلىللامەن» دېدى، ئېچىلمىدى، «پەيغەمبەرمەن» دېدى، يەنە ئېچىلمىدى. كېيىن «قوۋمىمىزنىڭ ئۇلۇغى، پۇقرالارنىڭ خادىمىمەن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئىشىك

ئېچىلدى.
سۇلتانۇل ئارىپىن تۆتىنچى قېتىم ئىشىكنى قېقىپ: «بىز قوۋمىنىڭ شەيخى، پېقىرلارنىڭ چاكارى قۇل خوجا ئەھمەددۇرمىز» دېدى. ئىشىكنىڭ ئىككى قانىتى باراۋەر ئېچىلدى. شەيخ ئۇدۇل بېرىپ سۇپىغا چىقتى. تۆت تەرەپتىن ئاۋاز كەلدى:
— بىر كەم ئىدۇق، قىرىق بولدۇق.
شەيخ ئاۋاز ئىگىسىنى تونۇدى. ئۇ پىرى مۇرشىد يۇسۇپ ھەمەدانىي ھەزرەتلىرى ئىدى. قالغانلىرى بولسا شەيخ ئەھمەد يەسەۋىيگە سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى. ئۇلار سۇلتانۇل ئارىپىننىڭ مەسلەكداشلىرى ئابدۇلقادىر گىلانىي، بايازىد بەستامىي، ھەسەن بەسرىي، ئەبۇبەكرى شىبلىي، مەنسۇر ھەللاج، ھەكىم تېرمىزىيلار ئىدى. سورۇن ئىمتاس ئىدى، چىلتەنلەر قەلبەكى سۆھبەتلىشىۋاتاتتى. قىرىق ۋەلى — چىلتەنلەر بىر ـ بىرىنىڭ كۆڭلىدىن كېچىۋاتقان تەپەككۇرنى ئورتاق ھېس قىلىپ، ئىچكى نىگاھ بىلەن سېزىپ تۇراتتى.
سۆھبەت ئاخىرلاشتى. غەۋسۇل ئەزەم دەپ ئۇلۇغلانغان ئابدۇلقادىر گىلانىي پاتىھە قىلدى:
— شەيخ ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ مۇشكۇلىگە ئاللاتائالادىن شاپائەت ۋە مەغپىرەت تىلەيمىز. يا رەببىم، ئۆزۈڭ جاپپار، ئۆزۈڭ ساتتار! بۇرادىرىمىزنىڭ مۇشكۇلىنى ئاسان قىل.
چىلتەنلەر قائىدىسىگە ئاساسەن، ئەڭ ئاخىر كىرگەن كىشى بىرىنچى بولۇپ چىقىپ كېتىشى كېرەك ئىدى. شەيخۇل ماشايىخ ئىلدام ئورنىدىن تۇرۇپ تاشقىرىغا قاراپ يول ئالدى.
بامداتتىن بېرى پىرى مۇرشىدنى تاپالماي بىئارام بولۇپ يۈرگەن خەلپە ھەم خاس خادىملار شەيخنى ساق ـ سالامەت كۆرۈپ جانلىرىنى تېپىۋالغاندەك بولدى. ھەزرەت مەردانە مېڭىپ ئۇدۇل ھۇجرىسىغا كىردى ـ دە ئالدىرىماي يېشىندى، سەللە ۋە تونىنى قۇتبىددىنغا بېرىپ ئولتۇردى. مەنسۇر خوجا، سۇلايمان، بابا ماچىن ۋە قۇتبىددىن پىرنىڭ ئېغىزىغا تىكىلدى. شەيخۇل ماشايىخ-

تىن قەيەرگە بارغانلىقىنى سوراش تەرىقەت ئەدەپ ـ ئەخلاقىغا زىت ئىدى. ئۆزىنىڭ قەيەرگە بېرىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىش بولسا چىلـ. تەنلەر ئەھكامىغا خىلاپ ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن سۇلتانۇل ئارىپىن خەلپىلىرىنىڭ سوئال نەزەرى بىلەن تىكىلىشلىرىنى جاۋابسىز قالدۇردى.

— جاي هازىرلاڭ، ئوغلۇم، — دېدى قۇتبىددىنغا، — ئازراق ئارام ئالغۇم كەلدى.

مۇرىتلار يۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ چىقىپ كەتتى. شەيخ تونىـ نى بېشىغا يۆركەپ يۆپقا كۆرپىگە سوزۇلدى، كۆزلىرىنى يۇمدى. بىر ئاش پىشىم، ئېھتىمال، ئىككى ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتتى. ئەمما، ھەزرەتنىڭ ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇ چىلتەنلەرنىڭ سۆھبىـ تىنى ئەسلىدى، ئەل ـ يۇرتنى يالماۋۇزدەك يالماۋاتقان ۋابانى، ئېھرام باغلاشنى ئارزۇ قىلىپ جاپا چېكىپ ياتقان مۇرىتلىرىنى ئويلىدى... ھەزرەت يۈرەكنى ئېزىدىغان خىياللاردىن چارچىدى. ئاللاغا قايتا ـ قايتا مۇناجات قىلىپ يېنىغا ئۆرۈلدى. شۇ چاغدا ئالدى چاراقلاپ يورۇپ كەتكەندەك بولدى. ھەزرەت كۆزلىرىنى ئاچتى. ئىشىكتە باشتىن ـ ئاياغ ئاپئاق كىيىنگەن، ئاپئاق ساقالـ لىق سالاپەتلىك بىر مويسىپىت تۇراتتى. شەيخ ئورنىدىن تۇرۇشقا ئۈلگۈرمىدى. مويسىپىت ئىككى ئېغىز گەپ قىلدىيۇ، كۆزدىن غايىب بولدى:

«بېشىڭغا مۇشكۇل سەۋدا چۈشۈپتۇ، ئەھمەد! سەن قەلئەنى تاشلاپ باياۋانغا چىق! قۇم ئىچىدە قۇرۇغان يالغۇز دەرەخ بار، تونۇڭنى يېشىپ ئاشۇ دەرەخكە ياپ، كېيىن ياراتقاننىڭ كارامىتىنى كۆرگەيسەن...»

شەيخ قوڭغۇراقنى چالدى، سۇلايمان دەرھال يېتىپ كىردى.

— قەغەز كەلتۈرۈڭ، — دېدى شەيخ، — شاھىنشاھقا نامە پۈتكەيمىز.

سۇلايمان قەلەم، قەغەز ئېلىپ تەييار بولدى. شەيخ سۇلتان سەنجەرگە تۆت كەلىمە مەكتۇپ يازدۇردى.

— مۆھىرىمىزنى بېسىڭ، ئاندىن باباقۇلغا ئېيتىڭ، شاھقا ئاپىرىپ بەرسۇن.

سۇلايمان بىر قولىدىكى مەكتۇپقا، بىر ھەزرەتنىڭ خۇشاللىق جىلۋە قىلىپ تۇرغان بۇل مەكتۇپىنىڭ مەنىسىگە يېتەلمەي ئەقلى لال…

پىرنىڭ چىرايى بارغانسېرى يورۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ سۇلاي-مانغا قاراپ كۈلدى:

— بۇ ئىشارىتى غايىب. مەكتۇپنىڭ مەنىسىنى كۆزىڭىز بىلەن كۆرگەيسىز، سۇلايمان.

پىرى مۇرشىدنىڭ قىسقىلا مەكتۇپىنى ئوقۇپ سۇلتان سەنجەر ھوشىنى يوقىتىپ قويای دېدى. ھەزرەت يېقىنلىرى مەھرەملىرى بىلەن بىرنەچچە كۈن شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ، باياۋاندا ئىستى-قامەت قىلىشنى ئىختىيار قىلىپتۇ! قىشنىڭ قارا چىللىسىدە، ۋاھا دېگەن بىداۋا كاساپەت مىڭلاپ كىشىلەرنىڭ ياستۇقىنى قۇرۇتۇۋات-قان مۇشۇنداق چاغدا سۇلتان بۇ ئىشقا قانداق رازى بولسۇن! بىرى پىرى كامىلنىڭ ئەزمى قارارىغا توسقۇنلۇق قىلىشقا جۇرئەت قىلىپ بولالامدۇ؟

سۇلتان ئىككى ئوت ئارىسىدا قالدى. ئاخىرى شەيخنىڭ ھوزۇ-رىغا بېرىشقا جەزم قىلدى. پىرى مۇرشىد ھۆكۈمدارنىڭ ئىلتىجا-لىرىغا قۇلاق سالسا، بالا ـ قازانىڭ ئالدى ئېلىنغۇچە قەلئەدە بولسا ئەجەب ئەمەس…

ئەپسۇسكى، سۇلتان سەنجەردەك شاھى جاھاننىڭ ھۆكمى بىر نۆۋەت ۋاجىپ بولسا، خوجا ئەھمەد يەسسەۋىيدەك ئەۋلىيانىڭ قارا-رى ئون نۆۋەت ۋاجىپ ئىدى.

ئەتىسى نۆكەرلەر مەرۋىدىن ئون چاقىرىمچە يىراقلىقتىكى چۆلدە ئىسسىق چېدىر تىكلەشكە كىرىشتى. سۇلتان سەنجەر پىرى كامىلنى ئادەمسىز چۆلدە يالغۇز قالدۇرۇشنى خالىمىدى ۋە ھەز-رەتنىڭ چېدىرىغا يانمۇ يان قىلىپ ئۆزىگىمۇ چېدىر تىكتۈردى. بۇ چارشەنبە كۈنىدىكى ئىشلار ئىدى. پەيشەنبە كۈنى بامداتتىن

كېيىن شەيخۇل ماشايىخ مەھرەملىرى بىلەن باياۋانغا قاراپ ئاتلاندى. سۇلتان سەنجەر ئاق تۇلپارغا، سۇلتانۇل ئارىپىن ئۆز يورغىسىغا مىنىپ يانمۇ يان كېتىۋاتاتتى. ئىككىلا سۇلتان ئۆزى خىيالى بىلەن بەند ئىدى. «نېمە ئىش، نېمە ھال يۈز بەردى، پىرىم، — دەپ ئويلايتتى سۇلتان سەنجەر، — قىشنىڭ قەھرلىك چىللىسىدە ئىسسىق ئورنىڭىزنى تەرك قىلىشقا نېمە مەجبۇر قىلدى؟» مانا شۇنداق سوئاللار ھۆكۈمدارنى بىئارام قىلاتتى، لېكىن ھۆرمەت بولۇش سۈپىتى بىلەن سوراشقا پېتىنالمايتتى.

ئۈچ - تۆت پەرسەخ يول يۈرگەندىن كېيىن ئاندا - ساندا سۆكسۆك، يۇلغۇنلار ئۇچرىدى. ھەزرەت ئاتنىڭ بېشىنى ئوڭ تەرەپكە بۇرىدى، يەنە خېلى يول بېسىشتى. بىر چاغدا يىراقتا تەرەپ - تەرەپكە چاتاق يايغان بىر دەرەخ كۆرۈندى.

شەيخ بابا ماچىنىنىڭ ياردىمىدە ئاتتىن چۈشتى. سۇلتان سەنجەرمۇ ئاتتىن چۈشتى. ئۇ پىرى كامىل نېمە قىلاركىن، دېگەندەك ئۇستازغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى. سۇلتانۇل ئارىپىن دەرەخ تەرەپكە قاراپ ماڭدى ۋە ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ توختىدى، ئىچىدە دۇئا ئوقۇدى، كېيىن ئالدىرىماي تونىنى سېلىپ قاتلىدى ۋە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ يېقىن بېرىپ تونىنى دەرەخكە ئاتتى. شەيخنىڭ مەھرەملىرى ۋە سۇلتان سەنجەرنىڭ مۇلازىملىرىدىن بولۇپ يىگىرمىدەك ئادەم ھەيرانلىق ئىلكىدە قاراپ تۇرۇشاتتى. شۇ پەيتتە مۆجىزە يۈز بەردى، قۇرۇپ كەتكەن يوغان دەرەخ دەسلىپىدە ئېغىر غىچىرلىدى، گويا سىرلىق بىر كۈچنىڭ تەسىرىدىن چايقالغاندەك بولدى، كېيىن توساتتىن تونغا ئوت كەتتى ۋە لاۋۇلداپ كۆيۈشكە باشلىدى. ئەتراپتىكىلەر ياقىسىنى چىشلىدى، كىمدۇر «يا، غايىبى قۇدرەت!» دەپ ۋارقىراپ تاشلىدى.

شەيخۇل ماشايىخ دۇنيانى ئۇنتۇغانىدى، ئۇ ئىچىدە تەكبىر ئېيتىپ، بارغانسېرى ئۇلغىيىپ كۆيۈۋاتقان، تۈتۈنى ئاسمانغا ئۆرلەۋاتقان دەرەخكە تەلمۈرگىنىچە تۇراتتى.

ئاشۇ كۈندىن باشلاپ نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ جېنىغا زامىن

بولغان ۋابا توساتتىن تىنچىپ قالدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن شەيخۇل ماشايىخ سۇبھى بىلەن سەگەك-لىشىپ ئويغىنىپ كەتتى. ھەزرەتنىڭ ئالدىدا باشتىن - ئاخىر ئاپئاق كىيىنگەن، ئاپئاق ساقاللىق سىيما نۇرلىنىپ تۇراتتى.

«ئـەي ئەھمــەد! مىسكىنلـەرنى بالادىن قۇتقۇزۇپ ھەج سا-ۋابىنى ئالدىڭ. بەيئەتىڭ قوبۇل بولدى. ئەمدى تۈركىستانغا قايت...»

سۇلتان سەنجەر ھەزرەتنىڭ تۈركىستانغا قايتىشىنى قارار قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ ئەجەبلەنمىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ھامان گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان دەرەخ كەتمەيتتى.

— نېمە ئامال، پىرىم، —دېدى سۇلتان سەنجەر، — ھەممىمىز ئاللانىڭ ھۆكمىگە بويسۇنىمىز.

— بارىكاللا! — دەپ باش ئىرغىتتى شەيخ.

ھەزرەت قىرىقتەك مەھرىمىنى ئېلىپ قالدى. قالغان زىيارەت-چىلەر مەنسۇر خوجىنىڭ باشچىلىقىدا ھەج سەپىرىنى داۋام قىلدۇ-رىدىغان بولدى.

ئارىدىن تۆت كۈن ئۆتتى. سۇلتان سەنجەرنىڭ ياخشى قورال-لانغان خاس قاراۋۇللىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا شەيخنىڭ كارۋىنى تۈر-كىستان تەرەپكە قاراپ يولغا چىقتى. ھەزرەت تۆگە ئۈستىگە ئورنى-تىلغان چېدىرلىق تەختىراۋاندا يېنىك چايقىلىپ كېتىۋېتىپ، كۆ-ڭۈل قۇشى سەيھۇن بويلىرىغا قاراپ ئۇچتى. يېرىم يىللىق ھىجران سېغىنىشى دىلىنى قوچۇدى. دۇنيادىكى ئەڭ يېقىن يول — ۋەتەنگە تۇتاشقان يول، دېگەن گەپ بار. شەيخ ۋەتەنگە تەلپۈنەتتى، شېرىن سۇيىنى ئىچىپ، بۇغداي نېنىنى يەپ چوڭ بولغان ۋەتەنگە ئىنتى-لەتتى. لېكىن، ئۇنى ئانا ماكانىنىڭ يېقىملىق شاماللىرى، ئەھلى ئايالىنىڭ ئىللىق دىدارى، سادىق مۇرىتلىرىنىڭ تەشنا كۆزلىرى بىلەن بىرگە تۆھمەت، مالامەت ۋە ئايرىلىش ئازابىنىڭ كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى بىلمەيتتى.

ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچىدىن

بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىللار ئىلگىرى بىر ماتېرىيالدىن ئۆزبېكىستاندا ئەھمەد يەسسەۋىي ھەققىدە رومان يېزىلغانلىقى ھەققىدىكى مەلۇماتنى كۆرۈپ، كۆڭلۈمدە: «شۇ رومانىنى بىر ئوقۇش ماڭىمۇ نېسىپ بولسىكەن» دېگەننى ئويلىۋىدىم. بىلمىدىم، سەممىي نىيەتنىڭ ئىقبالىمۇ ياكى شۇنداق توغرا كېلىپ قېلىشىمۇ ئاخىر بۇ ئارزۇيۇم ئەمەلگە ئاشتى. پىكىرداش بۇرادىرىم، دوكتور ھۆرمەتجان ئابدۇراھمان فىكرەتنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆزبېكىستانلىق يازغۇچى سەئدۇللا سىيايېفنىڭ «يەسسەۋىينىڭ ئاخىرقى سەپىرى» ناملىق رومانىنى ئوقۇپ چىقتىم. رومانىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئاجايىپ سىرلىق بىر تۇيغۇ، كۆۋجەپ، چىڭقىلىپ تۇرغان بىر خىل ھاياجان ماڭا ئارام بەرمىدى. ئادىتىم بويىچە، روماندىن تۇتاشقان بۇ روھىي داۋالغۇشلىرىمنى ھۆرمەتجانغا تۆكتۈم. ھۆرمەتجان بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن: «شۇنداق ئىكەن، رومانىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرسىڭىز بولمامدىمۇ؟» دېدى. شۇنىڭ بىلەن رومانىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇشقا كىرىشتىم.

رومانىنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇش مەن ئۈچۈن تولىمۇ ئەھمىيەتلىك جەريان بولدى. بۇ جەرياندا مەن نۇرغۇن يېڭىلىقلاردىن بەھرىمەن بولدۇم، رومانىدىكى بەدىئىي تەپەككۇر بىلەن ئىلمىي، مەنتىقىي چۈشەنچىلەرنىڭ يۇغۇرۇلمىسىدىن ھاسىل بولغان سېھىرلىك ئېقىن مېنى قانغۇچە ھۇزۇرلاندۇردى. قىسقا، يېقىملىق، پاساھەتلىك سۆز - جۈملىلەر، ئادەمنى ئۆزىنىڭ نىيەت - ئىقبالى،

ئەخلاقىي پەزىلىتى، مەنىۋى كامالىتى، ئەقلىي بالاغىتى، كىشىلەر ئارىسىدىكى بۇرچ - مەسئۇلىيىتى ھەققىدە ئەتراپلىق ئويلىنىشقا ئۈندەيدىغان ئەھمىيەتلىك تەپسىلاتلار ناتىۋان قەلبىمنى لەرزىگە سالدى. ئويلايمەنكى، ئەقلىي جەھەتتىن ساغلام، يۈرىكىدە ئىنسانىي تۇيغۇ ئۇرغۇپ تۇرغان، ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىك خىسلىتىنى يوقاتمىغان ھەرقانداق ئوقۇرمەن بۇ نۇقتىنى ھېس قىلماي قالمايدۇ.

روماندا، ئەسىرلەردىن بېرى كىشىلەر ئارىسىدا بۈيۈك ئەۋلىيا، شەيخۇل ماشايىخ، سۇلتانۇل ئارىپىن دېگەندەك يۈكسەك ناملار بىلەن تەرىپلىنىپ كېلىنىۋاتقان خوجا ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ھەج سەپىرىگە ئاتلىنىشى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار ۋەقەلەر بايان قىلىنغان. شۇ سەۋەبتىن رومان «ئەھمەد يەسسەۋىينىڭ ئاخىرقى سەپىرى» دەپ ئاتالغان بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، يازغۇچى ئۆزىنىڭ يېتۈك ماھارىتى، يەسسەۋىيە تەرىقىتى ۋە ئۇنىڭ زامان، ماكان بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، يەسسەۋىي ياشىغان دەۋرنىڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى، ئىدىيىۋى ئاساسى، مەدەنىيەت قاتلىمى قاتارلىق كۆپ قۇتۇپلۇق مۇناسىۋەتلەرگە دائىر مول چۈشەنچىلىرى بىلەن يەسسەۋىيدىن ئىبارەت بۇ بۈيۈك زاتنىڭ ھەر تەرەپتىن تولۇق كامالەت تاپقان مۇكەممەل ئوبرازىنى ياراتقان. شۇڭا، رومانىنىڭ ئىسمىنى كىشىلەر ئېغىزدىن چۈشۈرمەيدىغان مۇبارەك نام بىلەن «ئەھمەد يەسسەۋىي» دەپ ئېلىشنى لايىق كۆردۇم.

مۆھتەرەم يازغۇچى سەئدۇللا سىيايىپ ئاكا رومانىنىڭ ئۇيغۇرچە نەشرى ئۈچۈن قىزغىن، سەمىمىي ۋە خالىسلىق بىلەن رازىلىق بەردى ھەمدە «مۇئەللىپتىن» دېگەن نام بىلەن قىممەتلىك سۆز بېشى يېزىپ بەردى. بۇنىڭ ئۈچۈن سەئدۇللا سىيايىپ ئاكىغا چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن. مېنى رومان بىلەن تونۇشۇش ۋە ئۇنى ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان، مۇئەللىپ بىلەن بولغان ئالاقە ئىشلىرىمغا يېقىندىن ياردەم بەرگەن قەدىرلىك بۇرادىرىم ھۆرمەتجان ئابدۇرەھمان فىكرەتكە ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمەن.

سەئدۇللا سىيايىڧ ئاكا ئېيتقاندەك، ئۇيغۇر ۋە ئۆزبېك تىللى-رى كۆپ جەھەتتىن ئورتاقلىققا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن روماندا قەلەمگە ئېلىنغان ۋەقە ۋە ھادىسىلەر ئوتتۇرا ئەسىرگە تەۋە بولغاد-لىقى، شۇ سەۋەبتىن روماندا قوللىنىلغان بەزى تىل خۇسۇسىيەت-لىرىنىڭ تارىخىي خاسلىققا ماسلاشتۇرۇلغانلىقى، ئەڭ مۇھىمى ھەزرىتى يەسسەۋىينىڭ ئىدىيىسى، تەرىقىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك مۇرەككەپ سۆز - ئاتالغۇلار ۋە ئەرەب، پارسچە ئىبارىلەر خېلىلا كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇش جەريانىدا خاتا بولۇپ قالغان ياكى ئەسلىي مەنىسى جايىدا ئىپادىلەنمەي قالغان سۆز - جۈملىلەر بولسا، بۇنىڭ ئۈچۈن مۆئەللىپ سەئدۇللا سىيايىڧ ئا-كىدىن ۋە كەڭ ئوقۇرمەنلەردىن ئەپۇ سورايمەن.

— ئەزىزى

بۇ كىتاب ئۆزبېكىستان تاشكەنت «مەنىۋىيەت» نەشرىياتىنىڭ 2002 - يىل ئۆزبېكچە 1 - نەشرىگە ئاساسەن تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىندى.

本书根据乌兹别克斯坦塔什干道义出版社 2002 年乌兹别克语第 1 版翻译出版。

（涉外合同登记版权图字 29—2008—001）

ئەھمەد يەسسەۋىي

ئاپتورى: سەئدۇللا سىيايېف
تەرجىمە قىلغۇچى: ئەزىزى
مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئاسىيە ئەخمەت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: مۇرادىل ئابىت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: شىنجاڭ جىنبەن مەتبەئە چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 880×1230 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 10.875
نەشرى: 2008 - يىلى 2 - ئاي 1 - نەشرى
باسمىسى: 2008 - يىلى 2 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1—6100
كىتاب نومۇرى: ISBN 978—7—228—09927—3
باھاسى: 27.00 يۈەن

خەتتات: جەۋلانى . لايىھەلىگۈچى: رىۋايەت

ISBN 978-7-228-09927-6

定价:27.00元